

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 7 квітень 2024

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецьки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвертко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2024 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»
(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nauka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 04.04.24 р.
Підписано до друку 04.04.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 38.2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 0404/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2024

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezhneni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Євчук А. А.

Стратегічне планування розвитку суб'єктів бізнесу як інструмент управління ризиком в умовах невизначеності 7

Голян В. А., Заставний Ю. Б., Недопад Г. В., Коробка Р. В.

Фінансово-інвестиційне забезпечення сфери поводження з відходами як ключової ланки екологізації національної економіки: регіональні та галузеві особливості 13

Антохов А. А., Клевчик Л. Л.

Особистісні та інституційні аспекти використання населенням інноваційних технологій (на прикладі Чернівецької області) 21

Болдуєв М. В., Болдуєва О. В., Лищенко О. Г.

Особливості податкової політики Європейського Союзу в сфері стимулювання вільної економічної конкуренції 28

Вдовічен А. А., Воронова О. В.

Євроінтеграційні досягнення України на шляху до членства в ЄС: зовнішньоекономічний аспект 35

Петренко Н. О., Шевченко Н. О.

Управління екологічною безпекою проектів та програм як передумова сталого розвитку України 42

Тарасюк М. В., Кулініч Т. В.

Цифровий інструментарій промислового та сервісного менеджменту: особливості та структура 48

Косенко О. П., Буф'ян О. О.

Маркетингові інструменти для ефективного виходу на міжнародні ринки 53

Лебідь Г. А., Лисяк Л. В.

Бюджетно-податкова політика формування доходів бюджету: акцент на механізмі трансфертного ціноутворення 60

Пасічник С. О., Меліхова Т. О.

Застосування причинно-наслідкової діаграми Ісікави в управлінні витратами промислових підприємств 66

Одрехівський М. В., Малиновський Ю. В., Буховцев М. Ю.

Біржова аналітика як система методів та засобів аналізування біржової діяльності 74

Стеценко Б. С., Бабенко А. С., Глушков М. В.

Інноваційність як парадигма розвитку сучасної фінансової економіки 81

Будько О. В., Слайковська Є. Д.

Використання управлінських інформаційних систем в аудиті 86

Ватаманюк-Зелінська У. З., Даниляк Я. А., Зелінський М.-П. Б.

Політика іноземного інвестування в енергетичний сектор України 92

Ігнатенко М. М., Красножон А. О., Ткаченко Ю. О.

Впровадження інновацій високих техніко-технологічних устроїв у діяльність малих аграрних підприємств та їх грантова підтримка 99

Романовська Ю. А., Данилюк В. В.

Діджиталізація в сфері обслуговування фізичних осіб: передумова розвитку банківського сектору 105

Бобро Н. С.

Систематизація процесів управління на сучасному етапі трансформації економіки 112

Дюгованець О. М., Лиса С. С., Кулік А. В.

Сучасні стратегії маркетингу маркетингових платформ 117

Калініченко Д. Ю.

Фіскальне регулювання скидів забруднених зворотних вод в Україні: тенденції, проблеми та перспективи удосконалення 123

Павлюк Т. І., Демченко О. П.

Оцінка розвитку волонтерської діяльності в Україні 130

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Різник Д. В.

Адаптація методології дослідження ресурсного потенціалу економіки до умов воєнного стану 138

Скрильчик А. С.

Стратегічні напрями розвитку підприємництва в Україні: ресурсний аспект 144

Тарасенко А. В.

Науково-практичні положення використання фінансових інструментів для активізації сталого розвитку України в умовах становлення цифрової економіки 150

Теслюк Н. П.

Методика наукового дослідження капіталізації фінансових посередників 155

Малиновська Ю. Б., Зірник К. Р., Захарук Н. В., Лесик В. Й.

Вплив корпоративної культури на мотивацію співробітників 161

Медвідь Л. І., Дідович О. О., Денисова І. А.

Цифрові інструменти управління ефективністю підприємств туризму 167

Ібаєв А. А.

Роль маркетингу у підвищенні конкурентоспроможності підприємств обробної промисловості в сучасних економічних умовах 173

Абрамов М. Д.

Інтегральна оцінка рівня економічної безпеки страхових компаній в сучасних умовах воєнного стану в країні 178

Тарасенко Л. О.

Оцінка ефективності альтернативних інвестицій із використанням бенчмаркінгу 187

Державне управління

Драган І. В., Драган І. О.

Проектний підхід до державного регулювання міжнародного співробітництва в будівельній галузі на інноваційній основі 193

Криштанович М. Ф.

Органи державної та місцевої влади та критерії оцінювання їх роботи 198

Худоба О. В.

Пандемія COVID-19 як імпульс до переоцінки практик в системі охорони здоров'я: вплив на стратегії публічного управління 203

Вівсянник О. М.

Інституційні передумови державного регулювання лікувально-оздоровчого туризму 209

Шалько М. Н., Мамедова Е. С.

Тенденції та механізми державного регулювання системи охорони здоров'я 214

Вітовецький В. О.

Аналіз проблем та перспективи розвитку вищої освіти в системі ДСНС 218

Арутюнян В. Е.

Аналіз впливу соціальних медіа на політику та прийняття рішень у державному управлінні 224

Смирна К. В.

Теоретико-методичні засади механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки 231

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 7 / 2024

CONTENTS:

Economy

Yevchuk L.

STRATEGIC PLANNING OF THE BUSINESS ENTITIES DEVELOPMENT AS A TOOL FOR RISK MANAGEMENT
IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY 7

Holian V., Zastavnyy Y., Nedopad H., Korobka R.

FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT OF THE WASTE MANAGEMENT SECTOR AS A KEY LINK IN THE GREENING
OF THE NATIONAL ECONOMY: REGIONAL AND SECTORAL PECULIARITIES 13

Antokhov A., Klevchik L.

PERSONAL AND INSTITUTIONAL ASPECTS OF POPULATION USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES
(ON THE EXAMPLE OF CHERNIVTSI REGION) 21

Bolduiiev M., Bolduieva O., Lyshchenko O.

FEATURES OF THE TAX POLICY OF THE EUROPEAN UNION IN THE SPHERE OF PROMOTING
FREE ECONOMIC COMPETITION 28

Vdovichen A., Voronova O.

EUROPEAN INTEGRATION ACHIEVEMENTS OF UKRAINE ON THE WAY TO EU MEMBERSHIP:
FOREIGN ECONOMIC ASPECT 35

Petrenko N., Shevchenko N.

ENVIRONMENTAL SAFETY MANAGEMENT OF PROJECTS AND PROGRAMS AS A PREREQUISITE
FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE 42

Tarasiuk M., Kulinich T.

DIGITAL TOOLKIT FOR INDUSTRIAL AND SERVICE MANAGEMENT: FEATURES AND STRUCTURE 48

Kosenko O., Burian O.

MARKETING TOOLS FOR EFFICIENT ENTERING INTERNATIONAL MARKETS 53

Lebid H., Lysiak L.

FISCAL POLICY OF FORMATION OF BUDGET INCOME: EMPHASIS ON TRANSFER PRICING MECHANISM 60

Pasichnyk S., Melikhova T.

APPLICATION OF ISHIKAWA'S CAUSE-EFFECT DIAGRAM IN COST MANAGEMENT OF INDUSTRIAL
ENTERPRISES 66

Odrekhivskiy M., Malynovskiy Y., Bukhovtsev M.

EXCHANGE ANALYTICS AS A SYSTEM OF METHODS AND TOOLS FOR ANALYZING EXCHANGE
ACTIVITIES 74

Stetsenko B., Babenko A., Glushkov M.

INNOVATIVENESS AS A PARADIGM OF THE MODERN FINANCIAL ECONOMY DEVELOPMENT 81

Budko O., Slaikovska Ye.

USE OF MANAGEMENT INFORMATION SYSTEMS IN AUDIT 86

Vatamanyuk-Zelinska U., Danyliak Y., Zelinskiy M-P.

POLICY OF FOREIGN INVESTMENT IN THE ENERGY SECTOR OF UKRAINE 92

Ihnatenko M., Krasnozhon A., Tkachenko Yu.

IMPLEMENTATION OF HIGH-TECH INNOVATIONS IN THE ACTIVITIES OF SMALL AGRICULTURAL
ENTERPRISE\S AND THEIR GRANT SUPPORT 99

Romanovska Yu., Danyliuk V.

DIGITALISATION IN RETAIL BANKING: A PREREQUISITE FOR THE DEVELOPMENT
OF THE BANKING SECTOR 105

Bobro N.

ORGANIZING MANAGEMENT PROCESSES IN THE CURRENT STAGE OF ECONOMIC TRANSFORMATION 112

Diugowanets O., Lysa S., Kulik A.

CONTEMPORARY MARKETING STRATEGIES MARKETPLACES 117

Kalinichenko D.

FISCAL REGULATION OF POLLUTED WASTEWATER DISCHARGES IN UKRAINE: TRENDS, PROBLEMS
AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT 123

Pavlyuk T., Demchenko O.

ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT OF VOLUNTEERING IN UKRAINE 130

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 7 / 2024

CONTENTS:

Economy

Riznyk D.

ADAPTATION OF METHODOLOGY FOR STUDYING RESOURCE POTENTIAL ECONOMY TO MARTIAL LAW
CONDITIONS 138

Skrylnyk A.

STRATEGIC DIRECTIONS OF BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE:
RESOURCE ASPECT 144

Tarasenko A.

SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONCEPTS OF THE FINANCIAL INSTRUMENTS USING FOR THE ACTIVATION
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE DIGITAL ECONOMY EMERGENCE 150

Tesliuk N.

METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH OF CAPITALIZATION OF FINANCIAL
INTERMEDIARIES 155

Malynovska Y., Zirnyk K., Zakharuk N., Lesyk V.

THE IMPACT OF CORPORATE CULTURE ON EMPLOYEE MOTIVATION 161

Medvid L., Didovych O., Denisova I.

DIGITAL TOOLS FOR TOURISM ENTERPRISE EFFICIENCY MANAGEMENT 167

Ibayev A.

THE ROLE OF MARKETING IN INCREASING THE COMPETITIVENESS OF MANUFACTURING INDUSTRY
ENTERPRISES IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS 173

Abramov M.

INTEGRAL ASSESSMENT OF ECONOMIC SECURITY LEVEL OF INSURANCE COMPANIES IN MODERN CONDITIONS
OF MILITARY STATE IN THE COUNTRY 178

Tarasenko L.

EFFICIENCY ASSESSMENT OF ALTERNATIVE INVESTMENTS USING BENCHMARKING 187

Public administration

Dragan I., Dragan I.

PROJECT APPROACH TO THE STATE REGULATION OF INTERNATIONAL COOPERATION IN THE CONSTRUCTION
INDUSTRY ON AN INNOVATIVE BASIS 193

Kryshtanovych M.

STATE AND LOCAL GOVERNMENT AUTHORITIES AND THE CRITERIA FOR ASSESSING THEIR WORK 198

Khudoba O.

THE COVID-19 PANDEMIC AS AN IMPETUS FOR REEVALUATING HEALTHCARE SYSTEM PRACTICES: INFLUENCE
ON PUBLIC ADMINISTRATION STRATEGIES 203

Vivsyannyk O.

INSTITUTIONAL PREREQUISITES OF STATE REGULATION OF MEDICAL AND HEALTH TOURISM 209

Shalko M., Mamedova E.

TRENDS AND MECHANISMS OF STATE REGULATION OF THE HEALTH CARE SYSTEM 214

Vitovetskyi V.

ANALYSIS OF THE PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN THE SYSTEM
OF RESCUER TRAINING 218

Arutiunian V.

ANALYSIS OF THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON POLITICS AND DECISION-MAKING IN PUBLIC
ADMINISTRATION 224

Smyrna K.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE MECHANISMS OF FORMATION AND IMPLEMENTATION
OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY 231

УДК 338.2

Л. А. Євчук,
д. е. н., професор,
тимчасово виконуючий обов'язки завідувача кафедри економіки та підприємництва,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
<https://orcid.org/0000-0002-6699-3768>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.7

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ БІЗНЕСУ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

L. Yevchuk,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Temporary Acting Head of the Department of Economics and Entrepreneurship, Petro Mohyla Black Sea National University

STRATEGIC PLANNING OF THE BUSINESS ENTITIES DEVELOPMENT AS A TOOL FOR RISK MANAGEMENT IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY

У статті автор обґрунтовує роль стратегічного планування розвитку підприємства у його виживанні та формуванні стійкості в умовах великої турбулентності зовнішнього середовища. Автор поєднує елементи класичних моделей стратегічного планування з досвідом функціонування та успішного розвитку українських підприємств в умовах викликів війни, де українські підприємці створили прецедент моделі дій за високого ризику та невизначеності зовнішнього середовища.

Наведено основний зміст критики концепції стратегічного планування з боку науковців, зі змістом якої автор статті погоджується і доповнює обґрунтування власними дослідженнями досвіду розвитку українських підприємств. Автор розкрив зміст сучасних трендів взаємовідносин з конкурентами та тенденцій у споживацьких вподобаннях та вимогах. Обґрунтовано необхідність розвитку ключових компетенцій для власників бізнесу та вищого керівництва у сучасних реаліях: вміння гнучкого реагування, швидкої адаптації діяльності до змін бізнес-середовища, а також здатність фокусуватися на майбутньому.

The author substantiates the role of strategic planning of the enterprise development for its survival and stability in conditions of the external environment great turbulence. The author combines the elements of strategic planning classical models with the experience of functioning and successful development of Ukrainian enterprises under the challenges of war. The author shows that Ukrainian entrepreneurs have created a precedent for the actions model under high risk and uncertainty of the external environment.

A large number of scientific works describe the rules of companies operating in crisis conditions. In recent years, Ukrainian entrepreneurs have faced new challenges. Entrepreneurs had to quickly find innovative solutions to overcome these challenges. Ukrainian business is forced to continue working and developing activities in conditions of great risks and uncertainty. Research shows that a growth mindset and forward thinking are key to overcoming obstacles and running a successful business. In times of crisis, it is important to adapt to new conditions and plan development for the future.

The author of the article presents the main content of the concept criticism of strategic planning: the developed strategies do not take into account unforeseen changes. The author complements the position of scientists with the results of his own research on the experience of the Ukrainian enterprises development.

The article discloses certain aspects of the main factors of the development strategy working out. These are defined development goals, enterprise resources, assessment of external environmental factors, interests, requests, needs of consumers. Competition is a key factor in the external environment. Cooperation with competitors has become an effective tool for innovative anti-crisis solutions. The author described the content of modern trends in consumer preferences and requirements. The demand for high-quality, inexpensive goods is growing. Consumers are increasing their demand for impressions, additional receiving of pleasant emotions for the purchased product/service.

The author concludes that strategic planning is important for ensuring the stability of the enterprise in conditions of risk and great uncertainty of the future. Flexible response, quick activities adaptation to changes in the business environment is the basis of the company further development. Adaptation forced companies to reduce the planning horizon to three months.

The article substantiates the need for the development of key competencies for business owners and senior management in modern realities: the ability to respond flexibly, quickly adapt activities to changes in the business environment, as well as the ability to focus on the future.

Ключові слова: адаптація, невизначеність, ризик, розвиток підприємства, стійкість, стратегічне планування.

Key words: adaptation, uncertainty, risk, enterprise development, sustainability, strategic planning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Численна кількість наукових робіт присвячена питанням функціонування суб'єктів підприємництва в умовах кризи. В останні роки українські підприємці зустрілися з новими викликами, задля подолання яких їм довелося дуже швидко знаходити інноваційні рішення. Сьогодні український бізнес опинився перед лицем значних ризиків та невизначеностей. І в таких умовах йому потрібно продовжувати працювати та розвивати діяльність. Попри загальноприйняте уявлення, що високий рівень ризику та невизначеність можуть обмежувати можливості для росту та стратегічного планування, реальність інша. Психологи підкреслюють, що орієнтація на розвиток та думки про майбутнє є ключовими для подолання перешкод і успішного ведення бізнесу.

Відома у всьому світі аналітична компанія "Gallup", яка вже понад 85 років спеціалізується на вивченні громадської думки, провела опитування серед українців. Використовуючи шкалу Кантріла, де респондентам пропонується оцінити рівень свого життя від 0 до 10, виявлено, що у 2023 році середня оцінка життя українцями знизилася до 4,7 з 5,3 у 2021 році. Проте, їхній погляд на майбутнє за наступні п'ять років досяг історичного максимуму в 7,9, що є значно вищим за показники до війни. Незважаючи на військові дії, українці продовжують вірити в світле майбутнє, демонструючи незламний оптимізм та стійкість перед викликами сьогодення [1]. Отже, орієнтація на майбутнє може слугувати потужним засобом стратегії подолання кризи та забезпечення виживання. Це підкреслює важливість позитивного бачення майбутнього як ключового елемента для підтримки морального духу та мотивації в непростих обставинах.

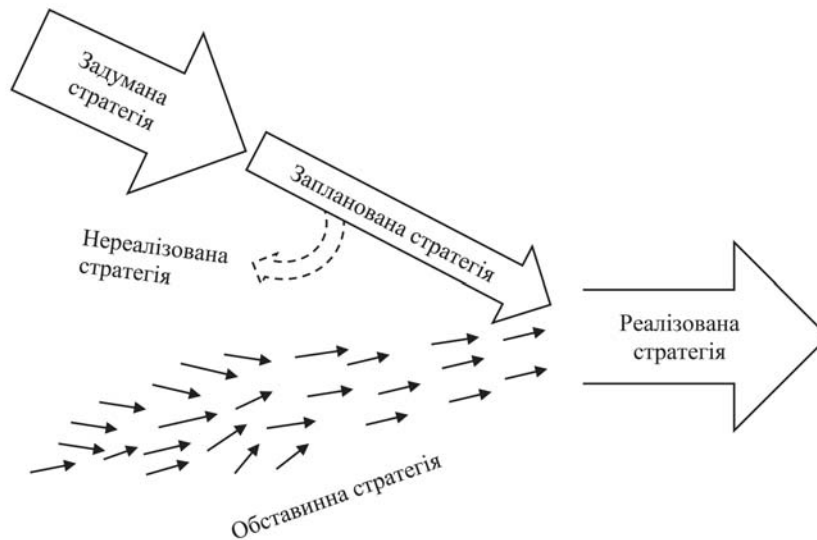

Рис. 1. Схема процесу видозміни стратегії підприємства

Джерело: [9, с. 21].

Досвід українських компаній у перші дні війни свідчить про ефективність такої стратегії. У часи кризи важливо адаптуватися до нових умов та планувати розвиток на майбутнє. Співзасновник "Uklon" Сергій Смусь ділиться, що під час повномасштабного вторгнення для них було важливо забезпечити безперебійну роботу сервісу. Вони продовжували працювати без зупинки, на відміну від їхніх конкурентів [7]. Олександр Сивак, засновник та керівник компанії "Стратег Україна", яка виробляє іграшки під маркою "Strateg", вважає запуск нових продуктів під час війни ключем до виживання та розвитку їх бізнесу. У той час як конкуренти розпродавали залишки, "Стратег Україна" активно закуповувала картон та випускала новинки, що мали великий попит. За два роки компанія реалізувала 2 мільйони патріотичних ігор та представила понад 200 нових продуктів [2].

Наведені приклади демонструють, що ключем до виживання підприємств є здатність продовжувати роботу навіть у найскладніших умовах, включаючи ризики фізичного знищення активів через військові дії, економічні виклики, власні помилкові рішення. Підприємства, які вижили, використовували свій негативний досвід як можливість для навчання та адаптації, що сприяло їх подальшому розвитку. Стратегічне планування відіграє важливу роль у цьому процесі. Воно дозволяє організаціям формувати довгострокові плани, враховуючи їх унікальну історію та поточні обставини.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням стратегічного планування присвячені роботи провідних зарубіжних та українських вчених, зокрема І. Ансоффа, О. Віханського, П. Дойля, П. Друкера, Ф. Котлера, С. Левіцкі [8], Г. Мінцберга [9], А. Стрікланда, Т. Харченко, І. Чугунова, З. Шершньової, інших. В роботах детально обгрунтовано процес та етапи розробки стратегій розвитку, формування стратегічного набору підприємства. У той же час динамічні зміни зовнішнього середовища, високий ризик та невизначеність функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в

Україні вимагають доповнення класичних розробок науковців елементами моделей виживання та стійкості в умовах жорстких викликів сьогодення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою цієї статті є аналіз та обгрунтування важливості стратегічного планування розвитку підприємства у процесі забезпечення його стійкості в контексті непередбачуваності майбутнього та загроз. Дослідження базується на вивченні досвіду виживання та успішного розвитку українських підприємств в умовах великих викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для глибшого аналізу процесу розробки стратегій розвитку підприємства, важливо розглянути концепцію стратегічного планування. Різні автори мають своє бачення стратегії, проте в основі цих визначень лежить одна ідея. За С. Левіцкі, стратегія — це набір концепцій, які визначають напрямки розвитку організації. Індивідуальний підхід до кожного підприємства є ключовим для створення ефективної стратегії, яка допоможе йому не лише вижити, а й процвітати в майбутньому [8, с. 4].

Концепція стратегічного планування зазнає критики через розбіжності між теоретичними стратегіями, їх втіленням у життя та кінцевими результатами. Основною проблемою є те, що під час розробки стратегій часто не враховуються непередбачені зміни, які можуть виникнути. Навіть найкраще продумані плани рідко реалізуються без змін. Генрі Мінцберг у своїх дослідженнях вказує на значний вплив несподіваних обставин на успішність стратегій (рис. 1).

Генрі Мінцберг визначає стратегії, які були повністю реалізовані, як "заплановані стратегії", тоді як наміри, що не були втілені, він називає "нереалізованими стратегіями". Література з планування визнає обидва типи стратегій, але часто ігнорує "обставинну стратегію" — дії, які не можна було передбачити на початку. В реальності, стратегії рідко бувають чисто запланованими або чисто обставинними, оскільки ефективна стратегія ви-

магає поєднання планування та адаптації до нових умов. Успішні компанії часто мають загальну структуру стратегії, яка є запланованою, а її деталі мають обставинний характер [9, с. 21—22], що дозволяє їм гнучко адаптуватися до змін і викликів.

У процесі розробки стратегії розвитку підприємства ключову роль відіграють наступні фактори:

- 1) визначені цілі розвитку;
- 2) ресурси підприємства;
- 3) оцінка факторів зовнішнього середовища;
- 4) інтереси, запити, потреби споживачів.

Цілі розвитку підприємства визначають на підставі інших трьох факторів, а також бачення власника бізнесу.

Ресурси підприємства мають забезпечувати можливість реалізації намічених планів. Е. Кемпбелл та К. Лачс наголошують, що ресурсна відповідність сформованій стратегії може бути досягнута двома шляхами. Одним із них є визначення кращого співвідношення ресурсів та стратегії. Звідси виникає три питання:

— Чи володіє підприємство певною ресурсною підтримкою для реалізації стратегії?

— Наскільки ефективно поточна стратегія дозволяє використовувати ресурси підприємства?

— Чи ефективно підприємство акумулює необхідні йому в майбутньому ресурси?

Другий підхід полягає в аналізі співвідношень між стратегічними елементами та їх різноманітного поєднання для пошуку такого комплексу, який дозволяє ефективно використовувати і акумулювати ресурси підприємства [5, с. 60].

В аналізі зовнішніх факторів ключову роль відіграє конкуренція. Успіх підприємства тісно пов'язаний з його здатністю до ефективної діяльності в умовах жорсткої конкуренції. Хоча деякі підприємці можуть сприймати конкуренцію як перешкоду, передові менеджери вбачають у ній можливість для розвитку, вдаючись до стратегій, натхненних східною філософією, зокрема китайськими воєнними доктринами. Стародавні китайські трактати вчать шукати гармонію з конкурентами, що часто призводить до кращих результатів. Розуміння складної взаємозалежності у бізнес-середовищі дозволяє підприємцю ефективніше управляти зовнішніми викликами, включаючи конкуренцію, споживачів та ринкові тенденції [6, с. 20—21].

Кризові умови пандемії та численні виклики війни спонукали підприємців переосмислити своє ставлення до конкурентів і розглядати їх вже як партнерів. Зміна парадигми відкрила двері до численних можливостей для співпраці. Колективні закупівлі, що дозволяють отримувати знижки та безкоштовну доставку. Придбання та спільне використання дизель-генератора кількома дрібними торговими точками в період регулярних відключень електроенергії через масовані обстріли української енергетичної інфраструктури.

Окремі підприємства просунулися глибше і знайшли нові шляхи співпраці, що ведуть до взаємної вигоди. Наприклад, українська компанія "Чумак", яка зіткнулася з втратою виробничих потужностей через військові дії, знайшла рішення у співпраці з конкурентами. Тепер "Чумак" виробляє свою продукцію на потужностях інших компаній, при тому, що останні виготовляють ана-

логічну продукцію своїх торгових марок. Томатну пасту випускають на ПрАТ "Луцьк Фудз", майонези — на "Delta Food", соуси — на заводах "Olkom Group" [11].

Реалії сучасного бізнес-середовища вимагають від компаній врахування запитів, інтересів, потреб споживачів, що є важливим для розробки ефективної стратегії розвитку. Практика довела ефективність політики більш повного задоволення запитів споживачів, що формує їх лояльність до даного підприємства чи торгової марки. С. Левіцкі називає такі процеси "зробити своїх клієнтів "психологічними бранцями"" шляхом забезпечення ідеального балансу між якістю продукції та обслуговуванням, включаючи своєчасну доставку та високі стандарти сервісу. Коли клієнти звикають до високої якості, вони стають менш схильними до зміни постачальника, що створює стабільну основу для майбутнього успіху підприємства [8, с. 74].

Суттєвий вплив лояльності споживачів на ефективність діяльності підприємства підтверджується результатами конкурсу "Вибір року", де виділяються бізнеси, чий продукт більш повно відповідають запитам споживачів. Наприклад, торгова марка "Фрекен БОК" від корпорації "Біосфера" була визнана переможцем конкурсу "Вибір року — 2023" у номінації "Кухонні товари року". За словами генерального менеджера компанії Юрія Голяничя, вони вважали, що під час війни споживачі тяжитимуть до базових продуктів і у широкому асортименті та серйозній маркетинговій активності не буде необхідності. Однак покупець залишився переконливим: шукав улюблені продукти та чекав широкого асортименту в усіх категоріях. Компанії довелося кардинально змінити плани посеред року, запустити нові проекти, що дозволило завершити 2023 рік із довоєнним обсягом продажів [4]. "La Famiglia Catering", що займається корпоративним харчуванням, щотижня оновлює меню на 40% і за останнім опитуванням клієнтів отримала 89% позитивних відгуків [3].

Наше дослідження українського бізнес-середовища виявило нові ключові тенденції, що відображають поточні споживачькі вподобання та вимоги.

Перший тренд. Конкуренція на ринку спонукає до зниження цін на стандартні товари. При пропозиції споживачам ідентичних товарів спрацьовує відоме рекламне гасло "Навіщо платити більше". Виробники та продавці, які пропонують товари за меншою ціною, здобувають лояльність споживачів. При цьому запит на якісний товар лише зростає.

Прикладом успішного слідування тренду є мережа "однодоларових" магазинів "Аврора", що пропонує якісні товари за доступними цінами. Її засновники поставили задачу зробити преміум-продукт доступним для всіх покупців, з якою успішно справляються. У 2022 році, незважаючи на виклики війни, мережа розширилася на 125 нових або відновлених магазинів, її доходи зросли більше ніж удвічі, досягнувши 13,9 мільярдів гривень [10].

Другий тренд. Зростання запиту на враження, на додаткове отримання до придбаного товару/послуги ще й приємних емоцій. Підприємці напряму HoReCa (готелі, ресторани, кафе) вже давно враховують цю потребу, пропонуючи відвідувачам і емоційний бонус. Нині даний тренд вловили представники інших сфер діяль-

ності і запроваджують у свою роботу. Ці тенденції відображають зміну у фокусі бізнесу з простого продажу товарів на створення цінності та емоційного зв'язку з клієнтами.

Михайло Рогальський, співзасновник "Monobank" ділиться філософією своєї компанії, розповідає, що їх підхід до бізнесу пронизаний емоціями. Свої рішення вони розподіляють порівну — половина з них спрямована на розвиток бізнесу, а інша половина — на емоційну складову. У відданість цій філософії у 2023 році "Monobank" запустив інноваційну гру, де клієнти мають можливість переодягнути символічного персонажа — Кота, додаючи грайливий елемент взаємодії з брендом [7]. Також, навіть така компанія з довгою історією як "McDonald's" не залишається осторонь від інновацій в напрямі додання позитивних вражень. Вони вирішили оновити технологію приготування своїх легендарних Чизбургерів та Дабл Чизбургерів, щоб надати їм ще більш насичений смак, при цьому зберігаючи класичний склад, який люблять споживачі вже понад півстоліття [12].

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, можемо дійти висновку, що стратегічне планування є ключовим для забезпечення стійкості підприємства в умовах ризику та великої невизначеності майбутнього. Також ми бачимо, що основою подальшого розвитку підприємницького суб'єкта є гнучке реагування, швидка адаптація діяльності на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Адаптація до нових умов є життєво необхідною для забезпечення довгострокового успіху підприємства. Модель видів стратегій на різних етапах їх формування (див. рис. 1) показує роль адаптації у розробці та реалізації стратегій підприємства. Ефективна стратегія не лише надає можливість коригувати напрямки досягнення цілей, але й самі цілі, відповідно до змінюваних обставин. Вона вимагає не лише знання минулого досвіду, але й готовності до непередбачуваного майбутнього. Стратегія та бізнес-планування мають бути гнучкими, оскільки майбутнє рідко слідує попереднім прогнозам. При розробці стратегій підприємства повинні враховувати поточні реалії та майбутні можливості, пам'ятаючи, що історія не має звички повторюватися ідентично.

Досвід провідних компаній демонструє, що вони змогли ефективно пристосуватися до складних викликів сучасного бізнес-середовища. Наприклад, оптична мережа "Київлінза" під торговою маркою "Solente" стикнулася з перешкодами у ланцюжках постачання та блокуванням кордонів перевізниками, що спричинило затримки в доставці товарів і збільшення витрат. Додатковими викликами стали відтік персоналу до Європи, зростання кількості кібератак на ресурси компанії перед "чорною п'ятницею", які змусили терміново перелаштовувати ІТ-інфраструктуру. Це спонукало керівництво переглянути бізнес-модель, стати гнучкішими, почати нараховувати резерви для ефективного управління ризиками. Виробник модульних будинків "Scandi" в умовах нестачі персоналу активізував залучення жінок до легких робіт на виробництві, таких як комплектація, фарбування та утеплення [4].

Варто підкреслити ще один важливий аспект процесу адаптації. За словами експерта зі стратегічного

планування С.Левіцкі, ключовим елементом у формуванні довгострокової стратегії є розуміння того, на яку перспективу компанія хотіла б направити своє бачення [8, с. 180]. У контексті невизначеності майбутнього, традиційний горизонт планування стає коротшим, але сама суть стратегічного планування залишається незмінною. В такому динамічному середовищі, підприємці для опису своїх планів часто використовують термін "дорожня карта", що є цілком виправданим. У сучасному швидкозмінному бізнес-середовищі багато власників підприємств вважають за краще встановлювати короткостроковий горизонт планування — три місяці, що дозволяє бізнесам залишатися гнучкими й швидко реагувати на зміни умов ринку та оперативно адаптуватися до нових викликів. Цей підхід допомагає підприємствам ефективно управляти ризиками та використовувати можливості, що виникають.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в умовах кризи, великого ризику і невизначеності саме ретельно продумані стратегічні плани стають фундаментом для забезпечення виживання й стабільності підприємства. Здатність фокусуватися на майбутньому є ключовою компетенцією для власників бізнесу та вищого керівництва у сучасних реаліях.

Література:

1. Evans M. Hope Remains Despite Emotional, Economic Strain in Ukraine. Gallup. URL: <https://news.gallup.com/poll/513137/hope-remains-despite-emotional-economic-strain-ukraine.aspx> (дата звернення: 02.03.2024).
2. Strateg: майбутнє за дітьми. Як українська компанія під керівництвом Олександра Сивака збільшує масштаби виробництва, незважаючи на важкі часи. Forbes.ua. 2023. URL: <https://forbes.ua/leadership/strateg-maybutne-za-ditmi-yak-ukrainska-kompaniya-pid-kerivnitstvom-oleksandra-sivaka-zbilshue-masshtabivirobnitstva-nezvazhayuchi-na-vazhki-chasi-25122023-18118> (дата звернення: 01.03.2024).
3. Бажання замовника — закон. Forbes.ua. 2024. URL: <https://forbes.ua/business/bazhannya-zamovnika-zakon-yak-kompaniya-la-famiglia-catering-vivodit-keytering-na-noviy-riven-tri-klientskikh-keysy-05032024-19221> (дата звернення: 02.03.2024).
4. "Вибір року" Україна-2023. Як працюють і тримають марку якості переможці відомої бізнес-премії. Forbes.ua. 2024. URL: <https://forbes.ua/leadership/vibir-roku-ukraina-2023-yak-pratsyuyut-i-trimayut-marku-yakosti-peremozhci-vidomoi-biznes-premii-01022024-18846> (дата звернення: 27.02.2024).
5. Кемпбелл Е., Лачс К. С. Стратегічний синергізм. Харків, 2004. 416 с.
6. Криппендорф К. 36 стратегій для перемоги в епоху конкуренції. Харків, 2005. 256 с.
7. Лаврентій В. Пристрасть і математика. Як захотіти у свій бренд надовго? Кардинально протилежні поради від засновників Uklon і Monobank. Forbes.ua. 2023. URL: <https://forbes.ua/business/pristrast-i-matematika-yak-zakokhati-u-sviy-brend-nadovgo-poradi-vid-spivzasnovnikiv-uklon-i-monobank-07112023-17038> (дата звернення: 28.02.2024).

8. Левіцькі С. Як розробити стратегію. Дніпропетровськ: Баланс-Клуб, 2003. 328 с.

9. Мінцберг Г. Зліт і падіння стратегічного планування. Київ: Видавництво Олексія Капусти, 2008. 412 с.

10. Федорін В., Шаріпов О., Шаповал К. 2400 магазинів за три роки, вихід на біржу та людиноцентричність. Forbes.ua. 2023. URL: <https://forbes.ua/company/2400-magaziniv-za-tri-roki-vikhid-na-birzhu-ta-lyudinotsentrichnist-spivzasnovnik-merezhi-one-dollar-store-avrora-lev-zhidenko-pro-rozvitok-biznesu-pid-chas-viyni-08062023-14092> (дата звернення: 01.03.2024).

11. Штука Н. Чумацький шлях. Forbes.ua. 2023. URL: <https://forbes.ua/company/chumatskiy-shlyakh-110-spivrobitnikiv-z-1200-padinnya-na-70-chastki-rinku-ta-vitorgu-yak-vizhivae-virobnik-ketchupiv-ta-konservatsii-chumak-z-kakhovki-09022023-11622> (дата звернення: 01.03.2024).

12. Ще соковитіший. McDonald's виводить класику на новий рівень та змінює підхід до приготування легендарного Бір Маку. Forbes.ua. 2024. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/shche-sokovitishiy-mcdonalds-vivodit-klasiku-na-noviy-riven-ta-zminyue-pidkhdid-do-prigotuvannya-legendarnogo-big-maku-26012024-18590> (дата звернення: 01.03.2024).

References:

1. Gallup (2023), "Hope Remains Despite Emotional, Economic Strain in Ukraine", available at: <https://news.gallup.com/poll/513137/hope-remains-despite-emotional-economic-strain-ukraine.aspx> (Accessed 2 March 2024).

2. Forbes.ua (2023), "Strateg: the future is for children. How a Ukrainian company under the leadership of Oleksandr Sivak increases the scale of production, despite difficult times", available at: <https://forbes.ua/leadership/strateg-maybutne-za-ditmi-yak-ukrainska-kompaniya-pid-kerivnitstvom-oleksandra-sivaka-zbilshue-masshtabi-virobnitstva-nezvazhayuchi-na-vazhki-chasi-25122023-18118> (Accessed 1 March 2024).

3. Forbes.ua (2024), "The customer's wish is the law", available at: <https://forbes.ua/business/bazhannya-zamovnika-zakon-yak-kompaniya-la-famiglia-catering-vivodit-keytering-na-noviy-riven-tri-klientskikh-keysi-05032024-19221> (Accessed 2 March 2024).

4. Forbes.ua (2024), "Choice of the year" Ukraine-2023. How the winners of the famous business award work and keep the quality mark", available at: <https://forbes.ua/leadership/vibir-roku-ukraina-2023-yak-pratsuyut-i-trimayut-marku-yakosti-peremozhti-vidomoi-biznes-premii-01022024-18846> (Accessed 27 February 2024).

5. Campbell, A. and Luchs, K.S. (2004), Stratehichnyj synerhizm [Strategic synergy], Kharkiv, Ukraine.

6. Krippendoff, K. (2005), 36 Stratehij dlia peremohy v epokhu konkurentsii [36 Strategies to win in the competitive age], Kharkiv, Ukraine.

7. Forbes.ua (2023), "Passion and mathematics. How to fall in love with your brand for a long time? Radically opposite advice from the founders of Uklon and Monobank", available at: <https://forbes.ua/business/pristrast-i-matematika-yak-zakokhati-u-sviy-brend-nadovgo-poradi-vid-spivzasnovnikiv-uklon-i-monobank-07112023-17038> (Accessed 28 February 2024).

8. Levicki, C. (2003), Yak rozrobyty stratehiu [How to develop a strategy], Balans-Klub, Dnipropetrovsk, Ukraine.

9. Mintzberg, H. (2008), Zlit i padinnia stratehichnoho planuvannia [The rise and fall of strategic planning], Vydavnytstvo Oleksii Kapusty, Kyiv, Ukraine.

10. Forbes.ua (2023), "2,400 stores in three years, going public and people-centricity", available at: <https://forbes.ua/company/2400-magaziniv-za-tri-roki-vikhid-na-birzhu-ta-lyudinotsentrichnist-spivzasnovnik-merezhi-one-dollar-store-avrora-lev-zhidenko-pro-rozvitok-biznesu-pid-chas-viyni-08062023-14092> (Accessed 1 March 2024).

11. Forbes.ua (2023), "Milky Way", available at: <https://forbes.ua/company/chumatskiy-shlyakh-110-spivrobitnikiv-z-1200-padinnya-na-70-chastki-rinku-ta-vitorgu-yak-vizhivae-virobnik-ketchupiv-ta-konservatsii-chumak-z-kakhovki-09022023-11622> (Accessed 1 March 2024).

12. Forbes.ua (2024), "Even juicier. McDonald's takes the classic to a new level and changes the approach to preparing the legendary Big Mac", available at: <https://forbes.ua/lifestyle/shche-sokovitishiy-mcdonalds-vivodit-klasiku-na-noviy-riven-ta-zminyue-pidkhdid-do-prigotuvannya-legendarnogo-big-maku-26012024-18590> (Accessed 1 March 2024).

Стаття надійшла до редакції 20.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 338.24:005.936.5-027.33

В. А. Голян,
д.е. н., професор, відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів
і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>
Ю. Б. Заставний,
доктор філософії в галузі економіки,
Заслужений працівник сільського господарства України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9033-8018>
Г. В. Недопад,
доктор філософії в галузі фінансів, банківської справи та страхування,
Луцький національний технічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7692-861X>
Р. В. Коробка,
к. е. н., докторант,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8878-0153>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.13

ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ ЯК КЛЮЧОВОЇ ЛАНКИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: РЕГІОНАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ

V. Holian,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka
Y. Zastavnyy,
PhD in Economics, Honoured Worker of Agriculture of Ukraine, Kyiv
H. Nedopad,
Doctor of Philosophy in the Field of Finance, Banking and Insurance, Lutsk National Technical University
R. Korobka,
PhD in Economics, Doctoral candidate, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT OF THE WASTE MANAGEMENT SECTOR
AS A KEY LINK IN THE GREENING OF THE NATIONAL ECONOMY:
REGIONAL AND SECTORAL PECULIARITIES

Обґрунтовано, що диверсифікація джерел фінансово-інвестиційного забезпечення реінжинірингу сфери поводження з відходами виступає ключовою складовою екологізації національної економіки, оскільки передбачає пошук реалізації пріоритетів ресурсо- та енергозбереження, а також упередження негативного впливу потоків відходів на здоров'я громадян та стан навколишнього природного середовища. Встановлено, що створення умов для нарощення

ня обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення ресурсозбереження, в першу чергу економії первинної природної сировини та утилізації вторинної природної сировини, потребує застосування комплексу бюджетно-податкових, грошово-кредитних, митних, компенсаційних та ліцензійно-регламентних інструментів стимулювання утилізації ресурсної цінності відходів задля нарощення обсягів виробництва енергії з відновних джерел. Виявлено, що у 2015–2020 роках у динаміці номінальної величини сукупних витрат у поводженні з відходами за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні спостерігається висхідний тренд, що в основному зумовлено інфляційно-девальваційними процесами, а не реальним збільшенням обсягів фінансування вторинного ресурсокористування. Обґрунтовано, що з метою активізації процесів екологізації національної економіки визріла необхідність у розбудові науково-дослідної бази поводження з відходами з метою розроблення технологій, котрі дадуть можливість максимальною мірою вилучати ресурсну цінність з матеріально-технічної субстанції різноманітних видів відходів і паралельно з екологічними проблемами також вирішувати проблеми енергетичного спрямування. Доведено, що при проектуванні дорожньої карти нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації та реконструкції інфраструктури поводження з відходами необхідно враховувати те, що регіони України різняться структурою утворених відходів різноманітних ланок матеріального виробництва (у старопромислових регіонах та регіонах, де базовою ланкою господарства виступала хімічна індустрія, основною проблемою є утилізація хвостосховищ; у регіонах непромислової спеціалізації ключовою проблемою виступає утилізація відходів сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва з метою виробництва паливних продуктів).

It is substantiated that diversification of sources of financial and investment support for the reengineering of the waste management sector is a key component of the greening of the national economy. It provides for the intensification of the implementation of resource and energy saving priorities, as well as prevention of the negative impact of waste flows on public health and the environment. It is established that creating conditions for increasing the volume of financial and investment support for resource conservation, primarily saving primary natural raw materials and recycling secondary natural raw materials, requires the use of a set of fiscal, monetary, customs, compensation and licensing and regulatory instruments to stimulate the utilisation of the resource value of waste in order to increase the volume of energy production from renewable sources. It is found that in 2015–2020, the dynamics of the nominal value of total waste management costs for all sources of financing in Ukraine as a whole shows an upward trend. That is mainly due to inflationary and devaluation processes, rather than a real increase in the volume of financing for secondary resource use. It is substantiated that in order to intensify the processes of greening the national economy, there is a need to develop a research base for waste management in order to develop technologies. That will allow to maximise the resource value of the material and technical substance of various types of waste and, in parallel with environmental problems, also solve energy problems. It is proved that when designing a roadmap for increasing the volume of financial and investment support for the modernisation and reconstruction of waste management infrastructure, it is necessary to take into account that the regions of Ukraine differ in the structure of waste generated by various links of material production (in old industrial regions and regions where the chemical industry was the basic link of the economy, the main problem is the disposal of tailings. In regions of non-industrial specialisation, the key problem is the disposal of waste from rural areas).

Ключові слова: фінансово-інвестиційне забезпечення, екологізація, сфера поводження з відходами, регіональні особливості, територіальна громада, утилізація, побутове сміття.

Key words: financial and investment support, ecologisation, waste management, regional peculiarities, territorial community, recycling, household waste.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Надмірний техногенний вплив на довкілля, який зумовлений значними обсягами утворених за тривалий пе-

ріод промислових та побутових відходів, вимагає реалізації комплексу реінжинірингових заходів з метою мінімізації еколого-деструктивних впливів стихійних звалищ побутового сміття та відходів, котрі утворилися у різноманітних сегментах господарського комплексу, на довкілля. Такі реінжинірингові заходи мають стосу-

ватися, в першу чергу, розбудови інфраструктури утилізації відходів з метою використання їх ресурсної цінності у виробничих та енергетичних цілях. Сьогодні — це вимога часу, оскільки російська агресія вимагає диверсифікації джерел енергетичного постачання та зменшення залежності від зовнішніх джерел постачання мінеральних палив. З огляду на це реінжиніринг сфери поводження з відходами — ключова складова екологізації національної економіки з огляду на реалізацію пріоритетів ресурсо — та енергозбереження, а також з огляду на необхідність упередження негативного впливу на навколишнє природне середовище. Каталізатором процесів підвищення результативності використання ресурсної цінності вторинної природної сировини та побутового сміття виступає активізація інвестиційної діяльності у сфері продукування, транспортування, розміщення, утилізації та захоронення відходів. Поряд з інвестиціями потрібні також фінансові ресурси для нарощення обсягів поточних витрат, пов'язаних з утриманням та експлуатацією інфраструктури поводження з відходами. Тому диверсифікація джерел фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами виступає необхідною передумовою екологізації національної економіки в цілому. Результативність нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення вторинного ресурсокористування також залежить від усестороннього врахування галузевих та регіональних особливостей утворення відходів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В економіці природокористування, особливо в останні десять років, жваво обговорюються проблеми фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами з огляду на передову іноземну практику вторинного ресурсокористування та потребу у нарощенні енергетичного потенціалу національного господарства. Актуальність фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами розглядається як одна з основних проблем вторинного ресурсокористування в цілому. На переконання В. Міщенко та Т. Омеляненко, проблема відходів за своєю сутністю в цивілізаційному контексті відноситься до категорії перманентних, а відтак потребує постійної, системної уваги до себе. З цієї точки зору в Україні стратегія її вирішення залишається неформованою. Нестійкою є фінансова безпека цієї сфери, що має особливо насторожувати. Орієнтація на вивезення відходів для знищення за кордон в стратегічному відношенні є недалекоглядною. Створюючи надмірне навантаження на бюджет вона одночасно блокує створення власної інфраструктури поводження з відходами. Певна спекуляція екстремальністю ситуації породжує авральні підходи до ліквідаційних заходів тощо [4]. За належного рівня фінансово-інвестиційного забезпечення проблема поводження з різноманітними видами відходів може трансформуватися у вагомий чинник підвищення рівня енергетичної самодостатності та ресурсозбереження і позитивним чином вплинути на нарощення обсягів виробництва конкурентоспроможної на національному та закордонному ринках продукції.

Як стверджує Ю. Маковецька, регулююча роль екологічних податків за утворення та розміщення відходів сьогодні є мінімальною. Кошти від надходжень даного фіскального інструменту до публічних бюджетів спрямовують не лише на проблему поводження з відходами, а й на інші природоохоронні заходи — тобто ці кошти розпорошуються. До того ж заходи, що фінансуються переважно направлені не на розбудову інфраструктури поводження з відходами, а на ліквідацію наслідків. Визначити частку яка спрямовується на поводження з твердими побутовими відходами важко. Однак досить очевидно, що для вирішення проблеми утилізації цієї групи відходів зазначеного джерела коштів недостатньо [2]. Тобто констатується наявність надмірно уніфікованої системи фіскального регулювання поводження з відходами, що не дає можливості сформувати надійні джерела фінансово-інвестиційного забезпечення вторинного ресурсокористування. Більше того, має місце факт відсутності прямого взаємозв'язку між накопиченням у публічних бюджетах екологічного податку за утворення та розміщення відходів і бюджетним фінансуванням заходів з їх утилізації.

І. Сотник основну увагу зосереджує на створенні сприятливих умов для активізації інвестиційної діяльності у сфері ресурсозбереження. На її думку, в даному контексті необхідно забезпечити зниження податкового тиску на суб'єктів малого підприємництва за інноваційними та ресурсоефективними напрямками діяльності; надання державної підтримки з пріоритетних інноваційних напрямків ресурсозберігаючої діяльності; обмеження монополізму у ресурсному секторі, виробництві і обслуговуванні ресурсозберігаючих техніки і технологій; стимулювання конкуренції шляхом формування правового поля для підприємств та організацій, що надають послуги з ресурсозбереження; запровадження екологічної сертифікації та ліцензування у сфері ресурсовикористання і ресурсозбереження, спрощення процедур ліцензування і сертифікації вітчизняного й імпортного (у разі відсутності українських аналогів) ресурсозберігаючого устаткування за відповідності його міжнародним стандартам [7]. Тобто створення умов для нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення ресурсозбереження, в першу чергу щодо економії первинної природної сировини та утилізації вторинної природної сировини, потребує застосування комплексу антикризових, антимонопольних, ліцензійно-регламентних та фіскально-бюджетних заходів.

Інвестиційний вимір модернізації інфраструктури поводження з відходами системно розглянуто Н. Мединською. В цьому контексті, на її думку, ключовими питаннями є: адекватність існуючої системи фіскального регулювання розміщення відходів передовим іноземним практикам, наявність надійних джерел інвестування проєктів утилізації різноманітних видів відходів і виробництва на цій основі продукції з високою доданою вартістю, можливість отримання кредитних ресурсів операторами утворення відходів, а також підприємствами, які спеціалізуються на їх переробці [3, с. 34—35]. Тобто необхідно перманентно наближати вітчизняний регуляторний механізм поводження з відходами до кращих іноземних практик, прикметними рисами котрих виступає диференціація ставок податків за утворення

та розміщення відходів з метою стимулювання процесів максимізації використання їх корисної цінності у виробничих та енергетичних цілях.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є аналіз сучасного стану фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами та обґрунтування напрямів його нарощення на основі врахування регіональних та галузевих особливостей вторинного ресурсокористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зневажання проблемою поводження з відходами було прикметною рисою діяльності більшості урядів України з початку 90-х років. Трагедія на Грибовицькому сміттєзвалищі (поблизу Львова) 2016 року змусила громадськість і владу по-іншому подивитись й заговорити про цю проблему, особливо поблизу великих міст. Хоча владі більшості обласних центрів і великих міст ще 10—15 років тому іноземні підприємці пропонували проекти утилізації відходів на переповнених (уже тоді) сміттєзвалищах. Трагедія на Грибовицькому сміттєзвалищі стала маркером, який продемонстрував відсутність належної державної політики в сфері поводження з відходами. Роками завуальована (для тих, хто не змушений жити поблизу полігонів побутових відходів) проблема постала перед усім українським народом. Рецидив львівської трагедії можливий і в інших регіонах [1, с. 9].

Трагічні наслідки сміттевого колапсу не прискорили процеси нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення у модернізацію інфраструктури поводження з відходами, що законсервувало на довгі роки проблеми, які пов'язані з поводженням як з промисловими, так і побутовими відходами, зокрема в частині їх утилізації. Й надалі домінуючим є тренд надання переваги фінансуванню поточних витрат, а не капітальних інвестицій, що підвищує рівень спрацьованості основного капіталу індустрії вторинного ресурсокористування. У 2015—2020 роках сукупні витрати у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні щорічно зростали окрім діапазону 2019—2020 років. Зокрема, у 2015 році вони становили 7539,4 млн грн, у 2016 році — 8928,3 млн грн, у 2017 році — 9979,2 млн грн, у 2018 році — 10012,3 млн грн, у 2019 році — 15981,4 млн грн, у 2020 році — 14097,0 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком сума сукупних витрат у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні виросла на 6557,6 млн грн або на 187,0%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2019 році (15981,4 млн грн), а найменше — у 2015 році (7539,4 млн грн) (табл. 1). Враховуючи прискорені темпи інфляційно-девальваційних процесів, які мали місце у 2015—2020 роках, можна констатувати відсутність реального нарощення фінансових впливів у сферу поводження з відходами.

Ключовою складовою мінімізації потоків відходів у сфері матеріального виробництва виступає запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес, що потребує значних інвестиційних

впливів у модернізацію виробничого устаткування. У 2015—2020 роках витрати щодо запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес зростали, окрім незначного падіння у 2019 році.

Зокрема, у 2015 році витрати щодо запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес становили 274,3 млн грн, у 2016 році — 326,3 млн грн, у 2017 році — 405,2 млн грн, у 2018 році — 469 млн грн, у 2019 році — 365,2 млн грн, у 2020 році — 460,5 млн грн.

У 2020 році порівняно з 2015 роком сума витрат щодо запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес виросла на 186,2 млн грн або на 167,9%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2018 році (469 млн грн), а найменше — у 2015 році (274,3 млн грн). Нарощення сукупних витрат у запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес напряму залежить від інституціоналізації комплексу фіскальних, бюджетних та кредитних інструментів стимулювання суб'єктів виробничо-господарської діяльності реалізовувати проекти ресурсозбереження.

Не відбулося проривних змін щодо суттєвого збільшення витрат за всіма джерелами фінансування у індустрію збирання та транспортування відходів. Хоча у 2015—2020 роках витрати щодо збирання і транспортування відходів відображали висхідну тенденцію. Зокрема, у 2015 році витрати щодо збирання і транспортування відходів становили 5700,3 млн грн, у 2016 році — 5670,2 млн грн, у 2017 році — 6601,8 млн грн, у 2018 році — 7222,4 млн грн, у 2019 році — 8251,2 млн грн, у 2020 році — 9568,2 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком сума витрат щодо збирання і транспортування відходів виросла на 3867,9 млн грн або на 167,9%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2020 році (9568,2 млн грн), а найменше — у 2015 році (5700,3 млн грн). Можна припустити, що в умовах укрупнення територіальних громад створюються додаткові умови для нарощення обсягів фінансування проектів модернізації та реконструкції матеріально-технічної бази розміщення та транспортування відходів.

Особливо складною є ситуація з розбудовою інфраструктури поводження з небезпечними відходами, котрі наносять найбільш руйнівний вплив на навколишнє природне середовище. У 2015—2020 роках витрати на оброблення, знешкодження та розміщення небезпечних відходів (спалювання, розміщення на полігоні, інші методи) чіткої тенденції не відображали. Зокрема, у 2015 році витрати на оброблення, знешкодження, розміщення небезпечних відходів (спалювання, розміщення на полігоні, інші методи) становили 218,4 млн грн, у 2016 році — 1558,4 млн грн, у 2017 році — 1374 млн грн, у 2018 році — 440,8 млн грн, у 2019 році — 4828,7 млн грн, у 2020 році — 164,3 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком витрати на оброблення, знешкодження, розміщення небезпечних відходів (спалювання, розміщення на полігоні, інші методи) знизилися на 54,1 млн грн або на 24,8%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2019 році (4828,7 млн грн), а найменше — у 2020 році

Таблиця 1. Сукупні витрати у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020/ 2015,+/-	2020/ 2015,%
Сукупні витрати у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування, млн грн	7539,4	8928,3	9979,2	10012,3	15981,4	14097	6557,6	187,0%
Запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес, млн грн	274,3	326,3	405,2	469	365,2	460,5	186,2	167,9%
Збирання і транспортування відходів, млн грн	5700,3	5670,2	6601,8	7222,4	8251,1	9568,2	3867,9	167,9%
Оброблення, знешкодження, розміщення небезпечних відходів: спалювання, розміщення на полігоні, інші методи, млн грн	218,4	1558,4	1374	440,8	4828,7	164,3	-54,1	-24,8%
Оброблення, знешкодження, розміщення відходів (крім небезпечних відходів), млн грн	1321,1	1345,8	1573,9	1813,6	2465,8	3870,3	2549,2	293,0%
Аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження і т.п., млн грн	2,9	3,2	3,8	3,6	4,7	11,9	9	410,3%
Інші витрати, пов'язані із знешкодженням відходів, млн грн	22,4	24,4	20,5	62,9	65,9	21,8	-0,6	-2,7%

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

(164,3 млн грн). Така тенденція сукупних витрат на оброблення, знешкодження та розміщення небезпечних відходів у 2015—2020 роках свідчить про подальше спрацювання інфраструктури поводження з відходами, котрі становлять значну небезпеку для здоров'я людей та стану навколишнього природного середовища.

Інша ситуація спостерігається у динаміці сукупних витрат на оброблення, знешкодження та розміщення відходів (крім небезпечних відходів). У 2015—2020 роках витрати на оброблення, знешкодження, розміщення відходів (крім небезпечних відходів) щорічно зростали. Зокрема, у 2015 році витрати на оброблення, знешкодження, розміщення відходів (крім небезпечних відходів) становили 1321,1 млн грн, у 2016 році — 1345,8 млн грн, у 2017 році — 1573,9 млн грн, у 2018 році — 1813,6 млн грн, у 2019 році — 2465,8 млн грн, у 2020 році — 3870,3 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком витрати на оброблення, знешкодження, розміщення відходів (крім небезпечних відходів) зросли на 2549,2 млн грн або на 293,0 %. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2020 році (3870,3 млн грн), а найменше — у 2015 році (1321,1 млн грн). Водночас сума видатків за цією статтею є вкрай недостатньою, щоб налагодити масову утилізацію промислових відходів та побутового сміття у виробничих та енергетичних цілях.

Прикметною рисою фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами є мізерні суми фінансування досліджень та розробок, пов'язаних з продукуванням методів та технологій утилізації різноманітних видів відходів, розміщених на спеціальних

полігонах та стихійних звалищах. У 2015—2020 роках витрати на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження відображали висхідний тренд. Зокрема, у 2015 році витрати на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження становили 2,9 млн грн, у 2016 році — 3,2 млн грн, у 2017 році — 3,8 млн грн, у 2018 році — 3,6 млн грн, у 2019 році — 4,7 млн грн, у 2020 році — 11,9 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком витрати на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження зросли на 9 млн грн або на 410,3%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2020 році (11,9 млн грн), а найменше — у 2015 році (2,9 млн грн). Визріла необхідність у розбудові науково-дослідної бази поводження з відходами з метою розроблення технологій, котрі дадуть можливість максимальною мірою вилучати ресурсну цінність з матеріально-технічної субстанції різноманітних видів відходів і паралельно з екологічними проблемами також вирішувати проблеми енергетичного спрямування.

Інші витрати, пов'язані із знешкодженням відходів, у 2015—2020 роках не відображали рівномірних тенденцій. Зокрема, у 2015 році інші витрати, пов'язані із знешкодженням відходів, становили 22,4 млн грн, у 2016 році — 24,4 млн грн, у 2017 році — 20,5 млн грн, у 2018 році — 62,9 млн грн, у 2019 році — 65,9 млн грн, у 2020 році — 21,8 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком інші витрати, пов'язані із знешкодженням відходів, знизилися на 0,6 млн грн або на 2,7%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2019 році (65,9 млн грн),

а найменше — у 2017 році (20,5 млн грн). У короткостроковій перспективі однією із статей сукупних видатків у сферу поводження з відходами має стати діджиталізація управління потоками відходів та процесами їх утилізації, а також отримання спеціальних дозволів та сертифікатів, котрі засвідчують безпечність вторинного ресурсокористування.

Виходячи з приведеного вище, необхідно зазначити, що саме різноманітні види відходів виступають джерел забруднення атмосферного повітря та виникнення негативних кліматичних змін, а також забруднення ґрунтів та водних джерел, призводять до виснаження біорізноманіття та погіршення здатності біогеоценозів продукувати екосистемні послуги. Тому модернізація інфраструктури поводження з відходами виступає ключовою ланкою екологізації системи розширеного відтворення господарського комплексу країни. Більше того, регіони України різняться структурою утворених відходів різноманітних ланок матеріального виробництва. Якщо у старопромислових регіонах та регіонах, де базовою ланкою господарства виступала хімічна індустрія, основною проблемою є утилізація хвостосховищ, то у регіонах непромислової спеціалізації ключовою проблемою виступає утилізація відходів сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва з метою виробництва паливних продуктів. Саме з цих міркувань необхідно виходити при проектуванні дорожньої карти нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації та реконструкції інфраструктури поводження з відходами.

Враховуючи масштабність відповідної проблематики і зростаюче навантаження на державний бюджет, в Україні передусім актуалізується питання формування фінансової бази сектору відходів і створення відповідного підґрунтя у вигляді джерел надходжень і форм акумуляції коштів. Досвід країн ЄС і передусім наших сусідів по Східноєвропейському регіону — Польщі, Литви та інших може служити певним орієнтиром при удосконаленні системи оподаткування і забезпеченні стійкого фінансування сфери поводження з відходами в Україні [4]. Кошти публічних бюджетів, які спрямовуються у розбудову інфраструктури з особливо небезпечними відходами та інфраструктури поводження з побутовим сміттям, мають доповнюватися коштами суб'єктів приватного підприємництва як через реалізацію проєктів на основі угод публічно-приватного партнерства, так і через створення умов для залучення партнیزняних та іноземних приватних інвестицій, а також коштів міжнародних фінансово-кредитних організацій та коштів урядів іноземних держав.

Залучення додаткових фінансових ресурсів у сферу поводження з відходами, в першу чергу у використання їх ресурсної цінності у виробничих та енергетичних цілях, стане можливим за умови формування сучасного економічного механізму поводження з відходами як сукупності методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, грошово-кредитного, митного, компенсаційного та регламентно-дозвільного впливу на суб'єктів виробничо-господарської діяльності в частині вторинного ресурсокористування. Такий механізм має охоплювати регулятори, котрі стимулюватимуть не тільки процес ресурсозбереження, але і масове запро-

вадження методів і технологій енергоефективного природокористування (максимізація використання ресурсної цінності вторинної природної сировини та побутового сміття в енергетичних цілях), що сприятиме суттєвому нарощенню виробництва різноманітних видів енергії та енергетичних продуктів з відновних джерел, що корелює з базовими положеннями міжнародних природоохоронних конвенцій.

У разі інституціоналізації економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування за умови врахування секторальних та інвестиційних особливостей залучення вторинної природної сировини до господарського обігу сформується умови для того, щоб перетворити велику кількість полігонів промислових відходів, зокрема відходів лісгосподарських, деревообробних та переробно-харчових виробництв, та звалищ побутових відходів у ресурсну базу вторинного ресурсокористування та виробництва різноманітних видів біологічного палива. У підсумку в ряді регіональних та муніципальних господарських комплексів сформується біоенергетичний сектор, активізуються процеси щодо реалізації проєктів декарбонізації та досягнення вуглецевої нейтральності, уповільняться процеси глобального потепління та зменшиться залежність національної економіки від викопних вуглеводнів [3, с. 37].

Диверсифікація інструментів фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами має також доповнюватися формуванням інституціонального підґрунтя створення спеціалізованих державних та комунальних підприємств. Практика створення спеціалізованих державних та комунальних підприємств у сфері поводження з відходами має бути продовжена з врахуванням регіональних особливостей вторинного ресурсокористування та викликів воєнного часу. Одним з найбільш вагомих рішень в плані акумулювання фінансових ресурсів на переробку відходів стало створення у 1998 році державної компанії "Укрєкокомресурси" [5] ("Укртарепереобка"), орієнтованої передусім на переробку та утилізацію відходів тари і упаковки. Однак такі підходи до організації та фінансування заходів з утилізації відходів — маєтись на увазі присутність на ринку одного гравця — фактично монополіста, виявилися мало дієздатними. Недостатній контроль за діяльністю компанії спричинив звинувачення у нецільовому використанні коштів тощо [2]. Вже зараз необхідно внести зміни до вітчизняного конкурентного та антимонопольного законодавства, щоб обмеженням монополізації на ринку переробки вторинних ресурсів усунути наявні перегиби і підвищити інвестиційну привабливість проєктів вторинного ресурсокористування. Монополізація ринку промислових та побутових відходів буде відштовхувати потенційних інвесторів від фінансових вливань у розбудову інфраструктури поводження з відходами, зокрема у створення сміттєспалювальних заводів та заводів по виробництву твердого біопалива.

Тому необхідною умовою реорганізації механізму збирання та витрачання коштів для утилізації відходів є створення конкуренції на ринку відходів упаковки, а також запровадження прозорої звітності щодо отриманих та розподілених коштів. При впровадженні платежів за утилізацію інших видів відходів, зокрема відпрацьо-

ваної техніки, елементів живлення тощо, слід уникнути правових колізій, що були допущені при створенні системи поводження з відходами упаковки, а саме надання переваг одній компанії [2]. Фіскально-бюджетний механізм регулювання ринку упаковки має охоплювати набір інструментів стимулювання виробництва пакувальних матеріалів органічного походження та обмеження виробництва упаковки з екологічно небезпечних матеріалів. Це дасть змогу сформувати ще один перспективний напрям екологізації національної економіки — використання відходів сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва для виготовлення органічного пакувального матеріалу.

Проблема тари та упаковки є частиною проблеми поводження з відходами, що є залишками кінцевого споживання. Практика збору певних коштів з виробників (після прийняття відповідного законодавства) має поширюватися не лише на упаковку та відходи упаковки, але й на деякі інші групи товарів. Зокрема на електричне та електронне обладнання (у т. ч. на батарейки та акумулятори, лампи та прилади, що містять ртуть), транспортні засоби, оливи та мастила тощо. Зібрані кошти повинні розподілятися у сферу поводження з твердими побутовими відходами на впровадження роздільного збирання, створення сміттесортувальних та сміттєпереробних комплексів, станцій демонтажу відпрацьованої техніки, транспортних засобів тощо [2]. Інституціоналізація плати за виробництво упаковки, електричного та електронного обладнання, олив та мастил (сплачується виробниками) створить передумови для диверсифікації інструментів наповнення спеціальних бюджетних фондів, призначенням котрих виступає фінансування розбудови інфраструктури поводження з відходами, в першу чергу інфраструктури їх утилізації. Це стане проявом імплементації передової іноземної практики встановлення плати за виробництво продукції, утилізація якої несе небезпеку для довкілля. Введення такого фіскального інструменту урізноманітнить набір регуляторів сфери поводження з відходами і закладе додаткові стимули для екологічнобезпечної утилізації та знешкодження небезпечних відходів.

Ключовим моментом формування сучасної системи поводження з побутовими та промисловими відходами виступає налагодження їх своєчасного транспортування до спеціалізованих полігонів та сміттєспалювальних заводів. Основним стимулятором результативного транспортування відходів виступає запровадження стимулюючої тарифної політики. При цьому слід виходити з того, що одним з базових фінансових інструментів регулювання процесів вторинного ресурсокористування є встановлення тарифів на послуги транспортних організацій. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2006 р. № 1010 затверджено "Порядок формування тарифів на послуги з вивезення побутових відходів" [6]. Ним передбачено, що до тарифів на зазначені послуги можуть включатися витрати із створення резервного капіталу, що спрямовується на капітальні інвестиції. Витрати із здійснення капітальних вкладень, створення спеціальних резервних інвестиційних фондів, забезпечення прибутковості інвестованого капіталу включаються до тарифів на підставі погоджених у встановленому порядку інвестиційних програм підприємства

у сфері поводження з побутовими відходами. Крім того, до фінансових витрат віднесено витрати з виплати відсотків за користування кредитами, пов'язаними із залученням інвестицій [2]. Розмір тарифів за вивезення побутових відходів однозначно має охоплювати інвестиційну складову, яка необхідна для своєчасного оновлення парку транспортних засобів та спеціалізованого устаткування для забезпечення роздільного складування вторинних ресурсів і налагодження їх утилізації та знешкодження. Обґрунтовані тарифи за вивезення побутових відходів дадуть можливість у більшості муніципалітетів налагодити сучасну систему вторинного ресурсокористування та мінімізувати негативний вплив небезпечних відходів на стан навколишнього природного середовища.

У міру поглиблення децентралізації влади та завершення процесу формування мережі укрупнених територіальних громад зростає роль місцевої влади в питаннях поводження з відходами. Потрібна трансформація системи відносин територіальних громад із суб'єктами підприємницької діяльності, у тому числі в частині утилізації відходів. Істотного збільшення обсягів інвестування можна досягти при розширенні переліку угод державно-приватного партнерства в сфері поводження з відходами. Тому прискорення темпів інвестування проєктів у сфері поводження з відходами на рівні регіонів і територіальних громад пов'язане з удосконаленням законодавства про державно-приватне партнерство. У нинішній редакції Закону України "Про державно-приватне партнерство" обробка відходів належить до угод між державними (комунальними) і приватними партнерами, що створює певні інституціональні передумови для застосування такого роду угод у практиці поводження з відходами [1, с. 9]. У міру необхідності диверсифікації енергетичного забезпечення потреб окремих населених пунктів у зв'язку з нападами російських загарбників на об'єкти енергозабезпечення доцільним виступає масове запровадження органами місцевого самоврядування проєктів використання ресурсної цінності різноманітних видів відходів задля нарощення обсягів виробництва теплової та електричної енергії з відновних джерел.

Ключовим моментом при цьому виступає диверсифікація джерел фінансово-інвестиційного забезпечення, яка передбачає доповнення коштів державного та місцевого бюджетів коштами приватних підприємницьких структур та іноземних інвесторів. У короткостроковій перспективі таке доповнення публічних коштів коштами приватного бізнесу стане можливим за умови удосконалення інституціонального середовища реалізації угод публічно-приватного партнерства.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Модернізація сфери поводження з відходами виступає ключовим елементом екологізації національної економіки, оскільки саме продукування відходів здійснює найбільш детермінуючий еколого-деструктивний вплив на стан навколишнього середовища та здоров'я громадян. Така модернізація потребує залучення додаткових обсягів інвестиційних вливань, щоб поживити процеси утилізації вторинної природної сировини

і побутового сміття. В умовах поглиблення децентралізації влади та завершення процесу формування мережі укрупнених територіальних громад сформувалися передумови для перенесення центру інвестиційної активності у сфері поводження з відходами на регіональний та місцевий рівень. Водночас на загальнонаціональному рівні необхідно створити інституціональні передумови для формування сучасних регіональних систем поводження з відходами, зокрема створення спеціалізованих державних та комунальних підприємств, зорієнтованих на упорядкування потоків відходів та їх утилізацію, введення обґрунтованих тарифів за вивезення побутових відходів, створення інституціонального підґрунтя для залучення приватних інвестицій у комунальний сегмент вторинного ресурсокористування. У 2015—2020 роках у динаміці сукупних витрат у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування спостерігається висхідна тенденція, яка в основному зумовлена інфляційно-девальваційними процесами, а не реальним збільшенням обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення вторинного ресурсокористування. Забезпечення суттєвого збільшення інвестиційних вливань у сектор поводження з відходами стане можливим за умови удосконалення інституціонального середовища партнерських відносин місцевого самоврядування та приватного бізнесу, а також інституціоналізації комплексу бюджетно-податкових, грошово-кредитних, митних, компенсаційних та регламентно-дозвільних інструментів стимулюючого впливу на процеси вторинного ресурсокористування.

Література:

1. Голян В. Інвестиції в переробку відходів: як подолати пасивність влади та бізнесу. Дзеркало тижня. 2018. № 13 (359). С. 9.
2. Маковецька Ю. Фінансово-економічні важелі забезпечення розвитку вторинного ресурсокористування. Економіст. 2010. № 12. С. 76—78.
3. Медінська Н.В. Інституціоналізація економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування: інвестиційний та секторальний вимір. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 11—12. С. 32—38.
4. Міщенко В., Омеляненко Т. Становлення фінансової бази управління відходами в Україні. Економіст. 2012. № 7. С. 48—51.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 915 "Про впровадження системи збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації відходів як вторинної сировини" [Електронний ресурс]. URL: <http://www.uapravo.net/data2008/base54/ukr54740.htm>
6. Постанова КМУ від 26 липня 2006 р. № 1010 "Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з вивезення побутових відходів" (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 297 (297-2007-п) від 27.02.2007; № 692 (692-2009-п) від 08.07.2009). [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
7. Сотник І.М. Економічне стимулювання ресурсозбереження у контексті сталого розвитку України. Економіст. 2010. № 12. С. 72—75.

References:

1. Holian, V. (2018), "Investments in waste processing: how to overcome the passivity of the authorities and business", Dzerkalo tyzhnia, vol. 13 (359), pp. 9.
2. Makovets'ka, (2010), "Financial and economic levers for ensuring the development of secondary resource use", Ekonomist, vol. 12, pp. 76—78.
3. Medyns'ka, N.V. (2022), "Institutionalization of economic mechanism of resource saving and energy-effective nature management: investment and sectoral measuring", Investysii: praktyka ta dosvid, vol. 11—12, pp. 32—38.
4. Mischenko, V. and Omel'ianenko, T. (2012), "Formation of the financial base of waste management in Ukraine", Ekonomist, vol. 7, pp. 48—51.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2001), Resolution "On the implementation of the system of collection, sorting, transportation, processing and utilization of waste as secondary raw materials", available at: <http://www.uapravo.net/data2008/base54/ukr54740.htm> (Accessed 25 Feb 2024).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), Resolution "On the approval of the Procedure for the formation of tariffs for household waste removal services", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (Accessed 25 Feb 2024).
7. Sotnyk, I.M. (2010), "Economic stimulation of resource conservation in the context of sustainable development of Ukraine", Ekonomist, vol. 12, pp. 72—75. *Стаття надійшла до редакції 02.03.2024 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 330.341.1: 316.42 (477.85)

А. А. Антохов,
д. е. н., професор, професор кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3887-9666>
Л. А. Клевчик,
к. е. н., асистент кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3585-544X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.21

ОСОБИСТІСНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ НАСЕЛЕННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

A. Antokhov,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Economic Theory,
Management and Administration, Yuri Fedkovych Chernivtsi National University
L. Klevchik,
PhD in Economics, Assistant of the Department of Economic Theory,
Management and Administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

PERSONAL AND INSTITUTIONAL ASPECTS OF POPULATION USE OF INNOVATIVE
TECHNOLOGIES (ON THE EXAMPLE OF CHERNIVTSI REGION)

У статті здійснено обґрунтування доцільності соціологічної оцінки схильності населення до використання інноваційних технологій на прикладі Чернівецької області. Метою дослідження є розкрити взаємозв'язок між особистісними та інституційними факторами у впровадженні інноваційних технологій серед населення.

Визначено рівень зацікавленості населення у нових технологіях, практику їх використання з формуванням різних залежностей. З'ясовано цільові орієнтири і часові втрати від використання комп'ютерів і Інтернету, в тому числі з практикою комп'ютерних ігор. Виявлено практику використання населенням інноваційних технологій у різних секторах суспільного життя. Визначено очікування населення у використанні роботизованих технологій, можливості повної зміни способу життя сучасного суспільства за рахунок винайдення штучного інтелекту, новацій у сфері генної інженерії. Виділено основні перешкоди та можливості, які впливають на індивідуальні та колективні практики використання новітніх технологій, а також визначаються стратегії для сприяння їх поширенню та прийняттю серед населення.

The article substantiates the expediency of a sociological assessment of the population's propensity to use innovative technologies on the example of the Chernivtsi region. The purpose of the study is to reveal the relationship between personal and institutional factors in the implementation of innovative technologies among the population.

The level of interest of the population in new technologies, the practice of their use with the formation of various dependencies is determined. The target orientations and time losses from the use of computers and the Internet, including the practice of computer games, were clarified. The practice of the population's use of innovative technologies in various sectors of public life has been revealed. The expectations of the population in the use of robotic technologies, the possibility of a complete change in the way of life of modern society due to the invention of artificial intelligence, and innovations in the field of genetic engineering have been determined. The main obstacles and opportunities that affect individual and collective practices of using the latest technologies are highlighted, as well as strategies to promote their spread and acceptance among the population are defined. The authors analyze a specific example of the Chernivtsi region, using the results of surveys and observations of the development of innovations in this region as a research database.

The results of the sociological research demonstrated that despite significant difficulties in the level of material support of the population, it has a sufficient level of knowledge about innovative technologies. Moreover, on many issues regarding their use in various spheres, regarding which the practice in Ukraine is not yet developed, a loyal and positive attitude was revealed. The study is based on the methods of sociological analysis and empirical data in order to understand what factors influence the opening of new opportunities for innovative technologies in a certain region. The results of the study will help to develop effective strategies for promoting innovative development in the region and in other similar contexts.

Ключові слова: інноваційні технології, управління змінами, інноваційний розвиток, управління інноваціями, штучний інтелект, інформаційний менеджмент, макросередовище.

Key words: innovative technologies, change management, innovative development, innovation management, artificial intelligence, information management, macro environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Україна перебуває на етапі суперечливих прогресивних змін. З одного боку, спостерігаємо численні регресивні процеси, зумовлені загальною соціально-політичною ситуацією. З іншого боку, для багатьох сфер інноватизація стає незворотнім процесом. Усе більше зайнятих орієнтуються на знаннємісткі сфери. Фрілансерство стає поширеною формою економічної активності населення. Водночас у побуті, вторинних сферах діяльності людина стає все більше залежною від нових технологій, проявляючи таким чином свою інноваційну культуру.

В ідеалі інноваційна культура населення повинна набувати продукуючих ознак. Тобто результатом інноваційної діяльності людини повинно бути або вдосконалення, або продування нових інноваційних технологій. Однак важливою компонентою інноваційної культури є також схильність населення до споживання відповідних технологій. Необхідно підтримувати домінування продукуючих орієнтирів інновацій-

ної культури населення, що є доволі складним процесом та базово вимагає посилення його споживчих характеристик. Тобто, найперше населення має бути спроможним купувати і використовувати інноваційні технології, підвищуючи таким чином інноваційний рівень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Виходячи зі сформульованих тверджень, актуальним напрямом сучасних наукових досліджень має бути оцінювання схильності населення до використання нових технологій у повсякденному житті та праці. Такі оцінки дає змогу зробити використання соціологічного інструментарію. Критична оцінка результатів повинна здійснюватись на основі існуючих теоретико-методологічних обґрунтувань аксіологічних аспектів використання і продукування інноваційних технологій в Україні. Ґрунтовні напрацювання в цьому плані здійснені такими вченими, як В. Балабанов, С. Биконя, А. Василик, О. Вікарчук, М. Гусєва, Н. Жовнір, М. Ільченко, О. Коюда, М. Мельник, Н. Сидоренко, С. Пасєка, Л. Федулова та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є наукове обґрунтування споживчих та продукуючих характеристик населення в Україні з позиції перспективності інноваційного розвитку регіональних економічних систем (на прикладі Чернівецької області). Завданнями при цьому поставлено:

- обґрунтування доцільності соціологічної оцінки схильності населення до використання інноваційних технологій на прикладі Чернівецької області;
- визначення рівня зацікавленості населення у нових технологіях, практики їх використання з формуванням різних залежностей;
- з'ясування цільових орієнтирів і часових втрат від використання комп'ютерів і Інтернету, в тому числі з практикою комп'ютерних ігор;
- виявлення практики використання населенням інноваційних технологій у різних секторах суспільного життя;
- визначення очікування населення у використанні роботизованих технологій, можливості повної зміни способу життя сучасного суспільства за рахунок винайдення штучного інтелекту, новацій у сфері генної інженерії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою з'ясування схильностей населення до використання нових технологій у повсякденному житті та праці, у травні 2015 року було проведено авторське соціологічне дослідження. Опитуванням було охоплено 150 респондентів-мешканців Чернівецької області. Буковина є доволі специфічною областю на теренах Карпатського регіону, яка, однак, володіє значним ресурсним резервом інноваційного розвитку — як у науково-освітньому, так і виробничому плані. Природно-ресурсний потенціал краю створює необхідні умови для вкладення інвестицій з метою розвитку таких високорентабельних галузей, як лісове господарство, легка, харчова, деревообробна промисловості, туризм, у тому числі інноваційних їх секторів [10]. У реальності ж область займає лише 19 місце в Україні за інноваційний потенціалом (станом на 2022 рік) [8; 3, с. 96].

Результати анкетного опитування за прикладом Чернівецької області можна транспонувати на інші області Карпатського регіону. Звичайно, у Львівській області вони б відзначалися вищою практикою використання населенням інноваційних технологій у силу значно вищого рівня інноваційного розвитку економіки регіону. Чернівецька область слугує прикладом середніх значень Українських Карпат та регіоном невикористаних можливостей інноваційного розвитку.

З загальних характеристик опитаних респондентів було визначено рівень їхньої зацікавленості в інноваційних технологіях. Результати показали, що 44,7% респондентів постійно цікавляться новими технологіями, які з'являються на ринку, при чому для осіб віком до 35 років частка відповідей сягає понад 60%. 42,7% респондентів виявляють такий інтерес періодично, 10,0% інколи і 2,7% дуже рідко. Жоден з опитаних осіб не зазначив, що не цікавиться новітніми технологіями. Таким чином, так чи інакше сучасна людина попадає в інформаційне поле новітніх технологій. Якщо вона

свідомо цього уникає (так званий сучасний луддизм або нео-луддизм), то це зумовлює незворотній процес технологічного відчуження, а надалі і відчуження соціального з обмеженням доступу до основних інститутів суспільства [6, с. 205]. Таких людей можна назвати ретроgrадами, антимодерністами, антиглобалістами. Їхню позицію можна пояснити нерозумінням потреби модернізаційних змін, коли в сучасному світі і так спостерігаємо численні проблеми розриву за рівнем життя між містом і селом, різними країнами. Однак така позиція на даному етапі цивілізаційного розвитку є руйнівною та обмежує можливості людства прогресувати надалі.

Як правило, респонденти дізнаються про новітні технології, читаючи інформацію на спеціалізованих сайтах у мережі Інтернет. На це джерело інформації вказало 48,7% респондентів. Популярними джерелами також є пізнавальні програми на телебаченні (34,7%), новини (31,3%), родичі і знайомі (26,0%), кінофільми (24,0%), власний досвід (18,0%) і спеціальні друковані видання (18,0%).

34,7% респондентів зазначає, що зазвичай легко освоюють нові технології, але з допомогою тих, хто має досвід їх використання. Вищу складність освоєння технологій визнали 43,3% респондентів, з яких 18,0% — дуже складно. Лише 6,7% визначили, що легко і самотужки та майже зразу освоюють нові технології, а 9,3% — що не освоюють їх узагалі. Виявлено також, що 6,0% опитаних осіб не мають бажання до освоєння нових технологій.

Важливими були результати опитування щодо практики і частоти використання респондентами технологій і технологічних пристроїв. З результатів, респонденти щодня користуються мобільними телефонами (98,0%), комп'ютером або ноутбуком (82,7%), стаціонарним (62,0%) і мобільним (52,7%) Інтернетом. Відзначаємо достатньо високий рівень використання мобільного Інтернету. Серед молоді частка таких осіб значно зростає — до 82,4%. Маючи смартфони, їх власники можуть користуватись WI-FI у закладах їх навчання і праці, відпочинку, а також, що сьогодні є модерним трендом — громадських місцях. Для прикладу, в м. Львів на початку 2015 року існувало 11 громадських місць з безкоштовним WI-FI [9]. У Чернівцях також ведеться активна робота зі створення безкоштовних WI-FI-зон — з 2013 року на 5-ти площа міста є такі можливості [2]. Надалі дані процеси повинні підтримуватись, зокрема з покращенням швидкісних характеристик мережі.

З відповідей на питання "В яких приладах і засобах Ви звикли використовувати автоматизовані технології, що замінюють Вашу фізичну й розумову працю?" однозначно домінує використання відповідних технологій у побутовій техніці (кухонні комбайни, мультиварки та ін.) — щодо цього ствердно відповіли 92,0% з усіх респондентів. Водночас для 83,3% респондентів важливим є використання автоматизованих технологій в обладнанні робочого чи навчального місця (комп'ютерні програми, спеціальне автоматизоване устаткування), для 34,7% — в автомобілі (очевидно, мова йде або про власників авто, або осіб, у чиїх сім'ях є такий засіб), лише для 16,0% — в обладнанні помешкання (камери спостереження, системи безпеки та ін.).

З базових характеристик респондентів стає зрозуміло, що здебільшого це особи з поступово формуючи-

Рис. 1. Самооцінка залежності респондентів від використання інноваційних технологій і технологічних пристроїв, бали (за результатами анкетного опитування в Чернівецькій області, травень 2023 року)

Джерело: розроблено авторами.

ми ознаками інноваційної культури, які дійсно цікавляться новітніми технологіями, відтак при можливості готові їх використовувати. Зважаючи на частоту використання визначених технологій і технологічних пристроїв, актуальним є виявити рівень залежності населення від такого використання. Респондентам було запропоновано оцінити свою залежність за 10-ти бальною шкалою: 0 — залежність відсутня, 10 — повна залежність. Результати відображені на рис. 1. Показово, що між частотою використання і оцінкою залежності технологічного пристрою існує тісний кореляційний зв'язок — 0,9.

Більше третини респондентів, а саме 38,0%, вказало, що щоденно в середньому витрачають більше 5 годин, перебуваючи в мережі Інтернет (з комп'ютера, смартфона), 26,7% — близько 2—5 годин, 12,7% — близько 1—2 годин, 9,3% — менше години. Лише 10,0% зазначили, що дуже рідко користуються Інтернетом і 3,3% не користуються ним узагалі. Окремим

питанням було виділено витрати часу на комп'ютерні ігри. Результати даний часових затрат відображені на рис. 2.

У ході опитування респонденти повинні були вибрати 3 основні цілі використання комп'ютера й Інтернету. Як правило, більшість використовують комп'ютер та Інтернет з метою навчання і саморозвитку (52,0%), для пошуку необхідної інформації (51,3%), спілкування (48,0%), виконання професійних обов'язків (45,3%), відпочинку і розваг (36,7%). Нижчі позиції обіймають потреби купівлі через мережу Інтернет товарів (24,0%) і заробляння грошей (8,0%). Наразі низькою є основна ціль використання комп'ютерних технологій для зайнятості. Відсоток осіб, які використовують комп'ютер та мережеві можливості з часом буде лише зростати. Це підтверджують активні процеси віртуалізації зайнятості, коли інформаційно-комп'ютерні технології змінюють не тільки процес праці, а й форму її організації [1, с. 220].

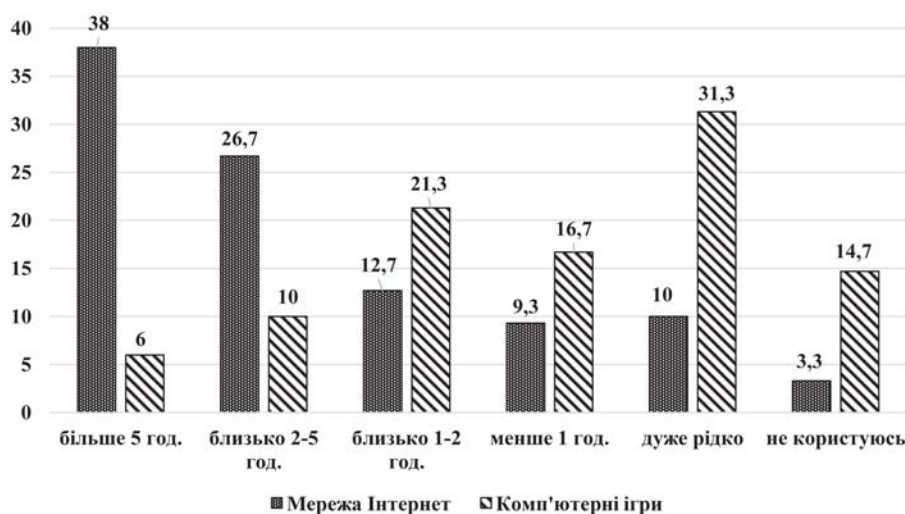

Рис. 2. Структура відповідей респондентів щодо часових витрат на щоденне перебування у мережі Інтернет і комп'ютерні ігри, % (за результатами анкетного опитування в Чернівецькій області, травень 2023 року)

Джерело: розроблено авторами.

З'ясування значних часових затрат респондентів на перебування у мережі Інтернет і комп'ютерні ігри доповнюється розумінням щодо того, чи вони свідомо обмежують себе у користуванні комп'ютером та Інтернетом. З відповідей, основна частина, а це 42,0%, вказали, що стараються, але це складно через потребу користування комп'ютером та Інтернетом для навчання чи праці. 20,7% визначили, що стараються, але це складно через бажання розваг, спілкування в мережі тощо. 14,0% відповіли ствердно на дане питання, вважаючи, що тривале користування комп'ютером та Інтернетом є шкідливим для здоров'я. 12,0% респондентів не вважає за необхідне обмежувати себе, вбачаючи в цьому нормальний стиль життя сучасної людини. І 8,0% зазначили, що не обмежують себе, хоча розуміють, що це шкідливо. Тобто все таки в українському суспільстві наразі залишається розуміння шкідливості надмірного використання комп'ютерних технологій. У більш розвинених суспільствах нині це справжня проблема, яка підтверджується масовим поширенням захворювання "Cyber Disorder", який на думку експертів скоро увійде в міжнародну класифікацію хвороб [7, с. 108].

Комунікаційна цінність використання комп'ютерних технологій та Інтернету визначалась через досвід знайомств у мережі. Результати показали, що 28,7% респондентів мають такий досвід, але небагато віртуальних друзів, а 24,7% підтвердили такий свій досвід, а також наявність багатьох віртуальних друзів. 18,7% визнали, що мають досвід віртуальних знайомств, але це поодинокі випадки. 16,7% підтвердили своє негативне відношення до такої практики, 8,0% — не практикували, але вважають, що це цікаво.

Практика використання інноваційних технологій поширюється з особистісного виміру життєдіяльності на вимір суспільно-організаційний. Сучасна людина все частіше зустрічається з інноваційними технологіями в інститутах, споживачем послуг котрих вона є. Тому серед питань опитування було таке, що дозволило визначити, в яких закладах побутового обслуговування респонденти найчастіше стикались з автоматизованими системами. Результати відповідей за даним питанням частково розкривають інституційну готовність прийняття інновацій. Згідно результатів, найчастіше респонденти стикались з автоматизованими системами в супермаркетах та інших закладах торгівлі — при зважуванні, розрахунках і т.д. (92,7% з усіх респондентів). Високою часткою осіб охоплює поширеність автоматизованих систем у банках (87,3%). Далі у рейтингу йдуть сфера громадського харчування — кавові автомати, засоби розрахунку і замовлення та ін. (83,3%), спортивно-розважальні заклади — системи пропуску, контролю часу та ін. (49,3%), різні торгові, офісні об'єкти — системи безпеки, пропуску (38,0%). Рідко зустрічаються респонденти з автоматизованими системами в лікарняних закладах (видача медичних засобів, ліків) — 5,3%, а також у громадському транспорті (електронний квиток) — 12,7%. Оскільки в областях Карпатського регіону така практика наразі відсутня, то очевидно даний досвід респонденти здобули за кордоном. В областях України ініціатива поширення автоматизованої системи оплати в громадському транспорті лише починає посилюватись. Уже тривалий час подібні дискусії точаться у м. Львів,

зокрема з можливістю залучення коштів Європейського банку реконструкції і розвитку. На початку 2015 року подібні ініціативи з'явилися у Чернівцях, причому свої пропозиції подали конкретні фірми, пропонуючи реалізувати відповідний проект лише за 9 місяців та успішно було реалізоване у 2023 році [10]. Зрозуміло, що практика автоматизації оплати транспортних перевезень в Україні гальмується суб'єктивними інтересами в даній прибутковій сфері.

Практику використання населенням інноваційних технологій відображає банківський сектор. Респонденти вказували, як часто і з якою ціллю вони користуються платіжними терміналами та банкоматами. З результатів дуже часто респонденти використовують дані засоби для поповнення мобільного рахунку і розрахунків за комунальними платежами, а також купівлі квитків. Останній сервіс за участю банківського сектору стає все більш популярним у регіонах України. Водночас рівень використання банківських автоматизованих систем для розрахунків по комунальних платежах залишається доволі високим. Загалом 63,3% респондентів вказали, що ніколи цього не робили, причому 18,7% не планують. 74,7% не практикувало розрахунки за товар через банківські системи розрахунків, 60,7% — купівлю квитків і 51,3% — грошові перекази.

Повсюдне використання інноваційних технологій дозволяє поширювати практику відеонагляду. Системи відеоконтролю сьогодні значно розвинулись і можуть використовуватись не лише людиною в особистому просторі, але й незалежно від її погляду на дану практику — в різних громадських місцях і приватних установах. Усе частіше дані технології використовуються працевдавцями на робочому місці. При цьому відеоконтроль за працівником може бути як відкритого, так і закритого типу: в першому випадку — працівники можуть відчувати дискомфорт, поводитися скуто, що може призвести до зниження продуктивності праці як окремого працівника, так і колективу загалом; у другому випадку — працівники почуватимуть себе вільно, однак при цьому роботодавець володітиме інформацією не лише про трудову діяльність, а й матиме особистісні характеристики людини, на підставі чого можуть формуватися хибні висновки і прийматись управлінські рішення [5].

З результатів анкетного опитування цікавим було виявити, як респонденти відносяться до практики відеонагляду, причому в розрізі різних просторових функціональностей. Узагальнення відповідей показало, що найбільша кількість респондентів відноситься негативно до технологій відеонагляду саме на робочому місці — 28,7% і 54,7% не визначені з даного питання. Також значний відсоток осіб, що не приймають такі технології у місцях відпочинку і розваг — 30,7%. Щодо інших місць позитивне одобрення даної практики є досить високим. Цікаво, що із загальної вибірки частка прихильників відеонагляду в навчальних закладах становить 55,3%, а якщо відкинути осіб, що навчаються, тобто студентів, то вона зростає до 68,4%.

Хоча основною метою даного опитування було визначити споживацькі настрої населення щодо інноваційних технологій, серед задач було з'ясування їхньої думки — в яких сферах використання новітніх технологій є найбільш потрібне для розвитку людства. Респонденти

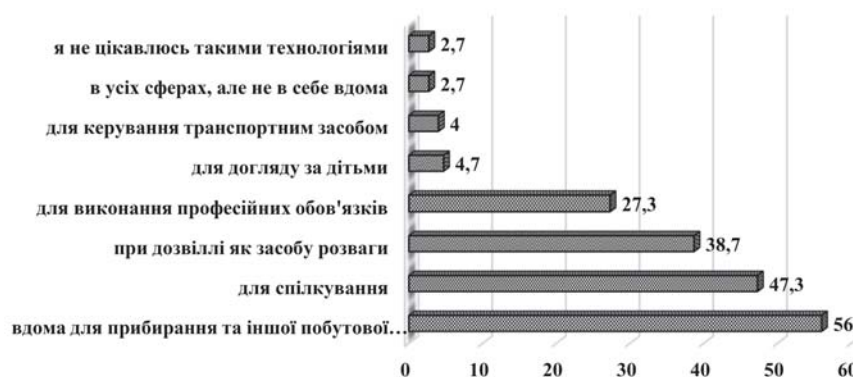

Рис. 3. Структура відповідей респондентів щодо готовності використання роботів, % (за результатами анкетного опитування в Чернівецькій області, травень 2023 року)

Джерело: розроблено авторами.

могли обирати 3 основні сфери. Результати показали, що найбільшу значимість відводять використанню інноваційних технологій у військовій сфері та при надзвичайних ситуаціях (47,3%), у фармацевтиці — для виробництва ліків і медичного обладнання (42,0%), у медицині — для лікування (39,3%), в освіті — дистанційні курси навчання (34,7%), в сфері соціально-побутового обслуговування — комунальні платежі (28,0%). Меншу стратегічну значимість, на погляд респондентів, мають такі сфери, як промисловість і сільське господарство — для автоматизації виробництва (21,3%), державне управління — для створення електронних систем реєстрації бізнесу, податкової звітності, ведення різних реєстрів та ін. (20,0%), торгівля — купівля-продаж через Інтернет (18,0%), туризм і відпочинок — бронювання, віртуальні гіді та ін. (14,7%), фінансові послуги — для обслуговування клієнтів (9,3%). Це не означає, що поширення інноваційних технологій у даних сферах є непотрібним. Просто в цивілізаційному контексті стратегічність їх поширення, на думку респондентів, є менш значимою.

Оскільки інформаційні технології активно використовуються не лише в економічних, але й неекономічних сферах, усе частіше їх впровадження знаходимо у сфері культури і мистецтва, що викликає неоднозначну оцінку суспільства. В Україні така практика поки є мало поширеною. Яскравим прикладом масового захоплення використання роботизованих механізмів у мистецтві є Японія, де однією з найпопулярніших співачок є голограма.

Результати показали, що в принципі відношення до творів мистецтва, культурно-мистецьких проєктів, створених за допомогою роботизованих технологій без втручання людини, є нейтральним. Таку свою позицію виявили 44,7% респондентів. Водночас 32,7% негативно відносяться до даної практики, вбачаючи в мистецтві можливість прояву індивідуальності людини. 18,0% підтвердили позитивне відношення і лише 4,7% не знають про такі технології.

Ще один дуже тонкий аксіологічний аспект використання інноваційних технологій — генна інженерія. Успіхи провідних країн у даній царині — колосальні. Для прикладу, за репродуктивним напрямом уряд Великобританії вже навіть дозволив технологію народження дітей з генами 3-х батьків [4]. Україна, рухаючись за век-

тором розвитку провідних держав, рано чи пізно перейде в ранг суспільств, перед якими стоятиме вибір використання і продукування таких технологій. Тому в ході опитування було виявлено відношення респондентів до клонування, втручання людини в генетику свого організму. Результати відношень наступні: 41,3% — позитивно, але лише за умов клонування окремих людських органів; 27,3% — позитивно, але лише за умов клонування тварин та інших живих організмів; 14,7% — негативно, бо це суперечить етичним цінностям; 8,0% — негативно, бо це може знищити людську цивілізацію; 4,7% — позитивно, навіть за умов клонування всього людського організму; 4,0% — не цікавиться такими технологіями і не знає, що вони передбачають. Таким чином, українському суспільству в цьому плані притаманний доволі високий консерватизм, хоча практично половина одобрює практику клонування окремих органів людини.

Вищим рівнем використання інноваційних технологій є експлуатація людиною роботів. Роботизовані технології поступово проникають у побут українця, хоча поки не є так поширеними, як у найбільш розвинених суспільствах. З результатів опитування з'ясувалось, що готовність використання роботів у різних сферах життя в українців поки залишається низькою (рис. 3). Можливо це зумовлено тим, що в Україні поки що рідко зустрічається дана практика. Водночас більшість українців вірить у реальність існування роботів із штучним інтелектом поруч з людиною. З відповідей — 27,3% респондентів вбачають таку перспективність уже в найближчому майбутньому, 54,7% — на далеку перспективу. Лише 8,0% вважає, що швидше за все така новація є неможливою, адже інтелект людини є неповторним, 6,0%, що це фантастика і 4,0% не цікавиться такими технологіями.

Порівняно високою залишається частка осіб, які негативно відносяться до використання роботизованих (нано-) технологій для збереження (відновлення) фізичних властивостей людського організму. 16,7% респондентів вказало, що швидше за все ні, хіба за крайньої потреби, а 4,0% — категорично ні. Основна частина відповідей, а саме 41,3%, відображала варіант "так, але це буде викликати дискомфорт". Водночас 38,0% респондентів усе таки позитивно відносяться до такої практики.

З результатів відповідей на питання "Чи хотіли б Ви, щоб наука винайшла технологію, яка б дозволила людині бути безсмертною?", основна частина респондентів — 41,3% не змогла визначитись з відповіддю. 24,0% допускають дану ситуацію, але за умов, щоб усі мали таку можливість. 14,0% виявили великий інтерес у таких кардинальних новаціях, 13,3% не вірять у таку можливість і лише 7,3% вважає, що це суперечить етичним цінностям.

У завершення анкетного опитування було з'ясовано думку респондентів щодо ролі технологій у їхньому житті. Ієрархія відповідей наступна: для 26,0% — легше навчатись і розвиватись; для 21,3% — легше працювати; для 16,0% — комфорт у побуті; для 13,3% — розваги; для 12,0% — комунікації; для 6,0% — можливість збереження (відновлення) здоров'я; лише для 5,3% — безпека.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, результати соціологічного дослідження продемонстрували, що незважаючи на значні труднощі рівня матеріального забезпечення населення, воно володіє достатнім рівнем знань про інноваційні технології. Більше того, за багатьма питаннями щодо їх використання у різних сферах, щодо чого практика в Україні поки не розвинена, виявлено лояльне і позитивне відношення. Це доводить, що в Карпатському регіоні, зокрема в Чернівецькій області, поступово розвивається сприятливе інституціональне середовище інноваційного розвитку. Процеси інтелектуалізації суспільства неминуче відбуваються і за умов їх цільової підтримки з підсиленням інноватизації економіки можна досягнути значних результатів у плані технолого-сингулярного розвитку.

Література:

1. Азьмук Н. А. Трансформація процесу праці в інформаційній економіці. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2014. № 2. С. 217—222.
2. Безкоштовні Wi-Fi зони уже діють на 5-ти площах Чернівців: БукІнфо. URL: <http://www.bukinfo.com.ua/show/news?lid=34360> (дата звернення: 10.01.2024).
3. Бикова Н. А. Стан та перспективи розвитку інвестиційної діяльності Чернівецької області. Молодий вчений. 2023. № 5 (20). Частина 1. С. 96-99.
4. В Англії дозволили народження дітей з генами трьох батьків: WONDER. URL: <http://www.wonderzine.com/wonderzine/life/news/204507-britain> (дата звернення: 13.12.2023).
5. Горбатюк С. Проблема соціального відчуження в умовах суспільних трансформацій. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України: наук. журн. К. НАДУ. 2003. С. 204—211.
6. Євдокімова О. О. Cyber Disorder як актуальна проблема сучасної психології. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2013. Вип. 45 (1). С. 107—115.
7. Інвестиційна привабливість регіонів: Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. К. 2022. URL:

http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investiciynoyi_privablivosti_regioniv_-2022_1.pdf (дата звернення: 7.01.2024).

8. Одинадцять (11) громадських місць Львова з безкоштовним Wi-Fi: Твоє Місто URL: http://tvoemisto.tv/news/11_gromadskyh_mists_lvova_z_bezkoshtovnym_wifi_68540.html (дата звернення: 22.11.2023).

9. Погоріла І. І. Характеристика інноваційно-інвестиційного потенціалу промислових підприємств Чернівецької області. Ефективна економіка. 2013. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1984> (дата звернення: 5.12.2023).

10. У Чернівцях запровадили єдиний електронний квиток у транспорті. URL: <https://rubryka.com/2023/09/12/u-chernivtsyah-zapustyly-yedynyj-kvytok-na-vesmiskyj-transport-yak-pratsyuye-tse-rishennya/> (дата звернення: 22.01.2024).

References:

1. Az'muk, N.A. (2014), "Transformation of the labor process in the information economy", *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, vol. 2, pp. 217—222.
 2. BukInfo (2013), "Free Wi-Fi zones are already operating in 5 squares of Chernivtsi", available at: <http://www.bukinfo.com.ua/show/news?lid=34360> (Accessed 10.01.2024).
 3. Bykova, N.A. (2023), "State and prospects of development of investment activity of Chernivtsi region", *Molodyj vchenyj*, vol. 5 (20), no. 1, pp. 96—99.
 4. WONDER (2015), "In England, the birth of children with the genes of three parents was allowed", available at: <http://www.wonderzine.com/wonderzine/life/news/204507-britain> (Accessed 13.12.2023).
 5. Horbatiuk, S. (2003), "The problem of social alienation in the conditions of social transformations", *Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, pp. 204—211.
 6. Yevdokimova, O.O. (2013), "Cyber Disorder as an actual problem of modern psychology", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Psykholohiia*, vol. 45 (1), pp. 107—115.
 7. Instytut ekonomichnykh doslidzhen' ta politychnykh konsul'tatsij (2022), "Investment attractiveness of regions: Rating of investment attractiveness of regions", available at: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investiciynoyi_privablivosti_regioniv_-2022_1.pdf (Accessed 7.01.2024).
 8. Tvoie Misto (2015), "Eleven (11) public places in Lviv with free Wi-Fi", available at: http://tvoemisto.tv/news/11_gromadskyh_mists_lvova_z_bezkoshtovnym_wifi_68540.html (Accessed 22.11.2023).
 9. Pohorila, I. I. (2013), "Characteristics of innovation and investment potential industrial Chernivtsi region", *Efektivna ekonomika*, vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1984> (Accessed 5.12.2023).
 10. Rubryka (2023), "In Chernivtsi, a single electronic ticket was introduced in transport", available at: <https://rubryka.com/2023/09/12/u-chernivtsyah-zapustyly-yedynyj-kvytok-na-vesmiskyj-transport-yak-pratsyuye-tse-rishennya/> (Accessed 22.01.2024).
- Стаття надійшла до редакції 11.03.2024 р.*

М. В. Болдуєв,
д. держ. упр., професор, НУ "Запорізька політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8889-6555>
О. В. Болдуєва,
д. е. н., доцент, Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5267-1816>
О. Г. Лищенко,
к. е. н., доцент, НУ "Запорізька політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9211-9567>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.28

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ СТИМУЛЮВАННЯ ВІЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

М. Bolduiev,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
О. Bolduieva,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Zaporizhzhia National University
О. Lyshchenko,
PhD in Economics, Associate Professor, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"

FEATURES OF THE TAX POLICY OF THE EUROPEAN UNION IN THE SPHERE OF PROMOTING FREE ECONOMIC COMPETITION

Податкова політика стимулювання конкуренції в ЄС спрямована на створення рівних умов для бізнесу в ЄС та заохочення інвестицій у дослідження та інноваційні розробки. Це допомагає створювати робочі місця, підвищувати продуктивність і сприяти інноваціям, що, у свою чергу, допомагає створити сильнішу та процвітаючу економіку ЄС.

Податкова політика стимулювання конкуренції в ЄС базується на принципі недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації. Це означає, що на всі підприємства в ЄС поширюються однакові правила оподаткування, незалежно від їх розміру чи місця розташування.

Європейський Союз запровадив низку заходів щодо боротьби з антиконкурентною практикою та сприяння конкуренції на ринку. Крім того, ЄС прийняв спеціальну антимонопольну податкову політику, яка спрямована на те, щоб компанії не отримували несправедливих податкових переваг. Ця політика вимагає від компаній сплачувати податки в країні, де вони отримують прибуток, і уникати стратегій агресивного податкового планування. Політика також обмежує можливість компаній переміщувати прибутки в юрисдикції з низьким рівнем оподаткування. Нарешті, політика вимагає від компаній розкривати інформацію про свої податкові угоди.

The article is devoted to the generalization of the experience of the European Union in tax regulation of protection and stimulation of free economic competition with the aim of improving the tax policy of Ukraine.

In the course of the research, it was established that in the EU countries, control over anti-competitive activities and the prohibition of anti-competitive agreements is mainly carried out through the actions of institutional bodies for competition and the corresponding anti-monopoly policy. The general purpose of anti-competitive activity measures is to prevent restriction of competition, create a favorable environment for economic development and protect the interests of consumers. Tax policy to stimulate competition in the EU is aimed at creating a level playing field for business and encouraging investment in research and innovation. This helps create jobs, boost productivity and foster innovation, which in turn helps create a stronger and more prosperous EU economy. The experience of the EU can serve as an example for Ukraine in creating favorable conditions for enterprises to remain competitive in the markets.

The application of the EU experience in stimulating free competition in Ukraine is important in the context of the development of a sustainable and competitive economy. Tax incentives and benefits for investments, which are successfully used in the EU, can be effective tools for attracting foreign investment and developing domestic projects. The use of European experience in increasing transparency and strengthening the legal protection of enterprises will help make the Ukrainian business environment more attractive for investors. In addition, the implementation of effective measures to combat corruption in the tax system, similar to European practices, will provide an opportunity to improve trust in the authorities and create conditions for fair competition.

It is also important to note the need to prepare the institutional field of Ukraine for future integration into the EU. Accordingly, the experience of EU countries in harmonizing tax policy standards and combating distortions of competition can help Ukraine create a transparent and equal tax environment for businesses, ensuring compliance with European standards and requirements.

*Ключові слова: конкуренція, оподаткування, стимулювання, Європейський Союз, економіка.
Key words: competition, taxation, incentives, European Union, economy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Європейський Союз має низку політичних заходів для сприяння конкуренції та стимулювання економічного зростання. Однією з найважливіших таких політик є податкова політика стимулювання конкуренції. Ця політика спрямована на заохочення конкуренції між підприємствами в ЄС, що, у свою чергу, сприяє створенню робочих місць, підвищенню продуктивності та просуванню інновацій.

Заходи адміністративного, економічного та податкового стимулювання вільної конкуренції в країнах ЄС мають велике значення для розвитку ефективного та інноваційного бізнес-середовища. Важливість цих заходів включає:

- впровадження адміністративних полегшень та податкових стимулів для малого і середнього підприємства (МСП) сприяє їхньому зростанню та розвитку. Це може включати зниження адміністративних та фінансових бар'єрів для стартапів та МСП;

- здійснення адміністративних реформ, спрямованих на забезпечення прозорості в управлінні та боротьбу з корупцією, створює довіру серед бізнес-спільноти та інвесторів, підвищуючи конкурентоспроможність;

- встановлення гнучких та справедливих податкових політик, таких як знижені ставки оподаткування для підприємств та інвестицій у дослідження та розвиток, стимулює інновації та прискорює економічне зростання;

- впровадження адміністративних заходів для сприяння цифровізації економіки та підтримка ініціатив у сфері штучного інтелекту та інновацій може забезпечити конкурентоспроможність в еру цифрових технологій;

- реформи в сфері адміністративного та економічного законодавства, які спрощують процедури реєстрації бізнесу, захищають права власності та забезпечують ефективність судової системи, створюють сприятливі умови для конкуренції;

- адміністративні та економічні заходи, спрямовані на розвиток та модернізацію інфраструктури, підвищують ефективність та доступність ринків, сприяючи конкурентоспроможності;

- співпраця між країнами ЄС в сфері адміністративних, економічних та податкових питань допомагає створювати умови для вільної конкуренції на внутрішньому ринку та в умовах глобалізації економіки.

Актуальність цих заходів полягає в підтримці підприємства, інновацій та створенні стійкої та конкурентоспроможної економіки ЄС в умовах швидкої зміни технологічного та економічного середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню ролі інституцій Європейського Союзу в забезпеченні вільної економічної конкуренції присвятили свої статті такі вітчизняні науковці: І. Гончарук, Н. Горбаль, С. Даніш, В. Лук'янець, Б. Львов, А. Мовчан, К. Смирнова, К. Смирнова, К. Смирнова, М. Сус, М. Уманець, В. Форманюк, В. Форманюк, О. Чорний, Т. Швидка, Ю. Юркевич, В. Яковініч та ін. Серед зарубіжних вчених істотний вклад у дослідження даного питання внесли Є. Скоглі, М. Каутонен, П. Хертог, Дж. Робертс, Р. Вернер, М. Родрігес, Е. Мюллер, Т. Мері, А. Зенкер, Б. Хермелін, Б. Ловендахл, Дж. Камачо, Шмейкал, Д. Девіс, Дж. Монті та інші науковці.

Найявні праці вітчизняних науковців зачіпають дослідження податкової політики державного захисту та стимулювання конкуренції країнами Європейського Союзу доволі побіжно в рамках більш широкого дослідження зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання економічних прав, зокрема, права на підприємницьку діяльність, або ж загальної податкової політики країн ЄС. Комплексні дослідження саме особливостей податкової політики європейського союзу в сфері стимулювання вільної конкуренції у підприємницької діяльності в державах-членах ЄС та її порівнянні з відповідним українським інституційним полем відсутні. Це, в свою чергу, зумовлює актуальність подальших наукових досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є узагальнення досвіду Європейського Союзу податкового регулювання захисту і стимулювання вільної економічної конкуренції з метою удосконалення податкової політики України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Європейський Союз запровадив низку заходів щодо боротьби з антиконкурентною практикою та сприяння конкуренції на ринку. Серед них заборона антиконкурентних угод, контроль концентрації, контроль державної допомоги та застосування правил конкуренції до цифрової економіки.

В країнах ЄС контроль за антиконкурентною діяльністю та заборонаю антиконкурентних угод в основному здійснюється шляхом дій інституційних органів з конкуренції та відповідної антимонопольної політики. Загальною метою заходів протидії антиконкурентній діяльності є запобігання обмеженню конкуренції, створення сприятливого середовища для економічного розвитку та захисту інтересів споживачів.

Основні інструменти та процедури в цьому контексті включають:

1. Статті 101 і 102 Договору про функціонування Європейського Союзу [1]. Ці статті надають правову основу для боротьби з антиконкурентними практиками. Стаття 101 забороняє антиконкурентні угоди між підприємствами, а стаття 102 стосується зловживання домінуючого положення на ринку.

2. Політика конкуренції Європейської комісії. Європейська комісія відіграє ключову роль у забезпеченні

дотримання конкуренційних правил на внутрішньому ринку ЄС. Комісія може відкривати розслідування та вживати заходів у випадках порушень.

3. Регулювання згідно з регламентом ЄС № 1/2003 [2]. Цей регламент визначає процедури та повноваження Європейської комісії та національних конкурентних органів щодо контролю за антиконкурентними практиками.

4. Проведення розслідувань і судові справи. Європейська комісія може відкривати розслідування, а в результаті їхніх висновків може застосовувати штрафи та інші санкції. Крім того, підприємства та фізичні особи можуть звертатися до судів ЄС для захисту своїх прав у справах, пов'язаних із конкуренцією.

5. Співпраця з національними органами. Європейська комісія співпрацює з національними органами конкуренції в країнах-членах ЄС для ефективного використання ресурсів і забезпечення консистентності політики конкуренції.

Контроль концентрації в країнах ЄС здійснюється з метою сприяння конкуренції на ринку та запобігання створенню антимонопольних позицій, які можуть негативно впливати на конкуренцію та споживачів. В цілому регулюючі заходи спрямовані на збереження та підтримку конкуренції на внутрішньому ринку ЄС та захист інтересів споживачів. Основною інституцією, що відповідає за цей контроль на рівні ЄС, є Європейська комісія.

Основні аспекти контролю концентрації в процесі сприяння конкуренції на ринку включають:

1. Мережу правил ЄС — засади контролю концентрації в ЄС визначаються в Регламенті ЄС № 139/2004 [3] та в Директиві 2004/24/ЄС [4]. Ці документи визначають порядок отримання дозволу на концентрацію та умови, за якими концентрація може бути заборонена або схвалена з умовами.

2. Обов'язкове попереднє схвалення — деякі типи концентрацій, які можуть мати значний вплив на конкуренцію, повинні отримати попереднє схвалення від Європейської комісії перед їхнім завершенням. Це може включати злиття, придбання акцій чи інших активів, що може привести до значної концентрації на ринку.

3. Оцінку впливу на конкуренцію — Європейська комісія здійснює докладний аналіз впливу концентрації на конкуренцію. Оцінка включає визначення ринків, оцінку рівня концентрації, визначення можливих антимонопольних проблем та розгляд заяв сторін щодо можливих вигід або негативних наслідків.

4. Участь сторін та публічну консультацію — учасники ринку, споживачі та інші зацікавлені сторони можуть брати участь у процесі, надаючи інформацію та висловлюючи свої погляди на заплановану концентрацію. Це може включати публічні консультації та обговорення, що сприяє залученню різних думок та інтересів.

5. Рішення про заборону або схвалення — на підставі результатів оцінювання Європейська комісія може прийняти рішення щодо заборони концентрації, схвалення за умови внесення змін (наприклад, продаж певних активів) або надання згоди без обмежень.

Контроль державної допомоги в країнах ЄС є важливим елементом політики конкуренції, оскільки недо-

пустима державна допомога може створювати непорозуміння у конкуренції та впливати на рівні умови для підприємств. Ці механізми спрямовані на забезпечення того, щоб державна допомога не порушувала конкуренцію та не спотворювала ринкові умови, а також збереження рівних умов для усіх підприємств на внутрішньому ринку ЄС.

Основні аспекти контролю державної допомоги в ЄС, яку здійснює Європейська комісія включають:

1. Правила ЄС щодо державної допомоги. Основним юридичним основоположенням є Загальна група винятків (General Block Exemption Regulation — GBER [5]) та Директива 2014/25/ЄС [6]. Ці документи визначають умови, за яких державна допомога може вважатися за припустиму.

2. Попередній реєстраційний та затверджувальний порядок. За певних умов державна допомога має отримати схвалення від Європейської комісії перед її наданням. Це особливо стосується великих програм та проєктів.

3. Публічні консультації та залучення зацікавлених сторін. Процес розгляду державної допомоги часто включає необхідність здійснення публічних консультацій та взаємодію із зацікавленими сторонами. Це допомагає забезпечити прозорість та розглянути різноманітні точки зору.

4. Оцінка впливу на конкуренцію. Як і у випадку контролю концентрації, Європейська комісія здійснює оцінювання впливу державної допомоги на конкуренцію. Визначається, чи може така допомога спотворювати конкуренцію та призводити до негативних наслідків на ринку.

5. Негайне припинення неприпустимої допомоги. Якщо Європейська комісія визначає, що надання державної допомоги суперечить правилам, вона може вимагати припинення або відшкодування неправомірно наданої допомоги.

На сьогоднішньому етапі технологічного розвитку суспільства застосування правил конкуренції до цифрової економіки в країнах ЄС набуває особливого значення, оскільки цей сектор стає все більш ключовим у сучасному господарстві. Загальна мета таких правил є створення умов для конкурентоспроможного та інноваційного розвитку цифрової економіки, забезпечення захисту інтересів споживачів та стимулювання конкуренції на цьому швидкозмінному ринку.

Європейська комісія та національні антимонопольні органи активно впроваджують заходи для забезпечення конкуренції в цифровому просторі. Основні аспекти такої політики включають:

1. Аналіз ринку — застосування правил конкуренції в цифровій економіці розпочинається з аналізу ринку. Це включає визначення ринків, оцінювання домінуючих позицій та ідентифікацію можливих монопольних проблем.

2. Диверсифікацію джерел інформації — у світі цифрової економіки здійснюється диверсифікація джерел інформації для аналізу конкуренції. Це включає в себе залучення даних від користувачів, конкурентів та інших зацікавлених сторін.

3. Антимонопольне регулювання — Європейська комісія використовує антимонопольне регулювання для

уникнення надмірної концентрації ринку та домінування великих технологічних компаній.

4. Дослідження зловживання домінуючим становищем — компанії з великими частками ринку, зокрема у цифровій сфері, періодично перевіряються на зловживання домінуючим становищем на ринку, наприклад, забороненою конкурентам доступу до певних платформ або обмеженням вибору споживачів.

5. Питання конфіденційності та захисту даних. Забезпечення конкуренції у цифровій економіці також вимагає уваги до питань конфіденційності та захисту даних. Ця проблема є особливо актуальною в контексті великих технологічних компаній, які збирають та обробляють величезні масиви особистих даних користувачів.

6. Сприяння інноваціям. Забезпечення конкуренції в цифровому секторі також пов'язане зі сприянням інновацій та вхідного бар'єру для нових учасників. Активна конкуренція в цифровому секторі сприяє розвитку нових технологій та послуг.

Стимулювання конкуренції в податковій політиці ЄС досягається шляхом впровадження Спільної консолідованої бази вимог до оподаткування підприємств. Це система корпоративного оподаткування, яка дає можливість компаніям розраховувати свій оподатковуваний прибуток в країні ЄС, незалежно від того, де вони здійснюють свою діяльність. Це спонукає компанії інвестувати та вести бізнес у ЄС, оскільки вони можуть отримати вигоду від нижчих податкових ставок у деяких країнах.

Податкова політика стимулювання конкуренції в ЄС базується на принципі недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації. Це означає, що на всі підприємства в ЄС поширюються однакові правила оподаткування, незалежно від їх розміру чи місця розташування. Це забезпечує гарантію, що підприємства не опиняться у невідгідному становищі через свій розмір або місце розташування, і що вони можуть конкурувати на рівних.

Крім того, ЄС прийняв спеціальну антимонопольну податкову політику, яка спрямована на те, щоб компанії не отримували несправедливих податкових переваг. Ця політика вимагає від компаній сплачувати податки в країні, де вони отримують прибуток, і уникати стратегій агресивного податкового планування. Політика також обмежує можливість компаній переміщувати прибутки в юрисдикції із низьким рівнем оподаткування. Нарешті, політика вимагає від компаній розкривати інформацію про свої податкові угоди.

У контексті податкових антимонопольних зусиль та стимулювання конкуренції в ЄС застосовується сукупність заходів. До основних з яких слід віднести: боротьбу з неправомірними податковими перевагами і стандартизацію податкових правил; боротьбу з державною допомогою через неправомірні податкові заходи; неправомірне податкове стимулювання для інновацій та розвитку.

Заходи щодо боротьби з неправомірними податковими перевагами і стандартизації податкових правил спрямовані на зменшення можливості для підприємств використовувати податкові стратегії для

отримання неправомірних переваг та забезпечення більшої прозорості та справедливості в оподаткуванні на рівні Європейського Союзу. Для цього ЄС вживає різноманітні заходи та механізми до основних з яких слід віднести:

1. Податкову гармонізацію. ЄС спрямовує зусилля на гармонізацію податкових правил між країнами-членами, зокрема, стосовно ставок оподаткування прибутку. Це має на меті уникнення ситуацій, за якої країни можуть змагатися за інвестиції, знижуючи податкові ставки до рівня, який вважається недобросовісним.

2. Автоматичний обмін інформацією. ЄС активно впроваджує міжнародні стандарти для автоматичного обміну інформацією між країнами (CRS [7] та EOIR [8]). Це спрямовано на ускладнення ухилення від оподаткування та забезпечення прозорості в сфері податкової інформації.

3. Боротьбу з ухиленням від оподаткування. Директива про універсальні заходи проти ухилення від оподаткування (ATAD) [9] спрямована на уніфікацію заходів для боротьби з ухиленням від оподаткування на рівні ЄС.

4. Ініціативи щодо прозорості та звітності. Правила щодо звітності про країни з високими ризиками (CBCR) [10] визначають обов'язкову звітність багатонаціональних корпорацій про їх діяльність у різних країнах щоб забезпечити прозорість та уникнути податкового ухилення.

5. Ініціативи з податкового планування. План дій щодо податкового планування в ЄС визначає широкий спектр заходів для боротьби із неправомірними податковими планами та визначає механізми для подолання різниць у податкових системах.

Боротьба з неправомірною державною допомогою через податкові заходи в Європейському Союзі зазвичай базується на встановленні обмежень та умов для застосування податкових стимулів та пільг для підприємств. Ці механізми спрямовані на забезпечення того, щоб державна допомога через податкові заходи не порушувала правила конкуренції та не призводила до недобросовісної конкуренції між підприємствами на внутрішньому ринку ЄС. Її метою є забезпечення рівних умов на внутрішньому ринку ЄС і уникнення спотворення конкуренції через неправомірну державну допомогу. До ключових інструментів цього механізму слід віднести:

1. Директиву щодо контролю державної допомоги [11]. ЄС має інституційні положення, що регулюють державну допомогу, які включаються до директив та розпоряджень. Комісія ЄС має повноваження перевіряти та затверджувати заходи державної допомоги, щоб переконатися, що вони не порушують правил конкуренції.

2. Оцінювання сумісності з внутрішнім ринком. При визначенні допустимості державної допомоги для податкових заходів або пільг, важливим є їхній вплив на внутрішній ринок ЄС. Податкові заходи повинні бути сумісні з правилами конкуренції та не порушувати норми внутрішнього ринку.

3. Обмеження неправомірної допомоги. Комісія ЄС може втручатися та вимагати від країн-членів припинення неправомірної державної допомоги, включаючи ту, яка надається через податкові заходи.

4. Обмеження створення шкідливих податкових конкурентів. ЄС приділяє увагу шкідливим податковим практикам, які можуть спотворювати конкуренцію між країнами. Деякі заходи включають у себе список шкідливих податкових практик та взаємні зобов'язання уникати їх.

5. Співпраця та обмін інформацією. Здійснення співпраці та обмін інформацією між національними податковими органами дає можливість виявляти податкові практики, які можуть розглядатися як форма неправомірної державної допомоги.

Стимулювання інвестицій у дослідження та розробки є важливою складовою податкової політики стимулювання конкуренції в ЄС. Воно здійснюється шляхом надання податкових пільг підприємствам, які інвестують у дослідження та розробки (зниження ставки податку на науково-дослідну діяльність, податкові пільги для витрат на дослідження та розробки і податкові відрахування для інвестицій у дослідження та розробки), а також надання грантів та інших форм фінансової підтримки підприємствам, які займаються дослідженнями та розробками.

Податкові стимули інновацій та розвитку можуть варіюватися від країни до країни, але загалом вони спрямовані на створення сприятливого середовища ведення бізнесу. В Європейському Союзі податкові стимули для інновацій та розвитку зазвичай здійснюються за допомогою різних податкових інструментів та заходів, які спрямовані на підтримку наукових досліджень, розробок та інновацій. До прикладів таких інструментів слід віднести:

1. Податкове стимулювання науково-прикладних досліджень та розробок. Країни ЄС можуть встановлювати податкові стимули для підприємств, які вкладають кошти в дослідження та розробки. Це може включати знижені ставки оподаткування для прибутку, який отриманий від продуктів та послуг, що виробляються внаслідок досліджень та розробок.

2. Податкові кредити. Надається можливість отримання податкових кредитів або знижок для підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність. Це може включати витрати на дослідження та розробку, а також інші інвестиції у новаторські проекти.

3. Заходи для стартапів. Податкові пільги або звільнення для стартапів та молодих підприємств можуть стимулювати новаторські підходи до бізнесу. Наприклад, підприємства можуть користуватися зниженими ставками оподаткування протягом перших років своєї діяльності.

4. Податкова амортизація. Застосування спеціальних правил для амортизації витрат на нові технології або інші інвестиції у розвиток може допомогти підприємствам ефективно використовувати свої фінансові ресурси.

5. Заохочення до партнерства та співпраці. Податкові стимули можуть бути пов'язані з партнерствами між бізнесом, урядом та академічними установами, стимулюючи співпрацю для спільних досліджень та інновацій.

6. Податкові винятки. Визначення певних видів прибутку чи активів як виняткових від оподаткування може стимулювати інвестиції в конкретні сектори чи види діяльності.

Таблиця 1. Індекс економічної свободи країни ЄС та України за 2022 р.

Країни	Міжнародний рейтинг	Оцінка	Податкове навантаження	Країни	Міжнародний рейтинг	Оцінка	Податкове навантаження
Ірландія	3	82,0	76,5	Болгарія	29	71,0	93,9
Люксембург	5	80,6	64,1	Португалія	31	70,8	60,4
Естонія	7	80,0	81,1	Словенія	32	70,5	57,2
Нідерланди	8	79,5	51,2	Словаччина	36	69,7	77,3
Фінляндія	9	78,3	68,4	Бельгія	37	69,6	48,2
Данія	10	78,0	42,3	Польща	39	68,7	73,6
Швеція	11	77,9	44,9	Іспанія	41	68,2	59,7
Німеччина	16	76,1	59,9	Хорватія	45	67,6	82,8
Литва	17	75,8	84,5	Румунія	47	67,1	94,3
Латвія	18	74,8	76,4	Угорщина	48	66,9	84,1
Чехія	21	74,4	78,9	Франція	52	65,9	52,1
Австрія	22	73,8	45,5	Італія	57	65,4	57,7
Кіпр	23	72,9	80,3	Греція	77	61,5	59,9
Мальта	27	71,5	69,0	Україна	130	54,1	89,1

Джерело: [12].

Податкова політика стимулювання конкуренції в ЄС також передбачає заходи щодо зменшення податкового навантаження на бізнес. Це включає зниження корпоративних податків і дозвіл підприємствам вираховувати певні витрати зі свого оподаткованого доходу. Це дає можливість суб'єктам господарювання зменшити витрати на ведення бізнесу, що, у свою чергу, спонукає підприємства інвестувати в нові технології та розширювати свою діяльність.

Як свідчить практика, зменшення інституційного навантаження на бізнес в процесі податкового адміністрування має суттєвий стимулюючий вплив на розвиток конкуренції в ЄС. Таке зменшення включає спрощення процесу подання податкових декларацій, зменшення кількості податкових форм, які мають заповнювати підприємства, а також надання підприємствам додаткової інформації про їхні податкові зобов'язання.

Аналізуючи вплив зазначених заходів стимулювання вільної конкуренції в країнах ЄС слід зазначити їх позитивний вплив на бізнес-середовище. Підтвердженням цього, крім іншого, є високий рівень індексу економічної свободи країн ЄС (табл. 1).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Загалом податкова політика стимулювання конкуренції в ЄС спрямована на створення рівних умов для бізнесу та заохочення інвестицій у дослідження та інноваційні розробки. Це допомагає створювати робочі місця, підвищувати продуктивність і сприяти інноваціям, що, у свою чергу, допомагає створити сильнішу та процвітаючу економіку. Досвід ЄС може слугувати прикладом для України у створенні сприятливих умов для підприємств, щоб вони залишалися конкурентоспроможними на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Застосування досвіду ЄС в стимулюванні вільної конкуренції в Україні є важливим в контексті розвитку стійкої та конкурентоспроможної економіки. Податкові стимули та вигоди для інвестицій, які успішно використовуються в ЄС, можуть бути ефективними інструментами для залучення іноземних інвестицій та розвитку внутрішніх проектів. Використання європейського досвіду у підвищенні прозорості та зміцненні правового захисту підприємств допоможе зробити українське бізнес-

середовище більш привабливим для інвесторів. Крім того впровадження ефективних заходів боротьби з корупцією та монополями проявами в податковій системі на зразок європейських практик дасть можливість поліпшити довіру до влади та створити умови для чесної конкуренції.

Також важливо зазначити необхідність підготовки інституційного поля України до майбутньої інтеграції до ЄС. Відповідно досвід країн ЄС в гармонізації стандартів податкової політики та боротьби зі спотвореннями конкуренції може допомогти Україні створити прозоре та рівноправне податкове середовище для підприємств, забезпечивши відповідність європейським стандартам та вимогам.

В подальших дослідженнях увагу доцільно приділити розробленню практичних механізмів адаптування законодавчо-нормативного регулювання в сфері податкової політики України з урахуванням досвіду ЄС загалом і країн-лідерів рейтингу індексу економічної свободи.

Література:

1. European Union Parliament. Treaty on the Functioning of the European Union "Treaty on the Functioning of the European Union". 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (Дата звернення 12.01.2024).
2. European Union Parliament. Council Regulation (EC) No. 1/2003 of December 16, 2002 "On the exercise of competition rights provided for in Articles 81 and 82 of the Treaty on the Functioning of the European Union". 2003. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32003R0001> (Дата звернення 04.02.2024).
3. European Union Parliament. Council Regulation (EC) No 139/2004 of 20 January 2004 "On the control of concentrations between undertakings (the EC Merger Regulation)". 2004. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32004R0139> (Дата звернення 14.01.2024).
4. European Union Parliament. Directive 2004/24/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 "Amending, as regards traditional herbal medicinal products, Directive 2001/83/EC on the Community code relating to medicinal products for human use". 2004. URL:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32004L0024> (Дата звернення 10.02.2024).

5. European Union Parliament. Regulation (EU) No 651/2014 declaring certain categories of aid compatible with the internal market in application of Articles 107 and 108 of the Treaty "General Block Exemption Regulation". 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/general-block-exemption-regulation.html> (Дата звернення 03.02.2024).

6. European Union Parliament. Directive No 2014/25/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 "On procurement by entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors and repealing Directive 2004/17/EC". 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0025> (Дата звернення 21.01.2024).

7. Automatic Exchange Portal. OECD Council "Common Reporting Standard (CRS)". 2014. URL: <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/common-reporting-standard/#:~:text=What%20is%20the%20CRS%3F,jurisdictions%20on%20an%20annual%20basis> (Дата звернення 22.01.2024).

8. OECD. OECD Council "Exchange of Information on Request (EOIR)". 2009. URL: <https://www.oecd.org/tax/transparency/documents/exchange-of-information-on-request-peer-review-process.htm> (Дата звернення 15.12.2023).

9. European Commission. European Commission Directive No 2016/1164 "Anti-Tax Avoidance Directive". 2016. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/company-taxation/anti-tax-avoidance-directive_en (Дата звернення 27.02.2024).

10. OECD. OECD/G20 OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project "Guidance on Country-by-Country Reporting: BEPS Action 13". 2022. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/guidance-on-country-by-country-reporting-beps-action-13.htm> (Дата звернення 15.02.2024).

11. OECD. Directive (EU) 2015/1535 of the European Parliament and of the Council of 9 September 2015 "Laying down a procedure for the provision of information in the field of technical regulations and of rules on Information Society services". 2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L1535> (Дата звернення 28.01.2024).

12. Hritage.org. "Index of Economic Freedom". 2023. URL: <https://www.heritage.org/index/> (Дата звернення 16.12.2023).

References

1. European Union Parliament (2012), "Treaty on the Functioning of the European Union", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (Accessed 12 Jan 2024).

2. European Union Parliament (2003), Council Regulation (EC) No. 1/2003 of December 16, 2002 "On the exercise of competition rights provided for in Articles 81 and 82 of the Treaty on the Functioning of the European Union", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32003R0001> (Accessed 4 Feb 2024).

3. European Union Parliament (2004), Council Regulation (EC) No 139/2004 of 20 January 2004 "On the control of concentrations between undertakings (the EC Merger Regulation)", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32004R0139> (Accessed 14 Jan 2024).

4. European Union Parliament (2004), Directive 2004/24/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 "Amending, as regards traditional herbal medicinal products, Directive 2001/83/EC on the Community code relating to medicinal products for human use", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32004L0024> (Accessed 10 Feb 2024).

5. European Union Parliament (2014), Regulation (EU) No 651/2014 declaring certain categories of aid compatible with the internal market in application of Articles 107 and 108 of the Treaty "General Block Exemption Regulation", available at: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/general-block-exemption-regulation.html> (Accessed 3 Feb 2024).

6. European Union Parliament (2014), Directive No 2014/25/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 "On procurement by entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors and repealing Directive 2004/17/EC", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0025> (Accessed 21 Jan 2024).

7. OECD Council (2014), "Common Reporting Standard (CRS)", available at: <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/common-reporting-standard/#:~:text=What%20is%20the%20CRS%3F,jurisdictions%20on%20an%20annual%20basis> (Accessed 22 Dec 2023).

8. OECD (2009), "Exchange of Information on Request (EOIR)", available at: <https://www.oecd.org/tax/transparency/documents/exchange-of-information-on-request-peer-review-process.htm> (Accessed 15 Dec 2023).

9. European Commission (2016), Directive No 2016/1164 "Anti-Tax Avoidance Directive", available at: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/company-taxation/anti-tax-avoidance-directive_en (Accessed 27 Feb 2024).

10. OECD (2022), "OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project "Guidance on Country-by-Country Reporting: BEPS Action 13", available at: <https://www.oecd.org/tax/beps/guidance-on-country-by-country-reporting-beps-action-13.htm> (Accessed 15 Feb 2024).

11. OECD (2015), Directive (EU) 2015/1535 of the European Parliament and of the Council of 9 September 2015 "Laying down a procedure for the provision of information in the field of technical regulations and of rules on Information Society services", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L1535> (Accessed 28 Jan 2024).

12. Hritage.org (2023), "Index of Economic Freedom", available at: <https://www.heritage.org/index/> (Accessed 16 Dec 2023).

Стаття надійшла до редакції 21.03.2024 р.

А. А. Вдовічен,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, маркетингу
і міжнародної логістики, Чернівецький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4496-6435>
О. В. Воронова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Одеський національний економічний університет,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8719-5546>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.35

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЧЛЕНСТВА В ЄС: ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

A. Vdovichen,
Doctor of Economics Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Marketing and International
Logistics, Chernivtsi Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics
O. Voronova,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International
Economic Relations, Odessa National Economic University

EUROPEAN INTEGRATION ACHIEVEMENTS OF UKRAINE ON THE WAY TO EU MEMBERSHIP: FOREIGN ECONOMIC ASPECT

У науковій статті визначено ряд важливих аспектів у контексті євроінтеграційних процесів України. Наголошено, що в умовах наближення до Європейського Союзу Україна змушена розвивати та модернізувати свою економіку, структури та законодавство відповідно до європейських стандартів та цінностей. В статті зазначається, що надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу є позитивним кроком, однак це вимагає виконання великої кількості критеріїв та реформ, які стосуються різних сфер суспільства.

Особлива увага приділяється зовнішньоекономічній політиці України, яка є важливим чинником для досягнення економічної стабільності та інвестиційної привабливості країни. Зазначається, що вихід на зовнішні ринки вимагає розгляду нових можливостей та врахування ризиків, які можуть завдати шкоду досягненню цілей. У такому контексті Україна прагне забезпечити свою безпеку та розвиток шляхом приєднання до європейської спільноти, що потребує впровадження специфічних стратегій та підходів до зовнішньоекономічної діяльності.

Крім того, основний акцент зроблено на важливості ефективного управління зовнішньоекономічною політикою в умовах війни. Результати дослідження підкреслюють необхідність гнучкості та адаптивності у прийнятті стратегічних рішень та регулюванні зовнішньоекономічної політики країни для забезпечення її стабільності та розвитку в умовах складного міжнародного середовища.

Зроблено висновки, що стратегічні партнерства та угоди з Європейським Союзом відкривають для України можливості для модернізації свого законодавства та структур, що сприяє залученню іноземних інвестицій та розвитку експортно-імпортних зв'язків. Проте, на шляху до євроінтеграції Україна зіткнулася з численними внутрішніми та зовнішніми викликами: економічна нестабільність та внутрішні проблеми, такі як корупція та неефективність судової системи, є перешкодами для успішної реалізації реформ; зовнішні чинники, такі як геополітичні зрушення, тривалі бойові дії та кризові ситуації, також ускладнюють процес інтеграції.

The article identifies a number of important aspects in the context of Ukraine's European integration processes. The author emphasizes that in the context of its approach to the European Union, Ukraine is forced to develop and modernize its economy, structures and legislation in accordance with European standards and values. The article notes that granting Ukraine the status of a candidate for accession to the European Union is a positive step, but it requires fulfillment of a large number of criteria and reforms related to various spheres of society.

Particular attention is paid to Ukraine's foreign economic policy, which is an important factor in achieving economic stability and investment attractiveness of the country. It is noted that entering foreign markets requires considering new opportunities and taking into account risks that may harm the achievement of goals. In this context, Ukraine seeks to ensure its security and development by joining the European community, which requires the implementation of specific strategies and approaches to foreign economic activity.

In addition, the main emphasis is placed on the importance of effective management of foreign economic policy in times of war. The results of the study emphasize the need for flexibility and adaptability in making strategic decisions and regulating the country's foreign economic policy to ensure its stability and development in a complex international environment.

It is concluded that strategic partnerships and agreements with the European Union open up opportunities for Ukraine to modernize its legislation and structures, which helps to attract foreign investment and develop export-import relations. However, Ukraine has faced numerous internal and external challenges on its path to European integration: economic instability and internal problems such as corruption and ineffective judiciary are obstacles to successful reforms; external factors such as geopolitical shifts, ongoing hostilities and crises also complicate the integration process.

Ключові слова: європейська інтеграція, інтеграційні процеси, зовнішньоекономічні відносини, інвестиції, інвестиційна привабливість, залучення іноземних інвестицій, експорт, імпорт.

Key words: European integration, integration processes, foreign economic relations, investments, investment attractiveness, attraction of foreign investments, exports, imports.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наразі Україна перебуває на шляху до членства в Європейському Союзі (ЄС), що обумовлює ряд викликів та завдань, які ставлять під сумнів досягнення очікуваних результатів. Надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС у контексті воєнного конфлікту з російською федерацією є важливим кроком, проте це вимагає виконання великої кількості критеріїв та реформ.

Варто зазначити, що у такому контексті зовнішньоекономічна політика України стає важливою складовою для досягнення економічної стабільності та інвестиційної привабливості, проте Україна також стикається зі значними викликами та загрозами. Вихід на зовнішні ринки вимагає не лише розгляду нових можливостей, але й урахування ризиків, що можуть загрожувати досягненню очікуваних результатів. Стосовно зовнішньоекономічних відносин, то представники бізнесу та держава повинні виявити збалансований підхід та розробити ефективний механізм регулювання.

Особливо актуальним є вирішення питань зовнішньоекономічних відносин України з країнами Європи в умовах воєнного стану, який призвів до стрімкого розвитку кризових явищ. Водночас Україна виявляє рішучість у своїй орієнтації на приєднання до економічної системи ЄС, що визначає необхідність виявлення та подальшого впровадження специфічних підходів до організації зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання щодо членства України в ЄС зберігає свою актуальність та привертає увагу вчених та дослідників. У своїх наукових працях цьому питанню приділяли увагу видатні автори, такі як О. А. Трегуб, Т. С. Гудіма [1], В. В. Зеліч, М. Е. Матвеєв [2], Н. С. Скопенко, І. В. Євсєєва-Северина, О. М. Кириченко [3], І. І. Гаврилук [4]. У дослідженнях було визначено необхідність вступу до

Таблиця 1. Аналіз проблемних аспектів інтеграції України до ЄС

Проблеми	Характеристика
Корупція та реформи правоохоронних органів	Корупція є серйозною загрозою для ефективного функціонування державних інституцій та економічного розвитку. Україна повинна впровадити рішучі заходи для боротьби з цим явищем, проводячи системні реформи в правоохоронних органах та зміцнюючи прозорість та відповідальність владних структур.
Повномасштабна війна	Бойові дії на сході України із російською федерацією створюють великі перешкоди для розвитку країни та інтеграції до ЄС. Війна супроводжується людськими жертвами, порушеннями прав людини та руйнуванням інфраструктури.
Економічна ситуація	Низький рівень життя, безробіття та економічна нестабільність ускладнюють процес інтеграції. Держава повинна реалізувати ефективні економічні реформи, спрямовані на стимулювання економічного зростання та підвищення життєвого рівня населення.
Недостатня інформованість та підтримка від населення	Велика частина українського населення не розуміє повної значущості та переваг європейської інтеграції. Недостатня інформованість може призвести до опору інтеграційним зусиллям та ускладнити проведення необхідних реформ.
Геополітичні чинники	На шляху до євроінтеграції України стоять різні геополітичні інтереси та погляди різних країн, які можуть бути як сприятливими, так і негативно вплинути на процес інтеграції.
Соціальні виклики	Велика кількість внутрішньо переміщених осіб та біженців створює складнощі з їхньою інтеграцією та може загострити соціальні проблеми. На додаток, проблеми прав меншин, включаючи права національних меншин та ЛГБТ-спільноти, залишаються актуальними в контексті інтеграції до ЄС.
Мовні та культурні питання	Українська мова та культура є важливими аспектами національної ідентичності, проте їхні відмінності від західноєвропейських стандартів можуть створити труднощі у взаєморозумінні та адаптації до європейського оточення.

Джерело: складено авторами на основі [8].

ЄС для України, а також ретельно проаналізовано негативні та позитивні наслідки такого кроку. Вченими також досліджено вплив євроінтеграції на зовнішньоекономічний аспект, зокрема на інвестиційну діяльність, враховуючи практичний досвід інших країн.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою наукової статті є аналіз досягнень та викликів, що виникають у процесі євроінтеграції України, зокрема з погляду її зовнішньоекономічних аспектів, зосереджуючись на впливі цього процесу на інвестиційну діяльність та практичний досвід інших країн у цьому контексті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах процес європейської інтеграції став важливим стратегічним завданням для багатьох країн, спрямованим насамперед на зміцнення економічної стабільності та політичного впливу. Цей процес передбачає глибокі трансформації в усіх сферах суспільства, включно з зовнішньоекономічними відносинами. Досвід країн, які вже пройшли шлях до членства в ЄС або проходять через євроінтеграцію зараз, відображає значний вплив цього процесу на їх ЗЕД та взаємовідносини з іншими країнами.

Практика євроінтеграції та розвиток зовнішньоекономічних відносин країн, таких як Латвія, Литва та Естонія, є важливим у контексті їхнього економічного та політичного розвитку. Шлях до ЄС став важливим аспектом, який вплинув на перебіг реформ і економічне зростання цих країн. У період вступу до ЄС, економічні показ-

ники цих держав були одними з найнижчих серед країн-учасниць, але вони досягли високих темпів зростання, випередивши інші колишні радянські республіки. З моменту отримання статусу членів ЄС, політична вагомість нових членів союзу зросла, а їх міжнародний імідж значно підвищився. Позитивними наслідками євроінтеграції для країн Балтії є покращення умов для залучення інвестицій, розвиток торговельних зв'язків та збільшення міжнародного престижу. Такі результати підтверджують, що євроінтеграція є важливим кроком у розвитку країни та зміцненні її позицій на світовій арені. Успішний досвід інших пострадянських країн може стати корисним і для України, яка також проголосила вступ до ЄС одним зі стратегічних напрямів зовнішньої політики [5].

Сьогодні Україна активно працює над зміцненням своїх євроінтеграційних зусиль, прагнучи стати повноправним членом ЄС. Після отримання статусу кандидата на вступ до ЄС в червні 2022 року, країна зробила значний крок у напрямку зближення з європейськими стандартами та цінностями. Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка набула чинності з 2014 року, відіграє вагомий роль у процесі інтеграції. З її допомогою Україна активно впроваджує реформи та модернізує своє законодавство, спрямовуючись на досягнення стандартів, встановлених ЄС. Крім того, Україна зробила важливий крок у напрямі євроінтеграційного шляху, підписавши Угоду про розширену та всеосяжну зону вільної торгівлі (DCFTA) з ЄС, що стала важливою складовою Угоди про асоціацію. Цей документ відкрив нові можливості для українських підприємців, дозволяючи їм вільно торгувати з країнами ЄС та мати доступ до європейського ринку з високим рівнем споживчої платоспроможності [6].

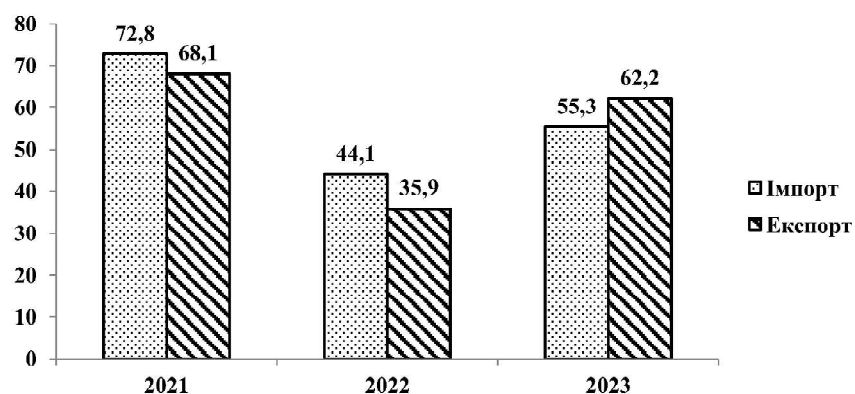

Рис. 1. Експортно-імпортна діяльність України за 2021–2023 рр., млрд дол США

Джерело: складено авторами на основі [11; 12].

Проте, поточні обставини ставлять під сумнів можливість втілення євроінтеграційного плану України. Інтеграції країни до ЄС заважають як зовнішні, так і внутрішні чинники. Зовнішні обумовлені тим, що ЄС зараз переживає серйозну кризу якісного та кількісного зростання, що збентежує спільноту в цілому. Економічна нестабільність, яка вже не є проблемою окремих країн, стає випробуванням для єдності ЄС. З іншого боку внутрішні чинники проявляються в дефіциті кадрового та фінансового забезпечення, а також у відсутності ефективних механізмів координації у сфері європейської інтеграції. Крім того, українська влада не готова до прийняття та втілення європейських стандартів і норм, що полягає в недостатній розвиненості ринкової економіки, боротьбі з корупцією, недостатній незалежності та прозорості судової системи, а також у нестабільному розвитку громадянського суспільства [7].

Таким чином, Україна, прагнучи стати членом ЄС, стикається зі складними завданнями на шляху до інтеграції. Відповідно до цього існує ряд проблемних питань вступу України до ЄС (табл. 1), для подолання яких Україна повинна зосередитися на реалізації системних реформ у всіх сферах життя країни, а також залучити до цього процесу громадськість та забезпечити підтримку з боку міжнародних партнерів.

Наразі Україна не тільки прагне зберегти та поглибити свої партнерські відносини з ЄС, але й активно продовжує впроваджувати реформи, спрямовані на гармонізацію своїх законів та стандартів з європейськими нормами. Такі кроки ведуть до зміцнення державних інституцій, підвищення прозорості та відповідальності влади, а також до поліпшення умов для бізнесу та інвестицій. Тому уряд України вже визначив конкретний план дій, який містить початок переговорів про вступ до ЄС та ухвалення законів, необхідних для адаптації до європейських стандартів, що охоплює різні сфери, включаючи правову систему, економіку, енергетику, охорону навколишнього середовища та багато інших. Інтеграція до європейського простору також відкриває нові можливості для підвищення інвестиційної привабливості України. Крім того, зближення з ЄС дозволяє країні залучати більше іноземних інвесторів, що сприяє розвитку економіки та підвищенню рівня життя громадян [9].

Варто зазначити, що існує кілька основних чинників, які знижують привабливість України для інвестицій та призводять до відпливу капіталу за кордон. Серед них можна виокремити воєнні дії на території країни, високий рівень інфляції та нестабільність у фінансовій та податковій системах. Однак на фоні цих викликів, як вже було зазначено, існують позитивні зрушення, що сприяють інвестиційним можливостям, такі як надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС та скасування мит та квот на український експорт [10]. У такому контексті нові можливості та виклики, зокрема введення воєнного стану на території України викликало потребу в перегляді механізмів управління зовнішньоекономічною діяльністю держави (рис. 1).

За період 2021–2023 років спостерігалася динаміка зниження експорту та імпорту товарів у 2022 році порівняно з попереднім роком, що призвело до зростання дефіциту зовнішньоторговельного балансу. Проте, у 2023 році спостерігалася позитивна тенденція збільшення обсягів експорту та імпорту, при цьому обсяг імпорту майже на 25,4% перевершив рівень аналогічного періоду 2022 року. Важливо відзначити, що обсяги експорту та імпорту послуг також значно скоротилися у 2022 році, але сальдо зовнішньої торгівлі послугами залишається позитивним і показує тенденцію до зростання. Таким чином, необхідно уважно вивчити та врахувати ці тенденції при формуванні економічних політик для подальшого збалансування зовнішньоекономічних відносин країни.

Таким чином, у зв'язку з цими новими обставинами традиційні методи та інструменти ринкової економіки втрачають свою ефективність, вимагаючи компенсації шляхом застосування адміністративних регуляторів. Крім того, стала актуальною необхідність оперативного втручання та забезпечення стимулювання підприємницької діяльності для забезпечення відновлення зовнішньоекономічного потенціалу країни та розвитку експортних можливостей. В умовах нестабільності, яка характеризується відхиленням системи ЗЕД від традиційних шляхів розвитку та постійними змінами параметрів, важливо досягти оптимального стану шляхом впровадження змін у всі аспекти системи. Такі зміни передбачають гармонізацію інтересів різних рівнів (мікро-, макро-, мегарівневих) та узгодженість дій усіх учасників системи. Зараз важливо активізувати процеси управління

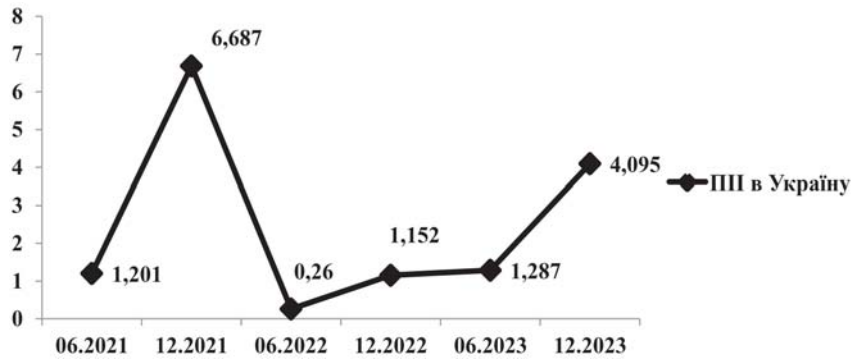

Рис. 2. Показники надходження прямих іноземних інвестицій в Україну за 2021—2023 рр., млрд дол США

Джерело: складено авторами на основі [14].

ЗЕД для того, щоб система вибрала власний вектор розвитку та стабілізувалася у нових умовах [13].

Крім того, варто зазначити, що залучення іноземних інвестицій є важливим елементом для економічного розвитку країни (рис. 2). Ці інвестиції допомагають залучати зовнішні капіталовкладення, нові технології та управлінський досвід, що сприяє зростанню виробництва, створенню нових робочих місць і підвищенню ефективності економіки.

Аналіз показників прямих іноземних інвестицій в Україну за період з червня 2021 року до грудня 2023 року свідчить про певну варіативність та нестабільність іноземних інвестицій в Україну. Протягом цього періоду спостерігалася значна мінливість показників, що викликано різними чинниками, включаючи економічну нестабільність та геополітичні події. На фоні цих коливань іноземні інвестиції демонструють певну вразливість, але також ймовірності та потенціал для зростання. Правильно сформована зовнішньоекономічна політика спрямована на захист інтересів своїх громадян, забезпечення стабільності валютного ринку та сприяння створенню безпечного середовища для розвитку підприємницької та інвестиційної діяльності в межах законодавчих норм [15]. Враховуючи потенціал та перспективи вступу до ЄС, Україна повинна продовжувати розвивати свою зовнішньоекономічну стратегію, спрямовану на залучення інвестицій та підтримку підприємницького середовища.

Проте, зовнішньоекономічна політика України визначається широким спектром чинників, таких як її економічна ситуація, міжнародні зв'язки, політичні та військові конфлікти тощо. Вона має на меті захист національних інтересів, забезпечення економічного розвитку та збереження фінансової стабільності. У такому контексті оптимальне поєднання елементів протекціонізму та вільної торгівлі дозволяє країні забезпечити ефективне функціонування національної економіки. З одного боку, протекціонізм спрямований на захист внутрішнього ринку від конкуренції з-за кордону шляхом встановлення тарифів, квот та інших обмежень. Водночас вільна торгівля сприяє залученню іноземних інвестицій, розширенню ринків збуту та зниженню цін на споживчі товари [16].

У воєнний час стратегія зовнішньоекономічної політики має враховувати специфіку конфлікту, що може включати лібералізацію торговельних відносин з країнами-партнерами для забезпечення підтримки та поси-

лення протекційних заходів щодо країни-агресора. Крім того, врахування геополітичних та геоекономічних тенденцій дозволяє адаптуватися до змін на міжнародному політичному ландшафті та забезпечити стабільність і безпеку країни.

Варто зазначити, що державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності має стратегічне значення для країни, особливо в умовах воєнного стану. З одного боку, це спрямовано на підтримку "критичного" імпорту, тобто на забезпечення доступності та надійності імпортованих товарів та послуг, які є необхідними для економічного функціонування та задоволення потреб населення. З іншого боку, державне регулювання спрямоване на стимулювання експорту, що дозволяє збільшити виторг від продажу товарів та послуг за кордоном і наповнювати бюджет країни фінансовими ресурсами [17]. Для досягнення цих цілей потрібний цілісний механізм державного регулювання, який складається з різних економічних форм, методів та інструментів. Цей механізм має забезпечувати ефективне стимулювання, координацію та регулювання діяльності суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків [18]. Зі свого боку, організаційно-економічний механізм регулювання повинен бути гнучким та адаптивним до змін в економічному та політичному середовищі. Особливо важливо, щоб він був здатний оперативно реагувати на непередбачені обставини, такі як військові конфлікти або економічні кризи. В умовах воєнного стану, коли ситуація може швидко змінюватися, ці якості стають надзвичайно важливими для забезпечення стабільності та ефективності зовнішньоекономічної політики країни.

Таким чином, в умовах війни та економічної кризи зовнішньоекономічна політика має враховувати специфіку конфлікту, використовуючи лібералізацію торговельних відносин та зміцнення протекційних заходів. У такому контексті державне регулювання, спрямоване на підтримку імпорту та стимулювання експорту, є стратегічно важливим, особливо в умовах воєнного стану. Для досягнення цих цілей потрібний гнучкий та адаптивний механізм регулювання, здатний ефективно реагувати на непередбачені обставини та зміни в економічному та політичному середовищі.

ВИСНОВКИ

На сьогодні євроінтеграційні зусилля України спрямовані на зближення з європейськими стандартами та

цінностями, що включає глибокі трансформації у всіх сферах суспільства, включаючи зовнішньоекономічні відносини. Стратегічні партнерства та угоди з ЄС відкривають для України можливості для модернізації свого законодавства та структур, що сприяє залученню іноземних інвестицій та розвитку експортно-імпорتنих зв'язків. Проте, на шляху до євроінтеграції Україна зіткнулася з численними внутрішніми та зовнішніми викликами. Економічна нестабільність та внутрішні проблеми, такі як корупція та неефективність судової системи, є перешкодами для успішної реалізації реформ. Зовнішні чинники, такі як геополітичні зрушення, тривалі бойові дії та кризові ситуації, також ускладнюють процес інтеграції.

Для подолання визначених викликів українській державі необхідно не лише працювати над реформами та їхньою модернізацією, а й посилювати механізми управління ЗЕД. Гнучкість та адаптивність у прийнятті стратегічних рішень в умовах непередбачуваності стають важливими чинниками для розвитку ефективної зовнішньої політики. Крім того, важливо посилити співпрацю з міжнародними партнерами та використовувати різноманітні інструменти для забезпечення стабільності та розвитку економіки в умовах глобальних викликів.

Література:

1. Трегуб О. А., Гудіма Т. С. Посилення захисту персональних даних в Україні у контексті зовнішньоекономічної діяльності. Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки. 2023. № 14. С. 50—57. URL: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2023-14-08>
2. Зеліч В. В., Матвеєв М. Е. Особливості регулювання та контролю зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану: реалії сьогодення. Цифрова економіка та економічна безпека. 2023. № 5 (05). С. 93—97. URL: <https://doi.org/10.32782/dees.5-14>
3. Скопенко Н. С., Євсєєва-Северина І. В., Кириченко О. М. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. Ефективна економіка. 2023. № 3. URL: <https://dspace.npu.edu.ua/handle/123456789/39813>
4. Гаврилюк І. І. Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами Європейського Союзу. Економіка та суспільство. 2024. № 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-3>
5. Масник Ю. Р. Етапи процесу євроінтеграції країн Балтії: досвід для України. Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право. 2020. № 2 (46). С. 22—27. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.2-\(46\).226606](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.2-(46).226606)
6. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. Access2Markets. European Commission. 2014. URL: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/eu-ukraine-deep-and-comprehensive-free-trade-area>
7. Шинкар В. А., Рошко С. М. Європейська трансформація України до Європейського Союзу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. № 27 (2). С. 112—117. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/29280>
8. Коротка А. А. Вступ України до Європейського Союзу: проблеми та перспективи. Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 12. С. 343—352. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-6\(12\)-343-352](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-6(12)-343-352)
9. Богдан Т. Євроінтеграція: кризь терени до зірок. LB.UA. 2023. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/549521_ievrointegratsiya_kriz_tereni.html
10. Тимоць М. В., Стахів Г. І. Фінансові аспекти залучення іноземних інвестицій в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2155/2084>
11. Жарикова А. У 2023 році в Україні зріс вартісний вимір імпорту, але впав експорт. Економічна правда. 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/4/708411/>
12. Експорт товарів збільшився на 38,4%, а імпорт послуг — майже на третину — Держстат. Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3403805-eksport-tovariv-zbilsivsa-na-384-a-import-poslug-majze-na-tretinu-derzstat.html>
13. Хитра О., Мороз В., Корнійчук А. Трансформація механізмів організації зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану та у контексті вимог євроінтеграції. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2023. № 4 (110). С. 79—91. URL: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-4-12>
14. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. Міністерство Фінансів України. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>
15. Орлов І. В., Ксендзук В. В. Складові зовнішньоекономічної політики України: перспективні вектори розвитку в сфері державного управління. Економічний вісник. 2020. № 4. С. 51—60. URL: <https://doi.org/10.33271/ebdut/72.051>
16. Ружинський О. В. Трансформація зовнішньоторговельної політики країн в умовах нерівномірності глобального економічного розвитку: дис. д-ра філософії: 292 "Міжнародні економічні відносини". Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2023. 222 с. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/14728>
17. Скрипник С. В., Процеват О. С., Воронова О. В. Особливості регулювання ЗЕД в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>
18. Платонова І. О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання ЗЕД. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 13—14. С. 125—129. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.13-14.125>

References:

1. Trehub, O. A. & Hudima, T. S. (2023), "Strengthening the protection of personal data in Ukraine in the context of foreign economic activity", *Visnyk LTEU. Yurydychni nauky*, vol. 14, pp. 50—57. <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2023-14-08>.
2. Zelich, V. V. & Matveiev, M. E. (2023), "Peculiarities of regulation and control of foreign economic activity under martial law: current realities", *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, vol. 5 (05), pp. 93—97. <https://doi.org/10.32782/dees.5-14>.

3. Skopenko, N. S., Yevsieieva-Severyna, I. V. & Kyrychenko, O. M. (2023), "Problems and prospects for the development of Ukraine's foreign economic activity in the conditions of war", *Efektivna ekonomika*, vol. 3, available at: <https://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/39813> (Accessed 29 Feb 2024).

4. Havryliuk, I. I. (2024), "Foreign economic activity of Ukraine with the countries of the European Union", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-3>.

5. Masnyk, Yu. R. (2020), "Stages of the European integration process of the Baltic countries: experience for Ukraine", *Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, vol. 2 (46), pp. 22—27. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.2\(46\).226606](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.2(46).226606).

6. European Commission (2014), "Deep and comprehensive free trade zone between Ukraine and the EU", *Access2Markets*, available at: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/eu-ukraine-deep-and-comprehensive-free-trade-area> (Accessed 29 Feb 2024).

7. Shynkar, V. A. & Roshko, S. M. (2019), "European transformation of Ukraine to the European Union", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 27(2), pp. 112–117, available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/29280> (Accessed 29 Feb 2024).

8. Korotka, A. A. (2023), "Accession of Ukraine to the European Union: problems and prospects", *Aktualni pytannia u suchasni nautsi*, vol. 12, pp. 343—352. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-6\(12\)-343-352](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-6(12)-343-352).

9. Bohdan, T. (2023), "European integration: through the pits to the stars", *LB.UA*, available at: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/549521_ievrointegratsiya_kriz_tereni.html (Accessed 29 Feb 2024).

10. Tymots, M. V. & Stakhiv, H. I. (2023), "Financial aspects of attracting foreign investments under martial law", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 47, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2155/2084> (Accessed 29 Feb 2024).

11. Zharykova, A. (2024), "In 2023, the value dimension of imports in Ukraine increased, but exports fell", *Ekonomichna pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/4/708411/> (Accessed 29 Feb 2024).

12. Ukrinform (2022), "Export of goods increased by 38.4%, and import of services — by almost a third — State Statistics Service", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3403805-eksport-tovariv-zbilsivsa-na-384-a-import-poslug-majze-na-tretinu-derzstat.html> (Accessed 29 Feb 2024).

13. Khytra, O., Moroz, V. & Korniiichuk, A. (2023), "Transformation of the mechanisms of the organization of foreign economic activity in the conditions of martial law and in the context of the requirements of European integration", *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 4 (110), pp. 79—91. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-4-12>.

14. The Ministry of Finance of Ukraine (2023), "Foreign direct investment (FDI) in Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (Accessed 29 Feb 2024).

15. Orlov, I. V. & Ksendzuk, V. V. (2020), "Components of Ukraine's foreign economic policy: perspective vectors of development in the sphere of public administration", *Ekonomichni visnyk*, vol. 4, pp. 51—60. <https://doi.org/10.33271/ebdut/72.051>.

16. Ruzhynskas, O. V. (2023), "Transformation of foreign trade policy of countries in conditions of uneven global economic development", *Abstract of Ph.D. dissertation, International Economic Relations*, Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine, available at: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/14728> (Accessed 29 Feb 2024).

17. Skrypnyk, S. V., Protseviat, O. S. & Voronova, O. V. (2022), "Peculiarities of regulation of foreign exchange in the conditions of martial law", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 38. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>.

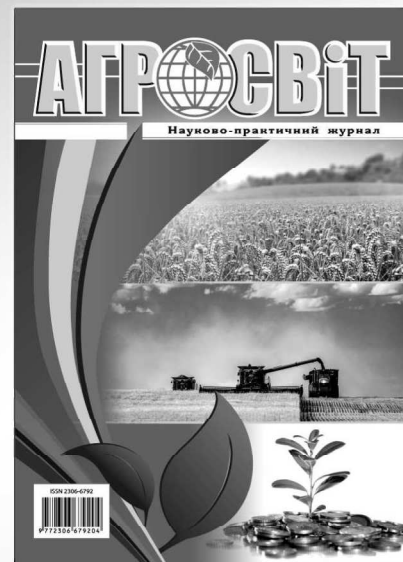
18. Platonova, I. O. (2020). "Theoretical foundations of the mechanisms of state regulation of economic activity", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 13—14, pp. 125—129. <https://doi.org/10.32702/2306-6814-2020.13-14.125>.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Н. О. Петренко,

д. е. н., професор, професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,

Уманський національний університет садівництва

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2867-6059>

Н. О. Шевченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри екології та безпеки життєдіяльності,

Уманський національний університет садівництва

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2867-6059>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.42

УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПРОЕКТІВ ТА ПРОГРАМ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

N. Petrenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Tourism,

Hotel and Restaurant Business, Uman National University of Horticulture

N. Shevchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department

of Ecology and Life Safety, Uman National University of Horticulture

ENVIRONMENTAL SAFETY MANAGEMENT OF PROJECTS AND PROGRAMS AS A PREREQUISITE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

У статті розглянуті основні принципи управління екологічною безпекою проектів та програм держави і регіонів. Зазначено, що навколишнє природне середовище впливає на потреби й інтереси суспільства. Під час активного використання природних ресурсів задовольняються різноманітні потреби людини. Основне протиріччя у розвитку суспільства виникає через неспіввідношення між необмеженими потребами людини і обмеженими ресурсами, перш за все природними. В цьому контексті екологізація потреб має коригувати систему цінностей, спрямовуючи їх на збереження природи та забезпечення її самовідновлення. Також розроблено методологічні засади реалізації екологічної функції держави щодо охорони, відтворення та оздоровлення навколишнього середовища. Обґрунтовано теоретичні підходи до створення механізмів забезпечення екологічної безпеки. Визначено склад механізмів управління забезпеченням екологічної безпеки держави та її регіонів. Сформульовано інструменти реалізації державної екологічної рента політики. Визначено методичні підходи до визначення рівня екологічної безпеки регіонів. Також визначено напрями розвитку державної системи управління природоохоронною діяльністю на регіональному рівні. Розроблено прикладний інструментарій здійснення державної політики забезпечення екологічної безпеки регіонів. Зазначено, що навколишнє природне середовище є одним із ключових факторів, що формують потреби та інтереси суспільства. Сформовано й обґрунтовано підхід до вивчення екологічної безпеки, який ґрунтується на екологічних потребах та інтересах. У період економічних реформ та інтенсивного індустріального розвитку відбулося значне погіршення якості природного середовища. З цих

умов розглянуто екологічну функцію держави з точки зору національної безпеки. Визначено головну мету забезпечення екологічної безпеки. Обґрунтовано необхідність розробки й реалізації стратегії державного управління екологічною безпекою. Доведено, що управління екологічною безпекою проектів та програм повинно ґрунтуватися на науковій концепції безпечного розвитку. Визначено, що модель сталого розвитку України передбачає необхідність збалансованого вирішення соціальних та економічних завдань за умови збереження навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу з пріоритетом екологічної складової. Проведено огляд сучасного стану розвитку екологічних проектів в Україні. Розглянуто можливості застосування підходу до побудови систем управління екологічними проектами

The article discusses the basic principles of management of ecological and economic safety of projects and programs of the state and regions. It is noted that the environment affects the needs and interests of society. During the active use of natural resources, various human needs are satisfied. The main contradiction in the development of society arises from the discrepancy between unlimited human needs and limited resources, primarily natural resources. In this context, the greening of needs should adjust the system of values, directing them to preserve nature and ensure its self-restoration. Methodological principles for the implementation of the ecological function of the state for the protection, reproduction and improvement of the environment have also been developed. Theoretical approaches to the creation of mechanisms for ensuring ecological and economic security are substantiated. The composition of the mechanisms for managing the environmental and economic security of the state and its regions is determined. Tools for implementation of the state ecological and economic rent policy have been formulated. Methodical approaches to determining the level of ecological and economic security of regions are defined. The directions of development of the state system of environmental management at the regional level are also determined. Applied tools for the implementation of the state policy of ensuring the ecological and economic security of the regions have been developed. It is noted that the environment is one of the key factors that shape the needs and interests of society. An approach to the study of ecological and economic security, which is based on ecological and economic needs and interests, has been formed and substantiated. During the period of economic reforms and intensive industrial development, there was a significant deterioration in the quality of the natural environment. From these conditions, the ecological function of the state from the point of view of national security is considered. The main goal of ensuring environmental and economic security is defined. The necessity of development and implementation of the strategy of state management of ecological and economic security is substantiated. It is proved that the management of ecological and economic safety of projects and programs should be based on the scientific concept of safe development. It is determined that the model of sustainable development of Ukraine provides for the need for a balanced solution of social and economic problems, provided that the environment and natural resource potential are preserved with the priority of the environmental component. A review of the current state of development of environmental projects in Ukraine is carried out. The possibilities of applying the approach to building environmental project management systems are considered.

Ключові слова: управління, екологічна безпека, екологічна політика, навколишнє природне середовище, управління проектами, проекти інвестицій.

Key words: management, environmental safety, environmental policy, environment, project management, investment projects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналіз робіт вітчизняних фахівців, які стосуються різних аспектів екологічної безпеки, свідчить про те, що питання науково-методологічного забезпечен-

ня формування та розвитку системи екологічної безпеки держави та її регіонів ще не вивчені достатньо глибоко. Це спонукало до вибору даної теми дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є висвітлення державно-управлінських аспектів забезпечення екологічної безпеки як умови сталого розвитку України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ З ПРОБЛЕМИ

Проблеми екологічної сфери проектів досліджували В. Бакуменко, П. Гаман, Н. Дацій, О. Лазор, О. Мордвінов, Я. Радиш, В. Сиченко, О. Шевченко. Питання формування політики у природоохоронній сфері, спрямованої на досягнення та підтримку стану екологічної безпеки, екологічної політики, досліджували Г. Бачинський, С. Васюта, Г. Добров, М. Кисельов, Н. Маєвська, О. Стегній та інші. Значний внесок у вирішення даної проблеми зроблено зарубіжними науковцями Д. Беллом, В. Беренсом, Ю. Климовим, А. Коротковим, М. Моїсєєвим, А. Ніколасом, Д. Робертсоном, В. Соколовим, А. Тимошенко, І. Фроловим, В. Хесле, О. Яніцьким, та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Концептуальне уявлення нового підходу до наукової проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад та науково-практичних рекомендацій з удосконалення державного управління екологічною безпекою держави та її регіонів як умови сталого розвитку України є актуальним. Визначено, що навколишнє природне середовище є одним із ключових факторів, що впливають на потреби та інтереси суспільства. Основним протиріччям у розвитку суспільства є конфлікт між необмеженими потребами людини і обмеженими природними ресурсами. Екологізація потреб має на меті виправлення деформованої системи цінностей, спрямовуючи їх на урахування самовідновлювальної природи і сумісності з нею.

Досліджено комплекс елементів екологічної безпеки, таких як об'єкт безпеки, суб'єкт безпеки, загроза, чутливість до небезпеки, критерії та показники безпеки, порогові значення. Через ці категорії здійснено загальнометодологічний підхід до визначення поняття "екологічна безпека". Визначено, що екологічна безпека є поєднанням економічних, політичних та екологічних умов і факторів, що забезпечують стійкий та ефективний соціально-економічний розвиток суспільства, спрямований на покращення якості життя людей і збереження навколишнього середовища.

Сформульовано й обґрунтовано підхід до дослідження екологічної безпеки, який базується на екологічних потребах та інтересах. Наголошено на тому, що моделювання екологічної ситуації визначає формування темпів, структури та культури споживання з урахуванням природної або техногенної екологічної ситуації та відповідних обмежень. Зокрема, структура споживання має ключове значення у зменшенні тиску на природу, оскільки задоволення потреб можливе у різних формах. Екологічні інтереси вказують на наявність екологічних потреб, в тому числі у потребі в екологічній безпеці.

Враховуючи потребу у покращенні екологічної ситуації в Україні, визначено цільові орієнтації на корот-

кострокову і середньострокову перспективу у сфері забезпечення екологічної безпеки країни, зокрема: підтримка життєзабезпечувальних функцій природних екосистем біосфери; оздоровлення навколишнього середовища та зниження ризику надзвичайних ситуацій; раціональне використання ресурсів. Відповідно до вищезазначених цільових орієнтацій сформульовано завдання забезпечення екологічної безпеки на найближчу перспективу. Головними оперативними завданнями з трьох стратегічних напрямів умовах обмеженості фінансового забезпечення охорони та відновлення навколишнього середовища є наступні: збереження і підтримка системи спеціально уповноважених державних органів у сфері екологічного управління, перш за все, кадрового складу цих органів; реальна оптимізація плати за забруднення навколишнього середовища, використання природних ресурсів; посилення заходів щодо забезпечення цільового використання коштів, призначених на природоохоронні заходи; організація екологічної освіти осіб, які приймають рішення.

Під час економічних реформ і періоду бурхливого індустріального розвитку стало очевидним різке погіршення якості природного середовища. Це привело до того, що більшість країн, у тому числі Україна, почали відводити особливу увагу вирішенню екологічних проблем. Пріоритетним було визнано розробку та вивчення екологічної функції держави, яка спрямована на створення гідних умов для життя людини в екологічно сприятливому середовищі та забезпечення виживання людства. Під час дослідження було проаналізовано функції та напрями діяльності різних країн у сфері екології, що сприяло висновку авторського визначення екологічної функції сучасної держави як напрями діяльності, спрямованого на охорону, відтворення та оздоровлення природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, що належать державі, юридичним та фізичним особам, а також на забезпечення екологічної безпеки та захисту екологічних прав осіб.

Досліджуючи екологічну функцію держави з погляду національної безпеки, прийшли до висновку, що для оцінки її стану та перспектив необхідно досліджувати повний спектр загроз стабільному розвитку українського суспільства. В цьому контексті доцільно розглядати деякі загрози економічній безпеці як екологічні або екологічні, зокрема криміналізацію економіки, низьку правову дисципліну, масове приховування доходів, злидність та бідність населення, зростання безробіття, ослаблення науково-технічного потенціалу країни та інші. При певних умовах ці чинники можуть призвести до погіршення екологічної ситуації.

Для моніторингу економічних загроз стану екологічної безпеки необхідно враховувати позитивний, негативний або нейтральний екологічний вплив макроекономічних заходів щодо зняття цих економічних загроз. Це вказує на те, що система загроз безпеці є динамічною і має велику кількість причинно-наслідкових зв'язків, що можуть посилювати результати реалізації конкретної загрози безпеки. Ця особливість особливо виразно проявляється на сучасному етапі розвитку держави, коли спостерігається багато локальних загроз і швидко зростаючі кризові ситуації внаслідок їх взаємодії.

Основна мета забезпечення екологічної безпеки полягає у поліпшенні стану природного середовища та зменшенні впливу факторів забруднення на здоров'я людей. Ця мета досягається шляхом удосконалення системи державного управління охороною природи та природокористуванням. Встановлено, що в забезпеченні екологічної безпеки суспільства ключову роль відіграє держава.

На основі проведеного дослідження були запропоновані напрями діяльності органів виконавчої влади для забезпечення екологічної безпеки території. Зокрема, це виявлення загроз безпеці та факторів, які можуть впливати на сталий розвиток території; організація спеціальних моніторингових досліджень, які передбачають фактичне відстеження, аналіз та прогнозування важливих груп екологічних показників-індикаторів; визначення порогових значень екологічної безпеки і надання їм статусу схвалених або затверджених законодавчо; формування регіональної соціально-економічної політики з наданням пріоритету екологічним аспектам та інституційним перетворенням з урахуванням виконання порогових значень показників безпеки. Підвищення екологічної безпеки території немислимо без відповідних зусиль державних органів, які повинні сприяти регіональному розвитку через реалізацію комплексу державних програм, розміщення державних замовлень на поставку продукції підприємствам регіону, участь у великих регіональних інвестиційних проектах та створення сприятливого клімату для економічного розвитку території [1].

Зауважено, що сучасні системи оподаткування в світі та в Україні переважно спрямовані на збір податків з прибутку, доданої вартості тощо. Плата за використання природних ресурсів становить лише частку від доходів бюджету. Це спричиняє певну заохочуючу дію щодо експлуатації природних ресурсів. Однак при збереженні загальної суми податків доцільно змінювати пропорції на користь збільшення податків, пов'язаних з природокористуванням, зокрема, платіж за користування природними ресурсами та "зелені податки".

Щоб удосконалити систему екологічного оподаткування, запропоновано ввести нові види спеціальних податків. Зокрема, запропоновано встановити податок на продукцію, виготовлену за допомогою екологічно небезпечних технологій, а також податок на продукцію, яка є потенційно небезпечною для споживання, зберігання і утилізації. Ці спеціальні екологічні податки мають бути встановлені на конкретні види технологій та продукції, виробництво яких має бути обмежено, а також у випадках, коли утилізація відходів виробництва потребує значних витрат. Окрім того, запропоновано застосовувати податкові пільги як позитивну мотивацію для підприємств, що виробляють продукцію, яка відповідає екологічним стандартам.

Досягнення перспективного переходу до системи оподаткування, яка відповідає умовам і завданням сталого економічного розвитку, є стратегічним напрямом вдосконалення податкової системи всіх рівнів бюджетної системи України [2].

Для реалізації стратегії державного управління екологічною безпекою важливо застосовувати систему критеріїв та індикаторів, які передбачають оцінювання еко-

логічно-орієнтованого соціально-економічного розвитку. Ці показники мають включати в себе кількісне визначення рівня економічної та екологічної небезпеки, ранжування її видів і встановлення мультиплікаційного ефекту. Комплекс таких показників слід розглядати як загальну попередню схему, яка потребує постійних змін і доповнень.

Стан екологічної ситуації в Україні, яку можна охарактеризувати як кризову, свідчить про необхідність негайних заходів. Забруднення довкілля досягло рівня, коли воно значно негативно впливає на здоров'я населення. Тому важливо вжити заходів для зменшення антропогенного навантаження на природне середовище, особливо з боку промислових галузей, таких як гірничо-видобувна, металургійна, хімічна промисловості, та енергетичний сектор.

Показано, що основні причини екологічної кризи включають: тривале сприяння розвитку сировинно-видобувних галузей; недосконалість правових та економічних механізмів захисту навколишнього природного середовища; недостатнє забезпечення дотримання законодавства з охорони навколишнього природного середовища; висока питома вага в структурі промисловості ресурсо- та енергомістких технологій; низький рівень екологічної свідомості суспільства; недостатнє інформування громадськості та ефективного громадського контролю за станом навколишнього природного середовища. Антропогенне та техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в кілька разів перевищує відповідні показники у розвинених країнах світу та продовжує зростати. Ситуація, що склалася, потребує втручання на державному, регіональному і місцевому рівнях у всі сфери життєдіяльності суспільства — культури і духовності, освіти та інформуванні, політиці, економіці, законодавстві, охороні здоров'я [3].

Управління екологічною безпекою має здійснюватися на основі наукової концепції безпечного розвитку. Ця концепція передбачає формування напрямів структурних перетворень, які характеризуються економічною ефективністю; екологічною безпекою; соціальною справедливістю; сталим розвитком держави та регіонів. Управління також передбачає вдосконалення механізмів охорони природи, залучення нових наукомістких технологій, вироблення нових підходів природокористування та всебічного, глибокого вивчення всіх компонентів навколишнього середовища, щоб залишити майбутнім поколінням ресурси і придатне для життя місце існування. Управління екологічною безпекою має стати інструментом принципово нових екологічних проектів і програм, що передбачає істотну зміну пріоритетів і цілей для економіки держави та регіонів, для її галузей і комплексів, що забезпечить сталий і безпечний розвиток держави та регіонів.

Модель сталого розвитку України передбачає необхідність збалансованого вирішення соціальних та економічних завдань, при цьому зберігаючи навколишнє середовище та природно-ресурсний потенціал з пріоритетом екологічної складової. На основі проведеного дослідження запропоновано наступні науково-прикладні рекомендації:

— Розширити участь у міжнародних проектах з питань екологічної безпеки.

— На державному і регіональному рівнях повинні знайти більше застосування програми оздоровлення екології, приведення системи державних екологічних стандартів у відповідність з міжнародними вимогами і стандартизацією, тобто економічна та екологічна складові державної цільової програми повинні бути рівноцінними компонентами незалежно від її тривалості.

— Розвиток інформаційного базису регіональної екологічної політики, що включає різке підвищення якості, рівня й обсягу інформації, що використовується органами влади для прийняття управлінських рішень, а також підвищення рівня, системності й оперативності інформування населення з питань екології й використання природних ресурсів.

— На рівні регіону запропоноване створення інтегрованої інформаційно-аналітичної інформаційної системи органів управління, що включає: систему екологічного моніторингу (як відомчого, так і міжвідомчого); комплекс інформаційних систем кадастрів окремих видів природних ресурсів, що інтегруються в регіональний кадастр природних ресурсів; систему екологічної безпеки, що дозволяє прогнозувати й попереджати прояв надзвичайних ситуацій техногенно-екологічного характеру.

— Система еколого-безпечного управління регіоном повинна діяти таким чином, щоб забезпечити його сталий розвиток, з цією метою розроблено науково-прикладний інструментарій, що містить регіональні програми розвитку взаємодії економічних, екологічних та соціальних чинників, комплекс заходів узгодження екологічних і господарських систем, екологічні проекти розвитку економіки регіону, її галузей і підкомплексів.

— Невід'ємною умовою досягнення збалансованого розвитку є розробка системи безперервної, багатоступеневої освіти, на основі чого доведено необхідність введення екологічного складника до навчальних планів та програм вищих навчальних закладів, інститутів післядипломної освіти та підвищення кваліфікації кадрів.

Системний підхід розглядає систему як інструмент для вирішення різниці між поточним та бажаним станом справ. Це означає активне втручання для зміни ситуації. Проект або програма орієнтовані на досягнення цілі і, як правило, представляються у вигляді системи, керування ними ґрунтується на основних принципах системного підходу. Ініціалізація таких проектів або програм відбувається через виявлення проблем та необхідність їх вирішення [4].

Ціль, функція і структура є ключовими поняттями для будь-якого проекту. Ціль проекту, як і в системі загалом, відображає не лише бажаний стан, а й визначає його межі відносно навколишнього середовища. Функція системи показує її властивості, які допомагають досягнути цілі, і тим самим виокремлюється при зовнішньому аналізі системи. Структура системи відображає її внутрішню будову, склад та зв'язки між елементами, і тим самим виявляється при внутрішньому аналізі системи. Структура та функції системи завжди взаємопов'язані, оскільки без структури немає функцій, і навпаки. Структурно-функціональний підхід до вивчення системи є найбільш поширеним і застосовується для аналізу різних процесів, включаючи проекти.

Коли створюється новий проект, проводиться синтез проекту: вирішується проблема, формуються цілі, визначаються завдання та їх функції, а потім структурується сам проект.

Структури проекту включають в себе вибір змісту, форм і методів діяльності, необхідних для вирішення кожної з поставлених задач. Цей етап передбачає підбір оптимальної системи дій для досягнення поставлених цілей. На кожному етапі важливо передбачати майбутній розвиток активної системи, якою є проект.

Повне розуміння системного підходу включає обов'язкове вивчення і практичне застосування восьми його аспектів:

— Системно-елементний або системно-комплексний, який визначає елементи, що складають систему. У всіх соціально-економічних системах можна виділити матеріальні компоненти (засоби виробництва, фінанси), процеси (економічні, соціальні, політичні тощо), а також ідеї та інтереси людей і їхніх спільнот.

— Системно-структурний, що включає вивчення внутрішніх зв'язків і залежностей між елементами системи, що дозволяє зрозуміти внутрішню організацію досліджуваної системи.

— Системно-функціональний, який визначає функції, які система виконує для досягнення своїх цілей.

— Системно-цільовий, який передбачає наукове визначення цілей і підцілей системи та їх взаємне узгодження.

— Системно-ресурсний, що включає ретельне виявлення ресурсів, необхідних для функціонування системи та вирішення поставлених завдань.

— Системно-інтеграційний, який обумовлюється сукупністю якісних властивостей системи, які забезпечують її цілісність та унікальність.

— Системно-комунікаційний, що передбачає вивчення зовнішніх зв'язків системи з іншими, а також її взаємодію з навколишнім середовищем.

— Системно-історичний, який дозволяє з'ясувати умови виникнення системи, пройдені нею етапи розвитку, сучасний стан, а також можливі перспективи.

Формуються проекти цільових зелених інвестицій через взаємодію різних підсистем (підприємство, уряд, національне агентство екологічних інвестицій, інвестор тощо), щоб досягти наступних цілей:

— Для підприємств, організацій та установ України, де реалізуються проекти, це можливість здійснення капітального ремонту будівель, споруд, утеплення фасадів та впровадження енергозберігаючих технологій.

— Для уряду України, це можливість залучення іноземного капіталу в бюджет, поліпшення екологічної ситуації шляхом зменшення викидів парникових газів та реальна економія енергоносіїв, необхідних для опалення закладів освіти та охорони здоров'я.

— Для іноземних інвесторів, це можливість купівлі одиниць скорочення викидів парникових газів, які вивільняються в результаті реалізації проектів цільових зелених інвестицій.

Концепція управління ґрунтується на кількох основних механізмах, які стосуються екологічної сфери і включають в себе:

— впровадження ефективних внутрішніх процедур оперативного управління;

— угруповання великих соціально значущих проєктів у комплекси;

— створення механізмів зворотного зв'язку, що дозволяють коректувати дії в рамках вирішення стратегічних цілей і виявляти найкращі способи досягнення цих цілей;

— перехід від кошторисного бюджетування до бюджетування, орієнтованого на результат [5].

Ці механізми сприяють більш ефективному управлінню проєктами і дозволяють компенсувати зовнішні і внутрішні ризики, пов'язані з реалізацією загальнодержавних цільових програм і великих проєктів на національному і міждержавному рівнях.

Основним зовнішнім ризиком під час реалізації екологічних проєктів є скорочення бюджетного фінансування, що вимагає коректування заходів програм та перегляду поточних і планованих проєктів на основі нових бюджетних параметрів.

Внутрішні ризики пов'язані з відсутністю міжпроєктної координації, що обмежує можливості застосування досвіду суміжних проєктів.

Прикладом успішного застосування концепції управління є практика керування екологічними проєктами у зарубіжних країнах, таких як Угорщина, Польща, Чехія, Латвія. У цих країнах застосовується програмний підхід до реалізації заходів: окремі схожі проєкти об'єднуються в програми, аби мінімізувати зовнішні та внутрішні ризики, були створені та наділені відповідними повноваженнями нові структури управління. Ці структури відповідають за комплексну міжпроєктну координацію, формування стратегічних напрямів реалізації цільових програм, оперативне управління, контроль та зворотний зв'язок.

ВИСНОВКИ

Визначено, що навколишнє природне середовище виступає одним із найважливіших факторів, які впливають на потреби й інтереси суспільства. Розроблено підхід до вивчення екологічної безпеки, що базується на екологічних потребах та інтересах. Зазначено, що під час економічних реформ і активного індустріального розвитку спостерігалось різке погіршення якості навколишнього середовища. Підкреслено екологічну функцію держави з точки зору національної безпеки. Визначено головну мету забезпечення екологічної безпеки. Обґрунтовано необхідність розробки й реалізації стратегії державного управління екологічною безпекою, яка базується на науковій концепції безпечного розвитку. Визначено, що модель сталого розвитку України передбачає необхідність збалансованого вирішення соціальних та економічних завдань за умови збереження навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу з пріоритетом екологічної складової.

У статті було досліджено системність екологічних проєктів, розроблено схему аналізу і синтезу проєктів, а також здійснено спробу представити екологічний проєкт у вигляді сукупності взаємодіючих підсистем. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку єдиної методології системного аналізу екологічних проєктів та побудови ефективних систем управління ними.

Література:

1. Ліпкан В.А. Теорія національної безпеки: [підручник]. К.: КНТ, 2009. С. 362—363.
2. Бобров Є. Сучасні підходи до дослідження екологічної безпеки. Економіка України. 2012. № 4. С. 80—85.
3. Шершун М.Х., Дребот О.І. Економіка природокористування лісових екосистем: навч. Посіб. К.: ДІА, 2017. 264 с.
4. Перелік директив та регламентів у сфері охорони навколишнього середовища [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.google.com/search>
5. Якимчук А.Ю. Екологічний та управлінський аспекти збереження біорізноманіття України за вимогами Кіотського протоколу. Вісник ЛНТУ України. Львів, 2014. № 24.02. С. 131—142.

References:

1. Lipkan, V.A. (2009), *Teoriia natsional'noi bezpeky* [The theory of national security], KNT, Kyiv, Ukraine.
2. Bobrov, E. (2012), "Modern Approaches to the Study of Ekologic Security", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 4, pp. 80—85.
3. Shershun, M. and Drebot, O. (2017), *Ekologia pryrodokorystuvannia lisovykh ekosystem* [The economics of forest ecosystem use], DIA, Kyiv, Ukraine.
4. Google.com (2019), "List of directives and regulations in the field of environmental protection", available at: <https://www.google.com/search> (Accessed 02 Apr 2019).
5. Yakymchuk, A. (2014), "Ecologic and managerial aspects of biodiversity conservation of Ukraine according to the requirements of the Kyoto Protocol", *Visnyk LNTU Ukrainy*, vol. 24.02, pp. 131—142.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

M. Tarasiuk,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Management and Marketing, Kyiv National Linguistic University*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7081-7217>

T. Kulinich,

*Doctoral candidate, PhD in Economics, Associate Professor of the Department
of Management of Organizations, Lviv Polytechnic National University*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0110-7080>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.48

DIGITAL TOOLKIT FOR INDUSTRIAL AND SERVICE MANAGEMENT: FEATURES AND STRUCTURE

М. В. Тарасюк,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу,
Київський національний лінгвістичний університет*

Т. В. Кулініч,

*докторант, к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,
Національний університет "Львівська політехніка"*

ЦИФРОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПРОМИСЛОВОГО ТА СЕРВІСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА СТРУКТУРА

The relevance of the research is driven by the fact that the digital toolkit of industrial and service management includes various means of data collection, analysis, visualization, and management, enabling enterprises to engage in more precise planning, efficient resource utilization, process optimization, and improved customer service. Thus, the article is aimed at identifying and visualizing the characteristics of the formation of digital tools in industrial and service management. Within the study, attention is drawn to the fact that considering a wide range of functionalities, the digital toolkit of industrial and service management is a synthesis formed as a complex of technologies, software tools, and information systems integrated together to achieve a common goal — optimizing, automating, and enhancing the efficiency of its core processes. Consequently, the conclusion is drawn that among the components of the digital toolkit for industrial and service management, there is a wide set of tools, including monitoring and diagnostic tools, analytical instruments, data management tools, production, and service management tools, customer relationship management tools, enterprise resource planning tools, mobile applications, and user interfaces. These tools are further detailed within the framework of three fundamental elements, which constitute the basis of digitizing core production and service processes, as well as operational management processes within the production and service systems. It has been demonstrated that the fundamental functional structure of the digital toolkit for industrial and service management should contribute to automation, optimization, and enhancing efficiency. Thus, within the framework of the basic functional structure of digital tools for industrial and service management, there are functional elements of industrial and service management automation, functional elements of optimization of industrial and service management, and functional elements of enhancing efficiency in managing industrial and service management processes.

Актуальність дослідження обумовлена тим фактом, що цифровий інструментарій промислового та сервісного менеджменту охоплює різноманітні засоби збору, аналізу, візуалізації та управління даними. Це дозволяє підприємствам здійснювати більш точне планування, ефективніше використовувати ресурси, вдосконалювати виробничі процеси та покращувати якість обслуговування клієнтів. Отже, стаття спрямована на ідентифікацію та візуалізацію загальних та структурних особливостей формування цифрового інструментарію промислового та сервісного менеджменту. У межах дослідження звернуто увагу на той факт, що, враховуючи широкий спектр дії, цифровий інструментарій промислового та сервісного менеджменту є синтетичною структурою, яка формується як комплекс технологій, програмних засобів та

інформаційних систем. Ці елементи інтегруються разом для досягнення спільної мети — оптимізації, автоматизації та підвищення ефективності базових управлінських та основних процесів. При цьому зроблено висновок, що серед складових цифрового інструментарію промислового та сервісного менеджменту широке коло інструментів, зокрема: моніторингу та діагностики, аналітичних та засобів управління даними, управління виробництвом та сервісом, управління відносинами з клієнтами, планування ресурсів підприємства, мобільні додатки та інтерфейси для користувачів. Ці інструменти деталізуються у межах трьох базових блоків, які є основою цифровізації базових виробничих та сервісних процесів, а також процесів управління функціонуванням виробничої та сервісної систем. Доведено, що базова функціональна структура цифрового інструментарію промислового та сервісного менеджменту основа його автоматизації, оптимізації та підвищення ефективності. Констатовано, що у складі базової функціональної структури цифрових інструментів промислового та сервісного менеджменту наявні такі функціональні елементи: автоматизації промислового та сервісного менеджменту; оптимізації промислового та сервісного менеджменту; підвищення ефективності управління процесами промислового та сервісного менеджменту.

Key words: precise planning; data management; efficiency; resource utilization; automation; optimization.

Ключові слова: точне планування; управління даними; ефективність; використання ресурсів; автоматизація; оптимізація.

TARGET SETTING

The digital toolkit for industrial and service management is a set of technologies, software tools, and information systems aimed at automating, optimizing, and enhancing the efficiency of production and service processes in industry and service sectors. It encompasses various tools for data collection, analysis, visualization, and management, enabling enterprises to achieve more precise planning, efficient resource utilization, optimization of production processes, and improvement of customer service. Therefore, the use of digital tools is becoming increasingly important for enterprises in any industry, considering its direct impact on competitiveness, adaptability, and flexibility in fast-paced market environments.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

Significantly, digital transformation has become one of the key topics in the modern world, including Ukraine. Most researchers, including Mashika Hanna, Zelic Victoria, Kiziun Alla, Maslyhan Roman, and others, emphasize the importance of understanding digital transformation and the need for in-depth study not only of strategies and methods but also of specific digital tools used to transform management practices concerning human resources, production resources, and customer service. However, it is worth noting that this process is extremely broad and complex, and it is best defined by describing the characteristics and structure of the digital toolkit, which forms the basis of this outlined process.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

The article aims to identify and visualize the general and structural characteristics of forming the digital toolkit for industrial and service management.

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Given its wide-ranging action, the digital toolkit for industrial and service management is a synthesis formed as a complex of technologies, software tools, and information systems integrated to achieve a common goal: optimizing, automating, and enhancing the efficiency of its core and managerial processes. We are talking about:

1. Primary production processes. Namely, a series of specialized actions and operations aimed at transforming input materials or resources into finished products or services, such as raw material processing, component assembly, product assembly, quality control, packaging, and others (depending on the specific type of product [4]);
2. Primary service processes. Specifically, a series of specialized actions aimed at providing a service and encompassing all aspects of its delivery (from service ordering to execution and post-sale servicing [1]).
3. Processes of managing the functioning of production and service systems. Specifically, a series of processes resource utilization, ensuring product or service quality, and achieving the organization's strategic goals [1].

Thus, among the possible components of such a toolkit, there is a wide range of tools, including (see Figure 1) monitoring and diagnostic tools, analytical tools and data management tools, production and service management tools, customer relationship management tools, enterprise resource planning tools, mobile applications, and user interfaces.

Let's further elaborate on the components of the digital toolkit for industrial and service management mentioned above:

1. Monitoring and diagnostic tools — a set of technologies aimed at continuously tracking the condition of equipment, processes, or systems to detect potential issues or malfunctions. To integrate industrial and service operations, technologies such as equipment unit

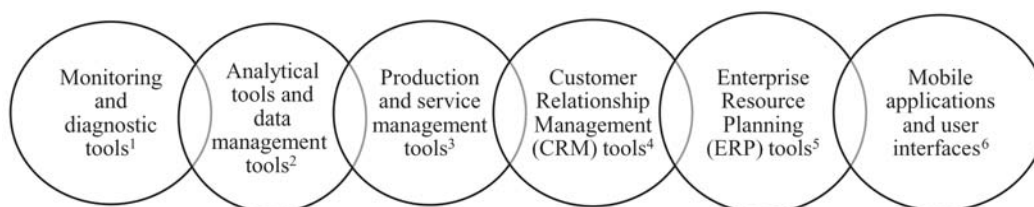

Figure 1. Components of the digital toolkit for industrial and service management

Note:

1 These tools are key to supporting the efficient and safe operation of technical systems in industrial and service sectors, helping to prevent accidents and optimize maintenance and repair processes.

2 These tools allow enterprises to effectively utilize their data for making informed decisions, refining production processes, improving product quality, and enhancing competitiveness.

3 These tools enable the coordination of production processes, task allocation among workstations, and performance monitoring.

4 These tools enable the collection and analysis of customer information, order management, and provision of quality service.

5 These tools integrate order management, inventory, finances, and resources to ensure optimal resource utilization within the enterprise.

6 These tools provide convenient access to information and the ability to manage processes from various devices and locations.

Source: formed based on [1; 4; 6].

Table 1. Visualization of the operation of analytical tools and data management tools in the field of industrial and service management

Tools	Description of tools
Data collection and integration	Analytical systems are capable of collecting data from various sources such as databases, sensors, web servers, and integrating them into a unified platform for further processing
Data cleansing and preparation	The process of detecting and correcting errors in data, its structure, as well as converting data into a format suitable for further analysis
Data analysis	The process of applying various methods and algorithms to uncover useful information, trends, patterns, and insights within a dataset
Data visualization	The process of displaying analysis results in the form of graphs, charts, dashboards, and other visual elements for convenient information perception
Forecasting and modeling	The process of using data to build predictive models or simulation analyses to forecast future events or assess decision-making options
Information flow management	The process of data management, ensuring efficient management of information flows, data access, and security

Source: formed based on [1; 2; 4].

Table 2. Visualization of the operation of production and service management tools in industrial and service management

Tools	Description of tools
Planning and differentiation of production tasks	Resource allocation process, determining the time and sequence of task execution to optimize production processes
Inventory and supply chain management	Inventory tracking process, raw material and component procurement planning, and supply chain optimization
Quality management	Establishment and control of product quality standards and service delivery
Monitoring and control of production processes	Equipment condition monitoring process, product quality control, and response to issues
Inventory and supply chain management	Inventory tracking process, raw material and component procurement planning, and supply chain optimization
Performance analysis and reporting	Analysis of the productivity of production and service processes, generation of reports and statistics for managerial decision-making

Source: formed based on [2; 4].

identification (via microchips with unique identifiers), monitoring changes in equipment operation (through specialized sensors), data processing and storage from sensors (via embedded computers), information exchange between devices (via wireless network technologies), and data transmission (optimized and lightweight protocols like MQTT) are employed.

2. Analytical and data management tools — a set of software, technologies, and methods designed for the collection, storage, processing, analysis, and utilization of large volumes of data to obtain valuable insights for decision-making and optimization of production or business processes. These tools, according to their inherent scope of action (see Table 1), are utilized for the analysis and visualization of large volumes of data collected from various sources, aiming to identify trends, forecast events, and facilitate decision-making.

3. Production and service management tools comprise an integrated suite of software and technologies aimed at efficiently managing manufacturing processes and service operations within an enterprise. These tools, in accordance with their inherent scope of action (see Table 2), are utilized for coordinating production and service processes, distributing service and production tasks, and monitoring productivity.

4. Customer Relationship Management (CRM) tools — integrated software and strategies designed for effective management of customer relationships within an enterprise. These tools, according to their inherent spectrum of action (Table 3), enable the collection and analysis of customer information, order management, and provision of quality service.

5. Enterprise Resource Planning (ERP) tools are integrated software solutions that enable the automation and optimization of managing various aspects of a company's operations, including production, logistics, finance, inventory management, human resources, and more. These tools, according to their characteristic scope of action (Table 4), enable the integration of order management, inventory, finances, and resources management to ensure the optimal utilization of enterprise resources.

6. Mobile applications and interfaces for industrial and service management systems — software designed for use

on mobile devices such as smartphones and tablets. They provide users with the ability to interact with various services, functions, and features through a convenient interface. These tools, according to their characteristic range of action (Table 5), provide convenient access to information and the ability to manage processes from different devices and locations.

In fact, the synthetic toolkit is created based on various technologies, software tools, and information systems, detailed within the framework of three basic elements, which form the basis of digitizing fundamental production and service processes and management processes of the functioning of production and service systems.

The basic functional structure of the digital toolkit for industrial and service management aims to perform the functions of automation, optimization, and efficiency enhancement (Figure 2).

This is because these functions constitute the functional scope of each digital tool, reflecting qualitatively new processes synthesized by these tools in production or customer service. Thus, it includes: functional elements for automation of industrial and service management (function — automation of routine actions and operations); functional elements for optimization of industrial and service management (function — improvement of processes and resource utilization); functional elements for enhancing efficiency in managing processes of industrial and service management (function — enhancement of managerial processes and decision-making).

So, the subsystem of industrial and service management automation encompasses various tools and technologies aimed at creating self-regulating systems for executing routine operations, as well as management control systems for production and servicing. It is used to automate manufacturing processes (including raw material processing, component and product assembly, and packaging), monitor equipment status, process orders (requests for specific services), and many other tasks, which help increase efficiency and reduce costs at the enterprise.

The subsystem of optimization in industrial and service management is aimed at finding optimal solutions and utilizing resources in the most efficient manner possible.

It includes data analysis, process modeling, forecasting, and other methods to determine the most optimal strategies and actions in the field of production and service.

The subsystem of improving efficiency in industrial and service management is oriented towards enhancing productivity and performance of production and service processes. It includes tools for implementing management standards and procedures, as well as reducing costs and resource utilization.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

Within the study, attention is drawn to the fact that the digital toolkit of industrial and service management is a synthesis formed as a complex technology, software tools, and information systems integrated to achieve a common goal — optimization, automation, and enhancement of the efficiency of its core processes. The following conclusions have been drawn:

Table 3. Visualization of the action of customer relationship management (CRM) tools in industrial and service management

Tools	Description of tools
Collection and storage of customer information	The process of gathering and storing diverse information about customers, including contact details, interaction history, past purchases, preferences, and other pertinent data
Analysis and segmentation of the customer base	The process of analyzing customer information to identify their needs, behavior, and segmentation for more effective management of interactions
Management of contacts and interactions with customers	The process of planning, tracking, and managing all types of customer interactions, including phone calls, emails, personal meetings, and other communication channels
Automation of marketing processes	The process of automating marketing processes, including email campaigns, managing advertising campaigns, and analyzing results.
Sales management and tracking of potential deals	The process of tracking the entire product and service lifecycle (from production to actual sale), as well as planning and forecasting sales.
Analytics and reporting	The process of analyzing data and creating reports on the effectiveness of marketing and sales activities, customer satisfaction, and other performance metrics

Source: formed based on [3—4; 6].

Table 4. Visualization of the action of enterprise resource planning tools

Tools	Description of tools
Integration of all departments and functional areas	The process of integrating all aspects of the company's operations into a unified system, enabling efficient interaction between different departments and optimizing workflow processes
Centralized database	The process of storing information about the company's activities, ensuring its integrity and accuracy
Process automation	The process of automating routine operations, reducing the need for manual work, and increasing operational efficiency
Standardization of processes	The process of implementing standard procedures and practices to improve the quality and efficiency of operations.
Ensuring access to information	The process of providing access to various types of information to different users according to their roles and permissions
Decision support	The process of analyzing data and making informed decisions based on real data.
Elimination of isolated systems	The process of eliminating isolated systems and platforms, which facilitates management and reduces the risk of data loss

Source: formed based on [3—5].

Table 5. Visualization of the action of mobile applications and interfaces for users of industrial and service management systems

Tools	Description of tools
Adaptability for accessing the service from various devices	The process of adaptive access to services from different devices, allowing them to work efficiently on various devices
Service functionality	A wide range of functions, including access to information, communication, financial transactions, entertainment, organizing work processes, and so on
Service personalization	The process of personalizing services for each user by customizing the functionality and format of the application according to individual needs
Productivity optimization	The process of enhancing users' productivity by providing access to tools for working with documents, calendars, tasks, etc.
Updates and support	Continuous updates and support, enabling to enhance their functionality and ensure security of use

Source: formed based on [4].

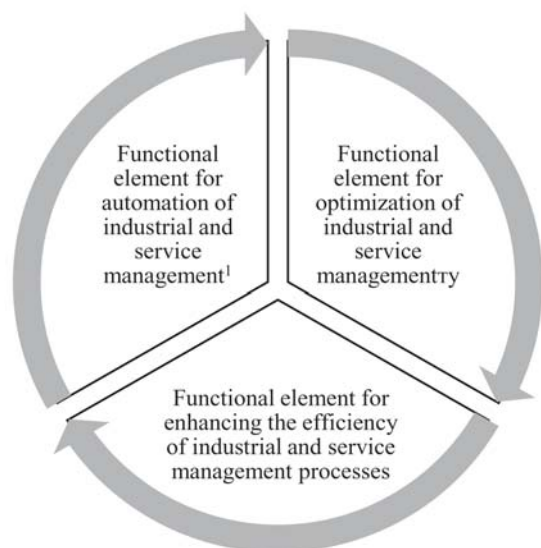

Figure 2. The basic functional structure of the digital toolkit for industrial and service management

Note:

1. Generalizes all tools that contribute to automating production processes, monitoring equipment status, processing orders, and many other tasks, helping to increase efficiency and reduce costs in the enterprise. This category of tools can be summarized under the term "integrated system for automating production processes".

2. Generalizes all tools that provide data analysis, process modeling, forecasting, and other methods to determine the most optimal strategies and actions in the field of production and services.

3. Generalizes all tools that provide implementation of management standards and procedures, as well as cost reduction and resource utilization.

Source: formed based on [1; 4; 6].

1. Among the components of the digital toolkit for industrial and service management, there is a wide range of tools, including: monitoring and diagnostic tools, analytical tools, data management tools, production and service management tools, customer relationship management tools, enterprise resource planning tools, mobile applications, and user interfaces. These tools are detailed within the framework of three fundamental elements that form the basis of digitizing core manufacturing and service processes, as well as management processes for the functioning of production and service systems.

2. The fundamental functional structure of the digital toolkit for industrial and service management should perform the functions of automation, optimization, and efficiency enhancement, as these functions constitute the functional core of each digital tool. Thus, it includes: functional elements of industrial and service management automation (based on self-regulating technical means, econometric tools, and control systems for production and service actions and operations); functional elements of industrial and service management optimization (based on various tools for improving the quality of production and service processes to ensure competitiveness and meet customer needs); functional elements of improving the efficiency of industrial and service management processes (based on tools and systems that contribute to achieving better performance results).

According to the obtained results, further research perspectives lie in exploring contemporary trends and challenges in the development of digital tools for industrial and service management.

Література:

1. Bannikov V., Lobunets T., Buriak I., Maslyhan, O., Shevchuk, L. On the Question of the Role of Project Management in the Digital Transformation of Small and Medium-Sized Businesses: Essence and Innovative Potential. *Amaz. Investig.* 2022. Vol. 11, 334—343.

2. Карій О.І., Лемішовська О.С., Воськало Н.М. Обліково-аналітичний інструментарій в управлінні ризиками і забезпеченнями капіталу комерційного підприємства. *Причорноморські економічні студії.* 2021. Вип. 65. С. 104—111.

3. Kovalenko O. General Model of the electronic information environment, based on the Mirros concept", *Scientific works of Vinnytsia National Technical University.* 2019. no. 4. P. 17—25.

4. Mashika Hanna, Zelic Victoria, Kiziun Alla, Maslyhan Roman et al. Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects: монографія / authors team: Odesa: KUPRIENKO SV, 2023. 131 c. (Series "Scientific environment of modern man"; No23).

5. Шлапак О. А., Коваленко О. О. Модель цифрового менеджменту для підприємств міжнародного рівня. *Ефективна економіка.* 2021. № 1. — URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8513> (дата звернення: 22.03.2024).

6. Шлапак О. А., Коваленко О. О. Модель багатокритеріальної оптимізації комунікаційного середовища підприємств. *Інвестиції: практика та досвід.* 2017. № 11. С. 43—48.

References

1. Bannikov, V., Lobunets, T., Buriak, I., Maslyhan, O. and Shevchuk, L. (2022), "On the Question of the Role of Project Management in the Digital Transformation of Small and Medium-Sized Businesses: Essence and Innovative Potential", *Amaz. Investig.*, vol. 11, 334—343.

2. Karyy, O.I., Lemishovska, O.S. and Voskalo, N.M. (2021), *Accounting and analytical tools in risk management and capital provision of a commercial enterprise*", *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*, vol. 65, pp. 104—111.

3. Kovalenko, O. O. (2019), "General Model of the electronic information environment, based on the Mirros concept", *Scientific works of Vinnytsia National Technical University*, vol. 4. pp. 17—25.

4. Mashika, H., Zelic, V. Kiziun, A. and Maslyhan, R. (2023), *Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects*, KUPRIENKO SV., Odesa, Ukraine.

5. Shlapak, O. and Kovalenko, O. (2021), "Digital management model for international enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 1, Available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8513> (Accessed 22 Mar 2024).

6. Shlapak, O. A. and Kovalenko, O. O. (2017), "Model of multicriteria optimization of communication environment of enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 11, pp. 43—48.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2024 р.

УДК 339.138

О. П. Косенко,
д. е. н., професор, професор кафедри маркетингу,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9988-690X>
О. О. Бур'ян,
аспірант кафедри маркетингу,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-7192-4334>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.53

МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИХОДУ НА МІЖНАРОДНІ РИНКИ

O. Kosenko,
Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Marketing,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
O. Burian,
Postgraduate student of the Department of Marketing,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

MARKETING TOOLS FOR EFFICIENT ENTERING INTERNATIONAL MARKETS

Розширення зовнішньоекономічної діяльності підприємств вимагає подальшого розвитку та вдосконалення маркетингових підходів за рахунок маркетингових інструментів. Вихід на міжнародний ринок — це великий крок для будь-якої компанії, але з правильним плануванням та стратегією він може стати джерелом нових можливостей та успіху. Актуальністю обраної теми дослідження є важливість зовнішньоекономічної діяльності для прогресу та розвитку економіки будь-якої країни. Зростання глобалізації та інтернаціоналізації світового господарства створює нові можливості для підприємств розширити свої ринки збуту та залучити нових клієнтів. В даній статті були розроблені конкретні рекомендації щодо впровадження актуальних маркетингових стратегій, за рахунок маркетингових інструментів, які спрямовані на розширення зовнішньоекономічних зв'язків підприємства і виходу на міжнародні ринки. Автором були запропоновані важливі компоненти стратегії міжнародних ринків та виокремлені кроки, які складають основу плану міжнародного маркетингу. Також, як висновок, автор було рекомендовані найефективніші канали міжнародного маркетингу на 2024 рік.

Expansion of foreign economic activity of enterprises requires further development and improvement of marketing approaches due to marketing tools. Going international is a big step for any company, but with the right planning and strategy, it can be a source of new opportunities and success. The relevance of the chosen research topic is the importance of foreign economic activity for the progress and development of the economy of any country. The growth of globalization and internationalization of the world economy creates new opportunities for

enterprises to expand their sales markets and attract new customers. Effective marketing activities allow enterprises to increase their competitiveness in international markets, attract new customers and retain existing ones, as well as improve the image of the company. This becomes a key factor for strengthening the company's position on foreign economic markets. The expansion of international trade activities can lead to increased competition, but also opens up new opportunities for enterprises, such as the right strategy for entering and establishing new markets, as well as the constant analysis and improvement of marketing approaches. In this article, specific recommendations were developed regarding the implementation of current marketing strategies, at the expense of marketing tools, which are aimed at expanding the company's foreign economic ties and entering international markets. The author proposed important components of the strategy of international markets and singled out the steps that form the basis of the international marketing plan. Also, as a conclusion, the author recommended the most effective international marketing channels for 2024.

*Ключові слова: маркетинг, конкурентоспроможність, маркетингові інструменти, зовнішні ринки.
Key words: marketing, competitiveness, marketing tools, foreign markets.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальністю обраної теми дослідження є важливість зовнішньоекономічної діяльності для прогресу та розвитку економіки будь-якої країни. Зростання глобалізації та інтернаціоналізації світового господарства створює нові можливості для підприємств розширити свої ринки збуту та залучити нових клієнтів.

Важливою частиною зовнішньоекономічної діяльності є маркетингова стратегія підприємства. Ефективна маркетингова діяльність дозволяє підприємствам збільшувати свою конкурентоспроможність на міжнародних ринках, привертати нових клієнтів та утримувати існуючих, а також підвищувати імідж компанії. Це стає ключовим фактором для зміцнення позицій підприємства на зовнішньоекономічних ринках. Розширення міжнародної торгової діяльності може призвести до посилення конкуренції, але також відкриває нові можливості для підприємств, таких як правильна стратегія виходу на нові ринки та закріплення на них, а також постійний аналіз та вдосконалення маркетингових підходів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання використання маркетингових інструментів у зовнішньоекономічній діяльності підприємств є важливою темою для дослідження та практичного застосування. Вчені та практики у галузі маркетингу звертають увагу на такі аспекти, як адаптація маркетингових стратегій до міжнародних ринків, розробка ефективних каналів розповсюдження товарів та послуг за кордоном, а також аналіз та прогнозування міжнародних ринків.

В Україні питання маркетингу розглядають такі вчені, як Р. Дубас, Л. Гліненко, І. Імнадзе, Р. Дудяк, Н. Карпенко, М. Корж, Я. Ларіна, О. Мельник, А. Шевченко, Н. Павлішина, Ю. Печуляк, Н. Пирець, В. Хачатрян, О. Шафалюк, Т. Шталь та інші. Праці цих вчених спрямовані на дослідження різноманітних аспектів маркетингу в зовнішньоекономічній діяльності. Незважаючи на значний прогрес у дослідженні цих питань, деякі аспекти все ще залишаються предметом дискусій та подальших досліджень. Це свідчить про постійну еволюцію міжнародного бізнесу та необхідність пошуку нових стратегій та інструментів маркетингу для досягнення успіху на міжнародних ринках.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою цього дослідження є розробка конкретних рекомендацій щодо впровадження актуальних маркетингових стратегій, за рахунок маркетингових інструментів, які спрямовані на розширення зовнішньоекономічних зв'язків підприємства і виходу на міжнародні ринки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У контексті зовнішньоекономічних відносин маркетинг означає активність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, спрямовану на вивчення міжнародних ринків, аналіз існуючого на них попиту та вплив на нього з метою взаємного задоволення потреб обох сторін. Міжнародний маркетинг продає та рекламує продукти чи послуги по всьому світу і включає в себе ефективну глобальну маркетингову стратегію.

Звісно, це дуже схоже на те, що підприємство робить і зараз для внутрішнього маркетингу. Але плану-

вання для міжнародних споживачів вимагає розуміння інших культурних і політичних факторів і достатньої гнучкості, щоб адаптуватися до світових економічних змін. Підприємцям потрібно бути в курсі останніх тенденцій міжнародного маркетингу в поведінці споживачів, законодавстві в різних регіонах і технологічних досягненнях, таких як ШІ (штучний інтелект), щоб максимізувати інновації у своїх бізнес-брендах.

Міжнародні підприємства, які не обмежуються внутрішніми ринками, інвестують гроші в міжнародний маркетинг, щоб отримати високі прибутки та зайняти лідируючі позиції в усьому світі. Міжнародний маркетинговий план повинен бути невід'ємною частиною будь-якого бізнесу, великої чи малої компанії. Його критичні завдання мають полягати в дослідженні нових ринків, збільшенні клієнтської бази, а також у створенні та покращенні пізнаваності бренду та джерел доходу. Інша низка важливих цілей, які слід ставити, — це формування особливостей глобального ринку, адаптація маркетингових інструментів і адаптація послуг і продуктів для охоплення нових клієнтів, розширення інноваційної здатності та надання бізнесу репутації лідера на ринку.

Існує п'ять основних принципів глобального маркетингу. Проаналізуємо, як кожен із них впливає на міжнародний бізнес.

По-перше, те, що працює для вітчизняного підприємства, не буде найкращим рішенням для глобальної аудиторії. Наприклад, вхідний маркетинг B2B і підвищення пізнаваності бренду потребують іншого підходу, коли вони використовуються в іноземній країні. Розуміння цих різноманітних цінностей, переконань і уподобань може сприяти або заважати успіху підприємства. Крім того, кожна країна має власний набір законів і правил, що стосуються ділових операцій, таких як реклама бренду та стандарти маркування продуктів.

По-друге, маркетингові групи повинні враховувати все вище перераховане, оскільки створення різних версій існуючої кампанії або продуктів може швидко "скластися" без належного дослідження та планування. Розуміння купівельної спроможності та потреб цільової аудиторії є вирішальними для успішного виходу на новий ринок. Знання того, скільки потенційні клієнти можуть витратити на запропонований продукт або послугу, допоможе підприємству встановити конкурентоспроможні ціни, які забезпечать прибуток та привернуть увагу клієнтів. Порозуміння потреб цільової аудиторії дозволить підприємству адаптувати продукт або послугу до вимог та очікувань потенційних клієнтів. Це може включати вдосконалення функціональності продукту, зміну його дизайну або упаковки, або навіть розробку додаткових послуг або послуг підтримки. Усе це впливатиме на ціноутворення та позиціонування продукту на новому ринку. Чітке розуміння потенційних клієнтів дозволить створити стратегію, яка відповідатиме їхнім потребам та забезпечить успішне виходження на новий ринок.

Виведення бізнесу на глобальний рівень має багато переваг. Це дозволяє підприємству вийти на нові ринки та створити ширшу клієнтську базу, що призведе до збільшення продажів та інновацій, які інакше могли б відбутися через роки. Глобальний маркетинг також забезпечує управління ризиками та можливість диверси-

фікації. Замість того, щоб покладатися на єдиний ринок чи регіон, розширення на інші країни може мінімізувати вплив економічної чи політичної нестабільності. І це також не означає починати з нуля. Щось, що, можливо, пережило свою корисність в одній частині світу, може бути тим, що шукає інше місце, і зацікавлене підприємство може це надати. У 1986 році The Harvard Business Review зазначив: "Велика проблема сьогодні полягає не в тому, чи виходити на глобальний рівень, а в тому, як адаптувати концепцію глобального маркетингу, щоб вона відповідала кожному бізнесу та змусила її працювати" [1]. Понад тридцять років потому, це гасло залишається ключовою частиною головоломки міжнародного маркетингу.

Наведемо декілька яскравих прикладів від провідних світових брендів, які в свій час розширили свою стратегію і вийшли на міжнародний ринок. Dunkin' Donuts виявили великий потенціал у виході на ринок Південної Кореї, де смакові переваги можуть відрізнятися від інших ринків. Шляхом дослідження та аналізу цього ринку, компанія виявила попит на продукти, які відповідають смакам і побажанням місцевих споживачів. Це чудовий приклад глобальної стратегії адаптації продукту до місцевих смакових уподобань та культурних особливостей. Ця стратегія дозволяє Dunkin' Donuts залишатися конкурентоспроможною на міжнародних ринках, враховуючи різноманіття культурних контекстів. Важливою є здатність компанії адаптуватися до місцевих реалій і змінювати своє меню або продукційні пропозиції, забезпечуючи таким чином відповідність потребам різних аудиторій.

Компанія Airbnb змінила парадигму подорожей, надаючи клієнтам можливість отримати унікальний та захоплюючий досвід під час відпустки, замість традиційних готелів. Їхня бартерна система дозволяє мандрівникам знаходити та бронювати житло у приватних осіб у різних кутках світу, надаючи при цьому доступ до детальних профілів, відгуків та зручної системи обміну повідомленнями. Ця платформа створює відчуття довіри та безпеки як для господарів, так і для мандрівників, завдяки чесним відгукам та політиці гарантії. Для господарів Airbnb відкривається можливість заробляти гроші на своєму житлі, а для мандрівників — нові можливості відкривати для себе унікальні місця та взаємодіяти з місцевим населенням. Такий підхід перетворив Airbnb на популярну та успішну платформу для подорожей по всьому світу.

Корпорація Майкрософт — дійсно цікавий приклад того, як важливо уважно підходити до перекладу назв продуктів при входженні на нові міжнародні ринки. Переклад назви може значно вплинути на сприйняття продукту та його успішність на ринку. Корпорація Майкрософт успішно створила Bing, потужну пошукову систему, щоб конкурувати з домінуванням Google. Не так пощастило з перекладом їх справжньої назви після виходу на новий міжнародний ринок у Китай [2]. За даними The New York Times, мандаринський символ назви продукту перекладається як "вірус", а не те, що клієнт хоче бачити на екрані. Корпорація Майкрософт може знайти близьку назву — "Bi Yang", що перекладається як "відповідати без помилок". Отже, корпорація Майкрософт має можливість змінити назву свого продукту

для адаптації до місцевого контексту та уникнення негативних асоціацій. Вибір альтернативної назви, яка має більш позитивне значення та відповідає цілям та характеристикам продукту, може допомогти підвищити його привабливість та прийняття на цьому ринку. Зважаючи на важливість іміджу та сприйняття бренду на ринку, Майкрософт має можливість вибрати нову назву, яка буде краще відповідати їхнім стратегічним цілям та очікуванню цільової аудиторії в Китаї.

Яким же чином створюється міжнародна маркетингова стратегія? Варто зазначити, що міжнародна маркетингова стратегія не є універсальним рішенням. Деяким регіонам може знадобитися новий вигляд, тоді як іншим може бути корисно співпрацювати з місцевими компаніями чи міжнародними спонсорами. Агентство цифрового маркетингу може допомогти підприємствам скоротити криву навчання та забезпечити їм напрямок у вирішенні їхніх маркетингових завдань. Вони мають експертний досвід та знання, які дозволяють їм швидко оцінити потреби та цілі підприємства, і розробляти стратегії маркетингу, спрямовані на досягнення цих цілей. Також агентство цифрового маркетингу може допомогти підприємствам ефективно використовувати доступні ресурси та інструменти, включаючи соціальні медіа, контент-маркетинг, рекламу в Інтернеті та аналітику. Вони також можуть надати цінні поради щодо оптимального використання бюджету маркетингу та вибору найбільш ефективних каналів залучення клієнтів. Усе це допомагає підприємствам уникнути помилок та витрат, пов'язаних з пробами і помилками, і спрямовує їхні зусилля на досягнення конкретних результатів у найбільш ефективний спосіб. Таким чином, агентство цифрового маркетингу може діяти як компас, направляючи підприємство на шлях до успіху в онлайн-середовищі.

Щоб прокоментувати важливі компоненти стратегії міжнародних ринків, розглянемо кроки, які складають основу плану міжнародного маркетингу.

1. Проведення маркетингового аналізу. Маркетинговий аналіз є основою міжнародної маркетингової стратегії. Глибоке знайомство з майбутнім міжнародним клієнтом є важливим першим кроком: побачити, з чого почати, і збільшити свої зусилля, аналізуючи ринкові тенденції та поведінку споживачів:

- необхідно вивчити свою цільову аудиторію, її потреби, уподобання та дохід;

- дізнатися яку нішу може зайняти продукт або послуга;

- дослідити культурні та мовні стандарти, щоб прийняти необхідний підхід до міжнародного маркетингу та продажів, щоб уникнути непотрібних пасток.

2. Визначення цільової аудиторії. Життєво важливо чітко дотримуватися кожного кроку процесу міжнародного маркетингу в правильному порядку, щоб наблизитися до необхідної цільової аудиторії. Першим кроком є збір цих ринкових даних і їх ретельний аналіз. Після цього можливо знайти і сформувати свою цільову аудиторію. Наступним кроком є пошук ефективного інструменту для зв'язку та спілкування з потрібними клієнтами, пропонуючи потрібні їм продукти та послуги. Ефективна комунікація підвищить пізнаваність бренду та зміцнить довіру, щоб зрештою збільшити при-

бутки. Усі ці підготовчі кроки є найважливішими завданнями стратегії. Тобто:

- визначення та розуміння конкретної групи клієнтів дасть точний шлях, яким слід слідувати під час створення повідомлень;

- об'єднання цих даних у зрозумілі графіки чи діаграми може дозволити міжнародній маркетинговій команді побачити, хто саме і де знаходяться їхні клієнти, чому вони віддають перевагу та що їм буде цікаво придбати;

- знання цільової аудиторії допоможе ефективніше вкладати інвестиції в міжнародні маркетингові канали, дозволяючи бюджету піти далі.

3. Вибір оптимальних маркетингових каналів. Отже, вибір належних міжнародних маркетингових каналів для інвестування вимагає поєднання правильної впевненості (продавати там, де вони вже споживають) і ризику (визначати останні речі раніше, ніж це зробить конкурент). Використання найкращих міжнародних маркетингових каналів забезпечує постійний потік B2B-маркетингу для створення попиту для процвітаючих брендів. Наприклад:

- молодша демографічна група може віддати перевагу TikTok, ніж Instagram, або більш сільській місцевості без надійного Інтернету краще обслуговувати партнерство з місцевими компаніями;

- культурна та політична динаміка може вплинути на ефективність одного маркетингового каналу, тому для успішного повороту потрібні переконливі дані;

- поєднання короткострокового маркетингу, такого як Instagram Reels, із довгостроковими зусиллями, такими як SEO, може диверсифікувати міжнародне маркетингове портфоліо та допомогти уникнути фінансового ризику.

4. Розробка маркетингового бюджету. За допомогою цих компонентів бізнес може розробити міжнародний маркетинговий бюджет. Важливо залучити своїх фінансових партнерів для отримання інформації, а досвідчене агентство цифрового маркетингу допоможе вам у міжнародному маркетинговому процесі. Маркетинговий бюджет — це основа плану, тому чим більше буде підтримки, тим краще:

- встановлення фінансових цілей і графіків дає бізнесу список пріоритетів, усуваючи розповзання масштабів;

- компанії з надійним бюджетом можуть швидше підвищити рентабельність інвестицій (ROI);

- управління витратами за допомогою актуальної інформації про ринок дозволяє стратегії залишатися гнучкою та протистояти ринковим коливанням.

5. Встановлення ключових показників ефективності. Кожен прибутковий бізнес, спрямований на міжнародний маркетинг, використовує різноманітні ключові показники ефективності (також відомі як KPI — англ. key performance indicators), щоб оцінити ефективність своїх міжнародних маркетингових стратегій. Хоча можливо отримати чудову інформацію з довгого списку точок даних, деякі з них мають вирішальне значення для успіху під час розрахунку міжнародних споживачів:

- зростання продажів або скільки загального доходу залежало від визначеної маркетингової стратегії;

- показник охоплення та залученості в соціальних мережах, який показує багато інформації про вміст, як

аудиторія реагує на бренди компанії, і допомагає їй ефективно планувати;

— вартість залучення клієнтів, щоб компанія могла оцінити, скільки коштує залучення кожного клієнта, допомагаючи компанії вирішити, які зусилля варті грошей, а які стримують її;

— коли план "міжнародної маркетингової гри" буде створено, компанія відчує, що готова вийти на світову арену та впевнено розширювати свій бізнес.

У 2022 році Hubspot (хмарне програмне забезпечення для автоматизації інбаунд маркетингу і продажів, засноване Браяном Халіганом і Дхармешом Шахом у 2006. Сервіс допомагає B2B-компаніям залучати нових відвідувачів на вебсайт, конвертувати підписників в ліди і зрештою в клієнтів, підвищуючи продажі) запитав у більше ніж 1200 маркетингологів, чи погоджуються вони з твердженням: "Маркетинг змінився більше за останні три роки, ніж за останні 50" [3]. Вражаючи 80% маркетингологів сказали, що так. Варто зауважити, що такі новачки, як голосові помічники (наприклад, Alexa та Siri), AI (штучний інтелект) і VR (віртуальна реальність), зсувають ландшафт міжнародного маркетингу ще далі в майбутнє. Ці технології надають нові можливості для спілкування з клієнтами, створення персоналізованих досвідів та аналізу споживчої поведінки. Наприклад, голосові помічники дозволяють користувачам швидко здійснювати покупки через голосові команди, що вимагає від маркетингологів розуміння нових методів реклами та спілкування з аудиторією. Штучний інтелект може допомогти в аналізі великих обсягів даних для розуміння споживчих тенденцій і впливу рекламних кампаній. Міжнародний маркетинг відчуває ці зміни особливо гостро, оскільки він стикається з різноманітністю культур, мов та інших факторів, що впливають на споживчу поведінку в різних країнах. Тому розвиток цих нових технологій змушує маркетингологів постійно адаптуватися та розширювати свої знання та навички, щоб успішно взаємодіяти з міжнародною аудиторією та використовувати нові можливості для досягнення своїх цілей.

Найефективнішими каналами міжнародного маркетингу на 2024 рік мають бути: соціальні медіа, пошукова оптимізація і інтернет-реклама.

1. Соціальні медіа. Соціальні медіа продовжують залишатися найбільш природним міжнародним маркетинговим способом подружитися зі своїми клієнтами, де вони проводять свій час. Більшість платформ соціальних медіа дозволяють завоювати авторитет на ринку, публікуючи безкоштовний вміст у вигляді статичних зображень, історій, коротких відео та підписів. З огляду на міжнародний маркетинг, для цих програм соціальних медіа важливо по-іншому представляти свій вміст аудиторії та вимагати спеціальної стратегії, заснованої на дослідженні цільової аудиторії. Кожен форум має унікальну базу користувачів, що дозволяє інноваційним міжнародним компаніям створювати зв'язки та невимусно просувати продукти. Соціальні медіа зберігають своє домінування як найбільш рентабельна форма маркетингу, коли буде прийняте рішення вийти на міжнародний рівень.

2. Пошукова оптимізація. Пошукова оптимізація, яку зазвичай називають SEO, використовує цільові ключові слова для показу продуктів, коли потенційні клієнти

шукають інформацію в Інтернеті. Незважаючи на те, що пошукова оптимізація є менш привабливою, ніж соціальні мережі, вона є життєво важливою для пізнаності бренду та міжнародного маркетингу в цілому. Згідно з дослідженням пошукової оптимізації, проведеним Backlink (відображення посилань на сайті-донорі що ведуть на сайт-джерело (хост). "Back link" оригінальна назва з англ. мови "посилання назад". Зворотні посилання є основним джерелом доходу для тих, хто публікує зворотні посилання, які широко використовуються програмами пошукової оптимізації, які шукають пошукову оптимізацію для свого сайту. Важливість посилання залежить від авторитету цього самого сайту і змістового контенту сайту), на органічний (природний) результат № 1 у Google у 10 разів більше шансів натиснути, ніж на результат № 10 [4]. Хоча багато пошукових систем використовуються для міжнародного маркетингу в усьому світі, усі вони працюють однаково, використовуючи "ботів" для сканування Інтернету, пошуку нових і оновлених сторінок. Коли міжнародний споживач шукає назву чи термін, пошукова система визначає, які сторінки є найбільш релевантними, і надсилає їх як результат. Ось короткий перелік місць, де слід оптимізувати SEO на своєму веб-сайті:

- заголовки сторінок;
- мета описи;
- підзаголовки;
- вміст веб-сайту, наприклад блоги;
- зображення;
- URL-адреси;
- якірний текст посилання;
- соц.медіа;
- зовнішні бізнес-довідники.

SEO не відразу демонструє свої переваги для міжнародного маркетингу, і це іноді може розчарувати компанію, які прагнуть побачити результати на новому ринку. Перевага варта того, щоб почекати, оскільки вищий рейтинг в Інтернет-пошуку призведе до більшого впізнання бренду та довіри.

3. Інтернет-реклама. Хоча інші ваші канали принесуть органічний (або природний) трафік, багато платних рекламних платформ можуть прискорити ваш міжнародний маркетинг і глобальні бізнес-стратегії. Відомою стратегією PPC або "оплата за клік" -це стратегія, яка об'єднує дослідження ключових слів із ваших пошукових систем із різними онлайн-каналами (відео, дисплей, соціальні медіа-платформи) для залучення певної аудиторії. Використовуючи платну онлайн-рекламу, ви отримаєте кращу видимість у результатах пошуку, а клієнти на 50% частіше зроблять покупку, натиснувши платну рекламу. Платна онлайн-реклама доступна в усіх основних соціальних мережах, пошукових системах і на окремих веб-сайтах, щоб максимізувати міжнародний маркетинговий результат.

4. Партнерські відносини. Так, використання місцевої спільноти та співпраця з компетентними та інтелектуальними іноземними партнерами можуть дати значний заряд для міжнародного маркетингу, особливо на ринках, які розвиваються. Місцева спільнота може бути джерелом цінних знань про культурні особливості, мовні нюанси та унікальні пристрасті місцевої аудиторії. Розуміння цих аспектів допоможе вашому бізнесу налаго-

дити ефективну комунікацію та рекламні кампанії, які будуть ближче до серця необхідної цільової аудиторії.

Співпраця з іноземними партнерами також може бути дуже корисною. Їхня вже наявна довіра та авторитет у місцевих спільнотах можуть допомогти бізнесу отримати швидкий старт у нових ринкових середовищах. Вони можуть допомогти встановити зв'язки з потенційними клієнтами та партнерами, а також надати цінні поради щодо місцевих попереджень та можливостей. Такий підхід дозволяє використовувати вже існуючі ресурси та довіру для покращення результатів міжнародного маркетингу, зменшуючи час і зусилля, потрібні для побудови власного статусу та довіри на нових ринках.

Такий міжнародний маркетинговий підхід також працює під час планування спільних рекламних акцій або міжнародного спонсорства, наприклад Coca-Cola та Олімпійських ігор. У 2016 році Coca-Cola запустила річну кампанію під назвою "That'sGold", орієнтовану на підлітків і молодь у Бразилії. Кампанія відзначала великі та малі моменти життя як досягнень та "золоті" для кожного та отримала понад 30 мільйонів переглядів відео під час її проведення.

5. Локалізація мови. Як в прикладі про компанію Microsoft, іноді навіть найпривабливіше ім'я може загубитися в перекладі. Ось чому при виході на міжнародний маркетинг надзвичайно важливо визначити пріоритети локалізації продукту. Помилки мовної локалізації можуть з'являтися в сценаріях і музиці в Instagram Reels або в друку на упаковці продукту. Навіть кольори продукту чи логотипу можуть мати ненавмисне символічне значення в інших культурах. Свіжість і чистота білого кольору в більшості західних культур може виглядати в деяких східних культурах як символ смерті. У рамках міжнародного маркетингу також важливо стежити за тим, які слова використовуються, включаючи сленг або розмовні вирази, оскільки культурні та суспільні тенденції можуть сильно відрізнятись від регіону до регіону. Наведемо ще такий приклад. Відомий на весь світ автомобільний виробник General Motors, при просуванні моделі Chevrolet Nova в Латинській Америці, зазнав невдачі. Справа в тому, що назва машини "Nova" іспанською означає "Не здатна рухатися". У покупців виникло багато сумнівів щодо такої покупки [5].

6. Участь у міжнародних виставках та заходах. Ключ до створення міцної міжнародної маркетингової присутності — це не тільки слова, які компанія використовує, це те, як компанія отримуватиме видимість продукту. Участь у міжнародних виставках і заходах підвищує пізнаваність бренду та може просувати продукти та послуги, водночас дозволяючи спілкуватися з професіоналами галузі. Виступ перед людьми на конференції, виставці чи навіть музичному фестивалі може не лише принести для компанії безліч цільових потенційних клієнтів — це важливо для встановлення довіри для ефективного міжнародного маркетингу. Поінформованість про свята та особливі події культури вашої цільової аудиторії може допомогти вам скористатися економічними піками, які можуть відбутися не всередині країни: шалено популярний День неодружених (відзначається в Китаї 11 листопада) перетворився на найважливіший день покупок у світі, завдяки генеральному директору Alibaba Даніелю Чжангу [6]. Цей приклад показує, як,

опанувавши свою міжнародну маркетингову стратегію, компанія може стати достатньо талановитою, щоб створювати унікальні події, які поширюватимуться по всьому світу.

7. Публікації ЗМІ. Традиційні медіа-публікації можуть здатися пережитком минулого, але цілеспрямований B2B PR відіграє вирішальну роль у розширенні охоплення міжнародного маркетингу, коли йдеться про глобальне розширення. Забезпечення засобів масової інформації та іншого висвітлення, галузевих публікацій і надійної цифрової присутності прискорює розвиток бізнесу як авторитетного та надійного бренду. Побудова таких стосунків забезпечує пряму комунікацію з цільовою аудиторією. Крім того, традиційні ЗМІ повинні мати онлайн-відбиток, щоб продукти та бренди отримували переваги від додаткової видимості та вищого рейтингу в результатах пошуку.

8. Адаптація місцевого продукту. Як показало Dunkin' Donuts, переосмислення вашого продукту чи послуги в щось унікальне для міжнародного маркетингу може принести великий успіх. Найважливіший урок полягає в тому, що це не завжди означає розпочинати дослідження та розробки з нуля. Це може бути так само просто, як пропозиція варіантів існуючих продуктів або перепрофілювання послуги, яка пережила свій початковий ринок.

Деякі приклади адаптації місцевого продукту:

- у Великій Британії та Австралії кермо автомобіля знаходиться праворуч, а в США та Канаді — ліворуч;

- упаковка та продукція (матеріали та друкована інформація);

- кількість і розмір продукту відповідно до прийнятих цін;

- функції, які можуть бути непотрібними або привабливими для інших ринків.

Ці інновації часто призводять до нового уявлення про внутрішній і міжнародний маркетинг і приносять користь компанії в довгостроковій перспективі.

9. Відеомаркетинг. Відеомаркетинг є одним із найбільш швидкозростаючих міжнародних маркетингових каналів. Дійсно, за даними Statista, відео є форматом із найвищою рентабельністю інвестицій у 2022 році. Короткі відеоролики (менше хвилини), подібні до тих, що знаходяться в TikTok, домінували на ринку завдяки своїй невеликій довжині та легкому обміну. Довші відео на таких платформах, як YouTube, і виступи на TED дозволяють брендам продемонструвати свій досвід, що робить їх лідерами глобального маркетингу. Вони чудово підходять для навчання ваших іноземних ринків усьому.

10. Influencer Marketing — це сучасний погляд на представника бренду. Інфлюенсери показали свою ефективність у сучасній бізнес-стратегії, оскільки вони невимушено та доброзичливо представляють ваші продажі, використовуючи довіру, яку вони заслужили у своїх послідовників, щоб створити такі ж почуття до ваших продуктів. Інфлюенсери є незамінними активами в міжнародному маркетингу. Такі країни, як Мексика, Аргентина та Бразилія, займають одне з перших місць у світі за використанням мобільних пристроїв та Інтернету. Місцеві та національні впливові люди долають

мовний бар'єр, дозволяючи вам закріпитися та швидко розширюватися. Аналізуючи їхні соціальні канали та статистику залученості, компанія зможе швидше зрозуміти, на що реагують міжнародні клієнти.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Воєнний стан в країні суттєво впливає на зовнішньоекономічну діяльність, оскільки порушує стабільність та передбачуваність економічного середовища. Необхідно постійно відстежувати політичну та економічну ситуацію та бути готовими до критичних ситуацій. Компаніям слід розглядати можливість ризику військових конфліктів при плануванні своєї зовнішньоекономічної стратегії, включаючи вибір ринків, розробку логістичних планів та управління постачанням. Додатково, важливо мати механізми адаптації та кризового управління, щоб ефективно реагувати на зміни у ситуації та зберегти стабільність бізнесу в умовах неспокою та невизначеності. Тим не менше, у 2024 році інновації відіграють важливу роль у зміні правил міжнародного маркетингу і про це варто знати. Віртуальні помічники, чат-боти зі штучним інтелектом та інструменти доповненої реальності надають компаніям нові можливості для взаємодії з аудиторією. Віртуальні помічники і чат-боти можуть забезпечити швидку та ефективну підтримку клієнтів, відповідати на їх запитання та надавати персоналізовані рекомендації. Інструменти доповненої реальності можуть створювати захоплюючі іммерсивні досвіди для клієнтів, дозволяючи їм взаємодіяти з продуктами та брендами у новий спосіб. Незалежно від того, який шлях обере компанія для розширення свого бізнесу, міжнародний маркетинг буде ключовим рішенням для її успіху. Здатність адаптації до нових технологій та використання їх для взаємодії з аудиторією буде визначальним чинником для конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Література:

1. John Quelch and Edward J. Hoff. (1986). Customizing Global Marketing. URL: <https://hbr.org/1986/05/customizing-global-marketing>
2. Майкл Вайнс. Вибір торгових марок у Китаї — це сам по собі бізнес. URL: <https://www.nytimes.com/2011/11/12/world/asia/picking-brand-names-in-china-is-a-business-itself.html>
3. Дослідження HubSpot: які споживчі тренди набирають сили в 2022 році. URL: <https://ua-retail.com/2022/08/doslidzhennya-hubspot-yaki-spozhyvchi-trendi-nabirayut-sili-v-2022-roci/>
4. Bjorneborn, Lennart; Ingwersen, Peter (2004). Toward a Basic Framework for Webometrics. Journal of the Association for Information Science and Technology. 55 (14): 1218. doi:10.1002/asi.20077.
5. Складнощі перекладу: безглузді помилки при виході на зарубіжні ринки. URL: <https://philin.com.ua/ua/blog/2021/04/17/slozhnosti-perevoda/>
6. Комисарова О. 11 листопада — Всесвітній день шопінгу. Що варто знати про аналог "чорної п'ятниці" URL: <https://suspilne.media/179779-11-listopada-vsесvitnij-den-sopingu-so-varto-znati-pro-analog-cornoi-patnici/>

References:

1. Quelch, J. and Hoff, E. J. (1986), "Customizing Global Marketing", available at: <https://hbr.org/1986/05/customizing-global-marketing> (Accessed 25 Feb 2024).
2. Vines, M. (2011), "Choosing brands in China is a business in itself", available at: <https://www.nytimes.com/2011/11/12/world/asia/picking-brand-names-in-china-is-a-business-itself.html> (Accessed 25 Feb 2024).
3. HubSpot (2023), "HubSpot Research: Which Consumer Trends Are Gaining Power in 2022", available at: (Accessed 25 Feb 2024). <https://ua-retail.com/2022/08/doslidzhennya-hubspot-yaki-spozhyvchi-trendi-nabirayut-sili-v-2022-roci/>
4. Bjorneborn, L. and Ingwersen, P. (2004), Toward a Basic Framework for Webometrics "", Journal of the Association for Information Science and Technology, vol. 55 (14): 1218. doi:10.1002/asi.20077.
5. Philin (2021), "Difficulties in translation: silly mistakes when entering foreign markets", available at: (Accessed 25 Feb 2024). <https://philin.com.ua/ua/blog/2021/04/17/slozhnosti-perevoda/>
6. Komisarova, O. (2021), "November 11 — World Shopping Day. What you should know about the analogue of "Black Friday", available at: <https://suspilne.media/179779-11-listopada-vsесvitnij-den-sopingu-so-varto-znati-pro-analog-cornoi-patnici/> (Accessed 25 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Г. А. Лебідь,
аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3412-3888>

Л. В. Лисяк,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2948-7089>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.60

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ: АКЦЕНТ НА МЕХАНІЗМИ ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ

H. Lebid,
Postgraduate student of the Department of Finance, Banking and Insurance, University of Customs and Finance
L. Lysiak,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, University of Customs and Finance

FISCAL POLICY OF FORMATION OF BUDGET INCOME: EMPHASIS ON TRANSFER PRICING MECHANISM

Стаття присвячена виокремленню етапів розвитку регуляторного інструментарію бюджетно-податкової політики щодо трансфертного ціноутворення та визначення заходів удосконалення його механізму для запобігання необґрунтованих, навмисних/ненавмисних втрат доходів бюджету. Визначено поняття механізму трансфертного ціноутворення. Прослідковано процес активізації заходів бюджетно-податкової політики щодо мінімізації втрат доходів бюджету внаслідок трансфертного ціноутворення. Виокремлено етапи розвитку регуляторних заходів бюджетно-податкової політики щодо трансфертного ціноутворення в Україні. Показано необхідність подальшого удосконалення нормативно-правового регламентування механізму трансфертного ціноутворення з урахуванням міжнародних стандартів, що активно здійснюється в Україні в останні роки та реалізацію заходів фінансово-податкового контролю. Зроблено висновок, що сучасна бюджетно-податкова політика має формувати адекватні/адаптивні інституційні умови формування доходів бюджету, зокрема у напрямі використання прогресивних методів фінансово-податкового контролю за механізмом трансфертного ціноутворення з узгодженням/урахуванням інтересів усіх учасників бюджетно-податкових відносин.

The article is dedicated to delineating the stages of development of regulatory measures in fiscal policy regarding transfer pricing and defining measures to improve its mechanism to prevent unjustified, deliberate, or unintentional revenue losses to the budget. It is determined that one of the important conditions for preserving/ensuring the financial stability of the budgetary system is strengthening the potential of direct taxation, which is particularly relevant in conditions of instability caused by adverse external factors and increased needs for funding the country's defense capability. It is emphasized that the timely and full receipt of taxes into

the budget depends on both the effectiveness of the state's budgetary and fiscal policy and the financial condition of enterprises, as well as the institutional conditions of economic activity. The essence of the transfer pricing mechanism is determined as a system of interconnected actions, measures, and instruments for establishing adequate prices for intra-corporate trade transactions between related economic entities. It is shown that operations involving transfer pricing require special attention from regulatory authorities and have the status of "controlled transactions." The methods chosen by economic entities in 2022 regarding the compliance of these operations with the "arm's length" principle are demonstrated. Traced is the process of intensifying measures of budgetary and fiscal policy aimed at minimizing revenue losses to the budget due to transfer pricing. The stages of development of regulatory measures in budgetary-tax policy regarding transfer pricing in Ukraine have been identified. The necessity for further refinement of the regulatory framework for the mechanism of transfer pricing, taking into account international standards actively implemented in Ukraine in recent years, is demonstrated. It is concluded that contemporary budgetary and fiscal policy should shape adequate/adaptive institutional conditions for budget revenue formation, particularly in the direction of utilizing progressive methods of financial and tax control over the transfer pricing mechanism, considering the interests of all participants in budgetary and tax relations. Therefore, the primary measures of budgetary and fiscal policy in the field of transfer pricing, given the current realities amid military actions in Ukraine, should be focused on gradually restoring comprehensive financial and tax control, activating Ukraine's involvement in automatic exchange of tax information between countries. This will contribute to improving the quality of tax revenue planning and execution for the country's budget (based on medium-term budget planning), adapting the tax base to changes in the macroeconomic environment, and implementing preventive actions against tax evasion, combating the emergence of newly created tax arrears.

Ключові слова: бюджетно-податкова політика, трансфертне ціноутворення, податок на прибуток, доходи бюджету, бюджетні витрати, збалансованість і стійкість бюджету, фінансово-податковий контроль

Key words: fiscal policy, transfer pricing mechanism, regulation of transfer pricing, corporate income tax, budget revenues, financial and tax control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Виважено-адаптивна бюджетно-податкова політика держави, спрямована на адекватне як потребам поточному стану регулювання фінансових відносин, так і на перспективи їх розвитку та фінансові рішення, що спираються на наукові розвідки і достовірну інформацію є важливою умовою збереження фінансової стійкості бюджету.

Водночас, в умовах все більшої відкритості економіки та активізації і зростання обсягів господарських і економічних операцій, які здійснюють транснаціональні компанії та національні корпорації, які мають підрозділи та пов'язаних контрагентів як усередині, так і у різних країнах, актуалізується питання підвищення регулюючих заходів бюджетно-податкової політики щодо підвищення уваги до механізму трансфертного ціноутворення задля уникнення втрат бюджетних ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різноманітні проблемні аспекти бюджетно-податкової політики при формування дохідної частини бюджету держави та механізми трансфертного ціноутворення досліджувалися як іноземними, так і вітчизняними вченими. Вагомий внесок у наукових здобутках вирішення зазначеної проблематики здійснили І. Лук'яненко [2], І. Луніна [3], Л. Сідельникова [9], М. Пасічний [5], І. Чугунов [11; 12], Хьюз Е. та Ніколлс В. [13], Кумар С., Панді Н., Чаттерджи А.Н., Панді Н. та Лім В.М. [14], та ін. Водночас, в умовах гострого дефіциту державного бюджету вагомим значення набуває подальше удосконалення регуляторних інструментів бюджетно-податкової політики у системі формування бюджетних ресурсів, зокрема регулювання механізмів трансфертного ціноутворення.

Таблиця 1. Підстави віднесення операцій до контрольованих за 2022 рік

Суб'єкт господарювання	Кількість
Постійні представництва	1
Перелік ОПФ КМУ	2
Перелік країн, визначених КМУ	8
Пов'язані особи	89

Джерело: [4].

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є виокремлення етапів розвитку регуляторних інструментів бюджетно-податкової політики щодо трансфертного ціноутворення та визначення заходів удосконалення його механізму для запобігання необґрунтованих, навмисних/ненавмисних втрат доходів бюджету.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасні умови функціонування економіки та публічних фінансів країни зумовили посилення ролі бюджетів у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку країни. Бюджет виступає важливим інструментом державного регулювання економіки країни, відтак дієвий/адаптивний інструментарій формування дохідної частини бюджету є необхідною умовою ефективної сучасної бюджетно-податкової політики.

Головне завдання сфери фінансової системи, важливою складовою частиною якої є податкова система — це забезпечення достатніх фінансових ресурсів для стабільного функціонування держави [2; 3; 5]. Податкові надходження — основна частина валового внутрішнього продукту (далі — ВВП), яка перерозподіляється завдяки бюджетному механізму, отже визначає їх провідну роль у забезпеченні соціально-економічного зростання/розвитку країни. Власне рівень перерозподілу ВВП через бюджетно-податкову систему характеризує частка податкових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів у ВВП. Виконання запланованої дохідної частини Державного бюджету України визначає його збалансованість, формує запас стійкості бюджетної системи.

Наразі відбувається зменшення обсягів надходжень до Державного бюджету України як через звуження бази оподаткування внаслідок війни на території країни (також скорочується частка податку на прибуток підприємств у структурі податкових надходжень зведеного бюджету [1]) через зростання випадків ухилення від оподаткування, що потребує удосконалення регулюючих коректив бюджетно-податкової політики.

Перші заходи регулювання трансфертного ціноутворення стосувалися становлення інституту трансфертного ціноутворення, введення необхідних понять тощо. Посилення уваги до регулювання трансфертного ціноутворення в Україні відбулося з 2013 року і більш системно охоплює і встановлює правила/вимоги щодо нього. Внесені зміни до Податкового кодексу України (далі — ПКУ). Так, основні засади трансфертного ціноутворення регламентуються ст. 39 Податкового кодексу [6]. Впродовж останніх чотирнадцяти років відбувається активна фаза подальшого удосконалення регулюючих заходів бюджетно-податкової політики щодо трансфертного ціноутворення.

Слід зазначити, що використання трансфертних цін транснаціональними компаніями (далі — ТНК) є проблемою міжнародного масштабу, адже їх заниження надає можливість перенаправляти загальні прибутки для оподаткування до країн із нижчими податками. У протидію цьому розроблений міжнародний проєкт ОЕСР та країн G20 з формування заходів мінімізації ризиків розмивання бази оподаткування і виведенню прибутку з-під оподаткування — BEPS (Base erosion and Profit Shifting). Цей проєкт справив суттєвий вплив на подальшу активізацію заходів бюджетно-податкової політики щодо регулювання системи трансфертного ціноутворення в Україні. З 2017 року Україна приєдналася до "Програми розширеного співробітництва в рамках ОЕСР" (і також взяла на себе зобов'язання Імплементції Плану дій BEPS, тобто обов'язок впровадити стандарт (мінімальний) цього плану для боротьби з розмиванням бази оподаткування і виведенням прибутку з-під оподаткування) [10].

Загалом визначаємо механізм трансфертного ціноутворення (МТЦ) як систему взаємопов'язаних дій, заходів та інструментів щодо установаження адекватних цін на внутрішньо-корпоративні торговельні операції між пов'язаними економічними суб'єктами. Цей процес стає необхідним у випадках, коли компанії, що мають спільних власників або контролюються однією і тією ж власною особою, здійснюють торгівлю товарами, послугами, правами власності тощо між собою. Це особливо важливо в умовах, коли ці частини компанії розташовані в різних країнах [13]. Зміни в цінах на товари та послуги можуть впливати на прибутковість, оподаткування та загальну конкурентоспроможність компанії.

Спонукальним підґрунтям і мотивом розвитку механізму трансфертного ціноутворення є економічні інтереси суб'єктів господарювання, держави та всього суспільства. Суб'єкти господарювання зацікавлені в оптимізації податкових зобов'язань і отриманні більшого прибутку, держава — у наповненні бюджету, суспільство — у підвищенні якості життя.

Операції, в яких встановлюються трансфертні ціни, вимагають особливої уваги контролюючих органів та мають статус "контрольованих операцій" [10]. Контрольовані операції, що визначені у ПКУ, мають бути об'єктами особливої уваги податкових органів внаслідок значних можливостей для суб'єктів господарювання щодо потенційно можливого приховування реальних їх обсягів. Тобто ці операції можуть впливати на об'єкт оподаткування (у даному випадку — податком на прибуток підприємств) платника податків у бік його зменшення.

Детально поняття "контрольовані операції" узагальнили у своєму науковому доробку Л.Сідельникова та О.Посаднева, як такі "...господарські операції платника податків, що можуть впливати на зменшення об'єкту оподаткування податком на прибуток підприємств, в основному за рахунок здійснення операцій з пов'язаними особами або нерезидентами, що знаходяться у низькоподаткових юрисдикціях" [9]. Список низькоподаткових юрисдикцій визначено і опубліковано Кабінетом Міністрів України (КМУ) саме в 2013 році, який наступними роками змінювався і в остаточному вигляді налічує 79 країн. Це означає, що за певних умов зовніш-

ноекономічні відносини/операції з цими країнами мають контролювати трансфертне ціноутворення (надання звітності, документів з трансфертного ціноутворення, здійснювати обґрунтування трансфертних цін).

За 2022 рік в Україні надано 2,3 тисячі звітів про контрольовані операції на загальну суму таких операцій 2,2 трлн грн Основними підставами віднесення операцій до контрольованих були взаємовідносини з контрагентами — пов'язаними особами, контрагентами резидентами країн, установленими КМУ (низькоподаткові юрисдикції), операції з компаніями, що мають визначену КМУ організаційно-правову форму, а також постійні представництва (табл. 1).

У 2022 році суб'єктами господарювання задекларовано контрольовані операції більш ніж з 4,8 тисячами нерезидентів, з яких найбільша кількість належить до наступних країн: Швейцарія (35%), ОАЕ (7%), Німеччина (7%), Кіпр (7%), Нідерланди (6%), США (5%) та інші (33%).

Наказом Міністерства фінансів України від "Про затвердження Порядків встановлення відповідності умов контрольованої операції щодо сировинних товарів принципу "витягнутої руки" (18.01.2022 № 19) розроблено та затверджено Порядки встановлення відповідності умов контрольованих операцій щодо сировинних товарів вимогам/принципу "витягнутої руки" (як світового стандарту трансфертного ціноутворення) (далі — Порядки).

Застосування Порядків врегулює наступні аспекти: визначення терміну контрольованої операції (дати укладання контракту чи переходу власності); визначення потенційно використовуваних зіставних операцій (внутрішні чи зовнішні); визначення та внесення коригувань до контрольованих операцій (для забезпечення зіставності).

Відповідно до чинного законодавства, суб'єкти господарювання використовували наступні методи встановлення відповідності принципу "витягнутої руки" (табл. 2).

Реалізація регуляторних заходів бюджетно-податкової політики сприяє зниженню випадків ухилення від оподаткування у сфері трансфертного ціноутворення. Так, впродовж 2015—2021 років за встановленими фактами невідповідності умов контрольованих операцій принципу "витягнутої руки" податковими органами України завершено 102 перевірки, за результатами яких зменшено збитки дохідної частини державного бюджету на 7,5 млрд. грн та дотрачено податок на прибуток у сумі 1,5 млрд грн.

Після скасування з 01.08.2023 року бізнесу податкових преференцій військового часу, що реалізовані через третю (спеціальну) групу єдиного податку, все ж продовжують діяти певні послаблення у контролі за трансфертним ціноутворенням, що "у майбутньому потенційно генеруватиме застосування схем мінімізації через цей податковий механізм" [9]. Наразі напочаток листопада 2023 року тривало 38 перевірок трансфертного ціноутворення. У 2023 році, в умовах продовження війни на території України на кінець року Державною податковою службою загалом завершено 104 перевірки принципу "витягнутої руки", що дозволило впродовж 2022—2023 років зменшити збитки надходжень бюджетних коштів на 0,19 млрд грн, збільшити надходження від податку на прибуток на 0,35 млрд грн. Таким чином дотримання принципу "витягнутої руки" та ме-

Таблиця 2. Можливі методи встановлення відповідності принципу "витягнутої руки" та структура їх застосування суб'єктами господарювання

Метод	Обрано суб'єктами господарювання, %		
	2021	2022	2023
порівняльної неконтрольованої ціни	61	60	60
чистого прибутку	35	36	35
ціни перепродажу	4	4	5

Джерело: [7].

тодів визначення трансфертних цін є важливим для належного надходження до державного бюджету податку на прибуток. Органи податкового контролю активно використовують інструменти, такі як метод порівняльної неконтрольованої ціни та інші методи визначення принципу "витягнутої руки", щоб перевірити, чи відповідають ціни в контрольованих операціях ринковим стандартам, що сприятиме уникненню штучному заниженню чи завищенню прибутку для оптимізації податкових зобов'язань.

Сучасна бюджетно-податкова політика має формувати адекватні/адаптивні інституційні умови формування доходів бюджету, зокрема у напрямі використання прогресивних методів фінансово-податкового контролю за механізмом трансфертного ціноутворення з урахуванням інтересів усіх учасників бюджетно-податкових відносин.

Важливість посилення фінансової стійкості/стабільності системи державних фінансів зумовлюють необхідність в активному задіянні механізмів/інструментів бюджетно-податкової політики. Узагальнюючи процеси розвитку механізму трансфертного ціноутворення в Україні, виокремимо відповідні етапи розвитку заходів бюджетно-податкової політики регулюючого впливу на трансфертне ціноутворення та їх характеристики (табл. 3).

Таблиця 3. Етапи розвитку регуляторних заходів бюджетно-податкової політики щодо трансфертного ціноутворення в Україні

Характеристика етапу розвитку (орієнтовний період)	Характеристика регуляторних заходів
Становлення (1994-2010 рр.)	Фрагментарність заходів (регулювання здійснювалося безсистемно, окремими нормативно-правовими актами, якими вводилися зокрема нові поняття щодо трансфертного ціноутворення)
Упорядкування (2010-2013рр.)	Формалізація інституційних умов/середовища, трансфертного ціноутворення (внесення змін до ПКУ - приєднання України до реалізації міжнародних Правил)
Активізації (2014-2021 рр.)	Активна подальша формалізація інституційних умов/середовища, трансфертного ціноутворення. Підвищення системності заходів (внесення подальших змін/удосконалень до ПКУ щодо трансфертного ціноутворення)
Послаблення (2022-2023 рр.)	Послаблення контролюючих заходів, введення податкових пільг в умовах війни, гальмування фінансово-податкового контролю

Джерело: складено авторами.

Виокремлені етапи розвитку регуляторних заходів бюджетно-податкової політики щодо трансфертного ціноутворення відображають формальну складову адекватних/адаптивних інституційних умов/середовища формування доходів бюджету з урахуванням інтересів учасників бюджетно-податкових відносин у сфері трансфертного ціноутворення.

Період Становлення (1994—2010 р.) відбувався до прийняття ПКУ, відтак, незважаючи на розвиток в Україні фінансово-промислових груп (далі — ФПГ) та міжнародних відносин, відмічається фрагментарність заходів бюджетно-податкової політики. Тобто інструменти регулювання застосовувалися безсистемно, окремими нормативно-правовими актами (якими вводилися зокрема нові поняття щодо трансфертного ціноутворення).

У період Упорядкування (2010—2013) власне починається зароджуватися процес формалізації інституційних умов/середовища трансфертного ціноутворення. Цей період характеризується прийняттям ПКУ, внесенням змін до нього, що відображають приєднання України до реалізації міжнародних Правил, пов'язаних з трансфертним ціноутворенням. Тобто відбувається упорядкування/становлення формальної складової інституційних умов/середовища в країні.

Період Активізації (2014—2021 рр.) — доволі тривалий період, під час якого поступово нарощувався вплив адаптивних бюджетно-податкових інструментів на функціонування механізму трансфертного ціноутворення. Цей період — самий продуктивний, водночас, процес не завершений, адже формальна складова інституційного середовища потребує подальшого удосконалення.

Період Послаблення (2022—2023 рр.) пов'язаний з суттєвими змінами загального стану країни, широкомасштабною війною, що спричинила руйнування чи взагалі знищення, тимчасову окупацію, крім інших, великих підприємств (так званих великих платників податків-учасників ФПГ). Для інших підприємств введено податкові пільги, послаблення контролюючих заходів, тобто відбулося гальмування фінансово-податкового контролю, тощо.

Зважаючи на сучасні реалії в умовах воєнних дій в Україні, дефіцит бюджетних коштів та їх гостра потреба на оборону, соціальні виплати, відновлення інфраструктурних об'єктів, основні заходи бюджетно-податкової політики у сфері трансфертного ціноутворення сьогодні мають бути сконцентровані на поступовому відновленні повноцінного фінансово-податкового контролю. Так, повернення контрольних дій щодо трансфертного ціноутворення у повному обсязі, як справедливо вважає Л. Сідельникова, необхідне, за винятком об'єктивних причин неможливості їх здійснення на окупованих територіях та у зонах ведення бойових дій [9]. Відновлення повноцінного фінансово-податкового контролю щодо трансфертного ціноутворення сприятиме покращенню якості планування/виконання податкових надходжень до бюджету країни; сприятиме адаптації оподаткування відповідно до змін макроекономічного середовища; реалізації превентивних дій з ухилення від оподаткування, виникнення новоствореного податкового боргу, удосконалення податкового адміністрування

(подальший розвиток сервісних функцій контролюючих органів).

Іншим першочергово важливим заходом/завданням є також активізація процесу долучення України до автоматичного обміну податковою інформацією між країнами. Це актуальне завдання бюджетно-податкової політики щодо регулювання механізму трансфертного ціноутворення особливо в умовах війни значно спростить процеси контролю не тільки для нашої країни, а і для країн-партнерів.

Тобто основні заходи бюджетно-податкової політики у сфері трансфертного ціноутворення з огляду на сучасні реалії в умовах воєнних дій в Україні мають бути сконцентровані на поступовому відновленні повноцінного фінансово-податкового контролю; активізації процесу долучення України до автоматичного обміну податковою інформацією між країнами. Це сприятиме покращенню якості планування та виконання податкових надходжень до бюджету країни (на основі середньострокового бюджетного планування); адаптації бази оподаткування відповідно до змін макроекономічного середовища; реалізації превентивних дій з ухилення від оподаткування, протидії виникнення новоствореного податкового боргу.

ВИСНОВКИ

Однією з важливих умов збереження/забезпечення фінансової стійкості бюджетної системи є зміцнення потенціалу прямого оподаткування, що особливо актуально в умовах нестабільності, викликаній несприятливими зовнішніми факторами, підвищеними потребами на фінансування обороноздатності країни. Своєчасне та повне надходження податків до бюджету, залежить як від ефективності бюджетно-податкової політики держави, фінансового стану підприємств, так і від інституційних умов господарювання. Механізм трансфертного ціноутворення — система взаємопов'язаних дій, заходів та інструментів щодо установа адекватних цін на внутрішньо-корпоративні торгівельні операції між пов'язаними економічними суб'єктами. В аспекті глобалізації, країни все більше співпрацюють у сфері обміну інформацією та податкової звітності, що може покращити ефективність заходів бюджетно-податкового регулювання оподаткування контрольованих операцій. Україна має прикласти всі зусилля, щоб долучитися до автоматичного обміну податковою інформацією між країнами, що значно спростить процес контролю за трансфертним ціноутворенням. У свою чергу підприємства мають підвищувати ефективність управління ризиками в контексті оподаткування контрольованих операцій, щоб уникнути /мінімізувати ризики податкового контролю.

Сучасна бюджетно-податкова політика має формувати адекватні/адаптивні інституційні умови формування доходів бюджету, зокрема у напрямі використання прогресивних методів фінансово-податкового контролю за механізмом трансфертного ціноутворення з максимально можливим узгодженням інтересів усіх учасників бюджетно-податкових відносин. Важливим аспектом є підвищення довіри платників податків до поведінки органів фіскальних інституцій, передбачуваності/прозорості формування/реалізації бюджетно-податко-

вої політики; формування адекватного/адаптивного інституційного середовища заходами бюджетно-податкової політики, зменшення трансакційних витрат при здійсненні бюджетно-податкового регулювання трансфертного ціноутворення, що є перспективою подальших наукових розвідок.

Література

1. Відкритий бюджет. Доходи бюджету. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>, (дата звернення: 19.01.2024).
2. Лук'яненко І., Сидорович М. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія. Київ: НАУКМА, 2014. 229 с.
3. Луніна І. О., Білоусова О. С., Фролова Н. Б. Конкурентоспроможність податкової системи в контексті розширення фіскального простору України. Економіка України. 2020. № 10. С. 34—53. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.202.10.034>.
4. Особливості контролю за трансфертним ціноутворенням в умовах воєнного стану. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/586570.html> (дата звернення: 19.01.2024).
5. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави: монографія. Київ: КНТЕУ, 2019. 440 с.
6. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 18.01.2024).
7. Результати роботи ДПС щодо податкового контролю за трансфертним ціноутворенням. Державна податкова служба України URL: https://tax.gov.ua/data/material/000/617/736361/Rezultati_roboti_TTS_01_12_2023.pdf (дата звернення: 18.01.2024).
8. Рекомендації з реалізації Плану дій з BEPS (мінімальні стандарти). Міністерство фінансів України, 2017. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/2017_Roadmap_BEPS_UKRAINE_ua\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2017_Roadmap_BEPS_UKRAINE_ua(1).pdf) (дата звернення: 23.01.2024).
9. Сідельникова Л.П., Посаднєва О. М. Орієнтири прийняття рішень про ухилення від оподаткування у трансфертному ціноутворенні. Вісник Херсонського національного технічного університету. 2023. № 4 (87). С. 287—292.
10. Уманців Г., Шушакова І. Контрольовані операції з нематеріальними активами у контексті плану дій BEPS. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2021. № 1. С. 101—118.
11. Chugunov, I., Pasichnyi, M. Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. Investment Management and Financial Innovations. 2018. Vol. 15 (4). Pp. 113—122. doi.org/10.21511/imfi.15(4).2018.09
12. Chugunov, I., Makohon, V., Titarchuk, M., Krykun, T. The budget policy of Ukraine under martial law. Public and Municipal Finance. 2023. Vol. 12 (1). Pp. 1—11. doi.org/10.21511/pmf.12(1).2023.01
13. Hughes E., Nicholls W. The different methods of TP: pros and cons. Tax Journal. 2010. Vol. 14. Pp. 118—126, URL: <http://www.taxjournal.com/tj/articles/different-methods-tp-pros-and-con>
14. Kumar S., Pandey N., Chatterjee A.N., Pandey N., Lim W.M. What do we know about transfer pricing?

Insights from bibliometric analysis. Journal of Business Research. 2021. Vol. 134. Pp. 275—287.

References:

1. openbudget (2024), "State budget web portal for citizens. Budget revenues", [Online], available at: <https://openbudget.gov.ua/> (accessed 19.01.2024).
2. Luk'yanenko, I. and Sydorovych, M. (2014), Byudzhetho-podatкова polityka Ukrayiny: novi vyklyky [Budget and tax policy of Ukraine: new challenges], NAUKMA, Kyiv, Ukraine.
3. Lunina, I.O., Bilousova, O.S. and Frolova, N.B. (2020), "Competitiveness of the tax system in the context of expanding the fiscal space of Ukraine". Ekonomika Ukrainy, vol. 10, pp. 34—53. doi.org/10.15407/economyukr.202.10.034.
4. State Tax Service of Ukraine. (2024), "Peculiarities of transfer pricing control under martial law", Available at: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/586570.html> (accessed: 19.01.2024).
5. Pasichnyi, M. D. (2019), Finansova polityka derzhavy [Financial policy of the state], KNTU, Kyiv, Ukraine.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 18.01.2024).
7. State Tax Service of Ukraine (2024), "The results of the work of the DPS regarding tax control on transfer pricing", available at: https://tax.gov.ua/data/material/000/617/736361/Rezultati_roboti_TTS_01_12_2023.pdf (Accessed 18.01.2024).
8. Ministry of Finance of Ukraine (2017), "Recommendations for the implementation of the BEPS Action Plan (minimum standards)", available at: [https://mof.gov.ua/storage/files/2017_Roadmap_BEPS_UKRAINE_ua\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2017_Roadmap_BEPS_UKRAINE_ua(1).pdf) (Accessed 23.01.2024).
9. Sidelnykova, L.P. and Posadnieva, O. M. (2023), "Guidelines for making decisions about tax evasion in transfer pricing", Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu, vol. 4 (87), pp. 287—292.
10. Umantsiv, H. and Shushakova, I. (2021), "Controlled transactions with intangible assets in the context of the BEPS action plan", Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelnoekonomichnoho universytetu, vol. 1, pp. 101—118.
11. Chugunov, I. and Pasichnyi, M. (2018), "Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies", Investment Management and Financial Innovations, vol. 15 (4), pp. 113—122. doi.org/10.21511/imfi.15(4).2018.09
12. Chugunov, I., Makohon, V., Titarchuk, M. and Krykun, T. (2023), "The budget policy of Ukraine under martial law", Public and Municipal Finance, vol. 12 (1), pp. 1—11. doi:10.21511/pmf.12(1).2023.01
13. Hughes, E. and Nicholls, W. (2010), "The different methods of TP: pros and cons", Tax Journal, vol. 14, pp. 118—126, available at: <http://www.taxjournal.com/tj/articles/different-methods-tp-pros-and-con> (accessed 19.01.2024).
14. Kumar, S., Pandey, N., Chatterjee, A.N., Pandey, N. and Lim, W.M. (2021), "What do we know about transfer pricing? Insights from bibliometric analysis", Journal of Business Research, vol. 134, pp. 275—287.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2024 р.

С. О. Пасічник,

аспірант, Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ

ORCID ID: <https://0009-0008-2452-8105>

Т. О. Меліхова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9934-8722>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.66

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВОЇ ДІАГРАМИ ІСІКАВИ В УПРАВЛІННІ ВИТРАТАМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Pasichnyk,

Postgraduate student, Engineering Educational

and Scientific Institute named after Yu.M. Potebny of Zaporizhzhya National University

T. Melikhova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit,

Engineering Educational and Scientific Institute named after Yu.M. Potebny of Zaporizhzhya National University

APPLICATION OF ISHIKAWA'S CAUSE-EFFECT DIAGRAM IN COST MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Результатом діяльності будь-якого промислового підприємства є кінцевий прибуток, на який безпосередньо впливає процес управління витратами. Ринкові відносини постійно диктують нові вимоги до якості продукції та наданих послуг, тому на сьогоднішній день у керівництва підприємства зростає потреба в різноманітній інформації щодо витрат на їх виготовлення та реалізацію. Як результат, процес управління витратами запобігає зайвим втратам, покращує фінансові показники, підвищує ефективність виробництва і конкурентоспроможність підприємства.

Статтю присвячено питанням управління витратами на промислових підприємствах. Авторами було досліджено і запропоновано застосування діаграми Каору Ісікави для виявлення факторів, які негативно впливають на витрати підприємства. Подальший аналіз факторів та з'ясування причин їх виникнення дозволить керівництву віднайти шляхи усунення проблем, своєчасно прийняти вірні управлінські рішення та зменшити величину витрат. У статті обгрунтована важливість і актуальність процесу управління витратами та на прикладі діаграми наглядно відображений взаємозв'язок між причинами та наслідками існуючих проблем.

The result of the activity of any industrial enterprise is the net income, which is directly affected by the cost management process. Market relations are constantly dictating new requirements for the quality of products and services provided, so today the company's management has a growing need for various information regarding the costs of their production and implementation. The purpose of the cost management process of industrial enterprises is to reduce the degree of danger, which allows to identify critical risk factors that it can manage. Timely adopted operational management

decisions neutralize the consequences of unsuccessfully approved plans and to this day remain practically the only effective cost management tools at enterprises. As a result, the cost management process prevents unnecessary losses, improves financial performance, increases production efficiency and competitiveness of the enterprise.

There are methodological approaches in cost management, which represent a wide range of relevant research, analysis, planning and risk assessment tools. The article is devoted to issues of cost management at industrial enterprises. The authors investigated and proposed the use of Kaoru Ishikawa's diagram to identify factors that negatively affect enterprise costs. Further analysis of factors and clarification of their causes will allow management to find ways to eliminate problems, make timely management decisions and reduce costs. As a visual tool that brings structure and clarity to the problem-solving process, the diagram involves the joint work of a company unit (team), which analyzes the available information and discusses the best option for further actions. In order to identify the key reasons, the authors detailed possible root causes of problems in cost management at the enterprise. The article substantiates the importance and relevance of the cost management process and, using the example of the Ishikawa diagram, clearly shows the relationship between the causes and consequences of existing problems. The authors proved that in order to solve the problem as soon as possible, it is necessary to find the shortest path with the least number of steps for its solution and with a more effective impact on the final result.

Ключові слова: витрати; управління витратами; діаграма Ісікави; фактори, що впливають на витрати; "метод мозкового штурму"; скелет риби; причинно-наслідкові взаємозв'язки; оптимізація витрат.

Key words: costs; cost management; Ishikawa diagram; factors affecting costs; "brainstorming method"; fish skeleton; causal relationships; cost optimization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Повномасштабна війна, яка триває вже понад два роки, докорінно змінила економіку України та суттєво вплинула на її трансформацію. Незважаючи на високий рівень пружності і адаптивності національної економіки в воєнних умовах, найважливішими питаннями для неї залишаються безпека, стабільність, прогнозованість і підтримка з боку держави. Наразі вітчизняні виробники характеризують процес функціонування свого підприємства як виживання та наголошують, що воєнний стан, небезпека, невизначеність, складні логістичні шляхи, зростання цін, інші економічні труднощі та політичні чинники не дозволяють складати стратегічні плани на майбутнє, тому керівники змушені кардинально переглянути підходи до управління промисловими підприємствами [3].

Одними із вагомих важелів, які впливають на прибуток підприємства та його конкурентоспроможність, є витрати. Кожне промислове підприємство завжди приділяло особливу увагу формуванню витрат, оскільки вони безпосередньо впливають на фінансові результати суб'єкта господарювання, проте наразі не кожне підприємство має ефективну систему управління витратами, яка в змозі у воєнний період оптимізувати їх до мінімального рівня [6]. Управління витратами є складним процесом, який націлений на досягнення високих економічних результатів діяльності підприємства за рахунок вдалої та успішної управлінської діяльності [1].

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам управління витратами приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, однак питання і досі залишаються малодослідженими. Свої наукові праці цій темі присвятили такі українські вчені, як А. Андрущенко, І. Давидович, Л. Нападовська, Л. Чижевська, М. Чумаченко, О. Попов, О. Маслак, П. Атамас, С. Голов, Т. Карпова, Ю. Великий, Ю. Цал-Цалко. Значну увагу у вивченні теоретичних засад приділили зарубіжні науковці: Х. Андерсон, Ф. Візер, К. Ісікава, К. Друрі, Р. Ентоні, Д. Колдуел, В. Парето, М. Портер, Р. Ханшманн, Дж. Хігінс, Дж. Фостер, Дж. К. Шим та інші.

У своїх працях дослідники, формуючи теоретичні основи регулювання витрат, в якості головної функції, яка впливає на величину та рівень витрат, розглядають обсяг виробництва, що характеризує традиційну модель такого управління. При цьому, залежність поведінки витрат від впливу інших факторів ними не враховується [4].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є вивчення проблем управління витратами на промислових підприємствах за допомогою методу діаграми "риб'ячої кістки" Ісікави, як графічного способу дослідження та виявлення суттєвих причинно-наслідкових зв'язків між факторами та наслідками, які впливають на величину витрат.

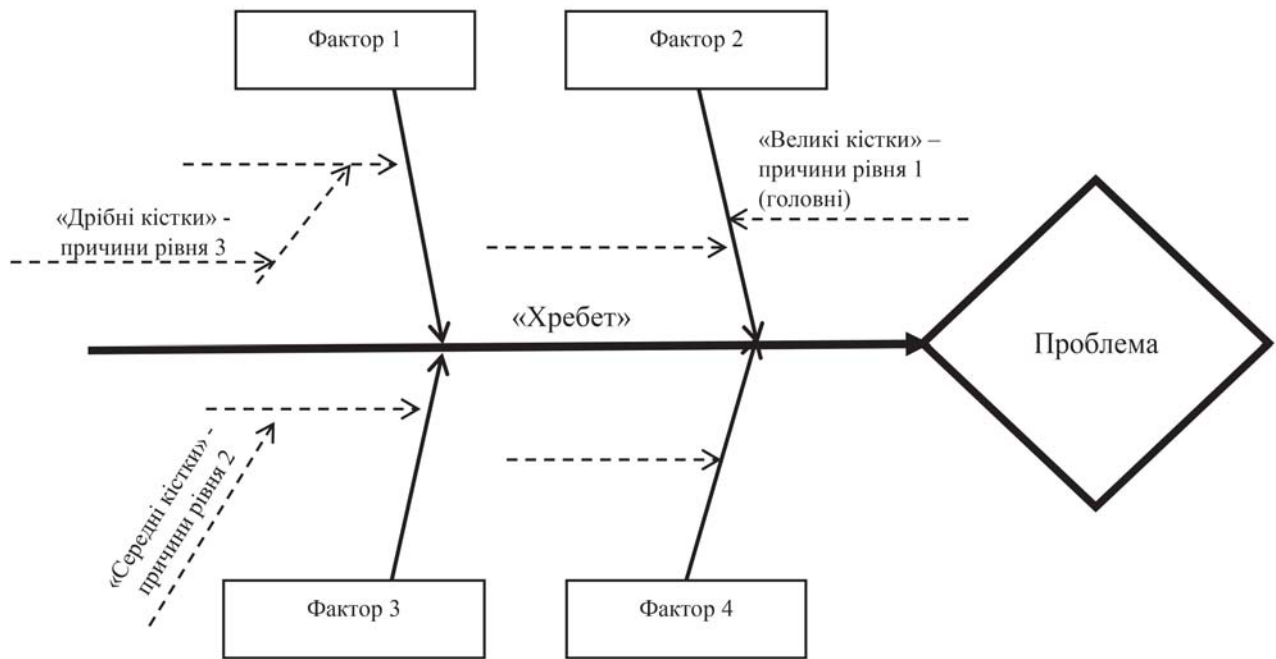

Рис. 1. Схематичне зображення діаграми Ісікави

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогоднішній день серед пріоритетних проблем організації та ведення господарської діяльності в Україні є висока собівартість вітчизняної продукції, відсутність фінансових ресурсів для розвитку, відсутність системи управлінського розвитку, адекватного до потреб управління [7]. Все це потребує від керівників підприємств впровадження та застосування сучасних технологій управління витратами, їх економії та запобігання втратам. Таким чином, управління витратами розглядається як засіб досягнення підприємством високого економічного результату своєї діяльності, яке не зводиться лише до зниження витрат, а й поширюється на всі елементи управління [8].

Відповідно до Понятійно-термінологічного словника менеджменту [5, с. 656], управління витратами являє собою процес, пов'язаний з дією певних факторів, які впливають на формування витрат. Ці фактори дуже різноманітні і їх прийнято поділяти на дві основні групи: ті, що залежать від діяльності підприємства (внутрішні фактори), і ті, що не залежать від діяльності підприємства (зовнішні фактори).

Витрати промислових підприємств відображають усі сторони виробничої діяльності. Їх склад та величина знаходяться під постійним впливом низки подій і операцій, що відбуваються в процесі господарської діяльності, та залежать від багатьох факторів впливу [2]. З метою підвищення конкурентоспроможності й прибутковості промислових підприємств у сучасних умовах серед великої кількості факторів, що впливають на зниження витрат, слід виявити головні. Для вирішення цього питання потрібно вникнути не тільки у саму проблему, а й у її причинно-наслідкові зв'язки. Сьогодні у світі широко застосовується логічний аналіз у вигляді діаграми, яку вперше запропонував у середині минулого століття професор Токійського університету, найбіль-

ший японський теоретик менеджменту Каору Ісікава, яка дозволяє виявити безпосередні причини виникнення існуючої проблеми [9].

Діаграма Ісікави, або діаграма "риб'ячої кістки" (англ. — Fishbone Diagram), або причинно-наслідкова діаграма (англ. Cause and Effect Diagram), або діаграма аналізу кореневих причин — один з основних інструментів вимірювання, оцінювання, контролю та покращення якості виробничих процесів. Вона являє собою графічний спосіб дослідження та виявлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між чинниками (факторами) і наслідками у проблемах, які впливають на досліджуваний результат і візуально нагадує скелет риби (рис. 1).

Методика, запропонована Ісікавою, передбачає роботу у декілька етапів:

- визначаються всі причини і фактори, що впливають на результат, який необхідно дослідити;
- виявлені причини і фактори групуються за смисловими та причинно-наслідковими блоками, наприклад, люди, механізми, технології, матеріали, зовнішнє середовище;
- оцінюються і визначається пріоритетність факторів й причин, що впливають на проблему, та наносяться на діаграму в залежності від ранжирування цих факторів всередині кожного блоку:
 - "великі кістки" — головні причини (причини рівня 1) — з'єднуються стрілками з "хребтом";
 - "середні кістки" (причини рівня 2) з'єднуються стрілками з "великими кістками" (причинами рівня 1);
 - "дрібні кістки" (причини рівня 3) з'єднуються стрілками з "середніми кістками" (причинами рівня 2) і так далі до тих пір, поки гілки проблеми піддаються додатковому поділу;
- аналізується отримана структура;
- виявляються малозначущі й непринципові чинники, а також фактори і причини, на які неможливо вплинути, з метою відсікання їх у подальшому аналізі;

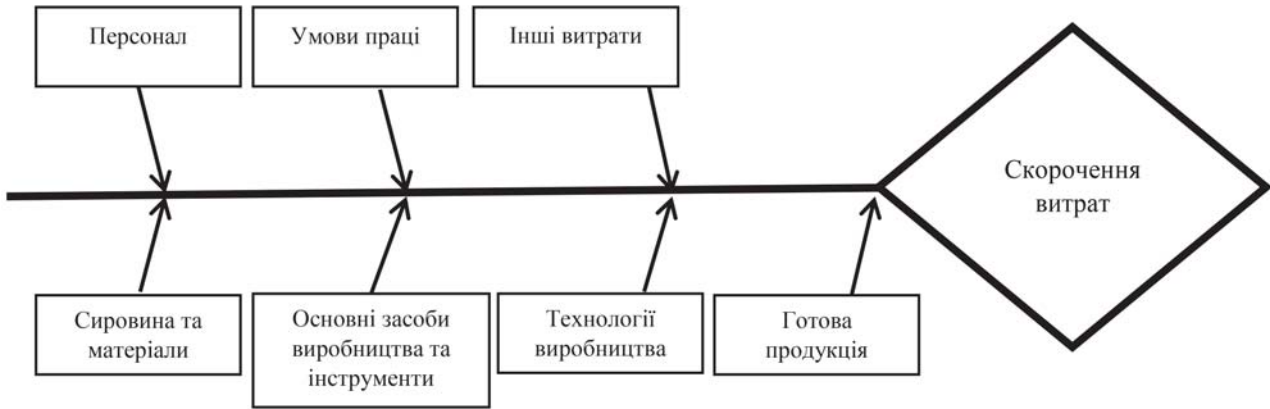

Рис. 2. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків скорочення витрат промислових підприємств (причини першого рівня)

Джерело: складено авторами.

— обговорюються рішення що саме є найімовірнішою кореневою причиною проблеми та розглядаються дії щодо їх усунення.

Для проведення глибокого аналізу та коректного визначення чинників та причин, які мають найбільший вплив на досліджуваний результат, фахівці радять користуватися "методом мозкового штурму". Ключове завдання цього методу полягає в тому, щоб виділити максимальну кількість факторів, які охоплюють всі можливі впливи, та розглянути якомога більше таких варіантів, навіть якщо вони уявляються фантастичними. Аналіз буде вважатися повним за умови максимальної деталізації проблеми і, як показала практика, її структурування може мати до п'яти рівнів (метод "5 Чому" або "5 Why"), а питань може бути більше або менше. Все залежить від складності питання та ланцюгів причинно-наслідкових зв'язків. Сенсація полягає в тому, що якщо запитувати декілька разів "Чому?", то можна докопатися до справжньої корінної причини проблеми і до викликаних нею наслідків. Зібрана повна інформація оформлюється у вигляді де-

рековидної структури, яка, будучи простою у застосуванні, є результативною, оскільки причина проблеми стає очевидною. Коли складена діаграма є повною, вона відтворює картину всіх можливих основних причин визначеної проблеми.

За допомогою діаграми Ісікави є можливість виявити причинно-наслідкові проблеми скорочення витрат на промислових підприємствах України. Розглянемо причини першого рівня (рис. 2).

У наведеній діаграмі відображено дослідження не лише виробничих факторів, але й факторів, які пов'язані з обслуговуванням та управлінням підприємством. Маючи базову структуру діаграми, розглянемо окремо кожен фактор впливу на витрати та виявимо причинно-наслідкові зв'язки на наступних рівнях: вплив факторів на витрати персоналу (рис.3), на витрати, пов'язані з дотриманням умов праці на підприємстві (рис. 4), витрати на сировину та матеріали (рис. 5), витрати на основні засоби виробництва та інструменти (рис 6), витрати на технології виробництва (рис. 7), витрати на реалізацію готової продукції (рис. 8) та інші витрати (рис. 9).

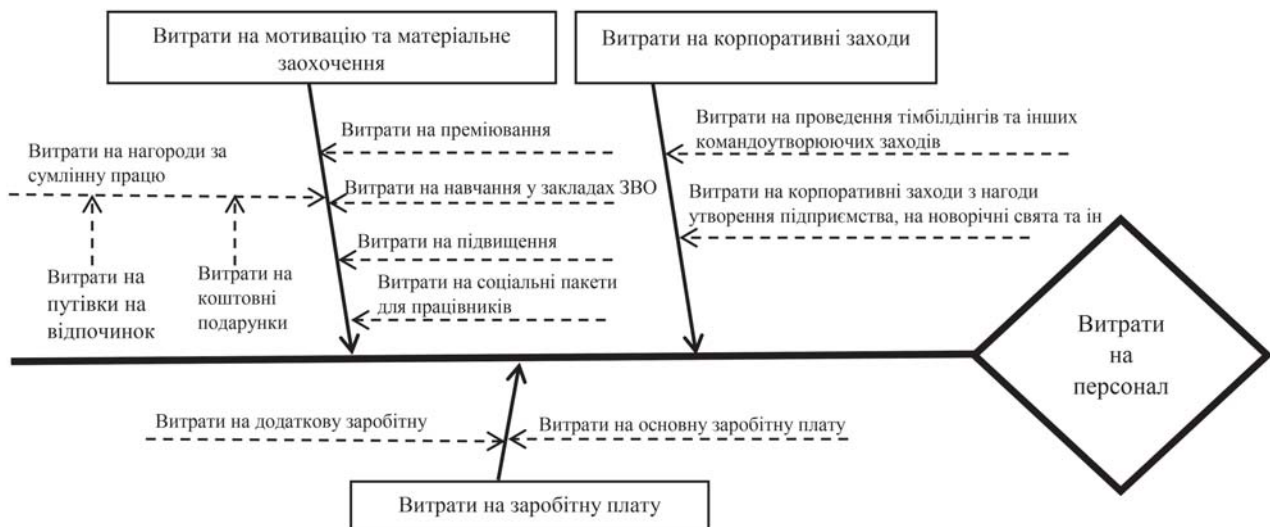

Рис. 3. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків витрат на персонал

Джерело: складено авторами.

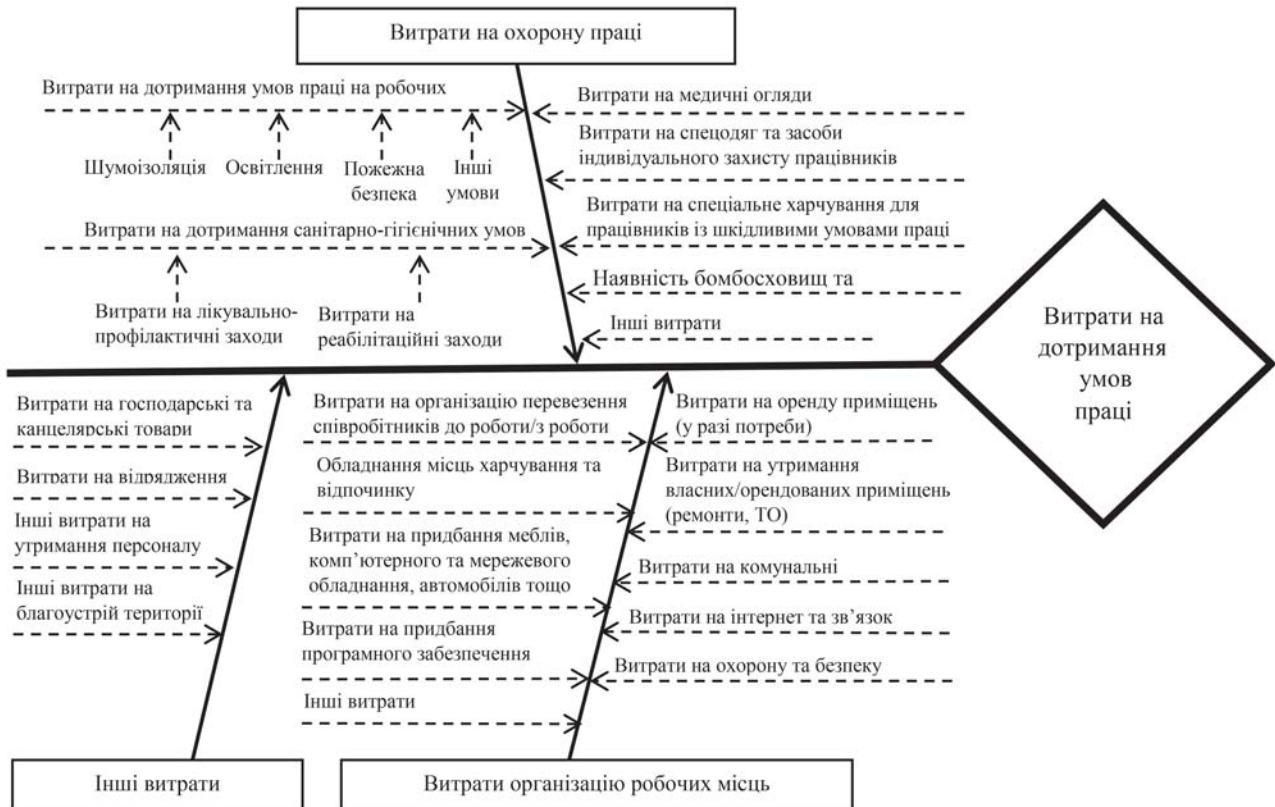

Рис. 4. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків витрат, пов'язаних з дотриманням умов праці на підприємстві

Джерело: складено авторами.

Чим більше фахівців прийме участь у мозковому штурмі, тим більше відповідей отримає команда і тим глибше появиться розуміння існуючих проблем. Доцільно буде залучити до команди не тільки спеціалістів економічної служби підприємства, але й фахівців інших напрямків: технологів, маркетологів, фахівців служби HR, фахівців служби безпеки, охорони праці тощо. Та-

кий підхід дозволить комплексно підійти до вирішення поставлених питань та сприятиме спільному вирішенню проблем.

ВИСНОВКИ

Завдяки проведеному аналізу виявлено, що проблемою управління витратами підприємства є про-

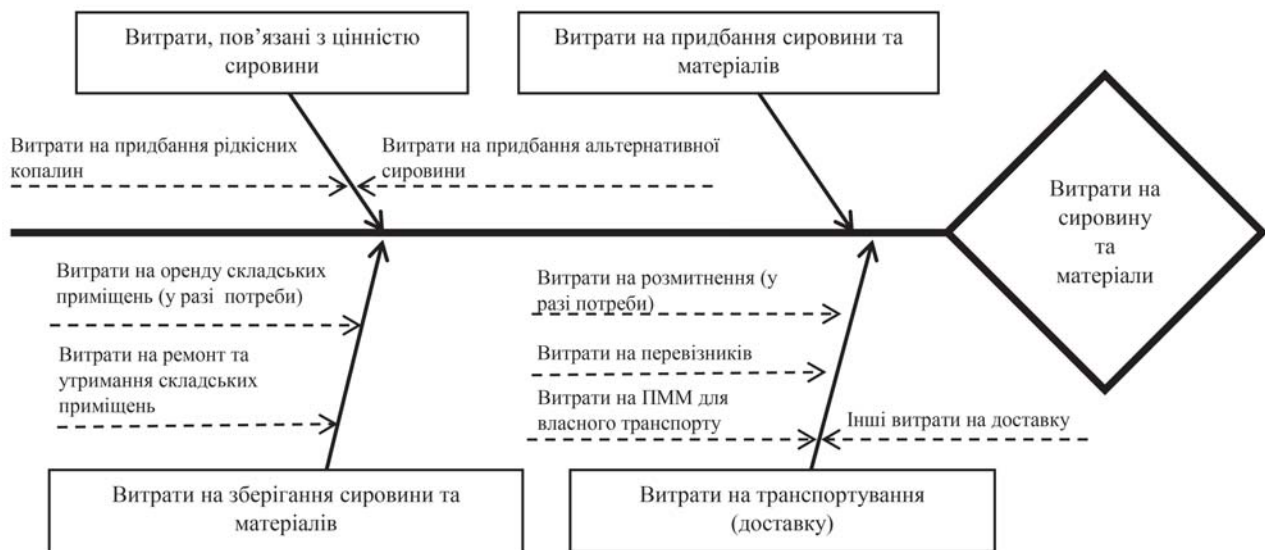

Рис. 5. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків витрат на сировину та матеріали

Джерело: складено авторами.

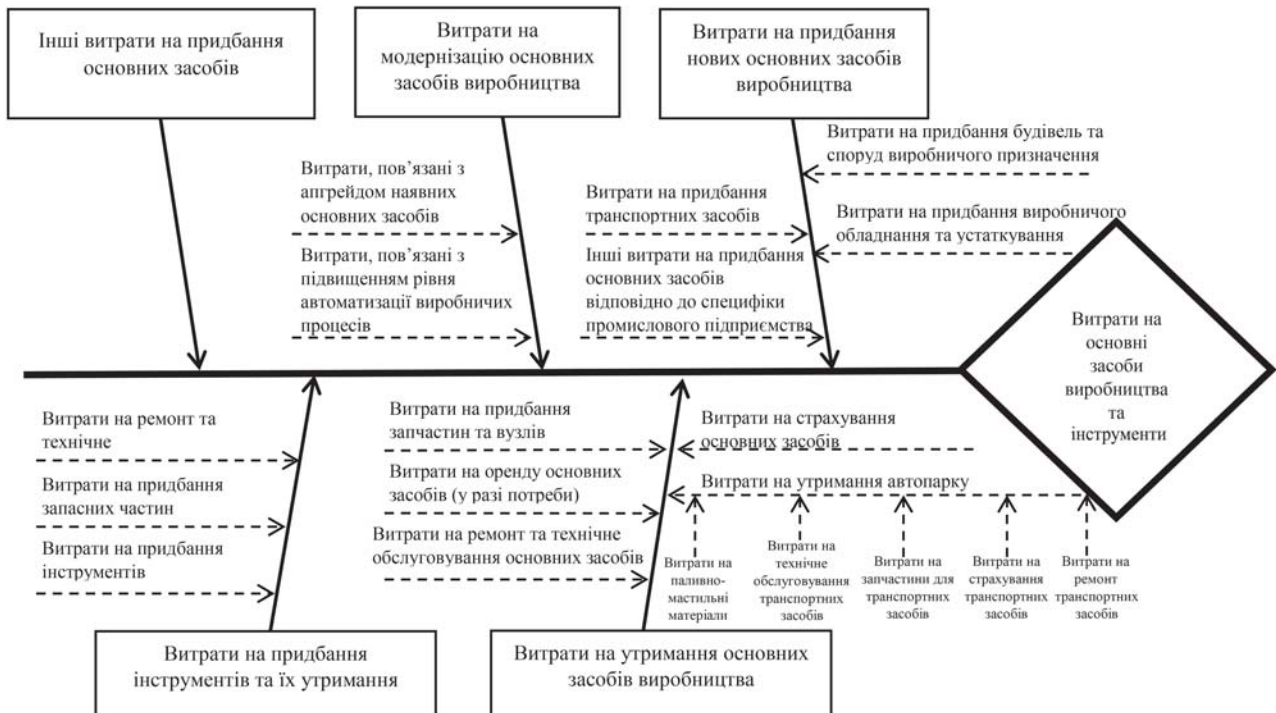

Рис. 6. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків витрат на основні засоби виробництва та інструменти

Джерело: складено авторами.

тиріччя між прагненням до зниження собівартості продукції та існуванням цілої групи витрат, зниження яких на виробництві неприпустимо (витрати на охорону праці, техніку безпеки, екологічну безпеку та інші). Однак, виявлені причини є ключовими і дозволяють попередити та усунути дію факторів, які негативно впливають на витрати промислових підприємств. На цьому робота над діаграмою Ісикави не закінчується. Після усунення однієї причини, залежно від отриманих результатів, потрібно поча-

ти працювати над виявленням наступної, актуалізуючи діаграму. Також, керуючись методикою К. Ісикави, доцільно скласти рейтинг причин за критеріями ступені впливу та ймовірності їх виникнення. Зібрані дані необхідно перемножити значення критеріїв і визначити пріоритет причини. Таким чином є можливість виявити та проаналізувати всі корінні проблеми, що надасть змогу усунути помилки і недоліки, та підвищити ефективність роботи підприємства.

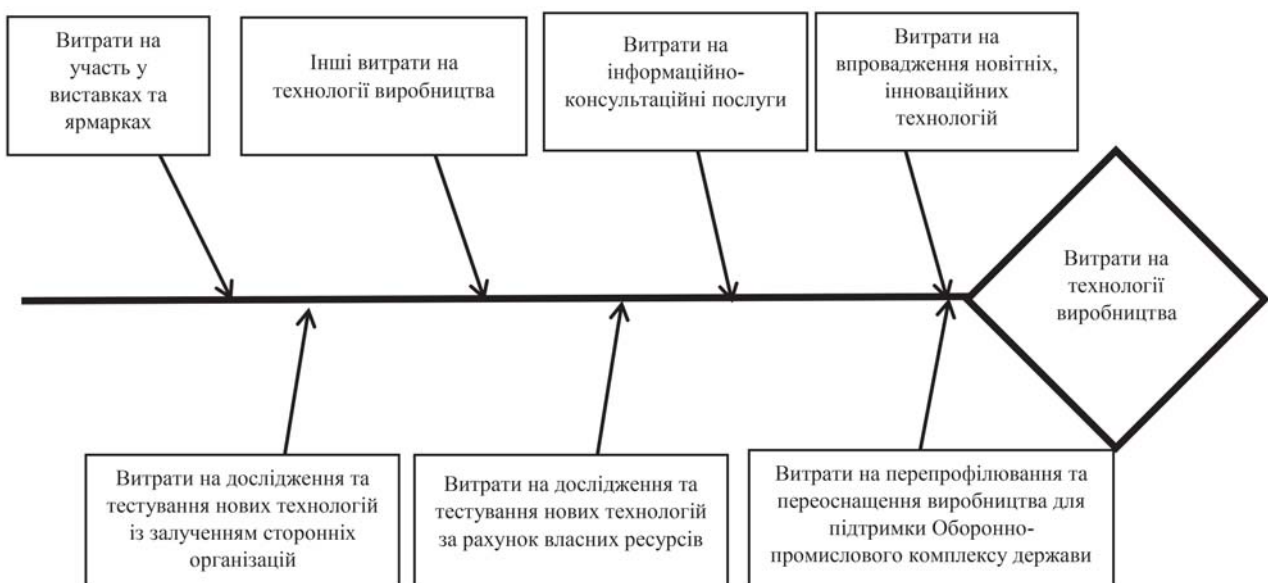

Рис. 7. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків витрат на технології виробництва

Джерело: складено авторами.

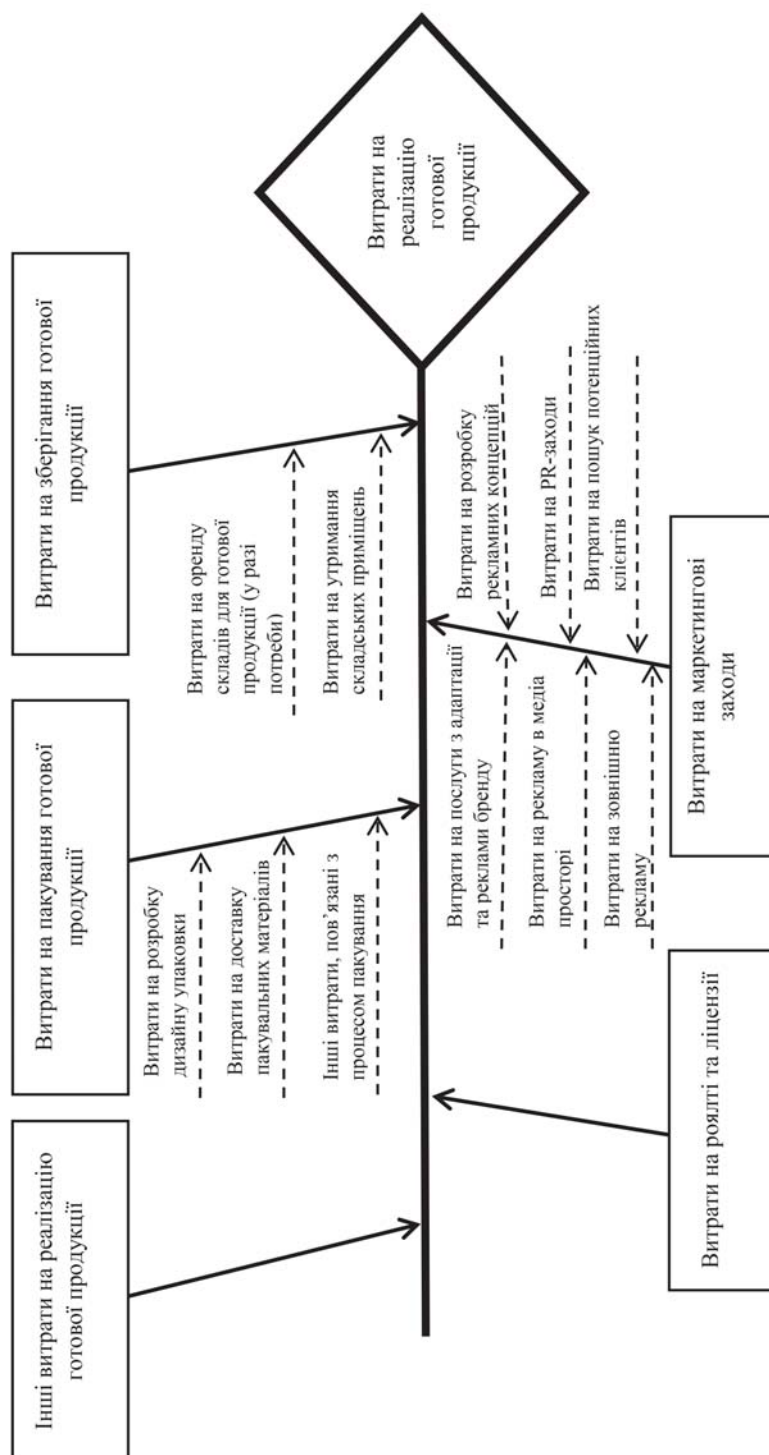

Рис. 8. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків витрат на реалізацію готової продукції

Джерело: складено авторами.

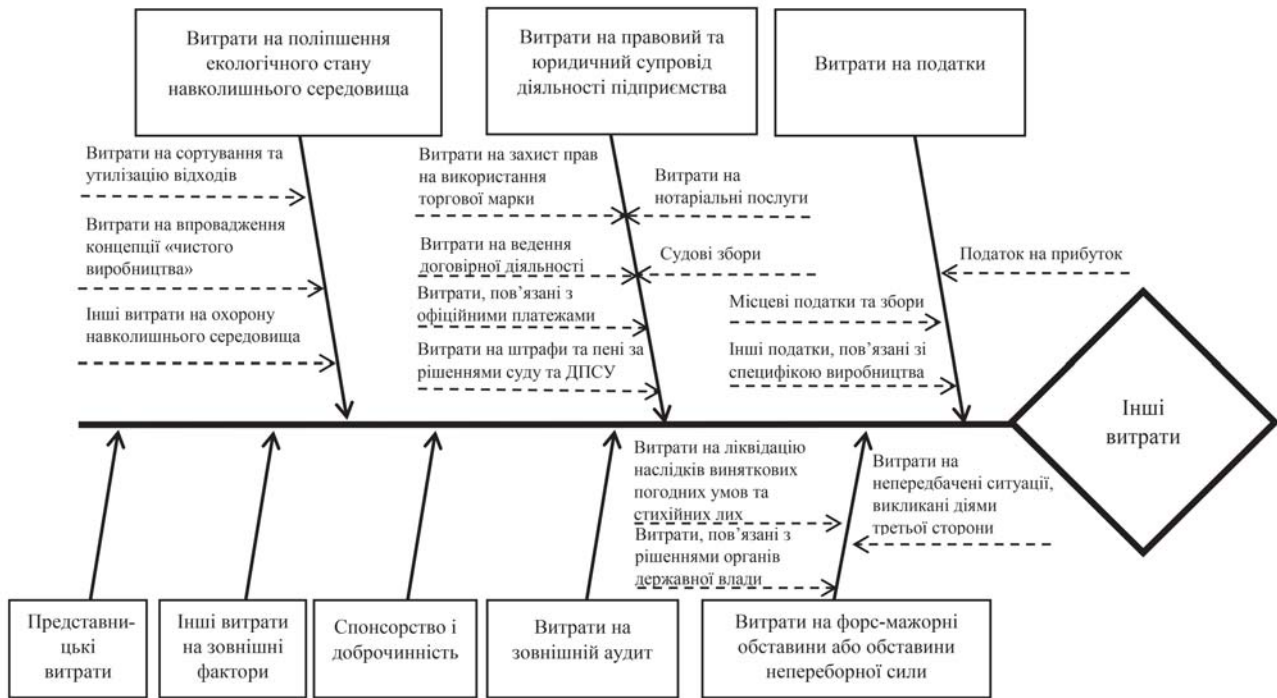

Рис. 9. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків інших витрат

Джерело: складено авторами.

Також слід зазначити, що метод Ісаєви має і свої недоліки: відсутні правила перевірки діаграми від першопричин до результатів, а також має складну і не завжди чітко структуровану діаграму, яка ускладнює об'єктивний аналіз і може призвести до помилкових висновків, які будуть хибними при прийнятті управлінських рішень.

Література:

1. Гречко А. Теоретико-методичні засади управління витратами підприємства. Сучасні проблеми економіки і підприємництва. 2016. № 18. С. 183—192.
2. Давидович І. Є. Управління витратами: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2008. 320 с.
3. Кіндрацька Г. І. Основи стратегічного менеджменту: навч. посіб. Львів: Кінпатрі ЛТД, 2010. 264 с.
4. Колісник Г. М. Витрати підприємницького сектора України: методологія та практика: Монографія. Ужгород: ПП "АУТДОР-ШАРК", 2016. 360 с.
5. Менеджмент: понятійно-термінологічний словник / Г. В. Щокін та ін. Київ: МАУП, 2007. 744 с.
6. Мізюк Б. М. Основи стратегічного управління: Підручник. 2-ге вид. Львів: Магнолія, 2009. 392 с.
7. Плюсіна Н. В., Руденко О. В. Характеристика сучасних моделей управління витратами підприємства. Управління розвитком. 2014. № 5. С. 103-105.
8. Чорна М., Бугріменко Р., Смірнова П. Управління витратами: навч. посіб. Харків: Харків. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2017. 166 с.
9. Школьник І. О., Боярко І. М., Сюркало Б. І. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / ред. І. О. Школьник. Суми: Унів. кн., 2009. 301 с.

References:

1. Grechko, A. (2016), "Theoretical and methodological principles of enterprise cost management", Modern problems of economy and entrepreneurship, vol. 18, pp. 183—192.
 2. Davydovych, I. E. (2008), Upravlinnia vytratamy [Cost management], Center of educational literature, Kyiv, Ukraine.
 3. Kindratska, G. I. (2010), Osnovy strategichnogo menedzhmentu [Basics of strategic management], Kinpatry LTD, Lviv, Ukraine.
 4. Kolisnyk, H. M. (2016), Vytraty pidpryemnytskogo sektora Ukrainy [Expenses of the entrepreneurial sector of Ukraine], OUTDOOR-SHARK Ltd., Uzhhorod, Ukraine.
 5. Shchokin, G. V., Golovatyy, M. F., Antonyuk, O. V. and Sladkevich, V. P. (2007), Menedzhment: poniatiino-terminologichnyi slovnyk [Management: conceptual and terminological dictionary], Interregional academy of personnel management, Kyiv, Ukraine.
 6. Miziuk, B. M. (2009), Osnovy strategichnogo upravlinnia [Basics of strategic management], Magnolia, Lviv, Ukraine.
 7. Plyusnina, N. V., Rudenko, O. V. (2014), "Characteristics of modern enterprise cost management models", Development management, no. 5, pp. 103—105.
 8. Chorna M., Bugrimenko, R. and Smirnova, P. (2017), Upravlinnia vytratamy [Cost management], Kharkiv State University of Nutrition and Commerce, Kharkiv, Ukraine.
 9. Shkolnyk, I. O., Boyarko, I. M. and Syurkalo, B. I. (2009), Finansovy menedzhment [Financial management], University Book, Sumy, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 08.03.2024 р.

М. В. Одрехівський,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту і міжнародного
підприємництва, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3165-4384>
Ю. В. Малиновський,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і міжнародного
підприємництва, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7139-5623>
М. Ю. Буховцев,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-2321-0928>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.74

БІРЖОВА АНАЛІТИКА ЯК СИСТЕМА МЕТОДІВ ТА ЗАСОБІВ АНАЛІЗУВАННЯ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

М. Odrekivskyi,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Management and International Business, National University "Lviv Polytechnic"
Y. Malynovskyi,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University
M. Bukhovtsev,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National

EXCHANGE ANALYTICS AS A SYSTEM OF METHODS AND TOOLS FOR ANALYZING EXCHANGE ACTIVITIES

У даній статті аргументовано актуальність теми, яка відповідає сучасним вимогам. З огляду на важливість інтеграції технологічних інновацій, зокрема штучного інтелекту, теорію нелінійності та складних систем у біржову аналітику, розглядається необхідність адаптації традиційних методів до швидкозмінних умов ринку. Стаття аналізує, як ці технології трансформують підходи до аналізу та управління ризиками, а також розглядає нові можливості, які вони відкривають для фахівців у цій сфері. В статті також обговорюється вплив глобальних економічних тенденцій на біржову аналітику та необхідність постійного оновлення знань і навичок серед фахівців, щоб залишатися на крок попереду в непередбачуваному фінансовому середовищі. Підсумовуючи, стаття закликає до глибшого інтегративного аналізу, який включає в себе розуміння психології ринку, економічної поведінки учасників та впливу технологічних інновацій на фінансові інструменти та ринки. Це сприятиме розвитку більш ефективних стратегій для управління ризиками, прогнозування ринкових трендів та прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень.

In this article, the relevance of the topic, which meets contemporary requirements, is substantiated. Considering the importance of integrating technological innovations, particularly artificial intelligence, the theory of nonlinearity, and complex systems into stock market analysis, the necessity of adapting traditional methods to rapidly changing market conditions is examined.

The article analyzes how these technologies transform approaches to analysis and risk management, and explores new opportunities they open for experts in this field. A new vision of stock market analysis is proposed, taking into account modern trends and innovative strategies in this area. This article examines the 2008 crisis from the perspective of Ilya Prigogine's theories, analyzing it through the prism of nonlinearity and chaotic processes. The necessity of moving away from traditional deterministic methods of financial market analysis to more flexible, nonlinear approaches, including the use of artificial intelligence and big data analytics, is proven. This analysis highlights the importance of a deeper understanding of market dynamics and the need to adapt to the rapidly changing conditions of the modern economic environment. Further research is directed towards developing and implementing advanced analytical methods in the context of the latest technological solutions. In addition to the aforementioned points, the article highlights the value of a multidisciplinary approach in the study of stock market processes, focusing on the interaction between economic theories, mathematical modeling, and information technologies. This not only allows for the improvement of existing analytical tools but also for the development of innovative methods that more accurately reflect the realities of the modern financial world. The article also discusses the impact of global economic trends on stock market analysis and the necessity for professionals to continually update their knowledge and skills to stay ahead in an unpredictable financial environment. In conclusion, the article advocates for a deeper integrative analysis that includes understanding market psychology, the economic behavior of participants, and the influence of technological innovations on financial instruments and markets. This will aid in the development of more effective strategies for risk management, market trend forecasting, and making informed investment decisions.

Ключові слова: біржова аналітика, штучний інтелект, машинне навчання, обробка великих даних, фінансові технології, глобалізація фінансових ринків, нелінійність, теорія складних систем, квантові обчислення, фрактальний аналіз, теорія хаосу.

Key words: stock market analysis, artificial intelligence, machine learning, big data processing, financial technologies, globalization of financial markets, nonlinearity, theory of complex systems, quantum computing, fractal analysis, chaos theory.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У контексті стрімкого розвитку фінансових технологій та зростаючої складності глобальних ринків, біржова аналітика перетворюється на складну, багатовимірну систему, що вимагає глибокого та інноваційного підходу в аналізі. Зі стандартних детермінованих методів, які раніше домінували в біржовій аналітиці, ми переходимо до вивчення надскладних, нелінійних моделей, що включають різноманітні змінні та взаємодії.

Ця фундаментальна зміна в біржовій аналітиці вносить нові виклики і для науковців, і для практиків. Наукова спільнота стоїть перед завданням розробки та перевірки нових теоретичних моделей, які могли б адекватно відображати нелінійну природу сучасних фінансових ринків. Особлива увага приділяється теорії нелінійності, яка дозволяє краще розуміти динаміку ринків, що знаходяться під впливом складних взаємозв'язків та непередбачуваних зовнішніх факторів.

У практичній сфері, аналітики та інвестори повинні інтегрувати ці новітні теоретичні підходи у свої методології та стратегії для ефективного аналізу та управління ризиками. Використання передових технологій, таких

як AI, нелінійні підходи в аналізі великих даних відкриває нові можливості для аналітики, дозволяючи обробляти великі обсяги даних, виявляти складні зв'язки та робити більш точні прогнози.

Вирішення цих складних завдань вимагає не тільки глибоких технічних знань, але й нового мислення, здатного адаптуватися до швидко змінюваного та непередбачуваного світу фінансових ринків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасна біржова аналітика переживає еволюцію, що вимагає від науковців та аналітиків розглядати фінансові ринки через призму складності та динамічної нелінійності. Аналізуючи останні дослідження та публікації, можна виявити, що застосування теорії складних систем, яка знайшла своє втілення у працях Іллі Пригожина та інших видатних науковців, відкриває нові горизонти для розуміння механізмів, що керують сучасними економічними процесами.

Ілля Пригожин, у своїх фундаментальних роботах, таких як "From Being to Becoming: Time and Complexity in the Physical Sciences" (Від буття до становлення: Час і складність у фізичних науках) та "The End of Certainty" (Кінець певності), розкриває концепції дисипативних

структур та самоорганізації в нерівноважних системах. Ці ідеї надзвичайно корисні для аналізу фінансових ринків, які характеризуються високим рівнем складності та непередбачуваності. Вони дозволяють вийти за межі традиційного лінійного аналізу, відкриваючи можливості для прогнозування та управління ризиками на основі розуміння внутрішньої динаміки системи.

Також, значний внесок у розвиток цієї області внесла робота Бенуа Мандельброта "The Fractal Geometry of Nature" (Фрактальна геометрія природи), яка висвітлює ідею про те, що складні природні структури можуть бути описані за допомогою фракталів. Це має пряме застосування до фінансових ринків, де цінові рухи часто демонструють фрактальні властивості. Використання фрактального аналізу може значно покращити здатність аналітиків розпізнавати закономірності в даних, які на перший погляд здаються хаотичними.

У контексті сучасних викликів, таких як глобалізація фінансових ринків та розвиток новітніх технологій, особливої актуальності набуває робота "An Introduction to Econophysics: Correlations and Complexity in Finance" (Введення в економічну фізику: Кореляції та складність у фінансах). Вона висвітлює, як методи економічної фізики можуть бути застосовані для вивчення фінансових ринків, використовуючи поняття з теорії складних систем для аналізу ринкових феноменів.

Продовжуючи аналіз останніх досліджень і публікацій, особливу увагу слід приділити роботі Едварда Лоренца "The Essence of Chaos" (Сутність хаосу). Лоренц висвітлює, як невеликі зміни в початкових умовах системи можуть призвести до значних і непередбачуваних результатів у майбутньому, що має пряме застосування до фінансових ринків. Розуміння хаотичної природи ринків може допомогти аналітикам краще оцінювати ризики та формувати стратегії інвестування.

Дослідження Kim, J. & Lee, S. у роботі "Applications of Artificial Intelligence in Stock Market Trading" (Застосування штучного інтелекту в торгівлі на фондовому ринку) підкреслює потенціал штучного інтелекту в аналізі та прогнозуванні ринкових тенденцій. Застосування алгоритмів машинного навчання та глибокого навчання дозволяє обробляти великі обсяги даних, виявляти складні патерни та виконувати точні прогнози, що відкриває нові можливості для інвесторів та трейдерів.

У "An Introduction to Econophysics: Correlations and Complexity in Finance" (Введення в економічну фізику: Кореляції та складність у фінансах), автори Rosario N. Mantegna and H. Eugene Stanley пропонують міст між фізикою та економікою, демонструючи, як концепції з теорії складних систем можуть застосовуватись для аналізу фінансових ринків. Цей підхід допомагає краще розуміти розподіл активів і кореляції між ними, що є ключовим для управління портфелем та оцінки ризиків.

"Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases" (Судження під невизначеністю: Евристики та упередження) авторів Kahneman, D., & Tversky, A. висвітлює, як психологічні фактори впливають на прийняття рішень в умовах невизначеності. Вивчення поведінкових аспектів може значно покращити розуміння поведінки інвесторів і трейдерів на фінансових ринках, а також допомогти у розробці ефективних стратегій управління ризиками.

У роботі "Financial Market Complexity" (Фінансова ринкова складність) автори Johnson, N.F., Jefferies, P., & Hui, P.M. досліджують складні взаємодії між учасниками ринку та їх вплив на волатильність і кризи. Це дослідження пропонує нові підходи до аналізу фінансових ринків, використовуючи концепції з теорії складних систем для пояснення ринкових явищ.

"Market Liquidity: Theory, Evidence, and Policy" (Теорія ліквідності ринку: Теорія, докази та політика) авторів Foucault, T., Pagano, M., & Roell, A. розглядає ключові аспекти ліквідності ринку, її вплив на ціноутворення та фінансову стабільність. Аналіз ліквідності є критично важливим для розуміння механізмів ринку та розробки ефективних регуляторних політик.

Ці дослідження та публікації підкреслюють важливість міждисциплінарного підходу в біржовій аналітиці, інтеграції новітніх технологічних розробок, а також урахування психологічних аспектів прийняття рішень на фінансових ринках. Розвиток цих напрямків досліджень є ключовим для створення ефективних інструментів аналізу та управління в динамічному та непередбачуваному світі фінансів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

У цій статті здійснено глибоке занурення у світ сучасної біржової аналітики, в якому розглядаємо її як мультидисциплінарний феномен, що постійно еволюціонує на стику економічних теорій, математичного моделювання, психологічних впливів та елементів квантової фізики. Ми хочемо не просто аналізувати, але й переосмислювати підходи до біржової аналітики у відповідь на швидкоплинні, часто непередбачувані зміни в глобалізованому фінансовому світі.

Ми розглядаємо роль та вплив цифрових технологій, таких як штучний інтелект, машинне навчання та великі дані, які відкривають нові можливості для більш точного і глибокого аналізу ринкових тенденцій та ризиків, які до цього залишалися прихованими.

Основна увага приділяється розробці нових методів для точного прогнозування та управління ризиками, що включає в себе інтеграцію нелінійних підходів та теорії складних систем. Цей напрямок досліджень особливо актуальний при вивченні механізмів ринкових змін і криз, де лінійні моделі часто виявляються неефективними.

Також звертаємо увагу на історичну кризу 2008 року як на приклад, що демонструє недоліки традиційних підходів до розуміння глобальної економічної системи. Цей аналіз через призму теорії Іллі Пригожина допомагає глибше зрозуміти фізику кризи, підкреслюючи нелінійність і непередбачуваність складних систем.

Для розуміння цих феноменів, ми розглядаємо застосування новітніх технологічних підходів, таких як квантові обчислення, які відкривають нові горизонти для моделювання надскладних економічних систем. Поєднання цих інноваційних підходів з класичними методами створює новий вимір у біржовій аналітиці, здатний враховувати як лінійні, так і нелінійні аспекти фінансового світу.

Стає доцільним не тільки розширити наші знання в цій галузі, але й створити передумови для розробки все-

осязних моделей, які дозволяють з точністю прогнозувати майбутні тренди та реагувати на потенційні фінансові загрози. Це веде до усвідомлення, що лінійні детерміновані підходи не втратили своєї актуальності, але їх застосування повинно бути уважно відкаліброване залежно від контексту, подібно до співіснування класичної та квантової фізики.

Кінцевою метою цієї статті є створення фундаменту для майбутнього розвитку інноваційних підходів у біржовій аналітиці, які будуть включати в себе як традиційні, так і передові методики. Це дозволить ефективно управляти економічними ризиками і сприяти стабільності в умовах постійно змінюваного і взаємопов'язаного світового економічного ландшафту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукове визначення біржової аналітики може бути сформульоване таким чином: це галузь науки, яка вивчає методи та засоби систематичного аналізування фінансових ринків, а також інструменти щодо оцінювання вартості активів та прогнозування ринкових трендів, ідентифікації торгових можливостей та управління ризиками. Вона охоплює аналізування акцій, облігацій, валют, сировини та інших фінансових інструментів, включаючи кількісні (комп'ютеризовані моделі, статистичні аналізи) і якісні (аналіз новин, фундаментальний аналіз) методи. У контексті сучасної біржової аналітики, це визначення розширюється за рахунок використання передових технологій, таких як штучний інтелект та аналіз великих даних, які дозволяють глибше і точніше аналізувати ринкові дані та реагувати на швидкі зміни у глобальній економічній системі.

Біржова аналітика в епоху глобальної інформаційної революції переосмислюється як мультидисциплінарна, передова наукова галузь. Це не просто сукупність фінансових методик, а складний синтез знань, що об'єднує економічні теорії, математичне моделювання, психологічні впливи та навіть елементи квантової фізики. Ця галузь, яка до цих пір продовжує формуватися та розвиватися у науковому світі, вимагає постійного оновлення підходів і методологій для відображення її зростаючої складності та динаміки.

Глобалізація та розвиток цифрових технологій, особливо в областях штучного інтелекту, машинного навчання та обробки великих даних, відкривають нові перспективи для аналітики. Вони дозволяють аналізувати ринкові тенденції з надзвичайною точністю та швидкістю, виявляючи тренди та ризики, що раніше залишалися прихованими.

Таким чином, сучасна біржова аналітика перетворюється на важливий інструмент прогнозування майбутнього, аналізуючи не тільки фінансові дані, а й ширше розуміючи економічні, соціальні, технологічні та психологічні впливи на ринкові процеси. Це розуміння є критично важливим для ефективного управління ризиками та забезпечення стабільності у світі, де непередбачуваність є новою нормою.

Використання нелінійних підходів і теорії складних систем у біржовій аналітиці дозволяє глибше зрозуміти механізми криз. Перехід від простих лінійних моделей до більш комплексних, які враховують взаємодії між

численними економічними агентами і зовнішніми впливами, відкриває можливості для раннього виявлення та мінімізації ризиків. В цьому контексті, роботи Іллі Пригожина і Бенуа Мандельброта [1, 2, 3] прояснюють, як складні системи можуть самоорганізовуватися та формувати нові структури, що має пряме відношення до динаміки фінансових ринків.

Класична економіка, яка раніше описувала процеси в ідеалізованому середовищі, зараз поступається місцем підходу, що визнає надзвичайну складність економічних систем. У наш час, на тлі стрімкого технологічного прогресу та глобалізації, економіка перетворюється на глобальну мережу з безліччю змінних та зв'язків між ними. Ця складність не лише ускладнює дослідження, але й вимагає нового підходу до визначення законів економічної динаміки.

Зростаюча складність економічних систем веде до появи нових властивостей, яких не існує на рівні окремих частин цих систем. Це втілює основний принцип нелінійності, де результат взаємодії елементів системи не є простою сумою їхніх індивідуальних впливів. Нелінійність у математичних моделях економіки відображає цю складність, демонструючи неадекватність детерміністичних підходів для опису сучасної економічної реальності.

У нелінійному мисленні, економіка сприймається як зростаюча "мережа", що складається з взаємопов'язаних нелінійних елементів. На відміну від лінійних функцій, де реакція системи на зміни зовнішніх факторів є пропорційною і передбачуваною, нелінійні системи можуть реагувати на такі зміни несподівано та непропорційно. Це робить традиційні лінійні економічні інструменти обмеженими у своїй спроможності передбачати та аналізувати складні економічні феномени.

Таким чином, сучасна економіка вимагає більш гнучкого та комплексного підходу, що здатен враховувати взаємодію між численними змінними та непередбачуваність їхнього впливу на економічні процеси.

Ньютонівська фізика, яка довгий час домінувала у вченні про фундаментальні закони природи, подібно до класичної економіки, розглядає світ як систему, де майбутнє повністю залежить від минулого. Цей лінійний, детерміністичний підхід припускає можливість точного прогнозування подій на основі вже відомих фактів. Проте, в умовах сучасного світу, такі моделі вже не можуть повною мірою відображати реалії, з якими стикається людство, особливо в контексті глобальних економічних та соціальних процесів.

Лінійність, яка ґрунтується на принципі суперпозиції, є корисною в традиційних, більш ізольованих системах. Проте, у світі, де економічні, соціальні та технологічні системи стають все більш взаємопов'язаними та складними, лінійні моделі часто виявляються недостатньо гнучкими для врахування всіх факторів, що впливають на ринкові процеси.

Тому, в контексті 21 століття, стає важливим визнати обмеження класичних лінійних підходів і розвивати нові, більш гнучкі методології для розуміння і прогнозування економічних процесів. Це означає перехід від зосередженості на ізольованих системах до розуміння складності та взаємозалежності в глобальному контексті. Такий перехід вимагає інтеграції різноманітних

наукових дисциплін та підходів, зокрема, використання теорії складних систем, що дозволяє глибше зрозуміти динаміку глобалізованих економічних процесів.

Концепція дисипативних систем, започаткована Іллею Пригожином [1,3], розкриває нові горизонти у розумінні складних систем, включно з економічними. Ці системи, які характеризуються нелінійною взаємодією та здатністю до самоорганізації, відіграють ключову роль у сучасному світі, де глобалізація та технологічний прогрес змінюють традиційні підходи до економічного аналізу та прогнозування.

Відмінною особливістю дисипативних систем є їх здатність підтримувати стан, що знаходиться далеко від рівноваги, завдяки постійному обміну енергією та інформацією з зовнішнім середовищем. Це дозволяє системам еволюціонувати та адаптуватися до змін, що є критично важливим у непередбачуваному та динамічному світі сучасної економіки.

Дисипативні системи не мають такого недоліку, як ізоляція. Він описує можливість рівноважного стану протягом певного періоду часу в нерівноважному середовищі за умови зовнішньої дисипації енергії. Це нелінійна система зі складною і часто хаотичною структурою, здатна до розвитку. Регулювання збільшення або зменшення ентропії відбувається за рахунок дії флуктуаційного механізму. Це описують Пригожин і Стенгерс [2].

Дослідження Пригожина показали, що складні дисипативні системи, які охоплюють фізичні, хімічні, економічні та соціальні системи, характеризуються відкритістю до обміну енергією, речовиною та інформацією. Ці системи визначаються трьома взаємопов'язаними елементами: структурою, функціями та флуктуаціями. Структура відноситься до системи на макрорівні, функції — це частини або одиниці всередині системи, процеси та взаємозв'язки яких визначають структуру і в свою чергу стабілізуються нею. Флуктуації — це зміни в потоках речовини та енергії на рівні функцій, які можуть бути посилені або зменшені їх взаємодією з потоком речовини та енергії через більшу структуру. Ця триадична взаємодія створює зворотний зв'язок, що призводить до самоорганізації та появи нового порядку в системі. Теорія Пригожина була широко визнана за її здатність пояснити, як дисипативні системи еволюціонують та підтримують порядок через флуктуації.

Механізм дії дисипативних систем доводить, що будь-яка частина світу взаємопов'язана з будь-якою іншою частиною. Це ставить питання про необхідність нового способу мислення системи. Адже якщо все у світі взаємопов'язане, то потрібен новий погляд на економічні процеси.

Пригожин і Стенгерс [2], досліджуючи дисипативні системи, виявили, що такі системи можуть демонструвати структурну стабільність та порядок, який виникає через флуктуації. Це особливо актуально для економічних систем, де локальні зміни та випадкові події можуть призвести до глобальних та непередбачуваних наслідків. В економіці це може означати, що малі, але значущі зміни в одній частині системи можуть мати великий вплив на загальну економічну динаміку.

Такий підхід відкриває нові можливості для прогнозування та управління економічними процесами. Розу-

міння дисипативних систем дозволяє економістам більш ефективно виявляти та аналізувати складні взаємозалежності в глобальній економіці, враховуючи не тільки лінійні, але й нелінійні зв'язки між різними економічними агентами.

Криза 2008 року стала критичним моментом, який виявив фундаментальні недоліки у способі підходу до глобальної економічної системи. Традиційні методи, які були ефективні в умовах ізольованих ринків, виявилися недостатньо гнучкими та адаптивними для врахування взаємозалежності та складності глобалізованих фінансових систем. Криза вибухнула як результат накопичення системних дисбалансів і збоїв, що були ігноровані або недооцінені за допомогою лінійних моделей прогнозування.

Масова емісія та обіг деривативів, заснованих на кредитних зобов'язаннях, виявилися одним з ключових факторів кризи 2008 року. Ці інструменти, особливо іпотечні цінні папери, були створені на основі кредитів, наданих без належної перевірки кредитоспроможності, що призвело до накопичення великої кількості ризикованих активів у системі. Додатково, політика вільної видачі іпотечних кредитів та їх подальша консолідація у складні фінансові продукти створила умови для "мильної бульбашки" на ринку нерухомості. Це призвело до зниження прозорості та неправильної оцінки реальних ризиків.

Аналізуючи цю кризу з наукової точки зору, можна зробити висновок, що вона була результатом каскадного збою у складній системі, де невеликі зміни в одній частині мережі можуть спричинити непропорційні наслідки в іншій. Використання математичних моделей і нелінійних алгоритмів у біржовій аналітиці може допомогти у передбаченні таких кризових явищ, аналізуючи економічні тенденції та ринкові флуктуації з високою точністю.

Аналіз кризи 2008 року через призму теорії Іллі Пригожина про складні системи дає змогу глибше зрозуміти фізику цього процесу. Ця криза виникла не лише через фінансові надмірності, але й через фундаментальне нерозуміння взаємопов'язаності та взаємозалежності різних елементів глобальної економіки. Перепродаж іпотечних кредитів і їх перетворення у складні фінансові інструменти (деривативи) призвели до "мильної бульбашки" на ринку нерухомості та зниження прозорості реальних ризиків цих інвестицій. Це було типовим виразом дисипативної системи, де локальні флуктуації спричинили глобальні зміни.

Пригожин наголошує на тому, що в умовах далеких від рівноваги систем можуть виникати нові форми організації. У випадку фінансової кризи 2008 року, системні дисбаланси, які накопичувалися протягом довгого часу, призвели до раптових і драматичних змін ринкових умов. Це демонструє нелінійність економічних систем, де результати дій можуть бути непропорційно великими порівняно з їхніми причинами.

З точки зору біржової аналітики, це підкреслює необхідність застосування складних, нелінійних моделей для розуміння і прогнозування економічних процесів. Це означає використання новітніх технологічних підходів, таких як штучний інтелект і машинне навчання, для виявлення складних шаблонів поведінки ринку,

які неможливо було б ідентифікувати за допомогою традиційних лінійних методів.

Таким чином, дисипативні системи пропонують нову парадигму у розумінні економічних процесів, відкриваючи шлях для більш глибокого, інтегративного та динамічного підходу в економічній науці. Вони роблять акцент на важливості взаємозалежностей та нелінійності, підкреслюючи необхідність гнучкості та інновацій у підходах до вивчення та управління економічними системами.

Сучасна біржова аналітика зіткнулася з викликом адаптації до нелінійності економічних систем у контексті глобалізації та швидкого технологічного розвитку. Основною перешкодою для повноцінного впровадження нелінійних методів в економіку є обмеженість можливостей існуючих фінансових інструментів, які часто не здатні охопити величезну кількість даних та зв'язків, що визначають динаміку складних економічних систем.

Нелінійна математика, вивчає системи, поведінка яких не пропорційна зовнішнім впливам, підкреслюючи важливість невеликих змін, які можуть призвести до драматичних і непередбачуваних наслідків. Цей підхід є критично важливим у фінансовому світі, де ринкові тренди та кризи часто ініціюються мінімальними подразниками, але призводять до глобальних змін.

Теорія хаосу далі розширює це розуміння, вивчаючи, як комплексні системи ведуть себе в непередбачуваний спосіб, незважаючи на наявність чітких законів, які їх керують. У фінансовому контексті, це допомагає ідентифікувати приховані зв'язки і залежності, які не завжди очевидні, але мають вирішальний вплив на ринкові рухи.

Фрактальний аналіз додає ще один шар розуміння, показуючи, як повторювані візерунки на різних масштабах можуть відображати фундаментальні аспекти ринкових рухів. Фрактали, з їх самоподібною структурою, відкривають можливість дослідження ринкових тенденцій на різних рівнях, від мікро до макро.

Штучний інтелект та аналітика великих даних відіграють ключову роль у переосмисленні біржової аналітики в контексті нелінійності. Ці технології дозволяють обробляти та аналізувати величезні обсяги даних, виявляти складні зв'язки та прогнозувати потенційні зміни на ринках з небаченою раніше точністю. Це, в свою чергу, допомагає у виявленні тенденцій та патернів, які були б недоступні для традиційних лінійних методів аналізу.

Квантові комп'ютери, які пропонують обчислювальні можливості небаченої до цього швидкості та точності, відкривають нові перспективи для біржової аналітики. Вони дозволяють моделювати екстремально складні економічні системи, аналізуючи різноманітні сценарії та великі обсяги даних, що раніше було неможливо. Це надає аналітикам можливість глибше досліджувати гіпотетичні ситуації та розробляти стратегії для ефективного вирішення складних завдань у галузі фінансів.

Комбінуючи ці підходи, біржова аналітика виходить на новий рівень у розумінні та прогнозуванні фінансових ринків. Математичні моделі, створені на основі цих теорій, забезпечують здатність аналізувати складні взаємозв'язки та непередбачувані зміни, що відбуваються

ся на ринках. Це дозволяє не лише глибше розуміти поточну динаміку ринку, але й більш точно прогнозувати майбутні тренди та потенційні кризи.

В результаті, біржова аналітика перетворюється з традиційного аналізу фінансових даних на комплексний науковий підхід, який інтегрує економічні, математичні та фізичні принципи. Це дозволяє створювати всеосяжні моделі, які враховують як кількісні, так і якісні аспекти фінансового світу, відкриваючи можливості для розширення наших знань та покращення передбачуваності в глобальному економічному контексті.

Таким чином, перехід від лінійних до нелінійних підходів в біржовій аналітиці є не лише необхідністю, але й можливістю для створення більш глибокого, точного та всебічного розуміння динаміки світової економіки. У поєднанні з інноваційними технологіями та новими методологічними підходами, цей перехід може стати ключем до ефективного управління економічними ризиками та стабільності в умовах швидкозмінного світу.

Використання нелінійних математичних моделей та алгоритмів дає змогу аналізувати непередбачувану поведінку ринків, виявляючи тренди та ризики, які часто залишаються непомітними для традиційних лінійних аналітичних методів. Це створює можливість для більш точного прогнозування ринкових змін та вчасного реагування на потенційні фінансові загрози.

Фінансова криза 2008 року відкрила очі на недоліки існуючих регуляторних рамок, особливо в контексті деривативів та іпотечних кредитів. Ця ситуація підкреслила необхідність глибшого розуміння складних фінансових систем і важливість впровадження ефективних інструментів для аналізу та управління ризиками. Таким чином, біржова аналітика перетворюється на ключовий інструмент не лише для розуміння сучасних ринкових процесів, але й для попередження майбутніх фінансових збурень.

У сучасному світі фінансової аналітики та економічних досліджень, важливо визнати, що лінійні детерміновані підходи не втратили своєї актуальності; натомість, вони виконують свою специфічну роль у відповідних контекстах. Аналогія з фізикою, де класичні та квантові теорії співіснують, надаючи цілісне розуміння фізичного світу на різних рівнях, демонструє цю ідею.

Класична фізика, заснована на принципах Ньютона, ефективно описує явища у макроскопічному світі — там, де об'єкти великі, а швидкості набагато менші за швидкість світла. Проте, ця парадигма стає недостатньою на мікроскопічному рівні, де діють закони квантової механіки. Квантова фізика відкриває двері у світ субатомних частинок та їх незвичайних властивостей, які не можуть бути пояснені за допомогою класичної фізики. Ці дві галузі фізики не суперечать одна одній, але взаємодоповнюють, кожна з них застосовується залежно від масштабу та специфіки вивчаємих явищ.

Аналогічно у сфері економічних досліджень, лінійні детерміновані моделі залишаються корисними та ефективними у сценаріях, де динаміка змін є поступовою та прогнозованою. Вони здатні надавати точні короткострокові прогнози та аналізувати стабільні ринкові умови, де зміни слідує чітким, лінійним закономірностям.

Об'єднання лінійних і нелінійних методів у фінансовій аналітиці відкриває нові можливості для глибшого розуміння та ефективного управління в складному економічному середовищі. Таке синтезування підходів забезпечує більш цілісний та гнучкий аналіз, здатний пристосуватися до змінних умов та передбачити майбутні тренди та кризи.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

На основі проведених досліджень можна дійти висновку, що біржова аналітика, як галузь науки, сьогодні відображає фундаментальний зсув у підходах до розуміння економічних систем. Сучасна біржова аналітика, яка колись покладалася в основному на лінійні детерміновані моделі, зараз переживає період інтенсивної трансформації, обумовлений стрімкими змінами в глобальному економічному ландшафті та технологічному прогресі.

Перш за все, це дослідження підкреслює важливість інтеграції різних галузей науки для створення більш точних та комплексних моделей біржової аналітики. Економічні теорії, системна аналітика, математичне моделювання, та елементи квантової фізики об'єднуються для забезпечення глибшого розуміння складних, динамічних ринкових процесів. Це синтетичне бачення дозволяє аналітикам не лише прогнозувати фінансові тенденції, але й розуміти впливи, що формують ці тенденції.

Важливим висновком є також необхідність трансформації від традиційних статичних моделей до адаптивних та гнучких підходів. Нелінійність, складність та непередбачуваність сучасних фінансових систем вимагають нових методів аналізування, здатних реагувати на швидкі зміни та виявляти потенційні ризики. У даному контексті, теорія складних систем та роботи вчених, таких як Ілля Пригожин та Бенуа Мандельброт, вказують на важливість вивчення самоорганізації та нових структур у динаміці фінансових ринків.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі тісно пов'язані з розвитком цифрових технологій, особливо штучного інтелекту, машинного навчання та аналітики великих даних. Ці технології відіграють ключову роль у переосмисленні біржової аналітики, дозволяючи аналізувати великі обсяги даних з небаченою раніше точністю та швидкістю. Впровадження квантових обчислень обіцяє ще більші можливості для моделювання складних економічних систем та вивчення гіпотетичних сценаріїв.

Майбутнє біржової аналітики, таким чином, полягає у створенні всеосяжних моделей, що враховують кількісні і якісні аспекти фінансового світу. Це дозволить не тільки глибше розуміти поточну динаміку ринків, але й точно прогнозувати майбутні тренди та потенційні кризи, сприяючи стабільності та передбачуваності в глобальному економічному контексті.

Одночасно із цим, важливо визнати, що лінійні детерміновані підходи все ще мають свою роль у певних контекстах, особливо там, де динаміка змін є поступовою та прогнозованою. Таке об'єднання лінійних та нелінійних методів відкриває нові можливості для комплексного аналізування та ефективного управління в глобалізованому економічному середовищі.

Біржова аналітика має потенціал перетворитися з традиційного аналізування фінансових даних на комплексний науковий підхід, який інтегрує різноманітні підходи та галузі знань. Це відкриває шлях до розширення наших знань та покращення передбачуваності у глобальному економічному контексті, ставлячи науку про біржову аналітику на передній край інновацій та досліджень.

Література:

1. Prigogine I. The End of Certainty. New York: Free Press. 1997. 228 p.
2. Prigogine I. and Stengers I. Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature. New York: Bantam Books. 1984. 349 p.
3. Mandelbrot B. and Hudson R. The Behavior of Markets: A Fractal View of Risk, Ruin, and Reward. New York: Basic Books. 2004. 352 p.
4. Lorenz Edward N. The Essence of Chaos. Seattle: University of Washington Press. 1995. 227 p.
5. Kim J. and Lee S. Applications of Artificial Intelligence in Stock Market Trading. Nova Science Publishers. 2022. 219 p.
6. Rosario N. Mantegna and Eugene H. Stanley. An Introduction to Econophysics: Correlations and Complexity in Finance. Cambridge University Press. 2008. 148 p.
7. Fox M. P., MacLehose R. F. and Lash T. L. Applying Quantitative Bias Analysis to Epidemiologic Data. Springer International Publishing. 2022. 467 p.
8. Johnson N.F., Jefferies P. and Hui P.M. Financial Market Complexity. Oxford: Oxford University Press. 2003. 253 p.
9. Foucault T., Pagano M., and Roell A. Market Liquidity: Theory, Evidence, and Policy. Oxford: Oxford University Press. 2013. 424 p.

References:

1. Prigogine, I. (1997), The End of Certainty, Free Press, New York, USA.
2. Prigogine, I. and Stengers, I. (1984), Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature, Bantam Books, New York, USA.
3. Mandelbrot, B. and Hudson, R. (2004), The Behavior of Markets: A Fractal View of Risk, Ruin, and Reward, Basic Books, New York, USA.
4. Lorenz, Edward N. (1995), The Essence of Chaos, University of Washington Press, Seattle, USA.
5. Kim, J. and Lee, S. (2022), Applications of Artificial Intelligence in Stock Market Trading, Nova Science Publishers, New York, USA.
6. Rosario, N. Mantegna and Eugene, H. Stanley (2008), An Introduction to Econophysics: Correlations and Complexity in Finance, Cambridge University Press.
7. Fox, M. P., MacLehose, R. F. and Lash, T. L. (2022), Applying Quantitative Bias Analysis to Epidemiologic Data, Springer International Publishing, Berlin, Germany.
8. Johnson, N.F., Jefferies, P. and Hui, P.M. (2003), Financial Market Complexity, Oxford University Press, Oxford, UK.
9. Foucault, T., Pagano, M., and Roell, A. (2013), Market Liquidity: Theory, Evidence, and Policy, Oxford University Press, Oxford, UK.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2024 р.

УДК 336.7

Б. С. Стеценко,
д. е. н., доцент, декан факультету фінансів,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0858-2629>
А. С. Бабенко,
к. е. н., директор, "ТОВ "Терракот ЮА",
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9240-663X>
М. В. Глушков,
аспірант,
Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-3112-9319>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.81

ІННОВАЦІЙНІСТЬ ЯК ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЕКОНОМІКИ

B. Stetsenko,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Finance,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
A. Babenko,
PhD in Economics, Director, "Terracot UA" LLC
M. Glushkov,
Postgraduate student, State scientific research institute for informatization and economic modeling

INNOVATIVENESS AS A PARADIGM OF THE MODERN FINANCIAL ECONOMY DEVELOPMENT

У статті розглядається взаємозв'язок між категоріями "фінансова економіка", "інноваційна економіка", а також їх місце серед категорій сучасної фінансової науки. Визначено ключові причини та наслідки фінансиалізації сучасної глобальної економіки, переваги та загрози, пов'язані з підвищенням ролі фінансів у сучасному суспільстві. Проведено дослідження позицій науковців щодо сутності фінансової економіки та її ключових особливостей. Детерміновано сутнісні характеристики поняття "інноваційна економіка" роль та місце інновацій у процесах фінансиалізації. Наведено ключові класифікаційні ознаки, що використовуються для інновацій. Визначено місце фінансових інновацій у інноваційному процесі, описано вплив фінансових інновацій на розвиток сучасного фінансового господарства. Розкрито суперечливий вплив інновацій на сучасну економіку та її фінансове господарство, в тому числі — через формування різноманітних загроз, пов'язаних з використанням цифрових технологій економічними агентами.

The article considers the relationship between the categories of "financial economy", "innovative economy", as well as their place among the categories of modern financial science. In particular, a comparative analysis of the concept of "financial economy" with the concepts of "financial space" and "financial economy" was carried out. A study of the positions of scientists regarding the essence of the financial economy and its key features was conducted. The key reasons and consequences of the modern global economy financialization, advantages and threats associated with increasing the role of finance in modern society are determined. The role of financial capital in the global economy development is revealed. Financial capital permeates in all spheres of human life without exception. It creates fundamentally new opportunities for most economic agents, but along with this, the "gap" between the real needs of the economy and the uncontrolled growth of the financial sector is increasing.

The essential characteristics of the concept of "innovative economy", the role and place of innovations in the financialization processes are determined. The key classification features used for innovation are given. The place of financial innovations in the innovation process is determined, the influence of financial innovations on the development of the modern financial economy is described. It was established that innovations are the basis for rapid and large-scale financialization of the modern economy. The controversial impact of innovations on the modern economy and its financial economy is revealed, including through the formation of various threats connected with the use of digital technologies by economic agents. It is emphasized that digitalization and rapid technological progress have become one of the main factors in the rapid growth of the role of financial capital. A clear logical connection has been formed between innovation and the financial economy, both at the global level and at the level of national economies. It is emphasized that the level of innovativeness of the national economy is a key factor in the state's competitiveness.

Ключові слова: інновації, фінансові інновації, фінансові технології, фінанси, фінансовий капітал, фінансовий сектор, фінансова економіка, фінансовий простір.

Key words: innovations, financial innovations, financial technologies, finance, financial capital, financial sector, financial economy, financial space.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Описуючи сутність сучасної економіки, вчені використовують надзвичайно широке коло характеристик — постіндустріальна, інформаційна, мережева, цифрова, креативна, знаннєва, інноваційна, "нова" і т.п. На перший погляд, такі оцінки надзвичайно складно систематизувати та привести до спільного знаменника. Проте, на нашу думку, в цьому контексті варто говорити серед іншого про один складник, як своєрідним чином "поєднує" наведені риси сучасної економіки. Мова йде про домінуючу роль фінансового капіталу на усіх рівнях, а також про формування принципово нового феномену, який можна описати в рамках концепції фінансової економіки. Якраз глобальний фінансовий капітал, його кількісні та якісні виміри, виразно демонструють ті трансформації, які притаманні "новій" економіці. З одного боку, масштабна фінансиалізація є наслідком парадигмальних зрушень на рівні економічних відносин. Наприклад, мережевізація та диджиталізація обумовили надзвичайно високу мобільність фінансового капіталу. З іншого, якраз фінансова економіка віддзеркалює саму сутність "нової" економіки. Підкреслимо, що беззаперечним базисом становлення та розвитку фінансової економіки є різноманітні інновації. Разом з тим, сприйняття інновацій в якості певного беззаперечного блага залишилося в минулому. На часі об'єктивна та неупереджена оцінка місця та ролі інновацій, у тому числі — інновацій фінансових, у сучасній фінансовій економіці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика фінансової економіки розглядалася в працях Р. Бейлі, І. Ломачинської, В. Мельника, В. Пилипіва, Ю. Фама, І. Чирак. Питання фінансових інновацій, їх ролі у сучасній економіці досліджувалося в працях С. Балтілоссі, Н. Пантелєєвої, Ш. Переса, С. Радінського, О. Сохацької, П. Туфано. Проте, відкритими для подальших наукових пошуків є питання ролі та місця фінансових інновацій у розвитку феномену фінансової економіки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — детермінувати роль інновацій (зокрема, інновацій фінансових) у процесах становлення фінансової економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття "фінансова економіка" відносно нещодавно увійшло у науковий словник. Компаративний аналіз академічної літератури свідчить, що консенсус з приводу його сутнісного наповнення на сьогодні відсутній. Більше того, хоча термін "фінансова економіка" вживається все частіше, його визначення досі залишаються прерогативою небагатьох вчених.

Наведемо підхід, який можна зустріти у зарубіжних джерелах: "...це підгалузь економіки, яка досліджує, як індивіди, підприємства та установи розподіляють ресурси в часі і між різними інвестиційними можливостями" [1]. Надалі автори зазначають, що фінансова економі-

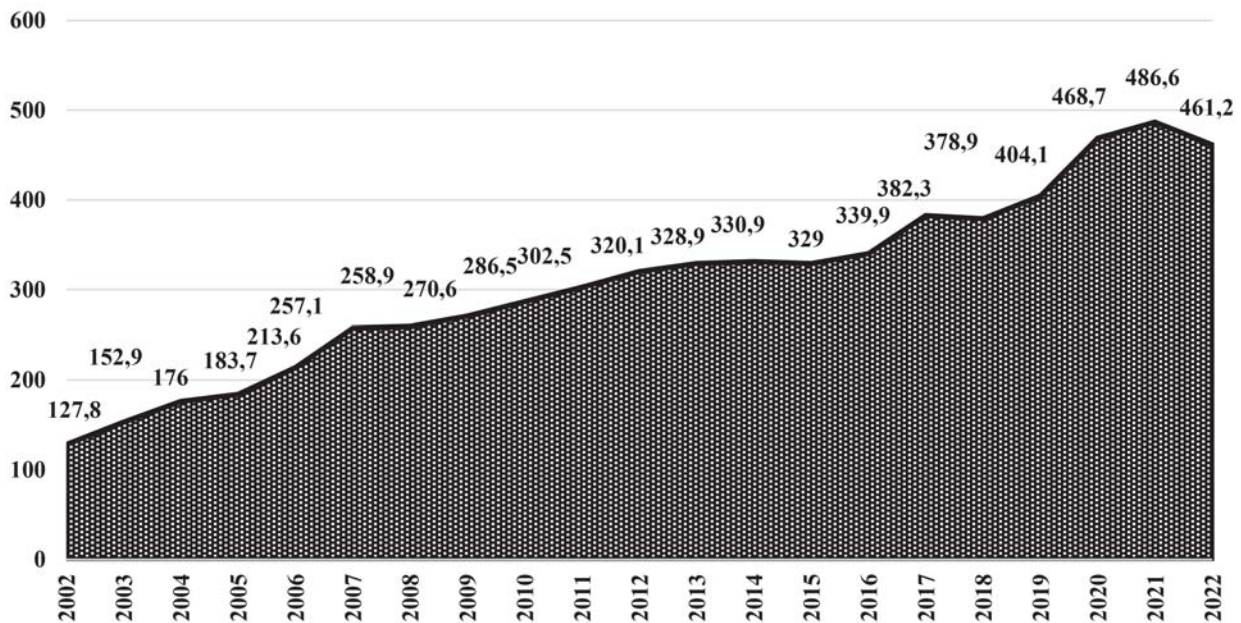

Рис. 1. Динаміка обсягу активів фінансових установ у світі у 2002—2022 рр., трлн дол. США

Джерело: складено авторами за [3].

ка зосереджена на фінансових ринках та процесах ціноутворення, а також на наслідках для розподілу ресурсів, управління ризиками та економічного добробуту. Як бачимо, в такій науковій позиції акцентовано, що фінансова економіка багато в чому визначена процесами, що відбуваються на сучасних фінансових ринках. В свою чергу, тенденції фінансових ринків визначають динаміку багатьох процесів сучасної економіки. Також зазначається, що базисом фінансової економіки є міждисциплінарний підхід, в якому використовуються надбання багатьох інших наук.

Зауважимо, що позиція, щодо ролі фінансових ринків у становленні сучасної фінансової економіки є достатньою мірою популярною. Так у вітчизняній праці знаходимо: "Фінансова економіка — це розмаїта сукупність фінансових ринків, які наповнюються новими фінансовими продуктами, технологіями та інноваціями" [2]. На наш погляд, такий логічний зв'язок між розвитком фінансових ринків та фінансиалізацією сучасної економіки є достатньою мірою очевидним. В першу чергу він заснований на тому фактові, що фінансовий капітал домінує на глобальному рівні та на рівні розвинених економік, а фінансові інституції володіють надзвичайно потужним потенціалом.

Його можна продемонструвати на прикладі динаміки показника активів фінансових установ у світі (рис. 1).

Дані рис. 1 є яскравим свідченням "фінансової глибини" сучасної економіки. Фактично, з 2002 року активи фінансових інституцій зросли зі 127,8 трлн дол. США до 461 трлн дол. США. І хоча в окремі періоди цей показник (втім, як і інші кількісні показники фінансового ринку) знижується, загальна висхідна тенденція протягом останніх десятиліть залишається незмінною.

В праці іншого всесвітньо відомого зарубіжного вченого Є. Фама зазначається наступне: "Фінансова економіка — це дисципліна в економіці, яка досліджує,

як функціонують фінансові ринки та як особи та організації приймають рішення щодо розподілу своїх фінансових ресурсів" [4]. Підтверджується зроблений вище висновок, що західна наукова думка в дослідженні фінансової економіки виходить, насамперед, з ролі фінансових ринків у сучасній економіці.

Поряд з цим, вітчизняна фінансова наука значно ширше розглядає сутність фінансової економіки, акцентуючи не тільки на фінансових ринках, а загалом на ролі фінансового господарства в архітектоніці сучасної економіки. Так, в одному з джерел можна знайти такий підхід: "Фінансова економіка — це галузь теоретико-прикладних знань про закони функціонування фінансових потоків і відносин між усіма суб'єктами економічного простору" [5]. Як бачимо, О. Гудзь розглядає фінансові потоки і відносини в широкому контексті — між усіма суб'єктами економічного простору — а не тільки на рівні фінансового ринку.

В науковій праці інших вітчизняних авторів говорить про фінансиалізацію економічного розвитку. Зазначається, що у результаті цього процесу "... модернізуються базові елементи економічної системи, що зумовлює формування фінансової економіки як системи теоретико-прикладних знань, в основі якої — глобальний контроль над грошима та їх потоками, рухом капіталу, цілісний контроль фінансів над соціально-економічними процесами та їх визначальна роль у формуванні поведінки економічних суб'єктів як на

національному, так і наднаціональному та глобальному рівнях" [6].

На які моменти треба звернути увагу? По-перше, фінансиалізація торкається усіх без винятку "елементів економічної системи; по-друге, формується глобальний контроль над рухом капіталу та грошей; по-третє, відбувається трансформація поведінки економічних агентів. Варто також підкреслити, що автори визначають вплив "фінансиалізації" не тільки на економічні, але й на со-

ціальні процеси. З таким підходом варто цілково погодитися, адже, соціальні виміри фінансизації є достатньою мірою вираженими і виявляються як у контексті фінансування різноманітних соціальних проєктів за рахунок централізованих фондів, так і з позиції корпоративної соціальної відповідальності бізнесу тощо.

Інші фахівці акцентують на тому, що фінансова економіка фактично представляє собою становлення нового економічного устрою, в якому панівну роль відіграють фінансові відносини: "...зміни, що відбулися в глобальній економіці наприкінці минулого століття, вивели на управлінські позиції фінансову складову і встановили новий панівний економічний устрій, який у сучасній літературі дістав назву "фінансова економіка" ("фінансоміка"), або фінансизм" [7].

Зазначимо, що окремі науковці використовують для характеристики сучасного фінансового господарства поняття "фінансовий простір" та "фінансове середовище". Можна припустити, що значною мірою існуючі підходи до цього терміну треба розглядати в контексті сутності фінансової економіки.

Зокрема, у праці С. Осаволук представлено визначення світового фінансового простору як об'єднання окремих національних фінансових ринків у процесі фінансової глобалізації [8]. Зважаючи на той факт, що у цьому визначенні акцентовано на ролі фінансових ринків, як важливого складника фінансового простору, беззаперечно можна говорити, що такий підхід перегукується з позиціями сучасних науковців щодо сутності фінансової економіки.

В свою чергу, зарубіжні вчені визначають фінансове середовище як набір чотирьох основних компонент: світового фінансового ринку, міжнародної банківської справи, фінансів міжнародних корпорацій та міжнародних портфельних інвестицій [9].

Враховуючи такі наукові позиції, очевидним є зв'язок між поняттями "фінансова економіка", "фінансовий простір" та "фінансове середовище", в яких агреговано відображається домінування фінансового капіталу в сучасній економіці. У зв'язку із зазначеним виникає питання про роль та значення фінансових інновацій у цих процесах.

Вказаний аспект варто розглядати через призму дослідження місця та ролі фінансових інновацій в сучасній економіці загалом та у фінансовому господарстві — зокрема. В цьому питанні будемо виходити з того, що фінансові інновації можна розглядати як інноваційні інструменти, інноваційні інституції, інноваційні технології та інноваційні бізнес-процеси. В свою чергу, інноваційна економіка представляє собою економіку, яка заснована на постійному, фактично безперервному процесі продукування та використання різноманітних інновацій.

Відомий дослідник Н. Пантелєєва зазначає наступне: "Функції фінансових інновацій на рівні господарського процесу характеризуються спрямованістю на підвищення економічних показників, підвищення прибутків, скорочення витрат, зменшення ризиків, зміни вартості, доступності й ефективності перерозподілу фінансових ресурсів тощо" [10]. Як бачимо, відома вчена виключно позитивно розглядає функції фінансових інновацій, зазначаючи, що вони дають можливість досягти багатьох ефектів економічними агентами.

Майже аналогічним чином розглядає функції фінансових інновацій і ряд іноземних фахівців. Зокрема, в роботі П. Туфано вказується [11]:

1. Забезпечення ефективного функціонування "неповних ринків" шляхом сприяння вільному переміщенню фінансових ресурсів і хеджування ризиків.
2. Подолання наслідків асиметрії інформації у фінансовому секторі.
3. Мінімізація трансакційних витрат;
4. Мінімізація податків та усунення недоліків у регулюванні;
5. Посилення глобалізаційних процесів та інтернаціоналізація фінансових ринків.
6. Поширення технологічних змін та інформаційних технологій, які стимулюють інновації.

В контексті зазначеного підкреслимо, що критика сучасного "фінансового" етапу розвитку глобальної багато в чому базується на існуванні проблеми посилення "розриву" між фінансовими інституціями та іншими економічними агентами. Очевидно, що тут мова йде і про виникнення окремих інновацій, які спрямовані на задоволення інтересів обмеженого кола осіб і жодним чином не пов'язані з потребою багатьох економічних агентів у вирішенні нагальних проблем. Більше того, такі інновації досить часто навіть шкодять суспільними інтересам, а не вирішують їх.

Звідси — все частіше у академічній літературі ставлять під сумнів однозначно позитивний характер фінансових інновацій. Виділяють випадки, коли відбувається використання недосконалості законодавства, використання асиметричності інформації, побудова різноманітних фінансових схем [12]. Поряд зі значними перевагами, що виникають завдяки запровадженню інновацій, виділяються і суттєві загрози, насамперед, з погляду стійкості фінансового середовища та економіки в цілому.

Втім, реально оцінюючи загрози, визначені певними фінансовими інноваціями, не треба заперечувати того факту, що якраз вони багато в чому є каталізаторами економічного розвитку. Так, кумулятивний ефект поширення інновацій на рівні національних економік виражається щонайменше через дві тенденції. По-перше, зростає бізнес-активність приватного сектору, що призводить до збільшення його фінансових можливостей. По-друге, зростання бізнесу визначає і нарощування обсягів централізованих джерел фінансових ресурсів (за рахунок збільшення податкових платежів), які також спрямовуються серед іншого у інноваційні проєкти.

Так, усі компанії-лідери за обсягами витрат на НДДКР є провідними економіками світу. Хоча в умовах транснаціоналізації виробничі потужності таких компаній розташовані по усьому світу, проте місце розташування головних офісів свідчить про наявність значного симбіозу між державною політикою у інноваційній сфері та інноваційною активністю приватного сектору.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження дає можливість зробити наступні висновки щодо місця інновацій у розвиткові фінансової економіки:

1. Існує чіткий логічний зв'язок між поняттями "фінансова економіка", "фінансове середовище" та "фінансовий простір", який визначений невпинною фінансиалізацією сучасної глобальної економіки, домінуванням фінансового капіталу в усіх без виключення її сферах. З одного боку, фінансова економіка є безпосереднім наслідком глобалізації світової економіки, з іншого, багато в чому, фінансиалізація визначає і її глобальний тренд.

2. Інновації, насамперед, інновації фінансові, є каталізатором поширення фінансової економіки. Звідси, безпосередній зв'язок між інноваційною та фінансовою економікою. Проте, інноваційність має дуальний вплив на фінансову економіку. З одного боку, вона сприяє економічному прогресу, з іншого, формує значні ризики для усіх без винятку економічних агентів. Дуальний характер фінансових інновацій з точки зору фінансиалізації сучасної економіки визначає питання про ефективність моделі державного регулювання фінансового сектору та економіки в цілому.

Література:

1. Bailey R. E. The Economics of Financial Markets Cambridge University Press. 2005. 528 p.
2. Чирак І. Опорний конспект лекцій з дисципліни "Фінансова економіка". THEU. Тернопіль. 2019. URL.: <http://dspace.wnu.edu.ua/bitstream> (дата звернення 10.03.2024 р.).
3. Total assets of financial institutions worldwide from 2002 to 2022. Statista. URL.: <https://www.statista.com/statistics/421060/global-financial-institutions-assets/> (дата звернення 10.03.2024 р.).
4. Fama Eugene F. Foundations of finance: portfolio decisions and securities prices. Basic Books, New York, 1976. 395 p.
5. Гудзь О. Фінансова економіка. Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій. URL.: https://duikt.edu.ua/ua/news-1-572-762-finansova-ekonomika_kafedra-marketingu (дата звернення 10.03.2024 р.).
6. Мельник В., Ломачинська І. Фінансова економіка: еволюція та концептуальні основи формування в новій економіці. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. № 6. С. 165—173.
7. Пилипів В. Методологічні аспекти визначення фінансового простору. Продуктивні сили України. 2009. № 1. С. 44—55.
8. Осаовлюк С. Розвиток світового фінансового ринку в умовах глобалізації: дис.... канд. екон. наук: 08.05.01. К., 2003. 157 с.
9. Eng M., Lees F., Mauer L. Global Finance. Addison-Wesley; Subsequent edition. 1997, 640 p.
10. Пантелєєва Н. Теоретико-методологічні засади фінансових інновацій. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 13. С. 3—7.
11. Tufano P. Financial Innovation and First Mover Advantages. Journal of Financial Economics. 1989. № 25. P. 213—240.
12. Perez C. Technological Revolutions and Financial Capital. Edward Elgar, UK, 2002. URL.: <http://library.hse.ru/incoming/docs/book1840649224.pdf> (дата звернення 10.03.2024 р.).

References:

1. Bailey, R. E. (2005), The Economics of Financial Markets, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
 2. Chyrak, I. (2019), Opornyi konspekt lektsii z dysypliny "Finansova ekonomika" [Reference synopsis of lectures on the discipline "Financial Economics"], TNEU, Ternopil, Ukraine.
 3. Statista (2023), "Total assets of financial institutions worldwide from 2002 to 2022", available at: <https://www.statista.com/statistics/421060/global-financial-institutions-assets/> (Accessed 10 March 2024).
 4. Fama, Eugene F. (1976) Foundations of finance: portfolio decisions and securities prices, Basic Books, New York, USA.
 5. Hudz, O. (2015), "Financial economy", Derzhavnyi universytet informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii, available at: https://duikt.edu.ua/ua/news-1-572-762-finansova-ekonomika_kafedra-marketingu (Accessed 10 March 2024).
 6. Melnyk, V. and Lomachynska, I. (2020), "Financial economy: evolution and conceptual foundations of formation in the new economy", Derzhava ta rehiony. Seria: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vol. 6, pp. 165—173.
 7. Pylypiv, V. (2009), "Methodological aspects of determining the financial space", Produktivni syly Ukrainy, vol. 1, pp. 44—55.
 8. Osavoliuk, S. (2003), "The development of the world financial market in the conditions of globalization", Abstract of Ph.D. dissertation, Kyiv, Ukraine.
 9. Eng, M. Lees, F. and Mauer, L. (1997), Global Finance, Subsequent edition, Addison-Wesley, Boston, USA.
 10. Pantieliieva, N. (2011), "Theoretical and methodological foundations of financial innovations", Innvestitsii: praktyka ta dosvid, vol. 13, pp. 3—7.
 11. Tufano, P. (1989), "Financial Innovation and First Mover Advantages". Journal of Financial Economics. vol. 25, pp. 213—240.
 12. Perez. C. (2002), Technological Revolutions and Financial Capital, Edward Elgar, UK, available at: <http://library.hse.ru/incoming/docs/book1840649224.pdf> (Accessed 10 March 2024).
- Стаття надійшла до редакції 17.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

О. В. Будько,
д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3354-6515>
Є. Д. Слайковська,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3888-3527>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.86

ВИКОРИСТАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В АУДИТІ

O. Budko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Finance and Accounting, Dniprovsky State Technical University, Kamianske
Ye. Slaikovska,
Applicant for higher education of the first (bachelor) level, Dniprovsky State Technical University, Kamianske

USE OF MANAGEMENT INFORMATION SYSTEMS IN AUDIT

У статті досліджено сутність управлінських інформаційних систем (УІС). Розглянуто рівні УІС відповідно до їх можливостей у реалізації завдань стратегічного, середньострокового, операційного управління та управління у реальному часі. Встановлено предметні області завдань, які вирішуються управлінськими інформаційними системами. Охарактеризовано основні типи управлінських інформаційних систем. Визначено поняття комп'ютерного аудиту. Висвітлено класифікацію інформаційних систем в аудиті. Розкрито варіанти рішень щодо використання інформаційних технологій в аудиті, а саме офісних програм, довідково-правових систем, програм бухгалтерського обліку і фінансового аналізу, спеціальних програм забезпечення аудиторської діяльності. Визначено мету і завдання аудиту в умовах комп'ютеризації. Розкрито методи аудиту з використанням комп'ютерів. Виокремлено етапи проведення комп'ютерного аудиту. Визначено переваги і недоліки застосування спеціального програмного забезпечення аудиту.

The purpose of the article is to generalize the theoretical and methodological approaches to conducting an audit in the conditions of the use of computer technologies in order to determine the prospects for its development. The essence of management information systems (MIS) as integrated reporting systems used by management personnel to plan and control activities is revealed. The levels of MIS were considered in accordance with their capabilities in implementing the tasks of strategic, medium-term, operational management and real-time management. Subject areas of tasks solved by management information systems (structured, unstructured and partially structured) are established. The main types of management information systems (report generation systems, decision support systems, strategic decision support systems) are characterized. The concept of computer audit is defined as the process of conducting audit procedures using modern information technologies. The classification of information systems in audit (functional (applied) audit information technologies and supporting audit information technologies) is highlighted. Variants of solutions

regarding the use of information technologies in auditing are revealed, namely office programs, legal reference systems, accounting and financial analysis programs, special programs for auditing activities. The purpose and tasks of the audit in the conditions of computerization are determined. Audit methods using computers are disclosed, which include the use of audit software, operation testing, other methods (integrated test setup, built-in audit tools). The stages of conducting a computer audit are distinguished (preparatory, which involves the formation of a database about the enterprise for checking the accounting display of its activities; the main one, during which the accounting display of the company's economic activity is checked with the help of computer data processing; the final stage, which summarizes the information obtained during the audit of the company's activities). The advantages and disadvantages of using special audit software are determined.

Ключові слова: управлінські інформаційні системи, аудит, комп'ютеризація, методи, етапи комп'ютерного аудиту.

Key words: management information systems, audit, computerization, methods, stages of computer audit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Управлінські інформаційні системи (УІС) є інтегрованими звітними системами, які використовуються управлінським персоналом для планування та контролю діяльності. УІС дозволяють здійснювати збір, організацію та аналіз даних, а також формування звітів, за допомогою яких з'являється можливість відслідковувати зміни, які відбуваються на підприємстві та здійснювати пошук нових можливостей для покращання його діяльності. УІС задовольняють потреби в управлінні через системи запитів, аналізу, моделювання та підтримки рішень. Вони покликані надавати допомогу в стратегічному плануванні, оперативному контролі та управлінні бізнес-процесами. Велике значення вони набувають і при проведенні аудиту діяльності підприємства, у процесі якого комп'ютерні інформаційні системи стають невід'ємною складовою успішного його здійснення. За цих умов важливим є визначення особливостей проведення аудиту з використанням комп'ютерних технологій, що забезпечить ефективну реалізацію його цілей і завдань на конкретному підприємстві.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами розвитку управлінських інформаційних систем та їх використання в аналізі і аудиті займалися такі науковці як О.В. Бондаренко [1], С.В. Івахненко [2], О.М. Кудирко [3], В.М. Панасюк [4], Г.Б. Пчелянська [5,6], Л.О. Терещенко [7], О.Л. Ткач [8], В.Ю. Фабіанська [9], Л.О. Ходаківська [10].

Авторами приділяється увага вирішенню проблем методики і технології аудиту в умовах використання комп'ютерних технологій [2,6]. Також досліджуються питання проведення комп'ютерного аудиту з урахуванням вимог європейського законодавства [9], інноваційні напрями розвитку аудиту, зокрема його цифровізації [4], методики аудиту ресурсів в умовах використання комп'ютерних технологій [8], визначення аудиторського ризику при здійсненні комп'ютерного аудиту [1].

Водночас питання дослідження принципів формування сучасних управлінських інформаційних систем, які є оптимальними та ефективними для вирішення управлінських завдань, пов'язаних з проведенням аудиту, є актуальними та такими, що потребують подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є узагальнення теоретико-методичних підходів до проведення аудиту в умовах використання комп'ютерних технологій з метою визначення перспектив його розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

УІС забезпечують формування даних та надають їх керівництву для планування, аналізу та контролю бізнес-процесів. Вони дозволяють автоматично об'єднувати інформацію із різних джерел, відрізняються простотою у використанні, з їх допомогою здійснюють запит інформації, яка знаходиться на різних рівнях формування, мають засоби агрегуван-

Рис. 1. Класифікація інформаційних систем в аудиті

Джерело: складено за [7].

ня інформації та передбачають можливості для формування звітності, включаючи графічне подання результатів.

УІС групуються за такими рівнями: системи стратегічного управління, які розраховані на 3—5 років (Corporate Planner, Probject Expert, Balanced Scorecard); системи середньострокового управління, які розраховані на 1—1,5 р. (Hyperion Pillar, Adaytum, Comshare MPC, Oracle Analyzes, Syteline Budgeting); системи операційного (місяць, квартал, півріччя) та оперативного (день, тиждень) управління — SAP R/3, Oracle Applications, BAAN, Syteline ERP, MFG PRO; бухгалтерські програми (MASTER-Бухгалтерія, BAS); системи управління у реальному часі (хвилини, секунди) — є вузькоспеціалізованими, включають аналітичне програмне забезпечення, яке дозволяє задавати параметри та допустимі відхилення процесу, яким управляють, здійснювати його контроль та своєчасно реагувати на відхилення.

Здійснюючи вибір УІС з метою прийняття управлінських рішень, слід встановити предметну область вирішуваних завдань, яку можна визначити як:

- структуровану, яка призначена для вирішення завдань, де відомі всі елементи та взаємозв'язки між ними (наприклад, інформаційна система для розрахунку заробітної плати);

- неструктуровану, яка призначена для вирішення завдань, у якій немає можливості виділити елементи та встановити взаємозв'язки між ними;

- частково структуровану, у якій отримана за допомогою управлінських систем інформація, аналізується людиною. Такі інформаційні системи можуть створювати звіти та здійснювати розробку альтернативних рішень.

Для вирішення управлінських завдань використовуються такі основні типи УІС:

- системи генерування звітів (information reporting systems (IRS)) забезпечують управлінський персонал інформацією для прийняття управлінських рішень. За допомогою таких УІС формуються звіти, зміст яких заздалегідь визначений менеджерами тією інформацією, яка їм необхідна;

- системи підтримки прийняття рішень (decision support system (DSS)) використовують моделі рішень та спеціалізовані бази даних для прийняття управлінських рішень менеджерами. DSS надають можливості аналітичного моделювання, гнучкі інструменти пошуку необхідних даних та використання різноманітних форм подання інформації. При цьому менеджери досліджують можливі альтернативи та отримують варіанти вирішення поставлених завдань;

- виконавчі інформаційні системи (executive information systems (EIS)) направлені на забезпечення топ-менеджменту інформацією відносно ключових чинників, які є важливими при реалізації стратегічних цілей підприємства.

Велика кількість представлених УІС обумовлює необхідність здійснення оптимального їх вибору для проведення аудиту діяльності компаній.

Комп'ютерний аудит визначається як проведення аудиторських процедур з використанням сучасних інформаційних технологій. Аудиторська діяльність потребує використання інформаційних систем, які надають можливості передачі, обробки і аналізу інформації. Класифікацію інформаційних технологій в аудиті наведено на рис. 1.

На відміну від різноманітних бухгалтерських інформаційних систем, аудиторські програми представлені невеликою кількістю рішень. На сьогодні в аудиті використовуються офісні програми (MS EXCEL, MS Access, MS Word), довідково-правові (нормативно-довідкові та інформаційно-пошукові) системи, програми бухгал-

терського обліку та фінансового аналізу, а також спеціалізоване програмне забезпечення аудиторської діяльності.

В офісних програмах частіше всього використовуються електронні таблиці, текстові процесори, електронні таблиці, системи управління базами даних з метою проведення аналізу, підготовки необхідних робочих документів аудитора, формування різноманітних запитів.

Довідково-правові системи включають нормативно-довідкову інформацію з бухгалтерського обліку, податкового законодавства, права (LIS, LIGA-ZAKON, Дінай (Професіонал, БОС, Гросбух, Цінні папери, ЗЕД-Експерт, Судова практика)). Використання довідково-правових систем забезпечує отримання аудитором необхідної інформації, яка оперативно оновлюється, для обґрунтування своєї думки.

Інформаційні системи бухгалтерського обліку є важливою складовою управлінських інформаційних систем та відіграють провідну роль в управлінні потоками економічної інформації. Використання інформаційних систем бухгалтерського обліку дозволяє зменшити вплив людського чинника, уникнути арифметичних помилок, зменшити часові витрати на виконання облікових процедур та надати інформацію у зручному електронному форматі для здійснення функцій контролю. На сьогодні найбільш використовуваними є інформаційні системи бухгалтерського обліку MASTER: Бухгалтерія, Дебет Плюс, Облік SaaS, Dilovod, M.E.DOC, BOOKKEEPER, Faigo (для обліку та формування податкової звітності для ФОП).

Програми фінансового аналізу направлені на вирішення таких завдань, як оцінка фінансового стану компанії, розробка стратегічних та тактичних управлінських рішень, оцінка нових напрямів діяльності підприємства (FP&A (фінансове планування і аналіз — корпоративне програмне забезпечення), Project Expert, Prime Expert).

Спеціалізоване програмне забезпечення аудиту дозволяє максимально автоматизувати кількість аудиторських процедур та підвищити якість проведення аудиту за рахунок зменшення впливу людського чинника на результати перевірки. Комп'ютерні аудиторські програми забезпечують можливість складання програми аудиту, робочих документів та звіту аудитора. Відомими зарубіжними програмами є CaseWare Audit, Working Papers, ACL, Team Mate, Audit Workstation.

При здійсненні аудиту з використанням комп'ютерних технологій мета і основні елементи його методології залишаються незмінними. Метою аудиту в умовах використання комп'ютерних інформаційних систем є використання програмного забезпечення клієнта (баз даних, електронних таблиць, програмних продуктів), а також використання власного програмного забезпечення. Використання комп'ютерних систем впливає на процеси обробки, зберігання, узагальнення та передачі облікової та фінансової інформації, а також на облікову систему та систему внутрішнього контролю підприємства, яке перевіряється.

Завданнями аудиту в умовах комп'ютеризації є:

— перевірка достовірності інформації, яка отримана за допомогою комп'ютерних технологій;

— визначення механізмів контролю доступу до інформації з метою уникнення несанкціонованого доступу до неї;

— визначення механізмів відновлення даних у разі їх втрати;

— оцінка ефективності системи внутрішнього контролю;

— встановлення всіх аспектів щодо дотримання компанією всіх стандартів звітності та її відповідності законодавству.

Використання комп'ютерних технологій в аудиті передбачається МСА [11]. До 2004 р. діяв окремий стандарт — МСА 401 "Аудит в умовах комп'ютерних інформаційних систем" та ряд Положень про міжнародну аудиторську практику, які втратили чинність, проте оскільки на сьогодні весь аудит розглядається як комп'ютерний, то питання, пов'язані з комп'ютеризацією аудиту розглядаються практично у всіх чинних стандартах.

Якісне проведення аудиту забезпечується обґрунтованим вибором методу аудиту. Методи аудиту з використанням комп'ютерів — це прийоми за допомогою яких комп'ютер використовується як інструмент аудиту. До таких методів відносяться:

1) програмне забезпечення для аудиту — це комп'ютерні програми, які використовуються аудитором для запуску комп'ютерних файлів клієнта. Сюди відносяться:

— пакетні програми — комп'ютерні програми, які призначені для обробки даних, у тому числі обробки комп'ютерних файлів з обліковою та іншою інформацією, їх відбір, здійснення розрахунків, формування нових файлів з даними та створення звітів, визначених аудитором;

— програми спеціального призначення, які призначені для виконання конкретних завдань, визначених аудитором при перевірці;

— програми запитів — це програми, які є частиною системи клієнта, часто використовуються для сортування і друкування даних та можуть бути адаптовані для цілей аудиту;

2) тестування операцій, що передбачає використання даних, які представлені аудитором для обробки в комп'ютерній системі клієнта. При цьому основною метою є перевірка роботи засобів контролю додатків;

3) інші методи включають:

— інтегровану тестову установку, яка використовується, коли тестові дані запускаються у реальному часі, включає створення фіктивних записів, які в подальшому можна проігнорувати та відмінити;

— вбудовані засоби аудиту (вбудовані контрольні пристрої аудиту) вимагають, щоб власний програмний код аудитора був вбудований у прикладне програмне забезпечення клієнта [12].

Вибір методу залежить від мети їх застосування, змісту фактів суб'єкта та доступу до них. Відповідно, використання комп'ютерних технологій в аудиті матиме вплив на аудиторські процедури обрані аудитором для формування аудиторської думки про облікову систему та систему внутрішнього контролю, на визначення та аналіз загального аудиторського ризику, а також на розробку та виконання тестів контролю.

Визначивши мету і завдання комп'ютерного аудиту, важливо правильно організувати процес його проведення. Слід виділити такі етапи проведення комп'ютерного аудиту:

- 1) підготовчий етап;
- 2) основний етап;
- 3) заключний етап.

Підготовчий етап передбачає формування бази даних про підприємство-клієнта, яка включає інформацію про об'єкт перевірки, дані облікових регістрів та фінансової звітності. На цьому етапі також здійснюється планування аудиту, яке враховує певні особливості його проведення: забезпеченість аудиторської фірми комп'ютерним обладнанням, необхідним для здійснення аудиту; залучення до перевірки фахівців у сфері комп'ютерних технологій; наявність знань та досвіду у сфері комп'ютерних технологій у аудиторів; доцільність використання тестів без комп'ютера. Крім того, на цьому етапі важливо визначитися, які можливості комп'ютерних систем аудитором буде використано при перевірці конкретного підприємства. При цьому аудит має встановити мету використання конкретної програми, визначити зміст та доступність інформації щодо об'єкта аудиту, а також типи операцій та шляхи, які слід перевірити, встановити аудиторські процедури, які використовуватимуться за допомогою конкретної програми; здійснити оцінку рівня впевненості щодо правильності оформлення і реєстрації операцій, правильно оцінити потенційно отримані результати.

На основному етапі аудитор повинен за допомогою комп'ютерної обробки даних дослідити форму обліку, визначити, які параметри (локальні чи мережеві) обробки даних використовуються при веденні бухгалтерського обліку, як здійснюється архівування та зберігання даних. Важливим є також визначення аудитором можливостей технічної, програмної та технологічної підтримки комп'ютерної обробки даних та оцінка комп'ютерної системи з точки зору її реагування на зміни нормативно-правової бази, її можливостей щодо складання оперативних звітів, здійснення аналізу, а також кваліфікація персоналу. Використання програмного аудиторського забезпечення на цьому етапі сприяє аналізу змісту бази даних, яка формується у бухгалтерському обліку, контролю показників у регістрах бухгалтерського обліку, тестування алгоритмів, які використовуються в бухгалтерських програмах, застосування можливостей довідково-пошукових інформаційних систем, формуванню робочих документів аудитора. Це дає змогу отримати аудиторські докази, джерелами яких є дані підготовлені у вигляді таблиць, відомостей, регістрів бухгалтерського обліку.

Заключний етап передбачає узагальнення інформації, отриманої у процесі аудиту діяльності підприємства. При цьому можливості комп'ютерної системи аудиту повинні забезпечити розрахунок виявлених порушень і помилок та визначення їх суттєвості, а також надавати перелік якісних порушень, які не впливають на баланс підприємства.

На всіх етапах аудиту використання комп'ютерних технологій забезпечує виконання таких процедур як тестування залишків за рахунками та операцій у сформованій базі даних, аналіз відхилень від заданих пара-

метрів в комп'ютерній базі даних підприємства, яке перевіряється, тестування інформаційної, програмної та технічної підтримки підприємства.

Перевагами застосування спеціалізованого програмного забезпечення аудиту є:

- якісне планування аудиторської перевірки і скорочення аудиторських процедур;
- зниження трудомісткості робіт, підвищення якості перевірки, скорочення термінів перевірки;
- можливість оцінки рівня аудиторського ризику і суттєвості помилок;

— контроль якості аудиту, який передбачає здійснення тестування розрахунків, можливість проведення повторних розрахунків, співставлення результатів з нормативними даними, визначення відхилень, та встановлення їх причин, надання пропозицій щодо покращання обліково-аналітичної діяльності та прийняття своєчасних управлінських рішень.

Водночас спеціалізовані програмні продукти мають певні недоліки, до яких слід віднести значну кількість процедур, які не використовуються у практичній діяльності аудитора, формалізовану послідовність аудиторських процедур, неможливість врахування специфіки діяльності конкретного підприємства, а також досвіду та вмінь аудитора.

Усунення цих недоліків можливо за умови відповідності комп'ютерних аудиторських програм таким вимогам як:

- наявність ефективних засобів контролю операцій за допомогою програми;
- гнучкість, що враховує специфіку діяльності підприємства конкретної галузі;
- ергономічність, що забезпечує можливість зручного введення даних та оперативного формування звітів;
- зв'язок з комп'ютерними програмами бухгалтерського обліку;
- можливість своєчасної підтримки програми з боку розробників програми.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК УДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, комп'ютерні технології надають аудиторам можливість ефективного використання великих обсягів інформації, що дозволить якісно здійснювати аудит та визначати ризики компанії, яка перевіряється. Комп'ютерні технології в аудиті відіграють важливу роль у підвищенні ефективності та точності аудиторських процедур. Вони забезпечують збір, збереження, аналіз та візуалізацію великих масивів даних, що надає можливість аудиторам оперативно виявляти потенційні ризики, помилки у фінансовій звітності підприємства клієнта. Комп'ютерні технології дозволяють автоматизувати ряд рутинних операцій, що дає можливість аудитору для більш ґрунтовної оцінки і аналізу інформації та виявляти помилки та шахрайства.

Література:

1. Бондаренко О.В. Аудиторський ризик при використанні комп'ютерної інформаційної системи підприємства. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. Вип. 24.7. С. 228—235.

2. Івахненко С.В. Інформаційні технології аудиту та внутрішньогосподарського контролю в контексті світової інтеграції. Житомир: ПП "Рута", 2010. 432 с.

3. Кудирко О.М. Комп'ютеризація аудиту в Україні: актуальні проблеми та реальні перспективи. Економіка та держава. 2018. № 9. С. 34—38.

4. Панасюк В.М. Цифровізація вітчизняного аудиту: тренди і перспективи. Інфраструктура ринку. 2021. Вип. 52. С. 190—194.

5. Пчелянська Г.Б. Аудит в умовах використання комп'ютерних систем: монографія; за заг. ред. д.е.н., проф. В. В. Немченко. Одеса: Фенікс, 2016. С. 271—280.

6. Пчелянська Г.Б., Маркова Т.Д., Дойчева К.С. Особливості аудиту в комп'ютерному середовищі. Економіка харчової промисловості. 2016. Т. 8, Вип. 3. С. 46—51.

7. Терещенко Л.О., Кудрицький Б.В. Комп'ютерний аудит: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2011. 226 с.

8. Ткач О.Л. Аудит ресурсів підприємства в умовах використання комп'ютерних технологій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: економіка і менеджмент: збірник наукових праць. 2020. № 44. С. 73—81.

9. Фабіянська В.Ю., Бельдій А.М. Комп'ютерний аудит в Україні в контексті вимог європейського законодавства. Облік і фінанси. 2019. № 3 (85). С. 129—137.

10. Ходаківська Л.О., Ходаківська К.С. Комп'ютерні технології аудиту в умовах розвитку сучасних інформаційних систем. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Спецвипуск. Полтава: ПДАА. 2012. С. 136—141.

11. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2018 рр. / Пер. з англ. К.: Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2018, ч. 1. 1492 с. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-audit>

12. Аудит в умовах комп'ютерної обробки даних. Офіційний сайт ACCA (The Association of Chartered Certified Accountants). URL: <https://www.acca-global.com/us/en.html>

References:

1. Bondarenko, O.V. (2014), "Audit risk when using the company's computer information system", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 24.7, pp. 228—235.

2. Ivakhnenkov, S.V. (2010), *Informatsiini tekhnolohii audytu ta vnutrishnohospodarskoho kontroliu v konteksti svitovoi intehratsii* [Information technologies of audit and internal control in the context of global integration], PP Ruta, Zhytomyr, Ukraine.

3. Kudyrko, O.M. (2018), "Computerization of audit in Ukraine: actual problems and real prospects", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 34—38.

4. Panasiuk, V.M. (2021), "Digitization of the domestic audit: trends and prospects", *Infrastruktura rynku*, vol. 52, pp. 190—194.

5. Pchelianka, H. B. (2016), *Audyt v umovakh vykozystannia kompiuternykh cytem* [Audit in the conditions of using computer systems], Feniks, Odessa, Ukraine, pp. 271—280.

6. Pchelianska, H.B., Markova, T.D. and Doicheva, K.S. (2016), "Peculiarities of auditing in a computer environ-

ment", *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, Vol. 8, Issue 3, pp. 46—51.

7. Tereshchenko, L.O. and Kudrytskyi, B.V. (2011), *Kompiuternyi audyt* [Computer audit], KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Tkach, O.L. (2020), "Audit of enterprise resources in the conditions of using computer technologies", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: ekonomika i menedzhment: zbirnyk naukovykh prats*, vol. 44, pp. 73—81.

9. Fabiianska, V.Iu. and Beldii, A.M. (2019), "Computer audit in Ukraine in the context of the requirements of European legislation", *Oblik i finansy*, vol. 3 (85), pp. 129—137.

10. Khodakivska, L.O. and Khodakivska, K.S. (2012), "Computer technology of audit in the development of modern information systems", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, pp. 136—141.

11. Ministry of Finance of Ukraine (2018), "International standards of quality control, auditing, review, other assurance and related services", [Online], available at: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-audit> (Accessed 15 February 2024).

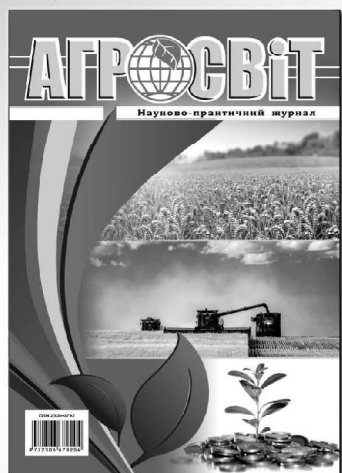
12. Official site ACCA (The Association of Chartered Certified Accountants) (2024), "Audit in the conditions of computer data processing", [Online], available at: <https://www.accaglobal.com/us/en.html> (Accessed 10 February 2024).

Стаття надійшла до редакції 25.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

У. З. Ватаманюк-Зелінська,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансового менеджменту

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4971-5763>

Я. А. Даниляк,

здобувач вищої освіти спеціальності "Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок", Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9188-0900>

М-П. Б. Зелінський,

здобувач вищої освіти спеціальності "Публічне управління та адміністрування",

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5806-5750>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.92

ПОЛІТИКА ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В ЕНЕРГЕТИЧНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ

U. Vatamanyuk-Zelinska,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Financial Management, Lviv Ivan Franko National University

Y. Danyliak,

Applicant of higher education specialty "Finance, banking, insurance
and stock market", Lviv Ivan Franko National University

M-P. Zelinskyi,

Applicant of higher education specialty "Public management
and administration", Lviv Ivan Franko National University

POLICY OF FOREIGN INVESTMENT IN THE ENERGY SECTOR OF UKRAINE

У статті розкрито основні тенденції інвестування у енергетичний сектор України у довоєнний та воєнний періоди. Зокрема, розглянуто сектори, в які залучено найбільше іноземних інвестицій до повномасштабного вторгнення на територію України, серед яких виділено фінансування відновлюваних джерел енергії. Вказано інвестиційні потреби на відновлення енергетичного сектора України, зважаючи на руйнування критично важливих об'єктів паливно-енергетичного комплексу в період війни. Проаналізовано обсяги залучених ресурсів з іноземних фінансових джерел та перспективи розвитку енергетичного хабу в Україні у період післявоєнного відновлення. За результатами проведеного аналізу виокремлено перспективи іноземного інвестування у енергетичний сектор України за рахунок реалізації проєктів із розширення енергетичної інфраструктури на основі транскордонного співробітництва. Іноземне інвестування таких проєктів на території України допоможе збалансувати витрати/вигоди країн-учасників, стане важливим для ефективного розвитку транскордонної інфраструктури і членству в ЄС, виступаючи як альтернатива безповоротній фінансовій допомозі та кредитуванню.

The article reveals the main trends of investment in the energy sector of Ukraine in the pre-war and war periods. In particular, there are considered the sectors that attracted the most foreign investment before the full-scale invasion of Ukraine, among which the financing of renewable energy sources is highlighted. The investment needs for the restoration of the energy sector of Ukraine, due to the destruction of critical facilities of the fuel and energy complex during the war are indicated. The volume of resources attracted from foreign financial sources and the prospects for the development of an energy hub in Ukraine in the period of post-war recovery are analysed. Based on the results of the analysis, the article highlights the prospects for foreign investment in the energy sector of Ukraine through the implementation of projects to expand energy infrastructure on the basis of cross-border cooperation. Foreign investment in such projects in Ukraine will help to balance the costs/benefits of the participating countries will be important for the effective development of cross-border infrastructure and EU membership, acting as an alternative to non-repayable financial assistance and loans. To ensure energy independence, which will involve the development of energy efficiency and decentralised generation of energy from renewable sources, it is necessary to apply the CBA mechanism in Ukraine. Its purpose is to ensure the stability of the country's energy systems through cross-border cooperation, when the electricity markets of the partner countries function effectively. Nevertheless, when building a common energy infrastructure, it is advisable to share the costs between these participating countries. Taking into consideration benefits (lower prices for their own consumers, avoidance of environmental risks and negative consequences resulting from an accident at a facility, etc.) that they will receive in the field of energy supply by participating in cross-border cooperation projects, it is advisable to provide for the possibility of compensation for the cost and risks of implementing such projects. Thus, the location of energy infrastructure facilities on the territory of Ukraine, considering the availability of fuel resources, will help ensure, first of all, post-war recovery, energy independence and contribution to the development of a common trans-European energy infrastructure. It will also provide opportunities for attracting foreign investment, which is economically beneficial for the state, rather than receiving non-repayable international financial assistance or loans, which cannot be guaranteed in the long term for Ukraine. Our country's implementation of projects on the basis of cross-border cooperation shows prospects for successful European integration, in particular, by adhering to the priorities and principles of setting EU energy goals, as well as opportunities for integration into EU energy markets, ensuring energy security and developing competition.

Ключові слова: енергетична інфраструктура, інвестиції, проекти, відновлювані джерела енергії, воєнний стан.

Key words: energy infrastructure, investments, projects, renewable energy sources, martial law.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В результаті російської агресії було пошкоджено і знищено об'єкти критичної інфраструктури в Україні, зокрема, ТЕС та ГЕС. Під час війни наша держава втратила понад 90% вітрової генерації, три чверті теплової, третину сонячної генерації та теплових електростанцій і майже половину атомної (Запорізька АЕС перебуває під контролем України, однак війська РФ досі контролюють периметр станції та перебувають в Енергодарі). Це зумовило дефіцит потужності в об'єднаній енергосистемі України. Для того, щоб відновити надійні схеми енергопостачання необхідні великі фінансові вкладення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми залучення іноземних інвестицій в Україні під час війни досліджували багато українських вчених, зокрема, О. Нечипорук [1]. А. Завербний, М. Кісь, Ю. Білоус [2], проаналізували проблеми і перспективи залучення зовнішніх інвестицій у проекти відновлювальної енергетики України у воєнний та післявоєнний періоди. Ключові етапи залучення інвестицій для реалізації проєктів в енергетичному секторі дослідив Д. Невмержицький [3]. Рекомендації, пропозиції щодо фінансування енергетичного сектору України шляхом спрямування бюджетних інвестицій розробили Л. Михайлова,

Рис. 1. Топ-10 секторів, в які залучено найбільше іноземних інвестицій у першому півріччі 2022 р., (млрд. дол.)

Джерело: сформовано на основі [7].

І. Семенишина, А. Полухін, Я. Лукашевич [4] та ін. Проте, на нашу думку, проблеми залучення джерел іноземного інвестування в енергетичний сектор України є актуальними, однак, зважаючи на динамічність зовнішнього середовища і нестабільну політичну ситуацію містять не достатню кількість способів їх вирішення.

МЕТА СТАТТІ

Представити можливості іноземного інвестування у паливно-енергетичний комплекс України із метою забезпечення переваг участі для зовнішніх інвесторів та задля формування енергонезалежності України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Обставини повномасштабного вторгнення завдали руйнувань енергетичній інфраструктурі України, що зумовило необхідність зменшення обсягів споживання електроенергії. Сьогодні процес відбудови енергетичної інфраструктури спрямований перш за все на задоволення потреб побутових та юридичних споживачів. Однак, у перспективі Україна здатна забезпечити собі енергетичну автономію та перетворитися на "енергетичний хаб" Європи.

Так, Енергетична стратегія України до 2050 року передбачає відновлення енергетичного сектору за найсучаснішими технологіями, зміцнення стійкості системи та посилення енергетичної безпеки України і європейського континенту в цілому. Стратегія визначає досягнення кліматичної нейтральності в енергетиці до 2050 року. Таким чином енергетика є інвестиційним пріоритетом, зокрема, визначені напрямки, за якими вже зараз можна інвестувати в енергетичний сектор України. До них, зокрема, належать: будівництво вітрових та сонячних електростанцій, будівництво установок зберігання енергії та з виробництва біометану; будівництво інтерконекторів з ENTSO-E; розвиток смарт-мереж в рамках ДПП з Операторами систем розподілу (пілотний проєкт реалізується вже в "Миколаївобленерго" та "Хмельницькобленерго") [5].

Зауважимо, що до війни, за осінньо-зимовий період 2021—2022 рр. Україна імпортувала 2,540 тис. кВт/год електроенергії з Румунії, 3,925 тис. кВт/год — зі Словаччини та найбільше, 1 245,202 кВт/год — з Білорусі. Експортувала наша держава в цей період електроенергію до Молдови — 0,460 тис. кВт/год, Польщі — 235,653 тис. кВт/год, Румунії — 106,355 тис. кВт/год, Словаччини — 235,521 тис. кВт/год та Угорщини — 352,058 тис. кВт/год. Після повномасштабного вторгнення імпорт електроенергії з Білорусі припинився. Крім того, фактично до квітня 2023 р., було зупинено експорт електроенергії через масовані ракетні удари росії по енергосистемі України [6].

Зауважимо, що у період з січня по червень 2022 року іноземні інвестори оголосили про інвестиційні проєкти на суму понад 402 млрд. доларів [7]. Це найбільший обсяг загальних капітальних витрат, зафіксований з другого півріччя 2019 р., до початку пандемії Covid-19, коли загальний обсяг оголошених прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну становив 434 млрд. доларів. На рис. 1 зазначено перелік секторів економіки, які отримали найбільше фінансування ПІІ.

Отож, максимальні обсяги інвестування, в це приблизно 90 млрд дол. було залучено у сектор відновлюваної енергетики. У 2022 р. частка відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) в енергетичному балансі України повинна була сягнути 9%. Не дивлячись на той факт, що внаслідок розв'язання рф війни проти України, половина об'єктів ВДЕ перебуває під загрозою повної або часткової руйнації, інвестиційний потенціал України в секторі ВДЕ все ще є значним, і його реалізація продовжиться після закінчення війни [7]. До того ж, ідея щодо залучення іноземних інвестицій в енергетику України для здобуття енергонезалежності як національної безпеки в довгостроковій перспективі, декарбонізації та "чистої" енергетики була розглянута ще до початку повномасштабного вторгнення. Україна була долучена до ініціативи Net Zero World та мала отримати доступ до розробок Міністерства енергетики США для можливостей реалізації пілотних проєктів з декарбон-

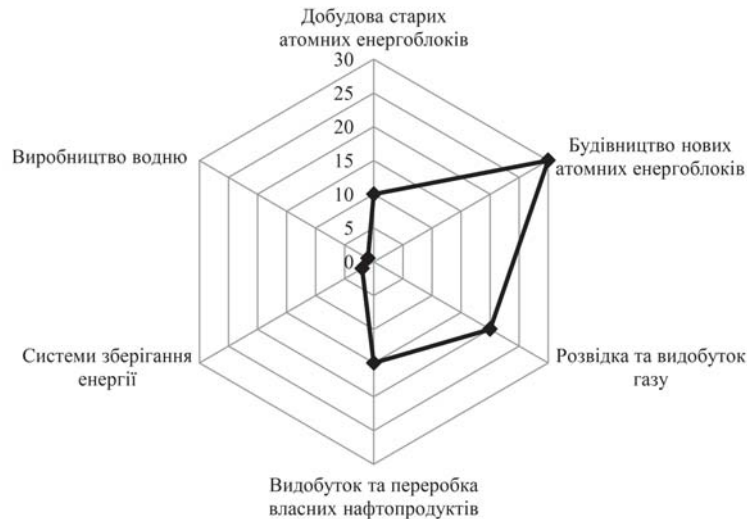

Рис. 2. Інвестиційні потреби енергетичного сектора України у 2023 р., млрд. дол.

Джерело: сформовано на основі [9].

ізації. Також була погоджена якнайшвидша відмова від використання викопного вугілля [8]. Проте потреби залучення іноземних інвестицій в енергетичний сектор України від початку повномасштабного вторгнення змінилися (рис. 2). Загальний обсяг потреби інвестицій в енергетичний сектор оцінюється більш ніж в 75 млрд доларів [9].

Як бачимо, найбільшою є потреба інвестиційних вкладень у будівництво нових атомних енергоблоків, адже саме атомні електростанції забезпечують майже половину видобутку електроенергії, потрібної державі. Таке будівництво дасть змогу компенсувати втрачені потужності Запорізької атомної електростанції, що сприятиме енергетичній безпеці України, забезпечуючи повну незалежність сектора атомної енергетики від країни-агресора. Із цією метою укладено угоду між Національною атомною енергогенеруючою компанією "Енергоатом" (АТ НАЕК "Енергоатом") та американсь-

кою компанією Holtec International. Угода реалізовуватиметься із урахуванням пріоритетних напрямків енергетичної політики України, що також передбачено проектом "Концепції зеленого енергетичного переходу України до 2050 року" [10]. Україна планує почати використання новітніх ядерних технологій в межах реалізації першого пілотного проекту до березня 2029 року. Зараз сім енергоблоків українських АЕС повністю переведені на паливо американського виробництва. З 2024 року таким паливом мають забезпечувати всі 15 енергоблоків вітчизняних АЕС. Завдяки цьому атомна енергетика України набуде остаточної незалежності від росії. [11]. Перспективи розвитку енергетичного хабу в Україні у період післявоєнного відновлення подано на рис. 3.

До основних секторів залучення інвестицій за допомогою яких зможе реалізуватися та зміцнитися вітчизняна енергетична система належать:

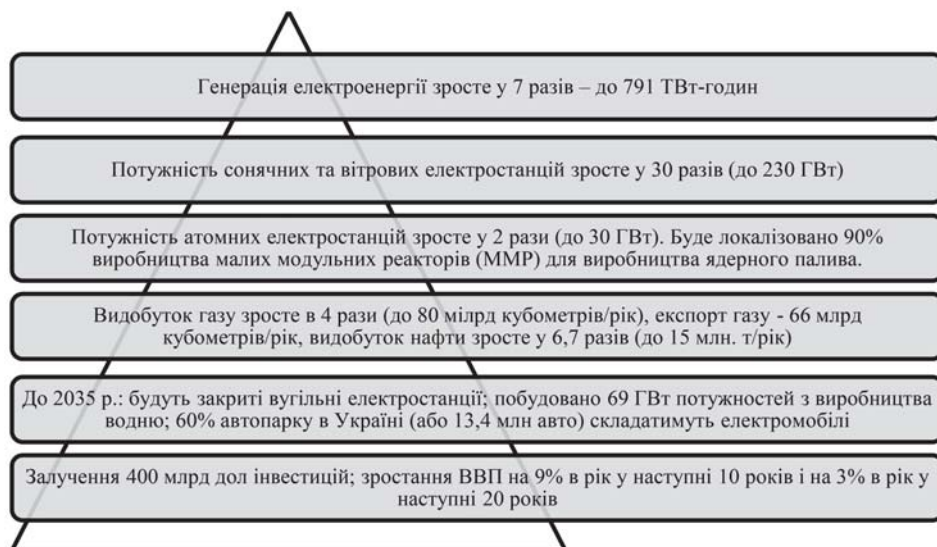

Рис. 3. Перспективи розвитку енергетичного хабу в Україні у період післявоєнного відновлення

Джерело: сформовано на основі [12].

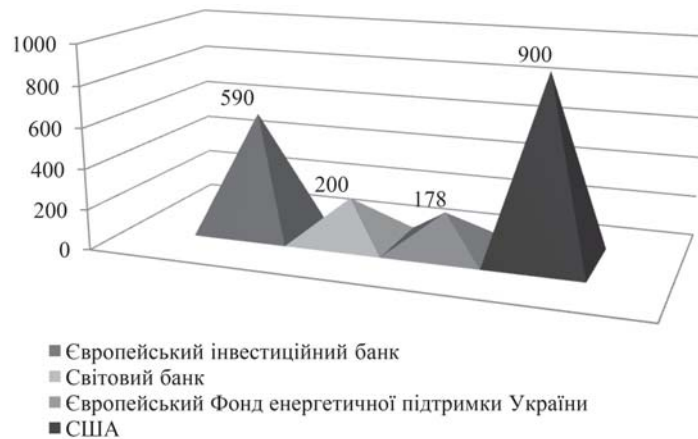

Рис. 4. Інвестиції на відновлення об'єктів енергетичної інфраструктури України, залучені з іноземних фінансових джерел млн дол.

Джерело: сформовано на основі [14].

1. Нафто- та газовидобування з власних родовищ. До повномасштабного вторгнення в Україну постачалося 70% нафтопродуктів з росії та білорусі. Співпраця припинилася, а ситуацію вдалось нормалізувати за рахунок імпорту з Заходу. Проте залежність від поставок не дає нашій державі досягти повної енергонезалежності [13]. Хоча, зважаючи на те, що Україна має свої родовища газу і нафти, вона може формувати й власну енергонезалежність. Отже, є велика необхідність в залученні партнерів та інвесторів на 20 родовищ на сході та заході України, які мають сумарний запас 12 млн тонн нафти з конденсатом і 30 млрд куб м газу. Варто зазначити, що аби отримати успіх задуму пов'язаного з приростом видобутку та експорту газу і нафти, необхідним є звільнення Криму від російської окупації та забезпечення безпеки чорноморського шельфу [12]. Крім того, необхідно вирішити питання щодо ліквідації олігархічних монополій в цій галузі.

2. Інвестування в системи добування сонячної та вітрової енергії. Будівництво таких систем є найбільш надійним та прогнозованим з точки зору ризиків, враховуючи перспективи використання відновлювальних джерел енергії "зеленої" енергетики.

3. Інвестування в освіту та наукові дослідження у сфері енергетики. Зважаючи на пріоритет розвитку енергетичного сектора України під час дії воєнного стану і у повоєнний період, необхідним є залучення широкого кола висококваліфікованих іноземних фахівців для навчання та обміну досвідом, а також фінансова підтримка науково-технічної діяльності, результати якої спрямовані на відбудову та подальший розвиток вітчизняної енергетики.

Зауважимо, що позитивно вплинути на залучення іноземних інвестицій в енергетичний сектор України здатна ефективна індустріальна політика держави. Адже потреби внутрішніх і зовнішніх споживачів, зокрема, таких галузей як металургія, машинобудування, хімічна промисловість зумовлюють пропозицію відповідних енергопослуг і сервісів. Заходи із підвищення енергоефективності економіки регіонів, комунального господарства та побуту мешканців сприяють формуванню регіональних стратегій, що мають передбачати і враховувати прогнозування та оцінку ризиків на ринках енергоресурсів.

Водночас, набуває необхідності комплексний підхід в політиці захисту інвестицій. Він, зокрема, має передбачати відповідні державні гарантії та ефективну національну систему судового захисту інвестицій в енергетичний сектор на державному та регіональному рівнях і, також, безпосередньо в територіальних громадах. Це підвищить рівень інвестиційної привабливості не лише в сфері енергетики, а й у інших, супутніх їй, галузях економіки України.

На відновлення об'єктів енергетичної інфраструктури, які були пошкоджені чи зруйновані унаслідок ворожих атак, інвестуються кошти, отримані Україною у формі фінансової допомоги від інших держав. Так, восени 2022 р. Європейський інвестиційний банк перерахував 590 млн доларів на ремонт об'єктів енергетичної інфраструктури України [14]. З цієї ж метою навесні 2022 р. Світовим банком було виділено грант для України в розмірі 200 млн дол. Європейський Фонд енергетичної підтримки України надав 178 млн дол, майже 900 млн доларів виділили США (рис. 4).

Для того аби знайти більше інвесторів Фонд державного майна України (ФДМУ) намагається організувати Український суверенний фонд який, зокрема, співпрацюватиме із представниками інших суверенних фондів світу. Одним із пріоритетних напрямків для залучення капіталу буде енергетичний сектор. ФДМУ спільно з експертами вже напрацьовує стратегію роботи та мандат Українського суверенного фонду. Також був прийнятий законопроект який, у зв'язку із цим вносить зміни до закону "Про Фонд державного майна України" [15].

Зауважимо, що досвід інвестиційної діяльності суверенних фондів інших країн доволі позитивний. Так, у 2021 році QIA, суверенний фонд Катару, інвестував 85 млн фунтів стерлінгів у Rolls-Royce SMR Limited. Ця компанія розробляє проєкти у сфері ядерної енергетики, що є альтернативними функціонуванню традиційних атомних електростанцій. Суверенні фонди ОАЕ, серед яких Mubadala Investment Co, у 2023 р. інвестували 30 млрд дол у стратегічні сектори економіки Південної Кореї, реалізуючи, серед інших, проєкти атомної та ін. видів енергетики. Ця співпраця є найбільшою закордонною інвестицією ОАЕ. Суверенний фонд Сінгапуру

GIC разом з іспанською енергетичною компанією Iberdrola з 2023 року інвестуватимуть у розвиток 1865 км мереж електропередачі в Бразилії. Національна комісія ринку цінних паперів країни оцінює цей проєкт у 2,4 млрд реалів (430 млн євро). Також у 2023 році GIC та інший сингапурський суверенний фонд Temasek разом з компаніями Brookfield Renewable Partners та MidOcean Energy придбали 100% акцій австралійської енергетичної фірми Origin Energy Limited. Це великий виробник та роздрібний продавець електроенергії. Зокрема, Origin Energy Limited управляє найбільшою в Австралії вугільною електростанцією. Угоду оцінюють в 18,7 млрд австралійських доларів (майже 12 млрд дол). У квітні 2022 року OIA, суверенний фонд Оману, інвестував 350 млн дол у Crusoe Energy Systems Inc. Компанія пропонує удосконалену технологію видобутку газу. Crusoe Energy Systems вважає, що на Близький Схід і Північну Африку припадає приблизно 38% світового спалювання надлишкового газу на факелах. Компанія пропонує рішення, коли спалювання цього газу переходить в енергію для генераторів, які, у свою чергу, живлять обладнання свердловин [14].

Таким чином, суверенні фонди є потенційними інвесторами для підприємств паливно-енергетичного комплексу. Без залучення інвестицій в реалізацію енергоефективних проєктів на державному і регіональному рівнях у т.ч. на рівні проєктів "зеленої" енергетики для територіальних громад, економіка не зможе ефективно функціонувати, а досягти цілей економічного зростання та забезпечити сталий розвиток буде вкрай складно.

ВИСНОВКИ

Для забезпечення енергонезалежності, яка передбачатиме розвиток енергоефективності та децентралізовану генерацію енергії з відновлюваних джерел, необхідним є застосування механізму СВСА в Україні. Його дія полягає в забезпеченні стабільності енергетичних систем держави на основі транскордонного співробітництва, коли ефективно функціонуватимуть ринки електроенергії країн-партнерів. Попри те, будуючи спільну енергетичну інфраструктуру доцільним є розподіл витрат між цими країнами-учасниками. Зважаючи на переваги (зниження ціни для власних споживачів, уникнення екологічних ризиків та негативних наслідків, що виникнуть внаслідок аварії на об'єкті та ін.), які вони отримують в сфері енергозабезпечення за умови участі в проєктах транскордонного співробітництва, доцільно передбачити можливість компенсації вартості та ризиків реалізації таких проєктів. Отож, розміщення об'єктів енергетичної інфраструктури на території України, зважаючи на наявність паливних ресурсів, дасть змогу забезпечити, насамперед, післявоєнне відновлення, енергетичну незалежність та свій внесок у розвиток спільної транс'європейської енергетичної інфраструктури. Це також можливість залучення іноземних інвестицій, що є економічно вигідним для держави, а не отримання безповоротної міжнародної фінансової допомоги чи кредитів які, для України, не можуть бути гарантованими у довгостроковій перспективі. Реалізація нашої державою проєктів на засадах транскордонного співробітництва показує перспективи для успішної євроінте-

рації, зокрема, шляхом дотримання пріоритетів і принципів побудови цілей ЄС в енергетиці, а також можливостей інтеграції до енергетичних ринків держав ЄС, забезпечення енергетичної безпеки та розвитку конкуренції.

Перспективами подальшого наукового пошуку є дослідження правових і юридичних аспектів щодо розподілу інвестиційних ресурсів для планування і реалізації проєктів енергетичної інфраструктури, формування тарифів, фінансового нагляду, вирішення можливих конфліктів за наслідками реалізації об'єктів спільної енергетичної інфраструктури. Адже рішення стосуватиметься різних дозвільних процедур країн-учасниць, Регламенту TEN-E (Транс'європейські мережі) та формування відповідних рішень Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг України (НКРЕКП), Національною енергетичною компанією "Укренерго", ТОВ "Оператором газотранспортної системи України", рішень наднаціонального органу ЄС — Агенції взаємодії енергетичних регуляторів (ACER) та ін.

Література:

1. Нечипорук О.В. Проблема залучення іноземних інвестицій в Україні під час війни. Економіка та суспільство. 2023. № 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-6>, (дата звернення: 07.03.2024).
2. Завербний А. С., Кісь М. Я., Білоус Ю.Б. Проблеми і перспективи залучення зовнішніх інвестицій у проєкти відновлювальної енергетики України у воєнний та післявоєнний періоди. Економіка та суспільство. 2023. № 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-10>, (дата звернення: 07.03.2024).
3. Невмержицький Д. Етапи залучення інвестицій до енергетичного сектору України. Прогресивні дослідження в сучасному світі: Збірник матеріалів X Міжнар. наук.-практ конференції. (м. Бостон 22—24 лип. 2023 р.) Бостон, США, 2023. С. 483—487. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/06/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-22-24.06.2023.pdf#page=483>, (дата звернення: 07.03.2024).
4. Михайлова Л.М., Семенишина І.В., Полухін А.В., Лукашевич Я.П. Аналіз джерел фінансування проєкту розвитку енергетики в Україні (від теорії до практики). Академічні Візії, 2023. № 16. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7614875>, (дата звернення: 07.03.2024).
5. Яким буде енергетичний сектор після війни. Економічна Правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/4/701854/> (дата звернення: 07.03.2024).
6. Імпорт та експорт електроенергії в Україні під час повномасштабної війни. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/12/21/infografika/ekonomika/import-ta-eksport-elektroenerhiyi-ukrayini-povnomasshtabnoyi-vijny>, (дата звернення: 07.03.2024).
7. Світові інвестиційні тенденції у 1 півріччі 2022 року. URL: <https://dia.dp.gov.ua/svitovi-investiciijnitendenci%D1%97-u-1-pivrichchi-2022/>, (дата звернення: 07.03.2024).
8. Україна залучатиме іноземні інвестиції в енергетику. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric->

economy/3388515-ukraina-zalucatime-inozemni-investicii-v-energetiku-smigal.html, (дата звернення: 07.03.2024).

9. Амелін А. Що цікавить іноземних інвесторів. URL: <https://investory.news/anatolij-amenin-shho-cikavit-inozemnix-investoriv/>, (дата звернення: 07.03.2024).

10. Проект Концепції "зеленого" енергетичного переходу України до 2050 року. Міністерство енергетики та захисту довкілля України. URL: <https://enefcities.org.ua/upload/files/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97%20%281%29.pdf>, (дата звернення: 07.03.2024).

11. В Україні побудують до 20 атомних енергоблоків. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3699334-v-ukraini-pobuduut-do-20-atomnih-energoblokiv.html>, (дата звернення: 07.03.2024).

12. Україна — енергетичний хаб Європи: фантазія чи реальність — аналіз Олександра Качуби. URL: <https://www.unian.ua/special/ukrajina-energetichnij-hab-yevropi-fantaziya-chi-realnist-analiz-oleksandra-kacubi-12327558.html>, (дата звернення: 07.03.2024).

13. Шлях до енергонезалежності: як Україні забезпечити себе нафтопродуктами. Економічна Правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/6/700870/>, (дата звернення: 07.03.2024).

14. Український суверенний фонд може стати одним із джерел відновлення енергетики. Економічна Правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/6/705158/>, (дата звернення: 07.03.2024).

15. Реєстр. № 8250 від 30.11.2022 "Про внесення змін до Закону України "Про Фонд державного майна України" щодо оптимізації структури Фонду державного майна України". Міністерство економіки України. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-3115180.pdf, (дата звернення: 07.03.2024).

References:

1. Nechyporuk, O.V. (2023), "The problem of attracting foreign investment in Ukraine during the war", *Economy and society*, [Online], vol.54, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-6>, (Accessed 07 Mar 2024).

2. Zaverbnyj, A.S., Kis, M.Y., and Bilous, Y.B. (2023) "Problems and prospects for attracting foreign investment in renewable energy projects in Ukraine during the war and post-war periods", *Economy and society*, [Online], vol. 51, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-10>, (Accessed 07 Mar 2024).

3. Nevmerzhytskyi, D.S. (2023), "Stages of attracting investment in the energy sector of Ukraine", *Progressive research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference*, BoScience Publisher, Boston, USA, [Online], pp. 483—487, available at: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/06/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-22-24.06.2023.pdf#page=483>, (Accessed 07 Mar 2024).

4. Mikhailova, L.M., Semenishina, I.V., Polukhin, A.V. and Lukashevich, Y.P. (2023), "Analysis of sources of

financing for energy development projects in Ukraine (from theory to practice)", *Academic Visions*, [Online], vol. 16, available at: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7614875>, (Accessed 07 Mar 2024).

5. Ekonomichna Pravda (2023), "What the energy sector will look like after the war", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/4/701854/>, (Accessed 07 Mar 2024).

6. Slovo i Dilo (2023), "Electricity imports and exports in Ukraine during a full-scale war", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2023/12/21/infografika/ekonomika/import-ta-eksport-elektroenerhiyi-ukrayini-povnomasshtabnoyi-vijny>, (Accessed 07 Mar 2024).

7. Dnipropetrovsk investment agency (2022), "Global investment trends in H1 2022", available at: <https://dia.dp.gov.ua/svitovi-investicijni-tendenci%D1%97-u-1-pivrichchi-2022/>, (Accessed 07 Mar 2024).

8. Ukrinform (2022), "Ukraine will attract foreign investment in the energy sector — Shmyhal", available at: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-economy/3388515-ukraina-zalucatime-inozemni-investicii-v-energetiku-smigal.html>, (Accessed 07 Mar 2024).

9. Investory news (2023), "Amelin A. What foreign investors are interested in", available at: <https://investory.news/anatolij-amenin-shho-cikavit-inozemnix-investoriv/>, (Accessed 07 Mar 2024).

10. Ministry of Energy and Environmental Protection of Ukraine (2020), "Project of the concept of Ukraine's "green" energy transition until 2050", available at: <https://enefcities.org.ua/upload/files/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97%20%281%29.pdf>, (Accessed 07 Mar 2024).

11. Ukrinform (2023), "Up to 20 nuclear power units will be built in Ukraine", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3699334-v-ukraini-pobuduut-do-20-atomnih-energoblokiv.html>, (Accessed 07 Mar 2024).

12. Unian (2023), "Ukraine — Europe's energy hub: fantasy or reality — analysis by Oleksandr Katsuba", available at: <https://www.unian.ua/special/ukrajina-energetichnij-hab-yevropi-fantaziya-chi-realnist-analiz-oleksandra-kacubi-12327558.html>, (Accessed 07 Mar 2024).

13. Ekonomichna Pravda (2023), "The path to energy independence: how Ukraine can secure oil products", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/6/700870/>, (Accessed 07 Mar 2024).

14. Ekonomichna Pravda (2023), "The Ukrainian sovereign wealth fund could become one of the sources of energy recovery", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/6/705158/>, (Accessed 07 Mar 2024).

15. Ministry of Economy of Ukraine (2022), "On Amendments to the Law of Ukraine "On the State Property Fund of Ukraine" to optimise the structure of the State Property Fund of Ukraine", available at: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-3115180.pdf, (Accessed 07 Mar 2024).

Стаття надійшла до редакції 22.03.2024 р.

М. М. Ігнатенко,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8626-4624>

А. О. Красножон,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6662-7477>

Ю. О. Ткаченко,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8220-0922>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.99

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ВИСОКИХ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ УСТРОЇВ У ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ГРАНТОВА ПІДТРИМКА

М. Ihnatenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav
A. Krasnozhon,
Student of the third (educational and scientific) level of higher education, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav
Yu. Tkachenko,
Student of the third (educational and scientific) level of higher education, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

IMPLEMENTATION OF HIGH-TECH INNOVATIONS IN THE ACTIVITIES OF SMALL AGRICULTURAL ENTERPRISES AND THEIR GRANT SUPPORT

Стаття присвячена висвітленню актуальних проблем впровадження інновацій вищих технологічних устроїв у діяльність малих аграрних підприємств. Актуальність та своєчасність обраної проблематики визначається повільним та недостатнім впровадженням саме цих інновацій, які кардинально змінюють техніку, технології виробництва, навіть властивості живих організмів як важливих учасників аграрного виробництва і саме на рівні малих підприємств агробізнесу, оскільки вони також відіграють велику роль у ньому, поряд з великими та середніми, де ситуація з інноваціями є значно кращою. Тому метою дослідження було виявлення таких інновацій, їх сутності та економічної доцільності як запоруки збереження й конкурентоспроможного розвитку, а також оцінка ризиків і перешкод та можливостей їх усунення. Встановлено, що технологічним ядром п'ятого устрою є мікроелектроніка, цифрові технології й інформатика, а шостого — нанотехнології і біотехнології, когнітивні науки. В Україні є значний потенціал для їх розвитку, що проявляється у значній (світового масштабу) ІТ-фірм з високим рівнем капіталізації та тенденціями росту; якісному кадровому складу; відомими школами з селекції, генетики та розведення тварин. Однак досягнення останніх не завжди знаходять застосування в Україні через відсутність замовлень від вітчизняних товаровиробників, а відтак, і коштів на продовження досліджень. Та й самі малі аграрні підприємства не достатньо адаптовані до інновацій з високим рівнем новизни. Виявлено, що це дефіцит інвестицій; погана обізнаність власників та керівників; традиційність фахівців і працівників; недостатня робота в мережі інтернет щодо інформації про інновації та їх можливе інвестиційне забезпечення, е-фінанси, е-комерцію. Однак саме названі нововведення, нові джерела та способи отримання енергії, енерго- і ресурсоощадності; точне землеробство і меліорації; біотехнології та когнітивні інновації є запорукою конкурентоспроможного розвитку малих аграрних підприємств в Україні і на світових аграрних ринках. У статті визначено онлайн джерела відповідної інформації в українському сегменті інтернету. Обґрунтовано, що джерелом інвестування інновацій можуть бути грантові кошти Уряду України, такі неурядових організацій,

а також інших краї на міжнародних інститутах (наприклад, міжнародної продовольчої організації — FAO). Також вказано, що інновації жодним чином не заперечують традиційну діяльність, мають свою сферу прояву та підтримують її.

The article is devoted to highlighting the actual problems of introducing innovations of higher technological structures into the activities of small agricultural enterprises. The relevance and timeliness of the chosen issue is determined by the slow and insufficient implementation of these innovations, which radically change the equipment, production technologies, even the properties of living organisms as important participants in agricultural production, and at the level of small agribusiness enterprises, since they also play an important role in it, along with large and medium-sized ones, where the situation with innovations is much better. Therefore, the purpose of the study was to identify such innovations, their essence and economic feasibility as a guarantee of preservation and competitive development, as well as to assess risks and obstacles and opportunities for their elimination. It has been established that the technological core of the fifth order is microelectronics, digital technologies and computer science, and the sixth order is nanotechnology and biotechnology, cognitive sciences. Ukraine has a significant potential for their development, which is manifested in a large number of globally recognized IT firms with high capitalization and growth trends; high-quality personnel; and well-known schools of animal breeding, genetics, and breeding. However, the achievements of the latter do not always find application in Ukraine due to the lack of orders from domestic producers and, consequently, funds to continue research. Moreover, small agricultural enterprises themselves are not sufficiently adapted to innovations with a high level of novelty. It was found that this is due to a lack of investment; poor awareness of owners and managers; traditionalism of specialists and employees; insufficient work on the Internet regarding information about innovations and their possible investment support, e-finance, e-commerce. However, it is precisely these innovations, new sources and methods of energy production, energy and resource conservation; precision agriculture and land reclamation; biotechnology and cognitive innovations that are the key to the competitive development of small agricultural enterprises in Ukraine and in the world agricultural markets. The article identifies online sources of relevant information in the Ukrainian segment of the Internet. It is substantiated that the source of investment in innovations can be grants from the Government of Ukraine, non-governmental organizations, and other international institutions (for example, the International Food Organization — FAO). It is also indicated that innovations in no way deny traditional activities, have their own sphere of manifestation and support them.

Ключові слова: техніко-технологічні пристрої, інновації, продуктивність, проекти, стартапи, інвестиції, гранти, стратегічні пріоритети, відновлення, модернізація.

Key words: technical and technological devices, innovations, productivity, projects, startups, investments, grants, strategic priorities, restoration, modernization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Конкурентоспроможний розвиток малих аграрних підприємств в умовах економіки знань має спиратися на масштабне використання інноваційних досягнень науки і техніки. Застосування інновацій в сільськогосподарському виробництві сприяє зростанню продуктивності праці; економії енергії і різних видів ресурсів; зниженню витрат і здешевленню продовольчої продукції і сировини; збільшенню обсягів урожаю і підвищенню ефективності роботи загалом. Саме інноваційний потенціал аграрних підприємств загалом і малих зокрема, який розуміється як сукупність нововведень та їх можливостей на перспективу, дозволяє їм конкурувати на національному та світовому ринках і досягати високих фінансово- та виробничо-економічних показників діяльності.

Однак в останні десятиріччя стрімкого розвитку набули нові за змістом і формами відкриття та розробки високих техніко-технологічних пристроїв — п'ятого і шостого. Відтак, вимагає змін організація та впровадження інноваційних розробок в аграрну діяльність. Так, якщо ще 25—30 років тому переважали окремі розробки, направлені на електрифікацію, механізацію, хімізацію виробництва, то зараз мова йде про автоматизацію, впровадження цифрових та віртуальних технологій. На

зміну минулим технічним завданням, заявкам на впровадження тощо прийшли бізнес-плани, інноваційні та інноваційно-інвестиційні проекти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що основні теоретико-методичні положення про сутність і значення інноваційних процесів, особливості та закономірності їх прояву в аграрних підприємствах висвітлені в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Йдеться про праці Боголіб Т.М., Величка О.П., Грановської В.Г., Ігнатенка М.М., Красноручького О.О., Лаврука В.В., Леваєвої Л.Ю., Мармуль Л.О., Романюк І.А. та інших авторів.

Незважаючи на значний доробок названих та інших авторів, існує потреба у визначенні інновацій за рівнем новизни, тобто віднесенням їх до тих або інших техніко-технологічних укладів; за впливом на продуктивність виробництва та інші чинники аграрної діяльності; за стратегічними пріоритетами, сферами та інвестиційними джерелами впровадження. Це сприятиме подальшому пошуку ефективних форм та шляхів впровадження інновацій у діяльність аграрних підприємств.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення сутності та змісту інновацій аграрних підприємств, у т.ч. відповідно до техніко-технологічних устроїв суспільної життєдіяльності, виявлення проблем та стратегічних пріоритетів, нових форм і шляхів впровадження співставно з очікуваними ефектами та можливими джерелами інвестування у вигляді грантів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нововведення в системі діяльності аграрних підприємств як джерела підвищення ефективності й продуктивності є тісно пов'язаними з іншими системами підприємницької діяльності, оскільки вони володіють через це синергетичними ефектами. Тісна інтеграція та кооперація всіх структурних підрозділів підприємства також направлена на їх досягнення і посилення інноваційних впливів, що також забезпечує ефективне функціонування, стійкий розвиток і конкурентні переваги на аграрних ринках.

У сучасних економічних умовах інновації визначаються, в основному, як форма або процес, впровадження новітніх технологій у виробництво, причому все частіше привносяться до цього й використання новітніх технологій і в процесі надання послуг і в системі управління сільськогосподарських підприємств [1—3]. Впровадження інноваційних технологій в аграрну діяльність та в системне управління нею, крім ефективності та конкурентоспроможності, дозволить підвищити якість продукції, послуг, робіт.

Загальновідомо, що аграрне виробництво в Україні функціонує як потужний міжгалузевий комплекс з вирощування сільськогосподарських культур і тварин, переробки сільськогосподарської сировини та виробництва готової продовольчої та іншої продукції. Його значення давно вже перейшло значення національного і набуло значення світового рівня. Однак в аграрному секторі країни конкурентоспроможність і прибутковість сільськогосподарських культур і тварин значно відрізняється у великих, середніх та малих підприємствах.

Часто вони знижуються в результаті дії чинників невизначеності, нераціонального використання наявних ресурсів, через коливання пропозиції й попиту на споживчих ринках [4, с. 82]. В умовах обмеження фінансових ресурсів та антикризового управління у малих аграрних господарських утвореннях відсутня можливість довгострокового планування виробничої діяльності, що призводить до зниження показників ефективності й конкурентоспроможності [5]. Наразі, це актуалізує пошук ефективних форм адаптації агробізнесу до реальних умов господарювання через впровадження інновацій, розробку інноваційних проєктів та управління ними.

У зв'язку з цим необхідно більш детальне вивчення не лише сутності категорій не "інновація", "нововведення", "інноваційний проєкт", але й рівня їх новизни, відповідності високим техніко-технологічним устроєм або належності до них. Перш за все, необхідно розглянути трактування цього поняття в Законі України "Про інновації" [6]. Відповідно до цього Закону, інновації — новостворені або поліпшені конкурентоспроможні технології, продукти або послуги, а також організаційні та технічні рішення адміністративного, комерційного або іншого характеру, які покращують структуру і якість виробництва і/або соціальної сфери [6].

У роботах вітчизняних науковців відзначається, що "інновації — створені або вдосконалені конкурентоспроможні технології (продукти або послуги), які використовуються в компанії в цей період" [7—9]. Інша точка зору на сутність інноваційної діяльності та інновацій полягає в тому, що "це зміни в технології, техніці або організації, які призведуть до вирішення деяких соціально-економічних проблем майбутньому".

З повагою відносячись до розробок вказаних та інших авторів щодо визначення інновацій, в загальному поділяючи наведені наукові підходи вчених, вважаємо за необхідне удосконалити ідентифікацію інновацій в аграрному виробництві, адаптувавши її його відтворювальної специфіки, масштабів розміщення та зв'язків з живою природою [10, с. 104]. На нашу думку, згідно вказаних вимог та специфікацій може мати сенс наступне визначення: інновації аграрних підприємств — це прогресивні зміни машин і обладнання, матеріальних та енергетичних ресурсів і живих організмів, технологій, організаційних структур, бізнес-процесів і управління з урахуванням спеціалізації, життєвого циклу, ринкових позицій, умов розміщення, інститутів забезпечення і досягнутого рівня конкурентоспроможності.

Впровадження інноваційних технологій та інших інновацій є можливим, отже, у процесі реалізації інноваційної діяльності [11, с. 59]. Інноваційна діяльність аграрних підприємств, у свою чергу, тісно пов'язана з функціонуванням всієї національної економіки і тому повинна враховувати застосовувані нормативно-правові й інші інституційні норми, загальний рівень інноваційності національного господарства. Так, відоме вітчизняне інтернет-видання "AgroPortal" опублікувало ТОП-10 аграрних інновацій за останнє сторіччя від американського історика і директора освітніх програм з сільського господарства в Державному університеті Північної Кароліни (AgroPortal, 04.07.2016 р.).

Першою він вважає поширення кооперативів як умова консолідації зусиль ті ресурсів. Потім іде гібридизація і селекція зернових культур, що призвели до зростання урожайності, а далі — трактори на газових двигунах, що сприяли підвищенню продуктивності праці. Замикають п'ятірку Адміністрація фермерських кредитів (1933 р.) та Служба захисту ґрунтів (1935 р.). На сьогодні це Служба охорони природних ресурсів Міністерства сільського господарства США, яка надає технічну допомогу фермерам у вигляді покривних культур; лісових буферів; речовини від вимивання тощо.

Наступну п'ятірку також починаючи з 30-х років минулого століття, формують електрифікація, штучне осіменіння тварин; пестициди, але із значними застереженнями пізніше (щодо ДДТ, оранжу та ін.). Всучасний періоду США штучним шляхом отримується 100% поголів'я індиків, 95% корів та 80% свиней. Замикають рейтинг біотехнології — від генетично модифікованих організмів (ГМО) до біоконтролю комах, а також комп'ютер та цифрові технології. Останні зробили можливими GPS-наведення для точного землеробства, управління худобою та фінансами. З інноваціями ХХІ ст. пов'язується розширення можливостей точного землеробства та ГМО; фармацевтичне виробництво; застосування мініатюрних камер, роботів і дронів.

Що стосується інновацій вітчизняних аграрних підприємств, то вказані тенденції з поправкою на певне

запізнення у частині електрифікації, впровадження нової техніки характерні для них також. Однак передові країни світу впроваджують інновації цифрової економіки, вищих техніко-технологічних устроїв. І якщо в США такі інновації, а це інформаційні технології і програмне забезпечення: займають 50—5% в їх загальному обсязі, то в Україні — 5—0,1%. Хоча за рівнем впровадження саме цифрових інновацій Україна належить до групи передових країн світу. Відносно цифрового урядування та адміністрування, — це взагалі передові позиції у Європі та у світі.

Доцільно нагадати, що п'ятий техніко-технологічний устрій (приблизно 1970—2010 рр.) спирається на досягнення мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, генної інженерії, нових видів енергії і матеріалів, освоєння космосу і супутникового зв'язку. Основою є мікроелектронні елементи. У порівнянні з попереднім, він забезпечив не тільки підвищення продуктивності ресурсів і праці, удосконалення бізнес-процесів і зменшення витрат трансакцій, але й гнучкість та онлайн багатьох видів діяльності, призвів до індивідуалізації виробництва і споживання.

Шостий устрій, започаткований у 2010-роках, характеризується розвитком нанотехнологій, нанообладнання і наноматеріалів, нанотехніки, молекулярної й нанофотоніки; біотехнологій; інформаційних технологій, штучного інтелекту (ШІ), когнітивних наук і соціогуманітарних технологій; конвергенції нано-, біо-, інфо- і когнітивних технологій. Інша назва — НБІКС-конвергенція або NBIC. Основоположними чинниками є нанотехнології, клітинні технології. Впровадження його інновацій, навіть порівняно з попереднім укладом, дозволить різко знизити енерго- та матеріалоємкість виробництва; конструювати матеріали й організми із наперед заданими властивостями.

Слід сказати, що в Україні, навіть не зважаючи на загрози війни, значна кількість ІТ-фірм і стартапів зберегли тут свої локації. Цьому сприяли чинники державної підтримки, помірних податків, цін на оренду, вільний і не дорогий доступ до інтернету, відомі наукові школи й талановиті наукові школи з програмування і цифровізації [12, с. 27]. Це свідчить про великий потенціал впровадження інноваційних розробок в інших галузях, зокрема, в аграрній сфері економіки. І якщо у великих агрохолдингах та агрокорпораціях вони впроваджуються досить активно, то в малих і середніх є достатньо проблем. Це пов'язано, насамперед, з дефіцитом фінансових та інноваційних ресурсів; ризиками використання й експлуатації; недостатньою інноваційністю фахівців і власників агробізнесу; поганою інформованістю; недостатнім використанням безплатних інформаційних сервісів та інших чинників цифрової економіки та комерції.

Тому велике значення має продовження роботи консультативних центрів при обласних та районних управліннях (департаментів) агропромислового розвитку Міністерства аграрної політики та продовольства; в аграрних закладах вищої середньої спеціальної і технічної освіти. Важливими є громадські асоціації й організації [13, с. 78]. Також це створення та робота відповідних онлайн платформ, сайтів та періодичних видань; проведення конкурсів, рейтингів і семінарів; тематичних виставок і ярмарків; онлайн бірж і продажів, магазинів і маркетплейсів.

Так, такими інформаційними онлайн платформами є Latifundist.com, AgroPortal, SuperAgronom.com, Elevatorist.com, Traktorist.ua, Kurkul (онлайн асистент фермера), Агроексперт, AgroPolit.com, Агромаркет, Agrorobota.com.ua, Земляк, Час змін, ГоловбухАгро, дашборд як інформаційна панель у LIGA360, Agritechnica 2022, Джерелами інвестицій у інновації вищих технологічних устроїв можуть бути грантові кошти національного й іноземних урядів; організація аграрних стартапів та розробка інноваційно-інвестиційних проєктів. Інформація про них також є на інформаційних онлайн сторінках як державних установ, так і просто спеціалізованих платформ.

Зокрема, у рамках виставки Agritechnica 2022 було представлено 10 провідних розробок року у сфері інноваційних агротехнологій, які пропонуються іноземними розробниками на вітчизняний ринок. Це автоматизована система збору фруктів з допомогою збиральних машин, інноваційної комбінації дронів та засобів логістики; системи огляду бездоріжжя; загальна карта покриття для бездротового зв'язку; "підключений білок" — пропонує повну прозорість вирощування сільськогосподарських культур — від виробників до трейдерів і покупців; контрольоване рядкове землеробство.

Велике інноваційне значення мають розробки про потенціал та перспективи використання водню в сільському господарстві; концепція гібридної трансмісії — для підвищення потужності та вантажопідйомності тракторів; інтегроване управління дрейфом для засобів захисту рослин від шкідників і бур'янів (ЗЗР); автоматизація сільськогосподарських процесів на основі машинного навчання; точкове землеробство. Інноваційну, соціальну та екологічну спрямованість мають проєкти аграрії війни, агроекспедиція 2023, мистецтво живлення рослин, антикарантин, кліматоконтроль, агроклініка. Вони реалізуються на названих вище сайтах або онлайн платформах [14, с. 86].

Одним із прикладів дієвості та користі цифрових інновацій є Державний аграрний реєстр (ДАР). Саме там без бюрократичних зволікань і корупції можна зареєструвати заявки на участь у грантових програмах та здійснити інші адміністративні дії. У межах першого циклу грантової підтримки було відібрано 138 заявок із 212 (тобто 65% або 2-ї з 3-х) від фермерів та виділено 1,73 млн дол для модернізації й адаптації сільського господарства до умов і викликів війни. У пріоритеті виявилось придбання сучасних тракторів, сонячних панелей, спеціалізованого виробничого та переробного обладнання).

Другий цикл грантової підтримки у 2024 р., що фінансується Європейським Союзом, направлений на підтримку мікро— та малих аграрних підприємств, кооперативів та асоціацій для забезпечення стійкості виробництва, покращення засобів для існування, збільшення зайнятості сільського населення і розвитку сільських територій. Гранти будуть виплачуватися в гривні обсягом до 10 і 25 тис дол.

У 2024 р. діє принаймні 10 грантових програм, які фінансуються як державою, так і міжнародними коштами. Це на відновлення українських фермерів; для ветеранів та членів їх сімей; на переробне підприємство; на теплицю; на власну справу; на сад; для розробки і впровадження інструментів змішаного фінансування агропідприємств; на розвиток експортноорієнтованої переробки зернових, олійних і бобових культур; домо-

господарствам, що здійснюють сільськогосподарську діяльність, дрібним фермерам; для підтримки сільського господарства. Всі програми мають сайти у відкритому доступі, де представлені умови надання, напрями, зміст, обсяги та грантонадавачі [15].

У 2023 р. це Співфінансування проєктів вітамінізації борошна від USAID АГРО; безповоротної допомоги для органічних виробників Львівщини; Грант на теплицю від еРОБОТА; на сад від еРОБОТА; для аграріїв та виробників продуктів харчування. Також це гранти на мінеральні добрива для українських фермерів від USAID; для малих та середніх фермерських підприємств від MERCY CORPS.

У 2022 р. актуальними були такі грантові програми: програма для виробників органічної продукції; кошти для мікробізнесу; грант для експортерів; програма для дрібних та фермерів-одноосібників; допомога тваринникам; програма для фермерів-військових; грант на розширення агробізнесу; субгранти для малих та середніх агропідприємств; програми для жінок-фермерок.

Як правило, всі пропоновані гранти націлені на досягнення певної мети. Крім підтримки розробки та впровадження інновацій для конкурентоспроможного розвитку, що є предметом даної статті, це можуть бути підтримка певних категорій населення; галузеві; підтримка стартапів, проєктів, експорту та ін. Також треба мати на увазі, що гранти мають обмежені терміни для подання заявок. Певні вимоги до змісту мають власне грантові заявки [16—17]. Нарешті, для грантової допомоги діють правила оподаткування.

Зберігають значення як вагомі джерела доходів агротуризму й органічне сільське господарство. Ужитково-прикладне мистецтво, автентичні ремесла й крафтові виробництва також є провідними стратегіями у розвитку малих і середніх підприємств. Спірними будуть права на водні ресурси, особливо в умовах їх дефіциту та потепління клімату; інші ресурси; екологічні вимоги й відповідності [18]. Слід враховувати й те, що в останній період спостерігається збільшення частки фахівців жінок в аграрних підприємствах, яке має тенденцію до збереження. Його можна віднести також до наслідків інновацій, які значно вплинули на особливості зайнятості у сільському господарстві й особливості розміщення трудових ресурсів загалом та продуктивність праці зокрема.

ВИСНОВКИ

У дослідженнях інновацій малих аграрних підприємств та інших підприємств агросфери України вже недостатньо обмежуватись встановленням фактів їх загальної важливості. На часі є розподіл за рівнем новизни та виокремленням оцінки впроваджень тих з них, які забезпечують докорінну перебудову бізнес-процесів та зростання потенціалу збереження й конкурентоспроможного розвитку відповідно до світових тенденцій. Це спонукає визначення чинників підтримки та ризиків, обмежень та відповідностей, стратегічних пріоритетів та перспектив інновацій вищих техніко-технологічних устроїв у малих аграрних підприємствах.

Серед пріоритетних напрямів — автоматичне обладнання, автоматичні трактори й робототехніка; точне землеробство і безпілотні літальні апарати; біо- і нано- та клітинні технології; нові джерела енергії і матеріали; когнітивні науки в організації аграрного підприємництва

та сільських територій; інформатика та цифровізація документообігу; онлайн банкінг і електронні фінанси; онлайн торгівля або електронна комерція. Саме ці та інші важливі напрями можуть бути запорукою для конкурентоспроможного розвитку вітчизняних аграрних підприємств у національному та світовому вимірі.

Значною інвестиційною підтримкою їх впровадження може бути суттєва грантова підтримка, яку надає Уряд України, неурядові організації, міжнародна спільнота. При цьому зберігають своє значення й традиційні напрями діяльності — народні промисли з виробництвом товарів ужитково-прикладного мистецтва; агротуризм; крафтові виробництва. На них також поширюється грантова підтримка. Необхідно зазначити, що робота з грантами має певну специфіку. Це може скласти предмет окремого дослідження. Всебічного розвитку потребують і розробки нових форм організації інноваційної діяльності і аграрних стартапів; доцільності інновацій не лише як модній даності або загальній тенденції, але, насамперед, нагальній необхідності.

Література:

1. Маматова Л.Ш. Розвиток інноваційної діяльності України в міжнародному контексті. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: економічні науки. 2018. № 36. С. 279—291.
2. Мармоль Л.О., Величко Т.Г., Рогатина Л.П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 2 (34). С. 47—51.
3. Уткіна Ю.М., Остапук Б.Я. Інноваційний розвиток у механізмі забезпечення глобальної конкурентоспроможності підприємств. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 61. С. 167—173.
4. Нестерчук Ю.О., Соколюк С.Ю. Ефективність інноваційної діяльності підприємств аграрно-промислового виробництва. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2018. Т. 23. Вип. 5 (70). С. 80—85.
5. Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю., Романюк І.А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (дата звернення: 12.11.2023).
6. Про інноваційну діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 36, ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
7. Лаврук В.В. Інвестиційне забезпечення інноваційних проєктів в агропромисловому виробництві: теорія, методологія, практика. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 380 с.
8. Красноруцький О. О., Грищенко В. А. Маркетинг взаємодії в розвитку інноваційного та ринкового потенціалу підприємства рослинницького напрямку. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2018. Вип. 191. С. 37—51.
9. Іщенко Н.А. Сучасний стан та фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні. Проблеми економіки. 2020. № 4. С. 320—325.

10. Шпикуляк О.Г., Ігнатенко М.М., Швець А.А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 97—111.
 11. Квятко Т.М., Мандич О.В., Сєвідова І.О., Бабко Н.М., Романюк І.А., Вітковський Ю.П., Микитась А.В. Маркетингові дослідження: навч. посібник. Харків: ХНТУСГ, 2020. 163 с.
 12. Мармуть Л.О. Принципи та механізми управління й регулювання розвитку трудових ресурсів аграрних підприємств. *Економічний вісник університету*. Вип. 40. 2019. С. 25—31.
 13. Шендерівська Л.П., Кваско А.В. Напрями розвитку інноваційного потенціалу підприємств. *Економічний простір*. 2021. № 166. С. 74—80.
 14. Ігнатенко М.М. Формування інформаційної безпеки підприємств і організацій в умовах автоматизації обліку та фінансової звітності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4. С. 84—88.
 15. Гранти для розвитку аграрного бізнесу в Україні. URL: <https://www.grantsense.com.ua/blogs/granti-dlya-rozvitku-agrarnogo-biznesu-v-ukrayini>
 16. Мармуть Л.О., Коваленко І.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу. *Економіка АПК*. 2008. № 12. С. 62—69.
 17. Pakhucha E., Sievidova I., Babko N., Romaniuk I. et al. Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework. *European Journal of Sustainable Development*. 2023. Vol. 12. Is. 1. Pp. 180—198.
 18. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malyshko V., Marmul L. Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, Vol. 8, Issue-3, September 2019. P. 7124—7132.
- References:
1. Mamatova, L.Sh. (2018), "Development of innovation activity of Ukraine in the international context", *Visnyk Pryazov's'koho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya: ekonomichni nauky*, vol. 36, pp. 279—291.
 2. Marmul', L.O. Velychko, T.H. and Rohatina, L.P. (2016), "Strategic management of financial and economic security of agrarian and food enterprises", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 2 (34), pp. 47—51.
 3. Utkina, Yu.M. and Ostapiuk, B.Ya. (2018), "Innovative development in the mechanism of ensuring the global competitiveness of enterprises", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 61, pp. 167—173.
 4. Nesterchuk, Yu.O. and Sokoliuk, S.Yu. (2018), "Efficiency of innovative activity of enterprises of agro-industrial production", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 5 (70), no. 23, pp. 80—85.
 5. Ihnatenko, M.M. Levaieva, L.YU. and Romaniuk, I.A. (2020), "Information support of organisational and economic priorities of development of farms and agricultural enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (Accessed 20 March 2024).
 6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On innovation activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (Accessed 20 March 2024).
 7. Lavruk, V.V. (2010), *Investytsijne zabezpechennia innovatsijnykh proektiv v ahropromyslovomu vyrobnytstvi: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Investment support of innovative projects in agro-industrial production: theory, methodology, practice], *Aksioma, Kam'ianets'Podil's'kyj*, Ukraine.
 8. Krasnoruts'kyj, O.O. and Hryshenko, V. A. (2018), "Interaction marketing in the development of innovative and market potential of the plant growing enterprise", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, vol. 191, pp. 37—51.
 9. Ischenko, N.A. (2020), "Current state and financing of innovative activity of enterprises in Ukraine", *Problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 320—325.
 10. Shpykulyak, O.H. Ihnatenko, M.M. and Shvets', A.A. (2021), "Conceptual assessments of the implementation of the principles of inclusive development of rural areas with the participation of agricultural holding integrated formations", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 97—111.
 11. Kviatko, T.M. Mandych, O.V. Sievidova, I.O. Babko, N.M. Romaniuk, I.A. Vitkovs'kyi, YU.P. and Mykhtas, A.V. (2020), *Marketynhovi doslidzhennya* [Marketing research], *KhNTUSH*, Kharkiv, Ukraine.
 12. Marmul, L.O. (2019), "Principles and mechanisms of management and regulation of development of labor resources of agrarian enterprises", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 40, pp. 25—31.
 13. Shenderivs'ka, L.P. and Kvasko, A.V. (2021), "Directions of development of innovative potential of enterprises", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 166, pp. 74—80.
 14. Ihnatenko, M.M. (2017), "Formation of information security of enterprises and organizations in the conditions of automation of accounting and financial reporting", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4, pp. 84—88.
 15. Grantsense (2024), "Grants for the development of agrarian business in Ukraine", available at: <https://www.grantsense.com.ua/blogs/granti-dlya-rozvitku-agrarnogo-biznesu-v-ukrayini> (Accessed 20 March 2024).
 16. Marmul, L.O. and Kovalenko I.V. (2008), "State regulation of investment activities of processing enterprises of the agro-industrial complex", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 62—69.
 17. Pakhucha, E. Sievidova, I. Babko, N. Romaniuk, I. et al. (2023), "Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 12, no. 1, pp. 180—198.
 18. Ihnatenko, M. Antoshkin, V. Krukovska, O. Malyshko, V. and Marmul, L. (2019), "Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness", *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, vol. 8, no. 3, pp. 7124—7132.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2024 р.

Ю. А. Романовська,
д. е. н, доцент, доцент кафедри фінансів,
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1099-0787>
В. В. Данилюк,
студентка, Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-4227-6185>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.105

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ В СФЕРІ ОБСЛУГОВУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

Yu. Romanovska,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics
V. Danyliuk,
Student, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics

DIGITALISATION IN RETAIL BANKING: A PREREQUISITE FOR THE DEVELOPMENT OF THE BANKING SECTOR

У статті досліджено особливості розвитку процесу діджиталізації в банківській сфері в кризових умовах, визначено які саме чинники вплинули на формування клієнтської бази в умовах війни. В роботі визначено, що клієнти банку — це основа його розвитку та конкурентоспроможності. Мобільність, якість та швидкість обслуговування клієнтів (фізичних осіб) є пріоритетом для банківської сфери в умовах воєнного стану, що можна забезпечити шляхом розвитку цифрових технологій. В умовах воєнного часу діджиталізація в банківській сфері ілюструє переваги та поширеність фінансових діджитал-сервісів в процесі обслуговування клієнтів у роздрібному банкінгу. В роботі окреслено, що діджиталізація банківської системи налічує ряд переваг переваг як для клієнтів, так і для банків.

The article examines the peculiarities of the development of the digitalization process of the banking sector in the conditions of the crisis, determines the factors that influenced the formation of the client base in the conditions of the war. It has been established that the bank's clients are the basis of its development. Mobility, quality and speed of customer service (individuals) is a priority for the banking sector in the conditions of martial law, which can be ensured due to the development of digital technologies. Digitization makes it easier for people in war zones or temporarily occupied territories to access banking services, as well as convenient for people who have moved abroad and people with special needs. The coronavirus pandemic was the first impetus for the development of digital technologies in the banking sector. It is the digitization of the financial and banking sectors that has accelerated digital transformation and the introduction of new technologies, namely

digitization has doubled. Digitization of the banking system is not only a technological process, but also a complex process that requires commercial banks to pay more attention to providing customers with quality services that take into account their specific needs. The wartime digitization of the banking sector illustrates the benefits and prevalence of financial digital services in the customer service process in retail banking.

The work analyzed 5 banks of Ukraine, which have the largest client base, namely Privatbank, Oshchadbank, Raiffeisen Bank, PUMB, UNIVERSAL BANK (monobank) according to such characteristics as deposits and loans of individuals. Deposits of individuals of the considered banks in 2023 compared to 2022 have an upward trend, which indicates that the market of banking services is developing, despite the impact of the crisis situation in the country. As for the study of banks on loans to individuals, in 2020–2023, the loan portfolio of banks grew moderately, which indicates the general development of these banks, regardless of the state of war.

The main objective of the modern banking sector is to make financial services and transactions available 24/7 from anywhere in the world using Internet communications. The development of the banking services market leads to an increase in the use of electronic technologies designed to simplify the process of using services for customers. The document emphasizes that digitalization of the banking system has a number of advantages for both customers and banks.

Ключові слова: банк, діджиталізація, клієнти, воєнний стан, криза.

Key words: bank, digitalisation, customers, martial law, crisis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стале функціонування та динамічний розвиток банківської системи є однією з умов успішного розвитку економіки країни. Однак останніми роками українська банківська система працює в умовах невизначеності, фінансової нестабільності, політичних змін, тобто в кризових умовах — короновіруса та воєнного стану. Так як банківські установи відіграють ключову роль у формуванні фінансової стабільності держави, виникає необхідність у забезпеченні безперебійності функціонування банківських інституцій, що можливо реалізувати використовуючи діджитал-інструменти. Актуальність діджиталізації банківської системи в умовах воєнного часу значно зростає з огляду на дотримання безпеки, це і зменшення ризиків для життя та здоров'я людей, пов'язаних з відвідуванням банківських відділень, і забезпечення безперебійної роботи банківської системи в умовах руйнування інфраструктури та перебоїв з електропостачанням. Діджиталізація сприяє доступності доступу до банківських послуг для людей, які перебувають у зоні бойових дій або тимчасово окупованих територіях, є зручною для людей, які виїхали за кордон та осіб з особливими потребами. Не можна не вказати на переваги діджиталізації саме для банківських установ, а саме зниження витрат банків на утримання відділень та персоналу, автоматизація багатьох банківських процесів та підвищення швидкості та зручності проведення банківських операцій. Важливо зазначити, що діджиталізація банківської системи — це не лише технологічний процес, але й комплексний процес, який вимагає від комерційних банків приділяти більше уваги наданню клієнтам якісних послуг, що враховують їхні специфічні потреби. Крім того, керівництво банків змушене враховувати зростаючу тенденцію на сучасних міжнародних фінансових ринках до підвищення якості, а не кількості

банківських послуг, про що свідчить розробка та застосування американськими та європейськими банками показників задоволеності клієнтів, а також створення систем управління якістю в банках. Таким чином, пріоритетом діджиталізації банківської системи виступає клієнтська база.

Успішна діджиталізація банківської системи України є важливим кроком на шляху до перемоги у війні та побудови успішного та демократичного майбутнього.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПУБЛІКАЦІЙ

Тема діджиталізації обслуговування фізичних осіб у банківських установах є актуальною, та має достатню кількість публікацій. Про це свідчить велика кількість наукових робіт та увага провідних фахівців, а саме Болдова А.А., Болдов А.О. досліджують в своїх наукових матеріалах темпи розвитку діджиталізації, так як вважають, що від цього залежить швидкість розвитку країни. Копилова О.В., Пічугіна Ю.В., Гончар К.О. визначають основні виклики та перспективи, що супроводжують процес діджиталізації. Андрушків І. П., Надієвський Л. М. присвятили свої роботи дослідженню світового та вітчизняного досвіду використання діджиталізації у банківському секторі. Проте ця тема потребує подальшого дослідження, зокрема, в частині визначення підвалин наявних процесів діджиталізації в сфері банківського обслуговування фізичних осіб в сучасних умовах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є дослідження підґрунтя процесу діджиталізації та виокремлення особливостей розвитку цього процесу в умовах воєнного стану; аналіз індексу задоволення клієнтів банківських установ.

Таблиця 1. Аналіз банків по депозитах фізичних осіб 2020—2023 роки, млрд грн

№	Банк	2020	2021	2022	2023
1	ПриватБанк	159,5	226,4	333,9	464,1
2	ОЩАДБАНК	74,6	121,8	166,7	192,7
3	Райффайзен Банк	18,3	42,5	57,2	69,0
4	ПУМБ	14,3	35,1	38,0	52,6
5	УНІВЕРСАЛ БАНК	22,1	33,5	49,2	85,5

Джерело: систематизовано авторами на основі джерела [7—11].

Таблиця 2. Порівняння обраних банків по кредитам фізичним особам 2020—2023 роки, млрд грн

№	Банк	2020	2021	2022	2023
1	ПриватБанк	25,0	51,7	43,2	73,6
2	Ощадбанк	3,3	13,6	11,5	17,7
3	Райффайзен Банк	3,5	7,3	4,5	19,5
4	ПУМБ	3,65	19,6	9,9	22,2
5	УНІВЕРСАЛ БАНК	7,3	23,7	17,6	25,3

Джерело: систематизовано авторами на основі джерела [7—11].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Український банківський сектор пережив перші місяці війни з помірними втратами, оскільки НБУ та банки вчасно вжили заходів для забезпечення безперебійної роботи фінансових установ. З початком повномасштабної війни росії в Україні попит на кредити з боку домогосподарств знизився, кредитування бізнесу підтримувалося вдосконаленими державними програмами. Рівень ліквідності залишався стабільно високим, незважаючи на воєнні ризики, також постійний приплив коштів клієнтів збільшив ліквідність банківської системи. Кількість клієнтських рахунків у банках зросла, переважно гривневих депозитів домогосподарств.

Станом на сьогодні український банківський сектор адаптувався до кризи. Банки підтримували роботу мережі та відкривали відділення на звільнених територіях. З початку повномасштабної війни вперше почали зростати гривневі строкові депозити, а строкові депозити в іноземній валюті відновили зростання вперше з часів коронавірусної кризи. Підвищення облікової ставки НБУ стало стимулом для банків піднімати ставки за вкладами для фізичних осіб та для бізнесу. Разом із

вартістю залучень йшли догори і ставки за кредитами.

Проаналізуємо Топ 5 банків України, які мають найбільшу клієнтську базу, а саме Приватбанк, ОЩАДБАНК, Райффайзен Банк, ПУМБ, УНІВЕРСАЛ БАНК (monobank) за такими характеристиками як депозити (табл. 1) та кредити (табл. 2) фізичних осіб.

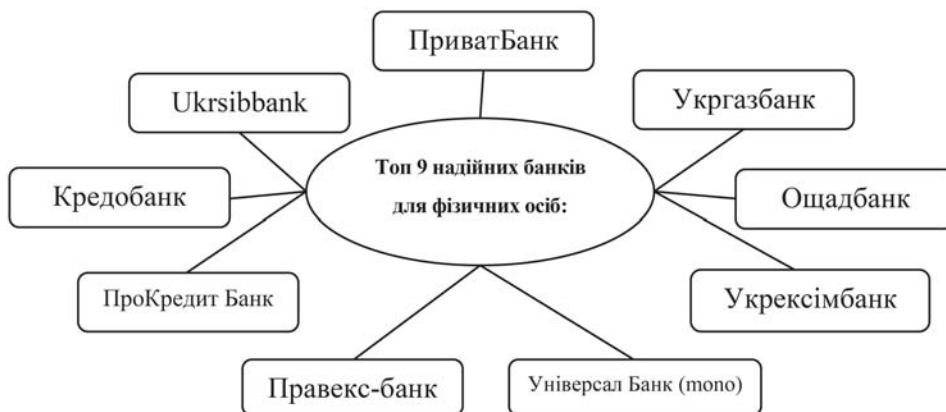
Депозити фізичних осіб розглянутих банків (табл. 1) у 2023 році порівняно з 2022 року мають тенденцію до зростання, це свідчить про те, що ринок банківських послуг розвивається, незважаючи на вплив кризової ситуації в країні. Найбільше зростання відсоткового показника за цей період спостерігається в УНІВЕРСАЛ банку, що становить майже в два рази (42,5%) більшу частку депозитів фізичних осіб. В 2022 р. відповідно до 2021 р. відсоток зростання депозитів фізичних осіб — 31,9%; 2021 р. з 2020 р. — 34,1%. Темп зростання обсягу депозитів фізичних осіб значний, що свідчить про високу довіру клієнтів до банку. Оскільки УНІВЕРСАЛ банк є необанком, то він є прикладом інноваційних діджитал-технологій, який потужно та швидко розвивається, адже в умовах сьогодення необанки користуються значним попитом. Також одне з наймасштабніших фінансових ЗМІ світу "CNBC" включив monobank | Universal bank до міжнародного рейтингу ТОП-200 фінтех-компаній [11], що теж не може не привертати уваги клієнтів до цього банку.

Що стосується найбільшого банку України, Приватбанку то за результатами 2023 року, відповідно до 2022 року обсяг депозитів зріс на 28,1%, якщо розглядати 2022 рік відповідно до 2021 року — на 22,2%, а 2021 рік до 2020 року то відсоток збільшився на 29,6%, що говорить про стабільність в розвитку. Що і варто було очікувати, оскільки Приватбанк є найбільшим державним банком і в будь-якому разі для клієнтів він завжди буде в топі найнадійніших.

ОЩАДБАНК, Райффайзен Банк, ПУМБ — депозити в цих банках також зростали, це говорить про те що незважаючи на всі негативні фактори впливу банківський сектор не втрачає довіру своїх клієнтів, вони і надалікладають свої кошти. Таким чином, динаміка депозитів фізичних осіб у обраних банках з кожним роком зростає, клієнтська перевага чітко простежується в УНІВЕРСАЛ БАНК.

Що стосується дослідження банків по кредитам фізичним особам (табл. 2), то аналізуючи таблицю мож-

на сказати, що у порівнянні 2020—2021 років кредитний портфель банків помірно зростає, що свідчить про загальний розвиток цих банків. Проте, якщо на прикладі депозитів фізичних осіб ми бачили високі відсотки та значну різницю між обраними банками і змогли виділити один з найбільших, то на прикладі кредитів фізичним особам такої тенденції не проглядається. В цьому випадку все більш стабільно, проте є позитивний відсоток, що

Рис. 1. Топ 9 надійних банків для фізичних осіб

Джерело: сформовано авторами на основі джерела [13].

говорить нам про помірний розвиток обраних нами банків.

Що стосується 2022 року, то з настанням надзвичайної ситуації в країні, повномасштабним вторгненням та оголошенням воєнного стану відповідно кредитні портфелі банків знизилися, проте як зазначив голова правління ПриватБанку Герхард Бьох: "2023-й рік приніс чимало трагедій, але він був і роком можливостей та адаптації бізнесу до викликів в реаліях війни" [8], тому у 2023 році кредитний портфель обраних для аналізу нами банків збільшився.

В умовах сьогодення за даними Національного банку України можна виокремити топ надійних банків для фізичних осіб (рис. 1).

Загалом станом на 2024 рік в Україні працює 63 банків, з них 28 з іноземним капіталом. Якщо порівнювати кількість банків протягом 5 років (рис. 2), то доречно підкреслити, що політична та військова нестабільність, значна інфляція та загальна економічна дестабілізація негативно вплинула на банківський сектор. Станом з 2020 по 2024 кількість банків знизилася на 16%.

У 2023 році платоспроможні банки України отримали чистий прибуток у розмірі 34 млрд грн, тоді як у 2022 році було зафіксовано збиток у розмірі 152 млн грн. У 2021 році це значення становило 77,5 млрд грн чистого прибутку, що майже вдвічі більше, ніж у 2020 році (39,7 млрд грн), та на 33% більше, ніж у докризовому 2019 році (58,4 млрд грн). Тобто 2020 рік був найменш прибутковим, а 2022 взагалі збитковим, що можна пояснити кризою коронавірусу та повномасштабним вторгненням РФ на території України. Необхідно підкреслити, що банківський сектор швидко підлаштовується під нестійкі кризові умови, саме тому вже в 2021 році прибуток банківських установ виявився майже в два рази більше ніж в 2020 році, а в 2023 році банки вийшли на гарний відсоток прибутковості порівняно зі збитковим 2022 роком. За останніми даними, тобто результатами 2023 року найприбутковішим залишається ПриватБанк —

■ Кількість діючих банків □ З них з іноземним капіталом

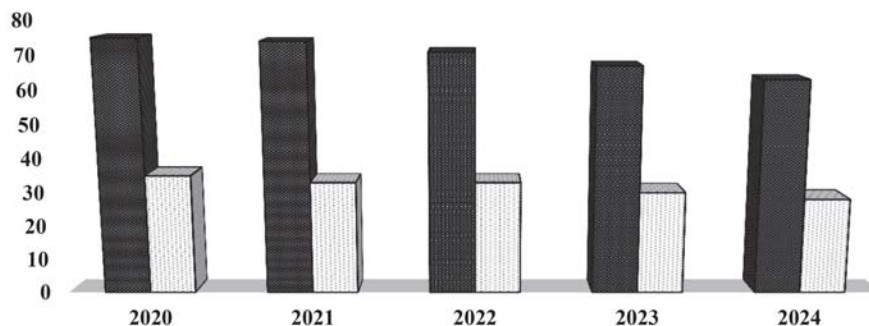

Рис. 2. Кількість банків в Україні протягом 2020—2024 р.р.

Джерело: систематизовано авторами на основі джерела [6].

його прибуток склав 17,76 млрд. грн. За ним зі значним відривом слідують Ощадбанк — 2,71 млрд грн, Укрсиббанк — 2,62 млрд грн, Райффайзен Банк — 2,51 млрд грн та Сітібанк — 1,9 млрд грн, а слідом УНІВЕРСАЛ БАНК (моно) — 1,26 млрд грн, Ощадбанк — 1,09 млрд грн, банк "Південний" — 0,46 млрд грн та Айбокс Банк — 0,4 млрд грн. Найбільші збитки за 2023 рік показали Укресімбанк — 8,38 млрд грн, Альфа-Банк — 4,22 млрд грн, Укргазбанк — 3,65 млрд грн. Завершують п'ятірку збиткових ПроКредит Банк — 1,46 млрд грн та Ідея Банк — 0,45 млрд грн. Загалом за підсумком 2023 року 42 банки спрацювали із чистим прибутком, тоді як 21 — із чистим збитком. Розглянемо 5 банків з найбільшими активами (рис. 3).

Найбільшим за величиною активів, однозначно, є Приватбанк, його активи є найбільшими і з кожним роком вони зростають. Далі йде ОЩАДБАНК та Укресімбанк. Величина їх активів має незначне коливання. Наступний, Укргазбанк, за 2020—2023 роки величина активів цього банку зросла і на кінець 2023 року він показав високий результат. І також Райффайзен банк Аваль — його активи теж росли протягом 2020—2022 років, проте в 2023 році величина його активів сягала 38,6%, що є значним падінням.

В умовах ринкового середовища банківські установи прагнуть досягти конкурентних переваг в умовах кризи і, таким чином, постає питання необхідності врахування якісного та швидкого обслуговування споживача (клієнта) в умовах воєнного стану. Клієнти банку — це фізичні та юридичні особи, які користуються його послугами та є джерелом доходу банківської установи. Клієнт банку — фізична особа, яка отримує або має намір отримати банківські та/або фінансові послуги, не пов'язані з підприємницькою діяльністю [3]. Клієнти, які користуються послугами банку, генерують дохід у вигляді комісій, процентів за кредитами та інших платежів, тобто чим більше клієнтів має банк, тим більшим буде його дохід. Клі-

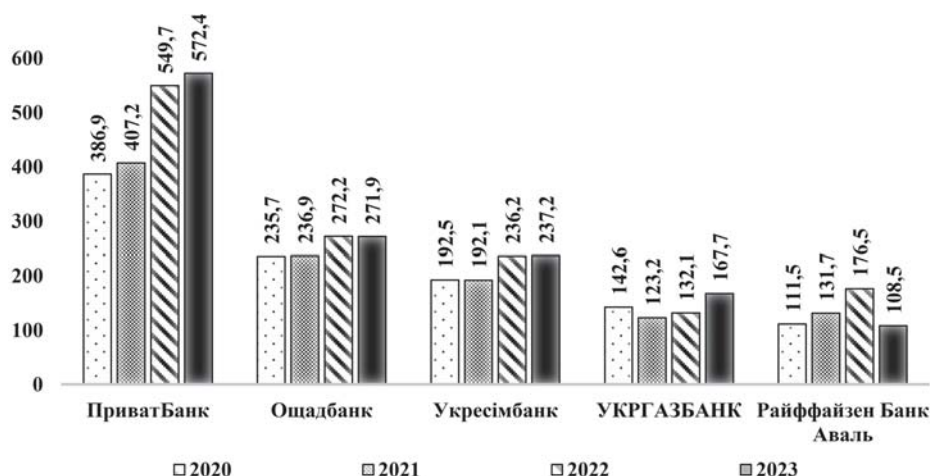

Рис. 3. Рейтинг найбільших банків за величиною активів 2020—2023 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі джерела [7—11].

Таблиця 3. Класифікація клієнтів банку

Постійні клієнти	Ця група клієнтів характеризується наявністю оформленого банківського рахунку та довгостроковими відносинами з банком. Як правило, вони зосереджені на отриманні послуг лише від одного банку.
Випадкові клієнти	Фізичні особи, які не зацікавлені у довгострокових відносинах з конкретним банком. Вони можуть користуватися послугами різних банків для отримання одноразової вигоди або в результаті непередбачуваних обставин.
Нові клієнти	Вони є потенціалом для зростання та розвитку банку. Потенційні клієнти, які бажають отримати вигоду від діяльності банку, можуть проявлятися як в явній, так і в неявній формі.

Джерело: сформовано авторами на основі джерела [3].

єнти банку — це основа його розвитку (класифікація клієнтів за ознакою постійності відносин представлена в табл. 3).

Традиційні банківські послуги вже втрачають популярність, оскільки Інтернет-ресурси дозволяють банкам приваблювати та взаємодіяти з клієнтами, покращувати певні позиції в секторі фінансових послуг та виходити на менш насичені ринкові ніші. Мобільність та орієнтація на зручність для клієнтів (фізичних осіб) стають

пріоритетами для всіх галузей. Мобільні додатки, спеціалізовані програми, електронні та особисті кабінети стають все більш поширеними.

Основна мета сучасного банківського сектору — зробити фінансові послуги та транзакції доступними 24/7 з будь-якої точки світу в умовах інтернет-комунікацій. Розвиток ринку банківських послуг призводить до збільшення використання електронних технологій, покликаних спростити процес користування послугами для клієнтів. Фізичні особи можуть отримати доступ до банківських послуг на власний розсуд, обираючи місце та час доби, які їм найбільше підходять. Використання новітніх технологій та підходів для стимулювання ринку фінансових послуг має глобальний характер, а IT-індустрія стає активним гравцем як інвестор, розробник та генератор ідей. В умовах воєнного часу діджиталізація в банківській сфері ілюструє переваги та поширеність фінансових діджитал-сервісів в процесі обслуговування клієнтів у роздрібному банкінгу. В цілому, діджиталізація банківської системи має багато переваг як для клієнтів, так і для банків, а також для економіки в цілому (рис. 4).

Першим стимулюючим кроком до розвитку цифрових технологій у банківській сфері стала пандемія коронавірусу. Саме цифровізація фінансового, банківського секторів пришвидшили цифрову трансформацію та впровадження нових технологій — а саме, діджиталізація зросла вдвічі [14].

Діджиталізація банківських послуг є необхідним етапом розвитку банківської системи. Вона дає можливість банкам збільшити свою конкурентоспроможність та забезпечити кращий сервіс своїм клієнтам. Не є секретом те, що залучення банком нових клієнтів буде вартувати дорожче за утримання наявних. Оскільки збереження клієнта можливе лише задовольнивши усі його очікування з приводу рівня обслуговування, різноманіття послуг та ціни на них, то існують такі показники як індекс задоволеності (CSI) та індекс лояльності (NPS) клієнта. Індекс задоволеності клієнта визначає рівень задоволення клієнта від наданих послуг та обслуговування, в той час, як індекс лояльності клієнта позначає наскільки клієнт (фізична особа) буде рекомендувати ці послуги своїм знайомим. Дослідження індексу задоволеності фізичних осіб на прикладі декількох банків за 2019—2023 р.р. (представлено на рис. 5).

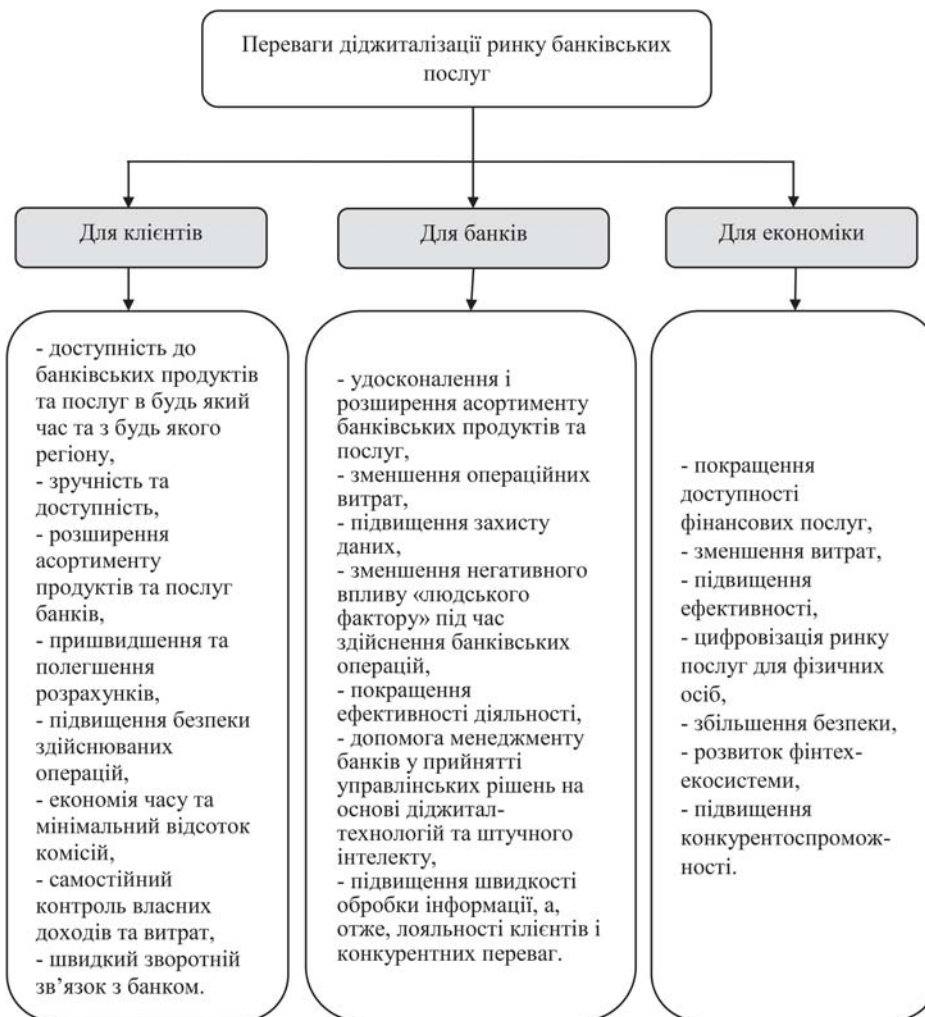

Рис. 4. Переваги діджиталізації банківської системи

Джерело: сформовано авторами на основі джерела [4].

Аналізуючи на прикладі найбільш надійних за даними НБУ [6] банків індекс задоволеності фізичних осіб за 2020—2023 р.р., можна простежити коливання цього індексу по шкалі від 3 до 5; також необхідно відзначити, що індекси різні і кожного року клієнти банку оцінюють свою задоволеність по-різному. З огляду на представлену діаграму, в порівнянні з попередніми роками, дані індексу задоволеності фізичних осіб банками в 2023 найвищі, на що вплинуло розвиток процесу цифровізації банківських послуг для фізичних осіб, а саме впровадження діджитал-технологій, що є актуальним в умовах воєнного стану, зокрема:

— електронні платіжні системи, такі як Apple Pay, Google Pay, PayPal тощо, які дозволяють безпечно здійснювати оплату за товари та послуги через Інтернет або у магазинах з використанням мобільного пристрою;

— інтернет-банкінг, що використовується для управління банківськими рахунками, здійснення платежів, переказів, замовлення послуг тощо за допомогою комп'ютера чи мобільного пристрою;

— ідентифікація, тобто використання біометричних технологій, таких як сканування відбитків пальців або розпізнавання обличчя, для підтвердження особи клієнта та забезпечення безпеки його фінансових операцій;

— автоматизація процесів, залучення штучного інтелекту та машинного навчання для автоматизації процесів прийняття рішень та підтримки клієнтів, що дозволяє покращити якість обслуговування;

— персоналізовані пропозиції аналітики даних для створення персоналізованих фінансових пропозицій та послуг, які відповідають конкретним потребам та умовам клієнтів;

— цифрові консультації та підтримка, надання клієнтам можливості отримати консультацію та підтримку через онлайн-чати, відеодзвінки або електронну пошту з метою вирішення їхніх фінансових питань.

Таким чином, в кризових умовах (воєнний стан) банки поступово адаптуються до нових реалій. Діджиталізація обслуговування фізичних осіб дозволяє банкам покращити обслуговування своїх клієнтів, забезпечити більшу доступність та ефективність фінансових послуг, що робить ці послуги більш зручними та доступними в умовах кризи та позитивно впливає на результат та на відгуки клієнтів банку.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, за результатами дослідження діджиталізації процесу обслуговування фізичних осіб у банківських

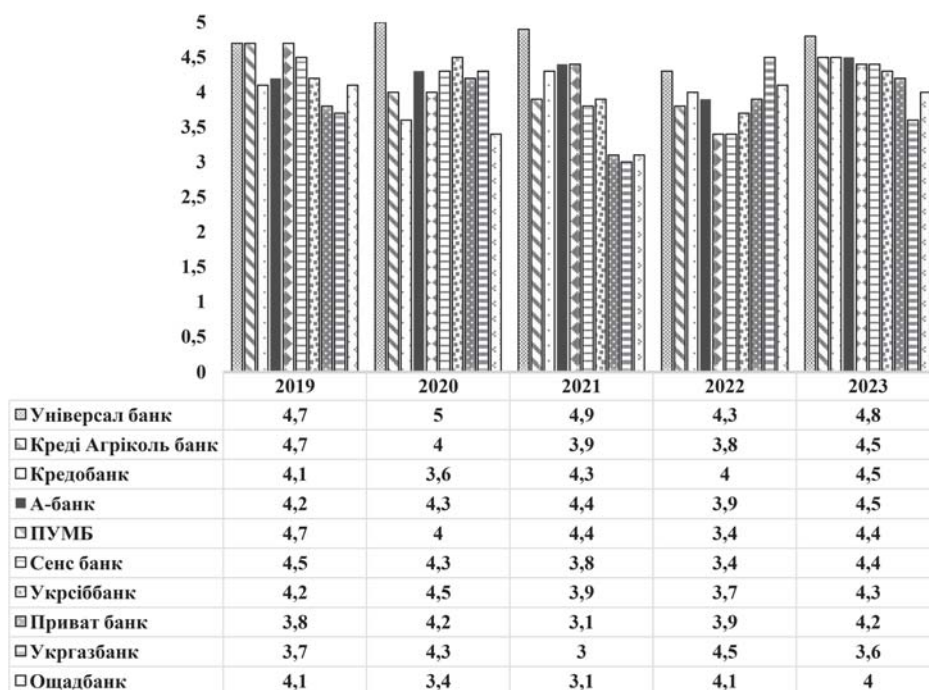

Рис. 5. Індекс задоволеності фізичних осіб 2019—2023 р.р.

Джерело: систематизовано авторами на основі джерела [13].

установах, можна визначити, що розвиток альтернативних форм обслуговування клієнтів виявився характерною рисою сучасної банківської діяльності. На сьогодні найбільш ефективними альтернативними формами розповсюдження роздрібних банківських продуктів є: інтернет-банкінг, контакт-центри, комп'ютеризовані засоби зв'язку та мобільні додатки для смартфонів. Варто зазначити, що елементи системи дистанційного банківського обслуговування є основою для нових форм обслуговування клієнтів, що надає банкам значних конкурентних переваг та зменшує його витрати. Більшість клієнтів не потребують банківських відділень, якщо вони можуть отримати доступ до банківських послуг з будь-якого пристрою (ноутбука, планшета, смартфона, смарт-годинника), в будь-який час і з будь-якого географічного місця. Постійна модернізація терміналів та пристроїв самообслуговування — це одна тенденція розвитку дистанційного банківського обслуговування.

Аналіз індексу задоволеності фізичних осіб на фоні діджиталізації обслуговування в банківській сфері виявив, що запровадження різноманітних діджитал-технологій, які були дуже доречними та актуальними під час пандемії ковід та є гостро актуальними в період сьогодення, особливо враховуючи ту верству населення яка була змушена виїхати з території своєї держави через воєнний стан, позитивно впливає на потреби та задоволення цих потреб для клієнтів. Розглянувши окремі аспекти надійності банків та дослідивши особливості банківських установ можна стверджувати, що навіть попри складні умови та воєнний стан, банки України зберігають та підвищують рівень своїх активів, набувають все більшої довіри від своїх клієнтів, вміло пристосовуються до негативних впливів різного характеру та розширюють клієнтський спектр послуг.

Література:

1. Андрушків І.П., Надієвець Л.М. Діджиталізація в банківському секторі: світовий та вітчизняний досвід. Проблеми економіки. 2018. № 4. С. 195—200.
2. Гнидюк І.В., Складанюк М.С. Розвиток digital-технологій на ринку фінансових послуг України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. № 42. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1642> (дата звернення 29 лютого 2024).
3. Закон про банки і банківську діяльність URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення 27 лютого 2024).
4. Копилова О.В., Пічугіна Ю.В., Гончар К.О. Діджиталізація банківського сектору України — виклики та перспективи. Економіка та суспільство. 2023. № 50. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-47> (дата звернення 23 лютого 2024).
5. Наглядова статистика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення 26 лютого 2024).
6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення 27 лютого 2024).
7. Офіційний сайт Ощадбанку. URL: <https://www.oschadbank.ua/> (дата звернення 27 лютого 2024).
8. Офіційний сайт Приватбанку. URL: <https://privatbank.ua/> (дата звернення 27 лютого 2024).
9. Офіційний сайт ПУМБ банк. URL: <https://www.pumb.ua/> (дата звернення 27 лютого 2024).
10. Офіційний сайт Райффайзен Банк. URL: <https://raiffeisen.ua/> (дата звернення 27 лютого 2024).
11. Офіційний сайт УНІВЕРСАЛ банку. URL: <https://www.universalbank.com.ua/> (дата звернення 27 лютого 2024).
12. Рац О. Дослідження ефективності функціонування банківських установ України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. № 47. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-67> URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2153> (дата звернення 23 лютого 2024).
13. Рейтинг стійкості банків Міністерство фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua/banks/rating/> (дата звернення 26 лютого 2024).
14. Романовська Ю., Складанюк М. Діджиталізація банківського сектору в умовах пандемії. Економіка та суспільство. 2022. № 36. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-4> URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1120> (дата звернення 20 лютого 2024).
15. Шарко Є. І. Впровадження інновацій банківського обслуговування в Україні. Соціально-гуманітарний вісник. 2020. №. 32—33. С. 204—206. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2020_32-33_104 (дата звернення: 23 лютого 2024)
16. FINBALANCE. URL: <https://finbalance.com.ua/> (дата звернення 23 лютого 2024).
17. FORINSURER. URL: <https://forinsurer.com/rating-banks> (дата звернення 18 лютого 2024).

References:

1. Andrushkiv, I. and Nadiievets, L. (2018), "Digitalization in the banking sector: world and domestic experience", Problemy ekonomiky, vol. 4, pp. 195—200.
 2. Hnydiuk, I. and Skladanyuk, M. (2022), "The development of digital technologies in the market of financial services of Ukraine in the conditions of martial law", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 42, Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1642> (Accessed 29 February 2024).
 3. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "About banks and banking activities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (Accessed 27 February 2024).
 4. Kopylova, O.V., Pichuhina, Yu.V. and Honchar, K.O. (2023), "Digitization of the banking sector of Ukraine — challenges and prospects", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 50, Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-47> (Accessed 23 February 2024).
 5. National Bank of Ukraine (2024), "Supervisory statistics", Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (Accessed 26 February 2024).
 6. Official website of the National Bank of Ukraine (2024), Available at: <https://bank.gov.ua/> (Accessed 27 February 2024).
 7. Official website of Oschadbank (2024), Available at: <https://www.oschadbank.ua/> (Accessed 27 February 2024).
 8. Official website of Privatbank (2024), Available at: <https://privatbank.ua/> (Accessed 27 February 2024).
 9. Official website of PUMB Bank (2024), Available at: <https://www.pumb.ua/> (Accessed 27 February 2024).
 10. Official website of Raiffeisen Bank (2024), Available at: <https://raiffeisen.ua/> (Accessed 27 February 2024).
 11. The official website of UNIVERSAL bank (2024), Available at: <https://www.universalbank.com.ua/> (Accessed 27 February 2024).
 12. Rats, O. (2023), "Study of the effectiveness of banking institutions of Ukraine in the conditions of martial law", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 47, Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2153> (Accessed 23 February 2024).
 13. Ministry of Finance of Ukraine (2024), "Bank stability rating", Available at: <https://minfin.com.ua/ua/banks/rating/> (Accessed 26 February 2024).
 14. Romanovska, Yu. and Skladaniuk, M. (2022), "Digitalization of the banking sector in the conditions of the pandemic", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 36, Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1120> (Accessed 20 February 2024).
 15. Sharko, Ye.I. (2020), "Implementation of banking service innovations in Ukraine", Sotsial'no-humanitarnyj visnyk, vol. 32-33, pp. 204—206, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2020_32-33_104 (Accessed 23 February 2024).
 16. FINBALANCE (2024), Available at: <https://finbalance.com.ua/> (Accessed 23 February 2024).
 17. FORINSURER (2024), Available at: <https://forinsurer.com/rating-banks> (Accessed 18 February 2024).
- Стаття надійшла до редакції 19.03.2024 р.*

Н. С. Бобро,
доктор філософії, професор, директор діджитал департаменту,
Європейський університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5316-0809>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.112

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

N. Bobro,
PhD in Economics, Professor, Director of the Digital Department, European University

ORGANIZING MANAGEMENT PROCESSES IN THE CURRENT STAGE OF ECONOMIC TRANSFORMATION

У статті розглянуто сутність та вплив цифрових технологій на економічні відносини, що породжує нові форми господарювання, зокрема гіг-економіку. Визначено, що цифрові інструменти дозволяють оптимізувати бізнес-процеси та підвищити конкурентоспроможність компаній. Особливу увагу приділено ролі цифрових платформ у гіг-економіці, які виконують функції менеджера та сприяють мережевій взаємодії між виконавцями та споживачами послуг. Аналізується вплив гіг-економіки на зміну трудових відносин та надані приклади галузей, де ця модель праці активно застосовується. Окрему увагу приділено ролі алгоритмів у формуванні гіг-економіки та їхньому впливі на управління працівниками. Зазначається, що використання алгоритмів управління може мати як позитивні, так і негативні наслідки для працівників та ефективності бізнесу. Висунута концепція систематичного (алгоритмічного) управління розглядається як підхід до управління організаційними інноваціями, що ґрунтується на використанні цифрових технологій та аналізу даних для досягнення організаційних цілей у гіг-економіці. Розглянуто значення систематизації управлінських процесів на прикладі гіг-економіки та алгоритмів управління. Висувається теза про необхідність візуалізації та систематизації цих процесів для розуміння їх функціонування та впливу на соціально-економічні відносини. У статті представлена схема алгоритмізації процесів управління, яка відображає взаємодію різних факторів та механізмів, включаючи роль платформ у гіг-економіці і їхній вплив на економічні та соціальні аспекти. Особлива увага приділяється організаційній реформі компаній, яка передбачає екстерналізацію членів організації, цифровізацію управлінських процесів, платформізацію організаційної форми та спрощення оргструктури. Пояснюється, що ці зміни відбуваються в умовах розвитку цифрових технологій та гіг-економіки, що призводить до переходу від традиційних трудових відносин до нових форм співпраці між платформами, гіг-працівниками та споживачами послуг. Проведений аналіз впливу цих змін на організаційне управління та наголошують на необхідності адаптації організаційних структур до сучасних тенденцій у бізнесі.

The article explores the pathways of development and challenges of transformative processes in education. It is noted that digital transformation becomes a key factor in the development of various fields, driven not only by the importance of technologies in everyday life but also by their positive impact. The article investigates the definition and aspects of digitization in both broad and narrow senses, as well as its influence on the educational process. It is pointed out that the digitization of education involves not only the transformation of materials into digital format but also the use of interactive methods and online platforms for learning. Special attention is paid to the relevance of digitization and its impact on the labor market and societal development. An example of education digitization in Finland is provided, where programming is introduced into the educational program starting from the first grade, emphasizing practical application of knowledge. The importance of technological literacy of teachers and students is highlighted, as well as the necessity of ensuring accessibility of digital technologies for the entire population. The problems and prospects of implementing digital technologies in the educational process are discussed. It is indicated that such problems arise when rapidly transitioning to digital technologies without considering the technological and economic capabilities of all citizens. The need for awareness of the advantages of information technologies and dissemination of positive experiences of their use in education is outlined. Furthermore, the article addresses the problem of insufficient preparation of teachers for the use of digital technologies and suggests ways to address it. In particular, emphasis is placed on the importance of an internal system for enhancing the qualifications of educational institutions and collaboration with experienced colleagues. Key aspects of using digital technologies in the educational process are identified, including the need for clear definition of goals and tasks for selecting appropriate technologies. The focus is on the use of mobile technologies and the development of digital culture in the educational environment. It is noted that the success of implementing digital technologies in education depends on the readiness of all participants in the educational process for continuous development and adaptation to new technologies.

Ключові слова: цифровізація, освіта, трансформації, інформатизація, комп'ютеризація, цифрові технології, електронна освіта.

Key words: digitization, education, transformations, informatization, computerization, digital technologies, electronic education.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Повсюдне запровадження цифрових технологічних рішень в управлінські процеси суттєво змінило економічні відносини. Це стало результатом стрімкого розвитку інформаційних технологій та їх впливу на різні сфери життя. Цифрові інструменти дозволили оптимізувати бізнес-процеси, підвищити продуктивність та забезпечити більшу конкурентоспроможність компаній у глобальному ринковому середовищі.

На основі цифрових технологій виникла нова форма економіки — гіг-економіка. Це система трудових відносин, що ґрунтується на гнучких тимчасових або позаштатних формах зайнятості. Сутність гіг-економі-

ки полягає у залученні незалежних підрядників для виконання короткострокових завдань за допомогою цифрових платформ.

У гіг-економіці активно використовуються цифрові платформи, що виконують роль менеджера та аналізують великі дані, для мережевої взаємодії та інтеграції виконавців послуг (гіг-працівники) та їх споживачів (суб'єктів малого та середнього підприємництва, великі компанії, органи державної влади) з метою спільного створення цінності. Більшість працівників у гіг-економіці визначаються як самозайняті або незалежні підрядники, тому що вони одержують винагороду за виконані завдання, що дозволяє компаніям знизити витрати на утримання великих офісів та набір пільг для співробітників.

Таким чином, цифрові технології сприяють формуванню гіг-економіки, яка відкриває нові можливості для

Таблиця 1. Платформенна гіг-економіка

Тип	Поле	Найбільші компанії-платформи
За вимогою	Швидка доставка	DoorDash (США), Meituan (Китай), Glovo (Україна)
	Транспортні послуги	Uber (США), Didi (Китай), OnTaxi (Україна)
	Спільне використання нерухомості	Airbnb (США), Xiaozhu (Китай), OLX (Україна)
	Побутові послуги	Craigslist (США), 58tongcheng (Китай), Kabanchik (Україна)
Краудсорсинг	Веб-трансляції	Twitch (США), Douyu (Китай)
	Створення контенту	Youtube (США), Тік Ток (Китай)
	Обмін знаннями	Quora (США), Zhihu (Китай), Всеосвіта (Україна)
	Професійні навички	Mechanical Turk (США), Zhubajie.com (Китай)

бізнесу та працівників. Проте разом з цим виникають і нові проблеми, які вимагають ретельного вивчення та вирішення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження сучасного етапу трансформації економіки та змін пов'язаних з ним, проводили такі вітчизняні і зарубіжні вчені як: В. Кохан, К. Січкаренко, В. Ляшенко О. Вишневський, Ю. Ярмоленко, Н. Бобро, Н. Срничек, М. Кенні, Дж. Зисман, У. Рані, Т. Мелоун, Р. Лаубахер, К. Френкен., Л. Фюнфшіллінг та ін. Аналіз останніх досліджень та публікацій показує глибокий науковий інтерес до різноманітних аспектів нових форм економіки та їх вплив на суспільство, бізнес та працівників.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою цієї статті є дослідження систематизації процесів управління на сучасному етапі трансформації економіки, зокрема в контексті розвитку гіг-економіки. Підкреслена важливість цієї проблеми у зв'язку зі стрімким розвитком цифрових технологій та поширенням гнучких форм зайнятості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні тенденції розвитку глобальної економіки значною мірою формуються та залежать від майбутньої еволюції глобальної електронної мережі, інформаційного інтелекту та цифрових технологій [1, с.166]. Це змінює підходи до управління на рівні підприємств, держав та міжнародних організацій.

Інформаційні технології стають невід'ємною частиною будь-якої ефективної стратегії управління. А також, вони "здатні змінити практично кожен елемент бізнес-процесу, даючи можливість відкривати нові методи ведення бізнесу та розширювати його масштаби" [2, с. 11].

Ця еволюція також впливає на сферу зайнятості та трудових відносин через розвиток гіг-економіки. У гіг-економіці алгоритми використовуються для підбору персоналу, узгодження умов роботи та управління працівниками, зробивши робочі процеси більш точними, динамічними та ефективними. Послуги в цій

сфері надаються за вимогою і у форматі краудсорсингу, що стає основним способом організації праці в таких сферах, як експрес-доставка, транспортні послуги, спільне використання нерухомості, веб-трансляції та інші.

Гіг-працівники, що надають краудсорсингові послуги, приймають замовлення на основі онлайн-платформ і виконують роботи віддалено в таких областях, як веб-трансляції, створення контенту, обмін знаннями та професійні навички (Таблиця 1).

Поява концепції управління алгоритмами пов'язана із збільшенням кількості цифрових платформних рішень, які є крижневими для розвитку гіг-економіки. Гіг-економіка характеризується активним використанням цифрових платформ (інструментальних, інфраструктурних, прикладних) для зв'язку виконавців (гіг-працівників) та клієнтів (споживачів), а також розробкою цифрових алгоритмів для підвищення ефективності роботи платформ [3].

Використовуючи цифрові платформи як основи визначення особливостей розвитку гіг-економіки, дослідники поступово поглиблювали своє розуміння алгоритмічних технологій у практиці організаційного управління.

В даний час концепція систематичного (алгоритмічного) управління розкривається з двох різних позицій: стратегії та контролю. З одного боку, концепція алгоритмічного управління дозволяє розглядати платформні структури, менеджерів та гіг-працівників як об'єкти стратегічного управління. Платформні компанії можуть використовувати алгоритми для контролю поведінки гіг-працівників та досягнення корпоративних цілей організації [4, с.59].

Нові організаційні форми базуються на створеній раніше інтернет-інфраструктурі для циркулювання нового ресурсу (цифрових даних) за допомогою нової базової комп'ютерної технології, завдяки чому долається необхідність фізичної, темпоральної та організаційної присутності працівників [5, с. 65].

З іншого боку, концепція алгоритмічного керування дозволяє розглядати всіх користувачів платформи як об'єктів управління та використовувати цифрові технології (наприклад, великі дані, штучний інтелект) для аналізу ситуації та надання допомоги користувачам платформи у прийнятті динамічних та раціональних рішень.

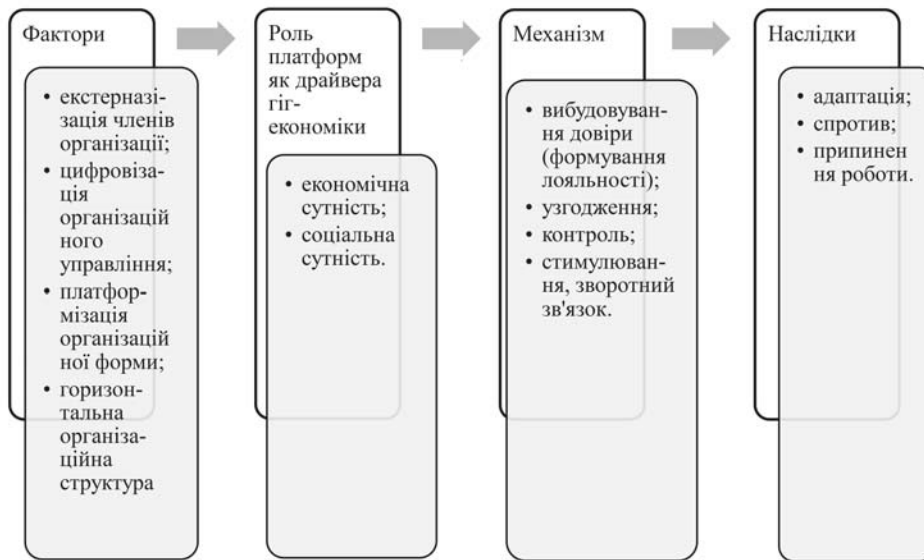

Рис. 1. Алгоритмізація процесів управління

Слід також зазначити, що надмірний акцент на контролі поведінки гіг-працівників може призвести до утиску їхніх прав [6]. До того ж виникають збої та порушення в роботі алгоритмів, що не сприяє сталому розвитку цифрової економіки, а управління алгоритмами як операційним механізмом гіг-економіки вимагає брати до уваги численні проблеми соціально-економічних відносин у цифровому середовищі.

На нашу думку, систематичне (алгоритмічне) управління можна визначити як підхід до управління організаційними інноваціями, які замінюють менеджерів алгоритмами для виконання управлінських функцій, що розглядає всіх користувачів платформи (включаючи гіг-працівників, споживачів, компанії та уряду) як об'єкти управління та керує поведінкою користувачів платформи високоавтоматизованим, заснованим на аналізі даних способом задля досягнення організаційних цілей.

Як під час вивчення будь-якої системи чи алгоритмів, так і при здійсненні їх ефективного практичного застосування, основним є всебічна та систематична деконструкція процесів управління. Поглиблене вивчення систематизації (алгоритмізації) процесів управління як нового явища не може залишатися лише на концептуальному рівні, а має візуалізувати механізм її функціонування, визначити зміст та межі етапів її реалізації та оцінити вплив цього феномену на соціально-економічні відносини. На рисунку 1 представлена схема алгоритмізації процесів управління.

Із рисунка 1 бачимо, що алгоритмізація процесів управління відбувається на основі взаємодії різних факторів та механізмів, враховуючи роль платформ як драйвера гіг-економіки та їх економічну та соціальну сутність.

Варто відмітити, що передумовою функціонування гіг-економіки є організаційна реформа компанії, що проявляється в

— екстерналізації її членів (аутсорсинг співробітників);

— цифровізації процесів управління організацією;

— платформізації організаційної форми;

— спрощенні організаційної структури.

З розвитком цифрових технологій, компанії покладаються не тільки на штатних співробітників для досягнення своїх цілей, а й спираються на зовнішній ринок праці. Компанії можуть гнучко збільшувати чи зменшувати кількість членів організації на вимогу, що призводить до переходу від трудових відносин "компанія — працівник" до партнерства "платформа — індивідуум" [7, с. 30].

Екстерналізація членів організації та зміни у трудових відносинах сприяють частій зміні трудового складу підприємства, що робить організаційне управління невизначеним. Організаційне управління, орієнтоване на людину, більше не відповідає існуючим потребам, що призвело до диджиталізації організаційної структури управління [8, с. 57].

Традиційні організаційні форми важко адаптувати до сучасних тенденцій, а поява цифрових платформ поставила під сумнів необхідність їхнього існування. Цифрові платформи поступово стають середовищем, в якому взаємодіють внутрішні та зовнішні члени організації, засобом для виконання угод та механізмом, що здійснює управління бізнес-процесами [9, с. 43].

Складне ринкове середовище, різноманітні потреби користувачів та жорстка конкуренція у бізнесі у цифрову епоху, вимагають від компаній негайного реагування на потреби ринку. Традиційна вертикальна організаційна структура у значному ступені покладається на централізований контроль, який зазначений такими недоліками, як високі вимоги до менеджерів, зловживання владою, нечіткий поділ праці, непрозорість інформації та неефективність прийняття рішень. Хоча горизонтальна організаційна структура ґрунтується на розподіленому прийнятті рішень, які можуть мінімізувати зловживання владою, оптимізувати організаційний поділ праці, скоротити бар'єри передачі інформації та підвищити ефективність реагування. У цьому зв'язку все більше компаній актив-

но прагнуть перейти до горизонтальної організаційної структури.

Вплив організаційних змін, що відбуваються в компаніях, на операційні процеси гіг-економіки відбивається у розбудові відносин між зацікавленими сторонами та переході до цифрового формату організації трудової діяльності в умовах віддаленої роботи. У плані відносин зацікавлених сторін екстерналізація організаційного членства та платформалізація організаційних форм змінюють взаємодію між платформними компаніями, гіг-працівниками та споживачами.

У частині режиму роботи екстерналізація організаційних членів та горизонтальна організаційна структура ставлять перед платформними компаніями великі управлінські завдання, сприяючи тому, що платформні компанії забезпечують цифровий формат організації трудової діяльності [10, с. 104]. Отже, цифрові технології можуть прискорити горизонтальний потік інформації та ресурсів, що забезпечує можливість спільного управління бізнес-процесами.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, сучасні технології змінюють економічні відносини через появу гіг-економіки, де цифрові платформи відіграють ключову роль у співпраці між виконавцями та споживачами послуг. Це відкриває нові можливості для бізнесу, але також створює нові виклики, які потребують вирішення. Систематична деконструкція управлінських процесів та алгоритмів є ключовою для їх ефективного вивчення та практичного застосування. Це особливо важливо в контексті гіг-економіки, де взаємодія різних факторів та механізмів вимагає аналізу і визначення їхнього впливу на соціально-економічні відносини.

Розвиток цифрових технологій та гіг-економіки викликає необхідність організаційної реформи компаній. Це означає перехід від традиційних трудових відносин до нових форм співпраці, які вимагають адаптації організаційних структур та управлінських процесів до сучасних тенденцій у бізнесі.

Література:

1. Bobro, N. S. (2023), "New trends in the economy: digitization and digitization", *Nauka i tekhnika sohodni*, vol. 14 (28), pp. 160—167. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14\(28\)-160-167](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14(28)-160-167)
2. Bobro, N.S (2024), "Key factors and structures of the development of the digital transformation of the economy", *V?da a perspektivy*, vol. 1 (32). pp. 9—14. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1\(32\)-9-14](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1(32)-9-14)
3. Rani, U. et al. (2021), *World Employment and Social Outlook: The Role of Digital Labour Platforms in Transforming the World of Work*, International Labour Organisation, Geneva, Switzerland.
4. Wickert, C. (2020), "Management Research that Makes a Difference: Broadening the Meaning of Impact", *Journal of Management Studies*, pp. 58—60.

5. Bobro, N. S. (2024), "Digital platform as a modern organizational innovation", *Investytsii: praktyka ta dosvid*. vol. 1. pp. 63—66. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.1.63>

6. Asadullah, A. Faik, I. and Kankanhalli, A. (2018), "Evolution Mechanisms for Digital Platforms", *Review and Analysis across Platform Types*, pp. 8—20, available at: [https://www.researchgate.net/publication/328880-469_Evolution_\(Accessed_4_Mar_2024\)](https://www.researchgate.net/publication/328880-469_Evolution_(Accessed_4_Mar_2024)).

7. Kokhan, V. (2021), "The digital platform as a tool of the digital economy", *Pravo ta innovatsii*. vol. 1 (33), pp. 29—31.

8. Woodcock, J. and Graham, M. (2020), "The Gig Economy: A Critical Introduction", Cambridge: Polity, pp. 55—65.

9. Farrell, H. and Newman, A. (2019). "Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State", *Coercion. International Security*, vol. 44 (1), pp. 42—79.

10. Frenken, K. and Fuenfschilling, L. (2021), "The Rise of Online Platforms and the Triumph of the Corporation", *Sociologica*, vol. 14 (3), pp. 101—113.

References:

1. Bobro, N. S. (2023), "New trends in the economy: digitization and digitization", *Nauka i tekhnika sohodni*, vol. 14 (28), pp. 160—167. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14\(28\)-160-167](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14(28)-160-167)
 2. Bobro, N.S (2024), "Key factors and structures of the development of the digital transformation of the economy", *V?da a perspektivy*, vol. 1 (32). pp. 9—14. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1\(32\)-9-14](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1(32)-9-14)
 3. Rani, U. et al. (2021), *World Employment and Social Outlook: The Role of Digital Labour Platforms in Transforming the World of Work*, International Labour Organisation, Geneva, Switzerland.
 4. Wickert, C. (2020), "Management Research that Makes a Difference: Broadening the Meaning of Impact", *Journal of Management Studies*, pp. 58—60
 5. Bobro, N. S. (2024), "Digital platform as a modern organizational innovation", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 63—66. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.1.63>
 6. Asadullah, A. Faik, I. and Kankanhalli, A. (2018), "Evolution Mechanisms for Digital Platforms", *Review and Analysis across Platform Types*, pp. 8—20, available at: [https://www.researchgate.net/publication/328880-469_Evolution_\(Accessed_4_Mar_2024\)](https://www.researchgate.net/publication/328880-469_Evolution_(Accessed_4_Mar_2024)).
 7. Kokhan, V. (2021), "The digital platform as a tool of the digital economy", *Pravo ta innovatsii*. vol. 1 (33), pp. 29—31.
 8. Woodcock, J. and Graham, M. (2020), "The Gig Economy: A Critical Introduction", Cambridge: Polity, pp. 55—65.
 9. Farrell, H. and Newman, A. (2019). "Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State", *Coercion. International Security*, vol. 44 (1), pp. 42—79.
 10. Frenken, K. and Fuenfschilling, L. (2021), "The Rise of Online Platforms and the Triumph of the Corporation", *Sociologica*, vol. 14 (3), pp. 101—113.
- Стаття надійшла до редакції 22.03.2024 р.*

O. Diugowanets,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of Department of Business Administration, Marketing and Management, Uzhhorod National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2933-4306>

S. Lysa,

PhD in Economics, Associate professor, associate professor of Department of Management and Marketing, Kyiv National Linguistic University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7967-7222>

A. Kulik,

PhD in Economics, Associate professor, Head of the Department of Management, Public Administration and Marketing, Kyiv University of Market Relations

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2601-3833>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.117

CONTEMPORARY MARKETING STRATEGIES MARKETPLACES

О. М. Дюгованець,

к. е. н., доцент, завідувачка кафедрою бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту, ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

С. С. Лиса,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і маркетингу, Київський національний лінгвістичний університет

А. В. Кулік,

к. е. н., доцент, завідувачка кафедрою менеджменту, публічного адміністрування та маркетингу, Київський університет ринкових відносин

СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ МАРКЕТИНГУ МАРКЕТПЛЕЙСІВ

The increasing popularity of marketplaces for e-commerce and the spread of third-party product or service information necessitate sellers to use specialized marketing strategies. Therefore, the article is aimed at characterizing modern marketing strategies on marketplaces. As part of the study, emphasis is placed on the observation that marketplaces serve as platforms where a multitude of similar goods (even within the same product category) are offered by different sellers (including the marketplace itself and third-party sellers), with buyers already inclined towards making a purchase. Indeed, it is pointed out that leveraging marketplaces for trading remains ineffective until sellers can generate adequate demand for their own products. It has been shown that on marketplaces, sellers do not need to invest in platform advertising (to attract potential customers to it). However, these sellers still require effective marketing strategies to capture the attention of buyers towards their brand, products, and services, in order to boost sales and improve customer satisfaction. Indeed, the strategies for personalizing sellers' offers on marketplaces rely on the utilization of algorithms and analytics to craft tailored proposals and recommendations for each user. Sales strategies rely on systematic data collection and analysis to enhance the sales process and increase visitor conversions into buyers. Partnership programs and influencer marketing strategies focus on promoting products and attracting new customers to marketplaces through partnerships with influential individuals and other brands. Indeed, strategies for showcasing a seller's offerings on marketplaces rely heavily on utilizing video content. Strategies for optimizing consumer search on marketplaces involve ongoing refinement of algorithms to ensure the accuracy and relevance of

search results. Absolutely, marketing strategies on marketplaces, whether emphasizing personalization, analytics, conversion optimization, partnership programs, influencer marketing, visual presentation, or consumer search optimization, all share the common goal of boosting the competitiveness of sellers' offerings and meeting the needs of consumers.

Стаття спрямована на характеристику сучасних стратегій маркетингу на маркетплейсах. У межах дослідження звернено увагу на той факт, що маркетплейси — це платформи, де пропонуються багато одноманітних товарів (навіть в рамках однієї товарної групи) від різних продавців (торгує як сам маркетплейс, так і сторонні продавці). При цьому покупці вже націлені на покупку. Констатовано, що застосування маркетплейсів для торгівлі є малоефективним, поки продавці не сформулюють достатній попит на власні товари. Доведено, що на маркетплейсах продавцю не потрібно налаштовувати рекламу платформи для залучення потенційних клієнтів, але водночас продавцям потрібні ефективні стратегії маркетингу, оскільки вони мають забезпечити залучення уваги покупців саме до їх бренду, продуктів та послуг, а також забезпечити збільшення продажів та підвищення задоволення клієнтів. Так, стратегії персоналізації пропозицій продавців на маркетплейсах ґрунтуються на використанні алгоритмів та аналітики для створення індивідуалізованих пропозицій та рекомендацій для кожного користувача. Стратегії продажів за аналітикою та оптимізацією конверсії ґрунтуються на забезпеченні систематичного збору та аналізу даних для вдосконалення процесу продажу та збільшення числа відвідувачів, які здійснили покупки. Стратегії партнерських програм та Influence-маркетингу ґрунтуються на просуванні продуктів та залученні нових клієнтів на маркетплейсах через співпрацю з впливовими особами та іншими брендами. Стратегії візуалізації пропозицій продавця на маркетплейсах ґрунтуються на використанні відео— та іншого контенту. Стратегії оптимізації споживчого пошуку на маркетплейсах ґрунтуються на постійному вдосконаленні алгоритмів для забезпечення коректності та релевантності результатів пошуку. Відтак, хоча стратегії маркетингу на маркетплейсах можуть бути орієнтовані на персоналізацію, аналітику та оптимізацію конверсії, партнерські програми та Influence-маркетинг, візуалізацію пропозицій, оптимізацію споживчого пошуку, незалежно від обраного фокуса — вони мають на меті підвищення конкурентоспроможності товарів та послуг продавця та задоволення потреб споживачів.

Key words: customer satisfaction; attracting buyers' attention; partnership programs; visual presentation of offerings.

Ключові слова: задоволення клієнтів; залучення уваги покупців; партнерські програми; візуалізація пропозицій.

TARGET SETTING

Marketplaces, serving as streamlined online platforms for product and service offerings, are progressively gaining appeal as workspaces for seller companies. The rise in popularity of such platforms is fueled by a multitude of factors. Chiefly, marketplaces boast a sizable user base, enabling manufacturers and trading companies to attract new clients and boost sales volumes more effortlessly. For example, Rozetka marketplaces alone provide more than 3.9 million product listings across diverse categories and draw in 2.5 million daily shoppers. Marketplaces frequently facilitate the swift expansion of manufacturers and trading companies into diverse markets, both domestically and internationally, at minimal costs. Marketplaces offer technical support, data analysis tools, conversion optimization, and other services that streamline the sales process and analytics. The growing popularity of marketplaces as an e-commerce tool and the spread of

third-party product or service information necessitate sellers to utilize specialized marketing strategies.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

The key theorists in marketplace marketing encompass scholars like Savitska N.L., Mullis K. R., Lee K., Ruth F., Menon A., Prosovich O.P., and Botsman Y.S. These scholars have elucidated fundamental characteristics of marketplace marketing and outlined its primary methods. However, despite the adequate development of marketplace marketing topics, its modern strategies have not yet garnered significant attention from researchers.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

The aim of the article is to characterize modern marketing strategies on marketplaces.

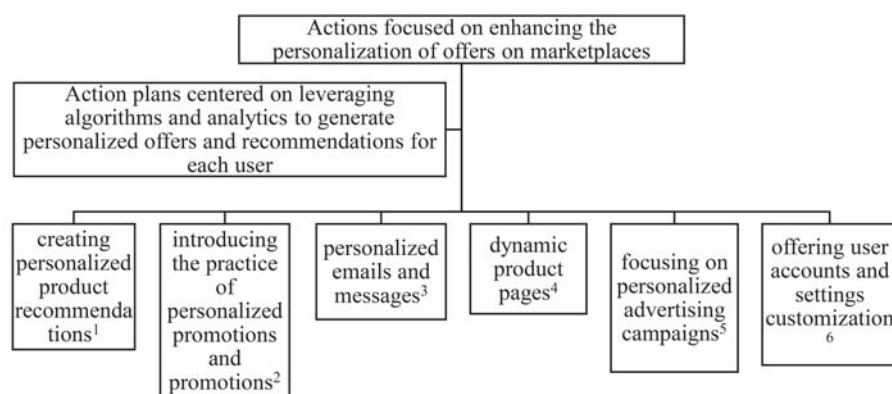

Figure 1. The format of the strategy for personalizing sellers' offers on marketplaces

Note

1 Actions utilizing recommendation algorithms to analyze previous purchases, product views, and user behavior to provide personalized recommendations for products likely to interest each user.

2 Actions using data on past purchases and user interests to offer personalized promotions and discounts on products likely to interest specific users.

3 Actions involving sending personalized emails and messages with product recommendations based on previous purchases and user interests.

4 Actions creating product pages that dynamically change according to individual characteristics and user interests, displaying items that specifically interest them.

5 Actions creating personalized advertising campaigns based on data on past actions and user interests to attract their attention to specific products or categories.

6 Actions providing users with the opportunity to customize their personal accounts and specify their individual preferences to receive more personalized recommendations and offers.

Source: formed based on [4—5].

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Marketplaces are platforms where a diverse range of similar goods (even within the same product category) are offered by various sellers (including both the marketplace itself and third-party sellers), with buyers already motivated to make a purchase (although product and seller ratings facilitate their decision-making process). Indeed, it is worth noting that on such platforms, a plethora of

similar goods and sellers are consolidated in one location, with buyers already motivated to make a purchase (yet, product and seller ratings streamline their decision-making process). Indeed, sellers don't need to set up platform advertising; the marketplace handles marketing efforts and fosters user trust in the site. However, marketing strategies on marketplaces for sellers should prioritize leveraging digital technologies and data analysis to capture buyers' attention for their brand, products, and services, thereby boosting sales and improving customer satisfaction, as evidenced by product and seller ratings. Exactly, contemporary marketing strategies on marketplaces prioritize personalization, analytics, and conversion optimization, alongside partnership programs and influencer marketing [5]. Moreover, visual presentation utilizing video and virtual reality, as well as consumer search optimization, play crucial

roles. Regardless of the specific approach, the ultimate goal of these strategies is consistently to improve the competitiveness of products and services on marketplaces while meeting the needs of consumers.

Exactly, let's explore contemporary marketing strategies on marketplaces for sellers in greater depth.

Strategies for personalizing sellers' offers on marketplaces rely on leveraging algorithms and analytics to generate tailored proposals and recommendations for each

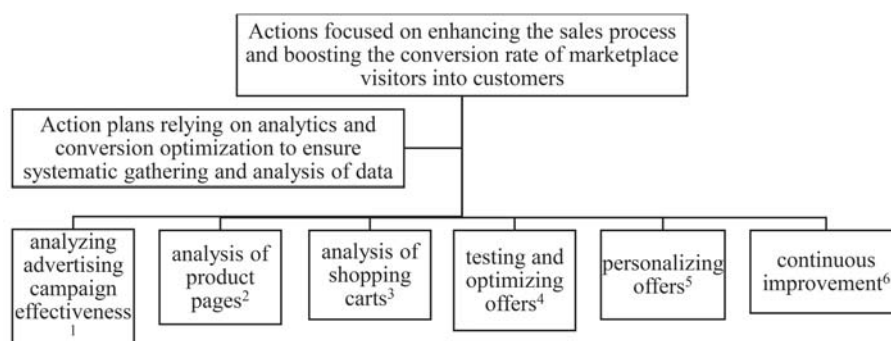

Figure 2. The format of the sales grounded in analytics and conversion strategy optimization

Note

1 Utilizing analytical tools to evaluate the outcomes of advertising campaigns on the marketplace (allowing for the determination of which campaigns yield the highest sales volume or require optimization).

2 Studying data on user traffic and behavior on product pages helps understand which products attract more attention and identify potential issues that may lead to loss of potential customers

3 Analyzing data on shopping carts, including items added but not purchased, helps identify potential reasons for purchase abandonment and take measures to increase conversion.

4 Utilizing A/B testing to compare different versions of product pages, advertising materials, etc., aims to determine optimal variants that maximize conversion.

5 Using analytics to create personalized offers and recommendations for users based on their behavior and interests.

6 After analyzing data and implementing optimization measures, it is important to continuously monitor the results and adapt the strategy to continually improve sales effectiveness.

Source: formed based on [1; 2; 5].

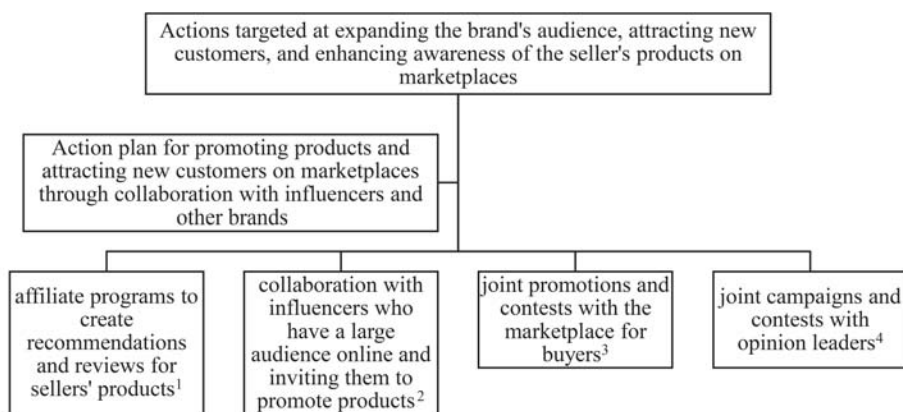

Figure 3. The format of the affiliate programs and influencer marketing strategy on marketplaces

Note

1 Affiliate programs where influencers or other brands can receive compensation for creating positive reviews or recommendations for the seller's products on the marketplace, creating additional incentives for purchases.

2 Collaboration with influencers who have a large online audience to promote the brand and products on marketplaces.

3 Joint prize giveaways, special discounts, or gift cards for customers purchasing your products on the marketplace.

Collaboration with thought leaders and experts in your industry to organize joint promotions and contests. This may include, for example, webinar participation giveaways, collaborations at events, or sharing joint content.

Source: formed based on [3–4].

user. The most common measures used for this purpose include creating personalized product recommendations, implementing personalized deals and promotions, sending personalized emails and notifications, using dynamic product pages, focusing on personalized advertising campaigns, and offering user accounts and settings customization [4]. The overall framework of the strategy for personalizing sellers' offers on marketplaces is depicted in Figure 1.

These strategies empower sellers on marketplaces to elevate effectiveness and user satisfaction by offering more personalized and relevant propositions. For instance, if a user has previously bought sports shoes, customized recommendation algorithms can suggest related offers such as sportswear or accessories like workout shirts and shorts that complement the purchased shoes. If a user often explores the travel accessories category, the marketplace seller can send them a discount code for backpacks or travel sets to encourage a purchase.

If a user adds items to their cart but doesn't complete the purchase, the marketplace can send a reminder email with offers for the items in the cart and suggestions for related products.

Sales strategies based on analytics and conversion optimization rely on systematically collecting and analyzing data to improve the sales process and increase the number of visitors who convert into buyers by ordering products. Marketplaces prioritize their reputation and enforce strict adherence to terms and rules from sellers when implementing strategies. It includes measures such as analyzing advertising campaign effectiveness, product pages, shopping carts, testing and optimizing offers, personalizing offers, and continuous improvement [2]. Note that the content of the strategy should be developed considering that the marketplace hosts thousands of companies, so it is important to consider the variety and uniformity of catalog pages, making it difficult for customers to find a specific seller's product. Indeed, the absence of customization options for seller pages in many

marketplaces exacerbates the situation, turning sellers into one of thousands of indistinguishable vendors unless they have a well-known brand name. Therefore, the overall format of the sales strategy based on analytics and conversion optimization is outlined in Figure 2.

Sales strategies leveraging analytics and conversion optimization on marketplaces boost customer attraction and ensure successful purchases, driving up conversion rates and overall business success. For instance, a seller can utilize analytics tools to identify which advertising campaigns yield more clicks and conversions or determine which product pages have the highest percentage of cart additions and purchases.

Strategies of affiliate programs and influencer marketing are based on promoting products and attracting new customers to marketplaces through collaboration with influential individuals and other brands. Most commonly, the following measures are used for this purpose: affiliate programs to create recommendations and reviews for sellers' products; collaboration with influencers who have a large audience online and inviting them to promote products (which may include sponsored social media posts, advertising videos on YouTube channels, or recommendations in blogs [3]); joint promotions and contests with the marketplace for buyers, joint campaigns and contests with opinion leaders. Therefore, the overall format of the affiliate programs and influencer marketing strategy is outlined in Figure 3.

Such strategies enhance brand visibility, attract new customers, and build consumer trust through influencer and third-party collaborations. These strategies aim to establish supplementary channels for communication and promotion, thereby fostering increased sales and product popularity on marketplaces.

Strategies for visualizing a seller's offerings on marketplaces rely on using video content and virtual reality technologies to showcase products, contingent upon these products being associated with items from the seller's price list or website. Most commonly, the

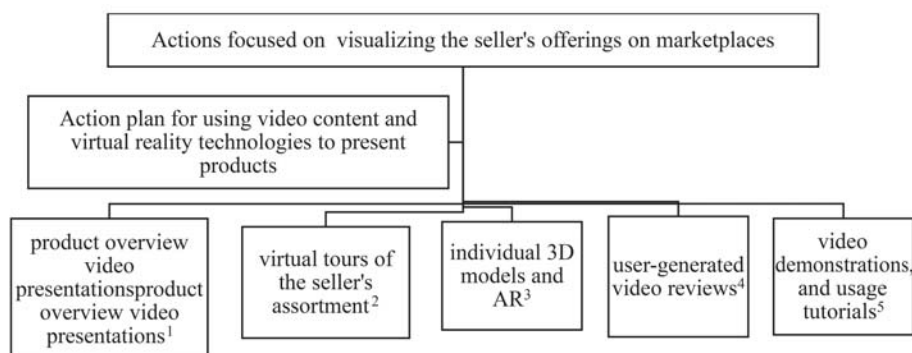

Figure 4. The format of the seller's offering visualization strategy on marketplaces

Note

- 1 Creating short videos where the seller demonstrates the product in action or provides a detailed overview of its features and benefits, allowing potential buyers to better understand how the product works or looks in real life.
- 2 Utilizing VR for virtual tours allowing customers to navigate between products for closer inspection, akin to a real store.
- 3 Creating 3D models for AR viewing on mobile devices, enabling thorough product exploration.
- 4 Facilitating user-generated video reviews to help customers assess products accurately and make informed purchase decisions.
- 5 Creating videos demonstrating real-life product usage across various scenarios, such as utilizing kitchen appliances or configuring electronics.

Source: formed based on [3; 5].

following measures are used for this purpose: product overview video presentations, virtual tours of the seller's assortment, individual 3D models and AR, user-generated video reviews, video demonstrations, and usage tutorials. Therefore, the overall format of the seller's offering visualization strategy is outlined in Figure 4.

Visualization strategies for seller listings on marketplaces help provide customers with a more detailed and engaging perception of the product, increasing the likelihood of purchase and buyer satisfaction. For instance, EUROMEBLI Company creates short videos for marketplaces where designers showcase various ways of

using their furniture in real interiors. The company's experts demonstrate how a sofa can look in living rooms of different styles or how a dining table can fit into a modern kitchen. EUROMEBLI creates a virtual tour of its showroom, allowing customers to explore all furniture in detail, even if they cannot visit the store in person. This allows them to examine each product from various angles and engage in the selection process. Additionally, high-quality product visualizations add an innovative layer to the brand's visual representation in the marketplace. For example, EUROMEBLI always creates 3D models of its furniture that customers can view in augmented reality using a mobile application. Users can place the furniture

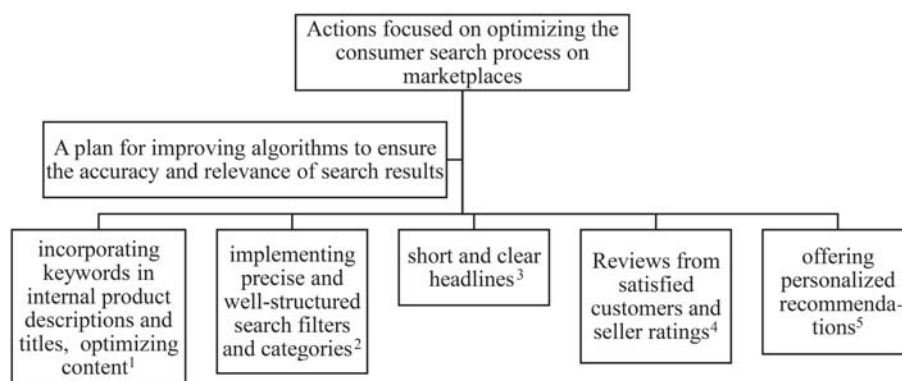

Figure 5. The format of the consumer search optimization strategy on marketplaces

Note

- 1 Keywords in the internal product descriptions and titles are considered to ensure that products are displayed for relevant search queries
- 2 Search filters are integrated to allow customers to quickly narrow down their choice of products based on specific characteristics such as price, size, color, etc.
- 3 Clear headlines are utilized to accurately depict the main features and benefits of products, aiding customers in quickly understanding whether the product meets their needs.
- 4 Reviews from other customers and seller ratings are taken into account to enhance trust in the product and ensure the quality of the purchase.
- 5 Machine learning algorithms are applied to analyze previous purchases and customer views, providing personalized recommendations that match their individual needs and preferences.

Source: formed based on [1—2; 4]

in their own interior space and assess how they will look in the environment.

Consumer search optimization strategies on marketplaces rely on the continuous refinement of algorithms to ensure the accuracy and relevance of search results. It's important for customers to quickly find what interests them and to derive satisfaction from the purchasing process. Most commonly, the following measures are used for this purpose: incorporating keywords in internal product descriptions and titles, optimizing content; implementing precise and well-structured search filters and categories; crafting concise and clear headlines that effectively communicate the main features and benefits of products; showcasing reviews from satisfied customers and seller ratings; offering personalized recommendations. Therefore, the overall format of consumer search optimization strategy on marketplaces is outlined in Figure 5.

This strategy is focused on enhancing the user experience and ensuring that customers can efficiently and swiftly locate the products they require in the marketplace. For example, Dell strategically incorporates keywords like "lightweight laptop," "high performance," and "long lifespan" in both the product title and description to align with commonly used search terms by buyers. Additionally, Dell ensures its products are consistently categorized into relevant sections such as "Laptops," "Ultrabooks," and "Gaming Laptops" on eBay, facilitating easier navigation for buyers to locate the specific product they are seeking.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

Marketplaces serve as platforms where a wide array of similar products, often within the same category, are provided by multiple sellers, including both the marketplace operator and third-party vendors. Buyers on these platforms are typically predisposed to making a purchase, and product and seller ratings help facilitate their decision-making process. From this research, several important conclusions can be drawn:

1. Marketplaces provide sellers with the opportunity to reach a large number of buyers who are already actively searching for products within that environment, offering tools for promoting goods such as advertising campaigns and placement in recommended lists, among other benefits. However, utilizing marketplaces for trading is inefficient until sellers generate sufficient demand for their products.

2. On marketplaces, sellers do not need to set up platform advertising to attract potential customers. However, sellers on marketplaces require effective marketing strategies, even with a ready-made platform for selling their products, as they need to ensure the attention of buyers specifically to their brand, products, and services, increase sales, and enhance customer satisfaction (reflected in product and seller ratings).

3. Sales strategies based on analytics and conversion optimization rely on systematically collecting and analyzing data to improve the sales process and increase the number of visitors who convert into buyers by placing orders. Strategies of affiliate programs and influence marketing

are based on promoting products and attracting new customers to marketplaces through collaboration with influential individuals and other brands. Strategies for visualizing a seller's offerings on marketplaces are based on utilizing video content. Strategies for optimizing consumer search on marketplaces involve continuously refining algorithms to ensure the accuracy and relevance of search results. Thus, while marketing strategies on marketplaces may focus on personalization, analytics, and conversion optimization, as well as affiliate programs and influencer marketing, offer visualization, and consumer search optimization, their aim remains consistent: to enhance the competitiveness of sellers' products and services and satisfy consumer needs.

Therefore, prospects for further research in this area include developing innovative marketing strategies, analyzing their impact on sales and consumer satisfaction, as well as implementing cutting-edge technologies to enhance the effectiveness of product promotion on marketplaces.

Література:

1. Савицька Н. Л. Маркетинг у соціальних мережах: стратегії та інструменти на ринку B2C. Маркетинг і цифрові технології. 2017. Т. 1. № 1. С. 20—33.

2. Mullis K. R. A SWOT Analysis of Walgreens in the Competitive Pharmacy Marketplace. In: Drug Store News. 2006. № 28. P. 35—47.

3. Lee K., Ruth F. Strategy formulation framework for vocational education: integrating SWOT analysis, balanced scorecard, methodology and education criteria. Managerial auditing journal. 2008. Vol 15 (8). P. 407—423.

4. Menon A. Antecedents and consequences of marketing strategy making. Journal of marketing. 2009. No. 63. P. 18—40.

5. Просович О.П., Боцман Ю.С. Маркетплейс як дієвий інструмент цифрового маркетингу. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми економіки та управління. 2018. № 2 (897). С. 32—38.

References:

1. Savytska, N. L. (2017), "Marketing in social networks: strategies and tools on the B2C market", *Marketing i tsyfrovi tekhnolohiyi*. vol. 1, no. 1, pp. 20—33.

2. Mullis, K. R. (2006), "A SWOT Analysis of Walgreens in the Competitive Pharmacy Marketplace", *Drug Store News*, vol. 28, pp. 35—47.

3. Lee, K. and Ruth, F. (2008), "Strategy formulation framework for vocational education: integrating SWOT analysis, balanced scorecard, methodology and education criteria", *Managerial auditing journal*, vol 15, no. 8, pp. 407—423.

4. Menon, A. (2009), "Antecedents and consequences of marketing strategy making", *Journal of marketing*, vol. 63, pp. 18—40.

5. Prosovich, O. P. and Botsman, Y. S. (2018), "Marketplace as an effective digital marketing tool", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*. Seriya: Problemy ekonomiky ta upravlinnya, vol. 2 (897), pp. 32—38.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2024 р.

Д. Ю. Калініченко,
к. т. н., Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3689-3467>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.123

ФІСКАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СКИДІВ ЗАБРУДНЕНИХ ЗВОРОТНИХ ВОД В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ

D. Kalinichenko,
PhD in Technical Sciences, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FISCAL REGULATION OF POLLUTED WASTEWATER DISCHARGES IN UKRAINE: TRENDS,
PROBLEMS AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

Встановлено, що більшість секторів національного господарства відзначаються високим рівнем водомісткості, що призводить до надмірного залучення свіжої води до господарського обігу та значних обсягів скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти. Виявлено, що надмірні скиди забруднених зворотних вод зумовлені також високим рівнем спрацювання водоохоронної інфраструктури у промисловому секторі та у житлово-комунальному господарстві внаслідок її повільного оновлення у зв'язку з відсутністю відповідної мотивації у суб'єктів приватного підприємництва та органів місцевого самоврядування. Обґрунтовано, що базовою передумовою нарощення фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації, технічного переоснащення та реконструкції систем очищення забруднених зворотних вод виступає формування сучасної системи фіскального регулювання скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти, яка охоплюватиме комплекс податкових, кредитних та компенсаційних методів і інструментів. Встановлено, що ключовим інструментом системи фіскального регулювання очищення забруднених зворотних вод виступає екологічний податок за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти, який відзначається недостатнім рівнем стимулюючого впливу на процеси очищення зворотних вод та розбудови водоохоронної інфраструктури. Дослідження показали, що у 2013—2020 роках спостерігається низхідна тенденція у динаміці скидів забруднених зворотних вод, що пов'язано зі згортанням ділової активності внаслідок загострення проявів політичної нестабільності та анексії частини території старопромислових регіонів російськими загарбниками. Обґрунтовано, що підвищення ефективності очищення забруднених зворотних вод залежить від запровадження сучасних методів та технологій (фільтрація води на сонячних батареях, системи опріснення, нанотехнології, біоаугментація для очищення стічних вод, технологія акустичних нанотрубок, фотокаталітичне очищення води, автоматична змінна фільтрація), які набули поширення у передовій іноземній практиці, що у свою чергу потребує диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації та реконструкції мереж водоохоронної інфраструктури. Доведено, що активізація інвестиційної діяльності у системі очищення зворотних вод залежить від формування спеціальних фондів у структурі бюджетів різного таксономічного рівня на основі акумуляції в ньому частини екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти.

It is established that most sectors of the national economy are characterised by a high level of water intensity, which leads to excessive involvement of fresh water in economic circulation and significant volumes of pollutant discharges directly into water bodies. It is revealed that excessive discharges of polluted wastewater are also caused by the high level of wear and tear of water protection infrastructure in the industrial sector and in the housing and communal services due to its slow renewal due to the lack of appropriate motivation of private business entities and local self-government bodies. It is substantiated that the basic prerequisite for increasing financial and investment support for the modernisation, technical re-equipment and reconstruction of polluted wastewater treatment systems is the formation of a modern system of fiscal regulation of pollutant discharges directly into water bodies, which will include a set of tax, credit and compensation methods and instruments. The article indicates that the key instrument of the system of fiscal regulation of polluted wastewater treatment is an environmental tax for discharges of pollutants directly into water bodies, which is characterised by an insufficient level of stimulating impact on the processes of wastewater treatment and development of water protection infrastructure. Studies have shown that in 2013-2020 there is a downward trend in the dynamics of polluted wastewater discharges, which is associated with a curtailment of business activity due to the aggravation of political instability and the annexation of part of the territory of old industrial regions by Russian invaders. It is substantiated that improving the efficiency of polluted wastewater treatment depends on the introduction of modern methods and technologies (solar water filtration, desalination systems, nanotechnology, bioaugmentation for wastewater treatment, acoustic nanotube technology, photocatalytic water treatment, automatic variable filtration), which are widespread in foreign best practices. It in turn requires diversification of sources of financial and investment support for the modernisation and reconstruction of water protection infrastructure networks. It is proved that the intensification of investment activity in the wastewater treatment system depends on the formation of special funds in the structure of budgets of different taxonomic levels based on the accumulation of a part of the environmental tax for discharges of pollutants directly into water bodies.

Ключові слова: фінансове регулювання, екологічний податок, спеціальні фінансові фонди, скиди забруднюючих речовин, водоохоронна інфраструктура, очищення зворотних вод.

Key words: fiscal regulation, environmental tax, special financial funds, pollutant discharges, water protection infrastructure, wastewater treatment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Більшість галузей господарського комплексу України відзначається високим рівнем водомісткості, що поряд із значними обсягами залучення свіжої води у відтворювальний процес призводить до великих обсягів скидів забруднених зворотних вод. Однією з причин підвищеного рівня питомої величини забруднених зворотних вод виступає високий рівень спрацювання водочисного обладнання на промислових підприємствах. Основні водокористувачі-промислові гіганти не мають зацікавленості у фінансово-інвестиційному забезпеченні модернізації та реконструкції мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури, що й надалі культивує високий рівень скидів забруднених стічних вод. Основним фінансовим регулятором скидів забруднених зворотних вод в Україні виступає екологічний податок. Водночас низький рівень його стимулюючого впливу на

водокористувачів не забезпечує належних темпів оновлення систем очищення зворотних вод та запровадження водоощадних технологій. У існуючій системі фінансового регулювання скидів забруднених зворотних вод також відсутні методи та інструменти фінансово-інвестиційного стимулювання запровадження сучасних технологічних процесів очищення вживаних вод, а також запровадження технологій зворотного водопостачання. Фактично наявна система фінансового регулювання скидів забруднених зворотних вод в Україні — це рудимент командно-адміністративної системи, який консервує багаторічні проблеми надмірного водоспоживання, а також підвищеного техногенного впливу на водні джерела.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній літературі в останні десятиліття прискореними темпами активізувалися дослідження, пов'язані з удосконаленням системи фінансово-

го регулювання скидів забруднених зворотних вод. Фактично найбільш поширеним у даному контексті є розгляд трьох основних проблем: 1) доцільність модернізації існуючих мереж об'єктів водоохоронної інфраструктури та впровадження сучасних методів водоочистки; 2) імплементація передового іноземного досвіду очищення зворотних вод та оновлення мереж водоохоронної інфраструктури промислового сектора та житлово-комунального господарства; 3) необхідність підвищення дієвості фіскального впливу на водокористувачів, котрі продукують скиди забруднених зворотних вод.

Прикметною рисою системи очищення зворотних вод є спрацьованість водопровідно-каналізаційних та колекторно-дренажних мереж у населених пунктах. Зокрема, В. Россінський та Л. Саблій зазначають, що в роботі очисних споруд каналізації міст має місце ряд проблем: недосконалість технологій щодо вилучення токсичних домішок зі стічних вод (СПАР, іони важких металів), що спричиняють отруєння, спухання активного мулу і його винос із вторинних відстійників; піноутворення, яке може виникати навіть на стадіях біологічного очищення, недостатній ступінь видалення сполук фосфору зі стічних вод; низький ступінь зневоднення активного мулу на мулових майданчиках упродовж тривалого часу; незабезпечення ефективного видалення зі стічних вод сполук азоту на традиційних очисних спорудах [7, с. 233]. Означені проблеми в роботі каналізаційних систем притаманні для більшості населених пунктів нашої країни у зв'язку з відсутністю надійних джерел фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації та реконструкції мереж об'єктів водоохоронної інфраструктури. Місцеве самоврядування внаслідок перманентного дефіциту місцевих публічних фінансів та неможливості залучати інвестиції на ринку позикового капіталу, як правило, має змогу фінансувати лише заходи з утримання та експлуатації систем водоочистки.

Україна уклавши Угоду про Асоціацію з ЄС взяла на себе зобов'язання також імплементувати комплекс директив, які передбачають очищення забруднених вод та охорону природних водних джерел. О. Дмитрієва, Н. Телюра та В. Василенко пропонують використати в Україні досвід держав ЄС шляхом впровадження безпечних технологій водовідведення, які є принципово новими для нашої країни. До основних моментів цього досвіду зі захисту поверхневих вод підпадає прийняте у ЄС поняття "найкращі доступні технології", а саме: 1) при відведенні поверхневих стічних вод загальносплавною та напівроздільною системами каналізації до ступеня їх очищення та умов скидання у водні об'єкти пред'являються такі ж вимоги, що і для господарсько-побутових та виробничих стічних вод; 2) у системі дощової каналізації повинно бути забезпечено очищення найбільш забрудненої частини поверхневого стоку; 3) поверхневі стічні води з території промислових зон, будівельних майданчиків, автопідприємств, а також найбільш забруднених ділянок сільбищних зон перед скиданням у дощову каналізацію населеного пункту повинні очищатися на локальних очисних спорудах; 4) для кожного водозбірною басейну поверхневі стічні води повинні спрямовуватися на локальні очисні споруди дощової каналізації; 5) допускається скидання без очищення дощових вод, що стікають з території міських

парків та лісопарків, а також невеликих сільбищних територій площею до 20 га; 6) слід розглядати можливість застосування напівроздільної системи каналізації з очищенням господарсько-побутових, виробничих та забрудненої частини поверхневих стічних та дренажних вод; 7) при розділній системі каналізації за умови очищення поверхневих стічних вод на локальних очисних спорудах дощової каналізації вже на самому початку міського планування необхідно передбачати вільну від забудови ділянку для розміщення вищезгаданих споруд [2, с. 175—176]. Прикметною рисою європейського досвіду очищення забруднених стічних вод та інших відведених вод є наявність диференційованого підходу до формування інфраструктурного ланцюга очищення, що є значно ефективнішим порівняно з тими системами очистки води, які функціонують в населених пунктах нашої країни. Саме такий диференційований підхід до розбудови мережі об'єктів очищення зворотних вод дасть змогу повною мірою виконати вимоги водоохоронних директив ЄС і модернізувати вітчизняну систему водоочистки на новій технологічній основі.

Виходячи з пріоритетів низьковуглецевого розвитку та вимог міжнародних природоохоронних директив залишається актуальним удосконалення системи використання біологічних методів очищення забруднених стічних вод. В. Прокопчук та Л. Саблій переконують в доцільності використання в секторі переробно-харчових виробництв технології багаступеневого анаеробно-аеробного біологічного очищення стічних вод, при якому утворюється у 3—5 разів менше відходів та на 40—60% знижуються витрати електроенергії порівняно з аеробним очищенням стічної води в аеротенках [6]. Для корпоративного сектору національного господарства впровадження технологій біологічного очищення забруднених стічних вод залежить від використання державою комплексу стимулюючих підходів, котрі підвищуватимуть заінтересованість водокористувачів-суб'єктів приватного підприємництва впроваджувати сучасні технологічні рішення задля оновлення інфраструктури очищення використаних у виробничому процесі вод.

Більш вагоме значення при цьому повинен також відігравати такий фіскальний інструмент як екологічний податок за скиди забруднюючих зворотних вод. Його ставки мають спонукати забруднювачів природних водних джерел перманентно знижувати об'єми забруднених зворотних вод, котрі потраплятимуть у довкілля. Г. Білецька стверджує, що домінантним завданням екологічного податку у процесі трансформації системи фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів повинне стати посилення його стимулюючого впливу на водокористувачів у напрямку зменшення викидів забруднюючих речовин у водні об'єкти, а також ретельне очищення стічних вод. Необхідно змусити підприємства-водокористувачі або вносити конструктивні зміни у виробничу технологію, або компенсувати суспільству шкоду, яку приносить водоймам їх руйнівна діяльність [1, с. 123]. Удосконалення системи нарахування та стягнення екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти однозначно має сформулювати інструмент фіскального "батога" для підприємств-забруднювачів водних об'єк-

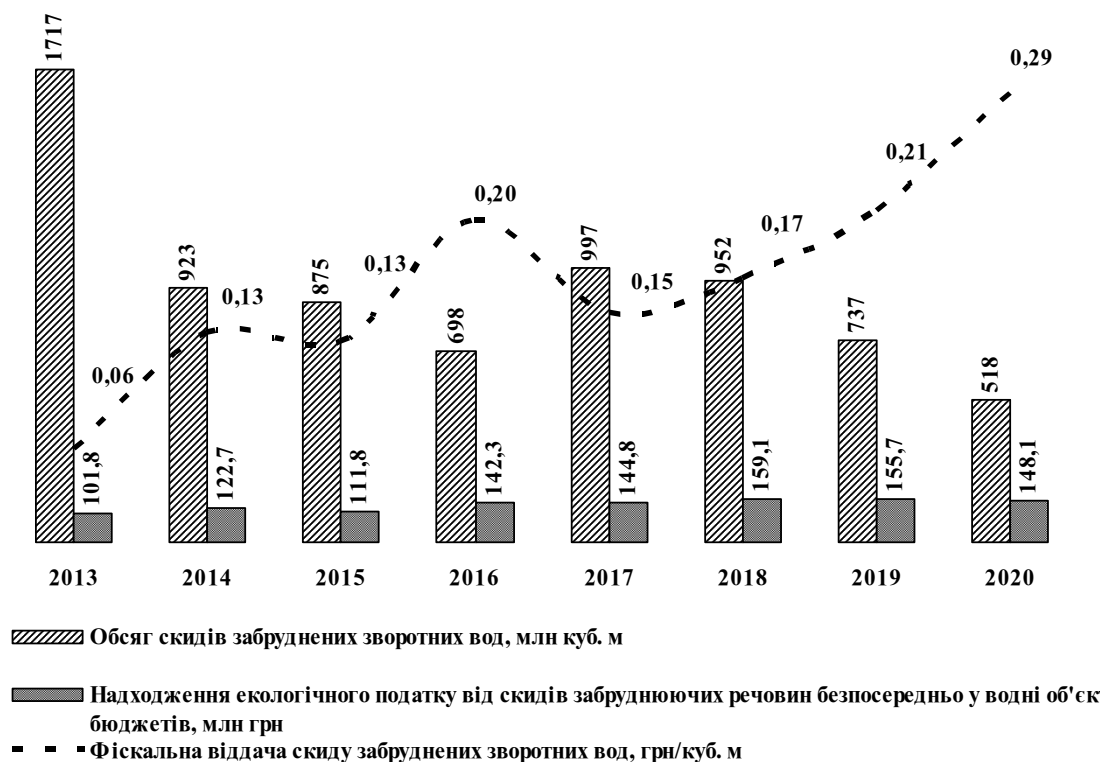

Рис. 1. Фіскальні виміри регулювання скидів забруднених зворотних вод

Джерело: розраховано за даними Держстату України та Державної казначейської служби України.

тів, а також забезпечити накопичення даного фіскального інструменту у спеціальних фондах, призначенням котрих виступає фінансово-інвестиційне забезпечення процесів модернізації та реконструкції мережі об'єктів інфраструктури очищення зворотних вод. Тому екологічний податок має стати ключовим інструментом системи фіскального регулювання скидів забруднених зворотних вод як в частині стимулювання процесів обмеження скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти, так і в частині концентрації додаткових фінансових ресурсів у спеціальних бюджетних фондах водоохоронного спрямування.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є оцінка основних тенденцій фіскального регулювання скидів забруднених зворотних вод, виявлення проблем ефективнішого очищення забруднених стічних вод в окремих секторах національного господарства, а також визначення пріоритетів удосконалення системи фіскального регулювання скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти як з точки зору посилення стимулюючого обмеження скидів забруднених вод впливу, так і з точки зору формування у складі публічних бюджетів спеціальних фондів фінансування проектів розбудови інфраструктури очищення зворотних вод.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Національне господарство України внаслідок високого рівня спрацювання основного капіталу багатьох структуроутворюючих ланок відзначається високим рівнем водомісткості, що у той же час призводить до

надмірно високих скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти. Така ситуація вже спостерігається десятиліттями у зв'язку з другорядністю у спектрі пріоритетів діяльності водокористувачів домінант модернізації та реконструкції внутрішньовиробничих та загальногосподарських мереж очищення зворотних вод. Високий рівень зносу водоочисного обладнання не дає можливості повною мірою використовувати сучасні методи та технології водоочистки.

У сфері водокористування загострилися численні проблеми, пов'язані із збільшенням втрат води при транспортуванні, очищенням зворотних вод та забезпеченням відповідної якості питного водопостачання. Об'єкти водогосподарської та водоохоронної інфраструктури відзначаються високим рівнем спрацювання, що потребує значних обсягів інвестиційних вливань. На сьогоднішній обсяг капітальних інвестицій в очищення зворотних вод, на охорону і відновлення ґрунту, підземних і поверхневих вод, профінансованих з Державного та місцевих бюджетів, а також за рахунок власних коштів підприємств, установ та організацій є недостатнім. Особливо складна ситуація в регіонах, які протягом тривалого періоду є дотаційними і де не спостерігається достатнього рівня концентрації інвестиційного потенціалу для фінансування масштабної модернізації об'єктів водогосподарської та водоохоронної інфраструктури [4, с. 46].

Обсяг скидів забруднених зворотних вод в Україні у 2013—2020 роках в цілому відображав тренд до зниження показників. Так у 2013 році він мав найвищий показник за цей період і становив 1717 млн куб. м. У 2014 році обсяг скидів забруднених зворотних вод зменшився до 923 млн куб. м. У 2015 році даний показ-

ник становив 875 млн куб. м, у 2016 — 696 млн куб. м, у 2017 році він зріс до 997 млн куб. м і знову зменшився у 2018 році до 952 млн куб. м, у 2019 році — до 737 млн куб. м, у 2020 році — до 518 млн куб. м. Обсяг скидів забруднених зворотних вод в Україні у 2020 році порівняно з 2013 роком зменшився на 1199 млн куб. м або у 3,31 рази (рис. 1). При цьому надходження екологічного податку від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти до Зведеного бюджету України впродовж 2013—2020 років було доволі нестабільним із найнижчим показником у 2013 році та найвищим у 2018 році.

Таким чином у 2013 році надходження екологічного податку від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти до Зведеного бюджету України становили 101,8 млн грн, у 2014 році — 122,7 млн грн, у 2015 році — 111,8 млн грн, у 2016 році — 142,3 млн грн, у 2017 році — 144,8 млн грн, у 2018 році — 159 млн грн, у 2019 році — 155,7 млн грн, у 2020 році — 148,1 млн грн. Надходження екологічного податку від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти до Зведеного бюджету України у 2020 році порівняно з 2013 роком зросли на 25,4 млн грн або у 1,2 рази.

Фіскальна віддача скиду забруднених зворотних вод (відношення суми екологічного податку від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти до об'єму скинути забруднених зворотних вод) у 2013–2020 роках мала тенденцію до зростання із просіданням у 2015 та 2017 роках. Так у 2013 році фіскальна віддача скиду забруднених зворотних вод в Україні становила 0,06 тис. грн/куб. м, у 2014 році — 0,13 тис. грн/куб. м, у 2015 році — 0,13 тис. грн/куб. м, у 2016 році — 0,20 тис. грн/куб. м, у 2017 році — 0,15 тис. грн/куб. м, у 2018 році — 0,17 тис. грн/куб. м, у 2019 році — 0,21 тис. грн/куб. м, у 2020 році — 0,29 тис. грн/куб. м. Фіскальна віддача скиду забруднених зворотних вод у 2020 році порівняно з 2013 роком зросла на 0,23 тис. грн/куб. м. або у 4,83 рази. В основному така динаміка фіскальної віддачі скинутих забруднених зворотних вод досягалася індексациєю ставок даного фіскального платежу, а не розширенням реальної бази його стягнення.

Найбільш поширеними методами та технологіями очищення забруднених зворотних вод в Україні виступають: мембранні технології (обробка зворотних вод через різні види мембран); фільтрація на основі активного вугілля (використовується активне вугілля для видалення органічних сполук, хлору, металів та інших забруднень з води); ультрафіолетове опромінювання (використання ультрафіолетового світла для знищення бактерій, вірусів та інших мікроорганізмів); озонування (застосування озону для очищення води від органічних забруднень, бактерій та запахів); іонний обмін (видалення різних іонів з води, таких як солі, метали та інші забруднення); системи повторного використання (повторне використання очищеної зворотної води для поливу, промислових процесів та систем опалення). Водночас не всі водокористувачі використовують перераховані технології очищення зворотних вод через відсутність заінтересованості внаслідок того, що їм вигідніше сплатити символічні суми екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосе-

редньо у водні об'єкти, а ніж фінансувати капіталоємні проекти розбудови водоохоронної інфраструктури. Це повною мірою стосується як промислових підприємств, так і підприємств житлово-комунального господарства.

Прикметною рисою фінансового забезпечення функціонування об'єктів водоохоронної інфраструктури в останні роки є те, що в розрізі регіонів спостерігається значний варіаційний розмах частки капітальних інвестицій в очищення зворотних вод в загальній величині природоохоронних інвестицій. Фінансування поточних витрат в очищення зворотних вод є стабільним, а фінансування капітальних інвестицій носить стрибкоподібний характер, як в сторону збільшення, так і в сторону зменшення, і значною мірою залежить від можливостей держави, територіальних громад на суб'єктів господарювання, які після кризи 2008 року значно скоротилися. Зростання капітальних інвестицій, як правило, відбувається в разі критично необхідної заміни окремих видів обладнання. Тобто фінансування капітальних інвестицій носить не привентивний характер, а зумовлене, як правило, необхідністю усунення наслідків техногенних аварій. Якщо така ситуація в динаміці капітальних інвестицій збережеться у найближчі роки, то у середньотривковій перспективі збільшиться ймовірність різкого погіршення водогосподарської обстановки як в країні в цілому, так і в окремих регіонах та населених пунктах [4].

Водночас світова практика демонструє значний прогрес в частині застосування сучасних технологій очищення зворотних вод та забезпечення належної якості питного водопостачання. Саме завдяки сучасним технологіям в останні роки стало можливим покращити рівень доступу населення до чистої води та санітарних послуг. Світова практика засвідчила, що такими технологіями виступають: фільтрація води на сонячних батареях, системи опріснення, нанотехнології, біоаугментація для очищення стічних вод, технологія акустичних нанотрубок, фотокаталітичне очищення води, автоматична змінна фільтрація.

Високим рівнем практичної цінності відзначається використання для очищення забруднених зворотних вод нанотехнологій. Країни можуть з високим рівнем ефективності використовувати різні системи очищення води на основі нанотехнологій. Нанотехнології можуть ефективно видаляти забруднення у воді, щоб підвищити рівень доступності води для питних та господарських потреб. Одним із найпоширеніших методів очищення води в нанотехнологічному просторі є вуглецева нанотрубка (CNT). Системи фільтрації на основі CNT видаляють з води органічні, неорганічні та біологічні сполуки, щоб зробити її безпечною для пиття.

Перспективним методом очищення забруднених вод є фотокаталітичне очищення води. Така технологія передбачає використання фотокаталізатора і ультрафіолетових променів для очищення води від токсичних речовин і забруднювачів на високій швидкості. Фотокаталіз є простим процесом і вважається екологічною технологією, що робить його економічно ефективним і стійким. Використання такого методу дає можливість видаляти такі речовини як пестициди, мікроби, віруси, барвники, сиру нафту тощо [9].

Використання перевірених передовою світовою практикою методів та технологій очищення зворотних вод в Україні потребує значних обсягів інвестиційних вливань, які можуть бути залучені в межах реалізації тих Глобальних цілей сталого розвитку, які пов'язані із забезпеченням належної якості води для питних та господарських потреб. В першу чергу це стосується 6 Цілі сталого розвитку "Забезпечення доступу до води та санітарії для всіх". Її реалізація потребує нарощення обсягів інвестування впровадження нових та інноваційних технологій, які можуть покращити доступ до чистої води та санітарії. Це є особливо важливим для громад, які наразі не мають такого доступу. Це включає не лише розробку та впровадження нових технологій, а й модернізацію існуючої водоохоронної інфраструктури та водозабезпечувальних систем, а також підвищення рівня обізнаності громадськості щодо важливості чистої води та санітарії. Для досягнення цих цілей країни-члени ООН закликають до вжиття заходів для забезпечення доступу до недорогої чистої питної води та санітарних послуг для всіх людей, приділяючи особливу увагу найбільш уразливим і маргіналізованим групам.

Такі заходи повинні охоплювати: будівництво та модернізацію інфраструктури водопостачання та каналізації; сприяння гігієнічній освіті та зміні поведінки; зміцнення інституційної та нормативної бази для послуг водопостачання та санітарії; інвестиції в дослідження та розробку нових та інноваційних технологій водопостачання та каналізації; посилення співпраці та координації між різними секторами санітарії та зацікавленими сторонами; удосконалення моніторингу та звітування про прогрес у досягненні Цілей сталого розвитку у сфері водопостачання та санітарії [8].

З огляду на сказане, виникає гостра необхідність у формуванні такої системи фіскального регулювання скидів забруднених зворотних вод, котра охоплюватиме комплекс інструментів: 1) ставки екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти необхідно підвищити до такої межі, щоб суб'єкти господарювання-забруднювачі водних об'єктів були зацікавлені в інвестуванні проєктів модернізації водоохоронної інфраструктури з метою мінімізації обсягів скидів забруднених зворотних вод [3; 5]; 2) акумуляція частини екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти у спеціальних публічних фондах водоохоронного спрямування, що дасть змогу сформувати надійне джерело бюджетного фінансування проєктів модернізації мереж очищення забруднених зворотних вод; 3) участь держави та територіальних громад у фінансуванні мереж комунальної та корпоративної водоохоронної інфраструктури на основі угод державно-приватного партнерства; 4) пільгове оподаткування діяльності суб'єктів виробничо-господарської діяльності, котрі реалізують проєкти модернізації та реконструкції водоочисного обладнання; 5) інституціоналізація комплексу фінансових преференцій для залучення зовнішніх інвестицій в межах реалізації пріоритетів міжнародних природоохоронних конвенцій, котрі стосуються очищення зворотних вод та охорони і захисту природних водних джерел.

Дієвим стимулом для безпосередніх водокористувачів стало б збільшення ставок екологічного податку

за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти, оскільки нинішні ставки є недостатньо високими для того, щоб змусити суб'єктів підприємницької діяльності на порядок знизити скиди забруднюючих речовин через впровадження сучасного водоочисного обладнання. Продовження практики встановлення символічних ставок за скиди забруднюючих речовин культивує марнотратний тип водокористування і загострює екологічні проблеми і тому визріла необхідність кардинальним чином трансформувати систему фінансово-економічного регулювання водогосподарської та водоохоронної діяльності. Першочергового значення при цьому набуває необхідність трансформації системи фіскального регулювання, яка передбачала б посилення диференціації ставок екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти та диверсифікацію інструментів фінансового стимулювання впровадження сучасних методів та технологій очищення забруднених зворотних вод [4, с. 48].

Ключовим моментом модернізації та технічного переоснащення водоохоронних мереж має стати розроблення загальнодержавних програм з ідентифікацією джерел фінансово-інвестиційного забезпечення. Надійним джерелом фінансово-інвестиційного забезпечення водоохоронної діяльності виступить створення у структурі державного та місцевих бюджетів спеціального фонду модернізації систем очищення зворотних вод шляхом акумуляції в таких фондах частини екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти. Створення спеціальних бюджетних фондів водоохоронного спрямування на рівні регіонів та територіальних громад дасть можливість регіональним органам виконавчої влади та місцевого самоврядування приймати дольову участь у фінансуванні проєктів модернізації систем очищення зворотних вод разом з іноземними партнерами, в тому числі в межах реалізації пріоритетів міжнародних природоохоронних конвенцій та проєктів транскордонного співробітництва.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження показали, що високий рівень спрацьованості мереж водоохоронної інфраструктури призводить до надмірних скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти. Низхідна тенденція у динаміці скидів забруднених зворотних вод у 2013—2020 роках зумовлена посиленням проявів політичної нестабільності та анексією частини територій промислово розвинених регіонів російськими загарбниками. Повільна модернізація та реконструкція систем очищення зворотних вод у промисловому секторі та житлово-комунальному господарстві зумовлена хронічним інвестиційним дефіцитом та відсутністю відповідної мотивації. Підвищення рівня заінтересованості у реалізації проєктів оновлення інфраструктури очищення зворотних вод залежить від формування сучасної системи фіскального регулювання скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти, яка охоплюватиме комплекс податкових, кредитних та компенсаційних методів і інструментів. Ключовим інструментом фіскального регулювання скидів забруднених зворотних вод виступає екологічний податок, що потребує поглиблення диференціації ставок з метою посилен-

ня його фіскальної та стимулюючої функцій. Така система фіскального регулювання скидів забруднених зворотних вод має бути зорієнтована на стимулювання впровадження сучасних методів та технологій водоочистки, які набули поширення у передовій іноземній практиці (фільтрація води на сонячних батареях, опріснення, нанотехнології, біоаугментація для очищення стічних вод, технологія акустичних нанотрубок, фотокаталітичне очищення води, автоматична змінна фільтрація).

Література:

- Білецька Г.М. Екологічні податки як інструмент впливу на діяльність суб'єктів-забруднювачів. Екологічне оподаткування: збірник наукових праць за результатами науково-практичних заходів. НДІ фінансового права. К. Алерта, 2013. С. 123—124.
- Дмитрієва О.О., Телюра Н.О., Василенко В.П. Впровадження екологічно безпечного водовідведення як елемент сталого розвитку населених пунктів України. Комунальне господарство міст. 2018. № 7 (146). С. 174—179.
- Довга І. Екологічний податок за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти: теоретичний аспект. Економіст. 2016. № 8. С. 30—32.
- Довга І. Фінансово-економічне регулювання водокористування на регіональному рівні: пріоритети нарощення фіскального потенціалу. Економіст. 2015. № 10. С. 46-48.
- Мединська Н.В. Трансформація екологічного оподаткування в контексті інвестиційного забезпечення модернізації природоохоронної інфраструктури. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 4. С. 48—53.
- Прокопчук В.В., Саблій Л.А. Сучасні ефективні технології очищення стічних вод молокопереробних заводів. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції "Чиста вода. Фундаментальні, прикладні та промислові аспекти". 14—15 листопада 2019 р. м. Київ. [Електронний ресурс]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/323534458.pdf>
- Россінський В.М., Саблій Л.А. Інтенсифікація біологічного очищення стічних вод, що містять поверхнево-активні речовини. Проблеми водопостачання, водовідведення та гідравліки. 2015. Вип. 25. С. 232—238.
- Clean Water Technology: Advancing Access to Clean Water. Gray Group International. 2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.graygroupintl.com/blog/clean-water-technology>
- Emily Newton. 7 Advanced Technologies To End The Clean Water Crisis. Water online. 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.wateronline.com/doc/how-water-sanitation-technology-brings-people-clean-water-efficiently-0001>
- Dmytriieva, O.O. Teliura, N.O. and Vasylenko, V.P. (2018), "Implementation of ecologically safe drainage as an element of sustainable development of settlements in Ukraine", *Komunal'ne hospodarstvo mist*, vol. 7 (146), pp. 174—179.
- Dovha, I. (2016), "Ecological tax on discharging pollutants into water objects: theoretical aspect", *Ekonomist*, vol. 8, pp. 30—32.
- Dovha, I. (2015), "Financial and economic regulation of water use at the regional level: priorities for increasing fiscal potential", *Ekonomist*, vol. 10, pp. 46—48.
- Medyn's'ka, N.V. (2022), "Transformation of environmental taxation in the context of investment support for the modernization of environmental protection infrastructure", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 48—53.
- Prokopchuk, V.V. and Sablii, L.A. (2019), "Modern effective technologies for cleaning wastewater of milk processing plants", *Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Chysta voda. Fundamental'ni, prykladni ta promyslovi aspekty"* [Materials of the VI International Scientific and Practical Conference "Clean Water. Fundamental, applied and industrial aspects"], Kyiv, Ukraine, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/323534458.pdf> (Accessed 25 Feb 2024).
- Rossins'kyj, V.M. and Sablii, L.A. (2015), "Intensification of biological treatment of wastewater containing surfactants", *Problemy vodopostachannia, vodovidvedennia ta hidravliky*, vol. 25, pp. 232—238.
- Gray Group International. (2024), "Clean Water Technology: Advancing Access to Clean Water", available at: <https://www.graygroupintl.com/blog/clean-water-technology> (Accessed 25 Feb 2024).
- Newton, E. (2023), "7 Advanced Technologies To End The Clean Water Crisis", *Water online*, available at: <https://www.wateronline.com/doc/how-water-sanitation-technology-brings-people-clean-water-efficiently-0001> (Accessed 25 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 13.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Т. І. Павлюк,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних відносин, Вінницький торговельно-економічний інститут Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5300-3588>

О. П. Демченко,

к. е. н., доцент, бізнес-аналітик комп'ютерних систем відділу бізнес-аналізу стратегічних проєктів Департаменту бізнес-аналізу та методології, ДП "Електронне здоров'я"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1687-3044>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.130

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

T. Pavlyuk,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economics and International Relations,
Vinnytsia Institute of Trade and Economic of State University of Trade and economics

O. Demchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Business Analyst of Computer Systems of the Department
of business analysis of strategic projects of the Department of Business Analysis and Methodology, SE "Elektronne Zdrovya"

ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT OF VOLUNTEERING IN UKRAINE

У статті здійснено аналіз волонтерської діяльності в Україні. Здійснено оцінку розвитку волонтерської діяльності та її показників. Виявлено основні тренди розвитку волонтерської діяльності в Україні. Обґрунтовано основні пропозиції щодо вирішення проблем розвитку волонтерської діяльності в Україні на основі успішного міжнародного досвіду. Розглянуто волонтерську діяльність як складову частину соціальної роботи. Визначено масштаби розвитку волонтерської діяльності в Україні, її місце у дослідженні та оцінку. Використано методику оцінки розвитку волонтерської діяльності яка включатиме кількісні та якісні показники в абсолютних та відносних величинах. Розкрито та проаналізовано основні організації та установи, що долучали ресурс волонтерів до благодійної діяльності. Оцінено діяльність волонтерів — фізичних осіб які проводять волонтерську діяльність індивідуально.

The article analyzes volunteer activity in Ukraine. An assessment of the development of volunteer activity and its indicators was carried out. The main trends in the development of volunteer activities in Ukraine have been identified. The main proposals for solving the problems of the development of volunteering in Ukraine based on successful international experience are substantiated. Volunteer activity is considered as a component of social work. The scope of the development of volunteering in Ukraine, its place in research and assessment have been determined. The method of evaluating the development of volunteer activity was used, which will include quantitative and qualitative indicators in absolute and relative values. The main organizations and institutions that involved the resource of volunteers in charitable activities were revealed and analyzed. The activities of volunteers — individuals who carry out volunteer activities individually — were evaluated.

The article states that volunteer activity in the wake of patriotic uplift and the need for self-identification of every Ukrainian became an important factor in restraining the advance of the enemy, supporting the military, and a tool for fighting in the rear. However, the resource is not inexhaustible, fatigue, stress, increased responsibility and uncertainty cause burnout and decrease in the social, economic, protective, supporting function of volunteering. An increase in the number of volunteer organizations and providers of voluntary aid — charity has become an integral part of the lives of most Ukrainians: 62% of Ukrainians have become philanthropists, and 37% have joined volunteering. The increase in the effectiveness of volunteer activity was studied — the average monthly donation increased almost tenfold compared to 2021, which indicates the importance of the help of this civil society institute for the protection of the state.

The study showed that Ukrainian volunteers are increasingly united around projects related to the defense capability of our country with the aim of stopping Russian military aggression in the East and South of Ukraine. Activation of interaction with state authorities, law enforcement, nature protection, medical, social organizations and institutions — volunteers and volunteer organizations continue to help the Armed Forces, rescue services, medical institutions, support the vulnerable, treat injured animals, promote a healthy and active lifestyle, participate in educational and scientific events.

Ключові слова: волонтерство, волонтерські організації, благодійність, громадські організації, допомога.

Key words: volunteering, volunteer organizations, charity, public organizations, assistance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиваючись в умовах криз, соціальних, економічних, екологічних, в умовах політичної нестабільності, загострення військового конфлікту і, зрештою, в умовах повномасштабного вторгнення росії, волонтерська діяльність на хвилі патріотичного піднесення та необхідності самоідентифікації кожного українця стала вагомим фактором стримання просування ворога, підтримкою військових, інструментом боротьби в тилу. Проте ресурс не є невичерпним, втому, стрес, підвищена відповідальність та невизначеність спричинюють вигорання та зниження соціальної, економічної, захисної, підтримуючої функції волонтерської діяльності. Зазначене обумовлює актуальність дослідження інструментарію розвитку та підтримки волонтерської діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним підґрунтям дослідження сутності, ролі, значення волонтерської діяльності стали праці сучасних вітчизняних науковців, зокрема, В. Вашкович [1], П. Горінов, Р. Драпушко [2], Н. Грищенко [3], Н. Мирошніченко, Л. Ковальчук [4], В. Потапенко, В. Двігун [5]. Проте залишається недослідженим питання використання соціального проектування як інструмента волонтерської діяльності, що становить науковий інтерес та визначає значущість дослідження за обраною темою.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета дослідження полягає в оцінці розвитку волонтерської діяльності. Відповідно до мети визначено завдання дослідження:

— оцінити показники та виявити основні тренди розвитку волонтерської діяльності в Україні;

— обґрунтувати основні пропозиції вирішення проблем розвитку волонтерської діяльності в Україні на основі успішного міжнародного досвіду.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Українське суспільство пройшло трансформацію від пострадянського, змінивши світоглядні уявлення стосовно власного значення у процесі державотворення. Події Революції Гідності, початок російсько-української війни — стали підґрунтям для суспільного піднесення духу Українського народу. Населення країни усвідомило не тільки власну національну та громадянську належність, але й розуміння того, якими можуть бути ймовірні наслідки російської агресії, тому об'єдналось ідеєю спротиву через волонтерські організації та рухи. Розгляд волонтерської діяльності як складової частини соціальної роботи обумовлює дослідження та оцінку розвитку волонтерської діяльності в Україні, її масштабів та сили.

Методологічно оцінка дослідження розвитку волонтерської діяльності здійснюватиметься за період дев'яти років, тобто з 2015 року по 2023 рік. Оцінка статистичних даних за 2015 рік висвітлюватиме рівень розвитку волонтерської діяльності після Революції Гідності 2013—2014 рр., що стала точкою виникнення потужного волонтерського руху в Україні — "чудового прикладу самоорганізації народу у прагненні змінити Україну та зробити її справжньою європейською правовою державою, що здатна здійснювати ефективну соціальну політику" [2].

Методика оцінки розвитку волонтерської діяльності включатиме кількісні та якісні показники в абсолютних та відносних величинах. Почнемо аналіз розвитку во-

лонтерської діяльності з кількісних показників, що включають кількість волонтерів та кількість організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів для провадження волонтерської діяльності на території України. Вихідні дані для аналізу зведемо у таблицю 1.

Дані таблиці свідчать про невинне зростання в Україні кількості організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів для провадження волонтерської діяльності. У 2015 році це було всього 58 організацій та установ, які здійснювали благодійну діяльність та соціальну роботу з допомогою волонтерів, а у 2023 році (станом на листопад) це вже 1661 організація та установа. Темпи росту організацій та установ, що залучали волонтерів до своїх проектів протягом останніх дев'яти років складають 2863,8%, що більше у 29 разів від початку розвитку волонтерської діяльності в Україні (рис. 1).

Основними організаціями та установами, що долучали ресурс волонтерів до благодійної діяльності у 2023 році були:

- благодійні організації (843 організації);
- громадські організації (641 організація);
- благодійні фонди (76 організацій);
- громадські спілки (19 організацій).

Це у сукупності становить 95% від усіх організацій та установ (1661 од.) у 2023 році, що залучали волонтерів. Решта 5% — це громадські об'єднання, наукові установи та заклади освіти, комунальні установи та заклади, релігійні організації, заклади культури, обслуговуючі кооперативи [6]. Оцінюючи динаміку зміни кількості установ та організацій, що долучали волонтерів, можна відстежити дві хвилі зростання (рис. 2):

- 2015—2016 рр.;
- 2022—2023 рр.

Таблиця 1. Динаміка кількості організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів, зокрема іноземців та осіб без громадянства для провадження волонтерської діяльності на території України (2015—2023 рр.)

Показник кількості організацій та установ	Рік							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Кількість у відповідному році, од.	58	124	241	367	470	549	657	1179
Абсолютні темпи приросту, од.	-	66	117	126	103	79	108	522
Відносні темпи приросту, %	-	113,8	94,4	52,3	28,1	16,8	19,7	79,5

Джерело: систематизовано та обраховано автором на основі [6].

У 2016 році абсолютний темп приросту становив +66 організацій, що у відносному вираженні становило +113,8% у порівнянні з 2015 роком, у 2017 році кількість організацій, що долучають волонтерів, зросла ще на 117 установ, майже вдвічі порівняно з 2016 роком, темп приросту склав 94,4%. Надалі з 2018 по 2021 роки темпи приросту уповільнились, тобто не так стрімко збільшувалась кількість організацій та установ, що долучають волонтерів, як у 2016 році. Проте спостерігалося стале щорічне зростання кількості організацій у середньому на 100 одиниць порівняно з попереднім роком. У 2018 році + 126 організацій, у 2019 році ще + 103 організації, у 2020 ще +79 організацій та у 2021 році + 108 організацій, що у підсумку дало 657 організацій та установ, які у 2021 р. долучали волонтерів.

Більше, ніж в 11 разів збільшилась кількість організацій та установ, що долучали волонтерів за період 2015—2021 рр. Така стала тенденція засвідчує про важливість волонтерської діяльності, як виду соціальної роботи, як механізму об'єднання нації для вирішення спільних питань. Друга хвиля стрімкого зростання кількості організацій та установ, що долучали до своєї діяльності волонтерів, припала на 2022 рік — повномас-

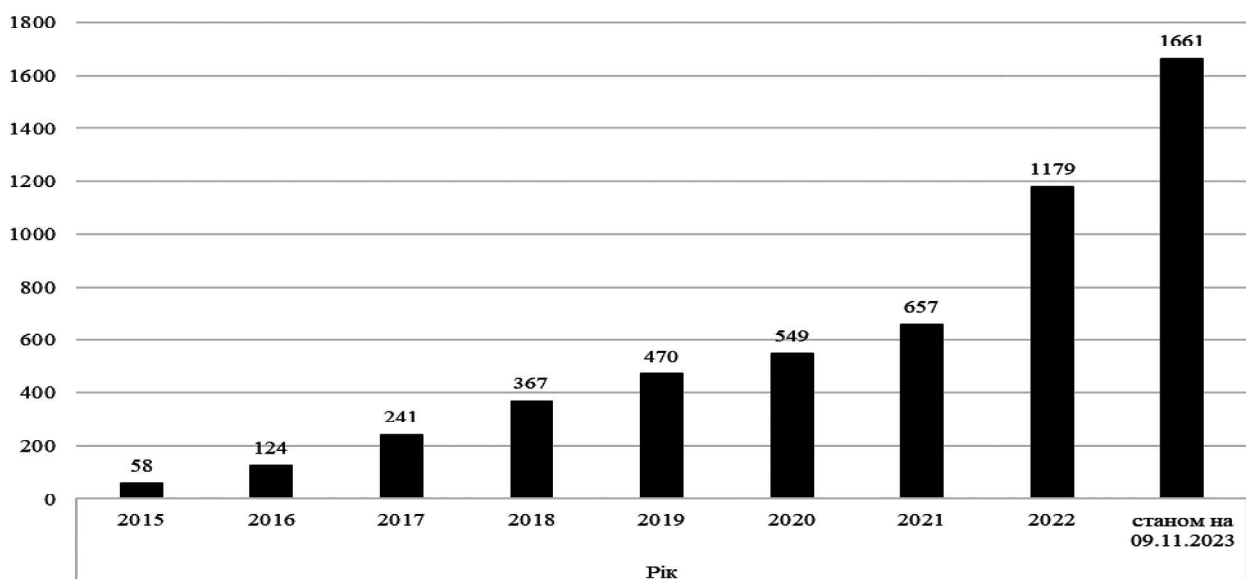

Рис. 1. Динаміка кількості організацій та установ, що залучали до своєї діяльності волонтерів, од.

Джерело: розроблено автором за даними [6].

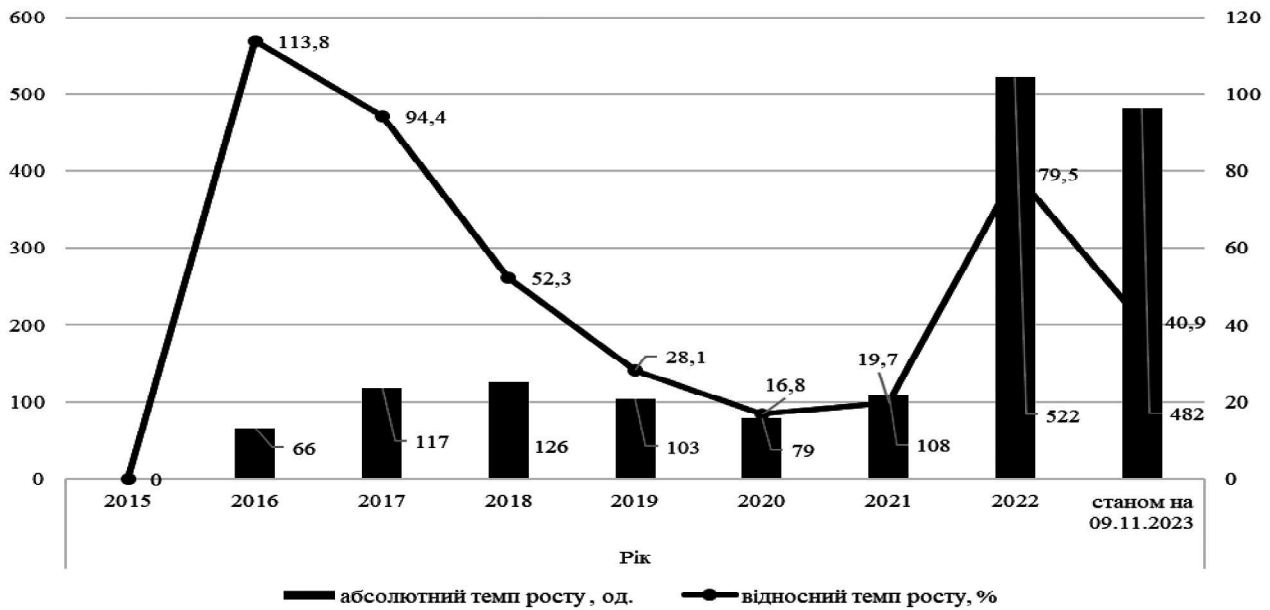

Рис. 2. Темпи приросту організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів за 2015–2023 рр.

Джерело: розроблено автором за даними [6].

штабного вторгнення росії в Україну. У 2022 році приріст становив майже 80%, тобто +522 організації та установи, що долучали волонтерів, у порівнянні з 2021 роком. В абсолютному вимірі (522 од.) — це найбільший показник приросту за весь досліджуваний період. Приріст у 2023 році станом на листопад становить +482 організації та установи, що долучали волонтерів. Тренд лише підтверджує, що розвиток волонтерської діяльності, як правило, припадає на період загострення кризових ситуацій у суспільстві. Часи кризи породжують силу, групують довкола спільної проблеми, спільного ворога.

Наступним кроком доцільно оцінити кількість волонтерів-фізичних осіб. Відслідкувати динаміку зможемо на основі даних, які збирає та висвічує Державна податкова служба. Реєстр волонтерів — це база даних про осіб, які допомагають захисникам та жителям країни,

що постраждали від війни починаючи з 2014 року. Реєстр волонтерів веде Державна податкова служба. Станом на червень 2023 року у реєстрі нараховується майже 5000 волонтерів (рис. 3), проте до повномасштабного вторгнення у ньому було лише 320 осіб хоча реєстр волонтерів антитерористичної операції створено ще у 2014 році. Якщо усереднити, то до 2022 року щорічно реєструвалось 40 волонтерів (320 осіб/8р.). Тоді як з квітня 2022 року щомісячна кількість реєстрації перевершувала 40 осіб (рис. 3).

Така нерівномірність свідчить про загострення потреби у волонтерській діяльності після початку війни, у зростанні обсягів пожертвувань, які проходять через картки волонтерів та необхідності офіційної реєстрації статусу волонтера для не оподаткування "благодійних" коштів. Найбільша кількість реєстрацій, а саме 1651 од., була здійснена у грудні 2022 року, це майже 70% від

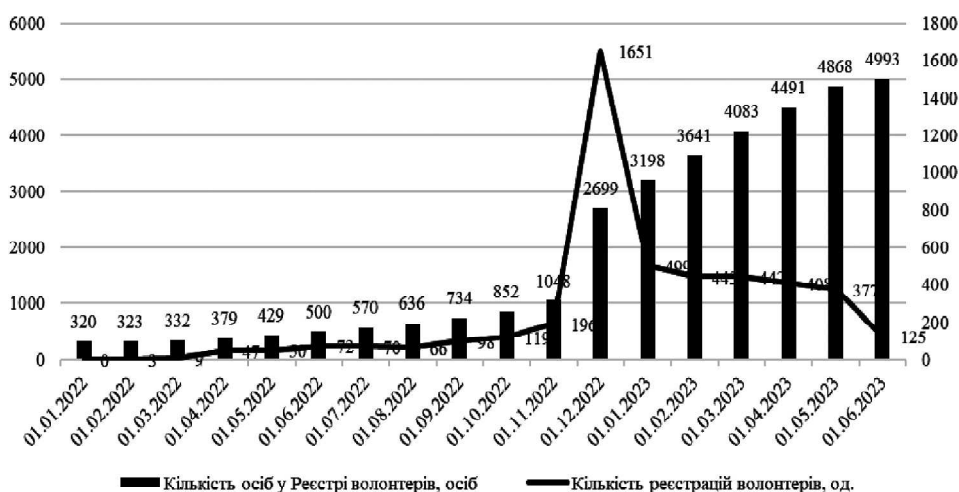

Рис. 3. Динаміка зміни кількості волонтерів-фізичних осіб (осіб) та кількості реєстрацій волонтерів (од.) за січень 2022 — червень 2023 рр.

Джерело: розроблено автором за даними [7].

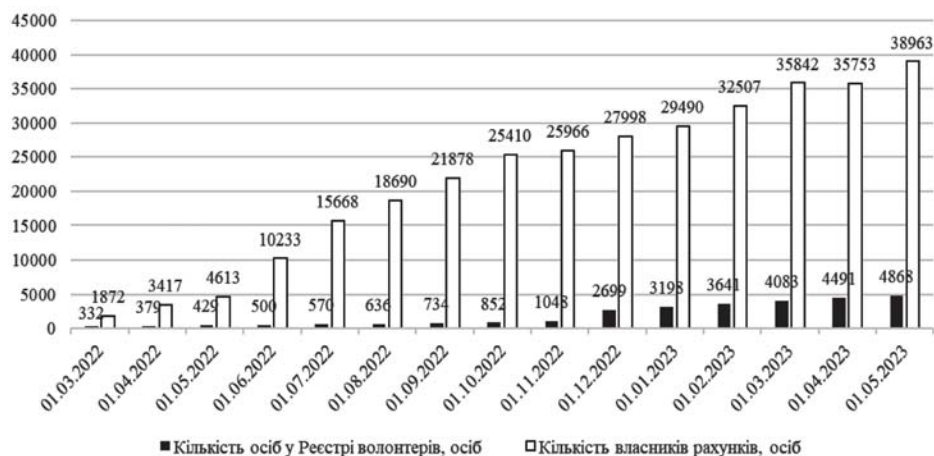

Рис. 4. Динаміка співвідношення кількості волонтерів-фізичних осіб (осіб) та кількості власників рахунків-"банок" для збору коштів в Монобанку (од.) за березень 2022 – травень 2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [7].

загальної кількості реєстрацій у 2022 році. Завершення звітного періоду спонукало 1651 громадянина в останній місяць року безпечити себе від проблем з податковою. На початку 2023 року у реєстрі налічувалось 3198 волонтерів, що у 10 разів більше, ніж за весь час до цього. Далі приріст щомісячно у середньому становить 400 осіб і в червні кількість волонтерів становила 4993 особи.

За шість місяців 2023 в Реєстр волонтерів було додано 2294 людини, тоді як за весь 2022 рік додано 2379 волонтери. Очевидні наростаючі тенденції реєстрації волонтерів при майже сталій чисельності реєстрацій щомісячно від 377 до 499 осіб. Якщо тренд зберігатиметься, до кінця року матимемо більше 6500 волонтерів.

Зауважимо, щоб оцінити тенденції розвитку волонтерської діяльності в Україні, проведено аналіз кількості організацій та установ, які співпрацюють з волонтерами, та кількості волонтерів-фізичних осіб, які провадять волонтерську діяльність індивідуально. Реєстр перших веде Нацсоцслужби Мінсоцполітики, реєстр останніх веде Державна податкова служба. Маємо підстави говорити, що скоріше за все люди в цих двох реєстрах не повторюються, оскільки:

— якщо волонтер співпрацює з організацією, то інформація про нього може бути у реєстрі Нацсоцслужби Мінсоцполітики, якщо її подасть установа чи організація;

— інформацію про волонтера-іноземця чи особу без громадянства, яка займається волонтерською діяльністю в Україні, обов'язково повідомлять Нацсоцслужби Мінсоцполітики;

— волонтери, які перебувають у реєстрі Нацсоцслужби мають подати окрему заяву стосовно включення до реєстру волонтерів, який веде ДПС.

Таким чином, можемо з упевненістю говорити, що кількість волонтерів дорівнює сумі тих, хто співпрацює з організаціями та тих фізичних осіб, що зареєстровані в ДПС як волонтери. Крім цього, є ще багато людей, які провадять волонтерську діяльність без офіційного статусу "волонтер", тобто без реєстрації в державних реєстрах. На підтвердження цьому дані Монобанку Украї-

Таблиця 2. Кількість офіційно зареєстрованих волонтерів у Реєстрі ДПС та кількість власників рахунків в Монобанку для збору коштів

Станом на	Кількість осіб у Реєстрі волонтерів, осіб	Кількість власників рахунків, осіб	Співвідношення офіційних волонтерів і «неофіційних» волонтерів	Кількість банок, од.
01.01.2022	320	-	-	-
01.02.2022	323	-	-	-
01.03.2022	332	1872	5,6	2089
01.04.2022	379	3417	9,0	3959
01.05.2022	429	4613	10,8	5388
01.06.2022	500	10233	20,5	12079
01.07.2022	570	15668	27,5	18747
01.08.2022	636	18690	29,4	22517
01.09.2022	734	21878	29,8	26749
01.10.2022	852	25410	29,8	31029
01.11.2022	1048	25966	24,8	31521
01.12.2022	2699	27998	10,4	34231
01.01.2023	3198	29490	9,2	36195
01.02.2023	3641	32507	8,9	39942
01.03.2023	4083	35842	8,8	44659
01.04.2023	4491	35753	8,0	44146
01.05.2023	4868	38963	8,0	48662
01.06.2023	4993	-	-	-

Джерело: розроблено автором за даними [7; 8].

ни, які свідчать, що кількість людей, які збирають кошти та донати без реєстрації статусу волонтера, набагато більша, ніж зареєстровано і відповідно подає офіційна статистика (рис. 4).

Дані засвідчують тенденції зростання чисельності офіційно зареєстрованих волонтерів і тих, які збирали кошти без реєстрації статусу "волонтера" (назвемо їх "неофіційні" волонтери). Проте чисельність "неофіційних" волонтерів зростала швидшими темпами від початку війни, ніж офіційних. Крім того, чисельність "неофіційних" волонтерів в десятки разів перевищувала чисельність офіційних.

Для порівняння співвідношення кількості офіційно зареєстрованих волонтерів і волонтерів без офіційного статусу розглянуто дані Монобанку щодо кількості власників "банок" для збору пожертв. Дані зведено у таблицю 2 за відповідними періодами.

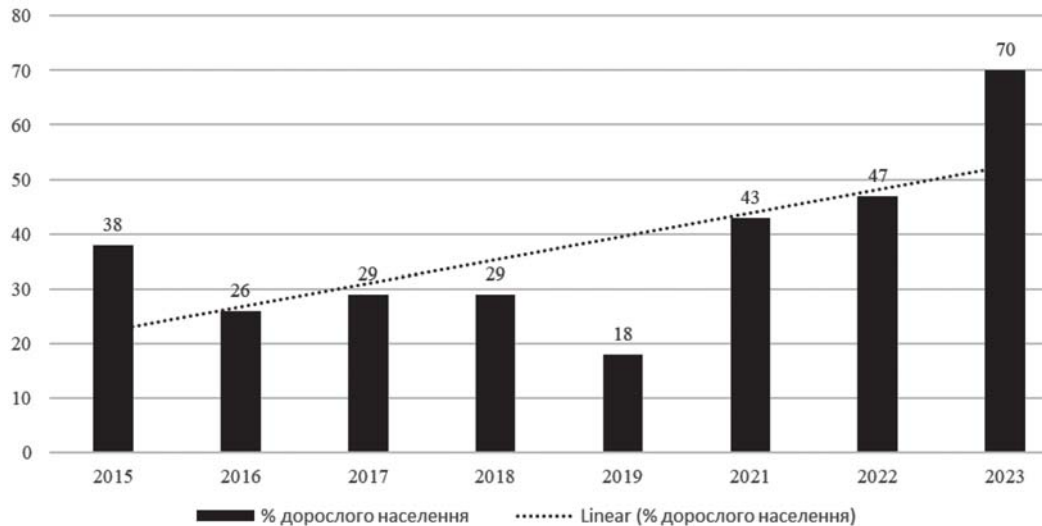

Рис. 5. Динаміка частки волонтерів, що здійснювали фінансові пожертви 2015–2023 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [9, 10].

На початку повномасштабного вторгнення "неофіційних" волонтерів було у 5,6 разів більше, офіційних. У квітні та травні 2022 року на кожного офіційно зареєстрованого волонтера припадало відповідно 9 та 10 "неофіційних" волонтери. Найвищі показники співвідношення неофіційних та офіційних волонтерів спостерігалися у червні-листопаді 2022 року від 20 неофіційних волонтерів на одного офіційно зареєстрованого до майже 30. З початком 2023 року це співвідношення зменшилось, за рахунок вищих темпів зростання реєстрації волонтерів офіційно, але все одно тенденція перевищення кількості волонтерів без офіційного статусу над кількістю офіційно зареєстрованих волонтерів зберігається 9-8 до 1 (січень-травень 2023 року).

Станом на початок березня 2022 року власні банки для збору коштів мали лише 1872 особи. Відтоді щомісяця "неофіційних" волонтерів ставало більше, в середньому, на 2,8 тисяч осіб. Приріст кількості власників "банок" для збирання допомоги становить більше 2000% від початку війни.

Дані таблиці 2 свідчать також, що власники рахунків мають не по одній "банці" для збору коштів. Кількість відкритих банок для збирання допомоги станом на по-

чаток травня складає 48662 од. Це у 23 рази більше, ніж було на початку повномасштабного вторгнення у березні 2022 року. Побільшало й поповнень цих банок для збору допомоги — у 20 разів до початку великої війни. У 2023, в середньому, українці роблять 3,1 млн транзакцій на місяць, тоді як на початку березня 2022 року поповнень було близько 158 тисяч на місяць. Станом на початок травня 2023 року, у середньому, в одну банку "скидається" близько 70 людей [8].

Загалом частка тих, хто здійснював фінансові пожертвування на благодійність, становлять 70% у 2023 році [9]. Тобто 70% дорослого населення в Україні (старше 15 років) здійснювали грошові пожертви. Причому це найвищий показник за весь досліджуваний період (рис 5).

Дані рис. 5 свідчать про висхідний тренд частки волонтерів, які здійснювали фінансові пожертвування. За роками частка волонтерів, що жертвували кошти на благодійність варіюється від 18% у 2019 році до 70% у 2023 році. Можна відстежити три хвили зростання частки людей у країні, що жертвували кошти:

— 2015 рік — пов'язано з Майданом та окупацією на Сході країни та Півдні;

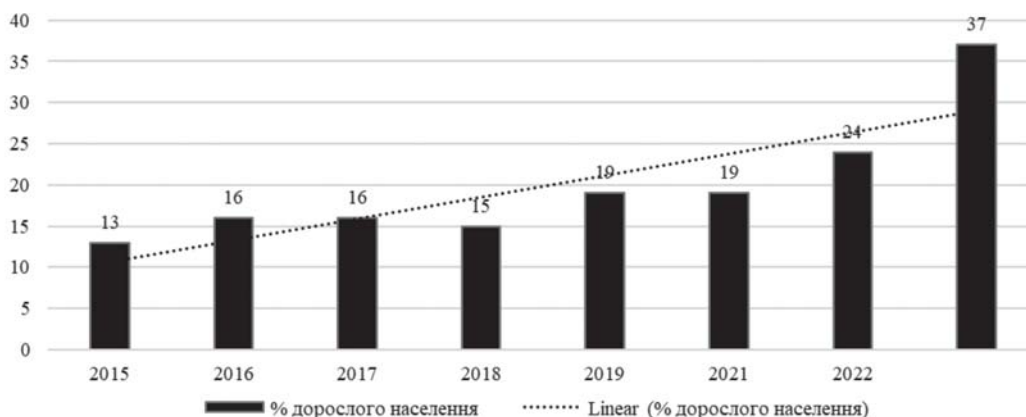

Рис. 6. Динаміка частки волонтерів від кількості дорослого населення країни, 2015–2023 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [9, 10].

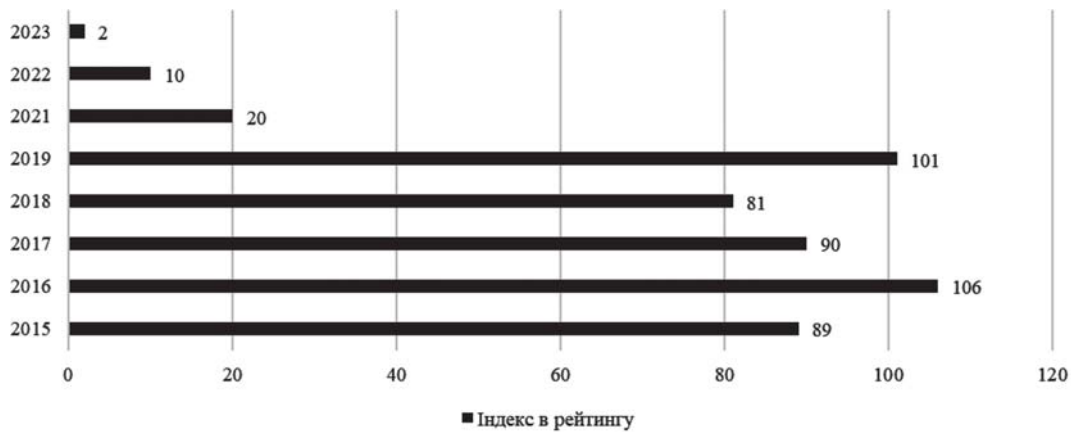

Рис. 7. Динаміка зміни індексу України у Світовому рейтингу благодійності, 2015–2023 рр., місце

Джерело: побудовано автором за даними [9,10].

— 2021 рік — спричинено пандемією COVID;

— 2023 рік — у відповідь на повномасштабне вторгнення.

Також висхідний напрямок має тренд зростання частки людей, які здійснювали волонтерську діяльність (рис 6), у 2023 р. частка сягнула максимального рівня за досліджуваний період і зафіксована на рівні 37% — це частка усього дорослого населення України здійснювали, яка здійснювала волонтерську діяльність у 2023 р.

Таким чином, аналіз абсолютних та відносних показників дає можливість чітко констатувати потужний розвиток волонтерської діяльності в масштабах всієї України, її характер та рівень. Волонтерська діяльність, як і благодійність в цілому, стали трендом українського суспільства, ознакою соціально-економічного розвитку населення. Окрім того, рівень розвитку волонтерської діяльності вражає і світову спільноту. За даними Світового рейтингу благодійності, який щорічно з 2010 року публікує CAF (Charities Aid Foundation), Україна увійшла у двадцятку країн з найвищим рівнем благодійності у 2021 році, у десятку — в 2022 році, і стала 2 у рейтингу з поміж 142 країн світу у 2023 році [9]. Динаміка зміни індексу України в рейтингу представлена на рис. 7.

У 2023 році за рівнем благодійності Україну обійшла лише Індонезія із загальним індексом благодійності 68. Десятка країн з найвищим рівнем благодійності виглядала наступним чином (рис. 8).

Частка населення в Індонезії, яка займалась благодійністю становить 68% дорослого населення, в Україні — 62%, Ліберії та США — 58%, М'янмі та Кувейті 57%, Канаді — 54%, Нігерії та Новій Зеландії — 53%. За рейтингом розвитку волонтерської діяльності у 2023 році Україна зайняла 11 місце, за часткою населення, що здійснювала фінансові пожертвування — 4 місце.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

На основі проведеного аналізу можемо виокремити основні тренди розвитку волонтерської діяльності в Україні:

— збільшення кількості волонтерських організацій і надавачів добровільної допомоги — благодійність стала невід'ємною частиною життя більшості українців: 62% українців стали благодійниками, а 37% долучилися до волонтерства;

— зростання результативності діяльності волонтерів — середньомісячна пожертва виросла майже вдесятеро порівняно з 2021 роком, що свідчить про важливість допомоги даного інституту громадянського суспільства для захисту держави;

— українські волонтери все більше об'єднуються навколо проєктів, пов'язаних з обороноздатністю нашої держави з метою призупинення російської військової агресії на Сході та Півдні України;

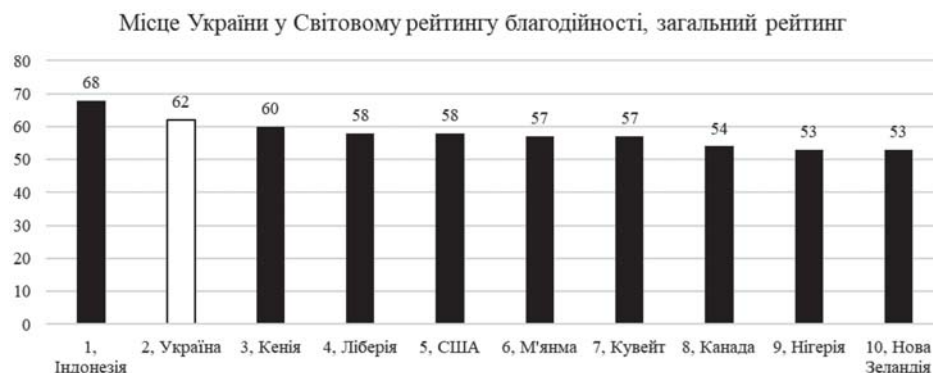

Рис. 8. Рейтинг України за загальним індексом благодійності, 2023 р.

Джерело: побудовано автором за даними [9].

— активізація взаємодії з органами державної влади, правоохоронними, природоохоронними, медичними, соціальними організаціями та установами — волонтери та волонтерські організації продовжують допомагати Збройним Силам, рятувальним службам, медичним установам, підтримують малозахисених, лікують травмованих тварин, пропагують здоровий і активний спосіб життя, беруть участь в освітніх і наукових заходах тощо.

Література:

1. Вашкович В. Опис волонтерської допомоги (завдання) у договорах про надання волонтерської допомоги. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 2. С. 45.
2. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ, Державний інститут сімейної та молодіжної політики. 2022. 240 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39498/tytul.pdf?sequence=1>
3. Грищенко Н. І. Волонтерський рух в сучасній Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства. Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право. 2018. Вип. 2 (38). С. 78.
4. Мирошніченко Н. О., Ковальчук Л. В. Волонтерська діяльність підлітків як умова соціального їх становлення. Наукові записки. Випуск 148. 2020. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38488>
5. Потапенко В. А., Двігун В. О. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. Центр внутрішньополітичних досліджень НІСД. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf
6. Установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів для провадження волонтерської діяльності на території України. Дані Національної соціальної сервісної служби України. URL: <https://nssu.gov.ua/volonterstvo>
7. Реєстр волонтерів України: статистика Опендатов (opendatabot.ua). 2023. URL: <https://opendatabot.ua/open/volunteers>
8. Лише 5 тисяч українців зареєструвалися у Реєстрі волонтерів. Опендатов (opendatabot.ua): аналітика. 2023. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/real-volunteers>
9. World Giving Index 2023: Global trends in generosity. Charities Aid Foundation. URL: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/wgi_report_2023_final.pdf?sfvrsn=402a5447_2
10. World Giving Index 2015: A global view of giving trends November 2015. Charities Aid Foundation. 23p. URL: [caf_worldgivingindex2015_report.pdf](https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_worldgivingindex-2015_report.pdf) (cafonline.org)

References:

1. Vashkovych, V. (2018), "Description of volunteer assistance (tasks) in contracts on the provision of volunteer assistance", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 2, pp. 45.
2. Horinov, P. and Drapushko, R. (2022), *Volonters'ka diialnist' v Ukraini: sotsial'no-pravove doslidzhennia* [Voluntary activity in Ukraine: socio-legal research], *Derzhavnyi instytut simejnoi ta molodizhnoi polityky*, Kyiv, Ukraine.

3. Hryshenko, N. I. (2018), "The volunteer movement in modern Ukraine as a strategy for the development of youth leadership", *Visnyk NTUU "KPI". Politologhiia. Sotsiologhiia. Pravo*, vol. 2 (38), pp. 78.

4. Myroshnichenko, N.O. and Koval'chuk, L.V. (2020), "Volunteer activity of teenagers as a condition of their social development", *Naukovi zapysky*, vol. 148.

5. Potapenko, V. A. and Dvahun, V.O. (2022), "Analysis of Ukrainian volunteerism based on the methodology of new social movements. Center for domestic political studies of the National Institute of Social Sciences", available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf (Accessed 15 March 2024).

6. National Social Service of Ukraine (2023), "Institutions that involve volunteers in their activities to carry out volunteer activities on the territory of Ukraine. Data of the National Social Service of Ukraine", available at: <https://nssu.gov.ua/volonterstvo>

7. Opendatabot (2023), "Register of volunteers of Ukraine", available at: <https://opendatabot.ua/open/volunteers> (Accessed 15 March 2024).

8. Opendatabot (2023), "Only 5 thousand Ukrainians registered in the Register of Volunteers", available at: <https://opendatabot.ua/analytics/real-volunteers> (Accessed 15 March 2024).

9. Charities Aid Foundation (2023), "World Giving Index. Global trends in generosity", available at: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/wgi_report_2023_final.pdf?sfvrsn=402a5447_2 (Accessed 15 March 2024).

10. Charities Aid Foundation (2015), "World Giving Index A global view of giving trends November 2015", available at: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_worldgivingindex-2015_report.pdf (Accessed 15 March 2024).

Стаття надійшла до редакції 23.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Д. В. Різник,
к. е. н., Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3188-5158>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.138

АДАПТАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕКОНОМІКИ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

D. Riznyk,
PhD in Economics, Ivan Franko National University of Lviv

ADAPTATION OF METHODOLOGY FOR STUDYING RESOURCE POTENTIAL ECONOMY TO MARTIAL LAW CONDITIONS

У статті досліджено сутність, стан ресурсного потенціалу економіки України та окремі сторони методології його дослідження. Описано вплив воєнного стану на економіку держави, регіонів та окремих складових ресурсного потенціалу підприємств. Для цілей даного дослідження визначено, що ресурсний потенціал — це здатність до мобілізації ресурсів на макро-, мезо- і мікрорівнях; вартісна оцінка сукупних активів держави і економічних суб'єктів. Виявлено ключові пріоритети формування ресурсного потенціалу, його характеристики та особливості оцінки. Проведено аналіз стану, обсягів та вартості ресурсного потенціалу економіки України за умов довоєнного часу у 2013—2022 рр. Визначено проблеми формування ресурсного потенціалу у частині виробничого, майнового, фінансового, ресурсного капіталів за фінансовою його оцінкою. Приведено оцінку ресурсного потенціалу України зарубіжними агенціями та їх прогнози щодо обсягів і строків відбудови. Результати свідчать про те, що попри значні втрати, економіка України зберегла здатність за наявного потенціалу до подальшого економічного зростання.

The article examines the essence and state of the resource potential of the Ukrainian economy and specific aspects of the methodology for its research. The impact of martial law and damage from military operations on the state's economy, regions, and individual components of the resource potential of enterprises is described. The key priorities for forming resource potential, as well as its characteristics and assessment features, have been identified. An analysis of the state, volume, and value of the resource potential of the Ukrainian economy during the pre-war period in 2013—2022 was carried out. The problems of forming resource potential in production, property, financial, and resource capital according to its financial assessment are identified. An assessment of Ukraine's resource potential and its forecasts regarding the volume and timing of restoration are given. The results indicate that, despite significant losses, the Ukrainian economy retained the ability, given the potential for further economic growth. Research results have established that the economy's resource potential has multiple dimensions and depends on management needs and initial data for analysis. Since statistical data for the second year of the war have not yet been published, a methodology for calculating resource potential is necessary to manage resource potential, taking

into account the destructive impact of the war. Considering that experts from the KSE, the World Bank, and the European Commission estimate damage from the war in Ukraine in the period from February 24, 2022 in the amount of 130–155 billion dollars, reconstruction needs are projected in much higher volumes – 410–500 billion dollars, according to at least threefold, because the cost of restoring pre-war levels requires such work as repairs, restoration and the implementation of modernization efforts, increasing energy efficiency, taking into account inflation, increasing insurance premiums, etc. Thus, adapting the methodology for studying the economy's resource potential to martial law conditions presupposes the need to consider all the nuances, from the consistency of the regulatory field in the sphere of determining macro indicators to the preparation of financial statements by enterprises. To do this, foreign assessment experience must be carefully studied, strategies and methodological approaches must be used to register the damage caused, and the classification of these losses must be determined. It is also important to highlight the mathematical apparatus for forming indices and indicators of the resource potential state.

Ключові слова: ресурсний потенціал, методологія оцінювання, збитки від війни, фінансові ресурси.
Key words: resource potential, assessment methodology, war damage, finance resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ресурсний потенціал є вираженою оцінкою ймовірних та можливих до використання засобів та усіх видів капіталу, яким на визначений період володіє оцінюваний об'єкт. Оцінка ресурсного потенціалу економіки здійснюється за методикою процедур визначення обсягів ресурсів, які уже залучені, та знаходяться в резерві чи матимуть можливість в подальшому бути залученими до обслуговування потреб розвитку. Вона застосовується з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень, пов'язаних з розподілом ресурсів через відповідні важелі, у залежності від виду ресурсу.

На стан ресурсного потенціалу та методологію його оцінювання значно вплинула війна. Так, за результатами досліджень Київської школи економіки (КШЕ) [3], за підсумками за станом на червень 2023 року з початку повномасштабного вторгнення загальна сума прямих задокументованих збитків, завдана інфраструктурі України оцінюється у \$150,5 млрд (за вартістю заміщення). Ця оцінка враховує тип майна: житлові будинки, інфраструктуру, активи підприємств, промисловість, освіту, енергетику, сільське господарство та земельні ресурси, лісовий фонд, транспортні засоби, охорону здоров'я, ЖКГ, торгівлю, культуру, спорт, туризм, цифрову інфраструктуру та соціальну сферу. На перші три позиції цього переліку припадає відповідно 37,7%; 24,4%; 7,6%.

Разом з тим, за узагальненнями експертів Разумков центр [5], отриманий Україною статус кандидата на вступ до ЄС "вимагає від країни примноження інституційних зусиль, запровадження заходів та інструментів збереження економічної стійкості, зміцнення людського і гуманітарного капіталу в умовах військових дій і посткризового відновлення". Метою оцінки потенціалу є визначення стану матеріально-фінансової збалансованості процесу відтворення і забезпечення фінансування сталого розвитку виробництва та соціальної сфери на перспективу. Актуальність даної проблеми і зумовлює необхідність її дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців розкрито особливості визначення, оцінки та сфери застосування знань щодо ресурсного потенціалу економіки.

Дослідниця Дзюбинська О. [2, с. 36] вважає, що сучасні тенденції ресурсного потенціалу економіки проявляються у сфері забезпеченості ресурсами. Для регіонального рівня аналізу основу ресурсного забезпечення регіонів становлять природні ресурси як такі, що сформувалися в умовах конкретної території, оцінка яких пов'язана з економічними інструментами у забезпеченні функціонування системи управління. Топалова І.А. [8]. Формування потенціалу ресурсного забезпечення економіки регіону: теоретичний аспект.

Сучасні аспекти ресурсного потенціалу економіки за напрямом промисловий потенціал складних соціально-економічних систем цифрового суспільства: макро-, мезо- та мікрорівень дослідив колектив авторів за редакцією Воронкової В., Метеленко Н. [7]. Халіляєва О., Пузірьова П. [9] розкрили сутність та значення економічного потенціалу, його місце в економіці країни: сучасний аспект в умовах сталого розвитку тощо.

Закордонні дослідники Eisenmenger N., Pichler M. та ін. [10, с. 1101] встановили, що для цілей сталого розвитку із соціально-екологічної точки зору віддають перевагу економічному зростанню над сталим використанням ресурсів. Laukkanen M. та Tura, N. [11] розкрили потенціал бізнес-моделей економіки для сталого формування вартості ресурсного потенціалу. Критичний огляд академічних підходів, методів та інструментів для оцінки циркулярної економіки та її потенціалу на мікрорівні здійснив Roos Lindgreen E. та колективом авторів [12].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завданням даного дослідження є узагальнення наукових підходів до визначення ресурсного потенціалу економіки, обґрунтування необхідності змін у методиці оцінки його складових в умовах воєнного стану.

Таблиця 1. Варіанти оцінювання ресурсного потенціалу

Варіант оцінки	Зміст	Особливості оцінювання
Макрорівень	Ресурсний потенціал розглядає широкі системи, інститути, ієрархії та моделі, які формують суспільство	Комплексне оцінювання, що враховує соціальні, політичні, економічні та інші складові ресурсного потенціалу
Ресурсний підхід	Ресурсний підхід до визначення та оцінки потенціалу	Ресурсний потенціал визначається як загальна сукупність можливостей множини ресурсів для виробництва та розвитку
Вартісні методи	У рамках ресурсного підходу оцінюється рівень ресурсів: за їх складовими	Оцінюється рівень ресурсів за складовими, що піддаються вартісному виміру
Індексні методи	Оцінка рівня реалізації ресурсного потенціалу	Оцінка рівня реалізації потенціалу без визначення його абсолютного значення
Мезорівень	Ресурсний потенціал розглядає проміжні системи, інститути, ієрархії та моделі, які формують внутрішню структуру та є ланкою між макро- та мікрорівнями	Аналіз певних складових ресурсного потенціалу в межах суспільства, зосереджуючись на групі чи організації як структурі та досліджує форми і відповідні їм типи систем галузевої та просторової організації
Рейтингова	Оцінка ресурсного потенціалу на рівнях: - ресурси підприємств; - ресурси регіону; - ресурси галузі; - ресурси економіки	Рейтинги формуються за допомогою порівняльного аналізу окремих складових ресурсного потенціалу із визначенням ступеня їх впливу на інтегральний показник потенціалу
Експертно-бальні оцінки	Ступінь впливу обраних факторів визначається на основі експертних оцінок. Формується рейтинг ресурсів, галузей, регіонів	У методиці враховуються параметри потенціалу і ризиків, визначають вплив складових елементів на підсумковий, інтегральні значення
Галузевий підхід	Кожен фактор оцінюється через складові показники. Це інтегральна оцінка потенціалу галузі через його поточний і перспективний рівні	Ресурсний потенціал галузі оцінюється в рамках факторів: економіка галузі; інфраструктура; рівень інвестицій; рівень управління; трудові ресурси
Результативний підхід	Врахування результату і віддачі від використання ресурсів, що формують потенціал	Отримання потенційно можливого доходу протягом певного часу функціонування видів ресурсів
Факторний підхід	Взаємодія множини факторів і показників; використання якісних, кількісних показників	Диференційований підхід до різних рівнів
Мікрорівень	Ресурсний потенціал розглядається в рамках окремого підприємства чи групи підприємств	Найбільш варіативний аналіз потенціалу за переліком складових, якими володіє підприємство: виробничий, кадровий, фінансовий, управлінський тощо

Джерело: сформовано на основі [1—12].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підходи до оцінки ресурсного потенціалу можна класифікувати за вживанням визначальних факторів, унікальністю набору показників аналізу, рівнем узагальнення (мікро- та макромасштабах, у взаємозв'язку з інвестиційними процесами, визнання основною чи залежною категорією серед інших видів потенціалів. Тому залежно від обраного підходу результативні показники обсягу та структури ресурсного потенціалу досить різні.

За визначеннями дослідників [7] аналіз ресурсного потенціалу на макрорівні розглядає широкі системи, інститути, ієрархії та моделі, які формують суспільство та враховує соціальні, політичні, економічні та інші сили. Такий аналіз концентрує увагу на економічних та інституційних чинниках, галузевих та регіональних особливостях, логіці змін найважливіших відтворювальних та макроекономічних параметрах національних економік, включаючи темпи економічного зростання. Мезорівневий аналіз передбачає аналіз певних складових суспільства, зосереджуючись на групі чи організації як структурі та досліджує форми і відповідних їм типам сис-

тем галузевої організації. Рівень ресурсного потенціалу на мікрорівні найчастіше представлений аналізом потенціалу рівня підприємств за всіма його складовими. Нижче наведено варіанти оцінювання ресурсного потенціалу (табл. 1).

Методика оцінки ресурсного потенціалу на макрорівні, а це комплексне оцінювання, що враховує соціальні, політичні, економічні та інші складові ресурсного потенціалу, має своє вираження у вартісній оцінці. У зв'язку з цим, ресурсний потенціал та макропоказники економіки пов'язані між собою найщільнішим чином. Беручи за основу варіанти оцінювання, приведені у табл. 1, з переліком складових ресурсного потенціалу, найпростіший його розрахунок може бути представлений у послідовності сумарної вартісної оцінки його частин, обумовлених ціллю розрахунку (формула 1):

$$РП = \sum (Р_{макр} + Р_{мезо} + Р_{мікро} + Р_i) \quad (1),$$

де РП — сумарний ресурсний потенціал,

$Р_{макр}$ — ресурси макрорівня (держави та ринку),

$Р_{мезо}$ — ресурси мезорівня (регіонів та галузей),

$Р_{мікро}$ — ресурси підприємств;

$Р_i$ — інші ресурси.

Таблиця 2. Рахунок формування та використання ресурсів виробництва (у фактичних цінах) економіки за 2021 рік, млн грн

	Нефінансові корпорації	Фінансові корпорації	Сектор загального державного управління	Домашні господарства	Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	Уся економіка
Ресурси						
Випуск (в основних цінах)	8490453	237311	889574	1752956	39961	11410255
Використання						
Проміжне споживання	5717591	79653	278019	634914	15352	6725529
Валова додана вартість	2772862	157658	611555	1118042	24609	4684726
Усього	8490453	237311	889574	1752956	39961	11410255
Споживання основного капіталу	-480723	-13964	-76728	-104764	-5152	-681331
Чиста додана вартість	2292139	143694	534827	1013278	19457	4003395

Джерело: сформовано на основі [13].

На макрорівні оцінку потенціалу може бути представлена рахунком формування та використання ресурсів економіки. Її структуру у довоєнний період приведено нижче (табл. 2).

За даними таблиці, спостерігаємо, що випуск товарів у довоєнний період склав 11410 млрд грн, проміжне споживання займає 59% у цій величині, на валову додану вартість припадає решта 41%. За корпораціями та секторами структура дещо різниться, зокрема для сектору загальнодержавного управління 31,3% та 68,7%; а для фінансових корпорацій 66,3% та 33,7% тощо.

Богдан Т. [1] аналізує фінансово-економічні наслідки війни і зазначає, що, за даними ЄБРР, воєнні події знижують ВВП на душу населення в середньому на 9% порівняно з довоєнним рівнем. Однак найбільш руйнівні та масштабні війни знижували ВВП на душу населення на 40—70%. В Україні реальний ВВП у 2022 році впав на 29,2%.

У Звіті про фінансову стабільність Національного банку України [4, с. 4] зазначено, що повномасштабна війна та пов'язані з нею безпекові загрози є значним системним ризиком для економіки. Українська економіка залишається дуже вразливою через значні військові витрати. Найбільшу загрозу для макростабільності наразі представляє нестача фінансових ресурсів. Якщо так проблема визнана на макрорівні, ресурсний потенціал нижчих рівнів, зокрема регіонів та підприємств, теж стикається з нею. Динаміка ресурсного потенціалу регіонів України за валовим регіональним продуктом у 2016—2021 рр. приведена нижче (рис. 1).

Найвищим рівнем потенціалу характеризується м. Київ, де він у 2021 році склав 1276376 млн грн. Досить високий рівень демонструють Хмельницька, Миколаївська, Черкаська, Вінницька, Запорізька, Полтавська та інші області.

Також для цілей дослідження графічно представлено оцінку потенціалу ресурсів

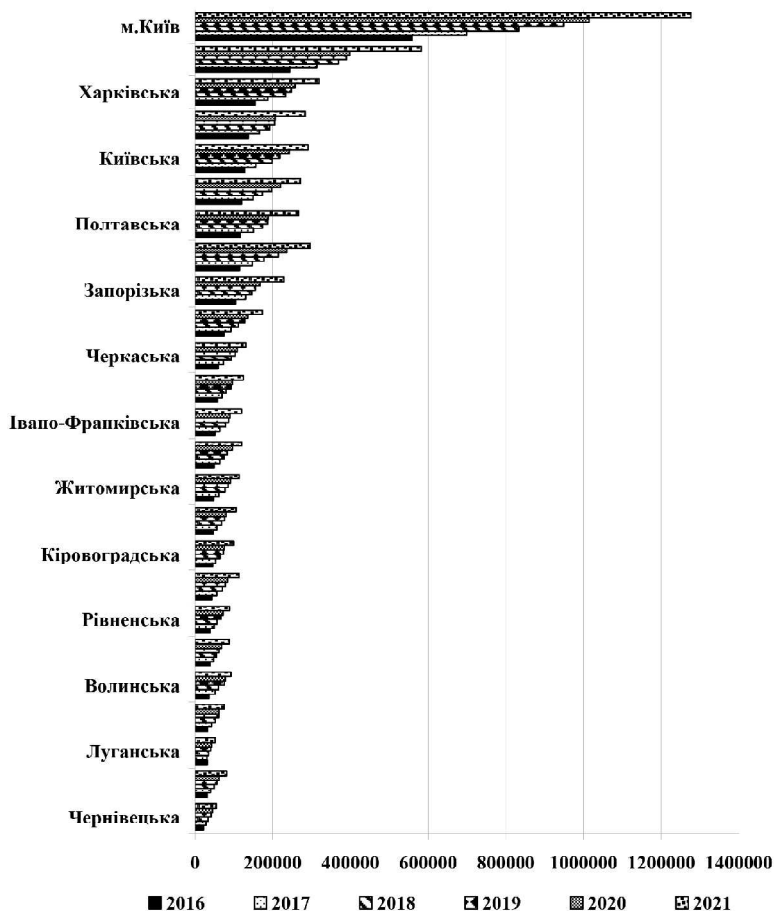

Рис. 1. Динаміка ресурсного потенціалу регіонів України за валовим регіональним продуктом у 2016—2021 рр., млн грн

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [13].

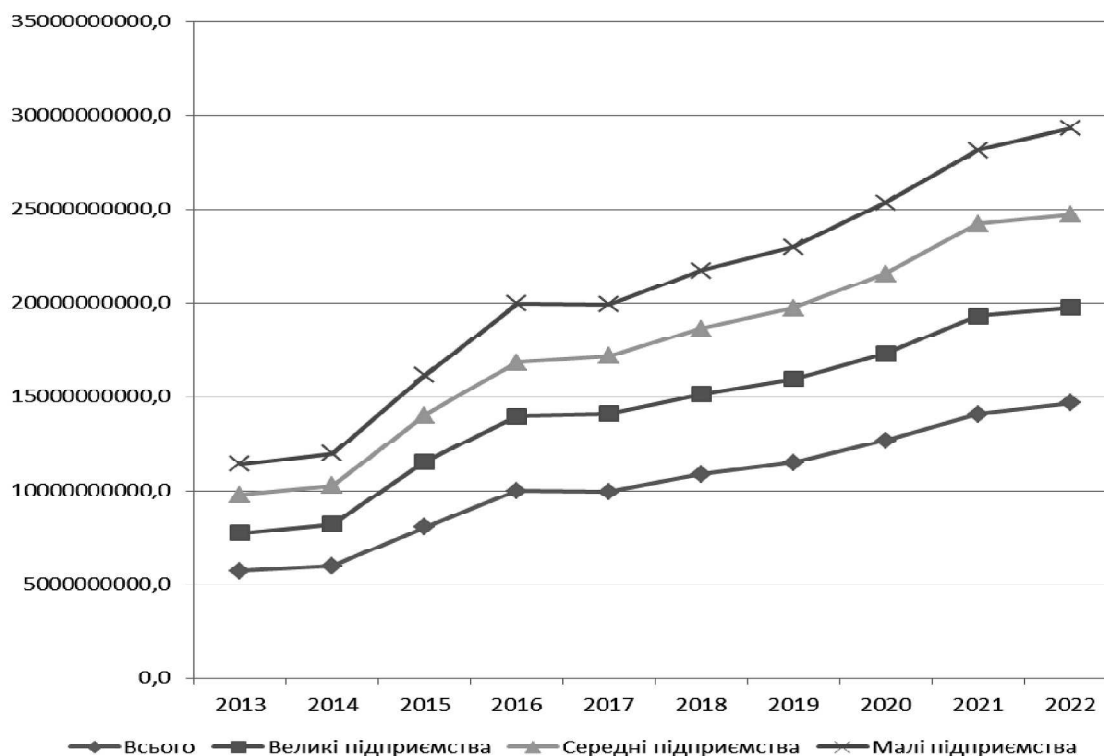

Рис. 2. Динаміка ресурсного потенціалу підприємств України за їх розмірами у 2013–2022 рр., за оцінкою фінансової звітності, млн грн

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [13].

мікрорівня за розмірами підприємств у динаміці періоду 2013–2022 рр. (рис. 2).

За результатами досліджень встановлено, що ресурсний потенціал економіки має множинний вимір і залежить від потреб управління і вихідних даних для аналізу. Оскільки статистичні дані за другий рік війни ще не опубліковані, а на потреби управління ресурсним потенціалом необхідна методика його розрахунку з врахуванням руйнівного впливу війни, необхідно зазначити наступне. Експерти КШЕ [3] та Світового банку і Єврокомісії [1] оцінюють пошкодження від війни в Україні в період з 24 лютого 2022 р. в сумі 130–155 млрд доларів, при цьому потреби у відновленні прогнозуються у набагато вищих обсягах — 410–500 млрд. дол., що зумовлено тим, що вартість відновлення довоєнного рівня потребує таких робіт як ремонт, відбудова й реалізація зусиль щодо модернізації, підвищення енергоефективності, з урахуванням інфляції, підвищення страхових премій тощо.

Таким чином, адаптація методології дослідження ресурсного потенціалу економіки до умов воєнного стану передбачає потребу врахування усіх нюансів, від узгодженості нормативного поля в сфері визначення макропоказників, до складання фінансової звітності підприємствами. Для цього має бути ретельно вивчений зарубіжний досвід оцінки, визначені стратегії та методичні підходи до реєстрів завданих збитків і класифікації цих збитків. Важливо також виділити математичний апарат формування індексів та показників стану ресурсного потенціалу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За результатами досліджень встановлено, що ресурсний потенціал економіки може бути визначений як: здатність до мобілізації ресурсів на макро-, мезо- і мікрорівнях; вартісна оцінка сукупних активів держави і економічних суб'єктів.

Виявлено, що існуючі методики оцінки ресурсного потенціалу, а також власне його позиціонування як об'єкту дослідження і управління є недосконалим і залежить від підходів дослідників та галузі знань, яку вони представляють. З проаналізованих нами даних випливає, що рівень ресурсного потенціалу недостатній у довоєнний період був недостатнім для забезпечення активного розвитку економіки, оскільки слабо скоординований по структурі та цілях. Шляхами вирішення проблеми є запозичення зарубіжного досвіду оцінки ресурсного потенціалу у кризовий період та їх рекомендації, розроблені спеціально для України у період воєнного стану.

Подальшими дослідженнями зазначеного напрямку є розробка стратегій управління ресурсним потенціалом за факторами відповідно до потреб управління. Необхідно також окреслити місце та роль у процес оцінки сучасних технологій у сфері цифровізації економіки, послуг, використання засобів діджиталізації.

Література:

1. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. Вебсайт LB.ua. 31.03.2023. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html (дата звернення: 03.03.2024).

2. Дзюбинська О.В. Ресурсний потенціал регіону та його характеристика. Економічний простір. 2020. № 155. С. 36—39.

3. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, за підсумками червня 2023 року перевищила \$150 млрд. Вебсайт KSE. 02.08.2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-za-pidsumkami-cherhvnya-2023-roku-perevishhila-150-mlrd/> (дата звернення: 03.03.2024).

4. Звіт про фінансову стабільність. Вебсайт Національного банку України. Грудень 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/report> (дата звернення: 03.03.2024).

5. Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у повоєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів. Вебсайт Разумков центр. 2023. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/04/21/2023_04_consequences_of_the_war_for_ukraine.pdf (дата звернення: 03.03.2024).

6. Приступа В.І. Теоретико-методичний підхід до формування механізму управління ресурсним потенціалом підприємства. Економіка та держава. 2021. № 1. С. 159—163. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.1.159.

7. Промисловий потенціал складних соціально-економічних систем цифрового суспільства: макро-, мезо- та мікрорівень: колективна монографія / за ред. д.філософ.н., проф. В. Г. Воронкової, д.е.н., проф. Н. Г. Метеленко. Запоріжжя: Видавничий дім "Гельветика", 2022. 480 с.

8. Топалова І.А. Формування потенціалу ресурсного забезпечення економіки регіону: теоретичний аспект. Ефективна економіка. 2020. № 10. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.63.

9. Халіляєва О.В., Пузирьова П.В. Сутність та значення економічного потенціалу, його місце в економіці країни: сучасний аспект в умовах сталого розвитку. Формування ринкових відносин в Україні. 2021. № 12 (247). С. 33—40.

10. Eisenmenger N., Pichler M., Krenmayr N., Noll D., Plank B., Schalmann E.,... & Gingrich S. The Sustainable Development Goals prioritize economic growth over sustainable resource use: a critical reflection on the SDGs from a socio-ecological perspective. Sustainability Science. 2020. Vol. 15. pp. 1101—1110.

11. Laukkanen M., & Tura N. The potential of sharing economy business models for sustainable value creation. Journal of Cleaner production. 2020. Vol. 253. p. 120004.

12. Roos Lindgreen E., Salomone R., & Reyes T. A critical review of academic approaches, methods and tools to assess circular economy at the micro level. Sustainability. 2020. Vol. 12 (12). p. 4973.

13. Державна служба статистики України. Офіційний вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.02.2024).

References:

1. Bohdan, T. (2023), "Financial and economic consequences of the war", Website LB.ua, Available at: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html (Accessed 3 March 2024).

2. Dzyubinska, O.B. (2020), "Resource potential of the region and its characteristics", Economic space, vol. 155, pp. 36—39.

3. Website KSE. (2023), "The total amount of direct damage caused to the infrastructure of Ukraine due to the war exceeded \$150 billion", Available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-za-pidsumkami-cherhvnya-2023-roku-perevishhila-150-mlrd/> (Accessed 3 March 2024).

4. Website of the National Bank of Ukraine. (2023), "Report on financial stability", Available at: <https://bank.gov.ua/ua/stability/report> (Accessed 3 March 2024).

5. Website Razumkov Center. (2023), "Political, economic and structural studies of Russian aggression for Ukraine and the world community. The task of economic recovery of Ukraine in the post-war period, taking into account European integration priorities", Available at: https://razumkov.org.ua/images/2023/04/21/2023_04_consequences_of_the_war_for_ukraine.pdf (Accessed 3 March 2024).

6. Prystupa, V. (2021), "Theoretical and methodological approach to the mechanism of enterprise resource potential management formation", Ekonomika ta derzhava, vol. 1, pp. 159—163. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.1.159.

7. Voronkova, V.G. and Metelenko, N.G. (2022), Promyslovyi potentsial skladnykh sotsialno-ekonomichnykh system tsyfrovoho suspilstva: makro-, mezo- ta mikroriven [Industrial potential of complex socio-economic systems of the digital society: macro-, meso- and micro-levels], "Helvetika" Publishing House, Zaporizhzhia, Ukraine.

8. Topalova, I. (2020), "Formation of resource support capacity of the region's economy: theoretical aspect", Efektyvna ekonomika, vol. 10. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.63.

9. Halilyaeva, O.V. & Puzyryova, P.V. (2021), "The essence and significance of economic potential, its place in the country's economy: a modern aspect in the conditions of sustainable development", Formation of market relations in Ukraine, vol. 12 (247), pp. 33—40.

10. Eisenmenger, N., Pichler, M., Krenmayr, N., Noll, D., Plank, B., Schalmann, E.,... & Gingrich, S. (2020), "The Sustainable Development Goals prioritize economic growth over sustainable resource use: a critical reflection on the SDGs from a socio-ecological perspective", Sustainability Science, vol. 15, pp. 1101—1110.

11. Laukkanen, M., & Tura, N. (2020), "The potential of sharing economy business models for sustainable value creation", Journal of Cleaner production, vol. 253, pp. 120004.

12. Roos Lindgreen, E., Salomone, R., & Reyes, T. (2020), "A critical review of academic approaches, methods and tools to assess circular economy at the micro level", Sustainability, vol. 12, pp. 4973.

13. State Statistics Service of Ukraine. Official website (2024), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 02.10.2024).

Стаття надійшла до редакції 19.03.2024 р.

А. С. Скрильник,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9622-4217>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.144

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: РЕСУРСНИЙ АСПЕКТ

A. Skrylnyk,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,
Business and Marketing, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

STRATEGIC DIRECTIONS OF BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE: RESOURCE ASPECT

Стаття присвячена дослідженню процесів формування та використання власних інвестиційних ресурсів, оцінки факторів, що негативно впливають на їх інвестиційну діяльність та напрямків її активізації. В роботі наведені ключові фактори, які можуть сприяти зростанню інвестиційного потенціалу підприємництва в Україні з огляду на ресурсний аспект в сфері інвестицій. Автор аналізує роль підприємництва в розрізі масштабів бізнесу в економічному розвитку країни, визначають основні перешкоди та можливості для розвитку цього сектора. Особлива увага приділяється ресурсному забезпеченню, а саме наявних резервів власних інвестиційних ресурсів бізнесу. У статті висвітлюються стратегічні напрями розвитку малого, середнього та великого бізнесу в Україні, такі як інноваційність, технологічне оновлення, доступ до фінансування та розширення ринків, пропонуються рекомендації щодо поліпшення ресурсного забезпечення та стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу в Україні.

The article is devoted to the study of the processes of formation and use of own investment resources, the assessment of factors that negatively affect their investment activity, and directions for its activation. The article covers a wide range of topics related to strategic planning, investment resource management, innovation, public policy and international integration. The article analyzes the current state and prospects for the development of entrepreneurship in Ukraine through the lens of resource provision, investment activity and adaptation to changing market conditions. The article is devoted to the analysis of the resource aspect of the development of entrepreneurship. The authors highlight the importance of effective management of investment resources, in particular the issue of their formation and use. In the introductory part, the authors identify the main challenges faced by Ukrainian entrepreneurship, including economic instability, limited access to resources, high competition in the domestic and foreign markets, as well as difficulties in implementing innovations. The main part of the article is devoted to the analysis of the strategic directions of the development of entrepreneurship in the context of the resource aspect. The author examines various types of resources, with the main context of own investment resources and provides strategic vectors for

their effective formation and use. Special attention is paid to the formation of fuses against the uncertainty of the external environment, as a key factor in increasing resource efficiency and achieving competitive advantages. The article also focuses on the adaptation of enterprises to changing market conditions. The authors highlight the importance of flexibility in strategic planning, the ability of enterprises to quickly respond to market trends and adapt to new challenges. In the context of strategic planning, the author analyzes various models and approaches that can be used by enterprises to develop long-term strategies for the formation and use of their own investment resources. The article calls for further research in the field of entrepreneurship development strategies, namely resource investment support, in particular in the context of globalization and integration of Ukraine into international economic relations. The author emphasizes the importance of analyzing international experience and adapting the best practices of the effectiveness of the formation and use of investment resources to domestic conditions.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційні ресурси, власні інвестиційні ресурси, проект, чистий прибуток, амортизаційні відрахування, валові капітальні інвестиції, чисті капітальні інвестиції.

Key words: investments, investment resources, own investment resources, project, pure profit, amortisation deductions, total capital investments, pure capital investments.

ВСТУП

Сучасні трансформаційні процеси в економіці України та ефективність їх реалізації в сфері стабілізації й розвитку підприємництва є основним фактором досягнення позитивних тенденцій у розвитку національної економіки та забезпечення її сталого зростання.

Головним джерелом розвитку національної економіки є мобілізація та ефективне використання всього комплексу державних та регіональних ресурсів та умов. Серед найважливіших шляхів зміцнення та ефективного використання ресурсного потенціалу розвитку держави особливе місце посідає розвиток підприємництва [1, с. 8]. Всебічна підтримка розвитку підприємства в Україні є необхідною передумовою переходу економіки на ринкові рейки та раціональним інструментом зростання фінансової спроможності громад до реалізації інфраструктурних проектів і програм, ефективним шляхом реструктуризації виробництва та його інноваційного оновлення, вирішення проблем зайнятості, підвищення рівня життя населення тощо. [2, 6]. У сучасних наукових публікаціях вчені виділяють різні причини, що гальмують всебічний розвиток бізнесу та зумовлюють його обмежений доступ до фундаментальних джерел фінансування інвестиційної діяльності. Дослідження особливостей формування та використання власних інвестиційних ресурсів суб'єктів підприємництва широко розглядається у науковій літературі, проте мало уваги приділяється питанню оцінки наявних власних джерел фінансування інвестиційної діяльності, їх накопичення та використання.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою написання даної наукової статті є дослідження наявних джерел формування власних інвестиційних ресурсів суб'єктів підприємництва, та оцінка ефективності їх перетворення в об'єкти капітальних вкладень в цілому по підприємствам за видами економічної діяльності у 2022 році.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Формування структури інвестиційних ресурсів на підприємстві є складним процесом, який знаходиться під впливом великої кількості суб'єктивних і об'єктивних факторів, що формуються під впливом змін внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств, чи інвестиційних проектів. Провідні науковці-економісти, такі, як Панченко С.В., Валінкевич Н.В., Майорова Т.В., Мойсеєнко І.П., Варналій З.С. [1, 2, 3, 8], виділяють такі головними джерела формування інвестиційних ресурсів: власні, залучені і позикові. Кожен із цих видів інвестиційних ресурсів мають свої позитивні і негативні сторони, переваги і недоліки використання яких проаналізуємо в таблиці 1. При цьому питання оцінки реального обсягу та ефективності використання власних інвестиційних ресурсів не достатньо висвітлено в науковій літературі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Власні інвестиційні ресурсами суб'єктів підприємництва формуються за рахунок чистого прибутку; нерозподіленого прибутку; амортизаційних відрахувань; страхових відшкодувань збитків; реінвестування шляхом продажу основних фондів та оптимізації структури оборотних засобів; штрафи, пені та інше [3, 4]. Залучені інвестиційні ресурси малих підприємств формуються за рахунок кредиторської заборгованості за видами; внески до статутного та інших фондів засновників; приріст заборгованості з оплати праці; об'єднання підприємств. Позикові інвестиційні ресурси малих підприємств формуються за рахунок короткострокові і довгострокові кредити і позики; емісія векселів; інвестиційний селенг, лізинг, факторинг, форфейтинг; прямі та цільові державні кредити, інвестиційний податковий кредит, цільові державні асигнування.

Таблиця 1. Оцінка переваг і недоліків використання різних джерел формування інвестиційних ресурсів на підприємствах малого бізнесу

№	Джерела формування	Переваги використання	Недоліки використання
1	2	3	4
1	Власні	Простота, швидкість та мобільність залучення даних інвестиційних ресурсів, що не потребує сплати відсотків; зменшення ризику банкрутства та неплатоспроможності підприємства; підвищення рівня фінансової стійкості; відсутність застави	Обмеженість обсягів залучення, що впливає на звуження інвестиційної діяльності підприємства; зменшення рентабельності власного капіталу; частка даних ресурсів витрачається на забезпечення функціонування існуючого виробництва і не забезпечує його розвиток
2	Залучені	Середній обсяг залучення, при умові збереження контролю над станом платіжної дисципліни; відсутність витрат, що супроводжують кредити і позики; збільшення зовнішнього контролю за інвестиційними процесами на підприємстві	Недосконалий фінансовий ринок; погіршення стану мотивації праці за рахунок збільшення кредиторської заборгованості з оплати праці та учасниками підприємства
3	Позикові	Високий обсяг залучення при умові збереження автономії діяльності підприємства; підвищення рівня кредитоспроможності підприємства; підвищення рентабельності власного капіталу; підвищення ефективності планування та прогнозування бізнесу в довгостроковому періоді	Надання гарантій та застав майном підприємства; збільшення ризику банкрутства та неплатоспроможності; збільшення витрат, що супроводжують кредити і позики; складність процедури отримання; підвищення залежності інвестиційних процесів від коливань в зовнішньому середовищі.

Джерело: розробка авторів.

Формування обсягів інвестиційних ресурсів є одним із ключових умов здійснення інвестиційної діяльності суб'єктами підприємствами, використання яких, не повинно негативно відображатися на фінансовому стані підприємства та спричиняти його банкрутство [6]. Тому для більшості суб'єктів підприємництва є актуальним питання найбільш ефективного використання власних інвестиційних ресурсів та джерел їх формування.

Основою формування власних інвестиційних ресурсів суб'єктів підприємництва є сума нарахованих амортизаційних відрахувань протягом звітного періоду і обсяг отриманого чистого прибутку за той же період. В таблиці 2 наведено обсяги та динаміку даних джерел інвестиційних ресурсів, що сформувалися суб'єктів підприємництва у 2022 році [10]. Необхідно зазначити, що найбільша частка амортизаційних відрахувань сконцентрувалася на підприємствах промисловості, будівництва, діяльності транспорту та підприємствах, що здійснюють операції з нерухомості, інжиніринг, тощо. Це пов'язано з тим, що у діяльності дані підприємства використовують велику кількість основних фондів, і їх експлуатація є підґрунтям отримання доходів та прибутків на підприємствах.

Найбільший обсяг чистого прибутку сформовано на підприємствах, що здійснюють фінансову діяльність, підприємств оптово-роздрібною торгівлі, підприємств, що здійснюють операції з нерухомості, інжиніринг. Враховуючи обсяги амортизаційних відрахувань та чистого прибутку отриманого суб'єктами підприємництва у 2022 році роки можливо розрахувати обсяг власних інвестиційних ресурсів, наявний у суб'єктів підприємництва за той же період, що наведено в таблиці 3.

При аналізі обсягу капітальних інвестицій суб'єктами підприємництва за видами економічної діяльності, що наведено в таблиці 3, необхідно відмітити, що їх найбільша частка припадає на підприємства оптово-роз-

дрібною торгівлі, підприємств промисловості, будівництва та сільського господарства.

Однак за обсягом валових капітальних інвестицій неможливо оцінити ефективність інвестиційних процесів на підприємстві та ефективного використання усього обсягу наявних власних інвестиційних ресурсів. Тому доцільно розрахувати в розрізі видів суб'єктів підприємництва за видами економічної діяльності обсяги чистих капітальних вкладень, що визначаються як різниця між обсягом валових капітальних витрат та сумою амортизаційних відрахувань. Це пов'язано з тим, що при нецільовому використанні амортизаційних відрахувань, підприємства втрачають власний інвестиційний, інноваційний і виробничий потенціали, і, тільки за рахунок чистого прибутку можливо забезпечити динамічний процес його розвитку. Тому в таблиці 4 визначено обсяг чистих капітальних інвестицій суб'єктів підприємництва у 2022 році.

Позитивним результатом інвестиційної діяльності більшості суб'єктів підприємництва в Україні є відсутність від'ємних значень чистих капітальних інвестицій протягом періоду, що аналізується. Тобто можливо стверджувати, що більшість суб'єктів підприємництва за видами економічної діяльності використовували амортизаційні відрахування по суті, і забезпечували постійний процес оновлення діючих основних фондів. Найбільшу суму капітальних інвестицій, що направлена на розвиток господарської діяльності витратили підприємства, що здійснюють операції з нерухомості, сільськогосподарські підприємства, промислові та будівельні підприємства. При цьому процес фінансового забезпечення інвестиційної діяльності є вкрай негативним на підприємствах оптово-роздрібною торгівлі та підприємств, транспорту й охорони здоров'я, про що свідчить розрахунок обсягу невикористаних власних інвестиційних ресурсів, наведеного в таблиці 4.

Таблиця 2. Динаміка власних інвестиційних джерел суб'єктів підприємництва у 2022 році за видами економічної діяльності

Види економічної діяльності	Обсяг амортизаційних відрахувань, тис. грн					Чистий прибуток, отриманий МП, тис. грн				
	Усього	Великі	Середні	Малі	Усього	Великі	Середні	Малі	Усього	Великі
Усього	606647416,0	252664258,1	289778071,8	64205086,1	-276277742,8	-126804575	246950127,1	-93114442,8		
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	38197813,4	26490203,2	-8640751,0	20348361,2	93255372,7	5026237	68463596,7	19765539		
Промисловість	-53190872,4	23320150,0	-85375447,6	8864425,2	-246696644	-104986788	-100673724,5	-41036131,5		
Добува промисловість і розроблення кар'єрів	208099,0	30564116,0	-47395615,6	17039598,6	165163297,4	152426635	12031299,4	705363		
Переробна промисловість	56669049,1	32528518,7	19962432,4	4178098,0	-118975448,6	-88336673	-27051653,6	-3587122		
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	-519248055,2	-551551831,0	13271528,7	19132247,1	-157741328,2	-44336353	-79141497,1	-34263478,1		
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	2076661,0	310673,8	1411023,0	354964,2	-1283693	-716604	-526930,5	-42158,5		
Будівництво	-5167149,0	-866528,1	-7744057,5	3443436,6	-19216257,8	308812	-809359,3	-8715710,5		
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автомобільних засобів і мотоциклів	45800104,8	30762209,3	4842409,5	10195486,0	26755250,4	-2653729,6	27412504,5	1996475,5		
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	59561200,0	34188638,0	20981231,3	4391330,6	-26352482,9	-11616230	-11396296,6	-3339956,3		
Тимчасове розмішування й організації харчування	1436416,0	0,0	0,0	1436416,0	-8855130,6	0	4077408,8	-4230160,9		
Інформація та телекомунікації	9125246,1	-2395469,0	8623433,7	2897281,4	11634331,8	12939336	-3272548,5	1967504,3		
Фінансова та страхова діяльність	350795,6	0,0	0,0	350795,6	10798836,5	3956713	11443619,8	-4601496,3		
Операції з нерухомим майном	5429996,5	0,0	0,0	5429996,5	-61096280,8	0	28151798,9	-43305388,6		
Професійна, наукова та технічна діяльність	1800195,6	0,0	0,0	1800195,6	-49633130,5	0	63925055,7	-5238501,2		
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-426187429,8	0,0	0,0	-426187429,8	-6313663,9	0	6176461,7	-3060889,6		
Освіта	195639,8	0,0	134047,5	61592,3	-240188,6	0	90753,7	-330942,3		
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	22871075,2	0,0	21633944,5	1237130,7	10778686,5	505591,4	7137926,7	42787,5		
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1895904,5	0	0	1895904,5	-4004632,6	0	361615,6	-1456894,5		
Надання інших видів послуг	-43672,5	0	-92332,1	48659,6	107359,1	0	112289,8	-4930,7		

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 3. Динаміка валових капітальних інвестицій та власний інвестиційних ресурсів суб'єктів підприємництва у 2022 році за видами економічної діяльності

№	Види економічної діяльності	Обсяг власного інвестиційних ресурсів суб'єктів підприємництва, млн грн				Обсяг валових капітальних інвестицій за видами,			
		Усього	Великі	Середні	Малі	Капітальні інвестиції - усього	у матеріальні активи	у нематеріальні активи	
Усього		330369,7	125859,7	536728,2	-28909,4	623978,9	92,8	7,2	
1 Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство		131453,2	31516,4	59822,8	40113,9	51439,5	98,0	2,0	
2 Промисловість		-299887,5	-81666,6	-186049,2	-32171,7	126112,6	98,4	1,6	
Добува промисловість і розроблення кар'єрів		165371,4	182990,8	-35364,3	17745,0	33664,2	98,0	2,0	
Переробна промисловість		-62306,4	-55808,2	-7089,2	591,0	64029,2	98,1	1,9	
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря		-676989,4	-595988,2	-65870,0	-15131,2	7038,7	99,4	0,6	
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами		791,0	-405,9	884,1	312,8	2051,0	99,4	0,6	
3 Будівництво		-24383,4	-557,7	-8553,4	-15272,3	32627,6	99,5	0,5	
4 Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автомобільних засобів і мотоциклів		72555,4	28108,5	32254,9	12192,0	36719,4	80,8	19,2	
5 Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність		33208,7	22572,4	9584,9	1051,4	49532,9	91,1	8,9	
6 Тимчасове розмішування й організації харчування		-7418,7	0,0	4077,4	-2793,7	2183,6	98,5	1,5	
7 Інформація та телекомунікації		20759,6	10543,9	5350,9	4864,8	16869,9	43,4	56,6	
8 Фінансова та страхова діяльність		1149,6	3956,7	11443,6	-4250,7	8906,8	62,6	37,4	
9 Операції з нерухомим майном		-55666,3	0,0	28151,8	-37875,4	14280,2	99,0	1,0	
10 Професійна, наукова та технічна діяльність		-47832,9	0,0	63925,1	-3438,3	6012,6	87,2	12,8	
11 Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування		-432501,1	0,0	6176,5	-429248,3	6587,0	99,6	0,4	
12 Освіта		-44,5	0,0	224,8	-269,4	2008,6	98,6	1,4	
13 Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги		33649,8	505,6	28771,9	1279,9	17412,9	98,9	1,1	
14 Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок		-2108,7	0,0	361,6	439,0	2152,6	85,8	14,2	
15 Надання інших видів послуг		63,7	0,0	20,0	43,7	283,0	94,2	5,8	

Джерело: розробка авторів.

Таблиця 4. Динаміка чистих капітальних інвестицій та резервів невикористаних інвестиційних ресурсів суб'єктів підприємництва у 2022 році за видами економічної діяльності

№	Види економічної діяльності	Обсяг чистих капітальних інвестицій на суб'єктів підприємництва, млн грн			Резерви власних інвестиційних ресурсів, млн грн				Потенційний приріст обсягу капітальних інвестицій, %
		Чисті капітальні (ЧІ) інвестиції - усього	Питома вага ЧІ у загальному обсязі	Коефіцієнт автономії	Усього	Великі	Середні	Малі	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Усього	17331,48	2,78	0,269	-293609,2	38,1	162,5	-8,8	-47,05%
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	13241,69	25,74	0,507	80013,7	24,0	45,5	30,5	155,55%
2	Промисловість	179303,47	142,18	0,250	-426000,1	27,2	62,0	10,7	-
3	Будівництво	37794,75	115,84	0,023	-57011,0	2,3	35,1	62,6	-
4	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-9080,70	-24,73	0,076	35836,0	38,7	44,5	16,8	97,59%
5	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-10028,30	-20,25	0,274	-16324,2	68,0	28,9	3,2	-32,96%
6	Тимчасове розміщення й організація харчування	747,18	34,22	0,127	-9602,3	0,0	-55,0	37,7	-439,75%
7	Інформація та телекомунікації	7744,65	45,91	0,263	3889,7	50,8	25,8	23,4	23,06%
8	Фінансова та страхова діяльність	8556,00	96,06	0,355	2242,8	35,5	102,6	-38,1	25,18%
9	Операції з нерухомим майном	8850,20	61,98	0,127	-69946,5	0,0	-50,6	68,0	-489,81%
10	Професійна, наукова та технічна діяльність	4212,40	70,06	0,521	-53845,5	0,0	-133,6	7,2	-895,54%
11	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	7013,19	106,47	0,368	-13326,9	0,0	-91,6	51,7	-202,32%
12	Освіта	1812,96	90,26	0,257	-2053,1	0,0	-504,6	604,6	-
13	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-5458,18	-31,35	0,699	16236,9	1,5	85,5	3,8	-
14	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	256,70	11,92	0,406	-4261,3	0,0	-17,1	-20,8	-
15	Надання інших видів послуг	326,67	115,43	0,446	-219,3	0,0	31,3	68,7	-

Джерело: розробка авторів.

Отримані значення резервів невикористаних власних інвестиційних ресурсів на суб'єктів підприємництва за видами економічної діяльності свідчать про те, що на сьогодні керівництво більшості підприємств не зацікавлено в повному використанні наявних інвестиційних ресурсів для розвитку власного бізнесу. Це зумовлено наступним:

— нестабільність умов зовнішнього середовища підприємницької діяльності, а саме введення режиму військового стану, непрозорість та корумпованість отримання ліцензій, дозволів, сертифікатів, паспортів, договорів на оренду землі, тощо, зумовлює суттєві витрати на їх отримання, що безумовно зменшує обсяг наявних інвестиційних ресурсів;

— зосереджуватися більшості підприємств малого і середнього бізнесу на короткострокових цілях, таких як досягнення певних фінансових показників, що може призвести до недостатнього інвестування в довгостроковий розвиток;

— погіршення якості менеджменту на кадрового потенціалу суб'єктів підприємництва в питаннях формування та обґрунтування проектів і програм розвитку власної справи, обмеженість доступу до новітніх вітчизняних чи іноземних інноваційних розробок, недосконалість оцінки їх реальної вартості та адаптації до сучасного ринкового середовища економіки України.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підводячи підсумки проведеного дослідження ефективності використання власних інвестиційних ре-

сурсів суб'єктами підприємництва у 2022 році, що наведено в таблиці 4, можливо зробити наступні висновки.

За умови обмеженості доступу до кредитних ресурсів у 2022—2023 роках та неможливістю використання усього комплексу наявних залучених інвестиційних ресурсів, суб'єкти підприємництва в Україні в цілому не використало 138,2 млрд. грн власних інвестиційних ресурсів, які можливо було використати для фінансування наявних на ринку інвестиційних проектів і програм чи перерозподілу в інші галузі національного господарства. Найбільшу суму інвестиційних ресурсів не використано в сільському господарстві, підприємствами оптово-роздрібною торгівлі та на підприємствах, що здійснюють фінансову діяльність. Можливими причинами такої політики підприємств є направлення грошових потоків на збільшення обсягів запасів та резервування коштів для зменшення ризиків майбутніх періодів.

Стратегічними напрямками підвищення ефективності використання власних інвестиційних ресурсів суб'єктами підприємництва в Україні є:

— розробка чіткої довгострокової стратегії інвестування суб'єктами бізнесу, яка враховує цілі підприємства, ризики та можливості ринку;

— системне проведення ретельного фінансового аналізу потенційних інвестиційних проектів для визначення їх доцільності та очікуваної віддачі;

— впровадження системи управління ризиками для ідентифікації, оцінки та мінімізації ризиків, пов'язаних з інвестиційними проектами;

— інвестування в новітні технології та інновації для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності бізнесу;

— розподіл власних інвестиційних ресурсів між різними активами або проектами для зниження ризику та збалансування портфеля;

— підвищення рівня корпоративного управління та прозорості діяльності суб'єктів підприємництва для залучення інвесторів та підвищення довіри до компанії.

За оцінками Міжнародного валютного фонду обсяг тіньової економіки в Україні складає майже 50%, а з врахуванням того, що більша його частка формується в сфері підприємництва, можливо стверджувати, що сума отриманого резерву невикористаних інвестиційних ресурсів при детінізації економіки країни та діяльності усіх суб'єктів ринкових відносин збільшиться в рази [9]. Тобто ключовою умовою діяльності малого бізнесу, направленою на його стрімке зростання та розвиток, повинно стати легалізація тіньових грошових потоків, їх концентрація та направлення на реалізації сучасних та інноваційних проектів чи програм, які підвищать конкурентосдатності малого бізнесу, сформулюють для вітчизняного бізнесу нові конкурентні переваги, що в свою чергу забезпечить зростання потенціалу господарської діяльності на міжнародному рівні.

Література:

1. Луців Б. Л., Майорова Т. В., Луців П. Б. "Зелені фінанси" в парадигмі сталого інвестиційного розвитку економіки України. Світ фінансів. 2023. № 3. С. 64–76.
2. Валінкевич Н. В. Основи підприємництва: підручник / під заг. ред. Н.В. Валінкевич. Житомир: ЖДТУ, 2019. 492 с.
3. Панченко С. В., Дикань В. Л., Шраменко О. В. Підприємництво: підручник. Харків: УкрДУЗТ, 2018. 241 с.
4. Крисак А. О., Мусятовська О. С. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. Економіка та держава. 2018. № 12. С. 68–73.
5. Офіс з розвитку підприємництва та експорту / Дія.Бізнес — Головна сторінка. — URL: <https://business.dia.gov.ua/en/eepo> (дата звернення: 15.01.2024).
6. Центри підтримки підприємців / Дія.Бізнес — Головна сторінка. — URL: <https://business.dia.gov.ua/hubs> (дата звернення: 15.01.2024).
7. Сидорук І.С. Аналіз стану та проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. Підприємництво та інновації. 2021. № 18. С. 67–72.
8. Гук О., Сомова Є. Вітчизняний бізнес в умовах війни. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 6 грудня 2022. Київ, 2022. С. 44–45.
9. Іщук М. Оцінка тіньової економіки України: методи та ключові фактори. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, 2023. № 9. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-03-06>
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. — URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 20.01.2024).

References:

1. Lutsiv, B.L. Majorova, T.V. and Lutsiv, P.B. (2023), ""Green finance" in the paradigm of sustainable investment development of the economy of Ukraine", Svit finansiv, vol. 3, pp. 64—76.

2. Valinkevych, N.V. (2019), Osnovy pidpriemnytstva [Basics of entrepreneurship], ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.

3. Panchenko, S.V. Dykan' V.L. and Shramenko O.V. (2018), Pidpriemnytstvo [Entrepreneurship], UkrDUZT, Kharkiv, Ukraine.

4. Krysak, A. and Musiatovska, O. (2018), "Current problems and development of small enterprises in Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 12, pp. 68—73.

5. Diia.Biznes (2024), "Office for the development of entrepreneurship and export", available at: <https://business.dia.gov.ua/en/eepo> (Accessed 15.01.2024).

6. Diia.Biznes (2024), "Support centers for entrepreneurs", available at: <https://business.dia.gov.ua/hubs> (Accessed 15.01.2024).

7. Sydoruk, I.S. (2021), "Analysis of the state and problems of small business development in Ukraine", Pidpriemnytstvo ta innovatsii, vol. 18, pp. 67—72.

8. Huk, O. and Somova, Ye. (Kyiv), "Domestic business in conditions of war", Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy: zbirnyk tez dopovidej III Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii [Business, innovations, management: problems and prospects: a collection of theses of reports of the 3rd International Scientific and Practical Conference], Kyiv, Ukraine, pp. 44—45.

9. Ischuk, M. (2023), "Assessing Ukraine's shadow economy: methods and key drivers", Problemy suchasnykh transformatsij. Seriya: ekonomika ta upravlinnia, vol. 9. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-03-06>

10. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Statistical information", www.ukrstat.gov.ua (Accessed 20.01.2024).

Стаття надійшла до редакції 21.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

А. В. Тарасенко,
к. е. н., доцент, докторант,
Національний університет "Чернігівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4395-3605>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.150

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

А. Tarasenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral Student, Chernihiv Polytechnic National University

SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONCEPTS OF THE FINANCIAL INSTRUMENTS USING
FOR THE ACTIVATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE
IN THE DIGITAL ECONOMY EMERGENCE

У статті розглянуто основні науково-практичні положення використання цифрових фінансових інструментів сучасними компаніями та фінансовими установами в контексті реалізації концепції сталого розвитку. Метою статті є визначення основних світових трендів та оцінка практичного використання digital-інструментів у фінансовому секторі економіки в контексті сталого розвитку. Зазначено, що на основі імплементації сталого підходу відбувається трансформація процесів управління фінансовими потоками не тільки шляхом ефективної організації ресурсозбереження, а і шляхом інвестування в об'єкти, що мінімізують негативний вплив на навколишнє середовище. На основі дослідження тенденцій розвитку фінансового ринку визначено, що найбільш популярними сферами використання фінансових інструментів в умовах становлення цифрової економіки є інвестиційні проекти та інвестиційна діяльність, кредитування, мобільний банкінг, цифрове страхування, краудфандинг, міжнародні грошові перекази. Зазначено, що використання цифрових форм фінансових інструментів має спиратись на наявність правового механізму регулювання цього процесу із відповідним закріпленням у чинному законодавстві. Досліджено взаємозв'язок концепції сталого розвитку та впровадження цифрових технологій у процесі функціонування фінансового сектору. Визначено стратегічні цілі стійкого розвитку суб'єктів господарювання на основі використання цифрових фінансових інструментів.

The article examines the main scientific and practical provisions for the use of digital financial instruments by modern companies and financial institutions in the context of implementing the concept of sustainable development. The purpose of the article is to determine the main global trends and assess the practical use of digital technologies in the financial sector of the economy in the context of sustainable development. It has been noted that on the basis of the implementation of a sustainable approach, the transformation of financial flow management processes takes place not only through the effective organization of resource conservation, but also through investing in objects that minimize the negative impact on the environment. The use of digital tools allows rethinking the

strategic development of the banking services market with the simultaneous transformation of business management, which is accompanied by investment in projects to reduce the negative impact on the environment. Based on the study of the trends in the development of the financial market, it has been determined that the most popular areas of use of financial instruments in the conditions of the formation of the digital economy are investment projects and investment activities, lending, mobile banking, digital insurance, crowdfunding, and international money transfers. It has been noted that the use of digital forms of financial instruments should be based on the availability of a legal mechanism for regulating this process with the appropriate enshrining in the current legislation. The relationship between the concept of sustainable development and the implementation of digital technologies in the process of functioning of the financial sector has been studied. The strategic goals of the sustainable development of business entities based on the use of digital financial instruments have been determined. It has been classified the use of digital financial instruments in the following areas: market, financial and organizational stability; innovative development; achievement of social development goals; ecological direction of investments.

Ключові слова: сталий розвиток, фінансова система, фінансовий ринок, цифрові фінансові інструменти, цифрові технології, цифровізація.

Key words: sustainable development, financial system, financial market, digital financial instruments, digital technologies, digitalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження використання фінансових інструментів як драйвера сталого розвитку є актуальним напрямком у поточних умовах розвитку фінансового ринку, яке відбувається під впливом інтенсивного застосування цифрових технологій, формуванні взаємодії банків та небанківських установ, появи нових каналів надання фінансових послуг, трансформації ролі фінансових регуляторів. У результаті зазначених процесів спостерігається поширення в грошовому обігу цифрових фінансових інструментів, які позитивно впливають на дифузії фінансових інновацій та каналів їх розповсюдження. Зміни в управлінських підходах до використання фінансових інструментів та технологій зумовлюють розробку ефективних заходів фінансового регулювання та рекомендацій щодо розвитку цифрових фінансових інструментів. Актуальність досліджень у цьому напрямку також підтверджується тим фактом, що цифрові технології та фінансові інструменти дають можливість отримати додаткову користь державі, підприємницькому сектору та домогосподарствам у вигляді розширення інформаційної бази, здешевлення процесу передачі інформації та створення інформаційного товару. Під впливом цифрових технологій відбувається трансформація управлінських підходів, способів мислення, зміна бізнес-процесів та виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Становлення концепції сталого розвитку в Україні досліджується багатьма вченими, зокрема Б. Данілішиним [1], В. Ландиком [2], О. Новіковою, О. Амосовим [3] та ін. Питанням цифрової трансформації економіки, впровадженню фінансових інструментів на основі цифрових технологій також присвячені численні дослідження вітчизняних учених. Наприклад, у публікаціях М. Дубини [4], О. Заруцької [5], О. Попело [6], О. Стойко [7] можна виділити теоретичні аспекти впровадження циф-

рових фінансових інструментів, практичний досвід застосування цифрових технологій у процесі надання фінансових послуг, підходи до дослідження генези цифровізації у фінансовому секторі економіки України та провідних країн світу, стратегічні напрями впровадження інноваційних цифрових продуктів.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проте впровадження ключових принципів цифрової економіки створює умови для розробки науково-практичних положень використання цифрових фінансових інструментів як пріоритетних в умовах орієнтації економічних відносин на реалізацію цілей сталого розвитку.

МЕТОЮ СТАТТІ

Метою статті є визначення основних світових трендів та оцінка практичного використання digital-інструментів у фінансовому секторі економіки в контексті сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес цифрової трансформації у сфері надання фінансових послуг, що є властивим етапу становлення цифрової економіки, передбачає перехід від традиційних фінансових інструментів до інструментів, підґрунтям для використання яких є впровадження в процес управління наданням фінансових послуг бізнес-моделей та бізнес-процесів, що орієнтовані на створення інноваційних продуктів та послуг, підтримку бізнесу, забезпечення досягнення основних цілей сталого розвитку, тобто сприяння безперервному взаємозв'язку всіх елементів бізнесу. Найчастіше термін "інструмент" трактується як "засіб, метод, який використовується для досягнення чого-небудь" [8], відповідно до цього фінансовий інструмент нами пропонується визначити як спосіб

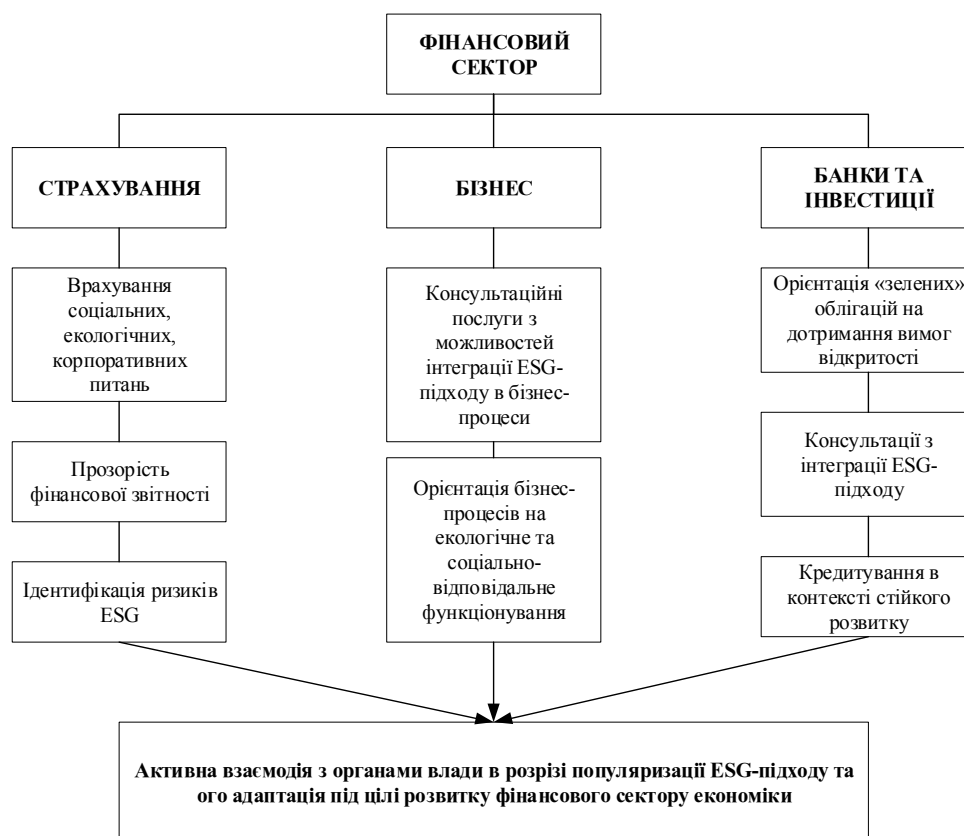

Рис. 1. Фінансовий сектор у контексті ESG-підходу

Джерело: розроблено автором.

врегулювання (реалізації) фінансових відносин, що має закріплення в чинному законодавстві.

Інструменти, що використовуються в умовах цифрової економіки, орієнтовані на збір, обробку та підготовку необмеженого обсягу інформації для прийняття управлінських рішень у сфері фінансового забезпечення та надання фінансових послуг. Таким чином, цифрова економіка є продуктом традиційної економіки, унаслідок чого відбулась заміна застарілого інструментарію, засобів комунікацій на сучасні інформаційно-комунікаційні технології. У фінансово-банківській діяльності першочергові цифрові трансформації відносились до процесу банківських комунікацій, поступово розвиваючись до надання віртуальних банківських послуг, що зумовило становлення фінансового сектору економіки як найбільш сприйнятливої сектору до інновацій.

Концепція сталого розвитку (ESG-підхід) перебуває на перетині двох фундаментальних траєкторій: економічного зростання та екологічної свідомості. Крім цього, концепція консолідує соціальні цінності та вартість природних активів [9]. Перехід усіх сфер економіки, у тому числі фінансової системи, до концепції сталого розвитку дав змогу визначити перспективні зміни у сприйнятті бізнесом та урядами країн економічних відносин:

— економічне зростання має відбуватись одночасно з екологічним та соціальним розвитком. Приділення уваги лише одному аспекту призводить до дисбалансу в усій системі.

— сталий розвиток за своєю сутністю є взаємопов'язаним та взаємозалежним, що передбачає розробку інституційного підґрунтя реалізації стратегічних пріоритетів;

— концепція сталого розвитку примушує розглядати управлінські процеси з погляду довгострокової перспективи.

Постулати сталого розвитку інтегруються у фінансову сферу та активно застосовуються у страховій діяльності та інвестиційному процесі, що сприяє популяризації концепції ESG у бізнес-середовищі (рис. 1).

На основі імплементації концепції сталого розвитку відбувається трансформація процесів управління фінансовими потоками не тільки шляхом ефективної організації ресурсозбереження, а і шляхом інвестування в об'єкти, що мінімізують негативний вплив на навколишнє середовище. Використання цифрових інструментів дозволяє переосмислити стратегічний розвиток ринку банківських послуг із одночасною трансформацією управління бізнесом, що супроводжується інвестуванням у проєкти зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Основою цифрових трансформацій ринку фінансових послуг в умовах сталого розвитку є використання фінансових інструментів на основі задіяння інноваційних технологій, до яких належить штучний інтелект, Big Data, роботизацію, блокчейн, мобільні технології. За умов цифрової економіки фінансові інструменти працюють шляхом задіяння не тільки банківських установ, а й операторів зв'язку, онлайн-платформ, соціальних медіа та месенджерів. Найбільш популярними сферами використання фінансових інструментів в умовах становлення цифрової економіки є інвестиційні проєкти та інвестиційна діяльність, кредитування, мобільний банкінг, цифрове страхування, краудфандинг, міжнародні грошові перекази. Перевага цифрових фінансових інстру-

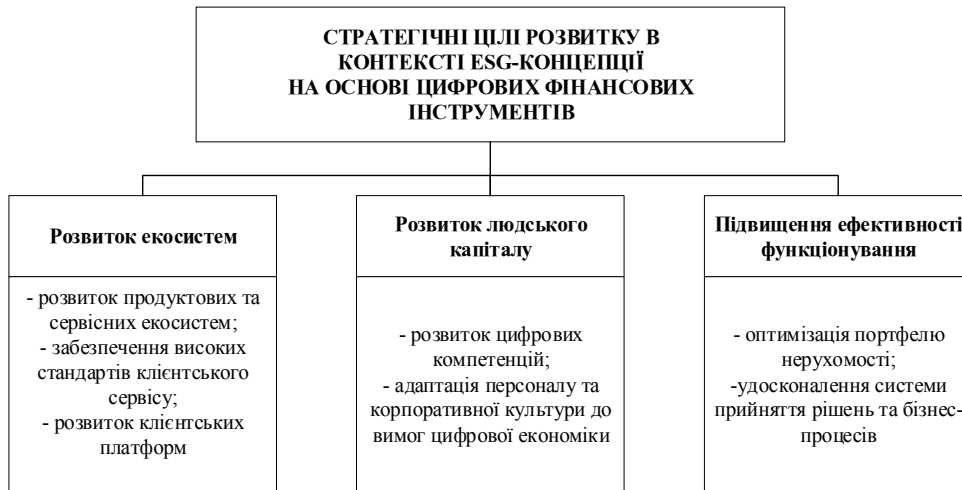

Рис. 2. Стратегічні цілі стійкого розвитку суб'єктів господарювання на основі використання цифрових фінансових інструментів

Джерело: сформовано автором на основі [4; 5; 7].

ментів для сторін угоди та для уряду полягає в тому, що цифрові технології, прискорюючи терміни реалізації продукції, підвищують продуктивність праці, що має позитивний вплив на добробут населення та ВВП країни.

Цифровізація економіки, що стрімко охоплює фінансову сферу, дозволяє подолати значну кількість обмежень, що уповільнюють досягнення цілей сталого розвитку, особливо в депресивних регіонах. Використання такого ефективного фінансового інструменту, як краудфандинг, дає можливість безперешкодного залучення коштів, не звертаючись до фінансових структур, що надають кредитні послуги. Провідні дослідники питання розвитку сфери фінансових послуг [4; 9] на засадах сталого розвитку констатують, що краудфандинг є одним зі стратегічних напрямків розвитку фінансового ринку, оскільки дає можливість залучення приватних інвестицій безпосередньо в реальний сектор економіки. Завдяки тому, що краудфандинг розширює можливості інвестування, він може стати реальною альтернативою мікрофінансуванню, орієнтуючись не на кредитне споживання, а на розвиток інвестиційного проєкту та в подальшому — на активізацію економічної діяльності, що має значення передусім для депресивних регіонів із дотаційною економікою. Крім економічного ефекту, впровадження такого фінансового інструменту, як краудфандинг дає вирішити проблему забезпечення соціальної стабільності та рівноправності. Оскільки нині відбувається розвиток цього фінансового інструменту, слід проводити моніторинг його застосування, досліджувати питання його кориті ринку фінансових послуг та повноту забезпечення потреб споживача. На основі проведеного моніторингу мають бути сформовані відповідні інституційні засади регулювання його впровадження.

Проте використання цифрових форм фінансових інструментів має спиратись на наявність правового механізму регулювання цього процесу із відповідним закріпленням у чинному законодавстві, оскільки відсутність належної правової бази створює складнощі при широкому використанні зазначених інструментів, наприклад, при врегулюванні господарських спорів при виконанні смартконтрактів. Смартконтракти виступають цифро-

вою моделлю фінансових відносин у вигляді правочину, укладеного між учасниками на основі чинного законодавства та міжнародного права. Завдяки смартконтрактам став можливим переказ коштів в електронному вигляді (наприклад, при використанні платформи AliExpress). Також використання смартконтрактів набуло поширення в міжнародній акредитивній формі розрахунків із виокремленням такого інструменту, як цифровий акредитив.

Пріоритетним трендом у фінтех-галузі є технологія блокчейн, яка раніше асоціювалась виключно з криптовалютами, але на сучасному етапі вона набуває поширення в усіх сферах, де необхідним є контроль за прозорістю угод. Блокчейн як технологія розподіленого реєстру здатна забезпечити:

- відмову від посередництва;
- збільшення швидкості проведення фінансових транзакцій;
- верифікацію угод.

Використання блокчейну як інструменту кредитного ринку є актуальним для визначення кредитного рейтингу фізичної особи з метою прийняття рішення щодо надання чи пролонгації кредиту. Популярним інструментом є кредитний скоринг на основі блокчейн-фреймворку для оцінки фінансової спроможності фізичної чи юридичної особи погасити визначену суму боргу. Використання цього інструменту дає можливість проаналізувати кредитну історію окремої особи з погляду фінансової стабільності.

Якщо розглядати фінансові інструменти цифровізації з погляду реалізації концепції сталого розвитку, доцільно виокремити такі стратегічні цілі стійкого розвитку суб'єктів господарювання (рис. 2).

Таким чином, використання цифрових фінансових інструментів в контексті ESG-підходу доцільно класифікувати за такими напрямками: ринкова, фінансова та організаційна стійкість; інноваційний розвиток; досягнення цілей соціального розвитку; екологічне спрямування інвестицій.

Загалом використання фінансових інструментів цифрової економіки сприяє розвитку конкуренції на ринку фінансових послуг на основі забезпечення дос-

тупності, якості та безпеки послуг, оскільки основним джерелом їхнього отримання виступають програмні продукти та спеціалізовані цифрові платформи.

ВИСНОВКИ

Впровадження цифрових фінансових інструментів дозволяє змінити кількісну та якісну характеристику асортименту фінансових послуг та мінімізувати ризики, пов'язані з використанням інтернет-платформ для взаємодії учасників ринку та зниження недовіри населення до використання цифрових технологій. З іншого боку, розвиток цифрових фінансових інструментів дозволяє отримати синергетичний ефект від взаємодії суб'єктів ринку внаслідок зниження транзакційних витрат, ефективного використання кадрового потенціалу та матеріально-технічних ресурсів, адаптивності корпоративної поведінки фінансової установи відповідно до вимог споживача. Для фінансових установ знижуються вхідні бар'єри ринку, що дозволяє підвищити рівень конкуренції на ньому. В успішному функціонуванні цифрового фінансового ринку в умовах сталого розвитку та використанні цифрових фінансових інструментів значну роль відіграють посередницькі технології. Активне впровадження цифрових фінансових інструментів дозволяє зробити фінансові продукти більш доступними шляхом розширення продуктової лінійки та підвищити доступність фінансових продуктів і послуг як на основі зміни лінійки продуктів, так і способу надання цифрової фінансової послуги.

Література:

1. Данилишин Б.М. Розроблення національних стратегій сталого розвитку: корисний досвід для України. Механізм регулювання економіки. 2008. № 3 (2). С. 214—218.
2. Ландик В. І., Семенець С. В., Яхєєва Т. М. Концепція переходу України до сталого розвитку. Київ: Інститут сталого розвитку, 2004. 64 с.
3. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. Донецьк: НАН України, Інститут економіки промисловості, 2012. 534 с.
4. Dubyna M., Zhavoronok A., Kudlaieva N., Lopashchuk I. Transformation of household credit behavior in the conditions of digitalization of the financial services market. Journal of Optimization in Industrial Engineering. 2021. Vol. 14 (1). Pp. 97—102.
5. Заруцька О. П., Синюк А. О. Міжнародний досвід та вітчизняна практика розвитку платформ P2P-кредитування: проблеми та перспективи. Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". 2017. Вип. 11 (1). С. 118—123. URL: <https://shorturl.at/kqvzW>.
6. Popelo O., Garafonova O., Tulchynska S., Derhaliuk M., Berezovskyi D. Functions of Public Management of the Regional Development in the Conditions of Digital Transformation of Economy. Journal of Management Information and Decision Sciences. 2021. Vol. 10 (43). Pp. 1—8.
7. Стойко О. Я. Перспективи розвитку фінтех-і банківського бізнесу в Україні. Проблеми економіки. 2020. № 2 (44). С. 356—364. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/12537>.
8. Goals of sustainable development. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk>.
9. Sachs J., Schmidt-Traub G., Kroll C., Lafortune G., Fuller G. Sustainable Development Report 2019. New York, Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network, 2019. URL: https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2019/2019_sustainable_development_report.pdf.
10. Schoenmaker D., Schramade W. Principles of Sustainable Finance. Oxford, Oxford University Press, 2018. 432 p.

References:

1. Danilishin, B.M. (2008), "Development of national sustainable development strategies: useful experience for Ukraine", Mekhanizm rehulivannia ekonomiky, vol. 3(2), pp. 214—218.
2. Landik, V.I., Semetets, S. V. and Yaheyeva, T. M. (2004), Konceptsiia perehodu Ukraini do stalogo rozvitku [The Concept of Ukraine's Transition to Sustainable Development], Institut stalogo rozvitku, Kyiv, Ukraine.
3. Novikova, O. F., Amosha, O. I., and Antoniuk V. P. (2012), Stalij rozvytok promyslovoho rehionu: sotsial'ni aspekty [Sustainable development of the industrial region: social aspects], NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti, Donetsk, Ukraine.
4. Dubyna, M., Zhavoronok, A., Kudlaieva, N. and Lopashchuk, I. (2021), "Transformation of household credit behavior in the conditions of digitalization of the financial services market", Journal of Optimization in Industrial Engineering, vol. 14 (1), pp. 97—102.
5. Zarutskya, O.P. and Sinyuk, A.O. (2017), "International experience and domestic practice of P2P lending platform development: problems and prospects", Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya "Ekonomika", vol. 11 (1), pp. 118—123, available at: <https://shorturl.at/kqvzW> (Accessed 15 March 2024).
6. Popelo, O., Garafonova, O., Tulchynska S., Derhaliuk, M. and Berezovskyi, D. (2021), "Functions of Public Management of the Regional Development in the Conditions of Digital Transformation of Economy", Journal of Management Information and Decision Sciences, vol. 10 (43), pp. 1—8.
7. Stoyko, O.Ya. (2020), "Prospects for the development of fintech and banking business in Ukraine", Problemy ekonomiki-Problems of economy, vol. 2(44)), pp. 356—364, available at: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/12537> (Accessed 15 March 2024).
8. Goals of sustainable development (2024), available at: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk> (Accessed 15 March 2024).
9. Sachs, J., Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Lafortune, G. and Fuller G. (2019), Sustainable Development Report 2019, Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network, New York, available at: https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2019/2019_sustainable_development_report.pdf (Accessed 15 March 2024).
10. Schoenmaker, D. and Schramade, W. (2018), Principles of Sustainable Finance, Oxford University Press, Oxford.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2024 р.

Н. П. Теслюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний транспортний університет, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0338-9088>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.155

МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

N. Tesliuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Accounting and Auditing, National Transport University

METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH OF CAPITALIZATION OF FINANCIAL INTERMEDIARIES

Недоліком сучасного стану фінансового посередництва в Україні є недостатнє задоволення фінансових інтересів учасників фінансових відносин через відсутність достатньої капіталізації, що актуалізується збільшенням фінансових потреб у контексті повоєнної відбудови. Метою дослідження є обґрунтування методики наукового дослідження капіталізації фінансових посередників як основних учасників фінансових відносин.

Для дослідження капіталізації фінансових посередників запропоновано використати статичний та процесний підходи. Відповідно до статичного підходу капіталізація фінансових посередників визначається як вартість накопиченого капіталу в результаті первинного формування капіталу та його наступного формування у результатів діяльності. Процесний підхід капіталізація фінансових посередників визначає сукупність заходів, внаслідок яких відбувається накопичення або збільшення капіталу.

Проведено емпіричний аналіз капіталізації фінансових посередників загалом та капіталізації фінансових посередників за групами на основі абсолютних та відносних показників проведено за даними Національного банку України та Державної служби статистики України. Визначено неостатній рівень капіталізації фінансових посередників.

The disadvantage of the current state of financial intermediation in Ukraine is insufficient satisfaction of the financial interests of participants in financial relations due to the lack of sufficient capitalization, which is actualized by the increase in financial needs in the context of post-war reconstruction. The purpose of the study is to substantiate the methodology of scientific research on the capitalization of financial intermediaries as the main participants in financial relations.

To study the capitalization of financial intermediaries, it is proposed to use static and process approaches. According to the static approach, the capitalization of financial intermediaries is defined as the value of accumulated capital as a result of the initial formation of capital and its subsequent formation as a result of activity. The process approach of capitalization of financial intermediaries defines a set of measures that result in the accumulation or increase of capital.

The study of the capitalization of financial intermediaries involves three directions. The first direction is the study of theoretical and methodological foundations in the context of clarifying the essence of the concept of "capitalization" and the concept of "financial intermediaries" based on the study of the scientific work of domestic and foreign scientists, provisions of current legislation, generalization of the main methodological approaches to the analysis of capitalization of financial intermediaries. The second direction is an empirical analysis of the capitalization of financial intermediaries in general and the capitalization of financial intermediaries by group. The third direction is the scientific justification of proposals for optimizing the capitalization of financial intermediaries, including the use of economic and mathematical modeling methods.

An empirical analysis of the capitalization of financial intermediaries in general and the capitalization of financial intermediaries by group (insurance companies, commercial banks, leasing companies, factoring companies, credit unions, pawnshops and other financial companies) was conducted on the basis of absolute and relative

indicators based on the data of the National Bank of Ukraine and the State Statistics Service of Ukraine. The non-residual level of capitalization of financial intermediaries is determined and prospects for further capitalization are proposed.

Ключові слова: наукове дослідження, капіталізація, капітал, фінансові посередники, комерційні банки, страхові компанії.

Key words: scientific research, capitalization, capital, financial intermediaries, commercial banks, insurance companies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Фінансові посередники працюють з метою задоволення фінансових інтересів юридичних осіб, домогосподарств, держави, органів місцевого самоврядування за напрямками залучення і розміщення фінансових ресурсів. Недоліком сучасного стану фінансового посередництва в Україні є недостатнє задоволення фінансових інтересів учасників фінансових відносин через відсутність достатньої капіталізації. Фінансові посередники не мають достатньо коштів для фінансування потреб держави і органів місцевого самоврядування, вартісних інвестиційних проєктів юридичних осіб, наданням кредитів домогосподарствам і малому бізнесу, що дуже актуально у контексті повоєнної відбудови.

На нашу думку, капіталізація фінансових посередників вимагає наукового обґрунтування для формування достатнього для задоволення суспільних потреб обсягу капіталізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі аспекти проблематики капіталізації фінансових посередників досліджували вітчизняні та іноземні вчені. У вітчизняній фаховій літературі наукові розробки щодо капіталізації здійснювалися переважно щодо банківських установ. Ільчук П., Коць О., Кудь А. досліджували капіталізацію банківської системи України порівняно з досвідом Польщі, Швейцарії та Німеччини та визначили пріоритетом капіталізації — фінансовий результат від діяльності банків [1]. Діденко І. В., Єфіменко А. Ю. досліджували капіталізацію банківської системи як основу для покриття потенційних ризиків дефолту банку, що позитивно впливає на макроекономічну стабільність [2], інші вчені досліджували капіталізацію окремих банків як основу забезпечення стабільності банківського ринку в цілому [3]. Визначено основні проблеми, пов'язані з процесом капіталізації банківської системи України: "незначний абсолютний розмір і незадовільна динаміка показників власного та регулятивного капіталу банківської системи загалом; незбалансована структура статутного капіталу банківської системи через домінування в ній банків з державною участю; неоптимальна структура власного капіталу банківських установ, що проявляється в домінуванні в ній показника статутного капіталу, розмір якого в багатьох банків перевищує суму власного капіталу; поширення у

світі пандемії COVID-19, що змусило державу в особі НБУ та ВРУ послабити вимоги до банків щодо графіка нарощення капіталу" [4, с. 327]. Перспективи капіталізації страхових компаній України вчені досліджували в контексті реформування прибуткового оподаткування [5].

Попри дослідження капіталізації банків, страхових компаній недостатньо уваги приділено комплексному дослідженню капіталізації фінансових посередників.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є обґрунтування методики наукового дослідження капіталізації фінансових посередників як основних учасників фінансових відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові дослідження більшості фінансових явищ містять тріаду напрямів: дослідження теоретико-методичних основ досліджуваного фінансового явища, емпіричний аналіз досліджуваного фінансового явища на основі економіко-статистичного аналізу та обґрунтування рекомендацій щодо покращення ефективності та результативності досліджуваного фінансового явища на основі науковообґрунтованих пропозицій, в тому числі із застосуванням методів економіко-математичного моделювання. Таким чином, дослідження капіталізації фінансових посередників передбачає наступні напрями дослідження:

— теоретико-методичних основ у контексті з'ясування сутності поняття "капіталізація" та поняття "фінансові посередники" на основі опрацювання наукового доробку вітчизняних та іноземних вчених, а також положень чинного законодавства, узагальнення основних методичних підходів до аналізу капіталізації фінансових посередників на основі опрацювання наукового доробку вітчизняних та іноземних вчених та обґрунтування авторського підходу;

— емпіричний аналіз капіталізації фінансових посередників загалом та капіталізації фінансових посередників за групами на основі абсолютних та відносних показників;

— наукове обґрунтування пропозицій щодо оптимізації капіталізації фінансових посередників, в тому числі із застосуванням методів економіко-математичного моделювання.

З'ясуванню сутності поняття "капіталізація" присвячені ряд наукових праць [6—8], проте вони переважно зосереджені на дослідженні сутності поняття "капіталі-

Таблиця 1. Актуальні визначення поняття "капіталізація"

Автори	Визначення
Зайцева Л. О. (2020)	<i>За вартісним підходом</i> капіталізація орієнтована на формування вартості компанії та забезпечення її зростання. <i>За ресурсним підходом</i> під капіталізацією слід розуміти процес перетворення ресурсів на потоки цінності та доданої вартості. <i>За аналітичним підходом</i> , у межах дохідного, капіталізацію слід розглядати як метод оцінювання акти-вів або вартості бізнесу компанії. <i>За системним підходом</i> капіталізація визначається відповідно до базових положень теорії систем, ураховуючи не тільки економічні аспекти, а й соціальні та екологічні. <i>За провесно-результативним підходом</i> капіталізація — процес цілеспрямованого впливу на результати капіталоутворення при виявленні, розвитку та підтримуванні компетенцій, потрібних для забезпечення ефективності цього процесу. <i>За когнітивним підходом</i> капіталізація — процес нарощування інтелектуального і соціального капіталів, формуванням методик оцінювання витрат і результатів, що пов'язані з нефінансовими формами капіталу, обґрунтування напрямів та механізмів зростання нематеріальної капіталізації [11, с. 12]
Ільчук П.Г., Коць О.О., Кудь А.О. (2020)	капіталізація – це процес збільшення обсягу капіталу банку за допомогою реінвестування отриманого прибутку, випуску акцій та інших цінних паперів, що забезпечує стабільне функціонування банку, підтримання його ліквідності та фінансової стійкості; капіталізація – це відносний показник, що характеризує рівень забезпеченості банку або банківської системи капіталом порівняно з іншими показниками діяльності (активами, ВВП, прибутком тощо) [13, с. 129]
Марченко В. М. (2020)	економічну сутність категорії капіталізації можна тлумачити як систему економічних відносин, яка виникає у суб'єкта економіки в процесі розподілу частини доданої вартості на цілі інвестування (реінвестування), приросту капіталу та створення доданої вартості на його основі [10, с. 58]
Недільська Л. В., Куровська Н. О., Куровський О. Є. (2023)	капіталізацію необхідно трактувати як багаторівневий процес оцінювання ефективності розвитку всієї економіки країни, що змінюється залежно від поставлених завдань і проблем, які ставляться суб'єктами ринкових відносин [8, с. 147]
Бездушна Ю. С. та ін. (2022)	на мікрорівні поняття «капіталізації підприємства», слід розглядати як грошове вираження вартості економічного суб'єкта та основний фінансово-майновий показник його інвестиційної привабливості. При цьому, розглядаючи поняття капіталізації, як майнового показника інвестиційної привабливості, доцільним є розширення його тлумачення, від класичного, як ринкової вартості акцій корпоративного підприємства, до загального – як політики спрямованої на нарощення вартості капіталу будь-якого економічного суб'єкта, території чи держави [14, с. 106]
Кукса І.М., Родченко С.С. та ін. (2022)	Капіталізація підприємства – це процес збільшення (перевищення розміру) капіталу підприємства, наслідком якого є збільшення ринкової оцінки його вартості [15, с. 52]

зація підприємства" [9— 12]. Сутність поняття "капіталізації" визначається переважно як процес накопичення або збільшення капіталу; як сукупність економічних відносин, що виникають у процесі накопичення або збільшення капіталу; як показник ринкової вартості суб'єкта господарювання, що визначається переважно на фондовому ринку. Наукові підходи до дослідження капіталізації згруповані за трьома підходами: "процесний підхід: капіталізація досліджується на процесах руху капіталу, що пов'язані з накопиченням, формуванням та зростанням вартості суб'єктів господарювання; вартісний підхід: капіталізація досліджується з погляду вартісного оцінювання суб'єктів капітальних відносин та способів забезпечення її зростання; реляційний підхід: дослідження капіталізації здійснюються в аспекті суб'єктних відносин, що пов'язані з наявністю організаційних механізмів реалізації процесів ефективного капіталоутворення" [7, с. 206]. Актуальні визначення поняття "капіталізація" наведені у табл. 1.

Для дослідження капіталізації фінансових посередників пропонуємо використати статичний та процесний підходи. Відповідно до статичного підходу капіталізація фінансових посередників визначається як вартість

накопиченого капіталу в результаті первинного формування капіталу та його наступного формування у результатів діяльності. Процесний підхід капіталізація фінансових посередників визначає сукупність заходів, внаслідок яких відбувається накопичення або збільшення капіталу.

Сутність поняття "фінансовий посередник" визначається першочергово чинним міжнародним законодавством (Регламент комісії (ЄС) № 651/2014 від 17 червня 2014 року): фінансовий посередник означає будь-яку фінансову установу, незалежно від її форми та власності, включаючи фонди фондів, інвестиційні фонди приватного капіталу, публічні інвестиційні фонди, банки, установи мікрофінансування та гарантійні товариства. Таким чином, в основі сутності поняття "фінансовий посередник" покладено поняття "фінансова установа", яке визначено у вітчизняному законодавстві (Закон України "Про фінансові послуги та фінансові компанії" від 14.12.2021 № 1953-IX) як "фінансова установа — юридична особа, метою створення якої є здійснення діяльності з надання фінансових послуг, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових

послуг на підставі відповідної ліцензії" [16]. Проводженням логічного ланцюжка понятійно-категоріального апарату є визначення сутності та переліку фінансових послуг, оскільки у Законі України "Про фінансові послуги та фінансові компанії" від 14.12.2021 № 1953-IX перелік фінансових посередників чи фінансових установ не наведено. Згідно з ст. 4 Закону України "Про фінансові послуги та фінансові компанії" від 14.12.2021 № 1953-IX, до фінансових послуг належать: страхування; надання коштів та банківських металів у кредит; залучення коштів та банківських металів, що підлягають поверненню; фінансовий лізинг; факторинг; надання гарантій; торгівля валютними цінностями; фінансові платіжні послуги; фінансові послуги, що надаються в межах професійної діяльності на ринках капіталу [16]. До фінансових посередників маємо підстави віднести страхові компанії, комерційні банки, лізингові компанії, факторингові компанії, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові компанії, які мають відповідні ліцензії.

Погоджуємося з думкою Мельник Л. М., що "наявність різних трактувань поняття капіталізації унеможливорює існування єдиного методичного підходу до аналізування капіталізації..." [17, с. 28]. За статичного

підходу капіталізація фінансових посередників визначається на основі абсолютних показників (власний капітал фінансових посередників) та відносних показників (відношення власного капіталу фінансових посередників до ВВП). За процесного підходу капіталізація фінансових посередників визначається на основі абсолютних показників (розмір приросту власного капіталу фінансових посередників, розмір реінвестованого чистого прибутку) та відносних показників (відношення реінвестованого чистого прибутку до капіталу фінансових посередників, ВВП, чистого прибутку). Варто відмітити, що у наукових розробках вчених щодо капіталізації комерційних банків [1—4] досліджують переважно капіталізацію на основі не сукупного капіталу, а лише власного капіталу.

Емпіричний аналіз капіталізації фінансових посередників загалом та капіталізації фінансових посередників за групами на основі абсолютних та відносних показників проведено за даними Національного банку України [18] та Державної служби статистики України [19]. З рис. 1 можна визначити динаміку капіталізації фінансових посередників на основі показника власного капіталу у 2019—2023 рр. Абсолютні показники капіталізації як суми власного капіталу фінансових посередників вказують на позитивну динаміку у довгостроковому періоді з темпом приросту у розмірі 129%, в тому числі 2017 р. — 22,3%, 2019 р. — 22,9%, 2020 р. — 1,8%, 2021 р. — 23,1%, 2023 р. — 31,5%. Однак, абсолютні показники не мають можливості повноцінно оцінити динаміку капіталізації фінансових посередників у контексті макроекономічного розвитку, тому капіталізацію фінансових посередників доцільно розглядати відповідно до розвитку національної економіки (за показником ВВП). Саме за показником капіталізації відносно ВВП спостерігаємо негативну тенденцію. Негативна динаміка вказує, що відбулося зменшення капіталізації фінансових посередників у 2016—2022 рр. на 1,5 в.п. ВВП. Критичними були 2017—2018 рр., коли втрата капіталізації фінансових посередників становила 1,6 в.п. ВВП під впливом "очищення" банківського сектору від неплатоспроможних та низькокапіталізованих банків. У 2021—2022 рр. втрата капіталізації фінансових посередників становила щорічно 0,3 в.п. ВВП.

Таким чином, капіталізація фінансових посередників у довгостроковому періоді становила близько 7%, а у середньостроковому періоді — близько 6%, що не відповідає рівню капіталізації європейських країн.

Особливостями капіталізації фінансових посередників в Україні є нерівномірність внутрішньої структури капіталізації (капіталу) за типами фінансових посередників. За даними табл. 2 можна стверджувати про максимальну капіталізацію комерційних банків з часткою власного капіталу серед фінансових посередників у розмірі понад 70% до досягнення максимального значення у розмірі до 80%, що нівелює роль і значення

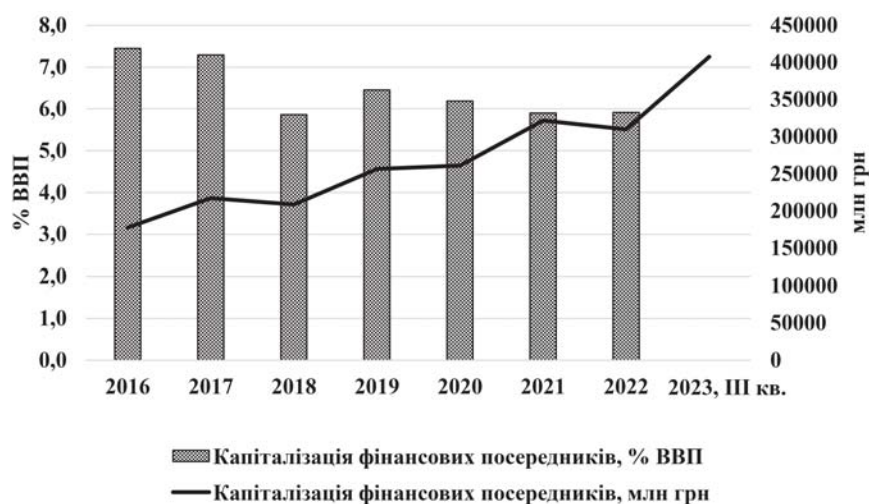

Рис. 1. Капіталізація фінансових посередників у 2016—2023 рр.

Джерело: побудовано за даними Національного банку України та Державної служби статистики України.

інших фінансових посередників. Капіталізація комерційних банків відносно ВВП становила близько 5% до 2021 р., у 2021 р. капіталізація банків зменшена до 4,7%, у 2022 р. капіталізація банків зменшена до 4,1%.

Недоліком актуальної практики капіталізації комерційних банків України є висока частка державного капіталу. Базилук А. В., Бойко Н. В., Карлова І. О., Теслюк Н. П. досліджували присутність держави на ринку банківських послуг України у площині економічних, соціальних, політичних відносин [20]. Капіталізація комерційних банків України зосереджена передусім у державних банках (Ощадбанк, Укрексімбанк, Укргазбанк, Приватбанк). Капіталізація державних банків відбувається за рахунок бюджетного фінансування, в тому числі боргового фінансування. Вітчизняні вчені довели, що витрати на капіталізацію державних банків в Україні номінально перевищували інші державні видатки (цивільна оборона, військова освіта, зв'язок, телекомунікації та інформатика, соціальний захист безробітних; у кілька разів перевищували витрати на пожежна охорона і рятування, судострої, оборонна діяльність держави, сільське господарство, будівництво, охорона навколишнього середовища, соціальний захист ветеранів війни та праці) та спричинили структурні зміни бюджетних видатків [21—22].

Наступними фінансовими посередниками за рівнем капіталізації були страхові компанії, проте рівень їх капіталізації зменшився через структурні зміни страхового ринку за покидання ринку окремими страховими компаніями. Частка страхових компаній у капіталізації фінансових посередників зменшилася майже у три рази, що негативно впливає на популяризацію страхування через юридичних осіб та домогосподарств. Вищий рівень капіталізації мають страхові компанії зі страхування життя, а також страхові компанії з ризикових видів страхування, в тому числі з іноземним капіталом: СК "ІНГО", СК "УНІКА", СК "АРКС", ПрАТ СК "ПЗУ Україна", СГ "ТАС" (приватне), СК "УСГ", СК "Альфа Страхування", СК "ВУСО", ПрАТ "МетЛайф", СК "ПЗУ Україна Страхування Життя", СК "Арсенал Страхування" та ін. Щодо інших фінансових посередників та рівня їх капіталізації, варто відмітити підвищення рівня капіталі-

Таблиця 2. Капіталізація фінансових посередників України

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023, III кв.
Власний капітал млн грн								
Комерційні банки	123 784	161 108	154 960	199 921	209 460	255 514	215 840	310 824
Страхові компанії	28 621	27 301	27 084	26 946	24 664	22 223	22 796	21 862
Кредитні спілки	1 044	1 063	977	1 082	670	953	651	655
Фінансові та лізингові компанії	22 754	26 260	23 864	26 739	24 751	41 767	69 354	72 872
Ломбарди	1 482	1 649	1 867	1 863	1 680	1 214	1 357	1 476
Всього	177 685	217 380	208 752	256 551	261 225	321 670	309 997	407 689
Структура власного капіталу %								
Комерційні банки	69,7	74,1	74,2	77,9	80,2	79,4	69,6	76,2
Страхові компанії	16,1	12,6	13,0	10,5	9,4	6,9	7,4	5,4
Кредитні спілки	0,6	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2
Фінансові та лізингові компанії	12,8	12,1	11,4	10,4	9,5	13,0	22,4	17,9
Ломбарди	0,8	0,8	0,9	0,7	0,6	0,4	0,4	0,4

Джерело: побудовано за даними Національного банку України та Державної служби статистики України.

зації фінансових компаній, що збільшували власний капітал відповідно до зростання активності фінансових компаній з кредитування домогосподарств.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дослідження капіталізації фінансових посередників передбачає наступні напрями дослідження: теоретико-методичних основ у контексті з'ясування сутності поняття "капіталізація" та поняття "фінансові посередники" на основі опрацювання наукового доробку вітчизняних та іноземних вчених, а також положень чинного законодавства, узагальнення основних методичних підходів до аналізу капіталізації фінансових посередників на основі опрацювання наукового доробку вітчизняних та іноземних вчених та обґрунтування авторського підходу; емпіричний аналіз капіталізації фінансових посередників загалом та капіталізації фінансових посередників за групами на основі абсолютних та відносних показників; наукове обґрунтоване пропозицій щодо оптимізації капіталізації фінансових посередників, в тому числі із застосуванням методів економіко-математичного моделювання. Визначено неостатній рівень капіталізації фінансових посередників та запропоновано у наступних дослідженнях визначити потреби у формуванні фінансових ресурсів фінансових посередників для фінансування повоєнної відбудови України.

Література:

- Ільчук П., Коць О., Кудь А. Показники капіталізації банківської системи України: фактичний стан та порівняльна характеристика із показниками Польщі, Швейцарії та Німеччини. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2020. № 1, 21. С. 195—205. <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-01-195-205>.
- Діденко І. В., Єфіменко А. Ю. Аналітична оцінка індикаторів капіталізації банківської системи та макроекономічної стабільності в Україні. Вісник СумДУ. Серія "Економіка". 2021. № 2. С. 118—125. DOI: 10.21272/1817-9215.2021.2-14
- Сова О. Ю., Якімова І. Л. Пріоритети капіталізації банківської системи України. Бізнес Інформ. 2020. № 2. С. 343—350. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-343-350>
- Гладких Д. М. Ключові проблеми капіталізації банківської системи України та напрями її зростання. Бізнес Інформ. 2021. № 5. С. 327—333. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-327-333>.
- Бойко С. В., Шірінян Л. В. Перспективи капіталізації страхових компаній України в контексті реформування прибуткового оподаткування. Бізнес Інформ. 2019. № 9. С. 272—280. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-9-272-280>
- Мельник О. М. Розширення категоріального простору наукового дослідження капіталізації. Ефективна економіка. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7968>
- Мельник О. В. Наукові підходи до дослідження капіталізації. Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. 2019. № 5. С. 202—207
- Недільська Л. В., Куровська Н. О., Куровський О. Є. Особливості капіталізації ринку цінних паперів в Україні. Бізнес Інформ. 2023. № 1. С. 145—151. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-145-151>
- Мельник О. В. Методологічний базис оцінювання капіталізації за сучасних умов діяльності підприємства. Інтелект XXI. 2019. № 6 (2). С. 116—120. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.52>
- Марченко В. М. Методологія управління капіталізацією підприємств. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. № 4. С. 56—61.
- Зайцева Л. О. Капіталізація компаній — теоретичний аспект. Вісник Університету банківської справи. 2020. № 3 (39). С. 11—15. DOI: [https://doi.org/10.18371/2221-755X3\(39\)2020225088](https://doi.org/10.18371/2221-755X3(39)2020225088).
- Ястремська О. М., Ястремська О. О. Капіталізація підприємств: теоретичний і практичний аспекти стану та процесу розвитку. Бізнес Інформ. 2021. № 10. С. 273-283. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-10-273-283>
- Ільчук П. Г., Коць О. О., Кудь А. О. Теоретичне трактування категорій "капітал" та "капіталізація" у банківській діяльності. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 50 (2). С. 125—131. <https://doi.org/10.32843/bses.50-53>
- Бездушна Ю. С., Замлинський В. А., Замлинська О. В., Щуровська А. Ю. Роль звітності та статистики в капіталізації активів підприємств та національного багатства. Innovation and Sustainability. 2022. No. 3. С. 103—109.

15. Кукса І.М., Родченко С.С., Лелюк Н.Є., Бабій Л.І. Управлінські механізми фінансово-облікової системи капіталізації інноваційного бізнесу в умовах сучасних безпекових викликів. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. Вип. 5 (252). С. 52—58.

16. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. Дата оновлення: 22.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (дата звернення: 01.03.2024).

17. Мельник Л.М. Конкретизація понять капіталізації підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 4. Т. 3. С. 24—29.

18. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>

19. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

20. Базилук А. В., Бойко Н. В., Карлова І. О., Теслюк Н. П. Присутність держави на ринку банківських послуг України. Економіка та держава. 2020. № 9. С. 12—16. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.9.12

21. Davydenko N., Boiko S., Cherniavska O., Nehrey M. Analysis of the Impact of State-Owned Banks on the Sustainability of Public Finances. Economies. 2023. Vol. 11. <https://doi.org/10.3390/economies11090229>

22. Бойко С. В., Гошовська В. В., Масалітіна В. В. Боргове навантаження на державний бюджет: довгострокові тренди та структурні асиметрії видатків. Проблеми економіки. 2020. № 1. С. 241—249.

References:

1. Ilchuk, P., Kots, O., and Kud, A. (2020), "Ukrainian banking system capitalization indicators: fact state and comparative characteristic with Poland, Switzerland and Germany", *Economic journal of Lesya Ukrainka East European National University*, vol. 1 (21), pp. 195—205. DOI: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-01-195-205>

2. Didenko, I., and Yefimenko, A. (2021), "Analytical evaluation of indicators of banking system capitalization and macroeconomic stability in Ukraine", *Visnyk of Sumy State University. Economy series*, vol. 2, pp. 118—125. DOI: 10.21272/1817-9215.2021.2-14

3. Sova, O. Yu., and Yakimova, I. L. (2020), "The priorities of the Ukrainian banking system capitalization", *Business inform*, vol. 2, pp. 343—350. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-343-350>

4. Hladkykh, D. M. (2021), "Key problems of capitalization of the banking system of Ukraine and directions of its growth", *Business inform*, vol. 5, pp. 327—333. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-327-333>

5. Boiko, S. V., and Shirinyan, L. V. (2019), "Prospects for capitalization of insurance companies in Ukraine in the context of the income tax reform", *Business inform*, vol. 9, pp. 272—280. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-9-272-280>

6. Melnyk, O. (2018), "Extension of categorical space research capitalization", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?-op=1&z=7968> (Accessed 02 Mar 2024).

7. Melnyk, O. V. (2019), "Scientific approaches to the capitalization research", *State and regions. Series: Economy and entrepreneurship*, no. 5, pp. 202—207.

8. Nedilska, L. V., Kurovska, N. O., and Kurovskiy, O. Ye. (2023), "Peculiarities of capitalization of the securities

market in Ukraine", *Business inform*, vol. 1, pp. 145—151. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-145-151>

9. Melnyk, O. V. (2019), "Methodological basis of capitalization evaluation in modern enterprise activities", *Intellect XXI*, vol. 6 (2), pp. 116—120. <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.52>

10. Marchenko, V. M. (2020), "Management mechanisms of the financial and accounting system of capitalization of innovative business in the conditions of modern security challenges", *Market Relations Development in Ukraine*, vol. 4, pp. 56—61.

11. Zaitseva, L. (2020), "Capitalization of companies: theoretical aspect", *Socio-Economic Relations in the Digital Society*, vol. 3 (39), pp. 10—15. [https://doi.org/10.18371/2221-755X3\(39\)2020225088](https://doi.org/10.18371/2221-755X3(39)2020225088)

12. Iastremska, O. M., and Iastremska, O. O. (2021), "Capitalization of enterprises: the theoretical and practical aspects of the status and process of development", *Business inform*, vol. 10, pp. 273—283. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-10-273-283>

13. Ilchuk, P., Kots, O., and Kud, A. (2020), "Theoretical determining the categories "capital" and "capitalization" in the banking activity", *Black sea economic studies*, vol. 50 (2), pp. 125—131. <https://doi.org/10.32843/bses.50-53>

14. Bezdushna, Y. S., Zamlynskyi, V. A., Zamlynska, O. V., and Shchurovska, A. Iu. (2022), "The role of reporting and statistics in the capitalization of enterprise assets and national wealth", *Innovation and Sustainability*, vol. 3, pp. 103—109.

15. Kuksa, I.M., Rodchenko, S.S., Lelyuk, N.Y., and Babi, L. I. (2022), "Management mechanisms of the financial and accounting system of capitalization of innovative business in the conditions of modern security challenges", *Market Relations Development in Ukraine*, vol. 5 (252), pp. 52—58.

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine "About financial services and financial companies", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (Accessed 01 March 2024).

17. Melnyk, L.M. (2009), "Specification of the concepts of enterprise capitalization", *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, no. 4, vol. 3, pp. 24—29.

18. The official site of National Bank of Ukraine (2024), available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (Accessed 25 January 2024).

19. The official site of State Statistics Service of Ukraine, available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 January 2024).

20. Bazilyuk, A., Boiko, N., Karlova, I. and Tesliuk, N. (2020), "The presence of the state in the banking market of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 12—16. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.9.12

21. Davydenko, N., Boiko, S., Cherniavska, O., and Nehrey, M. (2023), "Analysis of the Impact of State-Owned Banks on the Sustainability of Public Finances", *Economies*, vol. 11. <https://doi.org/10.3390/economies11090229>

22. Boiko, S. V., Hoshovska, V. V., and Masalitina, V. V. (2020), "Debt burden on the state budget: long-term trends and expenditure structure asymmetries", *The Problems of Economy*, vol. 1, pp. 241—249. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-241-249>

Стаття надійшла до редакції 11.03.2024 р.

Ю. Б. Малиновська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1551-9492>
К. Р. Зірник,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-6060-7072>
Н. В. Захарук,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0475-1779>
В. Й. Лесик,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2306-4827>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.161

ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НА МОТИВАЦІЮ СПІВРОБІТНИКІВ

Y. Malynovska,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Trade and Customs, Lviv Polytechnic National University
K. Zirnyk,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
N. Zakharuk,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
V. Lesyk,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

THE IMPACT OF CORPORATE CULTURE ON EMPLOYEE MOTIVATION

Стаття присвячена аналізу впливу корпоративної культури на мотивацію співробітників в сучасних організаційних контекстах. Мотивований персонал виходить за рамки базової продуктивності, сприяючи інноваційному розвитку та підвищенню якості продукції та послуг, що має безпосередній вплив на задоволеність клієнтів і фінансові показники організації. У статті розглядаються різноманітні мотиваційні теорії та моделі, інноваційні підходи, такі як гейміфікація та використання інноваційних технологій, а також роль корпоративної культури і соціальної відповідальності у формуванні мотивації. Особлива увага приділяється впливу корпоративної культури на мотиваційні процеси, а також важливості адаптації мотиваційних стратегій до індивідуальних потреб та очікувань співробітників у змінному бізнес-середовищі. На основі аналізу автори пропонують рекомендації для практичного застосування ефективних мотиваційних стратегій, що включають інтеграцію інноваційних технологій, розвиток корпоративної культури та впровадження програм соціальної відповідальності.

The article delves into the pivotal role of corporate culture in shaping employee motivation, set against the backdrop of today's fast-evolving labor markets, rapid globalization, and the relentless pace of technological advancements. The ability of an organization to effectively motivate its workforce is underscored as a critical component of its overall success. Well-motivated employees are not just more productive; they are also more inclined to drive innovation, enhance the quality of products and services, and contribute to higher levels of customer satisfaction and financial outcomes for the company.

The narrative explores a range of motivational theories and models, shedding light on contemporary methods such as gamification and the application of advanced technological solutions. It also scrutinizes the significant influence exerted by corporate culture and social responsibility initiatives on motivational dynamics within an organization. A particular focus is placed on how corporate culture affects the motivational processes and the necessity for motivational strategies to be flexible and responsive to the individual needs and expectations of employees in a fluid and ever-changing business landscape.

Drawing from a comprehensive analysis, the authors present a set of practical recommendations aimed at implementing effective motivational strategies. These include leveraging innovative technologies, fostering a development-oriented corporate culture, and engaging in programs that underscore social responsibility. The importance of nurturing a robust, positive, and inclusive corporate culture emerges as a key strategy for attracting and retaining top talent, ensuring their engagement, motivation, and overall job satisfaction.

The article concludes by highlighting future directions for research in employee motivation. It calls for the formulation of integrated approaches that marry technological innovation with an in-depth understanding of human psychology and the social facets of motivation. The goal is to develop motivational systems that are not only effective but also adaptable to the shifting contours of the global workplace, thereby ensuring sustained organizational success in an unpredictable world.

Ключові слова: корпоративна культура, лідерство, мотивація, соціальна відповідальність, стратегія, управління.

Key words: corporate culture, leadership, management, motivation, social responsibility, strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Мотивація співробітників стала однією з ключових тем у сфері управління персоналом і корпоративної культури, особливо у світлі швидких змін на ринку праці та в організаційних структурах компаній [1; 2]. У період глобалізації та стрімкого розвитку технологій, здатність залучити, мотивувати та утримати талановитих співробітників визначає конкурентоспроможність та успішність будь-якої організації. Мотивований персонал не тільки ефективніше досягає поставлених цілей, а й сприяє інноваційному розвитку, підвищенню якості продукції та послуг, що безпосередньо впливає на задоволеність клієнтів та фінансові результати компанії.

В умовах постійної зміни та необхідності швидкої адаптації до нових викликів, питання мотивації набуває особливої актуальності. Співробітники, що відчують себе цінними та залученими, більш схильні до інновацій та відкриті до змін, що є критично важливим для підтримки гнучкості та адаптивності організацій у дина-

мічному бізнес-середовищі [3]. Також, враховуючи зростання важливості соціальної відповідальності бізнесу та уваги до благополуччя працівників, тема мотивації стає важливим елементом у побудові позитивного іміджу компанії серед потенційних співробітників, клієнтів та інвесторів.

Крім того, зростання популярності дистанційної роботи та гнучких графіків вимагає від HR-спеціалістів та керівників розробки нових підходів до мотивації та взаємодії з командою, що може включати інноваційні технології, корпоративні соціальні мережі та системи управління проектами. Ефективність цих інструментів залежить від здатності адаптуватися до індивідуальних потреб та очікувань співробітників, а також від глибокого розуміння мотиваційних факторів, які варіюються в залежності від віку, культурних цінностей та особистих цілей особи.

Таким чином, розробка ефективних стратегій мотивації співробітників, які враховують як зовнішні, так і внутрішні мотиваційні фактори, стає не лише способом підвищення продуктивності та ефективності, але й ключовим елементом у побудові стійкої та адаптивної корпоративної культури.

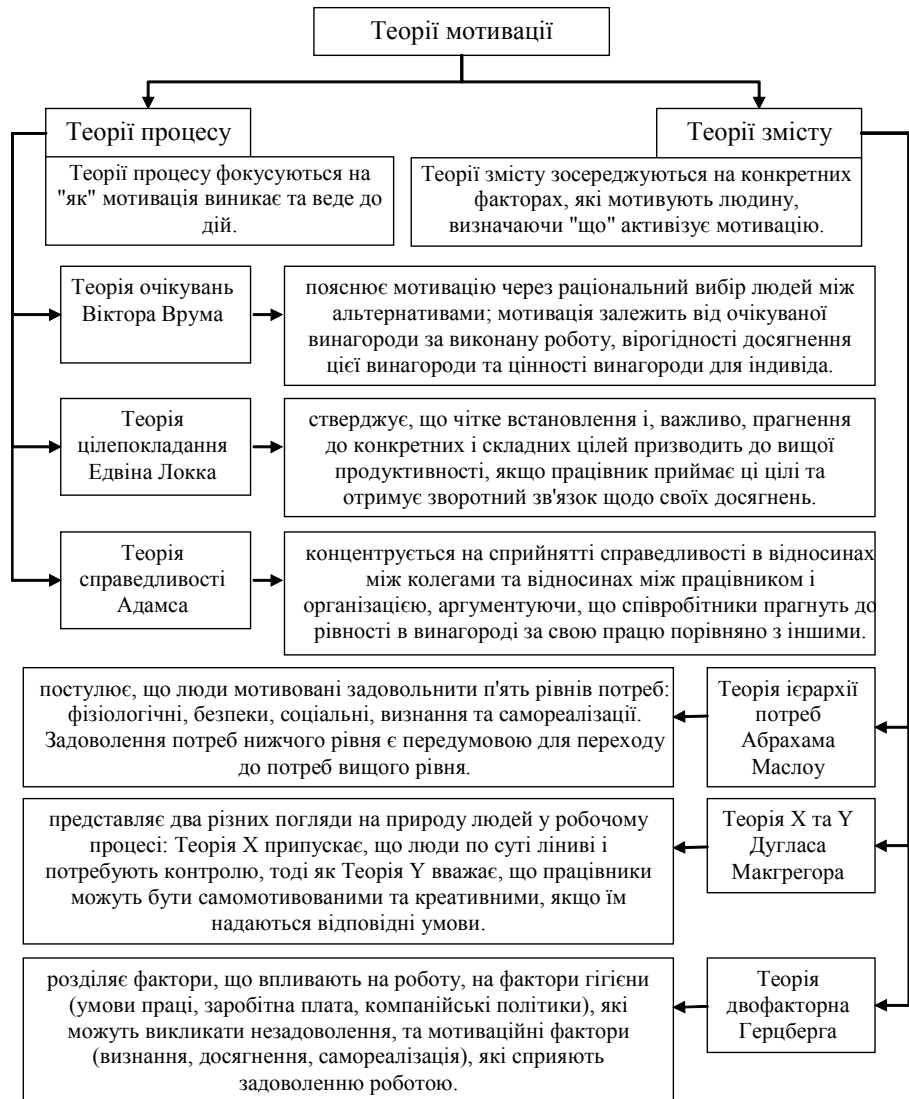

Рис. 1. Огляд і синтез існуючих теорій мотивації

Джерело: складено авторами за даними [4; 5; 6].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Мотивація співробітників є важливим фактором, що впливає на успіх будь-якої організації. Розуміння того, як стимулювати співробітників до високої продуктивності та задоволення роботою, вимагає глибокого аналізу існуючих теорій та практик. Пропонуємо огляд літератури за кількома ключовими напрямками досліджень у сфері мотивації, включаючи теоретичні моделі, інноваційні технологічні підходи, та вплив корпоративної культури:

Мотиваційні теорії та моделі [4; 5; 6]. Дослідження в цьому напрямку зосереджуються на розробці та аналізі різноманітних теорій мотивації, які допомагають зрозуміти, що спонукає співробітників до ефективної роботи. Серед найвідоміших теорій: теорія потреб Абрахама Маслоу, теорія очікувань Віктора Врума, теорія справедливості Адамса, та теорія самовизначення Деці та Раяна. Ці теорії допомагають розуміти базові потреби та мотиваційні фактори співробітників, а також розкривають механізми впливу різних видів мотивації на продуктивність праці.

Гейміфікація та інноваційні технології в мотивації [7; 8; 9]. Останнім часом все більшу увагу приділяють використанню гейміфікації та інноваційних технологічних рішень для мотивації співробітників. Гейміфікація включає використання елементів ігор у неігровому контексті для підвищення мотивації та залученості. Включення елементів конкуренції, досягнення, нагородження та прогресування допомагає підвищити мотивацію співробітників та їхнє задоволення роботою. Також велику роль відіграють мобільні додатки, соціальні мережі та інші цифрові інструменти, які сприяють підвищенню ефективності та співпраці в команді.

Соціальна відповідальність та корпоративна культура [10; 11; 12]. Ще один важливий напрямок досліджень пов'язаний з впливом корпоративної культури та соціальної відповідальності компаній на мотивацію співробітників. Дослідження показують, що компанії, які активно демонструють свою залученість у соціальні проекти та створюють позитивне робоче середовище, мають вищий рівень задоволення та мотивації серед співробітників. Також, велике значення має відкритість керівництва, можливість кар'єрного росту та розвитку

Рис. 2. Рекомендації для впровадження ефективних мотиваційних стратегій в організаціях

Джерело: складено авторами.

навичок, що сприяє формуванню сильної внутрішньої мотивації та лояльності до компанії.

Аналіз літератури з мотивації співробітників демонструє, що розуміння та впровадження ефективних стратегій мотивації є критично важливим для будь-якої організації, яка прагне досягти високої продуктивності, інноваційності та задоволення співробітників. Огляд показав, що успішне застосування теоретичних знань про мотивацію, включаючи сучасні підходи такі як гейміфікація та використання інноваційних технологій, а також увага до корпоративної культури та соціальної відповідальності, може значно підвищити рівень мотивації співробітників. Для досягнення найкращих результатів, компаніям необхідно розробляти комплексні програми мотивації, що враховують індивідуальні потреби співробітників та стимулюють їх до досягнення цілей організації, тим самим сприяючи зростанню та успіху компанії в цілому.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Стаття має на меті проаналізувати та оцінити ефективність різних стратегій управління конфліктами в контексті сучасних організаційних структур, враховуючи

специфіку глобалізованого ринку, культурну різноманітність та постійні зміни в технологічному та соціальному середовищі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Огляд і синтез існуючих теорій мотивації є фундаментальним кроком для розуміння того, як можна ефективно мотивувати співробітників. Теорії мотивації розвивалися протягом багатьох десятиліть, кожна з яких пропонує унікальний погляд на те, що спонукає людей до дії. Ці теорії можна умовно поділити на дві великі категорії: теорії змісту та теорії процесу (рис. 1).

Дослідження інноваційних підходів у мотивації. У сфері мотивації співробітників інноваційні підходи постійно розвиваються, особливо з урахуванням стрімкого прогресу технологій. Сучасні компанії все частіше звертаються до технологічних рішень, щоб стимулювати своїх працівників, підвищувати їхню залученість і продуктивність. Гейміфікація, яка включає використання елементів ігор в неігрових процесах, стала однією з найпопулярніших стратегій. Через різноманітність ігрових елементів, таких як бали, медалі, рівні та лідерські дошки, співробітники мотивуються досягати кращих резуль-

татів, сприймаючи свої завдання як більш захопливі та залучаючи.

Крім того, застосування штучного інтелекту та машинного навчання в процесах управління персоналом дозволяє компаніям пропонувати персоналізовані мотиваційні програми. Системи, здатні аналізувати великі обсяги даних про продуктивність і поведінку співробітників, можуть ідентифікувати найбільш ефективні способи мотивації для кожного індивіда, враховуючи їхні особисті переваги та потреби.

Важливою тенденцією також є використання цифрових платформ для сприяння соціальній взаємодії та колаборації серед співробітників [1]. Соціальні мережі для бізнесу та платформи для спільної роботи не лише підвищують залученість і сприяють культурі співпраці, але й мотивують співробітників через визнання їх зусиль широкою аудиторією колег.

Також набуває популярності використання віртуальної та доповненої реальності для навчальних та розвиваючих програм. Ці технології не тільки роблять процес навчання більш захопливим і ефективним, але й мотивують співробітників до постійного професійного розвитку.

Загалом, інноваційні підходи в мотивації відіграють ключову роль у формуванні сучасного робочого середовища, де співробітники не тільки заохочуються до досягнення високих результатів, але й відчувають особисту задоволеність і залученість у своїй роботі. Це сприяє не тільки підвищенню продуктивності, але й формуванню позитивної корпоративної культури, що є важливим чинником утримання талантів і забезпечення довгострокового успіху компанії.

Оцінка впливу корпоративної культури на мотиваційні процеси. Корпоративна культура та політика соціальної відповідальності компанії мають значний вплив на мотиваційні процеси всередині організації [10]. Ці аспекти формують умови, в яких співробітники виконують свої обов'язки, сприймають своє місце в компанії та оцінюють свої перспективи для розвитку та кар'єрного росту. Визнання цінностей та етичних норм, спільних для всієї організації, сприяє формуванню сильного почуття приналежності серед співробітників, що є ключовим фактором для внутрішньої мотивації.

Корпоративна культура заснована на взаємоповазі, відкритості, взаємодопомозі та визнанні досягнень кожного співробітника, створює умови, при яких працівники відчувають себе цінними членами команди. Це сприяє зростанню їхньої внутрішньої мотивації до роботи, прагненню до самовдосконалення та досягнення професійних цілей. З іншого боку, коли корпоративна культура включає політику соціальної відповідальності, це підвищує зовнішню мотивацію співробітників, оскільки вони бачать, що їхня робота має не лише комерційне, але й соціальне значення.

Заохочення ініціатив та інновацій з боку співробітників, а також надання їм можливості брати участь у прийнятті рішень, що стосуються життя компанії, посилюють відчуття власної значущості та впливу на загальні результати роботи. Коли компанія підтримує розвиток навичок своїх співробітників і пропонує шляхи для кар'єрного зростання, це також по-

зитивно впливає на їх мотивацію, оскільки вони бачать перспективи розвитку та вдосконалення в рамках компанії.

Впровадження політики соціальної відповідальності, яка може включати участь в благодійних проєктах, зусилля зі збереження навколишнього середовища та підтримку місцевих громад, створює додатковий стимул для співробітників. Вони відчувають гордість за те, що є частиною організації, яка дбає про соціальний вплив своєї діяльності. Це не лише сприяє зовнішній мотивації, але й виробляє глибоке внутрішнє відчуття задоволеності від роботи.

Таким чином, корпоративна культура та політика соціальної відповідальності мають фундаментальний вплив на мотиваційні процеси в компаніях. Вони визначають, наскільки ефективно співробітники можуть бути мотивовані до досягнення професійних цілей і як вони взаємодіють один з одним та з організацією в цілому.

Розробка рекомендацій для практичного застосування. На основі аналізу існуючих теорій мотивації, інноваційних підходів у мотивації, а також впливу корпоративної культури на мотиваційні процеси, можна сформулювати наступні рекомендації для впровадження ефективних мотиваційних стратегій в організаціях (рис. 2).

Застосування цих рекомендацій дозволить організаціям створити мотиваційне середовище, яке сприяє високій продуктивності, задоволеності роботою та лояльності співробітників. Це, в свою чергу, підсилює конкурентоспроможність компанії та її здатність досягати стратегічних цілей.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз літератури та практик в області мотивації співробітників виявляє глибокий зв'язок між ефективними стратегіями мотивації та загальною продуктивністю та задоволеністю в роботі. Через постійні зміни в бізнес-середовищі та робочому місці, особливо з урахуванням технологічного прогресу, потреба в інноваційних та адаптивних підходах до мотивації є виразною. Використання гейміфікації, персоналізованих навчальних програм, та інших інноваційних технологічних рішень показало великий потенціал у залученні та мотивації співробітників.

Корпоративна культура та соціальна відповідальність відіграють ключову роль у формуванні внутрішньої мотивації та забезпеченні високого рівня задоволення роботою. Створення сильної, позитивної та включної корпоративної культури є вирішальним для залучення та утримання талановитих співробітників.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі можуть зосередитися на дослідженні впливу новітніх технологій, таких як штучний інтелект та машинне навчання, на персоналізацію мотиваційних програм. Також важливим напрямком є вивчення глобальних тенденцій робочого місця, включаючи дистанційну роботу та гнучкі графіки, та їх вплив на мотивацію співробітників.

Особливу увагу варто приділити розробці стратегій, які враховують культурні та індивідуальні особливості співробітників, оскільки глобалізація та різноманітність робочої сили ставлять нові виклики перед управлінням персоналом.

Таким чином, подальші дослідження повинні спрямовуватися на розробку інтегрованих підходів, що поєднують технологічні інновації з глибоким розумінням людської психології та соціальних аспектів мотивації, для створення ефективних та стійких мотиваційних систем, адаптованих до мінливого світу.

Література:

1. Малиновська Ю. Б., Джура І. І., Гончар В. О., Спіченко С. П. Інструментарій розвитку корпоративної стратегії задля конкурентоспроможності підприємства на міжнародних ринках. Економіка. Фінанси. Право. 2023. № 9. С. 95—98.
2. Malynovska Y., Bashynska I., Cichon D., Malynovsky Y., Sala D. Enhancing the Activity of Employees of the Communication Department of an Energy Sector Company. *Energies*. 2022. 15 (13). 4701.
3. Bashynska I., Malynovska Y., Kolinko N., Bielialov, T., Jarvis M., Kovalska, K., Saiensus M. Performance assessment of sustainable leadership of enterprise's circular economy-driven innovative activities. *Sustainability*. 2024. 16 (2). 558.
4. Humayun H., Malik M., Ghazali M. Analysis of Motivational Theories in Crowdsourcing Using Long Tail Theory: A Systematic Literature Review. *International Journal of Crowd Science*. 2024. Vol. 8. No. 1. P. 10—27.
5. Малиновська Ю. Б., Петришин Н. Я., Жежуха В. Й. Індикатори активізування діяльності працівників комунікаційної системи у контексті реінжинірингу інформаційних потоків підприємств. *Інтелект XXI*. 2018. № 1. С. 89—92.
6. Coco L., Heidler P., Fischer H., Albanese V., Marzo R., Kozon V. When the Going Gets Challenging - Motivational Theories as a Driver for Workplace Health Promotion, Employees Well-Being and Quality of Life. *Behavioral Sciences*. 2023. 13 (11). 898.
7. Зленко А., Перчук О., Луцик О. Формування сучасної екосистеми управління персоналом: соціальні виклики, комунікаційні тренди, інноваційні підходи. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2023. № (19). С. 103—131.
8. Bright A., Ponis S. Introducing Gamification in the AR-Enhanced Order Picking Process: A Proposed Approach. *Logistics*. 2021. № 5 (1). 14.
9. Ponis S., Plakas G., Agalinos K., Aretoulaki E., Gayialis S. Andrianopoulos A. Augmented Reality and Gamification to Increase Productivity and Job Satisfaction in the Warehouse of the Future. *Procedia Manufacturing*. 2020. № 51. P. 1621—1628.
10. Dudek M., Bashynska I., Filyppova S., Yermak S., Cichon D. Methodology for assessment of inclusive social responsibility of the energy industry enterprises. *Journal of Cleaner Production*. 2023, 394. 136317.
11. Gaffar A., Gaffar M. I., Ibrahim M., Sukma Nirwana N. Legitimizing Corporate Social Responsibility Through "Huyula" Culture. *Journal of Accounting Science*. № 7 (2). P. 201—207.
12. Ansong A. Corporate social responsibility and firm performance of Ghanaian SMEs: The role of stakeholder engagement. *Cogent Business and Management*. 2017. № 4 (1). P. 1—17.

References:

1. Malynovska, Y. B., Dzhura, I. I., Honchar, V. O. and Spichenko, S. P. (2023), "Tools for the development of corporate strategy for competitiveness of enterprises on international markets", *Economy. Finance. Law*, vol. 9, pp. 95—98.
2. Malynovska Y., Bashynska I., Cichon D., Malynovsky Y. and Sala D. (2022), "Enhancing the Activity of Employees of the Communication Department of an Energy Sector Company", *Energies*, vol. 15 (13), article 4701.
3. Bashynska, I., Malynovska, Y., Kolinko, N., Bielialov, T., Jarvis, M., Kovalska, K. and Saiensus, M. (2024), "Performance assessment of sustainable leadership of enterprise's circular economy-driven innovative activities", *Sustainability*, Vol. 16, No. 2, article 558.
4. Humayun, H., Malik, M. and Ghazali, M. (2024), "Analysis of Motivational Theories in Crowdsourcing Using Long Tail Theory: A Systematic Literature Review", *International Journal of Crowd Science*, vol. 8, no. 1, pp. 10—27.
5. Malynovska, Y. B., Petryshyn, N. Y. and Zhezhukha, V. Y. (2018), "Indicators of activation of employees' activity of the communication system in the context of reengineering of enterprises' information flows", *Intellect XXI*, vol. 1, pp. 89—92.
6. Coco, L., Heidler, P., Fischer, H., Albanese, V., Marzo, R. and Kozon, V. (2023), "When the Going Gets Challenging - Motivational Theories as a Driver for Workplace Health Promotion, Employees Well-Being and Quality of Life", *Behavioral Sciences*, vol. 13, no. 11, article 898.
7. Zlenko, A., Perchuk, O. And Lutsyk, O. (2023), "Formation of the modern personnel management ecosystem: social challenges, communication trends, innovative approaches", *Society. Document. Communication*, no. (19), pp. 103—131.
8. Bright, A. and Ponis, S. (2021), "Introducing Gamification in the AR-Enhanced Order Picking Process: A Proposed Approach", *Logistics*, vol. 5, no. 1, article 14.
9. Ponis, S., Plakas, G., Agalinos, K., Aretoulaki, E., Gayialis, S. and Andrianopoulos, A. (2020), "Augmented Reality and Gamification to Increase Productivity and Job Satisfaction in the Warehouse of the Future", *Procedia Manufacturing*, vol. 51, pp. 1621—1628.
10. Dudek, M., Bashynska, I., Filyppova, S., Yermak, S. and Cichon, D. (2023), "Methodology for assessment of inclusive social responsibility of the energy industry enterprises", *Journal of Cleaner Production*, vol. 394, article 136317.
11. Gaffar, A., Gaffar, M. I., Ibrahim, M. and Sukma Nirwana, N. Q. (2023), "Legitimizing Corporate Social Responsibility Through "Huyula" Culture", *Journal of Accounting Science*, vol. 7 (2), pp. 201—207.
12. Ansong, A. (2017), "Corporate social responsibility and firm performance of Ghanaian SMEs: The role of stakeholder engagement", *Cogent Business and Management*, vol. 4 (1), pp. 1—17.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2024 р.

L. Medvid,
PhD in Economics, Dean of the Faculty of Management and Hospitality Industry,
Associate Professor of the Department of Geography and Social Disciplines,
Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9386-5211>
O. Didovych,
Postgraduate student of the Department of Accounting, Taxation and Marketing,
Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-8254-661X>
I. Denisova,
Fourth-year bachelor's student,
Odesa Institute of the Interregional Academy of Personnel Management
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0665-0990>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.167

DIGITAL TOOLS FOR TOURISM ENTERPRISE EFFICIENCY MANAGEMENT

Л. І. Медвідь,
к. е. н., декан факультету менеджменту та індустрії гостинності, доцент кафедри
географії та суспільних дисциплін, Мукачівський державний університет
О. О. Дідович,
аспірант кафедри обліку та оподаткування і маркетингу,
Мукачівський державний університет
І. А. Денисова,
студентка четвертого курсу бакалаврату,
Одеський інститут Міжрегіональної академії управління персоналом

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИЗМУ

Currently, all processes shaping the content of tourism enterprise efficiency management are fully or partially digitized. This transition is driven by the adoption of digital tools and the expansion of communication capabilities within the decision-making and implementation system aimed at achieving optimal results in business activities. It is worth noting that the use of digital tools in managing the efficiency of tourism enterprises is currently relevant. It is due to significant transformations in revenue and expense management processes, alongside changing the approach to efficiency management. These changes involve simplifying methods, techniques, and systems used for diagnosing evaluating, controlling, and ensuring the growth of activity efficiency across various aspects. Therefore, within the scope of the research, the identified and systematically studied features of managing the efficiency of tourism enterprises. According to the research findings, it has been proven that digital tools in managing the efficiency of tourism enterprises serve as the foundation for continuous improvement of their performance based on scientifically justified decisions, which include: continuous monitoring of changes in the results of the tourism enterprise's operations (this facilitates the process of developing/adjusting performance indicators and setting goals to improve efficiency); flexible adjustment of the efficiency of the tourism enterprise's

operations and its individual departments (this also streamlines the process of implementing changes in actual efficiency at the enterprise, comparing it with efficiency goals, and identifying reserves for its growth); implementation of managerial actions involves making informed decisions aimed at improving efficiency, continuously monitoring the implementation of these decisions, and generating consolidated information necessary for further performance measurement of the enterprise. Digital tools are changing the approach to managing the efficiency of tourism enterprises by adhering to the principle of comprehensiveness, which forms the basis for ensuring development of activities that will result in a sustainable increase in the positive difference between revenues and expenses. Moreover, the prospects for further research lie in examining the format and overall impact of the principle of comprehensiveness in managing the efficiency of tourism enterprises.

Наразі всі процеси, що формують зміст управління ефективністю підприємств туризму повністю або частково цифровізовані. Це зумовлено переходом на використання цифрових інструментів та розширенням можливостей для комунікації в системі прийняття та реалізації рішень, що спрямовані на досягнення найкращих результатів господарської діяльності. Зазначимо, що використання цифрових інструментів в управлінні ефективністю підприємств туризму наразі є актуальними. Це пов'язане з тим, що поряд зі значеними трансформаціями бізнес-процесів з управління доходами та витратами, ці технології змінюють весь підхід до управління ефективністю. Зміни передбачають спрощення методів, методик, систем, що використовуються для діагностики (оцінки) й аналізу, контролю і забезпечення зростання ефективності діяльності за різними. В межах дослідження були ідентифіковані та системно вивчені особливості управління ефективністю підприємств у сфері туризму. Дослідження підтвердило, що використання цифрових інструментів є основою для постійного вдосконалення їхньої діяльності. Це досягається завдяки науково обгрунтованим рішенням, що охоплюють: постійний моніторинг змін у результатах роботи туристичного підприємства (що полегшує процес розроблення та коригування показників ефективності та встановлення цілей для підвищення ефективності); гнучке коригування ефективності роботи підприємства та його окремих підрозділів (що полегшує запуск змін фактичної ефективності, її порівняння з цілями та виявлення резервів для зростання); управлінських заходів, спрямованих на підвищення ефективності роботи; постійний контроль виконання рішень та формування узагальненої інформації, необхідної для подальшого вимірювання ефективності діяльності підприємства. Доведено, що цифрові інструменти змінюють підхід до управління ефективністю підприємств туризму, використовуючи принцип комплексності, який є основою для забезпечення такого розвитку діяльності, що призводить до стійкого зростання позитивної різниці між доходами та витратами.

Key words: flexible adjustment; sustainable growth; tourism; efficiency of economic activity

Ключові слова: гнучке коригування; стійке зростання; туризм; результативність господарської діяльності.

TARGET SETTING

At present, processes shaping the content of tourism enterprise management efficiency are fully or partially digitized, driven by the transition to digital tools and the expansion of communication capabilities in decision-making and implementation systems aimed at achieving the best results in economic activities. Note that the use of digital tools in tourism enterprise efficiency management is currently relevant. This is because next to identified transformations in revenue and cost management processes, they change the approach to performance management. Notably, these alterations significantly simplify the methods, methodologies, and systems employed for diagnosing (assessing) analyzing, controlling, and fostering efficiency growth across various activities. Therefore, the peculiarities of tourism enterprise efficiency management should be identified and systematically studied.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

In contemporary research, scholars like N.P. Meshko, A.Ye. Hvozdieva, L.V. Obolentseva, S.A. Aleksandrova, K.O. Petrenko, K.A. Yesipova, and others focus on addressing issues concerning the content and format of tourism enterprise efficiency management. However, an examination of their works indicates a deficiency in attention toward digital tools for managing the efficiency of tourism enterprises and the particularities of their application in this domain.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF THE ARTICLE (PROBLEM)

Based on the information provided, the article aims to delineate the particularities of utilizing digital tools in managing the efficiency of tourism enterprises.

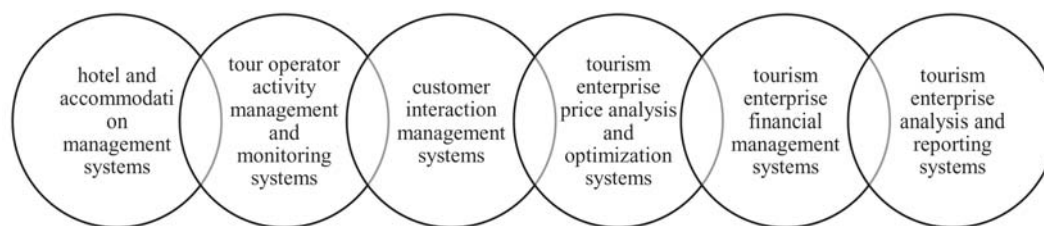

Figure 1. Digital tools complex for tourism enterprise efficiency management

Source: formed based on [3—4].

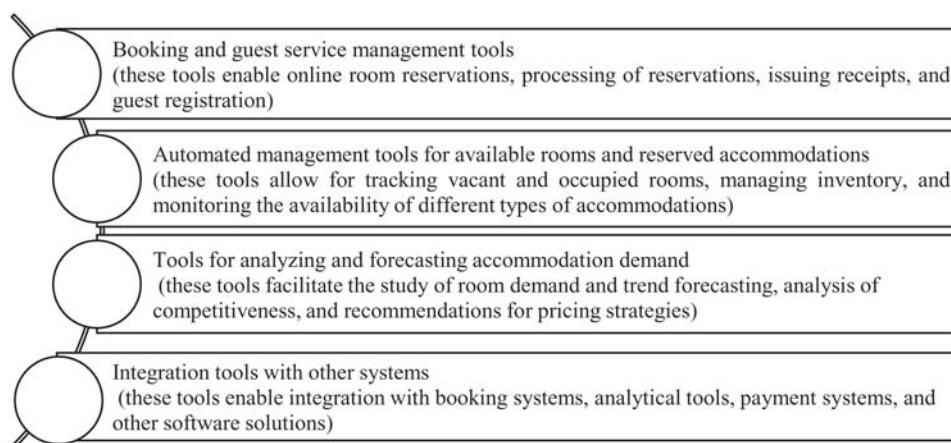

Figure 2. Digital tools shaping hotel and accommodation management systems

Source: formed based on [1; 2—3].

The paper main body with full reasoning of academic results. It should be noted that a tourism enterprise is an economic entity operating within the tourism industry, providing a variety of tourism services such as (accommodation, transportation services, guided tours, entertainment, and cultural services, as well as the creation of tourist programs and packages comprising different types of services and so on [3—4]). The variability of services is attributed to the broad scope of activities undertaken by these enterprises including operations in hotels, tour operators, travel agencies, car rental agencies, excursion bureaus, cruise companies, restaurants, attractions, and others. However, despite the conclusion, regarding the multi-format content of tourist services provided by tourist enterprises, in the outlined plane,

always the main priority is to achieve a positive difference in income and expenses, which grows over time. Indeed, this results in operational efficiency becoming the primary management category for a tourism enterprise.

The general complexity and high dynamism of the differences in income and expenses formed in the activities of a tourist enterprise are a trigger, which leads to a deepening of digital tools use in the management of their effectiveness. Currently, such tools include a variety of software solutions, online platforms and other technologies aimed at increasing productivity, optimizing business processes for managing revenues and costs and improving customer interaction. Among the most typical digital tools that can be utilized in efficiency management (see Figure 1) are: hotel and accommodation management systems; tour operator activity management and monitoring systems; customer interaction management systems; tourism enterprise price analysis and optimization systems; tourism enterprise financial management systems; tourism enterprise analysis and reporting systems. Each of these tools is a set of resources capable of identifying, adjusting, and forecasting overall or detailed differences between revenues and expenses arising in the activities of a tourism enterprise. Let's examine each of

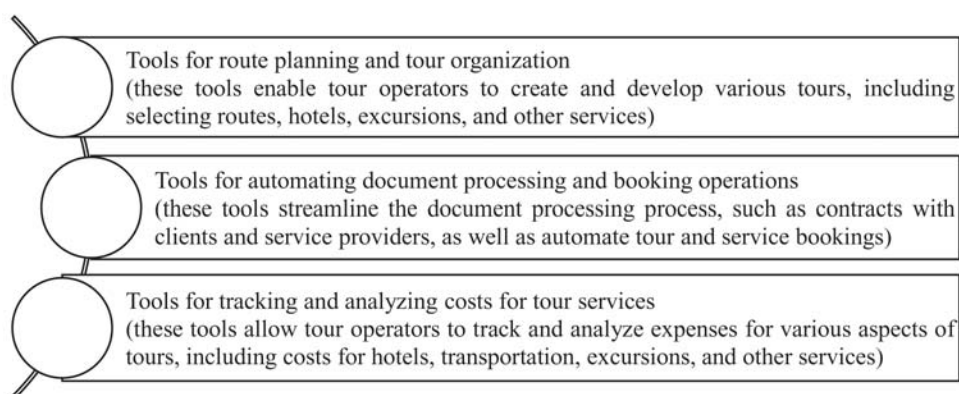

Figure 3. Digital tools shaping tour operator management and monitoring systems

Source: formed based on [1; 3].

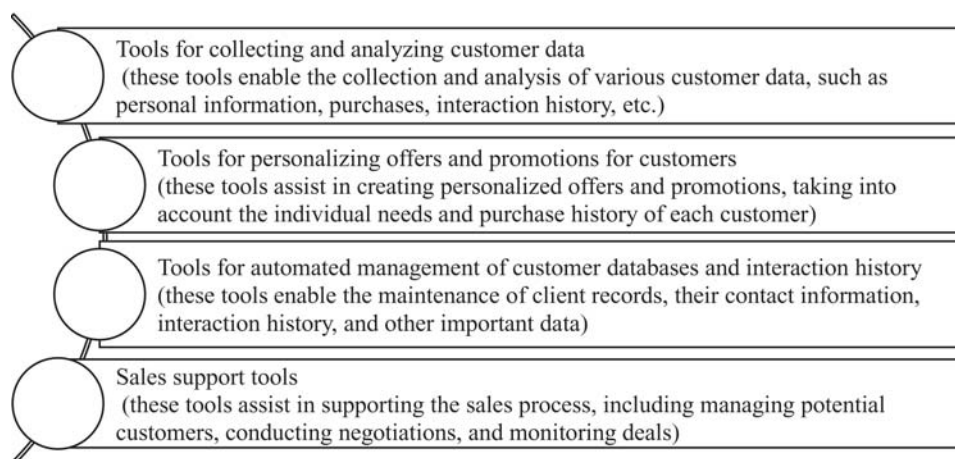

Figure 4. Digital tools shaping Customer Relationship Management (CRM) systems for tourism enterprises

Source: formed based on [3; 5–6].

the outlined digital tools for tourism enterprise efficiency management in more detail.

So, hotel and accommodation management systems are digital tools aimed at efficiently managing hotels or other lodging establishments (such as motels, guesthouses, apartments, etc.). Among such tools (see Figure 2) are: booking and guest service management tools; automated management tools for available rooms and reserved accommodations; tools for analyzing and forecasting accommodation demand; integration tools with other systems.

The outlined tools are aimed at improving the efficiency of hotel or accommodation management by ensuring high-quality guest service and overall increasing business profitability.

Systems for managing and monitoring tour operator activities are digital tools aimed at automating and optimizing various aspects of tour operator company operations. Among such tools (see Figure 3) are: tools for

route planning and tour organization (enabling tour operators to create and develop various tours [3]); tools for automating document processing and booking operations (simplifying the document processing process [1]); tools for tracking and analyzing costs for tour services (allowing tour operators to track and analyze expenses [1]).

These tools help tour operator companies enhance their efficiency by automating and optimizing various business processes that occur within their operations and influence the formation of revenues and expenses.

Customer Relationship Management (CRM) systems are digital tools aimed at organizing and maintaining interaction with customers of tourism enterprises.

Among such tools (see Figure 4) are: tools for collecting and analyzing customer data; tools for personalizing offers and promotions for customers; tools for automated

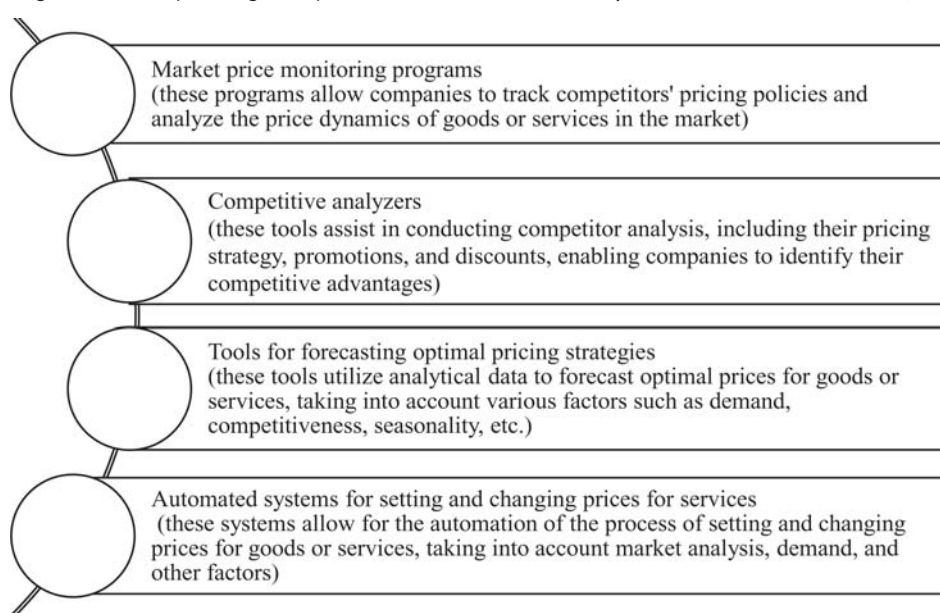

Figure 5. Digital tools shaping price analysis and optimization systems for tourism enterprises

Source: formed based on [4; 5].

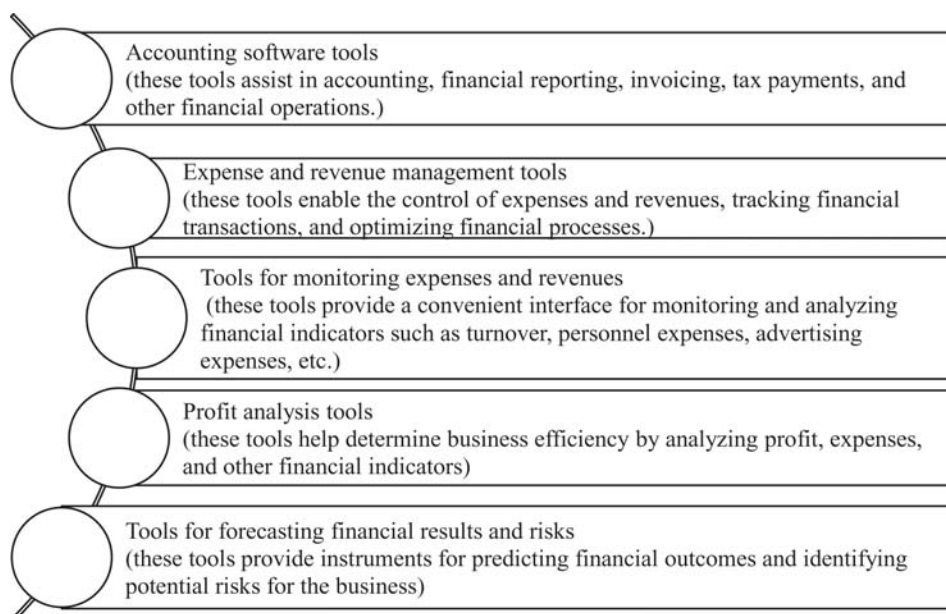

Figure 6. Digital tools shaping financial management systems for tourism enterprises

Source: formed based on [3; 5—6].

management of customer databases and interaction history; sales support tools (specifically those that facilitate managing potential customers, conducting negotiations, and monitoring deals).

CRM systems play a crucial role in ensuring effective customer interaction, improving customer service, and enhancing customer satisfaction levels, as they help manage customer databases more efficiently and understand the needs and preferences of customers (based on continuous monitoring of their changes).

Price analysis and optimization systems for tourism enterprises are digital tools aimed at analyzing and managing prices for the goods or services of a company to enhance competitiveness and profitability.

Among such tools (see Figure 5) are: market price monitoring programs, competitive analyzers (specifically

those providing analysis of competitors' pricing strategies, promotions, and discounts to the extent permitted by businesses to determine their competitive advantages), tools for forecasting optimal pricing strategies, automated systems for setting and adjusting prices for services based on market analysis, demand, and other factors.

The utilization of the aforementioned digital tools allows tourism enterprises to adjust their efficiency through flexible pricing policies and profitability optimization (based on continuous monitoring of its changes [4]), thus enhancing competitiveness in the market.

Financial management systems for tourism enterprises are digital tools and software solutions aimed at efficiently managing finances and accounting operations within the tourism industry.

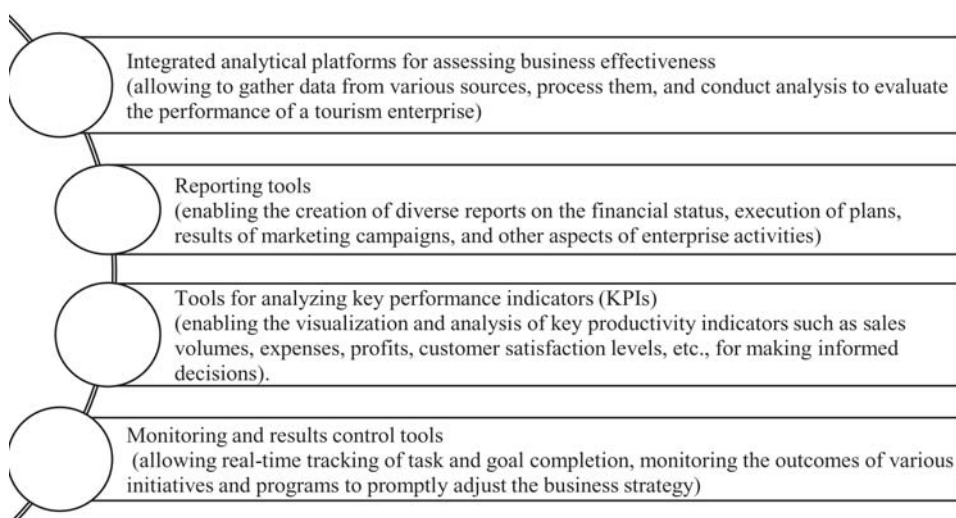

Figure 7. Digital tools shaping the systems of analysis and reporting for a tourism enterprise

Source: formed based on [3—5].

These tools perform various functions to ensure efficient management of tourism businesses based on (see Figure 6): accounting software, expense and revenue management tools, monitoring tools for expenses and revenues, profit analysis tools, and tools for forecasting financial results and risks.

The use of the above digital tools allows tourism enterprises to achieve effective financial management and determine development strategies based on continuous monitoring of changes in financial data and actual performance.

Systems for analysis and reporting in tourism enterprises are digital tools and software solutions aimed at collecting, analyzing, and visualizing data about the company's activities to make informed management decisions and prepare reports.

Among such tools (as shown in Figure 7): integrated analytical platforms for assessing business performance (which may include forecasting tools, scenario modeling, and trend identification), reporting tools, key performance indicators tools, and tools for monitoring and controlling results.

The implementation of such systems allows tourism enterprises to effectively analyze and manage their performance (based on monitoring decision implementation and generating summarized information necessary for further performance evaluation), thereby ensuring the implementation of management actions that contribute to comprehensive efficiency improvement.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

By the provisions stated, it is evident that digital tools in managing the efficiency of tourism enterprises serve as the foundation for continuous improvement of their performance based on scientifically grounded decisions, which are shaped by:

1. Continuous monitoring of changes in the results of the tourism enterprise's operations (thereby facilitating the process of developing/adapting performance indicators and setting goals to enhance efficiency).

2. Flexible adjustment of the effectiveness of the tourism enterprise's operations and its departments (thereby facilitating the process of implementing changes in actual performance within the enterprise, comparing it with efficiency goals, and identifying reserves for its growth).

3. Implementation of managerial actions involving the adoption of informed decisions aimed at enhancing operational efficiency.

4. Continuous monitoring of the implementation status of decisions and the compilation of comprehensive information necessary for further assessing the efficiency of enterprise activities.

Indeed, digital tools are changing the approach to managing the efficiency of tourism enterprises by adhering to the principle of comprehensiveness, which forms the basis for ensuring the development of activities that will lead to a sustainable increase in the positive difference between revenue and expenses. At the same time, the prospects for further research lie in exploring

the format and overall impact of the principle of comprehensiveness in managing the efficiency of tourism enterprises.

Література:

1. Bannikov V., Lobunets T., Buriak I., Maslyhan, O., Shevchuk, L. On the Question of the Role of Project Management in the Digital Transformation of Small and Medium-Sized Businesses: Essence and Innovative Potential. *Amaz. Investig.* 2022. Vol. 11, 334—343.

2. Капліна Т. В., Столярчук В. М., Малюк Л. П., Капліна А. С. Інноваційні технології в готельному господарстві: основи теорії: навчальний посібник. Полтава: ПУЕТ, 2018. 357 с.

3. Mashika Hanna, Zelic Victoria, Kiziun Alla, Maslyhan Roman et al. Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects: монографія / authors team: Odesa: KUPRIENKO SV, 2023ю 131 с. (Series "Scientific environment of modern man"; No23).

4. Мешко Н. П., Гвоздева А. Є. Особливості забезпечення ефективності управління попитом в туристичному бізнесі. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6645> (дата звернення: 20.03.2024).

5. Оболенцева Л.В., Александрова С.А., Петренко К.О. Проблеми та перспективи формування туристського іміджу України як важливої складової розвитку туризму та економіки держави. *Міжнародний науковий журнал*. 2016. № 1. С. 72—76.

6. Єсіпова К.А. Методика оцінки ефективності бізнес-процесів туристичних підприємств. *Вісник КНТЕУ*. 2012. №. 2. С. 46—58.

References:

1. Bannikov, V., Lobunets, T., Buriak, I., Maslyhan, O. and Shevchuk, L. (2022), "On the Question of the Role of Project Management in the Digital Transformation of Small and Medium-Sized Businesses: Essence and Innovative Potential", *Amaz. Investig.*, vol. 11, 334—343.

2. Kaplina, T. V., Stolyarchuk, V. M., Malyuk, L. P. and Kaplina, A. S. (2018), *Innovatsiyni tekhnolohiyi v hotel'nomu hospodarstvi: osnovy teoriiyi* [Innovative technologies in the hotel industry: the basics of theory]. PUET. Poltava, Ukraine.

3. Mashika, H., Zelic, V. Kiziun, A. and Maslyhan, R. (2023), *Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects*, KUPRIENKO SV., Odesa, Ukraine.

4. Meshko, N.P. and Gvozdeva, A.E. (2018), "Peculiarities of ensuring the effectiveness of demand management in the tourism business", *Efektivna ekonomika*, vol. 11, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6645> (Accessed: 20.03.2024).

5. Obolentseva, L.V., Aleksandrova, S.A. and Petrenko, K.O. (2016), "Problems and prospects of forming the tourist image of Ukraine as an important component of the development of tourism and the economy of the state", *Mezhdunarodnyy nauchnyy zhurnal*, vol. 1, pp. 72—76.

6. Yesipova, K.A. (2012), "Methodology for assessing the effectiveness of business processes of tourist enterprises", *Bulletin of KNTEU*, vol. 2, pp. 46—58.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2024 р.

A. Ibayev,

Doctoral student, Azerbaijan State Oil and Industry University (ASOIU) Baku, Azerbaijan Republic

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0008-7245-2256>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.173

THE ROLE OF MARKETING IN INCREASING THE COMPETITIVENESS OF MANUFACTURING INDUSTRY ENTERPRISES IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS

A. A. Ібаєв,

докторант, Азербайджанський державний університет нафти та промисловості, Баку, Азербайджанська Республіка

РОЛЬ МАРКЕТИНГУ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ОБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

The article examines the role of marketing services in increasing the competitiveness of enterprises in the manufacturing industry. In addition, the article notes the need to study international experience in improving the competitiveness of enterprises in the manufacturing industry. The article shows that with the support of the correct economic policy, it is possible to ensure the rapid economic development of the country's manufacturing industry. Based on the analysis, it was found that it is possible to ensure the sustainable economic development of manufacturing enterprises. To do this, it is only necessary to develop programs for the introduction of modern innovations in the manufacturing industry.

The analysis shows that the economic policy used for the development of the manufacturing industry in the post-Soviet countries gives positive results. The expansion of the sphere of activity of enterprises of the manufacturing industry based on innovations in the Republic of Azerbaijan by region can stimulate the growth of the country's economic development in terms of GDP.

Based on the analysis, the article concludes that the role of effective marketing policy in increasing the competitiveness of enterprises in the manufacturing industry is higher. At the same time, the proper use of the country's innovative potential makes it possible to increase the competitiveness of enterprises in the manufacturing industry. The role of small and medium-sized businesses in ensuring the activities of manufacturing industry enterprises in the regions of the Republic of Azerbaijan is very high. That is why it is necessary to expand the activities of private companies operating in the industrial sector at the expense of local and foreign investments.

The article also notes that the use of modern innovative technologies to increase the competitiveness of enterprises in the manufacturing industry in the Republic of Azerbaijan can give positive results. The formation and development of an innovative economic system in the Republic of Azerbaijan will also increase the export opportunities of products produced by industrial enterprises.

Based on the analysis carried out in the article, it was found that the formation and development of the digital economy in the Republic of Azerbaijan will lead to the expansion of the activities of the production and services sector.

The integration of the manufacturing industry of the country into the global market of electronic services can lead to the development of industrial enterprises in the country. The article also noted that it is necessary to strengthen state support in increasing the volume of exports of products produced by enterprises of the manufacturing industry in the Republic of Azerbaijan.

Based on the analysis carried out, the article identified existing problems in the direction of the development of manufacturing industry enterprises in the Republic of Azerbaijan, put forward proposals and recommendations for their elimination.

У статті досліджено роль маркетингових служб у підвищенні конкурентоспроможності підприємств обробної промисловості. Крім того, у статті зазначено про необхідність вивчення світового досвіду підвищення конкурентоспроможності підприємств обробної промисловості. У статті показано, що за підтримки правильної економічної політики можна забезпечити швидкий економічний розвиток обробної промисловості країни. На основі проведеного аналізу встановлено можливість забезпечення сталого економічного розвитку виробничих підприємств. Для цього необхідно лише розробити програми впровадження сучасних інновацій у виробничу промисловість.

Аналіз показує, що економічна політика розвитку промисловості в пострадянських країнах дає позитивні результати. Розширення сфери діяльності підприємств обробної промисловості на основі інновацій в Азербайджанській Республіці за регіонами може стимулювати зростання економічного розвитку країни в обсязі ВВП.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що роль ефективної маркетингової політики у підвищенні конкурентоспроможності підприємств обробної промисловості є вищою. Водночас грамотне використання інноваційного потенціалу країни дає змогу підвищити конкурентоспроможність підприємств обробної промисловості. Роль малого і середнього бізнесу в забезпеченні діяльності підприємств обробної промисловості в регіонах Азербайджанської Республіки дуже висока. Тому необхідно розширювати діяльність приватних компаній, що працюють у промисловому секторі, за рахунок місцевих та іноземних інвестицій.

У статті також зазначається, що використання сучасних інноваційних технологій для підвищення конкурентоспроможності підприємств обробної промисловості Азербайджанської Республіки може дати позитивні результати. Формування та розвиток інноваційної економічної системи в Азербайджанській Республіці також збільшить експортні можливості продукції, що випускається промисловими підприємствами.

На основі аналізу, проведеного в статті, було встановлено, що формування та розвиток цифрової економіки в Азербайджанській Республіці призведе до розширення діяльності сфери виробництва та послуг.

Інтеграція обробної промисловості країни у світовий ринок електронних послуг може призвести до розвитку промислових підприємств. У статті також зазначено, що необхідно посилити державну підтримку в збільшенні обсягів експорту продукції, виробленої підприємствами обробної промисловості Азербайджанської Республіки.

На основі проведеного аналізу в статті виявлено існуючі проблеми в напрямі розвитку підприємств обробної промисловості в Азербайджанській Республіці, висунуті пропозиції та рекомендації щодо їх усунення.

Key words: investment, marketing, enterprise, development, regulation, national economy, competitiveness.

Ключові слова: інвестиції, маркетинг, підприємство, розвиток, регулювання, національна економіка, конкурентоспроможність.

INTRODUCTION

The Republic of Azerbaijan's socio-economic development is greatly influenced by the development of the manufacturing industry as a sphere of economic activity. In the Republic of Azerbaijan, the manufacturing industry, which includes oil refining, has an ancient history, is an important aspect of its economy. The manufacturing industry, like all industries, performs a leading function in meeting the needs of the population for these products, playing a significant role in the socio-economic development of the country and the expansion of economic ties in international trade.

In the Republic of Azerbaijan, enterprises of the manufacturing industry carry out marketing activities for the purpose of their development, taking into account the main objectives of the state strategy. Marketing activities at oil refineries are also the main factor contributing to their development [5]. With the growth of the national economy and a special share in Azerbaijan state policy, SOCAR, which has sufficient authority in the international arena, plays an important role in the implementation of the state's oil strategy. SOCAR carries out various projects and operations in various countries in accordance with the economic interests of the Azerbaijani state. Projects that

were implemented jointly with Georgia and Turkey can be cited as an example. The fact that SOCAR is subordinate to the state is also an important issue. In light of the mentioned activities, SOCAR has also been engaged in marketing and sales for almost 30 years. SOCAR is expanding business relations with a number of countries around the world. In recent years, SOCAR has been constantly distinguished by successful business projects. The decline in oil prices on the world market has set SOCAR the task of implementing a specific action plan.

As the main oil company in the country, SOCAR was able to get more financing by building its activities on the principles of maximum efficiency. This system, built through the power of marketing operations, will further enhance the economic power of the enterprise. In the Republic of Azerbaijan, more than 80% of the population's demand for manufacturing and light industry products is met by imported goods from foreign countries. In this regard, it is necessary to assess the potential for independent development of the manufacturing and light industries. In the near future, these processes will play an important role in improving the efficiency of marketing operations [6]. To this end, the expansion of the sphere of activity of enterprises of the processing industry has important theoretical and practical significance in marketing operations.

ANALYSIS OF RECENT PUBLICATIONS ON THIS TOPIC

In recent years, competitiveness between all sectors of the national economy of developed countries has been growing. In this regard, in Azerbaijan, as in other post-soviet countries, measures are being taken to ensure the preservation of macroeconomic stability and the development of a competitive environment. Creating favorable conditions for attracting local and foreign investments in the manufacturing industry in the Republic of Azerbaijan, improving the activities of national economic sectors are among the main priorities. In order to ensure healthy competition, the state, based on the correct principles of economic regulation, must ensure an improvement in the business climate and bring the national legislative framework in line with the requirements of the International Trading System. K.N.Abdullaev in his research, showed that the development of the digital economy has a positive impact on the development of sectors of the national economy, including industrial ones [1]. I.M.Akimova in its article notes that marketing strategy plays an important role in increasing the competitiveness of enterprises in the manufacturing industry [3]. Apparently, in order to achieve its goal, the state takes as a basis the regulation of the activities of sectors of the national economy to ensure healthy competition in the current conditions.

The main directions in the Republic of Azerbaijan are considered to be the modernization of the oil and gas and petrochemical industries and the development of the non-oil industry, as well as the expansion of the use of alternative and renewable energy sources. One of the main factors in increasing the effectiveness of marketing activities of manufacturing enterprises in the Republic of Azerbaijan is strategic marketing. The purpose of strategic

marketing is to predict market strategies, improve the quality of products, and gain competitive advantages of enterprises based on the preparation of competition standards. Thus, in strategic marketing, along with these measures, the strengths and weaknesses of the enterprise should be studied [2].

Research shows that it is quite difficult to define the concept of competitiveness by any specific parameters. In a market economy, its competitiveness should be determined, first of all, taking into account consumer feedback [7].

The formation of a marketing strategy for manufacturing enterprises is one of the main factors in improving the efficiency of the enterprise. To do this, first of all, a number of effective models are used in strategic marketing planning. Within the framework of these models, an enterprise can determine its capabilities, products, competitors, as well as other areas of activity, depending on the specific situation. I.L.Akulich noted that marketing communications are a key factor in expanding the economic activity of enterprises [4]. P.Kotler in his scientific articles, he noted that econometric mathematical methods play an important role in marketing activities [7]. Manufacturing industrial enterprises not only operate in the market, but also develop relationships with a large number of partners. At this time, they are trying to sell their products in any way. Therefore, they invest in economic development. These investments are diverse.

Thus, it can be said that the creation of marketing services at a manufacturing enterprises requires changes to the organizational structure of management services. The organizational marketing service must report directly to the director of the enterprise, which indicates its independence from other departments and ensures an objective assessment of the company's activities when forming the marketing policy of the enterprise. Although the marketing service at manufacturing enterprises does not depend on the departments of the enterprise in its activities, it must necessarily work with them in cooperation [3]. Industrial marketing can be described as a set of all activities related to the sale of goods on the industrial market. In order to implement industrial marketing in practice, it is necessary to make a transition at the enterprise in accordance with market requirements. This is a higher step in the activity of an industrial enterprise towards the market. Its essence is to determine the final result related to meeting market demand and customer expectations.

STATEMENT OF THE MAIN MATERIAL

Research shows that a distinctive feature of industrial marketing from consumer marketing is that the object of its attention is goods of any level of processing, from raw materials to finished products.

The analysis of the company's development opportunities in the market is carried out on the basis of the activities of the markets in which the company participates or can carry out marketing activities. Thus, the main purpose of the analysis of marketing activities is to identify the capabilities of the company to present its products well on the market. The conducted analysis makes it possible to identify problems and shortcomings

Table 1. The changing dynamics in the number of manufacturing enterprises in the Republic of Azerbaijan in recent years

Years	2019	2020	2021	2022
General	2330	2515	2777	3130
State	124	117	110	103
Non-state	2206	2398	2667	3027

Source: www.stat.gov.az / Industry of Azerbaijan (Statistical yearbook 2023).

Table 2. Dynamic indicators of GDP and the cost of products of the manufacturing industry in the Republic of Azerbaijan in recent years

Years	The cost of products of the manufacturing industry, billion USD (X)	Gross Domestic Product (GDP), billion USD (Y)
2019	6,93	48,17
2020	6,96	42,7
2021	9,3	54,8
2022	10,6	78,7

Source: www.stat.gov.az / Industry of Azerbaijan (Statistical yearbook 2023).

existing at the processing enterprise, to ensure the prospects of the company's activities. Analysis of various components of marketing (product range, methods of its implementation, distribution by territory, advertising tools, etc.) its analysis allows to determine a marketing strategy. The information necessary for the analysis of marketing services is collected during marketing research, market research, benchmarking and other processes [6].

Our research shows that in a market economy, marketing activities at processing industry enterprises perform the function of matching supply and demand in the market. With the help of marketing research, manufacturers study the desires and needs of consumers in the decision-making process, checking their compliance with the capabilities and goals of enterprises. All this has a direct impact on the development of enterprises, increasing their competitiveness [5].

If we analyze the changing

dynamics in the number of manufacturing enterprises in the Republic of Azerbaijan in recent years, we will see that in 2019 the total number of manufacturing enterprises in the country amounted to 2330 (Table 1). 124 of them belonged to the public sector and 2206 belonged to the non-state sector. Compared to 2021, the number of manufacturing enterprises increased to 3130 in 2022. And the number of non-state enterprises has increased to 3027. The main reason for these processes is the continuation of the successful economic policy pursued by the state to develop the industrial sector of Azerbaijan.

In recent years, there has also been a trend in the Republic of Azerbaijan towards a significant increase in statistical indicators in terms of GDP and the cost of products of the manufacturing industry. For example, in the Republic of Azerbaijan, GDP in 2019 amounted to 48,17 billion USD, but in 2022 this figure increased to 78,7 billion USD (Table 2). The value of the produced products of the manufacturing industry throughout the country in 2019 amounted to 6,93 billion USD. In 2022 this figure increased to 10,6 billion USD. The analysis shows that the development of national economic spheres has a significant impact on the GDP growth of the Republic of Azerbaijan.

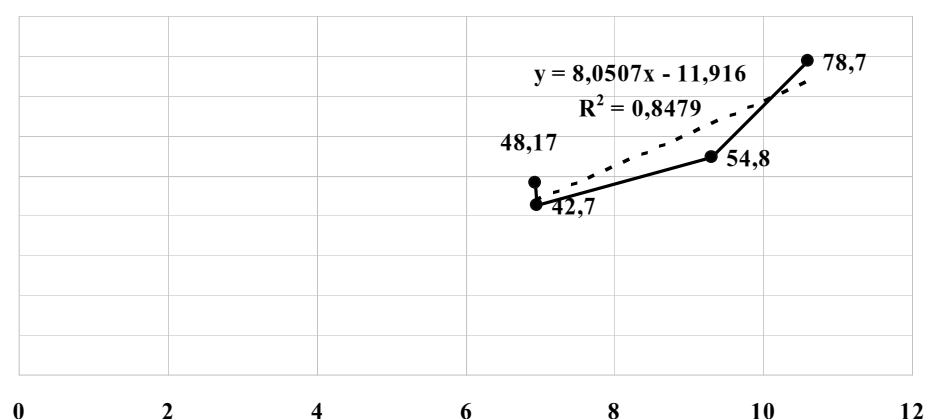
We can determine a determination and correlation relationship between the GDP of the Republic of Azerbaijan and cost of manufacturing production. As can be seen from graph 1, the relationship between both indicators is expressed by the regression equation $Y = 8,0507x - 11,916$. The coefficient of determination is $R^2 = 0.8479$. The correlation coefficient is $R = 0.92$ according to the conducted report. This also indicates a fairly high correlation between both indicators on the Cheddock scale.

It should be noted that using the data in Table 2 and Graph 1, we can determine the coefficient of elasticity, which determines the percentage change in the relationship between the GDP of the Republic of Azerbaijan and the cost of manufacturing products of the processing industry. At this time, we can get the following indicators.

$$E = \frac{k_1 \bar{x}_1}{\bar{y}} = \frac{8.0507 \cdot 8.44}{56} = 1.21 \quad (1).$$

Based on the elasticity coefficient $E = 1.21$, it can be said that an increase in the cost of manufacturing processing industry products by 1% in the Republic of Azerbaijan leads to an increase in GDP by 1.21% (1).

Advertising activities are of particular importance in the management of the oil refining market in the Republic of Azerbaijan. Therefore, special attention should be paid to the preparation of advertising services so that the result of advertising services is also effective. The activities of advertising managers play an important role here. By establishing effective trade relations, it is possible to

Graph 1. The relationship between the volume of GDP registered in the Republic of Azerbaijan in recent years and the cost of manufacturing production

Source: based on data (Table 2) compiled as a result of calculation based on the MS Excell 2021 software package.

expand exports. The basis for expanding trade relations is advertising. The essence of advertising is that with the help of advertising in the media, you can influence customers. Entrepreneurs and manufacturers must ensure the effective use of advertising, fully aware of the importance of advertising. Thus, by implementing an advertising service, you can achieve the most successful result in the commodity market, developing trade turnover and commercial activities. Internationally, the power and importance of advertising services in the world is well known. Advertising is also of great importance both in the foreign and domestic markets, and in creating a competitive environment among consumers [4]. Research shows that the advantage of advertising services in manufacturing enterprises causes people to be interested in buying a particular products. Thus, by influencing people, advertising creates a demand for them to buy certain goods. In addition, advertising services are used to form people's requests and tastes. It involves the continuous organization of production, being part of the services market [6].

CONCLUSIONS

Thus, the market for petroleum products in the Republic of Azerbaijan is developing more dynamically. The object of the market is considered to be petroleum products, and the subjects are market participants. In Azerbaijan, increased competition between enterprises and the struggle for sales markets have become more widespread [2]. Research shows that improving the efficiency of the oil products sales system in Azerbaijan for marketing services, consumer requirements and the interests of the state as a whole ensure the development of the company in market conditions.

Due to the increased processes of competition for the markets of oil and gas products by manufacturing enterprises in Azerbaijan, it is possible to increase sales in this area through marketing services.

Decision-making on all parameters of marketing activities at manufacturing enterprises depends on marketing research. The importance of studying and using the marketing concept in the management of production and service enterprises is significant. The experience of economically developed countries shows that the use of marketing services makes it possible to increase the efficiency of an enterprise's production activities [5].

The functions of marketing in the management of the petroleum products market include planning the price level, determining the tactics of using prices, etc. The activity of a marketing expert in the market should aim to increase the profitability of the company's products and production process by maximizing profits, increasing the company's market share and attracting new customers [6].

When developing marketing strategies, it is necessary to take into account the level of development of countries. Companies should develop a competitive policy for the domestic market. Marketing research shows that there are several conditions for the success of product sales in the market. First of all, the products must meet the consumer's requirements better than all other products. In addition, the products offered should be offered at a lower price and have a higher quality. An enterprise offering a product

to the market must professionally carry out all stages of marketing services.

In general, the development of the manufacturing industry in the Republic of Azerbaijan requires the continuation of economic policy at the state level. To this end, it is necessary to continue stimulating measures at the state level to attract local and foreign investments for the development of manufacturing industry enterprises in the regions. In addition, the main priority should be the introduction of modern innovative technologies at enterprises of the manufacturing industry [5].

Література:

1. Abdullayev K.N. and etc. Regulation of the Digital Economy in Modern Condition of Competitiveness. "WSEAS Transactions on Business and Economics". — New Jersey.: WSEAS publ. house, 2022, № 19, pp.1289—1295.
2. Abdullayev K.N. and etc. The role of Creative Potential in the Project Management Process for the Implementation of the Company's Strategies. Review of Economics and Finance, -London.: Finance publ. house, 2022, №20, pp. 255—262.
3. Акимова, И.М. Промышленный маркетинг. — Киев: Знання, — 2001. — 294 с.
4. Акулич, И.Л. Основы маркетинга, — Минск: БГЭУ, — 2015. 538 с.
5. Ibayev, A.A. Marketing Features of Renewable Energy in the Manufacturing Industry, "New Era International Journal Of Interdisciplinary Social Researches", Istanbul, New Era publ. house, 2020. № 5, pp.1—11.
6. Ibayev, A.A. Opportunities To Apply World Experience In Marketing Strategies, Atlas International Journal On Social Sciences // Budapest, Hungary: "International Congress on social Sciences", Budapest.: Science, 2020. № 7, — pp.16—22.
7. Kotler, P. Marketing, Management, Baku, "Economy University" publ. house, 2008, pp.19—26.

References:

1. Abdullayev, K.N. (2022), "Regulation of the Digital Economy in Modern Condition of Competitiveness", WSEAS Transactions on Business and Economics, vol. 19, pp.1289—1295.
2. Abdullayev, K.N. (2022), "The role of Creative Potential in the Project Management Process for the Implementation of the Company's Strategies", Review of Economics and Finance, vol. 20, pp. 255—262.
3. Akimova, I.M. (2001), Promishlenniy marketing [Industrial marketing], Znaniya, Kyiv, Ukraine.
4. Akulich, I.L. (2015), Osnovi marketinga [The basics of marketing], BGEU, Minsk, Belarussia.
5. Ibayev, A.A. (2020), "Marketing Features of Renewable Energy in the Manufacturing Industry", New Era International Journal of Interdisciplinary Social Researches, vol. 5, pp. 1—11.
6. Ibayev, A.A. (2020), "Opportunities To Apply World Experience In Marketing Strategies, Atlas International Journal On Social Sciences", International Congress on social Sciences, vol. 7, pp.16—22.
7. Kotler P. (2008), Marketing, management, Economy University, Baku, Azerbaijan.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

М. Д. Абрамов,
аспірант, Український державний університет науки і технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-7311-5474>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.178

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В КРАЇНІ

М. Abramov,
Postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technologies

INTEGRAL ASSESSMENT OF ECONOMIC SECURITY LEVEL OF INSURANCE COMPANIES IN MODERN CONDITIONS OF MILITARY STATE IN THE COUNTRY

У статті запропоновано методику оцінювання стану економічної безпеки страхових компаній із застосуванням інтегрального показника. У статті узагальнено структуру функціональних складових економічної безпеки страхових компаній, що дозволяє максимально ефективно проводити діагностику стану та рівня економічної безпеки за групами показників, враховуючи специфіку та спеціалізацію діяльності страхових компаній. Запропоновано для обчислення інтегрального показника економічної безпеки страхових компаній використовувати метод лінійної згортки, математичний підхід, який полягає у ваговому об'єднанні різних функціональних складових з метою отримання загального інтегрального показника. Встановлено діапазони значень для кожного рівня економічної безпеки, які відповідають інтервалам значень інтегрального показника, що дозволить керівництву страхових компаній оцінити фінансову стійкість та ризики, пов'язані з їх діяльністю та прийняти відповідні стратегічні рішення для забезпечення стабільності та розвитку бізнесу.

The article proposes a methodology for assessing the state of economic security of insurance companies using an integral indicator. It generalizes the structure of the functional components of economic security of insurance companies, allowing for the effective diagnosis of the state and level of economic security based on indicator groups, considering the specificity and specialization of insurance companies' activities.

The article suggests using the linear convolution method for calculating the integral indicator of economic security of insurance companies. This mathematical approach involves the weighted combination of different functional components to obtain a comprehensive integral indicator. It establishes ranges of values for each level of economic security corresponding to intervals of values of the integral indicator. This will enable insurance company management to assess financial stability and risks associated with their activities and make appropriate strategic decisions to ensure stability and business development.

Additionally, the proposed methodology aims to provide insurance company management with a comprehensive tool for evaluating financial stability and risk management strategies. By incorporating a range of indicators and utilizing the linear convolution method, the approach facilitates a nuanced understanding of economic security levels. This enables decision-makers to tailor strategic initiatives effectively, ensuring not only stability but also fostering sustainable growth within the insurance sector.

Furthermore, in the context of a military state, the assessment of economic security becomes paramount for insurance companies. The volatile nature of such environments can significantly impact the financial stability and operations of insurance firms. Therefore, the proposed methodology provides a crucial framework for navigating these challenging conditions. By systematically evaluating the economic security level through an integral indicator, insurance company management can identify vulnerabilities, anticipate potential risks associated with the military state, and implement proactive measures to mitigate them.

Ключові слова: економічна безпека, страховий ринок, страхові компанії, воєнний стан, функціональні складові економічної безпеки, оцінка рівня економічної безпеки, інтегральний показник економічної безпеки.

Key words: economic security, insurance market, insurance companies, military state, functional components of economic security, assessment of economic security level, integral indicator of economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах, коли страхові компанії стикаються з різноманітними фінансовими та економічними викликами, важливість забезпечення економічної безпеки стає надзвичайно актуальною. Однак, відсутність чітких методологій оцінки стану економічної безпеки страхових компаній може ускладнювати прийняття стратегічних рішень керівництвом.

Умови нестабільності, зокрема воєнний стан в країні, можуть суттєво підвищити ризики для страхових компаній, оскільки це час підвищеної небезпеки та непередбачуваності, відсутність чітких методів оцінки рівня економічної безпеки може призвести до недооцінки саме цих ризиків та недостатньої підготовки до впливу таких умов на фінансову стійкість страхових компаній. Тому виникає потреба в розробці або удосконаленні комплексної методології, яка б дозволяла об'єктивно оцінювати економічну безпеку страхових компаній, враховуючи їхню специфіку та потенційні ризики, зокрема в контексті воєнного стану. Використання методу лінійної згортки для розрахунку інтегрального показника економічної безпеки, дозволяє зважено поєднати функціональні складові, які відображають стан господарсько-економічної діяльності страхових компаній. Цей підхід дозволяє ефективно визначити рівень економічної безпеки на основі різноманітних показників, враховуючи особливості та специфіку діяльності страхових компаній.

Шляхом систематичної оцінки рівня економічної безпеки через інтегральний показник, керівництво страхових компаній може виявляти потенційні ризики та впроваджувати заходи для їх зменшення, сприяючи збереженню стійкості та успішності в умовах невизначеності та нестабільності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останнім часом вітчизняні вчені, такі як І.Г. Аберніхіна, В.В. Бобиль, Н.Ю. Гічова, Л.В. Гнилицька, Н.В. Зачосова, М.С. Клапків, В.С. Свірський, О.А. Топоркова, В.М. Фурман, С.В. Юдіна та інші, активно досліджують проблеми оцінки економічної безпеки страхових компаній. Проте, враховуючи сучасні особливості здійснення страхової діяльності в умовах воєнного стану, виникає необхідність в удосконаленні методичних підходів, які б дозволили систематично визначати динаміку рівня економічної безпеки страхових компаній, розглядаючи її як інтегральну характеристику, та встановлювати припустимі межі її коливань.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження методики оцінювання стану економічної безпеки страхових компаній в умовах воєнного стану в країні та визначення її важливості для забезпечення стійкості та успішності їхньої діяльності. Для досягнення цієї мети передбачається розгляд та використання методу лінійної згортки у розрахунку інтегрального показника економічної безпеки, а

Таблиця 1. Показники ринкової складової економічної безпеки страхової компанії

Показник	Формула розрахунку показника	Оптимальні значення показника
Частка ринку, %	Об'єм страхових послуг страхової компанії, тис. грн/Об'єм ринку страхових послуг, тис. грн	Відображає відносний обсяг страхових послуг, який контролюється страховою компанією, в порівнянні з загальним обсягом ринку страхових послуг.
Витратність страхової послуги, грн	Собівартість страхової послуги, тис. грн/Чисті зароблені страхові премії, тис. грн	Коефіцієнт є важливим для оцінки ефективності бізнесу страхової компанії. Чим нижче значення витратності страхових послуг, тим більше прибутку залишається у компанії після врахування витрат на надання послуг, що може свідчити про більшу ефективність операцій та конкурентоспроможність страхової компанії на ринку.
Рівень конкурентоспроможності, %	Фінансовий результат страхової компанії, тис. грн/ Загальний фінансовий результат страхових компаній в галузі, тис. грн	Відносна ефективність страхової компанії порівняно з іншими учасниками ринку.
Рівень збитковості страхової діяльності, %	Страхові виплати, тис. грн/Страхові платежі, тис. грн	Вказує на ефективність управління ризиками страхової компанії, де менший рівень збитковості свідчить про кращу управлінську стратегію.
Коефіцієнт забезпеченості страхових послуг, грн	Страхові резерви, тис. грн/Страхові платежі, тис. грн	Чим вище значення цього коефіцієнта, тим більше коштів зарезервовано для виплати страхових відшкодувань на одиницю страхових платежів, що може свідчити про фінансову стійкість та надійність страхової компанії.
Входження до міжнародної фінансової групи	Власники: іноземна корпоративна структура; фізична особа-нерезидент; резиденти України	- страхова компанія входить до міжнародної фінансової групи, з головним офісом у розвиненій країні, де іноземні власники мають контрольний пакет акцій; - страхова компанія входить до міжнародної фінансової групи, де іноземні власники володіють меншістю акцій; - страхова компанія входить до міжнародної фінансової групи, з головним офісом у країні, що розвивається; - страхова компанія не має іноземних власників.

Джерело: сформовано на основі [1—9].

також аналіз функціональних складових економічної безпеки та їх впливу на фінансову стійкість страхових компаній. Поставлені завдання включають уточнення структури функціональних складових економічної безпеки, а саме вибір тих показників які враховують особливості та специфіку діяльності страхових компаній, вибір методології оцінки рівня економічної безпеки, а також виявлення можливостей зменшення потенційних ризиків та підвищення стабільності діяльності страхових компаній.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Умови воєнного стану в Україні неминуче викликають серйозні перешкоди для нормального функціонування економічних систем, що може бути спричинене зниженням виробництва, зниженням споживчого попиту, перерозподілом ресурсів на військові потреби, а також загрозою для інфраструктури та економічної безпеки бізнесу. Нестабільність на фінансових ринках та загроза для економічної безпеки призводять до збільшення ризиків для страхових компаній та зменшення їхньої спроможності відшкодувати збитки. Врахо-

вуючи ризики, які супроводжують умови воєнного стану в країні, оцінка економічної безпеки та готовність страхових компаній до комплексної діагностики та забезпечення їх економічної безпеки стає актуальною та необхідною.

У сучасних умовах невизначеності, страхові компанії мають акцентувати увагу на гнучкому та інноваційному підході для досягнення стійкості та ефективності, що включає швидку реакцію на зміни в політиці, економіці та непередбачені ситуації, а також пошук нових можливостей для захисту інтересів клієнтів та збереження власної фінансової стабільності через розробку нових продуктів страхування та ефективне управління ризиками.

Страхові компанії на території України, у зв'язку з різноманітними економічними та фінансовими ризиками, що є характерними для конкурентних і розвиваючихся ринків, стикаються з труднощами, спричиненими частими змінами у нормативно-правовій базі, неповною об'єктивністю системи оцінки фінансового стану та відсутністю чіткої стратегії розвитку, що підсилює невизначеність економічної ситуації. З початком війни, в лютому 2022 року, страхові компанії

Таблиця 2. Показники фінансової складової економічної безпеки страхової компанії

Показник	Формула розрахунку показника	Оптимальні значення показника
Коефіцієнт абсолютної ліквідності, грн	Грошові кошти, тис. грн/Страхові зобов'язання, тис. грн	Високий рівень цього коефіцієнта вказує на те, що страхова компанія має достатньо грошових коштів для сплати страхових зобов'язань у випадку виникнення непередбачуваних ситуацій. Діапазон – 0,2-0,35, відображає високий рівень ліквідності, що забезпечує стабільність і надійність страхової компанії.
Коефіцієнт загальної платоспроможності, грн	Активи, тис. грн/Страхові зобов'язання, тис. грн	Коефіцієнт визначає загальну здатність страхової компанії виконати свої зобов'язання з використанням всіх своїх активів відносно страхових зобов'язань. Діапазон – ≥ 2 означає, що активи страхової компанії є принаймні вдвічі більшими за її страхові зобов'язання.
Коефіцієнт ліквідності страхових резервів, грн	Страхові резерви, тис. грн/Ліквідні активи, тис. грн	Коефіцієнт визначає, у якій мірі страхові резерви страхової компанії можуть бути перетворені на готівку в разі необхідності відшкодування страхових виплат. Високе значення цього коефіцієнта вказує на те, що компанія має достатньо ліквідних активів для виконання своїх зобов'язань. Діапазон – $>$.
Коефіцієнт страхового покриття, грн	Сума страхових резервів, тис. грн*Коефіцієнт ліквідності страхових резервів, %/Сума страхових виплат, тис. грн	Коефіцієнт визначає, у якій мірі страхові резерви компанії можуть відшкодувати величину страхових виплат. Високе значення цього коефіцієнта вказує на ефективне управління ризиками та стійкість страхової компанії. Діапазон – $>$.
Коефіцієнт автономії (фінансової незалежності), грн	Власний капітал, тис. грн/Валюта балансу, тис. грн	Коефіцієнт визначає ступінь фінансової незалежності страхової компанії, що вимірюється відношенням власного капіталу до загальних зобов'язань. Високе значення цього коефіцієнта свідчить про фінансову стабільність та незалежність компанії. Діапазон – $>0,5$.
Коефіцієнт фінансової стійкості, грн	Власний капітал, тис. грн+Довгострокові зобов'язання і забезпечення, тис. грн/Валюта балансу, тис. грн	Коефіцієнт визначає фінансову стійкість компанії, враховуючи власний капітал та довгострокові зобов'язання. Високе значення цього коефіцієнта свідчить про те, що страхова компанія має здатність ефективно управляти своїми фінансами і використовувати залучені кошти для подальшого розвитку та росту. Діапазон – 0,75-0,90.
Коефіцієнт перестраховування, грн	Сума страхових платежів, переданих у перестраховування, тис. грн/Сума валових страхових премій, тис. грн	Коефіцієнт є важливим показником для страхових компаній, оскільки він визначає пропорцію страхових ризиків, переданих у перестраховування, до загального обсягу валових страхових премій компанії. Низьке значення цього коефіцієнта може свідчити про ризиковану політику страхування. Діапазон – $<0,5$.
Коефіцієнт оборотності власного капіталу, грн	Чисті зароблені страхові премії, тис. грн/Середньорічну суму власного капіталу, тис. грн	Коефіцієнт вказує на ефективність використання власного капіталу страховою компанією для генерації чистих зароблених страхових премій. Високе значення цього коефіцієнта свідчить про успішне управління фінансами страхової компанії та здатність власного капіталу до генерації додаткового доходу. Діапазон – $>$.
Рентабельність страхової послуги, грн	Чистий прибуток, тис. грн/Сумарні витрати страхової компанії, тис. грн	Коефіцієнти визначають ефективність фінансової діяльності страхової компанії, генерацію прибутку та використання активів. Діапазон – $>$.
Рентабельність страхової діяльності, грн	Чистий прибуток, тис. грн/Страхові платежі, тис. грн	
Рентабельність активів, грн	Чистий прибуток, тис. грн/Середньорічна вартість активів, тис. грн	
Рентабельність інвестиційної діяльності, грн	Прибуток від інвестиційної діяльності, тис. грн/Страхові резерви, тис. грн	

Джерело: сформовано на основі [1—9].

почали відчувати значне скорочення фінансових надходжень, а збитки галузі страхування від військових дій можуть мати значний вплив на їхню діяльність у майбутньому. Ураховуючи ці фактори, важливо, щоб у всіх страхових компаній була довгострокова стратегія, спрямована на збереження та підтримку своїх клієнтів шляхом надання якісних та доступних страхових продуктів, що відповідають їхнім потребам у цей складний період.

Для оцінки рівня економічної безпеки страхових компаній, важливо використовувати методику розрахунку інтегрального показника економічної безпеки, яка включає аналіз різноманітних складових, що утворюють систему економічної безпеки. Цей підхід, який включає розраховані формули інтегрального показника, а також алгоритм процесу розрахунку та діапазон оцінки отриманих результатів, дозволяє здійснити комплексну оцінку загального рівня економічної безпеки страхових компаній, враховуючи специфіку їх діяльності,

сприяючи більш об'єктивному аналізу їхньої стійкості та надійності в умовах ринкової нестабільності.

Економічна безпека страхових компаній має різні функціональні складові: ринкову, фінансову, кадрову, політико-правову, соціально-психологічну, інформаційно-аналітичну та організаційну [5, с. 47]. Кожна з цих складових має велике значення для забезпечення стійкості та ефективності діяльності страхових компаній. Під час оцінки рівня економічної безпеки страхових компаній, який базується на даних статистичної та фінансово-економічної звітності, використовуються різні показники та критерії, які дозволяють оцінити стан кожної складової. Для систематизації та об'єднання цих показників використовується теорія "адитивної цінності", яка передбачає обчислення інтегрального показника економічної безпеки як суми значень окремих показників. Однак, у зв'язку з тим, що різні показники можуть мати різні одиниці вимірювання, виникає необхідність у нормалізації даних, це означає, що значення різних показників

Таблиця 3. Показники кадрової складової економічної безпеки страхової компанії

Показник	Формула розрахунку показника	Оптимальні значення показника
Забезпечення кадрами	Кількість наявних працівників, задіяних в роботі, чол/Кількість необхідних працівників, чол	Коефіцієнт визначає співвідношення між кількістю наявних працівників, які задіяні в роботі, та кількістю необхідних працівників. Оптимальне значення цього коефіцієнта – 1,00, що вказує на те, що страхова компанія має належну кількість працівників для ефективного функціонування.
Плинність персоналу, %	Кількість звільнених, чол/Середньооблікова чисельність, чол	Коефіцієнт визначає відсоток працівників страхової компанії, які звільнилися протягом певного періоду, відносно середньооблікової чисельності персоналу. Низьке значення плинності персоналу (не вище 4,00%) вказує на стабільність кадрового складу та ефективне управління персоналом.
Стабільність, стаж роботи, рік	Загальна сума років роботи в компанії всього персоналу, роки/Середньооблікова чисельність персоналу, чол	Коефіцієнт визначає середній стаж роботи працівників в страховій компанії, відносно середньооблікової чисельності персоналу. Значення цього коефіцієнта повинно бути більшим за нуль, щоб свідчити про стабільність та досвід роботи персоналу в компанії.
Рівень дисципліни	Неявки на роботу, людино-дні/Середньооблікову чисельність працівників, чол	Коефіцієнт визначає відношення кількості неявок на роботу до середньооблікової чисельності працівників. Низьке значення цього коефіцієнта вказує на високий рівень дисципліни серед працівників страхової компанії.

Джерело: сформовано на основі [1–9].

потрібно звести до одного діапазону значень щоб їх можна було порівняти та об'єднати. Такий підхід дозволяє забезпечити об'єктивність та порівнянність результатів при оцінці економічної безпеки і враховує комплексність та множинність факторів, що впливають на діяльність страхових компаній [2, с. 137].

Процес формування та оцінки економічної безпеки страхових компаній, включає наступні етапи:

1. Перший етап. Формування множини показників, які відображають різні аспекти діяльності страхових компаній і мають своє значення для загальної оцінки їхньої економічної безпеки.

2. Другий етап. Визначення порогових та фактичних значень показників. Порогові значення вказують на мінімально прийнятний рівень безпеки для кожного показника, тоді як фактичні значення є результатом вимірювання цих показників для конкретної страхової компанії.

3. Третій етап. Нормалізація множини показників. Цей етап полягає в перетворенні фактичних значень показників таким чином, щоб їх можна було ефективно порівняти між собою.

4. Четвертий етап. Визначення питомої ваги показників у структурі функціональної складової економічної безпеки страхової компанії. Це важливий етап, оскільки деякі показники можуть мати більший вплив на економічну безпеку страхової компанії, ніж інші, а отже їх вага в інтегральному показнику повинна відображати їх значимість. Обґрунтування питомої ваги кожного показника повинно базуватися на ретельному аналізі та експертній оцінці, щоб допомогти ідентифікувати ключові аспекти діяльності страхової компанії, їх взаємозв'язок та важливість для економічної безпеки.

5. П'ятий етап. Розрахунок інтегрального показника, який враховує всі аспекти економічної безпеки стра-

хової компанії на основі нормалізованих значень показників та їх вагових коефіцієнтів.

Ринкова складова економічної безпеки страхової компанії визначається її здатністю ефективно функціонувати на ринку страхових послуг, утримувати та розвивати свою частку ринку, а також пристосовуватися до змін у конкурентному середовищі (Табл. 1).

Фінансова складова економічної безпеки важлива для будь-якої страхової компанії з різних аспектів: наявність достатніх фінансових ресурсів і їх стабільність дозволяють компанії виконувати свої зобов'язання перед клієнтами, незалежно від внутрішніх або зовнішніх фінансових коливань; є ключовою для збереження довіри клієнтів та інвесторів, а також для підтримки репутації компанії на страховому ринку; важливо мати достатній рівень ліквідних активів для того, щоб в разі необхідності відшкодувати збитки клієнтам без затримок і витрат на переоцінку активів; ефективне управління ризиками є ключовим аспектом фінансової складової; компанії повинні дотримуватися регуляторних вимог, які стосуються мінімального рівня капіталу, резервування та інших аспектів фінансової діяльності (Табл. 2).

Кадрова складова економічної безпеки страхової компанії — це сукупність організаційних заходів та стратегій, спрямованих на забезпечення ефективного управління персоналом, збереження професійного потенціалу та відповідальної професійної поведінки співробітників з метою мінімізації ризиків і збитків, пов'язаних з недостатньою кваліфікацією, недобросовісністю або іншими негативними аспектами в їх діяльності, які можуть призвести до фінансових втрат або порушення репутації страхової компанії на ринку.

Кадрова складова економічної безпеки страхової компанії може бути досліджена за допомогою таких показників, що представлені в Табл. 3.

Таблиця 4. Показники політико-правової складової економічної безпеки страхової компанії

Показник	Формула розрахунку показника	Оптимальні значення показника
Коефіцієнт платіжної дисципліни	Прибуток від операційної діяльності, тис. грн/Збитки від штрафних санкцій, тис. грн	Коефіцієнт платіжної дисципліни є особливо важливим для страхової компанії, оскільки він відображає її здатність ефективно керувати фінансовими ресурсами та уникати штрафних санкцій. Погана платіжна дисципліна може призвести до значних фінансових втрат та негативно вплинути на фінансову стійкість компанії. Високий коефіцієнт платіжної дисципліни для страхової компанії – 1,00, вказує на те, що вона успішно управляє своїми фінансами, має надійну систему контролю за витратами та ризиками, і може ефективно уникати ситуацій, що призводять до штрафних санкцій.
Коефіцієнт якості юридичних послуг	Судові справи виграні в суді, одиниць/Загальна кількість судових позовів страхової компанії, одиниць	Коефіцієнт визначає ефективність управління юридичними питаннями страхової компанії та її успішність у судових справах. Оптимальне значення цього коефіцієнта – 1,00, що означає, що компанія виграє всі судові справи, в яких вона бере участь.
Коефіцієнт юридичного менеджменту	Дохід від відшкодування штрафних санкцій, тис. грн/Дохід від нарахованих штрафних санкцій страхової компанії, тис. грн	Коефіцієнт визначає ефективність управління штрафними санкціями та їх відшкодування компанією. Оптимальне значення цього коефіцієнта – 1,00, що вказує на успішне відшкодування штрафних санкцій.
Коефіцієнт впливу воєнного стану на бізнес, %	Прибуток до введення воєнного стану, тис. грн/Загальний прибуток страхової компанії, тис. грн	Коефіцієнт визначає вплив воєнного стану в країні на діяльність страхової компанії. Оптимальне значення цього коефіцієнта може залежати від конкретної ситуації та вимог бізнесу, але в цілому воно повинно бути якнайближчим до 100 %, що вказуватиме на незначний вплив воєнного стану на фінансові результати страхової компанії.

Джерело: сформовано на основі [1—9].

Політико-правова складова є важливим аспектом економічної безпеки страхової компанії, оскільки вона визначає рамки та умови, в яких компанія може здійснювати свою діяльність, та враховує ризики, пов'язані з законодавством та політичними процесами Табл. 4.

Таблиця 5. Показники соціально-психологічної складової економічної безпеки страхової компанії

Показник	Формула розрахунку показника	Оптимальні значення показника
Коефіцієнт окупності соціальних витрат	Відрахування на соціальні заходи тис. грн/Чистий дохід, тис. грн	Коефіцієнт визначає ефективність витрат страхової компанії на соціальні заходи відносно чистого доходу. Оптимальне значення цього коефіцієнта – 1,00, що вказує на те, що соціальні витрати страхової компанії окупаються чистим доходом.
Коефіцієнт прибутковості людського капіталу	Гудвіл тис. грн/Чистий дохід, тис. грн	Коефіцієнт вказує на те, яку частку чистого доходу страхової компанії становить її гудвіл. Він є складовою частиною людського капіталу, оскільки відображає значення, яке працівники, бренд та репутація страхової компанії приносять її фінансовому успіху. Оптимальне значення цього коефіцієнта зазвичай повинно бути більше 1, що свідчить про те, що гудвіл страхової компанії приносить більше прибутку, ніж вартість активів, що може бути індикатором ефективного управління брендом, високої репутації та відданості клієнтів, і сприяє фінансовому успіху компанії.
Коефіцієнт трудової дисципліни	Кількість випадків порушення трудової дисципліни, шт./Середньоспискову чисельність працівників, чол.	Коефіцієнт визначає рівень порушень трудової дисципліни в страховій компанії. Оптимальне значення цього коефіцієнта – <1,00, що вказує на те, що кількість порушень трудової дисципліни менша за середню кількість працівників.
Рівень інтелектуального потенціалу	Коефіцієнт прибутковості людського капіталу*(Ринкова вартість інтелектуальної власності компанії, тис. грн+Ринкова вартість маркетингових активів, тис. грн)	Коефіцієнт визначає рівень інтелектуального потенціалу страхової компанії, враховуючи вартість її інтелектуальної власності та маркетингових активів. Оптимальне значення цього коефіцієнта – 1,00, що вказує на те, що інтелектуальний потенціал страхової компанії додає вартості її бізнес-операціям.

Джерело: сформовано на основі [1—9].

Таблиця 6. Показники інформаційно-аналітичної складової економічної безпеки страхової компанії

Показник	Формула розрахунку показника	Оптимальні значення показника
Продуктивність інформації, грн	Чисті зароблені страхові премії, тис. грн/Витрати на придбання інформаційних ресурсів, тис. грн	Коефіцієнт вимірює ефективність використання інформаційних ресурсів страховою компанією в порівнянні з чистими заробітками від страхових премій. Коефіцієнт вказує на те, наскільки ефективно страхова компанія використовує свої ресурси для збільшення обсягу бізнесу. Оптимальне значення цього показника – $>$, полягає в тому, щоб витрати на придбання інформаційних ресурсів були меншими, ніж чистий прибуток від страхових премій.
Коефіцієнт інформаційної озброєності, %	Витрати на придбання інформаційних ресурсів, тис. грн/Середньоспискова чисельність працівників, чол.	Коефіцієнт вказує на те, наскільки інформаційно озброєна і підготовлена страхова компанія. Визначає витрати на придбання інформаційних ресурсів на одного працівника. Оптимальне значення цього показника становить понад 20 %, що вказує на великі витрати на розвиток та підготовку персоналу у сфері інформаційних технологій.
Коефіцієнт захищеності інформації, %	Витрати страхової компанії на захист інформаційних ресурсів, тис. грн/Витрати на придбання інформаційних ресурсів, тис. грн	Коефіцієнт вимірює ефективність витрат страхової компанії на захист інформаційних ресурсів. Коефіцієнт вказує на те, наскільки страхова компанія інвестує у забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності своєї інформації. Оптимальне значення цього показника становить не більше 20 %, що вказує на ефективне використання коштів на захист інформаційних ресурсів.

Джерело: сформовано на основі [1–9].

Отже, політико-правова складова економічної безпеки страхової компанії включає в себе правове регулювання, яке впливає на функціонування та діяльність компанії, а також політичні фактори, які мають вплив на її стабільність та ефективність.

Соціально-психологічна складова економічної безпеки страхової компанії включає в себе ряд аспектів, які впливають на внутрішню атмосферу в компанії та відносини з її клієнтами і партнерами, а саме організаційну культуру, мотивацію працівників, рівень довіри клієнтів, а також здатність компанії адаптуватися до змін та уникати конфліктів. Соціально-психологічна складова економічної безпеки визначає соціальну взаємодію та психологічну стійкість страхової компанії, що впливає на її ефективність, репутацію та загальний успіх (Табл. 5).

Політика інформаційно-аналітичної безпеки вітчизняних страхових компаній є важливим елементом їхньої діяльності, особливо в контексті інтеграції на міжнародні ринки та забезпечення відповідності міжнародним стандартам безпеки і конфіденційності даних. Інформаційно-аналітична складова економічної безпеки страхової компанії включає в себе систему збору, аналізу, обробки та використання інформації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень і забезпечення стійкості та надійності діяльності компанії в умовах непередбачуваних ризиків і змін на ринку (Табл. 6).

Організаційна складова економічної безпеки страхової компанії визначається як система заходів, процедур і структур, спрямованих на забезпечення ефективного управління ресурсами, оптимізацію бізнес-процесів та максимізацію результативності в змінних ринкових умов і в умовах збільшення загроз економічній стійкості (Табл. 7).

Для об'єктивної оцінки рівня економічної безпеки страхових компаній часто залучаються експерти галузі (фахівці зі страхового бізнесу, аналітики з фінансового сектору, актуарії, аудиторі, консультанти з ризик-менеджменту та інші спеціалісти), які мають значний досвід та професійні знання в сфері страхування. Експертна оцінка ґрунтується на аналізі ключових показників господарсько-економічної діяльності страхових компаній, їхньої стратегії управління ризиками та взаємодії з ринком.

Для визначення питомої ваги кожного показника за кожною функціональною складовою економічної безпеки можна використати метод аналітичної ієрархії, який дозволяє експертам порівняти різні показники та визначити їхню важливість шляхом парних порівнянь [4, с. 135].

Інтегральний показник економічної безпеки страхової компанії є комплексним показником, що відображає рівень стійкості та надійності фінансового стану компанії в умовах ризику та несприятливих впливів зовнішнього середовища.

Для обчислення інтегрального показника економічної безпеки страхової компанії використовуються різні підходи та методи. Один із найбільш поширених — метод лінійної згортки, який враховує значення вагових коефіцієнтів та нормалізованих вхідних показників. Вагові коефіцієнти (a_{ij}) визначають ступінь внеску кожного показника у загальний інтегральний показник економічної безпеки (I_j), а нормалізовані значення вхідних показників (z_{ij}) враховують їхню вагомість у контексті оптимального та найнижчого значень [6, с. 128].

Інтегральний показник економічної безпеки, визначається таким чином: якщо x_{ij} — показники, $j=1, \dots, m$; $i=1, \dots, n$, які в сукупності характеризують певну складову

Таблиця 7. Показники організаційної складової економічної безпеки страхової компанії

Показник	Формула розрахунку показника	Оптимальні значення показника
1	2	3
Коефіцієнт впровадження нових інноваційних видів страхових продуктів та послуг	Кількість впроваджених нових інноваційних видів страхових продуктів та послуг, од./Загальна кількість страхових продуктів та послуг, од.	Коефіцієнт вимірює відношення кількості впроваджених нових інноваційних видів страхових продуктів та послуг до загальної кількості страхових продуктів та послуг страхової компанії. Оптимальне значення коефіцієнта зазвичай знаходиться в діапазоні від 0,70 до 0,80, що вказує на ефективну стратегію інноваційного розвитку.
Показник ефективності управління компанією, грн	Прибуток від звичайної діяльності, тис. грн/Адміністративні витрати, тис. грн	Коефіцієнт визначається відношенням прибутку від звичайної діяльності до адміністративних витрат страхової компанії. Оптимальне значення коефіцієнта становить 1,00, що свідчить про ефективне управління страховою компанією та її здатність досягати фінансового успіху в умовах конкурентного ринкового середовища.
Показник незалежності від перестрахування	Чисті зароблені страхові премії, тис. грн/Валова сума страхових премій, тис. грн	Коефіцієнт визначається відношенням чистих зароблених страхових премій до валової суми страхових премій. Оптимальне значення коефіцієнта зазвичай знаходиться в діапазоні від 0,50 до 0,90, що вказує на рівень незалежності страхової компанії від перестрахування.
Індекс надійності клієнтської бази	Кількість постійних клієнтів у звітному періоді, чол./Кількість постійних клієнтів у базовому періоді, чол.	Коефіцієнт визначається відношенням кількості постійних клієнтів у звітному періоді до кількості постійних клієнтів у базовому періоді. Оптимальне значення коефіцієнта – ≥ 1 , що вказує на стабільність та надійність клієнтської бази страхової компанії.
Середній темп зростання клієнтської бази	Кількість постійних клієнтів на початок періоду, чол./Кількість постійних клієнтів на кінець періоду, чол.	Коефіцієнт вказує на середню швидкість збільшення кількості постійних клієнтів протягом певного періоду часу. Оптимальне значення коефіцієнта – ≥ 1 , означає, що кількість постійних клієнтів на початок періоду більша, ніж на його кінець, і свідчить про позитивний темп зростання клієнтської бази страхової компанії.
Індекс зростання якості клієнтського капіталу	Середній розмір рахунку постійних клієнтів у звітному періоді, тис. грн/Середній розмір рахунку постійних клієнтів у базовому періоді, тис. грн	Коефіцієнт вказує на те, наскільки змінюється середній розмір рахунку постійних клієнтів страхової компанії між звітним та базовим періодами. Оптимальне значення коефіцієнта – ≥ 1 . Якщо індекс зростає, це означає покращення якості клієнтського капіталу.
Індекс прибутковості клієнтського капіталу	Сукупний додатковий дохід, створюваний клієнтським капіталом у звітному періоді, тис. грн/Сукупний додатковий дохід, створюваний клієнтським капіталом у базовому періоді, тис. грн	Коефіцієнт визначається відношенням сукупного додаткового доходу, створюваного клієнтським капіталом у звітному періоді до сукупного додаткового доходу, створюваного клієнтським капіталом у базовому періоді. Оптимальне значення коефіцієнта – ≥ 1 , що вказує на ефективне використання клієнтського капіталу для збільшення прибутку страхової компанії.

Джерело: сформовано на основі [1—9].

ву економічної безпеки страхової компанії, то інтегральний показник безпеки для цієї складової може мати вигляд лінійної згортки [6, с. 129]:

$$I_i = \sum_{j=1}^m a_{ij} z_{ij} \quad (1),$$

де a_{ij} — вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску j -го показника в інтегральний індекс i -ї складової економічної безпеки страхової компанії;

z_{ij} — нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} .

Вимоги до a_{ij} та z_{ij} такі: усі a_{ij} задовольняють таким умовам:

$$0 \leq a_{ij} \leq 1 \quad (2),$$

$$\sum_j a_{ij} = 1 \quad (3).$$

Кожен із z_{ij} є нормалізованим, тобто $0 \leq z_{ij} \leq 1$, причому $z_{ij} = 1$ відповідає оптимальному значенню, а $z_{ij} = 0$ — найгіршому [6, с. 129].

Вагові коефіцієнти a_{ij} розраховуються за формулою:

$$a_{ij} = x_{ij} |d_{ij}| / \sum_j x_{ij} |d_{ij}| \quad (4),$$

де d_{ij} — факторні навантаження;

x_{ij} — вхідні дані.

Інтегральний індикатор економічної безпеки страхової компанії в цілому розраховується за формулою [6, с. 129]:

$$I = \sum_i b_j \cdot I_j \quad (5),$$

де b_j — вагові коефіцієнти функціональних складових економічної безпеки страхової компанії.

Ваговий коефіцієнт j -ї складової визначається експертним шляхом за допомогою N експертів як відношення суми балів, що дали всі експерти даній функціональній складовій економічної безпеки, до загальної суми балів [6, с. 129]:

$$b_j = \sum_{n=1}^N S_{jn} / \sum_{k=1}^M \sum_{n=1}^N S_{kn} \quad (6),$$

де S_{jn} — оцінка j -ї складової, яку дав n -й експерт;

N — кількість експертів;

M — кількість складових економічної безпеки страхової компанії.

Після розрахунку інтегрального показника, його значення буде знаходитися в інтервалі від 0 до 1, відповідно до заданої шкали, можна визначити рівень економічної безпеки страхової компанії.

Зазначені діапазони рівнів економічної безпеки страхової компанії відповідають таким інтервалам значень інтегрального показника:

— низький рівень $[0; 0,36]$ — цей інтервал вказує на низький рівень економічної безпеки страхової компанії. Страхова компанія може стикатися з серйозними фінансовими ризиками, нестабільністю та недостатньою здатністю впоратися з економічними труднощами. Низький рівень економічної безпеки може призвести до зниження конкурентоспроможності страхової компанії на ринку та негативно вплинути на її фінансовий стан у майбутньому.

— достатній рівень $[0,36; 0,80]$ — цей інтервал вказує на те, що економічна безпека страхової компанії є на прийнятному рівні. Страхова компанія має стабільний фінансовий стан і може ефективно впоратися з більшістю економічних труднощів. Проте, щоб забезпечити сталість і подальший розвиток, вона може потребувати певних заходів, таких як удосконалення стратегій управління ризиками, оптимізацію фінансових процесів, а також збільшення капіталовкладень.

— високий рівень $[0,80; 1,00]$ — цей інтервал вказує на високий рівень економічної безпеки страхової компанії. Страхова компанія має стійкий фінансовий стан, професійно розроблені стратегії управління ризиками і вміє ефективно протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Умови воєнного стану вимагають не лише фінансової стабільності, але й гнучкості та інноваційного підходу від страхових компаній. Використання інтегрального показника економічної безпеки разом із методом лінійної згортки дає можливість об'єктивно оцінити стан та рівень економічної безпеки, враховуючи специфіку та потенційні ризики діяльності страхових компаній. Аналіз функціональних складових економічної безпеки, їх впливу на фінансову стійкість, і визначення діапазонів значень для кожного рівня економічної безпеки дозволяє керівництву страхових компаній ефективно оцінювати фінансові ризики та приймати обґрунтовані стратегічні рішення. Результати дослідження підкреслюють необхідність систематичної оцінки економічної безпеки страхових компаній в умовах невизначеності та нестабільності, зокрема в контексті воєнного стану.

Література:

1. Бобил В.В., Топоркова О.А., Аберніхіна І.Г. Складові елементи економічної безпеки страхової компанії. Інвестиції: Практика та досвід. 2024. № 4. С. 19—23.
2. Гавриленко М.М. Методи оцінювання фінансової ефективності бізнес-моделі промислового підприємства. Економічний вісник. 2020. № 1. С. 137—144.
3. Гічова Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04: "Економіка та управління підприємствами". Дніпро, 2010. 20 с.
4. Гнилицька Л.В., Савельєва А.В. Сучасний досвід формування системи забезпечення економічної безпеки в страхових компаніях України. Фінанси, облік і аудит. 2015. № 1. С. 186—197.

5. Зачосова Н.В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ: монографія. Черкаси, 2016. — 375 с.

6. Пазєєва Г.М. Комплексна діагностика в забезпеченні економічної безпеки підприємств (на матеріалах транспортно-експедиційних підприємств України): дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 21.04.02: "Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності"; ВНЗ "Університет економіки та права "КРОК". Київ, 2017. 300 с.

7. Фурман В.М., Зачосова Н.В. Особливості управління економічною безпекою сучасних страхових компаній як одного із видів фінансових установ. Агросвіт. 2015. № 15. С. 20—25.

8. Klapkiv, Y., & Svirskyi, V. (2021). Problems of functioning of the insurance services market in the conditions of COVID-19 distribution. Economics. Finances. Law, 2, 5-9. <https://doi.org/10.37634/efp.2021.2.1>

9. Юдіна С.В., Григор'єва Н.М., Чуприна О.Г. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхової компанії. Економіка і суспільство. 2018. № 17. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/17_ukr/92.pdf (дата звернення: 08.02.2024).

References:

1. Bobyl, V.V. Toporkova, O.A. and Abernikhina, I.H. (2024), "Component elements of economic security of the insurance company", Investytsii: Praktyka ta dosvid, vol. 4, pp. 19—23.
2. Havrylenko, M.M. (2020), "Methods of assessing the financial efficiency of the business model of an industrial enterprise", Ekonomichnyy visnyk, vol. 1, pp. 137—144.
3. Hichova, N.Iu. (2010), "Diagnostics and improvement of economic security of the enterprise", Ph.D. Thesis, Economics and enterprise management, National Mining University, Dnipropetrovsk, Ukraine.
4. Hnylyts'ka, L.V. and Savell'ieva, A.V. (2015), "Modern experience of the formation of the system of ensuring economic security in insurance companies of Ukraine", Finansy, oblik i audyt, vol. 1, pp. 186—197.
5. Zachosova, N.V. (2016), Formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky finansovykh ustanov [Formation of the system of economic security of financial institutions], Cherkasy, Ukraine.
6. Pazieieva, H.M. (2017), "Comprehensive diagnostics in ensuring the economic security of enterprises (based on the materials of transport and forwarding enterprises of Ukraine)", Abstract of Ph.D. dissertation, Economic security of business entities, "KROK" University of Economics and Law, Kyiv, Ukraine.
7. Furman, V.M. and Zachosova, N.V. (2015), "Peculiarities of economic security management of modern insurance companies as one of the types of financial institutions", Ahrosvit, vol. 15, pp. 20—25.
8. Klapkiv, Y. and Svirskyi, V. (2021), "Problems of functioning of the insurance services market in the conditions of COVID-19 distribution", Economics. Finances. Law, vol. 2, pp. 5—9. <https://doi.org/10.37634/efp.2021.2.1>
9. Yudina, S.V. Hryhor'ieva, N.M. and Chupryna, O.H. (2018), "Mechanism of securing the insurance company's financial security", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 17, available at: http://economyandsociety.in.ua/journals/17_ukr/92.pdf (Accessed 08.02.2024).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

Л. О. Тарасенко,
магістр міжнародних економічних відносин, здобувач вищої освіти 1 курсу ОС "Магістр"
спеціальності 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії",
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-3292-5284>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.187

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ БЕНЧМАРКІНГУ

L. Tarasenko,
Master of International Economic Relations, 1st year applicant for higher education "Master's degree" specialty 291
"International Relations, Public Communications and Regional Studies", Taras Shevchenko National University of Kyiv

EFFICIENCY ASSESSMENT OF ALTERNATIVE INVESTMENTS USING BENCHMARKING

Високий рівень невизначеності, глобальні кризові явища останніх років підвищують інвестиційні ризики. З метою мінімізації втрат інвесторами коштів, актуалізуються питання розгляду напрямів фінансових вкладень, де є можливість зменшити інвестиційні ризики, забезпечивши при цьому зростання дохідності інвестиції. В таких умовах, доцільним є розгляд питання вкладень в альтернативні інвестиції, що обумовлюють необхідність здійснення оцінки ефективності такого об'єкту інвестування.

Серед методів оцінки ефективності вкладень в альтернативні інвестиції варто звернути увагу на бенчмаркінг, доречність використання якого розглядається в цій статті. У рамках дослідження здійснено аналіз історичних даних зростання індексу S&P 500, побудовано модель прогнозування значення індексу S&P 500. Здійснені розрахунки пропонується розглядати як бенчмарки для визначення доречності інвестування в альтернативні активи, прикладом якого обрано один із наборів LEGO. В дослідження розглянуто історичні дані щодо зміни ціни на обраний набір LEGO, побудовано прогноз її зміни на 2024—2030 роки.

Отримані результати прогнозування дохідності за S&P 500 та дохідності набору LEGO свідчать про те, що рівень дохідності альтернативних інвестицій на прикладі предметів колекціонування може мати такий самий або більший рівень до рівня дохідності традиційних інвестицій. Альтернативні активи є доречним способом диверсифікації портфелю індивідуального інвестора, а також методом для зниження низки ризиків.

The high level of uncertainty and the global crisis of recent years have increased investment risks. In order to minimize investors' losses, it is important to consider areas of financial investments where it is possible to reduce investment risks while ensuring an increase in investment returns. In such circumstances, it is advisable to consider the issue of investments in alternative investments, which necessitate an assessment of the effectiveness of such an investment object.

Among the methods for assessing the efficiency of investments in alternative investments, it is worth paying attention to benchmarking, the appropriateness of which is discussed in this article. The study analyzes historical data on the growth of the S&P 500 index and builds a model for forecasting the value of the S&P 500 index. It is proposed to consider the calculations made as benchmarks for determining the appropriateness of investing in alternative assets, an example of which is one of the LEGO sets. The study considers historical data on changes in the price of the selected LEGO set, and makes a forecast of its change for 2024–2030.

The obtained results of forecasting the return on the S&P 500 and the return on the LEGO set indicate that the level of return on alternative investments on the example of collectibles may be equal to or higher than the level of return on traditional investments. Alternative assets are an appropriate way to diversify an individual investor's portfolio, as well as a method to reduce a number of risks.

Ключові слова: альтернативні інвестиції, предмети колекціонування, антикваріат, бенчмаркінг, індивідуальний інвестор, оцінка ефективності, порівняння інвестиційних проєктів.

Key words: alternative investments, collectibles, antiques, benchmarking, individual investor, performance evaluation, comparison of investment projects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Високий рівень невизначеності, глобальні кризові явища останніх років підвищують інвестиційні ризики. З метою мінімізації втрат інвесторами коштів, актуалізуються питання розгляду напрямів фінансових вкладень, в яких є можливість зменшити інвестиційні ризики, забезпечивши при цьому зростання дохідності інвестиції. В таких умовах, доцільним є розгляд нетрадиційних активів — альтернативних активів, які, зокрема представлені різними видами предметів колекціонування. До цієї категорії активів зокрема можна віднести відомі конструктори LEGO, які створюються за сюжетами популярних фільмів та моделюють відомі пам'ятки архітектури, та які часто випускаються обмеженими партіями. Такі предмети демонструють можливість бути надійним об'єктом для інвестувань, проте в науковій літературі це питання залишається висвітленим недостатньо. Рішення щодо вибору об'єктом інвестування альтернативного активу вимагає належного рівня обґрунтування. Важливим при прийнятті рішення щодо інвестування на користь традиційного чи альтернативного активу є здійснення порівняння доходності таких активів. Так, дослідження присвячується питанню оцінки ефективності інвестування в альтернативні активи із використанням бенчмаркінгу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика та оцінка дохідності інвестицій в різні альтернативні активи, зокрема предмети колекціонування, питання вибору альтернативних інвестиційних проєктів досліджувалися різними вченими. Праці таких зарубіжних та вітчизняних дослідників як Главішніг М., Соммерсгутер-Райхман М. [1], Бейкер К., Філбек Г. [2], Стецюк П.А., Корсаков Д.О. [3], Бертон Б., Якобсен Дж. [4] присвячені важливим питанням, пов'язаним із визначенням ринкової вартості альтернативних інвестиційних активів та оцінкою ефективності альтернативних інвестицій, методичними особливостями оцінювання інвестиційних проєктів, методології створення цінкових індексів, обчисленню норми дохідності для певного набору предметів колекціонування. Важливі орієнтири для здійснення бенчмаркінгу альтернативних інвестицій містяться у порадниках CFA інституту.

Здобутки зазначених та інших авторів, матеріали порадників з управління інвестиціями склали основу цього дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у здійсненні оцінки ефективності вкладень в альтернативні активи із використанням бенчмаркінгу, обґрунтуванні доречності диверсифікації портфелю індивідуального інвестора шляхом придбання альтернативних активів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Альтернативні активи — це фінансові активи, які не входять до жодної із традиційних категорій інвестицій. Зазвичай категорії традиційних інвестицій включають у себе акції, облігації і готівку. Альтернативні інвестиції ж можуть включати такі елементи, як венчурний капітал, хедж-фонди, керовані ф'ючерси, предмети колекціонування, мистецтво і антикваріат, сировинні товари і деривативні контракти. До цього переліку альтернативних інвестицій також відносять нерухомість.

Інвестиції в предмети колекціонування та антикваріат представляють собою практику придбання та зберігання цінних речей, таких як предмети мистецтва, монети, марки, спортивні пам'ятні речі та інші унікальні об'єкти, з метою отримання фінансового прибутку з плином часу. Такі альтернативні інвестиції пропонують потенціал для значного зростання вартості. Інвестори можуть вирішити інвестувати в предмети колекціонування з різних причин, включаючи можливість отримання високого прибутку, диверсифікацію свого інвестиційного портфеля, хеджування від інфляції або, наприклад, низьку певних суб'єктивних причини, зокрема особисту схильність до певної категорії предметів колекціонування.

Прийняття будь-якого інвестиційного рішення передусє ретельна підготовка, яка, зокрема, передбачає визначення доцільності здійснення інвестицій шляхом оцінки ефективності вкладень. Одним із методів для оцінки ефективності вкладень в альтернативні активи є бенчмаркінг, який використовується для аналізу портфеля як традиційних інвестицій, так і для альтернативних інвестицій. Бенчмаркінг представляє собою процес порівняння результатів інвестиційного портфеля з результатами альтернативного портфеля, який використовується як точка відліку. Бенчмаркінг може допомогти інвесторам оцінити ефективність свого портфеля і визначити, чи досягають вони своїх цілей. Для альтернативних інвестицій, таких як нерухомість, хедж-фонди та приватний капітал, існує кілька різних типів бенчмарків. Серед деяких найбільш поширених типів бенчмарків можна виокремити:

1. Хедж-фонди. Для хедж-фондів можна розглядати три основні типи бенчмарків: індекси широкого ринку, безризикова ставка та хедж-фонди-аналоги. Однак, цим типам бенчмаркінгу притаманні певні обмеження. Індекси широкого ринку не можна використовувати як орієнтир для хедж-фондів, оскільки хедж-фонди охоплюють широкий спектр інвестиційних стратегій. Безризикова ставка з додаванням спреда може бути використана для деяких стратегій хедж-фондів, які зосереджені на арбітражі. До того ж, переважна більшість хедж-фондів несе певний систематичний ризик, а використання так званого кредитного плеча лише посилює ризик втрати коштів унаслідок падіння цін на активи. Як наслідок, спред потрібно буде збільшити. Як і у випадку з індексами широкого ринку, відсутність кореляції між доходами хедж-фондів та безризиковою ставкою робить безризикову ставку непридатним орієнтиром. Бенчмаркінг хедж-фондів-аналогів може в деяких випадках

також бути недоречним, оскільки цілі певної групи компаній-аналогів щодо ризику та доходності навряд чи збігатимуться з цілями конкретного хедж-фонду. Крім того, угруповання фондів-аналогів схильні до упередженості щодо виживання. Через часту неліквідність базових активів хедж-фондів поточна ціна може бути неточною і ґрунтуватися на оціночній вартості або ціні попереднього періоду. Як наслідок, може виникнути ефект згладжування, який зменшує звітне стандартне відхилення, тим самим збільшуючи коефіцієнт Шарпа і розподіл до хедж-фондів.

2. Нерухомість. Існує багато еталонних показників нерухомості, але не всі вони підходять для оцінки доцільності інвестицій у нерухомість, з огляду на характеристики кожного конкретного об'єкту нерухомості, зокрема індекси виводяться на основі вибірки з усього ринку нерухомості, а це означає, що вони не є повністю репрезентативними для класу активів у сфері нерухомості. Показники індексу, ймовірно, мають дуже високу кореляцію з найбільшими інвестиціями. Дохідність за еталонними показниками надається самими інвесторами, тому може бути присутнім певна суб'єктивність та/або упередженість. Показники, що базуються на вартості, можуть бути зміщені в бік найдорожчих об'єктів нерухомості або географічних районів. Використання оціночних даних (наприклад, нечасте ціноутворення) призводить до ефекту згладжування та зниження волатильності або ризику. Існує недостатня порівнянність з доходністю бенчмарків, оскільки деякі бенчмарки використовують кредитне плече, а інші — ні. Індекси припускають відсутність транзакційних витрат, повну прозорість і нормальну ліквідність, що зазвичай не відповідає дійсності; ці фактори впливають на фактичну доходність нерухомості. Крім того, бракує послідовності у використанні показників доходності.

3. Сировинні товари. Показники для інвестицій у сировинні товари зазвичай базуються на ф'ючерсах, а не на реальних активах. Це може призвести до значних відмінностей між еталонним показником і портфелем сировинних інвестицій, що знижує їхню порівнянність. Як і у випадку з іншими альтернативними інвестиціями, різні обсяги кредитного плеча, що використовуються в портфелях порівняно з бенчмарками, а також різні вагові коефіцієнти ризиків між портфелями та бенчмарками ускладнюють процес бенчмаркінгу для сировинних товарів.

4. Керовані деривативи. Керовані деривативи використовують специфічні бенчмарки через відсутність ринкових індексів. Як наслідок, такі бенчмарки можуть бути занадто специфічними або недостатньо специфічними для певної інвестиційної стратегії, а отже, не підходять для застосування при оцінці ефективності альтернативних інвестицій. Існують також бенчмарки, що базуються на показниках аналогічних груп, але, як зазначалося раніше, вони схильні до таких проблем, як застаріле ціноутворення та упередженість щодо виживання. [5]

Альтернативні інвестиції, як правило, мають більш високий потенціал прибутковості, ніж традиційні інвестиції. Крім того, такі інвестиції можуть підвищити диверсифікацію загального портфеля індивідуального інвес-

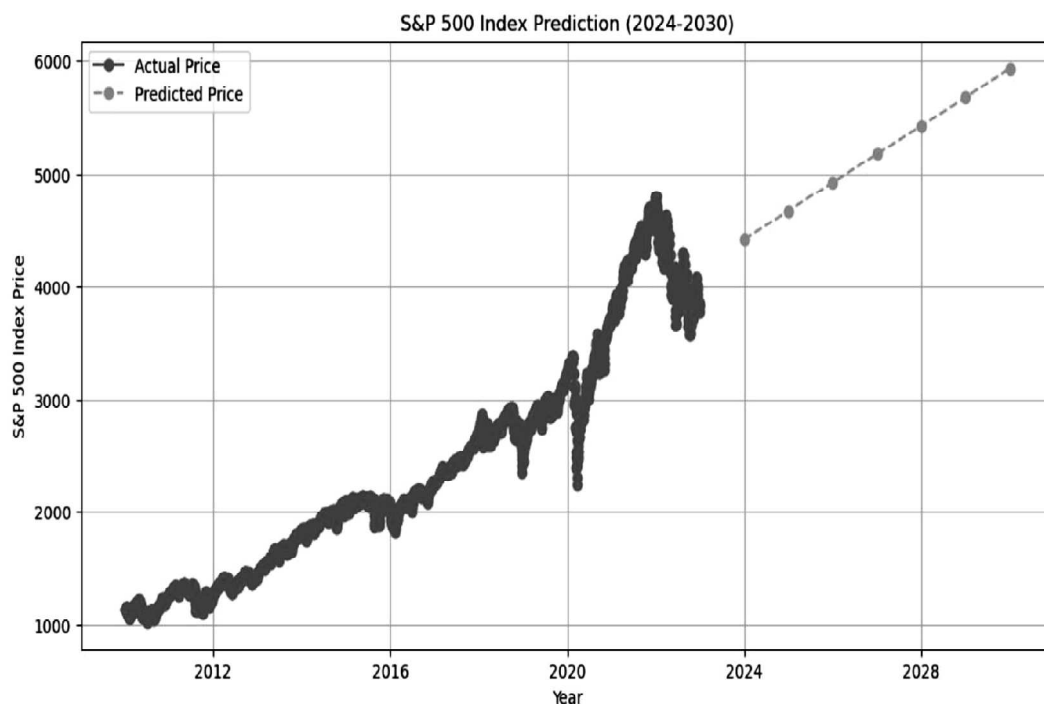

Рис. 1. Історичні дані зростання індексу S&P 500 протягом 2010—2023 років і прогноз зростання індексу на 2024—2030 рр.

Джерело: складено автором за [6].

тора оскільки кожен клас таких активів має різні характеристики. Для обґрунтування зазначеного, зокрема, для оцінки ефективності альтернативних інвестицій на прикладі предметів колекціонування, можливим є застосування бенчмаркінгу.

Для бенчмаркінгу було обрано розрахунок прогнозів зростання індексу S&P 500, у кошик якого включено 500 акціонерних компаній США, що мають найбільшу капіталізацію, на 2024—2030 роки. Індекс S&P 500 є популярним вибором серед фінансистів для бенчмаркінгу ефективності різних інвестицій, зокрема альтернативних. Вибір цього індексу обумовлений, тим, що він є широко диверсифікованим індексом, що включає в себе 500 найбільших компаній США та може надавати надійну основу для порівняння ефективності альтернативних інвестицій з широким спектром ринкових умов. Також індекс S&P 500 є загальнодоступним і його можна використовувати для порівняння ефективності альтернативних інвестицій з широким спектром інших інвестицій, таких як акції, облігації та грошові кошти. Також слід зазначити про те, що індекс S&P 500 був створений у 1957 році, і тому його можна використовувати для порівняння ефективності альтернативних інвестицій протягом тривалого періоду часу. Однак, одним з недоліків використання індексу S&P 500 для бенчмаркінгу альтернативних активів є, наприклад, те, що він може не бути відповідним для порівняння ефективності таких інвестицій, які мають інший профіль ризику, ніж традиційні акції. Однак, у цілому, індекс S&P 500 є надійним і корисним інструментом для бенчмаркінгу ефективності альтернативних інвестицій.

Для проведення бенчмаркінгу дохідності інвестицій здійснено прогнозування значень S&P 500. Для побудови моделі прогнозування значення S&P 500 викорис-

Таблиця 1. Прогноз зростання індексу S&P 500 та дохідність на 2024—2030 роки

Рік	Очікуване значення індексу	Дохідність, %
2024	4421,240662	-
2025	4673,738948	5,71
2026	4926,237235	5,40
2027	5178,735521	5,13
2028	5431,233808	4,88
2029	5683,732095	4,65
2030	5936,230381	4,44

Джерело: складено автором за [6].

тано програмне забезпечення Anaconda, а також додаток на базі цього програмного забезпечення Jupyter Lab із використанням бібліотеки даних yahoo finance. Під час прогнозування зростання індексу S&P використаний метод лінійної регресії із застосуванням мови програмування Python. Для порівняння ефективності альтернативних інвестицій з традиційними було обрано один з наборів LEGO Star Wars, що представляє собою предмет колекціонування, та на основі історичних даних зростання попиту і, відповідно, цін на такі набори, було розраховано очікувані зростання і рівень дохідності на 2024—2030 роки. Результати проведеного моделювання представлені нижче.

Протягом 2010—2019 років фондовий індекс S&P 500 переважно зростав. Поширення світом коронавірусу мало негативні наслідки для економіки. Фондові індекси почали опускатися, зокрема, й індекс S&P 500, який стрімко знижувався і 23.03.2020 досяг найнижчої точки — 2237,40 (рис. 1).

Після драматичного зниження, поступово почалося відновлення зростання S&P 500. За побудованим прогнозом, очікується що індекс S&P 500 буде зростати і надалі, і у 2030 році сягне 5936,23 (таблиця 1).

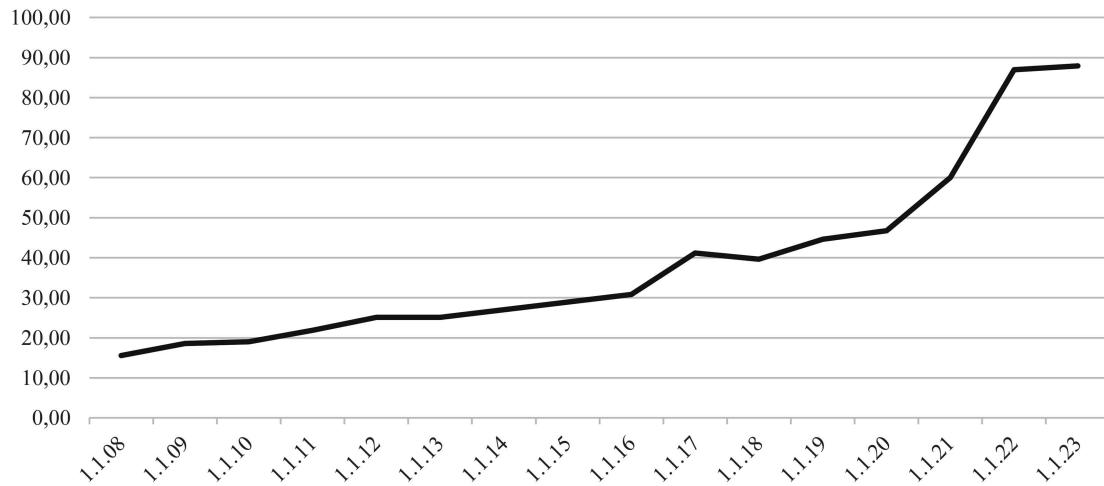

Рис. 2. Історичні дані зростання попиту і ціни на набір LEGO 7200 Star Wars Final Duel I протягом 2008–2023 років, євро

Джерело: складено автором за [8].

Побудований прогноз динаміки індексу S&P 500 здійснений на основі рівняння лінійної регресії такого вигляду:

$$S\&P = m \times P_{ik} + b \quad (1),$$

де:

S&P — значення індексу S&P 500

P_{ik} — рік спостереження даних

m і b — коефіцієнти лінійної регресії.

Відповідно, залежною змінною у цьому рівнянні є значення індексу S&P 500, а незалежною змінною — рік спостереження. Під час побудови лінійної регресії в застосованому кодї, коефіцієнт m являє собою на-

хил регресійної лінії, який описує зміну залежної змінної (значення індексу) від зміни незалежної змінної (року). Коефіцієнт b — це точка перетину регресійної лінії з віссю y (значення ціни індексу в початковому році). Таким чином, за використання отриманих коефіцієнтів, проведений прогноз значення індексу S&P 500 на майбутні роки на основі їх залежності від року.

Результати прогнозу змін значення індексу S&P 500, свідчать про поступове збільшення дохідності — тобто вкладення в традиційні інвестиції є доцільним. Беручи ці результати наступним кроком є розгляд доцільності інвестування в альтернативні інвестиції, зокрема, ті, які меншою мірою підпадають під вплив ринкового, волатильного факторів ризику, але є прибутковими, шляхом порівняння — бенчмаркінгу. До альтернативних інвестиційних активів, зокрема, відносяться й іграшки, які меншою мірою розглядаються в науковій літературі. Проте є свідчення про перспективність вкладень в такі об'єкти — LEGO конструктори, можуть забезпечувати кращі доходи, аніж вкладення, здійснені на фондовому ринку. Найвищі ціни мають конструктори, пов'язані із сюжетами "Зоряні війни", із визначними пам'ятками архітектури, бренд-дах тощо [7].

Так, один із наборів LEGO, а саме LEGO 7200 Star Wars Final Duel I, що з'явився у 2008 році, спочатку продавався за 15,56 євро. Протягом наступних років вартість зростала, сягнувши 87,93 євро на початку 2023 року. Таким чином, дохідність інвестора становить 565% (рис. 2).

Отже, для прийняття рішення щодо вкладання коштів у придбання набору LEGO як об'єкту інвестування варто оцінити перспективи зміни вартості набору у часі шляхом побудови прогнозу і подальшого порівняння з дохідністю за S&P 500. Для прогнозування ціни набору LEGO 7200 Star Wars Final Duel I на 2024–2030 роки була використана функція FORECAST з бібліотеки MS Excel. Функція FORECAST використовується для прогнозування майбутнього значення на основі даних про минулі значення. Вона приймає такі аргументи:

Таблиця 2. Історичні дані зростання попиту і ціни на набір LEGO 7200 Star Wars Final Duel I протягом 2008–2023 років і прогноз зростання цін та рівня дохідності на 2024–2030 роки

Рік	Ціна (у євро)	Дохідність (у %)
1	2	3
01.01.2008	15,56	-
01.01.2009	18,61	19,60%
01.01.2010	19,01	2,15%
01.01.2011	21,85	14,94%
01.01.2012	25,09	14,83%
01.01.2013	25,13	0,16%
01.01.2014	27,04	7,60%
01.01.2015	28,95	7,06%
01.01.2016	30,86	6,60%
01.01.2017	41,15	33,34%
01.01.2018	39,66	-3,62%
01.01.2019	44,65	12,58%
01.01.2020	46,77	4,75%
01.01.2021	60,04	28,37%
01.01.2022	86,94	44,80%
01.01.2023	87,93	1,14%
01.01.2024	74,99	-14,72%
01.01.2025	80,60	7,48%
01.01.2026	86,57	7,41%
01.01.2027	92,54	6,90%
01.01.2028	98,75	6,70%
01.01.2029	105,24	6,57%
01.01.2030	111,50	5,95%

Джерело: складено автором за [8].

- значення, яке потрібно прогнозувати;
- дані про минулі значення;
- період прогнозування.

У цьому випадку значенням, яке потрібно прогнозувати, є ціна активу — набору LEGO — на 2024—2030 роки. В таблиці 2 подано історичні дані зростання попиту і ціни на набір LEGO 7200 Star Wars Final Duel I протягом 2008—2023 років і прогноз зростання цін та рівня доходності на 2024—2030 роки.

Результати прогнозу свідчать про те, що протягом наступних 7 років очікується зростання ціни на набір LEGO. Прогнозується зростання доходності обраного альтернативного активу.

ВИСНОВКИ

Виходячи з проведеного дослідження можна зробити висновки, що рівень доходності альтернативних інвестицій на прикладі предметів колекціонування може мати такий самий або більший рівень до рівня доходності традиційних інвестицій, хоча слід зазначити про те, що у довгостроковій перспективі протягом декількох десятиліть деякі активи серед предметів колекціонування можуть мати ризики щодо втрати суспільством інтересу до такого предмета, а, відповідно, може відбутися падіння доходності.

Тому, враховуючи співставний рівень ефективності як традиційних інвестицій, так і предметів колекціонування, можна вважати, що альтернативні активи є доречним способом диверсифікації портфелю індивідуального інвестора, а також методом для зниження низки ризиків.

Відповідно, проведене дослідження підтверджує ефективність альтернативних інвестицій, їхнього використання для підвищення рівня доходності загального портфелю індивідуального інвестора та диверсифікації ризиків.

Бенчмаркінг може бути одним із методів оцінки ефективності вкладень в альтернативні активи може, який, хоча і є корисним інструментом, має свої обмеження та виклики серед яких визначається недостатня репрезентативність індексів, суб'єктивність та упередженість у визначенні доходності, а також проблеми з оціночними даними.

Література:

1. Glawischig, M. and Sommersguter-Reichmann, M. (2010), "Assessing the performance of alternative investments using non-parametric efficiency measurement approaches: Is it convincing?" *Journal of Banking & Finance*, vol. 34 (2), pp. 295—303.
2. H. Kent Baker, Greg Filbeck. (2013), *Alternative Investments Instruments, Performance, Benchmarks, and Strategies*. Wiley, 628 p.
3. Стецюк П.А., Корсаков Д.О. (2019). Методичні особливості аналізу альтернативних інвестиційних проєктів. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. № 4. С. 14—21.
4. Benjamin J. Burton, Joyce P. Jacobsen (1999). *Measuring Returns on Investments in Collectibles*. *Journal of Economic Perspectives*, Volume 13, Number 4, pp 193—212 [Електронний ресурс] / URL: <https://scholar.archive.org/work/3tcuete6lvntm3g5tgjimyn6a/access/>

[wayback/http://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.13.4.193](http://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.13.4.193).

5. *Benchmarking Alternative Investments*. CFA Study Guide, 2020 [Електронний ресурс] / URL: <https://cfastudyguide.com/benchmarking-alternative-investments/>

6. Динаміка зростання індексу S&P 500 протягом 2010—2023 років: https://finance.yahoo.com/?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlMnVbS8&guce_referrer_sig=AQAAAGSySSIIIMJAGZteLgKIJSiFg61aahzTS9dEb0tundtgbBlT07Izsz5K3JE-QmLb7wPBxCAAhqJfNetBkXfz67TzV1rtne-aQimps7VTE3I7iZRbZxb7P0d8ENmR7xuQg8f82Kbz7BA9GeZ3_dVXA09v1xxvCqxS4LG3PC64TuNbiV

7. Lego a 'better investment than shares and gold': <https://www.telegraph.co.uk/money/investing/stocks-shares/lego-a-better-investment-than-shares-and-gold/>

8. 7200 LEGO Star Wars Final Duel I Set Value (New/Sealed) [Електронний ресурс] / URL: <https://www.brickeconomy.com/set/7200-1/lego-star-wars-final-duel-i>

References:

1. Glawischig, M. and Sommersguter-Reichmann, M. (2010), "Assessing the performance of alternative investments using non-parametric efficiency measurement approaches: Is it convincing?" *Journal of Banking & Finance*, vol. 34 (2), pp. 295—303.
2. Kent Baker, H. and Filbeck, G. (2013), *Alternative Investments Instruments, Performance, Benchmarks, and Strategies*. Wiley, Hoboken, USA.
3. Stetsiuk, P.A. and Korsakov, D.O., (2019), "Methodological features of the analysis of alternative investment projects", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 4, pp. 14—21.
4. Burton, B. J. and Jacobsen J. P. (1999), *Measuring Returns on Investments in Collectibles*. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 13, No 4, pp 193—212, available at: <https://scholar.archive.org/work/3tcuete6lvntm3g5tgjimyn6a/access/wayback/http://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.13.4.193>. (Accessed 30 November 2023).
5. CFA Study Guide (2020), "Benchmarking Alternative Investments", available at: <https://cfastudyguide.com/benchmarking-alternative-investments/> (Accessed 30 November 2023).
6. Yahoo Finance (2023), "Growth dynamics of the S&P 500 index in 2010—2023", available at: https://finance.yahoo.com/?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlMnVbS8&guce_referrer_sig=AQAAAGSySSIIIMJAGZteLgKIJSiFg61aahzTS9dEb0tundtgbBlT07Izsz5K3JE-QmLb7wPBxCAAhqJfNetBkXfz67TzV1rtne-aQimps7VTE3I7iZRbZxb7P0d8ENmR7xuQg8f82Kbz7BA9GeZ3_dVXA09v1xxvCqxS4LG3PC64TuNbiV (Accessed 30 November 2023).
7. BrickEconomy (2024), "7200 LEGO Star Wars Final Duel I Set Value (New/Sealed)", available at: <https://www.brickeconomy.com/set/7200-1/lego-star-wars-final-duel-i> (Accessed 30 November 2023).

Стаття надійшла до редакції 13.03.2024 р.

*І. В. Драган,
д. держ. упр., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник
відділу методології сталого розвитку, Інститут демографії
та проблем якості життя НАН України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6906-5000>*

*І. О. Драган,
д. держ. упр., професор, завідувач кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет "Житомирська політехніка", м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5716-1273>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.193

ПРОЕКТНИЙ ПІДХІД ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

*I. Dragan,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Senior research fellow of the Department
of Sustainable Development Methodology, Institute for demography and life quality problems
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv*

*I. Dragan,
Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Law
and Law Enforcement Activities, Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr*

PROJECT APPROACH TO THE STATE REGULATION OF INTERNATIONAL COOPERATION IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY ON AN INNOVATIVE BASIS

Статтю присвячено аналізу теоретичних засад та практичного досвіду організації інноваційного міжнародного співробітництва в будівельній галузі України в умовах проектного управління.

Зазначено, що реалізація проектного підходу до державного регулювання міжнародного співробітництва в будівельній галузі на інноваційній основі дає змогу підвищити ефективність виробництва, покращити якість будівництва, сприяють економії ресурсів, зниженню витрат на експлуатацію будівель та вирішенню соціальних проблем населення, насамперед за рахунок забезпечення українців житлом, яке було зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру.

Доведено, що невід'ємною складовою міжнародної економічної діяльності вітчизняної будівельної галузі є розробка та реалізація міжнародних проектів, що різняться за типами, масштабом та складністю. Тому ключовим фактором успішної діяльності будівельної галузі стає ефективна реалізація інноваційних міжнародних проектів у виробничій сфері. У зв'язку з цим будівельна галузь, яка реалізує міжнародні проекти, стикається з потребою розробки методології управління міжнародними проектами, використання якої сприяє найкращому досягненню поставленої мети.

Зроблено висновок, що розглянуті у процесі аналізу організаційні та економічні інструменти неспроможні у повному обсязі використовуватися з метою управління міжнародними проектами, реалізованими підприємствами вітчизняної будівельної галузі. Зазначене пов'язано з низкою причин. По-перше, з появою у сфері управління міжнародними проектами специфічних ризиків. По-друге, відбувається посилення ролі людського та інформаційного капіталу у забезпеченні високих кінцевих результатів міжнародних проектів. По-третє, під час реалізації міжнародних проектів з'являються критичні відхилення фактичних параметрів проекту від запланованих значень.

The article is devoted to the analysis of the theoretical foundations and practical experience of the organization of innovative international cooperation in the construction industry of Ukraine in terms of project management.

It is noted that innovative international cooperation in construction makes it possible to increase the efficiency of production, improve the quality of construction, contribute to the saving of resources, reduce the costs of operating buildings and solve the social problems of the population, primarily by providing Ukrainians with housing that was destroyed as a result of a military emergency.

It has been proven that an integral component of the international economic activity of the domestic construction industry is the development and implementation of international projects of different types, scale and complexity. Therefore, the key factor in the successful activity of the construction industry is the effective implementation of innovative international projects in the production sphere. In this regard, the construction industry, which implements international projects, is faced with the need to develop an international project management methodology, the use of which contributes to the best achievement of the set goal.

It was concluded that organizational and economic regulatory tools considered in the process of analysis cannot be fully used for the purpose of managing international projects implemented by business entities of the domestic construction industry. This is due to a number of reasons. First, with the emergence of specific risks in the field of international project management. Such risks are formed under the influence of the macroeconomic situation, in particular, they are largely determined by the change in the vector of international cooperation. This leads to the emergence of logistical, production-technological, intellectual, environmental and other types of risks. Secondly, the role of human and informational capital in ensuring high final results of international projects is being strengthened. Thirdly, during the implementation of international projects, critical deviations of the actual parameters of the project from the planned values appear. This can be a change in the terms of project implementation and its budget due to the appearance of risks and disturbing influences. Therefore, in an international project implemented in the construction industry, additional expenses not provided for in the project budget appear, which can be both current and investment in nature. Such costs are due to changes in transport and logistics routes, an increase in the terms of creation and development of imported technologies.

Ключові слова: будівельна галузь, міжнародне співробітництво, механізм державного регулювання, інноваційний розвиток, стійке функціонування, проектне управління.

Key words: construction industry, international cooperation, mechanism of state regulation, innovative development, sustainable functioning, project management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інтенсивний шлях розвитку економіки країни можливий тільки з використанням досягнень науково-технічного прогресу. Розробка та впровадження інновацій у будівельній галузі України є в останні роки одним із перспективних напрямів науково-технічної та виробничої діяльності. Інноваційне міжнародне співробітництво у будівництві дають змогу підвищити ефективність виробництва, покращити якість будівництва, сприяють економії ресурсів, зниженню витрат на експлуатацію будівель та вирішенню соціальних проблем населення, насамперед за рахунок забезпечення українців житлом, яке було зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру.

Невід'ємною складовою міжнародної економічної діяльності вітчизняної будівельної галузі є розробка та реалізація міжнародних проектів, що різняться за типами, масштабом та складністю. Тому ключовим фактором успішної діяльності будівельної галузі стає ефективна реалізація інноваційних міжнародних проектів у виробничій сфері. У зв'язку з цим будівельна галузь, яка реалізує міжнародні проекти, стикається з потребою розробки методології управління міжнародними проектами, використання якої сприяє найкращому досягненню поставленої мети.

В даний час оцінка ефективності інноваційних міжнародних проектів проводиться аналогічно оцінці інвестиційних проектів, як правило, на основі Методичних рекомендацій з оцінки ефективності інвестиційних проектів. На даний момент не повністю враховуються всі особливості інновацій та не існує єдиної методики оцінки ефективності інноваційних проектів, що дозволяє з урахуванням їхньої специфіки зробити її повно та достовірно.

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

Необхідність врахування інноваційного аспекту в управлінні проектною діяльністю відзначається як за-

рубіжними так і вітчизняними авторами, а саме в працях: І. Ансоффа, О. Амоші, В. Геєця, М. Долішнього, А. Кузнєцової, С. Онишка, М. Портера, Л. Федулової, Й. Шумпетера. У процесі розробки та здійснення міжнародних проектів, як правило, залучено кілька учасників, включаючи постачальників ресурсів, споживачів, різні категорії інвесторів тощо. При виконанні цих розрахунків необхідно аналізувати такі фактори, як динаміка та наслідки настання ризиків міжнародного проекту, потенційні зміни умов його реалізації та переваг учасників проекту тощо. Аналіз наукових праць свідчить про необхідність створення сприятливих умов для інноваційної діяльності підприємств будівельної галузі під впливом внутрішніх та зовнішніх викликів. Окрім того, деякі питання щодо визначення напрямів інноваційного розвитку підприємств будівельної галузі досі залишаються не вирішеними.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ

Проаналізувати теоретичні засади та практичний досвід реалізації проектного підходу до державного регулювання міжнародного співробітництва в будівельній галузі на інноваційній основі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Визначаючи параметри міжнародних проектів, що здійснюються підприємствами будівельної галузі, необхідно брати до уваги, що здійснення цієї категорії проектів відбувається в умовах невизначеності, ризику та впливу негативних впливів довкілля. У проектній стратегії ці обставини враховуються шляхом запровадження обмежень на ресурсне забезпечення та терміни виконання проектів. Крім того, міжнародні проекти, що

реалізуються вітчизняними будівельними компаніями, часто відрізняються підвищеним рівнем складності внаслідок їхнього інноваційного характеру.

Дослідження проектних управлінських методик показав, що такі методики, як РМВОК та ОРМММ забезпечують комплексний підхід до управління проектами на всіх етапах їх життєвого циклу [3, 5, 8]. Дослідження факторів зовнішнього та внутрішнього оточення проекту, а також механізмів управління ризиками та комунікаціями наголошують на важливості врахування різних аспектів для успішної реалізації проектів у виробничій сфері будівельної галузі [9].

Використання міжнародних стандартів, що відображають особливості організації управління проектами, дає можливість галузі будівництва, що реалізує в рамках міжнародного співробітництва у виробничій сфері, виявити проблемні сфери галузі та визначити стратегічні напрями проектної діяльності [1, 2, 4].

Представлена у стандарті модель не тільки відображає сукупність знань, заснованих на передових практиках управління проектами, які дають змогу визначити рівень зрілості проектного управління, але й пропонує різноманітні способи поліпшення процесів управління проектами, які створені задля досягнення вищого рівня зрілості. В базі кращих практик бізнес-процеси поділені на чотири категорії: стандартизовані, вимірювані, керовані та оптимізовані. Це забезпечує комплексний підхід до управління проектами та їх поетапного покращення. Крім того, у рамках бази кращих практик враховано організаційні можливості, які є невід'ємними для вітчизняної галузі будівництва, що реалізують міжнародні проекти. Ці організаційні можливості є ключовими елементами, які необхідні підтримки актуальності бізнес-процесів, забезпечуючи ефективне управління міжнародними проектами, які реалізуються підприємствами будівельної галузі.

Аналіз практичного досвіду організації вітчизняними будівельними підприємствами на прикладі реалізації міжнародних проектів з європейськими партнерами показав, що у механізмах проектного управління значною мірою використовуються постулати, викладені у керівництві РМВОК та ОРМММ. Міжнародні проекти, що реалізуються у будівельній галузі, за участю європейських дуже багатогранні і охоплюють різні сфери галузі, а саме: розбудова розумних міст та глобальна урбанізація; енергоефективне будівництво (плюс, нульові та пасивні будинки); озеленення будівель та міський мікроклімат; відновлювані джерела енергії (сонячна, фотовольтанічна, геотермальна тощо); екологічні та низькоємні будівельні матеріали, включаючи ресайклінг та здорове житло тощо.

Європейські компанії, отримуючи доступ до вітчизняних розробок у сфері будівництва, мають можливість здійснювати їхній трансфер у різні галузі промисловості. При цьому, активна участь вітчизняної будівельної галузі у міжнародному співробітництві зумовлена низкою чинників. По-перше, Україна, маючи вигідне географічне положення, є сполучною ланкою між євразійськими країнами та зацікавлена в імпорті товарів та просуванні своєї продукції з використанням нових транспортних коридорів на світові ринки. По-друге, вітчизняна галузь будівництва має високоякісний людський капітал, який в умовах цифровізації поряд з інформаційним капіталом стає ключовим джерелом ефективної реалізації проекту.

У цій ситуації ключовими чинниками успішної реалізації міжнародних проектів є конкурентні переваги його учасників. Конкурентні переваги вітчизняної будівельної галузі, полягають у можливості вкладення в проект не лише великих обсягів матеріальних та енергетичних ресурсів, а й інноваційних технологій. Поєднання конкурентних переваг українських і європейських учасників, включаючи високий інвестиційний потенціал останніх та їх виробничі можливості, що дають змогу повноцінно завантажити транспортні маршрути, що створюються, забезпечать ефект синергії та ефективність проекту.

Для міжнародних проектів, що реалізуються вітчизняними підприємствами будівельної галузі, характерна поява різних специфічних ризиків. Зокрема, при реалізації проекту який передбачає створення нових транспортно-логістичних коридорів, можуть виникнути такі специфічні ризики, як логістичні, технологічні, інтелектуальні тощо.

Так перехід вітчизняної будівельної галузі на використання матеріалів, комплектуючих і запасних частин іноземних виробників, і навіть збільшення "плеча" їх доставки призводить до виникнення логістичних ризиків. З використанням вітчизняної будівельної галузі нових виробничих технологій, створених разом із партнерами, виникають технологічні ризики. При реалізації міжнародних проектів на спільних підприємствах, з'являються інтелектуальні ризики, пов'язані з особливостями управління людським капіталом міжнародних трудових колективів.

У цьому стає актуальною розробка комплексу методів управління міжнародними проектами, реалізованими вітчизняною будівельною галуззю. Ці методи, не порушуючи баланс інтересів учасників, повинні забезпечити найкращу реалізацію проектів, мінімізуючи негативні наслідки настання можливих ризиків і відхилень фактичних показників проектів від планованих значень.

З метою вирішення поставленого завдання необхідно провести аналіз організаційного та економічного регуляторного інструментарію, який практично корисний для формування комплексу методів управління міжнародними проектами, що реалізується вітчизняною будівельною галуззю. У процесі аналізу встановлено, що розробці інструментарію, використання якого дає можливість забезпечити підвищення ефективності та результативності функціонування вітчизняної будівельної галузі приділяється досить велика увага.

Вирішенню цього завдання присвячені роботи низки російських дослідників, включаючи Денисенко М. П., Юринець З. В., Кохан М. О., Адамська І., Беззубко Л. В. та низку інших авторів. У роботі [4] Денисенко М. П. представлено організаційно-економічний механізм, який розглядається як сукупність правових норм, організаційних структур, методів управління та регулювання. Розроблений інструментарій забезпечує рішення сукупності завдань вітчизняної будівельної галузі шляхом впливу на чинники ефективності виробництва, його модернізації, конкурентоспроможності, охорони навколишнього середовища проживання і посилення соціальної орієнтації діяльності підприємства.

Щодо підприємств будівельної галузі, які функціонують у складі промислових кластерних структур, виконано класифікацію факторів, що впливають на ефективність використання організаційно-економічного механізму підвищення ефективності господарської діяль-

ності підприємств. Представлений у роботі [4] інструментарій сприймається як складова загального господарського механізму при реалізації взаємозалежних між собою цілей стратегічного і оперативного рівнів управління.

На стратегічному рівні управління пропонується на основі передбачення змін завчасно виявляти ризики зовнішнього середовища з метою превентивної адаптації організаційно-економічного механізму регулювання до нових умов діяльності та забезпечення сталого розвитку підприємств будівельної галузі. На оперативному рівні запропоновано підтримувати оптимальні параметри конкурентоспроможності будівельні підприємства, які гнучко реагують на відхилення.

Організаційно-економічний механізм регулювання запропоновано розглядати, як взаємодіючі між собою елементи організаційного та економічного характеру, що охоплюють організаційну структуру, функції та методи управління, що включають прогнозування, планування, координацію, регулювання, контроль, організацію праці, інформаційне забезпечення та програмно-цільове управління. Основними важелями впливу на економічну ефективність господарської діяльності вітчизняної будівельної галузі запропоновано використовувати нормативи, ціни та тарифи, надбавки, стимули, податки, кредити та інші елементи.

У роботі [5] Кохана М. О. пропонується економічний механізм формування інвестиційної програми наукомістких підприємств. Пріоритети проектів за їх включення до інвестиційної програми нами запропоновано встановлювати з урахуванням ієрархічної системи показників, з допомогою яких виконується оцінка інвестиційних альтернатив. Запропонована система відображає фактори, що впливають на конкурентоспроможність вітчизняної будівельної галузі, її ринкове та фінансово-економічне становище. Процедура відбору проектів для формування інвестиційної програми базується на використанні методу аналізу ієрархій, що дозволяє з метою досягнення високого рівня об'єктивності результату використовувати велику кількість кількісних показників. Як критерій включення проекту в інвестиційну програму запропоновано використовувати граничний рівень інтегрального показника ефективності проекту.

При визначенні цього рівня береться до уваги кількість інвестиційних альтернатив та статистичні дані, що відображають успішність діяльності наукомісткого будівельного проекту у сфері реалізації аналогічних проектів. Для цілей формалізації завдання створення інвестиційної програми та вибору оптимального варіанту цієї програми запропоновано використовувати лінійне програмування, формуючи цільову функцію моделі на основі інтегральних показників ефективності проектів, а як обмеження враховувати фінансові можливості підприємства.

Запропонований Коханом М. О. алгоритм формування пріоритетів проектів та послідовності їх реалізації дозволяє наукомісткому проекту будівельного підприємства реалізувати стратегію самофінансування інвестиційної діяльності [5], оскільки в цьому випадку необхідний обсяг інвестиційних ресурсів створюється за рахунок чистого прибутку від реалізації проектів із вищим пріоритетом ефективності.

У роботі [1] Адамської І. пропонується концептуальна модель та побудований на її основі механізм оцінки стратегічної ефективності проектів, що реалізуються

підприємствами будівельної галузі у сфері створення та виробництва продукції при виробництві якої використовується сукупність високих технологій, що часто відрізняються високою науковістю. Адамська І. в роботі [1] механізми для розрахунку показника стратегічної ефективності проектів, що реалізуються в будівельній галузі, ґрунтуються на дослідженні рівнів розвитку структурних складових ключового показника ефективності, що реалізуються.

При виконанні оцінки стратегічної ефективності проекту, що реалізується у сфері створення та виробництва високотехнологічної продукції, автором враховуються різні ризики. Це стосується ризику країни, а також ризиків, що впливають на формування та реалізацію потенціалу будівельної галузі. За твердженням автора такий підхід дає змогу, по-перше, підвищити якість управлінських рішень, що приймаються на стратегічному рівні планування, враховуючи сформовані на підприємствах бізнес процеси та особливості внутрішньогалузевої організації виробництва технологічної продукції, а по-друге, прогнозувати динаміку цінності проекту.

У роботі [7] Беззубко Л.В. запропоновано методичний інструментарій впливу на стратегічну привабливість підприємств будівельної галузі, для реалізації якого автор у рамках системи управління підприємством пропонує використовувати ряд підсистем, включаючи керуючу, чинну та керовану підсистеми. Розроблений підхід реалізується у вигляді процедур, що циклічно повторюються, що дають змогу у рамках реалізованих проектів гармонізувати фінансово-економічні інтереси інвесторів і підприємства.

На основі запропонованого підходу автором стосовно підприємств будівельної галузі розроблено теоретичні підходи до управління інвестиційними аспектами діяльності цієї сфери. Створена модель, базуючись на інструментах портфельного аналізу, дає змогу вибрати найкращу технологію управління стратегічною привабливістю. Залучення інструментарію портфельного аналізу, адаптованого до завдань управління стратегічною привабливістю підприємств будівельної галузі дає змогу виявити ключові фактори. Автор доводить, що ці ключові чинники дають змогу ефективно підвищувати рівень стратегічної привабливості таких підприємств.

Запропонована у роботі [7] Беззубко Л.В. система управління, відповідає вимогам теорії систем, відбиває процес переходу інвестиційної привабливості підприємств будівельної галузі з поточного стану на задане. Це здійснюється за допомогою вбудованого в систему управління механізму, що відображає взаємозв'язок етапів залучення інвесторів та трансформації станів, у яких перебуває інвестиційна привабливість підприємства. Як фактори, що впливають на інвестиційну привабливість підприємств, автор виділяє інвестиційний потенціал підприємства та інтегральний ризик підприємства.

Представлена в роботі [7] Беззубко Л.В. аналітична модель вибору стратегії управління інвестиційною привабливістю підприємств будівельної галузі дає можливість зі списку запропонованих стратегій, використовуючи метод аналізу ієрархій, вибрати найкращий варіант стратегії переходу інвестиційної привабливості у заданий стан. Автор доводить, що подібний підхід до управління підприємствами як складної організаційно-

виробничої системи дозволяє забезпечити необхідний рівень ефективності діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

Отже, розглянуті у процесі аналізу організаційні та економічні регуляторні інструменти неспроможні у повному обсязі використовуватися з метою управління міжнародними проектами, реалізованими суб'єктами господарювання вітчизняної будівельної галузі. Це пов'язано з низкою причин. По-перше, з появою у сфері управління міжнародними проектами специфічних ризиків. Подібні ризики формуються під впливом макроекономічної ситуації, зокрема вони багато в чому зумовлені зміною вектора міжнародного співробітництва. Це призводить до виникнення логістичних, виробничо-технологічних, інтелектуальних, екологічних та інших видів ризиків. По-друге, відбувається посилення ролі людського та інформаційного капіталу у забезпеченні високих кінцевих результатів міжнародних проектів. По-третє, під час реалізації міжнародних проектів з'являються критичні відхилення фактичних параметрів проекту від запланованих значень. Це може бути зміна термінів реалізації проекту та його бюджету внаслідок появи ризиків та впливів, що обурюють. Отже, у міжнародному проекті, що реалізується у будівельній галузі, з'являються не передбачені бюджетом проекту додаткові витрати, які можуть мати як поточний, так й інвестиційний характер. Такі витрати зумовлені зміною транспортно-логістичних маршрутів, збільшенням термінів створення та освоєння імпортованих технологій тощо.

Література:

1. Адамська І. Сучасний стан й тенденції розвитку будівельної галузі України. Галицький економічний вісник, № 5 (60) 2019. С. 7—15.
2. Антохов А.А. Інноваційний розвиток економіки України через призму зарубіжного досвіду. Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського: зб. наук. праць. 2015. № 2 (5). С. 7.
3. Бурмака М.М., Бурмака Т.М. Управління розвитком підприємства (на прикладі підприємств будівельної галузі): монографія / Харків: ХНАДУ, 2011. 204 с.
4. Денисенко М. П., Юринець З. В. Система управління ризиковими ситуаціями в умовах підвищення інвестиційної привабливості та безпеки бізнесу. Економіка та держава. 2022. № 9. С. 4—7.
5. Денисенко М. П., Юринець З. В., Юринець Р. В., Кохан М. О., Конкурентоспроможність підприємництва в умовах інноваційно-інвестиційної модернізації економіки. Економіка та держава. 2020. № 4. С. 19—24. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2020/5.pdf
6. Дідур К.М. Сутність, класифікація й структура інвестиційної та інноваційної діяльності підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 9—10. С. 30—38.
7. Дорофійенко В.В., Беззубко Л.В. Менеджмент в будівництві: регіональний аспект: монографія. Макеевка: ДонГАСА, 2004. 269 с.
8. Драган І.О. Державне управління розвитком житлово-комунального господарства України: модернізація та ресурсозбереження: монографія / Донецьк: Юго-Восток, 2011. 237 с.

9. Драган І.О., Кучма Ю.В. Реалізація державного регулювання в сфері житлового будівництва: механізм фінансового забезпечення. Науковий вісник Академії муніципального управління (Серія "Управління"). Вип. 3. К.: Академія муніципального управління, 2016. С. 16—26.

10. Драган І.В. Особливості інноваційно-інвестиційної діяльності в умовах трансформаційних перетворень національної економіки. Продуктивні сили і регіональна економіка: збірник наукових праць: у 2 ч. / РВПС України НАН України. К.: РВПС України НАН України, 2010. Ч.1. С. 110—111.

References:

1. Adams'ka, I. (2019), "Current state and development trends of the construction industry of Ukraine", *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 5 (60), pp. 7—15.
2. Antokhov, A.A. (2015), "Innovative development of the economy of Ukraine through the prism of foreign experience", *Naukovyj visnyk MNU im. V.O. Sukhomlyn's'koho: zb. nauk. prats'*, vol. 2 (5), pp. 7.
3. Burmaka, M.M. and Burmaka, T.M. (2011), *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva (na prykladi pidpriemstv budiveln'noi haluzi)* [Enterprise development management (on the example of enterprises in the construction industry)], KhNADU, Kharkiv, Ukraine.
4. Denysenko, M. P. and Yurynets', Z. V. (2022), "System of managing risk situations in conditions of increasing investment attractiveness and business security", *Ekonomikata derzhava*, vol. 9, pp. 4—7.
5. Denysenko, M. P., Yurynets', Z. V., Yurynets', R. V. and Kokhan, M. O. (2020), "Competitiveness of entrepreneurship in conditions of innovation-investment modernization of the economy", *Ekonomka ta derzhava*, vol. 4, pp. 19—24, available at: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2020/5.pdf (Accessed 15 March 2024).
6. Didur, K.M. (2022), "The essence, classification and structure of investment and innovation activity of the enterprise", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 9—10, pp. 30—38.
7. Dorofienko, V. V. and Bezzubko, L. V. (2004), *Menedzhment v stroitel'stve: regional'nyy aspekt* [Management in construction: a regional aspect], DonGASA, Makeevka, Ukraine.
8. Drahan, I.O. (2011), *Derzhavne upravlinnia rozvytkom zhytlovo-komunal'noho hospodarstva Ukrainy: modernizatsiia ta resursozberezhennia* [State management of the development of the housing and communal economy of Ukraine: modernization and resource conservation], Yuho-Vostok, Donetsk, Ukraine.
9. Drahan, I.O. and Kuchma, Yu.V. (2016), "Implementation of state regulation in the field of housing construction: the mechanism of financial support", *Naukovyj visnyk Akademii munitsypal'noho upravlinnia (Seriiia "Upravlinnia")*, vol. 3, pp. 16—26.
10. Drahan, I.V. (2010), "Peculiarities of innovation and investment activity in the conditions of transformative transformations of the national economy" *Produktivni syly i rehional'na ekonomika: zbirnyk naukovykh prats': u 2 ch.* [Productive forces and regional economy: collection of scientific works: in 2 vol.], Ch.1, RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, pp.110—111.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2024 р.

М. Ф. Криштанович,
д. держ. упр., професор,
професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Інститут права, психології
та інноваційної освіти, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1750-6385>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.198

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ТА МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЇХ РОБОТИ

М. Kryshchanovych,
Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy and Innovative Education,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University

STATE AND LOCAL GOVERNMENT AUTHORITIES AND THE CRITERIA FOR ASSESSING THEIR WORK

Метою дослідження є характеристика оцінювання роботи органів державної та місцевої влади. Доведено, що державна та місцева влада виступає як перша точка контакту між громадськістю та урядом, що робить їх роль вирішальною в демократичному процесі. Визначено, що сутність роботи державних та місцевих органів влади обертається навколо управління та адміністрування на більш локалізованому рівні, де вплив рішень та політики на повсякденне життя громадян відчувається найбільш безпосередньо. Встановлено, що оцінка роботи державних та місцевих органів влади сприяє участі громадськості та розширенню її прав та можливостей. Виокремлено ключові засади роботи сучасних органів державної й місцевої влади. Визначено, що цифровізація суттєво змінила ландшафт управління та оцінку діяльності органів державної та місцевої влади. Завдяки впровадженню цифрових технологій ці урядові органи можуть оптимізувати свою діяльність, покращити надання послуг та ефективніше взаємодіяти з громадянами. Охарактеризовано ключові етапи оцінювання роботи органів державної та місцевої влади. Доведено, що процес оцінки також посилює підзвітність, гарантуючи, що чиновники несуть відповідальність перед суспільством за свої рішення та використання коштів платників податків. У демократичному суспільстві така підзвітність є життєво важливою для підтримки суспільної довіри до урядових інститутів. Визначено, що регулярна оцінка дозволяє державним та місцевим органам влади адаптуватися до цих змін, гарантуючи, що їхня політика та програми залишаються актуальними та ефективними. Доведено, що сучасні органи державної та місцевої влади прагнуть бути відкритими та доступними для громадськості. Прозорість у прийнятті рішень, веденні документації та фінансовій діяльності є критично важливою для забезпечення довіри між громадянами та владою.

The purpose of the study is to characterize the assessment of the work of state and local government authorities. It has been proven that state and local government acts as the first point of contact between the public and the government, making their role crucial in the democratic process. It is determined that the essence of the work of state and local government authorities revolves around management and administration at a more localized level, where the impact of decisions and policy

on the daily lives of citizens is most directly felt. It is established that the assessment of the work of state and local government authorities facilitates public participation and the expansion of their rights and opportunities. The key principles of the work of modern state and local government authorities have been identified. It is determined that digitalization has significantly changed the landscape of management and assessment of the activities of state and local government authorities.

Thanks to the implementation of digital technologies, these government bodies can optimize their activities, improve service delivery and interact more effectively with citizens. Digital platforms facilitate real-time data collection and analysis, enabling authorities to track performance, measure outcomes and make data-driven decisions. The main stages of evaluating the work of state authorities and local self-government bodies are characterized. It is proven that the assessment process also enhances accountability, ensuring that officials are accountable to society for their decisions and the use of taxpayer funds. In a democratic society, such accountability is vital for maintaining public trust in government institutions. It is determined that regular assessment allows state and local government bodies to adapt to these changes, ensuring that their policies and programs remain relevant and effective. It is proven that modern state and local government authorities strive to be open and accessible to the public. Transparency in decision-making, documentation, and financial activities is critically important for maintaining trust between citizens and the government.

Ключові слова: органи державної влади, органи місцевої влади, оцінювання роботи, критерії оцінки, публічне управління, громадськість.

Key words: state government, local government, work assessment, assessment criteria, public administration, the public.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Оцінка роботи державних та місцевих органів влади має вирішальне значення з кількох причин, впливаючи як на ефективність управління, так і на благополуччя суспільства. По-перше, це забезпечує підзвітність. Державні та місцеві органи влади відповідають за широкий спектр послуг, які безпосередньо впливають на повсякденне життя громадян, включаючи громадську безпеку, освіту, транспорт та охорону здоров'я. Оцінюючи їхню роботу, ми гарантуємо, що вони несуть відповідальність за свої дії та рішення. Така підзвітність є життєво важливою для підтримки суспільної довіри та впевненості в державних установах. В епоху, коли переважає скептицизм стосовно державних органів, прозорість та підзвітність допомагають зміцнити легітимність державного управління. По-друге, оцінка сприяє ефективності та результативності надання державних послуг. За допомогою систематичної оцінки влада може виявити сильні сторони та області, які потребують поліпшення. Цей цикл зворотного зв'язку дозволяє вдосконалювати політику, програми та послуги, гарантуючи, що вони ефективно та результативно відповідають потребам спільноти. За часів фінансових обмежень і попиту на державні послуги, що росте, оптимізація розподілу ресурсів не тільки вигідна, а й необхідна. Постійні проблеми, спричинені економічними коливаннями, кризами суспільної охорони здоров'я та екологічними проблемами, наголошують на важливості адаптивності та ефективності управління. Крім того, оцінка роботи державних та місцевих органів влади сприяє участі громадськості та розширенню її прав та можливостей. Коли громадяни інформуються про роботу сво-

го уряду, вони краще підготовлені до участі у демократичному процесі, від голосування до участі у громадських консультаціях. Така участь сприяє створенню більш енергійної та чуйної демократії, в якій дії уряду відображають волю та потреби населення. У контексті сьогоденної цифрової епохи, коли інформація легко доступна, а громадянська активність може бути посилена через соціальні мережі, потенціал значущої участі громадськості ніколи не був таким великим. Це робить процес оцінки важливим інструментом розширення прав та можливостей громадян та зміцнення структури демократії.

Оцінювання актуальне сьогодні, оскільки воно допомагає у стратегічному плануванні та розробці політики. У світі, що постійно змінюється, проблеми, з якими стикаються державні та місцеві органи влади, швидко розвиваються. За допомогою регулярної та ретельної оцінки влада може отримати уявлення про виникаючі тенденції, потреби спільноти та потенційні майбутні перешкоди. Такий далекоглядний підхід дозволяє урядам розробляти стратегічні плани, які є одночасно активними та оперативними, гарантуючи, що вони добре підготовлені до вирішення як поточних, так і майбутніх проблем. В епоху, що характеризується швидким технологічним прогресом, екологічними проблемами та соціальними змінами, здатність адаптуватися та стратегічне планування стає більш важливою, ніж будь-коли.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Важливі аспекти дослідження проблем органів державної та місцевої влади розкривалися в роботах таких

Таблиця 1. Ключові засади роботи сучасних органів державної й місцевої влади

№	Засади	Характеристика
1	Прозорість та відкритість	Сучасні органи державної та місцевої влади прагнуть бути відкритими та доступними для громадськості. Прозорість у прийнятті рішень, веденні документації та фінансовій діяльності є критично важливою для забезпечення довіри між громадянами та владою. Це також включає легкий доступ до публічної інформації та можливість громадського контролю за діяльністю установ
2	Відповідальність	Органи влади мають нести відповідальність за свої рішення та їх наслідки перед громадянами. Це означає не лише звітність за використання ресурсів або досягнення певних цілей, але й готовність визнавати помилки та коригувати діяльність у відповідь на змінені обставини чи вимоги громадськості
3	Ефективність та результативність	Ефективне використання ресурсів, чітке планування та досягнення визначених результатів є ключовими для діяльності державних та місцевих органів влади. Це включає оптимізацію процесів, інновації у наданні послуг та постійне покращення якості управління
4	Участь громадськості	Залучення громадян до процесу ухвалення рішень сприяє більшій відповідності політики та послуг потребам громади. Сучасні органи влади використовують різноманітні механізми для забезпечення громадської участі, включаючи публічні слухання, опитування, електронні платформи для збору пропозицій та ін.
5	Адаптивність та інноваційність	У відповідь на швидкі зміни у суспільстві та технологіях, органи влади повинні бути гнучкими та відкритими до нововведень. Адаптивність дозволяє ефективно реагувати на нові виклики, впроваджувати передові практики та технології для підвищення якості управління та послуг

Джерело: сформовано автором.

вчених, як О. Амоша, С. Антонюк, В. Александрова, С. Вовк, В. Близнюк, Д. Грицишен, В. Геєць, В. Дем'янишин, В. Євдокимов, О. Кириленко, В. Ксендзук, В. Кучменко, Н. Лехан, О. Маряткова, А. Мельник, О. Пархоменко-Куцевіл, К. Павлюк, С. Павлюк, С. Петрик, Т. Приходько, О. Руднеко, Л. Сергієнко, Г. Слабкий, І. Трикоз, М. Шевченко, С. Юрій та інших. Однак низка теорій і концепцій в контексті оцінювання їх роботи, досі залишаються не розкритими повною мірою, що й зумовило вибір даної тематики, її сучасну актуальність.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є характеристика оцінювання роботи органів державної та місцевої влади.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сутність роботи державних та місцевих органів влади обертається навколо управління та адміністрування на більш локалізованому рівні, де вплив рішень та політики на повсякденне життя громадян відчувається найбільш безпосередньо [1—2]. На ці органи покладено відповідальність за управління державними ресурсами, надання основних послуг та забезпечення добробуту та безпеки спільноти, якій вони служать. Їхні функції охоплюють широкий спектр, включаючи освіту, громадську безпеку, охорону здоров'я, транспорт та охорону навколишнього середовища, і це лише деякі з них [3-4]. Керуючи цими критично важливими областями, органи державної та місцевої відіграють ключову роль у формуванні якості життя мешканців та загально-го функціонування суспільства.

Державна та місцева влада виступає як перша точка контакту між громадськістю та урядом, що робить їх роль вирішальною в демократичному процесі [5—7]. Вони несуть відповідальність за прийняття та реалізацію законів та політики, які відображають потреби та переваги їхніх спільнот. Така безпосередня близькість до громадян дозволяє використовувати більш гнучкий та індивідуальний підхід до управління, дозволяючи цим органам влади вирішувати проблеми та використовувати можливості, які є унікальними для їх юрисдикцій [8—10]. Таким чином, їхня мета виходить за рамки простого управління і полягає у сприянні розвитку спільноти та захисту суспільних інтересів. Більше того, ці органи влади є основою демократії, де інноваційна політика та програми можуть бути перевірені в менших масштабах, перш ніж вони будуть прийняті на вищих рівнях уряду. Цей аспект їхньої роботи наголошує на важливості творчості та інновацій у державному управлінні, дозволяючи розробляти передовий досвід, який може призвести до значного поліпшення функціонування уряду в усіх напрямках (табл. 1).

Оцінка державних та місцевих органів влади має основне значення з кількох причин. Насамперед, це гарантує, що ці органи працюють ефективно, результативно та прозоро. Регулярна оцінка допомагає виявити області успіху та області, що потребують покращення, сприяючи постійному вдосконаленню надання послуг. Цей процес оцінки також посилює підзвітність, гарантуючи, що чиновники несуть відповідальність перед суспільством за свої рішення та використання коштів платників податків. У демократичному суспільстві така підзвітність є життєво важливою для підтримки суспільної довіри до урядових інститутів. Крім того, проведення оцінок має вирішальне значення для ухвалення обґрунтованих рішень. За допомогою аналізу даних про продуктивність органів державної й місцевої влади можуть прийматися обґрунтовані рішення, які краще відповідають суспільним інтересам. Такий підхід як підвищує якість управління, а й гарантує розумне розподіл ресурсів, задовольняючи найнагальніші потреби суспільства.

Зрештою, потреба в оцінці впливає з динамічного характеру суспільства та проблем, з якими воно стикається. У міру розвитку співтовариств змінюються та їхні потреби та пріоритети. Регулярна оцінка дозволяє державним та місцевим органам влади адаптуватися до цих змін, гарантуючи, що їхня політика та програми залишаються актуальними та ефективними. Ця адаптивність має вирішальне значення для вирішення майбутніх проблем і можливостей, що дозволяють урядам сприяти розвитку стійких і процвітаючих спільнот (рис. 1).

Цифровізація суттєво змінила ландшафт управління та оцінку діяльності органів державної та місцевої влади. Завдяки впровадженню цифрових технологій ці урядові органи можуть оптимізувати свою діяльність, покращити надання послуг та ефективніше взаємодіяти

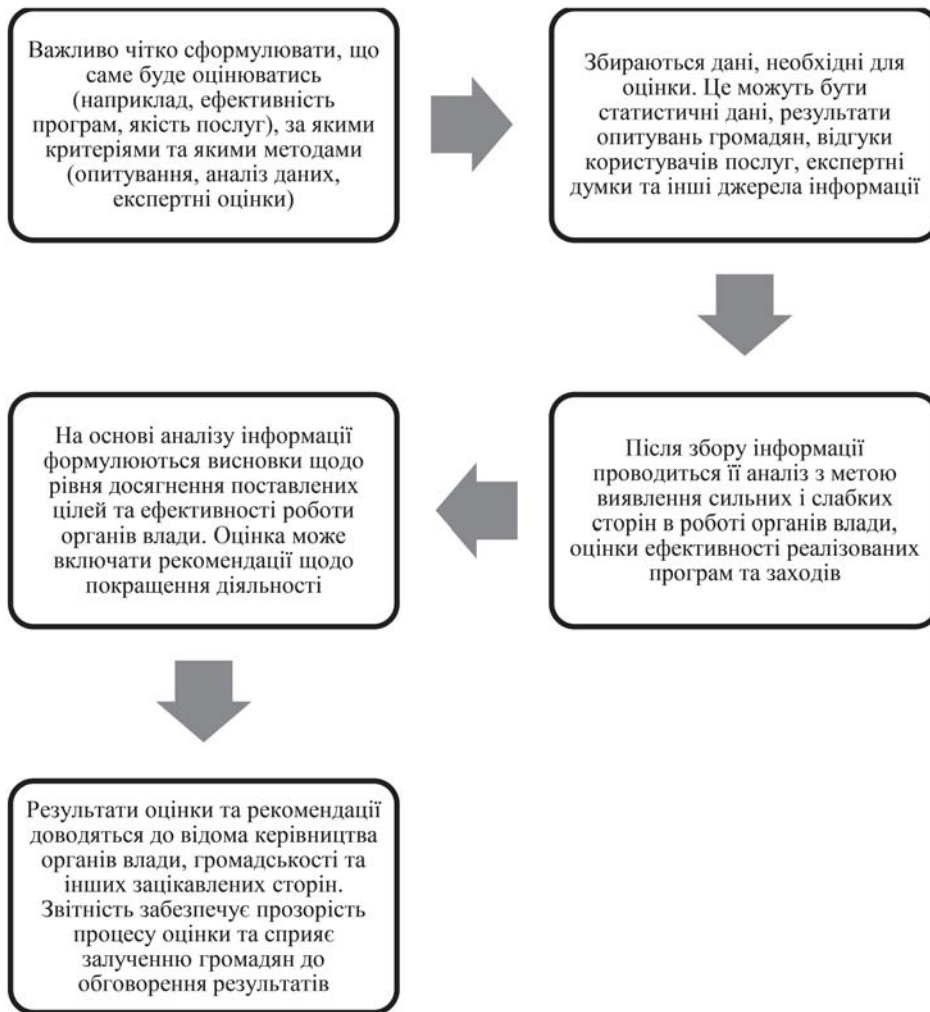

Рис. 1. Етапи оцінювання роботи органів державної та місцевої влади

Джерело: сформовано автором.

ти з громадянами. Цифрові платформи полегшують збирання та аналіз даних у режимі реального часу, дозволяючи владі відстежувати ефективність, вимірювати результати та приймати рішення на основі даних. Цей перехід до цифрового управління відкриває нові можливості для прозорості та підзвітності, оскільки цифрові записи забезпечують чітку та доступну інформацію про процеси та результати прийняття рішень. Більше того, цифрові інструменти дозволяють громадськості безпосередньо залишати відгуки про послуги та політику, сприяючи більш інтерактивній та спільній формі управління. Цифровізація процесів оцінки не тільки робить їх більш ефективними, але й більш комплексними, оскільки дозволяє інтегрувати різні джерела даних, включаючи аналітику соціальних мереж, для оцінки суспільних настроїв та виявлення проблем, що виникають. Крім того, цифровізація відіграє вирішальну роль у підвищенні стійкості органів державної та місцевої влади до збоїв, забезпечуючи можливість віддаленої роботи, надання цифрових послуг та онлайн-освітніх платформ. Ця можливість особливо важлива за часів кризи, наприклад, під час стихійного лиха або надзвичайних ситуацій у галузі охорони здоров'я, коли традиційні форми надання послуг можуть бути ускладнені.

ефективність управління також вимірюється здатністю забезпечити безпеку, впоратися з переміщенням населення та надати гуманітарну допомогу.

На закінчення зазначимо, що переплетення цифровізації з оцінкою діяльності органів державної та місцевої влади відкриває можливості для покращення управління та надання послуг, роблячи їх більш чуйними, ефективними та спільними. Однак вплив військової ситуації в країні ускладнює ситуацію, перенаправляючи пріоритети та ресурси на проблеми безпеки. Обидва ці чинники разом формують проблеми і можливості, що розвиваються, з якими стикаються органи державної та місцевої влади при виконанні своїх функцій.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи, зазначимо, що регулярна оцінка роботи органів державної та місцевої влади має значний вплив на підвищення їхньої ефективності та відповідальності перед громадськістю. Цей процес не тільки забезпечує прозорість у прийнятті рішень і використанні публічних ресурсів, але й сприяє встановленню зворотного зв'язку між владою та громадянами. Оцінка доз-

Військова ситуація в країні також суттєво впливає на роботу та оцінку органів державної та місцевої влади. У регіонах, де спостерігається високий рівень проблем з безпекою, владі часто доводиться перенаправляти ресурси на заходи оборони та безпеки, можливо, за рахунок інших державних послуг. Потреба посилення безпеки може призвести до збільшення присутності військових чи сил безпеки в органах державного управління, що вплине на повсякденне життя громадян та загальну структуру управління. Акцент на безпеці та обороні також може вплинути на бюджетні асигнування: більше коштів спрямовується на військові ініціативи та ініціативи у сфері безпеки, а не на соціальні програми. Відтак, сама військова ситуація впливає на пріоритети та стратегії органів державної та місцевої влади. У зонах або районах з високим ризиком небезпеки зусилля можуть бути зосереджені на кризовому регулюванні, реагуванні на надзвичайні ситуації та підтримці громадського порядку. Ця ситуація потребує іншого набору критеріїв оцінки, де

воляє ідентифікувати сильні та слабкі сторони в роботі установ, а також визначати пріоритетні напрямки для покращення. Це стимулює органи влади до інновацій та пошуку більш ефективних способів надання послуг, сприяючи розвитку конкурентоспроможної та адаптивної адміністрації. В результаті, громадяни отримують вищу якість послуг, а довіра до владних інституцій зростає. З іншого боку, регулярна оцінка може мати і негативні наслідки, якщо вона здійснюється без належної уваги до якості та об'єктивності процесу. Існує ризик, що оцінка може бути використана як інструмент політичного тиску або для виправдання непопулярних рішень. Крім того, надмірна бюрократія та формалізм у процесі оцінки можуть призвести до зниження мотивації серед працівників державного апарату та марнотратства ресурсів. Тому важливо, щоб система оцінки була ретельно спланована, забезпечена належними ресурсами та враховувала потреби всіх зацікавлених сторін. Це дозволить мінімізувати потенційні ризики та забезпечити, що оцінка принесе реальну користь як для органів влади, так і для громадян.

Література:

1. Izha, M., Pakhomova, T., Shpak, Y., Bondarenko, O., Yevstiunina, Y. State management of natural resources in the system of national safety and environmental protection. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Vol. 19, No. 1, 2024, pp. 301—308.
2. Yesimov, S., Borovikova, V. Administrative and legal implementation of the rights of business entities. *Social and Legal Studios*, 5(3). 2022: 16—22.
3. Kryshchanovych, M., Petrovskiy, P., Khomyshyn, I., Bezena, I., Serdechna, I. Peculiarities of implementing governance in the system of social security. *Business, Management and Economics Engineering*, 18 (1), 2020: 142—156.
4. Alazzam, F.A.F., Aldrou, K.K.A.R., Berezivskyy, Z., Zaverbnyj, A., Borutska, Y. State management of the system of rational environmental use in the context of commercial development of the bioeconomy: Ecological aspect. *International Journal of Environmental Impacts*, Vol. 6, No. 4, 2023, pp. 155—163.
5. Borutska, Y., Vashchyshyn, M., Zhurba, I., Leskiv, H., Taranenko, H., Panteleiev, M. State environmental impact management in ecological tourism development. *International Journal of Design & Nature and Ecodynamics*, Vol. 18, No. 5, 2023, pp. 1247—1254.
6. Bielai, S., Antonova, L., Hololobov, S., Yevtushenko, I., Sporyshev, K. The impact of a practice-oriented paradigm on public administration and national security. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Vol. 19, No. 1, 2024, pp. 277—288.
7. Potravka, L. Synergistic management paradigm in the context of structural transformations of the national economy of Ukraine. *Tavrian Scientific Herald. Series: Public Management and Administration*, 1, 2021: 40—45.
8. Verbivska, L., Lagodiienko, V., Filyppova, S., Papaika, O., Malin, O., Neustroiev, Y. Regulatory policy of the entrepreneurship development as a dominant of economic security of the national economy. *International Journal of Safety and Security Engineering*, Vol. 12, No. 5, 2022, pp. 543—552.
9. Yarova, I., Mishenin, Y. Methodology of formation of economic and socio-ecological indicators of economic activity in the context of national security. In *Emergence of Public Development: Financial and Legal Aspects: Collective Monograph*, Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom. 2019, pp. 373—383.
10. Shameli-Sendi, A., Aghababaei-Barzegar, R., Cheriet, M. Taxonomy of information security risk assessment (ISRA). *Computers & Security*, (57), 2016: 14—30.

References:

1. Izha, M., Pakhomova, T., Shpak, Y., Bondarenko, O. and Yevstiunina, Y. (2024), "State management of natural resources in the system of national safety and environmental protection", *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Vol. 19, No. 1, pp. 301—308.
2. Yesimov, S. and Borovikova, V. (2022), "Administrative and legal implementation of the rights of business entities", *Social and Legal Studios*, vol. 5 (3), pp. 16—22.
3. Kryshchanovych, M., Petrovskiy, P., Khomyshyn, I., Bezena, I. and Serdechna, I. (2020), "Peculiarities of implementing governance in the system of social security", *Business, Management and Economics Engineering*, 18 (1), pp. 142—156.
4. Alazzam, F.A.F., Aldrou, K.K.A.R., Berezivskyy, Z., Zaverbnyj, A. and Borutska, Y. (2023), "State management of the system of rational environmental use in the context of commercial development of the bioeconomy: Ecological aspect", *International Journal of Environmental Impacts*, Vol. 6, No. 4, pp. 155—163.
5. Borutska, Y., Vashchyshyn, M., Zhurba, I., Leskiv, H., Taranenko, H. and Panteleiev, M. (2023), "State environmental impact management in ecological tourism development", *International Journal of Design & Nature and Ecodynamics*, Vol. 18, No. 5, pp. 1247—1254.
6. Bielai, S., Antonova, L., Hololobov, S., Yevtushenko, I. and Sporyshev, K. (2024), "The impact of a practice-oriented paradigm on public administration and national security", *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Vol. 19, No. 1, pp. 277—288.
7. Potravka, L. (2021), "Synergistic management paradigm in the context of structural transformations of the national economy of Ukraine", *Tavrian Scientific Herald. Series: Public Management and Administration*, Vol. 1, pp. 40—45.
8. Verbivska, L., Lagodiienko, V., Filyppova, S., Papaika, O., Malin, O. and Neustroiev, Y. (2022), "Regulatory policy of the entrepreneurship development as a dominant of economic security of the national economy", *International Journal of Safety and Security Engineering*, Vol. 12, No. 5, pp. 543—552.
9. Yarova, I. and Mishenin, Y. (2019), *Methodology of formation of economic and socio-ecological indicators of economic activity in the context of national security*. In *Emergence of Public Development: Financial and Legal Aspects: Collective Monograph*, Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, pp. 373—383.
10. Shameli-Sendi, A., Aghababaei-Barzegar, R. and Cheriet, M. (2016), "Taxonomy of information security risk assessment (ISRA)", *Computers & Security*, Vol. 57, pp. 14—30.

Стаття надійшла до редакції 08.03.2024 р.

О. В. Худоба,
д. держ. упр., професор,
Інститут адміністрування, публічного управління та професійного розвитку
Національного університету "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6944-2163>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.203

ПАНДЕМІЯ COVID-19 ЯК ІМПУЛЬС ДО ПЕРЕОЦІНКИ ПРАКТИК В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ВПЛИВ НА СТРАТЕГІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

O. Khudoba,
Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Governance and Professional Development Institute of Lviv Politechnic National University

THE COVID-19 PANDEMIC AS AN IMPETUS FOR REEVALUATING HEALTHCARE SYSTEM PRACTICES: INFLUENCE ON PUBLIC ADMINISTRATION STRATEGIES

Проводиться аналіз впливу пандемії COVID-19 на систему охорони здоров'я і публічне управління, акцентуючи на необхідності стратегічних змін у стандартних медичних процедурах та способах взаємодії з пацієнтами. Приділено увагу визначенню ключових адаптацій, здійснених для захисту пацієнтів і медичного персоналу, демонструючи при цьому важливість реалізації ефективних стратегій управління в надзвичайних умовах. Досліджено приклади адаптаційних рішень та політик, які були розроблені та впроваджені у відповідь на пандемію. Акцентовано на аналізі реорганізації медичних процедур, що не лише покращує здатність системи охорони здоров'я впоратися з поточною кризою, але й закладає основу для майбутніх покращень у медичній галузі. На прикладі перинатальної допомоги продемонстровано як внесені зміни сприяють кращому розумінню та вирішенню специфічних викликів, з якими стикаються медичні працівники та пацієнти в умовах пандемії.

This analysis delves into the impact of the COVID-19 pandemic on the healthcare system and public administration, with a special focus on the need for strategic changes in standard medical procedures and patient interactions. It highlights the critical adaptations made to protect patients and medical staff, emphasizing the importance of implementing effective management strategies in emergency situations. The study explores various examples of adaptive solutions and policies developed in response to the pandemic, particularly analyzing the reorganization of medical procedures not only to enhance the healthcare system's capacity to cope with the current crisis but also to lay the groundwork for future improvements in the field. The example of perinatal care illustrates how changes contribute to a better understanding and addressing of the specific challenges faced by healthcare professionals and patients during the pandemic.

The adaptation of perinatal care during the pandemic necessitates finding a balance between safety measures and maintaining a humane approach to childbirth. In this context, alternative forms of support, such as the use of video calls for partner participation in childbirth from a distance, the expansion of childbirth preparation programs with an emphasis on independent strategies for coping with pain and stress, and the strengthening of postpartum psychological support, play a crucial role. As the restriction of partner presence during childbirth in the context of the COVID-19 pandemic sparked lively debates about balancing the need for public safety with the preservation of individuals' rights and freedoms, the arguments for and against this decision in the context of possible patient rights violations are considered.

It is argued that local authorities or the management of medical institutions may decide to restrict partner presence during childbirth even in the absence of direct instructions from the relevant ministry or national government. This is made possible by the decentralization of power and the autonomy of medical institutions in certain management aspects, especially when it comes to responding promptly to public health emergencies. However, such decisions must be justified and comply with national safety protocols and health care standards, taking into account recommendations from relevant international and national health organizations.

Ключові слова: публічне управління, стратегічні рішення, система охорони здоров'я, пандемія covid-19, система перинатальної допомоги, комунікаційні стратегії.

Key words: public administration, strategic decisions, healthcare system, COVID-19 pandemic, perinatal care system, communication strategies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пандемія COVID-19 стала значним викликом для глобальної системи охорони здоров'я, виявивши як її міцні сторони, так і слабкості. В умовах, коли світ стикався з небувалим рівнем загрози для здоров'я населення, виникла очевидна потреба в переосмисленні та переоцінці існуючих практик у сфері охорони здоров'я. Ця ситуація надала потужний імпульс для перегляду та адаптації стратегій публічного управління у відповідь на епідеміологічні загрози. Дослідження цієї тематики обумовлено декількома ключовими аспектами: по-перше, традиційні підходи не завжди виявлялися ефективними в умовах швидкого розповсюдження інфекції. Необхідність оперативної реалокации ресурсів, а також розробки нових логістичних ланцюжків показали необхідність перегляду існуючих моделей управління в сфері охорони здоров'я; по-друге, пандемія акцентувала увагу на критичній ролі публічної комунікації та інформаційної політики; по-третє, з'явилася потреба в інтеграції міжсекторального підходу в стратегії публічного управління, що передбачає залучення не лише медичних, але й соціальних, економічних, освітніх та інших ресурсів для створення комплексної відповіді на пандемію. Такий підхід вимагає перегляду та оптимізації механізмів взаємодії між різними відомствами та організаціями, як на національному, так і на міжнародному рівні.

Цей аналіз спрямований на висвітлення важливості гнучкості та інновацій в управлінні охороною здоров'я в кризових умовах, а також посилення значення взаємодії з громадськістю для забезпечення успішної імплементації нових підходів на прикладі перинатальної допомоги.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в аналізі впливу пандемії COVID-19 на практики публічного управління в сфері охорони здоров'я, зокрема, на прийняття стратегічних рішень, що стосуються переоцінки стандартних медичних процедур та взаємодії з пацієнтами. Основна увага приділяється розкриттю, як пандемічна криза спонукала до ідентифікації нових викликів та шляхів їх вирішення в умовах посилення вимог до безпеки.

Завдання статті полягають у визначенні ключових змін у стратегіях публічного управління під час пандемії, спрямованих на захист пацієнтів та медичного персоналу, а також у аналізі прикладів конкретних адаптаційних рішень та політик, впроваджених у відповідь на пандемію, включаючи реорганізацію медичних процедур і взаємодії з пацієнтами на прикладі перинатальної допомоги.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізуючи публікації у сфері публічного управління в контексті впливу пандемії COVID-19 на систему охорони здоров'я, можна виділити кілька ключових аспектів, на яких зосереджувалася увага науковців: 1) стійкість системи охорони здоров'я: досліджується стійкість системи охорони здоров'я на первинному рівні в Україні в умовах COVID-19 і навіть в умовах війни, де значна частина закладів продовжувала надавати основні послуги, адаптуючись до змін у потребах пацієнтів і обмеженнях у ресурсах [20], [6]; 2) проблеми з вакцинацією: обговорюється проблема низького рівня вакцинації в Україні, викликана дезінформацією та політизацією вакцинації, що спричинило недовіру до системи охорони здоров'я та уникнення вакцинації [8], що підкреслює важливість стратегій публічного управління у боротьбі з дезінформацією та підвищенні довіри до системи охорони здоров'я [5]; 3) доступність медичних послуг: обґрунтовується: хоча система охорони здоров'я залишається стійкою, доступ до ключових медичних послуг та ліків стає все більш проблематичним через зростання вартості та логістичні перешкоди [19], що вимагає уваги з боку публічного управління до розробки та впровадження політик, спрямованих на підтримку доступності та доступу до медичних послуг для всіх верств населення, на чому наголошують Т. Блащук, І. Парубчак, Н. Радух.

Деякі дослідження, що стосувалося перинатальної допомоги в контексті пандемії та війни в Україні, вказують на виклики з доступом до перинатальної допомоги. Зокрема, зазначається про складнощі, з якими стикаються вагітні жінки у зонах конфлікту, включно з обмеженим доступом до спеціалізованої перинатальної допомоги [8]. Ця інформація підкреслює важливість за-

безпечення доступу до якісної перинатальної допомоги як в умовах пандемії, так і в умовах військових конфліктів, враховуючи вплив цих умов на здоров'я вагітних жінок та новонароджених.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Пандемія COVID-19 стала непростим, але могутнім каталізатором для глобальних змін у сфері охорони здоров'я, зокрема в аспектах публічного управління. Вона висвітлює як існуючі проблеми, так і потенціал для інноваційних підходів у захисті пацієнтів та медичного персоналу. Реакція на пандемію потребувала від систем охорони здоров'я швидкого адаптування та впровадження нових стратегічних рішень.

Однією з ключових змін стала необхідність реалізації комплексних заходів із біобезпеки. Зростання кількості інфікованих вимагало від лікарень та інших медичних установ забезпечення безпечних умов праці для персоналу та пацієнтів, що, у свою чергу, призвело до значного збільшення використання засобів індивідуального захисту, покращення санітарно-гігієнічних стандартів і введення регулярного тестування на COVID-19 для медичних працівників.

Введення обмежувальних заходів та карантину змусило переглянути підходи до організації роботи медзакладів. Були розроблені нові протоколи прийому пацієнтів, організації робочих процесів з мінімізацією контактів між людьми та розділенням потоків пацієнтів з підозрою на COVID-19 від інших відвідувачів лікарні.

Окремо варто зазначити зусилля, спрямовані на підвищення обізнаності населення про заходи профілактики, важливість вакцинації та здоровий спосіб життя. Пандемія продемонструвала критичну необхідність активного залучення громадян до відповідальної участі в охороні власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

У відповідь на пандемію COVID-19, системи охорони здоров'я по всьому світу стикалися з необхідністю швидкої адаптації до нових умов, що спонукало до впровадження різноманітних адаптаційних рішень та політик. Ці заходи стосувалися не лише медичних процедур, а й організації роботи з пацієнтами, включаючи перегляд підходів до госпіталізації, консультацій, профілактики та лікування.

Однією з ключових адаптацій стала реорганізація медичних установ для оптимізації потоків пацієнтів. Це означало виділення окремих зон для пацієнтів з підозрою на COVID-19 та їх ізоляцію від інших відвідувачів лікарні, що допомогло зменшити розповсюдження інфекції та забезпечити безпечне надання медичних послуг.

Значну увагу було приділено також переосмисленню медичних процедур, зокрема оптимізації планової госпіталізації та хірургічних втручань. Багато лікарень впровадили політики, що передбачають відтермінування неургентних процедур та зосередження ресурсів на лікуванні пацієнтів з COVID-19, що допомогло зберегти медичні ресурси та зосередитися на боротьбі з пандемією.

Не менш важливим стало впровадження комплексних програм з профілактики інфекцій, які включали масову вакцинацію, просвітницькі кампанії та розробку чітких рекомендацій для населення щодо заходів самозахисту.

Ці адаптаційні рішення та політики демонструють, як у кризових умовах пандемії можливе швидке пере-

форматування систем охорони здоров'я, забезпечення ефективної відповіді на загрози громадському здоров'ю та захисту як пацієнтів, так і медичного персоналу.

Пандемія COVID-19 змусила переосмислити багато аспектів медичного обслуговування, у тому числі в системі перинатальної допомоги, яка зазнала значних змін відповідно до нових вимог і обмежень. Одним із найбільш дискусійних та емоційно навантажених адаптаційних рішень стало обмеження партнерських пологів. Це рішення, спричинене необхідністю зниження ризику передачі вірусу, стало предметом активних дебатов серед фахівців охорони здоров'я та суспільства загалом.

Обмеження доступу близьких до пологових залів було спрямовано на мінімізацію контакту між людьми всередині медичних установ, що є ключовим заходом у запобіганні поширенню COVID-19. Водночас це рішення порушило традиційну практику залучення партнера до процесу пологів, яка розглядається багатьма як важливий фактор емоційної підтримки та позитивного досвіду народження дитини.

Вплив цього обмеження на перинатальну допомогу можна аналізувати з різних точок зору. З одного боку, забезпечення безпеки пацієнтів та медичного персоналу є беззаперечним пріоритетом, що виправдовує тимчасове введення обмежень. З іншого боку, необхідно визнати емоційні та психологічні витрати, які понесли жінки, позбавлені можливості поділитися ключовим моментом свого життя з близькими.

Адаптація перинатальної допомоги в умовах пандемії вимагає знаходження балансу між заходами безпеки та збереженням гуманного підходу до пологів. В цьому контексті важливу роль відіграють альтернативні форми підтримки, такі як використання відеозв'язку для участі партнера у пологах на відстані, розширення програм підготовки до пологів з акцентом на самостійні стратегії як впоратися з болем та стресом, а також посилення психологічної підтримки післяпологового періоду.

Оскільки обмеження партнерських пологів під час пандемії COVID-19 викликало жваві дискусії 15 щодо балансу між необхідністю забезпечення громадської безпеки та збереженням прав та свобод індивідів, розглянемо аргументи "за" і "проти" цього рішення в контексті можливого порушення прав пацієнтів.

Аргументами "за" обмеження партнерських пологів стали:

- захист громадського здоров'я: першочерговою метою обмеження є зниження ризику передачі COVID-19 всередині медичних установ. В умовах пандемії забезпечення безпеки пацієнтів, новонароджених та медичного персоналу є абсолютним пріоритетом;

- обмеження поширення вірусу: зменшення кількості відвідувачів у лікарнях допомагає уповільнити поширення вірусу, знижуючи ймовірність виникнення спалахів у медичних закладах;

- оптимізація медичного догляду: в умовах обмежених ресурсів і підвищеного навантаження на медичну систему обмеження дозволяє персоналу зосередитися на наданні допомоги, мінімізуючи додаткові заходи, пов'язані з дотриманням санітарних норм.

До аргументів "проти" обмеження партнерських пологів можна віднести:

- право на підтримку: партнерські пологи важливі для багатьох жінок, оскільки емоційна підтримка парт-

нера може мати позитивний вплив на перебіг пологів та досвід материнства. Обмеження цього права може розглядатися як порушення особистих свобод;

— емоційні та психологічні наслідки: відсутність можливості поділитися моментом народження дитини може мати тривалі емоційні та психологічні наслідки для обох батьків, посилюючи стрес та тривогу;

— порушення прав жінок: жінки мають право на індивідуальний підхід та вибір у питаннях, що стосуються їхнього здоров'я та пологів. Введення загальних обмежень без можливості врахування особистих обставин може розглядатися як порушення цих прав.

У вирішенні цього питання важливо знайти золоту середину, яка б дозволила забезпечити безпеку та здоров'я всіх учасників процесу, не відходячи від основних принципів гуманності та поваги до прав та бажань пацієнтів. Можливим рішенням може стати розробка гнучких протоколів, які б враховували індивідуальні обставини, та впровадження додаткових заходів безпеки для тих випадків, коли присутність партнера на пологах визнається необхідною.

Місцеві органи влади та керівництво медичних закладів приймають рішення про припинення партнерських пологів, базуючись на наступних підставах:

1. Рекомендаціях національних та міжнародних органів у сфері охорони здоров'я, зокрема під час пандемії Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), міністерства охорони здоров'я та інші відповідні організації видають рекомендації щодо безпечної практики в медичних закладах, що можуть включати обмеження на присутність супроводжуючих під час пологів.

2. Епідеміологічній ситуації у регіоні: місцеві органи враховують конкретну епідемічну ситуацію, рівень захворюваності на COVID-19, та інші фактори ризику поширення інфекцій в регіоні для прийняття рішень про обмеження в медичних установах.

3. Здатності лікарні або пологового будинку забезпечити високий рівень інфекційного контролю та безпеки як для пацієнтів, так і для медичного персоналу в умовах обмеженого доступу для супроводжуючих.

4. Вимогах законодавства або нормативних документів, що регулюють діяльність медичних закладів під час надзвичайних ситуацій або пандемії.

5. Висновках та рекомендаціях експертів, зокрема місцеві органи приймають рішення, керуючись думкою епідеміологів, інфекціоністів та інших фахівців в галузі охорони здоров'я про ризики та необхідність обмежень для запобігання поширенню інфекції.

6. Загальному стані системи охорони здоров'я в контексті загального навантаження на систему охорони здоров'я, доступності медичного персоналу, а також необхідності оптимізації ресурсів та забезпечення максимально ефективної реакції на пандемію.

Важливо, щоб будь-яке рішення було виваженим, базувалось на доказовій медицині та спрямоване на максимальне зниження ризиків для здоров'я, при цьому забезпечуючи права та інтереси пацієнтів.

Відносини у сфері захисту населення від інфекційних хвороб регулюються Основами законодавства про охорону здоров'я [1], законами України про захист населення від інфекційних хвороб [3, ст. 2], іншими нормативно-правовими актами. Місцева державна адміністрація

відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки та охорони здоров'я на своїй території, особливо у кризових ситуаціях, таких як епідемії або пандемії. Відповідно до чинного законодавства [2, ст. 22] місцева державна адміністрація реалізовує державну політику в галузі охорони здоров'я, зокрема вживає заходів щодо запобігання інфекційним захворюванням, епідеміям, епізоотіям та їх ліквідації; а також приймає рішення щодо необхідності вжиття роботодавцями заходів щодо профілактики та запобігання поширенню епідемій, пандемій [4].

Таким чином, в контексті здоров'я населення, місцеві органи влади мають повноваження і відповідальність вживати специфічні заходи, адаптовані до потреб та особливостей своєї громади. Це включає рішення про припинення партнерських пологів як запобіжний захід для мінімізації ризику поширення інфекційних захворювань у медичних установах.

Відтак рішення про обмеження партнерських пологів можуть прийматися на місцевому рівні навіть у відсутність прямих рішень відповідного міністерства з кількох причин:

1. Медичні установи мають певний ступінь автономії у прийнятті оперативних рішень, які стосуються організації медичного процесу, враховуючи конкретні умови та потреби. Це дозволяє їм швидко адаптуватися до змінюваних обставин, таких як пандемія.

2. Місцеві органи влади та керівництво лікарень краще обізнані з епідеміологічною ситуацією в своїй місцевості та мають змогу враховувати специфіку регіону при прийнятті рішень, що впливають на здоров'я населення.

3. У ситуаціях, що вимагають негайної реакції, таких як спалах інфекційної хвороби, місцеві медичні та адміністративні органи можуть приймати самостійні рішення з метою запобігання поширенню хвороби та захисту пацієнтів і персоналу.

4. Медичні заклади керуються принципами медичної етики та чинним законодавством, що надає їм підстави для прийняття рішень, спрямованих на забезпечення безпеки та добробуту пацієнтів.

Подібний досвід є у різних країнах. До прикладу, у деяких штатах та лікарнях США були введені обмеження на партнерські пологи в період піку пандемії, базуючись на місцевих оцінках ризику та можливостей медичних закладів [7], [10]. У Великобританії Національна служба здоров'я (NHS) дозволяла місцевим органам охорони здоров'я встановлювати власні правила щодо присутності партнерів під час пологів, виходячи з епідеміологічної ситуації та здатності закладів забезпечити безпечне середовище [16], [14]. У пікові моменти пандемії в Італії, особливо у регіонах з високим рівнем інфекції, деякі лікарні самостійно вирішували обмежити партнерські пологи, враховуючи національні рекомендації та місцеву ситуацію [11], [12]. В провінціях і територіях Канади місцеві органи охорони здоров'я мали повноваження вводити обмеження щодо супроводу під час пологів, базуючись на аналізі місцевих ризиків та потреб [13]. В Австралії рішення про обмеження супроводу під час пологів у багатьох випадках приймалися на рівні окремих штатів або територій та конкретних медичних закладів, з урахуванням державних настанов та місцевих умов [17], [18].

Ці приклади свідчать про те, що у багатьох країнах місцеві органи охорони здоров'я та керівництво лікарень мають певний ступінь автономії в прийнятті рішень, що відповідають специфіці епідеміологічної ситуації.

Місцева адміністрація зобов'язана здійснювати постійний моніторинг ситуації та готова до перегляду своїх рішень в залежності від зміни епідеміологічної обстановки. Це дозволяє знаходити баланс між необхідністю захисту здоров'я населення та збереженням доступності та якості медичних послуг.

Органи місцевого самоврядування також мають повноваження у сфері захисту населення від інфекційних хвороб [3, ст. 5], зокрема забезпечують участь у боротьбі з інфекційними хворобами закладів та установ охорони здоров'я усіх форм власності, а також вдосконалення мережі спеціалізованих закладів та установ охорони здоров'я, діяльність яких пов'язана із захистом населення від інфекційних хвороб; вирішують інші питання у межах повноважень, визначених законом.

ВИСНОВКИ ІЗ ЦЬОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ В ЦЬОМУ НАПРЯМКУ

Загалом, пандемія COVID-19 стимулювала стратегічне переосмислення підходів до публічного управління в сфері охорони здоров'я, підкресливши необхідність гнучкості, інновацій та відкритості до змін. Вона стала потужним поштовхом для реформ, які, ймовірно, залишаться в системі охорони здоров'я надовго, сприяючи створенню більш ефективної, доступної та безпечної медичної допомоги.

Встановлено: стратегії публічного управління мають включати розробку ефективних каналів комунікації з громадськістю, здатних швидко поширювати надійну інформацію та протидіяти дезінформації. Це вимагає не лише технологічних інновацій, але й розробки нових підходів до взаємодії з громадськістю та залучення громадян до процесу управління здоров'ям

Попри можливість прийняття інноваційних рішень на місцевому рівні, важливо, щоб вони були узгоджені з національними стандартами та рекомендаціями, заснованими на доказовій медицині. Це допоможе забезпечити єдність та ефективність системи охорони здоров'я в цілому, а також захист прав пацієнтів. У випадках, коли місцеві рішення значно відрізняються від рекомендацій національного рівня, необхідно забезпечити прозорість прийняття рішень, наявність обґрунтувань та можливість їх перегляду відповідно до змін у ситуації з охороною здоров'я.

Так, місцеві органи влади або керівництво медичних закладів можуть приймати рішення про обмеження, до прикладу, партнерських пологів навіть у відсутності прямих вказівок від відповідного міністерства чи національного уряду. Це можливо завдяки децентралізації влади та автономії медичних установ в деяких аспектах управління, особливо коли йдеться про оперативне реагування на надзвичайні ситуації здоров'я. Проте, такі рішення мають бути обґрунтовані та відповідати загальнодержавним протоколам безпеки та стандартам охорони здоров'я, а також враховувати рекомендації від профільних міжнародних та національних організацій охорони здоров'я.

Література:

1. Верховна Рада України (1992). Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я", доступно з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
2. Верховна Рада України (1999). Закон України "Про місцеві державні адміністрації", доступно з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
3. Верховна Рада України (2000). Закон України "Про захист населення від інфекційних хвороб", доступно з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>
4. Верховна Рада України (2020). Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19).", доступно з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>
5. Малачинська, М. (2023). Ефективність публічних ініціатив щодо зменшення ризику материнської та неонатальної смертності: аналіз та пропозиції. Наукові перспективи (Naukovi perspektivi), (6 (36)).
6. Степанова, О. В. (2020). Пандемія COVID-19 та фінансова стійкість. Економіка і прогнозування, (2), 7—20.
7. Berman, R. B., Neerland, C., Bradley, D., Burgess, A., Barr, E., & Burcher, P. (2021). Giving birth during the COVID-19 pandemic, perspectives from a sample of the United States birthing persons during the first wave: March/June 2020. Birth, 48 (4), 524—533.
8. Center for Strategic & International Studies. (n.d.). War amid a pandemic: The public health consequences of Russia's invasion of Ukraine. Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/war-amid-pandemic-public-health-consequences-russias-invasion-ukraine>
9. Davis-Floyd, R., Gutschow, K., & Schwartz, D. A. (2020). Pregnancy, birth and the COVID-19 pandemic in the United States. Medical anthropology, 39 (5), 413—427.
10. Fumagalli, S., Ornaghi, S., Borrelli, S., Vergani, P., & Nespoli, A. (2022). The experiences of childbearing women who tested positive to COVID-19 during the pandemic in northern Italy. Women and Birth, 35 (3), 242—253.
11. Ravaldi, C., Wilson, A., Ricca, V., Homer, C., & Vannacci, A. (2021). Pregnant women voice their concerns and birth expectations during the COVID-19 pandemic in Italy. Women and Birth, 34(4), 335-343.
12. Rice, K. F., & Williams, S. A. (2022). Making good care essential: The impact of increased obstetric interventions and decreased services during the COVID-19 pandemic. Women and Birth, 35 (5), 484—492.
13. Sanders, J., & Blaylock, R. (2021). "Anxious and traumatised": Users' experiences of maternity care in the UK during the COVID-19 pandemic. Midwifery, 102, 103069. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2021.103069>
14. Tvoemisto.tv. (n.d.). Львів'янка іде народжувати у Луцьк через заборону партнерських пологів у Львові. Tvoemisto.tv. https://tvoemisto.tv/exclusive/lvivyanka_ide_narodzhuvaty_u_lutsk_cherez_zaboronu_partnerstskyh_pologiv_u_lvovi_110951.html
15. van den Berg, L. M. M., Balaam, M. C., Nowland, R., Moncrieff, G., Topalidou, A., Thompson, S., Thomson, G., de Jonge, A., Downe, S., & ASPIRE-COVID19 Research Team. (2023). The United Kingdom and the Netherlands maternity care responses to COVID-19: A comparative

study. *Women and Birth*, 36 (1), 127—135. <https://doi.org/10.1016/j.wombi.2022.03.010>

16. Vasilevski, V., Sweet, L., Bradfield, Z., Wilson, A. N., Hauck, Y., Kuliukas, L., & Wynter, K. (2022). Receiving maternity care during the COVID-19 pandemic: Experiences of women's partners and support persons. *Women and Birth*, 35 (3), 298—306.

17. Wilson, A. N., Sweet, L., Vasilevski, V., Hauck, Y., Wynter, K., Kuliukas, L., & Bradfield, Z. (2022). Australian women's experiences of receiving maternity care during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional national survey. *Birth*, 49 (1), 30—39.

18. World Health Organization. (2022, October 24). Accessing health care in Ukraine after 8 months of war: The health system remains resilient, but key health services and medicine are increasingly unaffordable. WHO/Europe. <https://www.who.int/europe/news/item/24-10-2022-accessing-health-care-in-ukraine-after-8-months-of-war--the-health-system-remains-resilient--but-key-health-services-and-medicine-are-increasingly-unaffordable>

19. World Health Organization. (2023, October 12). New WHO assessment reveals resilience of Ukraine's primary health-care system amid the war. WHO/Europe. <https://www.who.int/europe/news/item/12-10-2023-new-who-assessment-reveals-resilience-of-ukraine-s-primary-health-care-system-amid-the-war>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "The Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (Accessed 15 January 2024).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999). The Law of Ukraine "On regional state administration", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (Accessed 15 January 2024).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000). The Law of Ukraine "On the Protection of the Population from Infectious Diseases", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> (Accessed 15 January 2024).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020). The Law of Ukraine "On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Providing Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19)", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (Accessed 15 January 2024).

5. Malachynska, M. (2023), "The effectiveness of public initiatives in reducing the risk of maternal and neonatal mortality: analysis and proposals", *Naukovi perspektivi*, vol. (6 (36)).

6. Stepanova, O. V. (2020), "The COVID-19 Pandemic and Fiscal Sustainability", *Economics and Forecasting*, vol. (2), pp. 7—20.

7. Breman, R. B., Neerland, C., Bradley, D., Burgess, A., Barr, E., & Burcher, P. (2021), "Giving birth during the COVID-19 pandemic, perspectives from a sample of the United States birthing persons during the first wave: March/June 2020", *Birth*, vol. 48 (4), pp. 524—533.

8. Center for Strategic & International Studies. (2022), "War amid a pandemic: The public health consequences of Russia's invasion of Ukraine", available at: <https://www.csis.org/analysis/war-amid-pandemic-public-health-consequences-russias-invasion-ukraine> (Accessed 15 January 2024).

health-consequences-russias-invasion-ukraine (Accessed 15 January 2024).

9. Davis-Floyd, R., Gutschow, K., & Schwartz, D. A. (2020), "Pregnancy, birth and the COVID-19 pandemic in the United States", *Medical anthropology*, vol. 39 (5), pp. 413—427.

10. Fumagalli, S., Ornaghi, S., Borrelli, S., Vergani, P., & Nespoli, A. (2022), "The experiences of childbearing women who tested positive to COVID-19 during the pandemic in northern Italy", *Women and Birth*, vol. 35 (3), pp. 242—253.

11. Ravaldi, C., Wilson, A., Ricca, V., Homer, C., & Vannacci, A. (2021), "Pregnant women voice their concerns and birth expectations during the COVID-19 pandemic in Italy", *Women and Birth*, vol. 34 (4), pp. 335—343.

12. Rice, K. F., & Williams, S. A. (2022), "Making good care essential: The impact of increased obstetric interventions and decreased services during the COVID-19 pandemic", *Women and Birth*, vol. 35 (5), pp. 484—492.

13. Sanders, J., & Blaylock, R. (2021), "Anxious and traumatised": Users' experiences of maternity care in the UK during the COVID-19 pandemic", *Midwifery*, vol. 102, 103069. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2021.103069>

14. Tvoemisto.tv. (2020), "A woman from Lviv goes to give birth in Lutsk due to the ban on partner-assisted childbirth in Lviv", Tvoemisto.tv, https://tvoemisto.tv/exclusive/lvivyanke_ide_narodzhuvaty_u_lutsk_cherez_zaboronu_partnerskyh_pologiv_u_lvovi_110951.html (Accessed 15 January 2024).

15. van den Berg, L. M. M., Balaam, M. C., Nowland, R., Moncrieff, G., Topalidou, A., Thompson, S., Thomson, G., de Jonge, A., Downe, S., & ASPIRE-COVID19 Research Team. (2023), "The United Kingdom and the Netherlands maternity care responses to COVID-19: A comparative study", *Women and Birth*, vol. 36(1), pp. 127-135. <https://doi.org/10.1016/j.wombi.2022.03.010>

16. Vasilevski, V., Sweet, L., Bradfield, Z., Wilson, A. N., Hauck, Y., Kuliukas, L., & Wynter, K. (2022), "Receiving maternity care during the COVID-19 pandemic: Experiences of women's partners and support persons", *Women and Birth*, vol. 35(3), pp. 298-306

17. Wilson, A. N., Sweet, L., Vasilevski, V., Hauck, Y., Wynter, K., Kuliukas, L., & Bradfield, Z. (2022), "Australian women's experiences of receiving maternity care during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional national survey", *Birth*, vol. 49 (1), pp. 30—39.

18. World Health Organization. (2022), "Accessing health care in Ukraine after 8 months of war: The health system remains resilient, but key health services and medicine are increasingly unaffordable", WHO/Europe, <https://www.who.int/europe/news/item/24-10-2022-accessing-health-care-in-ukraine-after-8-months-of-war--the-health-system-remains-resilient--but-key-health-services-and-medicine-are-increasingly-unaffordable> (Accessed 15 January 2024).

19. World Health Organization. (2023), "New WHO assessment reveals resilience of Ukraine's primary health-care system amid the war", WHO/Europe, <https://www.who.int/europe/news/item/12-10-2023-new-who-assessment-reveals-resilience-of-ukraine-s-primary-health-care-system-amid-the-war> (Accessed 15 January 2024).

Стаття надійшла до редакції 26.03.2024 р.

О. М. Вівсянник,
к. держ. упр., докторант кафедри публічного управління та землеустрою,
Класичний приватний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9373-047X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.209

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

О. Vivsyannyk,
PhD in Public Administration, Doctoral student of the Department
of Public Administration and Land Management, Classical private university

INSTITUTIONAL PREREQUISITES OF STATE REGULATION OF MEDICAL AND HEALTH TOURISM

Доведено, що в своїх працях науковці проаналізували діяльність санаторно-курортного комплексу України як бази лікувально-оздоровчого туризму, визначили основи державного регулювання окремими напрямками туризму та лікувально-оздоровчого туризму, систематизували наявні в державі підходи щодо надання послуг профілактики та реабілітації для громадян України, що мають певні пільги. Багатоплановість організації лікувально-оздоровчого туризму потребує подальших досліджень процесу його державного регулювання.

Державне регулювання сфери лікувально-оздоровчого туризму повинно базуватися на усталених в міжнародній практиці соціальних підходах. Розвиток туризму у світі став складовою найважливіших соціальних процесів цивілізованого суспільства. Лікувально-оздоровчий туризм є соціально-економічним феноменом, який базується на тісній координації співпраці різних органів державної влади. Діяльність органів державного управління спрямовано на популяризацію цінності здоров'я, довголіття та необхідності вести здоровий спосіб життя.

It is proved that in their works the scientists analyzed the activities of the sanatorium-resort complex of Ukraine as a base of medical and health tourism, determined the basis of state regulation of separate areas of tourism and medical and health tourism, systematized the approaches available in the state to the provision of prevention and rehabilitation services for citizens of Ukraine, which have certain benefits. The multifaceted nature of the organization of medical tourism requires further research into the process of its state regulation.

State regulation of the field of health tourism should be based on established social approaches in international practice. The development of tourism in the world has become a component of the most important social processes of a civilized society.

It was determined that the main obstacles to the development of medical and health tourism should include: the imbalance of social and economic effectiveness of the use of recreational resources and the need to preserve them; the weak material base of many objects of medical and health infrastructure; non-compliance of the vast majority of health care facilities with international standards; insufficient attention of the authorities to the problems of the development of the health care industry, in particular when developing strategies and programs of economic development; low level of management and wear and tear of fixed assets; the practical lack of investment; low efficiency of the system of promoting medical and health products to the market; imperfection of the legal framework; lack of methodical, organizational, informational and material support of business entities of the medical and health industry from the state; insufficient level of quality of service in food units of medical and health facilities and insufficient supply of highly qualified specialists.

Medical tourism is a socio-economic phenomenon based on the close coordination of cooperation of various state authorities. The activities of state administration bodies are aimed at popularizing the value of health, longevity and the need to lead a healthy lifestyle.

Ключові слова: інституційні, передумови, державне регулювання, лікувально-оздоровчий, туризм, перешкоди, органи, співпраця.

Key words: institutional, prerequisites, state regulation, health and wellness, tourism, problems, bodies, cooperation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Туризм як галузь діяльності формувалася протягом століть. До його витоків відносяться географічні мандрівки, що розширювали горизонти пізнання людства. Іншим потужним джерелом став паломницький рух, що перегукується з часовими межами Нової ери. Третім чинником можна вказати освітньо-пізнавальні подорожі з метою здобуття освіти, навчання у знаменитих майстрів та мудреців. У XIX столітті в Європі стали популярні подорожі з метою лікування та оздоровлення. Попри все, розвиток мандрівок із певною соціальною метою людство практикує з давніх часів. Поява туристичної діяльності, що стала частиною соціально-економічної системи суспільства — феномен останнього сторіччя. Лікувально-оздоровчий туризм, як вид туризму, здебільшого є різновидом санаторно-курортного лікування та розглядає організацію оздоровлення населення з точки зору технологій подорожей. Це досягається шляхом формування туристичного продукту, в основі якого закладено лікувальну або оздоровчу технологію, яка покращує якість життя шляхом повного задоволення потреб у відпочинку, оздоровленні та лікуванні з використанням різноманітних складових природного комплексу. Цей вид туризму став потужною індустрією і, в той же час, сфера набула великих масштабів, несе велике соціальне навантаження і тому потребує розробки та впровадження механізмів регулювання з боку держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Представлене нами дослідження базується на працях Ray, Nina M., and Mary Ellen Ryder, Cohen E., що досліджували соціальні проблеми туризму та туризму для осіб з обмеженими можливостями, а також вітчизняних науковців Баб'як О.В., Джинджояна В.В., Сазонця І.Л.,

Сазонець О.М., Самойлової І. І. В своїх працях ці науковці проаналізували діяльність санаторно-курортного комплексу України як бази лікувально-оздоровчого туризму, визначили основи державного регулювання окремими напрямками туризму та лікувально-оздоровчого туризму, систематизували наявні в державі підходи щодо надання послуг профілактики та реабілітації для громадян України, що мають певні пільги. Багатоплановість організації лікувально-оздоровчого туризму потребує подальших досліджень процесу його державного регулювання.

МЕТОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою представленого дослідження є аналіз інституційних передумов державного регулювання лікувально-оздоровчого туризму, що проявляються у формуванні та вдосконаленні нормативно-правової бази цього виду діяльності, координації дій органів державного управління, діяльність яких пов'язана з лікувально-оздоровчим туризмом.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державне регулювання сфери лікувально-оздоровчого туризму повинно базуватися на усталених в міжнародній практиці соціальних підходах. Розвиток туризму у світі став складовою найважливіших соціальних процесів цивілізованого суспільства. Туризм безперечно став вагомим соціальним інститутом, що регулюється державою і в такому аспекті характеризується наявністю наступних особливостей:

- внутрішньою організацією та зовнішньою взаємодією;
 - державним та нормативно-правовим регулюванням;
 - наявністю соціально значущих функцій;
 - наявністю механізмів наддержавного регулювання
- [1, с. 63].

Як галузь яка інтенсивно розвивається лікувально-оздоровчий туризм залучає все більшу кількість осіб, які розраховують отримати бездоганне обслуговування та покращити своє здоров'я. Сьогодні понад 1,3 млн людей на рік відвідують оздоровчі центри у таких країнах, як Швейцарія, Німеччина, Ізраїль, Франція, Італія, Греція та Таїланд, Чехія та Словаччина, Фінляндія та Мальта, Естонія та Литва та багатьох інших. Вказані країни пропонують безліч варіантів нетрадиційної медицини, розкішні апартаменти, незабутні культурно-розважальні програми, маршрути для огляду пам'яток та здійснення покупок. Відомо, що турист хоче отримати висококласний сервіс обслуговування, невисоку вартість путівки та ефективний результат оздоровлення.

Лікувально-оздоровчий туризм передбачає переміщення резидентів та нерезидентів у межах держави та закордон на строк не менше 20 годин та не більше 6 місяців із оздоровчою метою, в цілях профілактики різних захворювань організму людини [2, с. 34].

У всьому світі відбувається прискорення науково-технічного прогресу, тривають процеси урбанізації, що має як позитивні, так і негативні наслідки для здоров'я людей. Спостерігається зниження функціональних можливостей людського організму, що й проявляється у погіршенні діяльності його найважливіших систем життєзабезпечення. Фіксуються як зростання захворюваності населення, та поява нових, небезпечних захворювань; значно зростають стресові навантаження, а в організмі людини накопичується фізична і розумова втома. В той же час спостерігається тенденція до усвідомлення важливості здорового життя. Невід'ємною частиною сучасної системи цінностей стала турбота про здоров'я, підвищення життєвої активності. Зростає кількість людей, які прагнуть підтримувати хорошу фізичну форму поряд із духовним збагаченням. Змінився погляд роботодавців на своїх працівників. Все це створює передумови для прискореного розвитку лікувально-оздоровчого туризму в усьому світі. Держава підтримує та стимулює компанії та заходи із здорового способу життя. Діяльність органів державного управління спрямовано на популяризацію цінності здоров'я, довголіття та необхідності вести здоровий спосіб життя.

В Україні сфера лікувально-оздоровчого туризму також спирається на підтримку держави, є широко розвиненою та спирається на багатий та різноманітний історичний досвід та медичні практики. Природно-географічний потенціал країни представляє надзвичайно широкі межі для цієї галузі. Наявність великої кількості профільних та спеціалізованих закладів лікувального та лікувально-оздоровчого профілю, характеризує ті значні можливості котрі можна використати задля їх соціальної спрямованості.

Як відзначає сучасний український дослідник В.В. Джинджоян: "Безумовно характеристики різних видів туристичних програм соціальної спрямованості відрізняються. Все більшою популярністю в нашій країні користується лікувально-оздоровчий туризм. Необхідно визначити, що популярність лікувально-оздоровчого туризму зростає у зв'язку із декількома факторами. По-перше, в нашій країні існують усталені традиції лікувально-оздоровчого туризму. Під час існування СРСР

значною мірою були реалізовані програми будівництва санаторіїв, будинків відпочинку, оздоровчих комплексів, які використовуються на теперішній час і є основою, локальними центрами розвитку нових туристичних об'єктів, які використовують відомі бренди, лікувальну базу та розвинуту інфраструктуру" [3, с. 183]. Разом із тим, окрім надбань минулої епохи вчений вказує й на позитивний вплив сучасних тенденцій, тому до причин популярності лікувально-оздоровчого туризму також відносить: "по-друге, реформа медицини, яка проводиться на теперішній час в Україні має завдання зберегти соціальну спрямованість системи охорони здоров'я і одночасно підвищити її ефективність та спрямувати на шлях комерціалізації. Це призводить до необхідності більш уважного ставлення громадянами до свого здоров'я, підвищення профілактичних оздоровчих заходів, формування здорового способу життя. Такі пріоритети допомагають досягти санаторії та інші лікувальні установи України. По-третє, якість послуг і сервіс в санаторіях України постійно зростає, що дає можливість вітчизняним курортним підприємствам конкурувати із іноземними курортами і залучати на відпочинок не тільки туристів з України, але й закордону. Однак, на думку авторитетних фахівців можна визначити недоліки різного характеру, які заважають розвитку цієї сфери соціального туризму" [3, с. 183—184]. Таким чином, дослідник різнобічно проаналізувавши стан та перспективи лікувально-оздоровчого туризму в Україні, розкриває широкі перспективи для розвитку цієї галузі, а також її вивчення та дослідження в науковому дискурсі.

Інша дослідниця І. Самойлова розвиваючи аналіз проблем які властиві вітчизняній сфері лікувально-оздоровчого туризму в статі "Державна політика щодо регулювання розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні" визначає, що до основних перешкод розвитку лікувально-оздоровчого туризму доцільно віднести:

- незбалансованість соціальної та економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів та необхідність їх збереження;
- слабку матеріальну базу багатьох об'єктів лікувально-оздоровчої інфраструктури;
- невідповідність переважної більшості оздоровчих закладів міжнародним стандартам;
- недостатню увагу органів влади до проблем розвитку лікувально-оздоровчої галузі, зокрема при розробці стратегій та програм економічного розвитку;
- низький рівень менеджменту та зношеність основних фондів;
- практичну відсутність інвестицій;
- низьку ефективність системи просування лікувально-оздоровчих продуктів на ринок;
- недосконалість нормативно-правової бази;
- недостатність методичної, організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки суб'єктів підприємства лікувально-оздоровчої індустрії з боку держави;
- недостатній рівень якості обслуговування у підрозділах харчування лікувально-оздоровчих закладів та недостатня забезпеченість висококваліфікованими спеціалістами [4].

Таблиця 1. Інституційні передумови державного регулювання лікувально-оздоровчого туризму

Законодавче забезпечення лікувально-оздоровчого туризму				
«Про туризм»	«Про курорти»	«Основи законодавства України про охорону здоров'я»	«Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення»	«Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»
«Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»	«Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»	«Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»	«Про соціальний захист дітей війни»	«Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»
Функції Міністерства охорони здоров'я України				
Організація діяльності медичних закладів	Організація медичної складової в санаторіях	Підготовка спільно з МОНУ медичних кадрів	Ліцензування та сертифікація в сфері охорони здоров'я	Міжнародна співпраця в сфері медичного туризму
Функції Міністерства соціальної політики України				
Соціальний захист, соціальне обслуговування населення	Оздоровлення та відпочинок дітей	Реалізація прав військовослужбовців на лікування	Реалізація прав військових пенсіонерів на лікування	Реалізація прав дітей війни, інвалідів, інших категорій громадян
Функції Державного агентства розвитку туризму				
Ліцензування туристичної діяльності	Формування позитивного іміджу України в світовій туристичній спільноті	Створення безбар'єрного простору санаторно-курортних закладів	Категоризація засобів розміщення	
Функції органів місцевої влади				
Підтримка ініціативи місцевих громад	Створення паркових та рекреаційних зон	Формування нових дестинацій	Розвиток туристичної інфраструктури	Формування позитивного іміджу регіону

Досі точаться суперечки, які види туризму відносити до лікувального туризму, а які до оздоровчого — якщо критерієм використовувати мету подорожі, то можна виділити окремо лікувальний туризм та оздоровчий туризм.

Лікувальний туризм здійснюється з метою зміцнення здоров'я та передбачає перебування у санаторно-курортних установах. Оздоровчий туризм має на меті профілактику здоров'я та відпочинок. Він характеризується більшою тривалістю подорожі, відвідуванням меншої кількості міст та більшою тривалістю перебування в одному місці. Мета "відпочинок" поряд із дозвіллям та рекреацією є у класифікації подорожуючих осіб, рекомендованої Всесвітньою туристичною організацією [5]. Окремі особливості лікувального та оздоровчого туризму на основі використання вітчизняної санаторно-курортної бази досліджували Баб'як О.В. [6, 7], Сазонець І.Л. [8, 9], Сазонець О.М. [10].

У сучасному світі ринок цього напрямку в туризмі, зазнає помітних змін. Традиційні санаторні курорти перестають бути місцем лікування та відпочинку осіб похилого віку та стають поліфункціональними оздоровчими центрами, розрахованими на широке коло споживачів.

Розвитку лікувально-оздоровчого туризму у тому чи іншому регіоні світу сприяють певні фізико-географічні

чинники, чи природні умови. До таких умов належить наявність певних природно-рекреаційних ресурсів, тобто, ресурсів, що забезпечують відпочинок і відновлення здоров'я та працездатності людини, а також естетичних ресурсів — поєднання природних факторів, що позитивно впливають на духовний стан людей.

Без ефективної системи державного управління, скоординованої роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування неможливо створити сприятливі умови для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. В нашій країні інституційні передумови функціонування лікувально-оздоровчого туризму створено. Існує система нормативно-правового забезпечення та розподіл функцій органів влади в цій сфері. (таблиця 1).

ВИСНОВКИ

На основі аналізу таблиці 1 та аналітичних матеріалів, що представлено у поданому дослідженні необхідно констатувати, що законодавче поле функціонування системи державного управління лікувально-оздоровчим туризмом в Україні вже склалася. Лікувально-оздоровчий туризм є соціально-економічним феноменом, який базується на тісній координації співпраці різних органів державної влади. Держава підтримує та стимулює компанії та заходи із здорового способу життя. Діяльність органів державного управління спрямовано

на популяризацію цінності здоров'я, довголіття та необхідності вести здоровий спосіб життя. Різноманітність напрямів лікувально-оздоровчого туризму потребує співпраці та координації діяльності різних органів державного управління.

Література:

1. Ray, Nina M., and Mary Ellen Ryder. "Eibilities" tourism: An exploratory discussion of the travel needs and motivations of the mobility-disabled. *Tourism Management*. 2003. № 24. pp. 57—72.

2. Cohen E. Toward a sociology of international tourism, *Social Research*. 1972. № 39. pp. 164—182.

3. Джинджоян В.В. Базисні детермінанти розвитку туристичних підприємств на основі їх соціальної діяльності: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. 248 с.

4. Самойлова І. І. Державна політика щодо регулювання розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 12. — URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1356> (дата звернення: 10.02.2020).

5. What is the best tourism villages by UNWTO initiative? URL: <http://www.unwto.org/> (дата звернення: 21.12.2023 р.).

6. Баб'як О.В. Державне управління профілактикою та реабілітацією в умовах трансформації діяльності санаторно-курортних підприємств. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022 р., № 2 (76). С. 25—29.

7. Баб'як О. В. Реалізація державою принципів охорони здоров'я шляхом розвитку лікувально-оздоровчого туризму. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 8. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1974/1995> (21.07.2023).

8. Вісвянник О.М., Сазонет І.Л. Передумови формування державою безбар'єрного простору в санаторно-курортних закладах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024 р., № 6. С. 208—212.

9. Вісвянник О.М., Сазонет І.Л. формування безбар'єрного простору в санаторно-курортних закладах на основі реалізації принципів охорони здоров'я. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 8. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3230/3266> (21.07.2023).

10. Сазонет О.М., Альшаафі Мохамед Алі. Іноземний досвід управління медичними закладами в інформаційно-комунікативному середовищі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 14. С. 19—23.

References:

1. Ray, N. M., and Ryder, M. E. (2003), "Eibilities" tourism: An exploratory discussion of the travel needs and motivations of the mobility-disabled. *Tourism Management*, vol. 24, pp. 57—72.

2. Cohen, E. (1972), "Toward a sociology of international tourism", *Social Research*, vol. 39, pp. 164—182.

3. Dzhyndzhoyan, V.V. (2020), *Bazysni determinanty rozvytku turystychnykh pidpriemstv na osnovi ikh sotsial'noi diial'nosti* [Basic determinants of the development of tourist enterprises based on their social activities], *Klasychnyj pryvatnyj universytet, Zaporizhzhia, Ukraine*.

4. Samoilova, I. (2018), "State policy on regulation of the development of treatment and welfare tourism in Ukraine", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1356> (Accessed 10.02.2020).

5. UNWTO (2023), "What is the best tourism villages by UNWTO initiative?", available at: <http://www.unwto.org/> (Accessed 21.12.2023 r.).

6. Bab'iak, O.V. (2022), "State management of prevention and rehabilitation in conditions of transformation of activities of sanatorium-resort enterprises", *Derzhava ta rehiony. Seriya: Publichne upravlinnia i administruvannia*, vol. 2 (76), pp. 25—29.

7. Bab'iak, O. V. (2023), "Implementation of the principles of health protection by the state through the development of medical and health tourism", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 8, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1974/1995> (Accessed 21.07.2023).

8. Vivsianyk, O.M. and Sazonets, I.L. (2024), "Prerequisites for the state creation of barrier-free space in sanatorium and spa institutions", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp. 208—212.

9. Vivsianyk, O.M. and Sazonets, I.L. (2023), "Prerequisites for the state creation of barrier-free space in sanatorium and SPA institutions", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 8, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3230/3266> (Accessed 21.07.2023).

10. Sazonets, O. and Ali, Elshaafi Mohamed (2018), "Foreign experience in the management of medical institutions in the information and communication environment", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 14, pp. 18—22.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

М. Н. Шалько,

к. мед. н., доцент, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0302-9699>

Е. С. Мамедова,

к. мед. н., заступник директора з медичної частини,

КНП "Київська міська клінічна лікарня № 5", м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0503-4575>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.214

ТЕНДЕНЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

M. Shalko,

PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Classical Private University, Zaporozhye, Ukraine

E. Mamedova,

PhD in Medical Sciences, deputy director of the medical department, KNP "Kyiv City Clinical Hospital No. 5"

TRENDS AND MECHANISMS OF STATE REGULATION OF THE HEALTH CARE SYSTEM

Зазначено, що реформування системи охорони здоров'я має супроводжуватися зростанням професіоналізму кадрового складу галузі. Кошти, що виділяються на ці цілі забезпечено за рахунок скорочення кількості медичних працівників. Для глибоких медичних досліджень і розробок в даний час в країні здійснюється формування наукових кластерів. Оцінка фінансового стану галузі зводиться до того, що стає скрутним досягнення наміченого рівня частки ВВП на охорони здоров'я. Крім того, цей показник не дозволяє виділити конкретні заходи, що призводять до його зростання чи зниження. Отже, необхідно використовувати низку факторів, що забезпечують багатосторонню оцінку проведених перетворень сфери охорони здоров'я. Це положення має бути враховано для формування методики управління послугами охорони здоров'я в умовах кризи. При цьому, як і раніше, конституційне право на отримання громадянами медичного обслуговування є основою функціонування системи охорони здоров'я. Таким чином, при формуванні інфраструктури охорони здоров'я на першому етапі реформування галузі виділені кошти розглядаються як витрати, а не як інвестиції, а недоступність лікарського забезпечення для всіх категорій громадян не дозволяє досягти головної мети функціонування галузі охорони здоров'я — забезпечення здоров'я нації. У зв'язку з цим, відсутність заходів щодо формування мотивації у людей, як основи збереження їхнього здоров'я — не дозволяє ефективно використовувати результати першого етапу реформування галузі охорони здоров'я. Визначено, що створені в економіці країни фактори забезпечують умови для ефективного розвитку галузі охорони здоров'я та вироблення моделі, що відповідає сучасним особливостям функціонування моделі охорони здоров'я. Зазначимо, що мотивація громадян у збереженні власного здоров'я є прерогативою держави. Насамперед, необхідне формування бази, що забезпечує мотивацію населення збереження свого здоров'я. Таким чином, при відсутності доступності послуг охорони здоров'я та якісного їх надання населенню мотивацію громадян до збереження свого здоров'я утруднено.

It is noted that reforming the health care system should be accompanied by an increase in the professionalism of the industry's personnel. Funds allocated for these purposes are provided at the expense of reducing the number of medical workers. Scientific clusters are currently being formed in the country for in-depth medical research and development. The assessment of the financial state of the industry boils down to the fact that it becomes difficult to achieve the intended level of the share of GDP for health care. In addition, this indicator does not allow identifying specific measures that lead to its growth or decline. Therefore, it is necessary to use a number of factors that provide a multifaceted assessment of the transformations in the health care sector. This provision should be taken into account for the formation of the methodology of managing health care services in crisis conditions. At the same time, as before, the constitutional right of citizens to receive medical care is the basis of the functioning of the health care system. Thus, during the formation of the health care infrastructure at the first stage of reforming the industry, the allocated funds are considered as expenses, not as investments, but inaccessibility medical provision for all categories of citizens does not allow to achieve the main goal of the functioning of the health care sector — ensuring the health of the nation. In this regard, the lack of measures to motivate people, as a basis for preserving their health, does not allow effective use of the results of the first stage of health care reform. It was determined that the factors created in the country's economy provide conditions for the effective development of the health care industry and the development of a model that corresponds to the modern features of the functioning of the health care model. It should be noted that the motivation of citizens to preserve their own health is the prerogative of the state. First of all, it is necessary to form a base that ensures the motivation of the population to preserve their health. Thus, in the absence of availability of health care services and their quality provision to the population, it is difficult to motivate citizens to preserve their health.

Ключові слова: охорона здоров'я, реформування, механізми державного регулювання, медичні послуги, методику управління.

Key words: health care, reforms, mechanisms of state regulation, medical services, management methods.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реформування системи охорони здоров'я має супроводжуватися зростанням професіоналізму кадрового складу галузі. Кошти, що виділяються на ці цілі забезпечено за рахунок скорочення кількості медичних працівників. Для глибоких медичних досліджень і розробок в даний час в країні здійснюється формування наукових кластерів. Передбачається, що ці кластери стануть майданчиком для розширення компетенції вітчизняних фахівців при взаємодії з зарубіжними колегами [1, с. 128]. Оцінка фінансового стану галузі зводиться до того, що стає скрутним досягнення наміченого рівня частки ВВП на охорони здоров'я. Крім того, цей показник не дозволяє виділити конкретні заходи, що призводять до його зростання чи зниження.

Отже, необхідно використовувати низку факторів, що забезпечують багатосторонню оцінку проведених перетворень сфери охорони здоров'я. Це положення має бути враховано для формування методики управління послугами охорони здоров'я в умовах кризи.

При цьому, як і раніше, конституційне право на отримання громадянами медичного обслуговування є основою функціонування системи охорони здоров'я. Таким чином, при формуванні інфраструктури охорони здоров'я на першому етапі реформування галузі виділені кошти розглядаються як витрати, а не як інвестиції, а недоступність лікарського забезпечення для всіх ка-

тегорій громадян не дозволяє досягти головної мети функціонування галузі охорони здоров'я — забезпечення здоров'я нації. У зв'язку з цим, відсутність заходів щодо формування мотивації у людей, як основи збереження їхнього здоров'я — не дозволяє ефективно використовувати результати першого етапу реформування галузі охорони здоров'я.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

З огляду на важливість ролі проблеми дослідження та визначення тенденцій та механізмів державного регулювання системи охорони здоров'я присвячені наукові праці Є. І. Бородіна, Ю. В. Вороненка, О. Ю. Матвеевої, В. Ф. Москаленка, В. М. Рудого, С. М. Серьогіна, С. Г. Стеценка, І. І. Хожило, Ю. П. Шарова та інших сучасних дослідників.

МЕТА СТАТТІ

полягає в дослідженні та визначенні тенденцій та механізмів державного регулювання системи охорони здоров'я.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Існуючі розрахунки у цій галузі доводять, що кожна гривня, вкладений у профілактику та лікування громадян, забезпечує збереження від двох до дванадцяти

гривень на інших сферах економіки. При цьому відбувається зростання продуктивності праці, падіння рівня смертності та інвалідизації. Таким чином, саме ефективно функціонує сфера охорони здоров'я є локомотивом розвитку економіки країни загалом. Зазначимо, що тривалість життя є одним із основних факторів, що визначають рівень розвитку охорони здоров'я. Відповідно до [2, с. 96], для досягнення рівня очікуваної тривалості життя у 74 роки необхідно, щоб подушові державні витрати на охорона здоров'я становили щонайменше 1200 доларів, визначальних паритет купівельної спроможності.

У свою чергу, створені в економіці країни фактори забезпечують умови для ефективного розвитку галузі охорони здоров'я та вироблення моделі, що відповідає сучасним особливостям функціонування моделі охорони здоров'я. Зазначимо, що мотивація громадян у збереженні власного здоров'я є прерогативою держави. Тому зняття з себе повною мірою або частково будь-який з функцій управління призводить до дисбалансу у сфері охорони здоров'я з різних напрямів її функціонування. Крім того, слід враховувати, що мотивація як така у сфері охорони здоров'я не може принести належної сфері ефект [3, с. 39]. Насамперед, необхідне формування бази, що забезпечує мотивацію населення збереження свого здоров'я. Таким чином, при відсутності доступності послуг охорони здоров'я та якісного їх надання населенню мотивацію громадян до збереження свого здоров'я утруднено.

Зазначимо, що до останнього часу у сфері охорони здоров'я використовувалась сформована в умовах Радянського Союзу інфраструктури охорони здоров'я. Її поступове руйнування послужило одним із факторів модернізації галузі [4, с. 49]. І саме перший етап програмних заходів, що проводяться, був спрямований на вирішення цього завдання. Однак досягнуті результати призвели до підвищення вимог до рівня якості послуг охорони здоров'я. Таким чином, створена першому етапі реалізації програми модернізації охорони здоров'я база не дозволила посилити мотивацію населення. Окрім того, отримані результати сприяли формуванню передумов для подальшого співфінансування галузі за рахунок кінцевого споживача.

В результаті орієнтація на окремі показники розвитку системи охорона здоров'я призвела до того, що на першому етапі реформування національної системи охорони здоров'я крім посилення диференціації у рівні забезпеченості медпослугами, досягнення запланованих показників було зазначено нижче за рівень, визначений у гіршому (бюджетному) сценарії. Це положення свідчить про те, що досягнення будь-яких відносних показників — частка на охорона здоров'я у ВВП, тривалість життя не можуть розглядатися окремо. Необхідно оцінити їхню зміну в контексті загального розвитку економіки. Крім того, дієві управлінські рішення на етапі формування національної системи охорони здоров'я дозволять нівелювати диференціацію в рівні забезпечення медпослугами та створять передумови для подальшого конкурентоспроможного розвитку національної системи охорони здоров'я.

Зазначено, що, історичні тенденції формування та розвитку національної системи охорони здоров'я є дуже

важливими. Так, наприклад, на початковому етапі модернізації системи охорони здоров'я в нашій країні одним із пріоритетних механізмів подальшого розвитку системи охорони здоров'я називалося співфінансування [5, с. 49]. Основне завдання даного інструменту полягало в зниженні фінансового навантаження держави на фінансування сфери охорони здоров'я. В результаті оплата медичних послуг перекладалася на кінцевого споживача — пацієнта. У ході реформування сфери охорони здоров'я цей метод управління не довів своєї ефективності через існуючу диференціацію надання медпослуг населенню.

Задоволення конституційних прав громадян у збереженні їх здоров'я призводить до необхідності вирішення, перш за все, базових проблем у охороні здоров'я. Як показали результати першого етапу модернізації системи охорони здоров'я, прагнення до досягнення окремих результатів не дозволяє досягти зростання показників соціально — економічного розвитку в цілому. Крім того, необхідно враховувати сучасні тенденції, що вимагають не тільки конкурентоспроможного розвитку національної системи охорони здоров'я, а також урахування сучасних особливостей задоволення споживачів послугами охорони здоров'я.

Так, система автоматизованої видачі лікарняних листів нині функціонує у Великій Британії, Литві, Естонії та Польщі [6, с. 103].

Крім того, враховуючи вплив сфери охорони здоров'я на економіку країни, стає очевидною ефективність застосовуваних інформаційних технологій у системі охорони здоров'я. При цьому слід враховувати, що використання досвіду впровадження інформаційних технологій має здійснюватися з урахуванням історично сформованих особливостей функціонування та розвитку національної системи охорони здоров'я. При цьому повною мірою ефективність виявлятиметься при досягненні як кількісних, так і якісних змін у розвитку системи охорони здоров'я [7, с. 121]. Таким чином, інформаційні технології, що застосовуються у сфері охорони здоров'я, виступають одним із інструментів її управління та стають невід'ємною умовою подальшого конкурентоспроможного розвитку національної системи охорони здоров'я.

ВИСНОВКИ

Зазначимо, що в умовах кризи проблеми ресурсної обмеженості, неефективного правового регулювання, низької кваліфікації та мотивації кадрів у сукупності зі сформованими стереотипами поведінки в системі охорони здоров'я надають негативний вплив на впровадження та широке використання актуальних механізмів у системі охорони здоров'я, застосування яких пов'язане із залученням нових учасників. Вони займаються розробкою, постачанням, встановленням та обслуговуванням медичних інформаційних систем у державні, приватні, відомчі лікувально-профілактичні установи, органи управління охороною здоров'я, фонди медичного страхування, медичні вузи та НДІ. Штат висококваліфікованих розробників та розгалужена партнерська мережа компанії забезпечують створення, впровадження та комплексну підтримку ефективних рішень щодо інформатизації медустанов у різних масштабах —

від окремого лікувального установи до національної чи галузевої мережі.

Таким чином, в умовах кризи розвиток національної системи охорони здоров'я має базуватись на дієвому управлінні. Формування самої системи, що ґрунтується на зарубіжних моделях, має бути скориговано з урахуванням історичних особливостей, що складаються, взаємодії всіх учасників національної системи охорони здоров'я. На думку автора, саме взаємозв'язки, що виникають усередині формованої сфери охорони здоров'я, визначають подальший вектор її розвитку — зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняних послуг охорони здоров'я.

Література:

1. Інституційна трансформація державного управління охороною здоров'я: Україна та іноземний досвід: колективна монографія / І. Л. Сазонець, В. І. Саричев [та ін.]; за наук. ред. д. е. н., проф. І. Л. Сазонця. Рівне: Волин. обереги, 2019. 396 с.

2. Співак М. В. Державна політика здоров'язбереження: світовий досвід і Україна: монографія. Київ: Ін держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Видавництво "Логос", 2016. 536 с.

3. Вакуленко О. В. Теоретико методологічні засади формування здорового способу життя. Загальна теорія здоров'я і здоров'язбереження: колективна монографія / за ред. Ю. Д. Бойчука. Харків, 2017. С. 301—308. 3. Вісник О. М. Значення та функції міжнародних організацій в інституційній системі державного регулювання охорони здоров'я. Монографія Рівне: Волин. обереги, 2022. 212 с.

4. Зима І. Я. Історичний контекст формування основ державного управління охороною здоров'я європейської цивілізації. Вісник НУВГП. Серія: Економічні науки. 2019. Вип. 1 (47). С. 47—55.

5. Зима І. Я. Формування основ державного управління охороною здоров'я європейської цивілізації: еволюційний аспект. Вісник НУВГП. Серія: Економічні науки. 2018. Вип. 4 (46). С. 48—56.

6. Державне управління охороною здоров'я України / Лазоришинець В.В., та ін.; за ред. В.В. Лазоришинця. Київ., 2014. 312 с.

7. Сазонець О. М., Вацішин А. О. Використання об'єктів критичної інфраструктури для забезпечення продовольчої безпеки та санітарних норм. Стратегія і тактика державного управління: зб. наук. праць. Рівне: НУВГП, 2020. № 1—2. С. 115—128.

References:

1. Sazonets', I. L. and Sarychev, V.I. (2019), Instytutsijna transformatsiia derzhavnoho upravlinnia okhoro-noiu zdorov'ia: Ukraina ta inozemnyj dosvid [Institutional transformation of state health care management: Ukraine and foreign experience], Volyn.oberehy, Rivne, Ukraine.

2. Spivak, M.V. (2016), Derzhavna polityka zdorov'iazberezhenia: svitovyj dosvid i Ukraina [National Health Policy: Global Experience and Ukraine], Int derzhavy i prava im. V.M. Korets'koho NAN Ukrainy; Vydavnytstvo "Lohos", Kyiv, Ukraine.

3. Vakulenko, O.V. (2017), "Theoretical and methodological principles of forming a healthy lifestyle",

Zahal'na teoriia zdorov'ia i zdorov'iazberezhenia [General theory of health and health care], Kharkiv, Ukraine, pp. 301—308

4. Zyma, I.Ya. (2019), "The historical context of the formation of the foundations of state management of health care in European civilization", Visnyk NUVHP. Serii: Ekonomichni nauky, vol. 1 (47), pp. 47—55.

5. Zyma, I.Ya. (2018), "Formation of the foundations of state management of health care in European civilization: an evolutionary spect", Visnyk NUVHP. Serii: Ekonomichni nauky, vol. 4 (46), pp. 48—56.

6. Lazoryshynets, V. (2014), Derzhavne upravlinnia okhoro-noiu zdorov'ia Ukrainy [State Health Department of Ukraine], Kyiv, Ukraine.

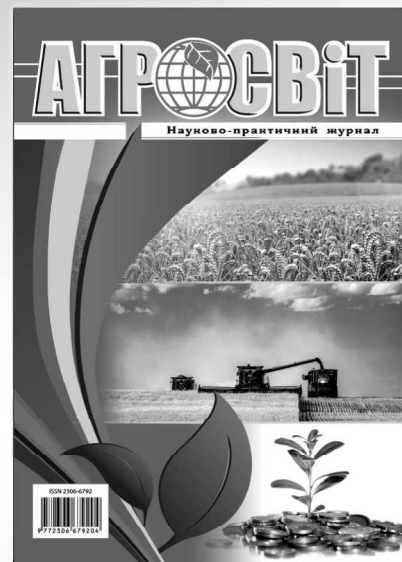
7. Sazonets', O.M. and Vaschishyn, A.O. (2020), "Use of critical infrastructure facilities to ensure food safety and sanitary standards", Stratehiia i taktyka derzhavnoho upravlinnia, vol. 1—2. pp. 115—128.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

*В. О. Вітовецький,
аспірант, ННВЦ НУЦЗУ. м. Харків
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2821-9931>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.218

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ДСНС

V. Vitovetskyi,
Postgraduate student, Training Research and Production
Center of the National University of Civil Protection of Ukraine Kharkiv

ANALYSIS OF THE PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN THE SYSTEM OF RESCUER TRAINING

Сьогодні глобальні світові процеси знаходять своє відображення у різних змінах у системі сучасних суспільств. У статті ми зробили спробу проаналізувати проблеми в розвитку вищої освіти системі ДСНС України. За допомогою системи освіти здійснюється трансляція культурного досвіду, що сприяє нагромадженню інтелектуального та духовного потенціалів. Але, незважаючи на те, що, з одного боку, освіта як інститут у широкому розумінні несе цілком певні, "універсальні" функції незалежно від геополітичного контексту тієї чи іншої держави, з іншого боку — система освіти має відповідати практичним цілям та завданням конкретного суспільства.

Питання розвитку вищої освіти в системі ДСНС України є нагальним питанням для подальшого успішного функціонування та розвитку рятувальної справи в Україні. У пострадянський період в Україні фактично не залишилось закладів вищої освіти для підготовки фахівців цієї системи, тому останні 30 років відбувався швидкий розвиток вищої освіти в системі підготовки рятувальників. З початку 90-х років минулого століття система передвищої освіти поступово перетворювалась в систему вищої, та відбувалось накопичення наукового потенціалу, освітнього досвіду, матеріально-технічної бази для підготовки фахівців і саме в цей час потребує реформування та здійснення переформатування системи вищої освіти ДСНС України.

Today, global world processes are reflected in various changes in the system of modern societies. In the article, we made an attempt to analyze the problems in the development of higher education in the system of the State Emergency Service of Ukraine. With the help of the education system, cultural experience is broadcast, which contributes to the accumulation of intellectual and spiritual potential. But despite the fact that, on the one hand, education as an institution in the broadest sense carries quite certain, "universal" functions regardless of the geopolitical context of a particular state, on the other hand, the education system must meet the practical goals and objectives of a particular society.

The issue of the development of higher education in the system of the State Emergency Service of Ukraine is an urgent issue for the further successful functioning and development of the rescue business in Ukraine. In the post-Soviet period, there were practically no higher education institutions left in Ukraine for the training of specialists of this system, therefore, the rapid development of higher education in the system of training rescuers took place in the last 30 years. Since the beginning of the 90s of the last century, the system of pre-higher education was gradually transformed into a system of higher education, and there was an accumulation of scientific potential, educational experience, material and technical base for the training of specialists, and it is at this time that this system needs reforming and reformatting of the higher education system of the State Emergency Service of Ukraine.

In this work, we will try to summarize the material from the standpoint of the philosophy of education in several aspects. First of all, let's highlight the main "problem fields" of Ukrainian education in the system of the State Emergency Situations under the conditions of the society of the 21st century. Secondly, we will indicate those "pain points" of education that are relevant not only within this sphere, but can harm the state as a whole, and therefore should become the subject of attention for the state's national security system. Thirdly, we will define the specifics of modern Ukrainian society and those characteristic features of Ukrainian higher education and education in general, which allow us to get out of the crisis and look to the future with optimism.

Ключові слова: вища освіта, ДСНС, ЗВО зі специфічними умовами навчання, реформування освіти.

Key words: higher education, State Emergency Service of Ukraine, university with specific study conditions, education reform.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Процес реформування вищої освіти системи ДСНС, ілюструє стан українського соціуму, оскільки цілі, завдання, ціннісна складова та зміст освіти завжди кореспондуються з цілями, завданнями та потребами суспільства. У зв'язку з цим, аналізуючи процес реформування у його динаміці, є важливим розкриття явних і латентних цілей перетворень, і навіть виявлення рівня економічного, політичного, соціокультурного і духовного рівня українського суспільства. Актуальність полягає в тому, що через призму реформування системи вищої освіти системи ДСНС можуть бути розкриті та пояснені проблемні сфери, що вимагають до себе пильної уваги. Серед них необхідно виділити такі, як національна свідомість та відданість своїй справі, яка потребує зміцнення та розвитку, якість освіти, працевлаштування молодих фахівців та ін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз основних підходів до визначення форм реформування освітньої системи підготовки кадрів для ДСНС України та розвиток міжнародного співробітництва в рамках інтеграції в українську науку та освіту в освітній простір та проблеми їх регулювання в державі безпосередньо розглядаються із проблемою доцільності та ступеню впливу держави. Над вивченням державної політики реформування освіти та науки системи ДСНС працювали такі вчені як Малеван О., Переверзін Ю., Андрієнко В., Гудович О. та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

З огляду на питання, що викликано сучасним станом вищої освіти, та питанням необхідності якісної підготовки кадрів для системи ДСНС України, необхідно висвітлення проблемних питань та надання теоретичних рекомендацій для поступового реформування та

удосконалення системи вищої підготовки майбутніх рятувальників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У даній роботі ми спробуємо узагальнити матеріал із позицій філософії освіти у кількох аспектах. По-перше, висвітлимо головні "проблемні поля" української освіти в системі ДСНС за умов суспільства XXI століття. По-друге, позначимо ті "больові точки" освіти, які актуальні не лише всередині цієї сфери, але можуть завдати шкоди державі в цілому, а тому мають стати предметом уваги для системи національної безпеки держави. По-третє, визначимо специфіку сучасного українського соціуму й ті характерні риси української вищої школи та освіти в цілому, які дозволяють вийти з кризового стану та з оптимізмом дивитися у майбутнє.

Усвідомлюючи можливі наслідки модернізації діяльності закладів вищої освіти, слід поставити запитання: чи потрібна сьогодні Україні кардинальна реформа освіти, а якщо потрібна, то що необхідно враховувати під час її проведення? Як у цьому випадку необхідно співвідносити традиції та новації, глобальне, національне та регіональне, суспільне та особисте, сучасне та перспективне, як співвідносити професійні, світоглядні та духовно-моральні сторони освіти?

Вочевидь, що вдосконалення освіти в Україні необхідно, передусім, оскільки кардинальна реорганізація національних систем освіти відбувається нині у світі. Зміни спричинені такими основними причинами, як глобалізація, інформатизація, політична трансформація соціуму, та вплив збройної агресії в бік України.

Глобалізація призвела до того, що держави, відповідаючи на виклики часу, змушені шукати загальнопланетарні критерії та параметри сумісності освіти, незалежно від географії та політичного устрою держав. Україна, маючи свої відмінні від інших держав характеристики, тут також не може залишатися осторонь.

Друга причина свідчить про глибину та незворотність процесів трансформації сучасного суспільства, яка характеризує переорієнтацію людської свідомості на якісно нові методи отримання, переробки та засвоєння найрізноманітнішої інформації. У зв'язку з цим змінюються технологічний, структурний та психологічний рівні організації освіти, а в системі ДСНС невідворотний процес реформ вимагає своєчасних та виважених рішень.

Перед українською освітою постає серйозна національна проблема — визначення стратегії і тактики освітньої політики в умовах соціуму, що трансформується. На початку 1990-х років в Україні відбулися кардинальні зміни, що призвели до розвитку ринкових відносин, лібералізації господарської системи та ліберальної демократизації життя. Почалась трансформація освітньої системи ДСНС, та реорганізації закладів професійної освіти, у заклади вищої освіти для підготовки кваліфікованих фахівців, відповідаючи на сучасні виклики та підготовку висококваліфікованих фахівців системи ДСНС.

Але здійснювати реформування, що має стратегічну перспективу оптимізації соціального та природно-

го життя, неможливо без урахування взаємодії минулого, сьогодення та майбутнього. А для цього необхідне філософське осмислення пройденого людством шляху, накопиченого ним досвіду життя та тих загальних закономірностей, що проявилися на цьому шляху. Тому розглянемо діалектику змісту та сутності освіти як передачу соціокультурного досвіду в еволюції людства.

Іншими словами, спробуємо виявлення закономірностей передачі знань у поколіннях людей, а також того, як ці закономірності переломлюються в конкретних соціально-історичних умовах. Звернемо особливу увагу на діалектичний, змістовний та субстанційний аспекти проблеми. У зазначеному концептуальному підході філософія освіти виявляється безпосередньо пов'язана із всебічним осмисленням такої атрибутивної складової соціокультурного життя, як передача життєвого досвіду та знань у спільнотах людей. Це в першу чергу досягається диференційним підбором кадрів для підготовки фахівців системи ДСНС, розбавляючи практичний досвід залученими практиками та теоретичними знаннями, які надаватимуться педагогічними працівниками без практичного досвіду але матимуть своєрідні знання для розширення світогляду майбутнього працівника системи ДСНС.

Починаючи з первісних культур, у суспільстві виділилися і дві основні сфери життя людей: матеріально-практична та духовно-практична. Відповідно до цього, накопичувалися знання у цих двох основних сферах життєдіяльності. З покоління в покоління передавався досвід життя людства. Розвивалися міжособистісні відносини в учительсько-учнівських системах трансляції матеріально-практичних та духовно-практичних знань. [2]

Була висока роль старшого покоління, дідів, які були зберігачами матеріально-практичної та духовно-практичної мудрості народу і передавали її у процесі виховання дітям і молодим, у той час, як середня частина дорослого населення забезпечувала основне матеріально-господарське життя громади. Саме здорова моральна атмосфера та збереження виховних традицій передачі головних знань з поколінь у покоління забезпечували збереження, розвиток та процвітання роду та народу. Важливу роль відігравав духовний розвиток у вигляді творчості, вшанування традицій, в збалансованому використанні з опануванням нових технологій та сучасних надбань для руху вперед, що надає можливість якісному розвитку та становленню особистості, як професійного фахівця та носія традицій, в системі ДСНС.

Досвід практичного духовного спілкування людей між собою (у сучасному розумінні — це сфера практичної психології), сформував у результаті знання про моральні відносини. А раціоналізована форма неписаних законів спілкування у соціумі набула вигляду моралі. У свою чергу, в історії людства виділилися дві протилежні лінії моральних відносин людей, відповідно, два моральні типи людини і дві альтернативні форми моралі в суспільстві.

В історії людства відбулася природна та закономірна диференціація сфер практичної діяльності на переважно матеріально-матеріальну та переважно духов-

но-моральну. Кожна лінія набула свого потужного розвитку. А головним сучасним завданням, на наш погляд, є здійснення інтелектуальної, теоретичної та практичної інтеграції знань, життя людини та соціуму на природній гармонійній основі. А у зв'язку із зазначеною стратегічною метою, найважливішим етапом на цьому шляху виявляється інтеграція знань людства в несутеречливе єдине ціле. Це, перш за все, інтеграція матеріально-практичних та духовно-практичних знань на відповідних історичних етапах їх розвитку, згідно з принципом додатковості, або проблема взаємодії матеріального та духовного, раціонального та позараціонального знання у контексті єдиної культури людини та людства.

Отже, щодо перспектив розвитку освіти виникає актуальна науково-філософська і прикладна проблема. Це визначення специфіки та перспектив розвитку освіти та виховання у ХХІ столітті. Воно обґрунтовується "не парою фокусницьких фраз", а тривалим еволюційно-історичним процесом трансляції знань людства матеріально-практичного та духовно-практичного характеру, а також основним змістом сучасності — глобального інформаційного знання суспільства.

Вирішення цієї проблеми може здійснюватися на основі системно-діалектичного підходу, що охоплює предмет загалом, у його становленні, розвитку та сучасному стані, з урахуванням його різноманітних (системних) зв'язків з іншими пов'язаними сферами пізнання, соціальним та природним життям. Теоретичну основу для такого розгляду, на нашу думку, становлять кілька підходів: соціально-філософські засади взаємодії матеріальної та духовної сфер суспільного життя, концепції ноосфери, ноосферної свідомості та ноосферної (духовно-екологічної) цивілізації; концепція інформаційної цивілізації; концепція освітнього суспільства за пріоритету духовних чинників у розвитку; системний підхід освіти; ідеї української філософської та природничо-наукової думки про цілісність, синтетичність мислення, про соборність людей, про нерозривну єдність людини і світу; ідеї "живого знання" про неодмінну практичність одержуваних людиною життєвих знань, концепція творчої активності свідомості.

На основі інтегративних підходів з позиції філософії освіти, спробуємо в основних рисах визначити специфіку освіти та виховання ХХІ століття. У зв'язку з вже зазначеною непомірною широтою сучасних знань та інформації, відображатимемо лише найголовніші специфічні риси в ємній формі. При цьому дуже широкі та глибокі смисли можуть бути відображені максимально коротко та ёмно.

Системно-інтегративні характеристики суспільства в цілому, які потім переломлюються в окремих його сферах, можна виразити наступним чином. Це все ширша й сильніша взаємодія людей і соціальних систем, а також суспільства та природи. Тому загальну специфіку сучасного світу можна відобразити як інтегративності антропних, соціальних і природних відносин соціосфери. [3]

На основі стратегії та змісту освіти-виховання можна намітити і загальний науковий підхід до навчання (да-

ним знанням та вмінням). При цьому необхідно діалектичне поєднання в окремому предметі загального та одиничного підходів. На всіх вікових рівнях та етапах життєвого шляху людина обов'язково взаємодіє із зазначеними областями: "природа", "суспільство", "люди", "Я", "праця". Але відбувається це у різних формах, у різних обставині, з урахуванням існуючих життєвих знань. Тому всі ці блоки дійсності в освіті-вихованні повинні бути представлені на всіх рівнях та етапах навчання, але у різних формах.

Специфіка суспільства ХХІ століття полягає також і в тому, що воно відображає соціальну ситуацію, що характеризується не дефіцитом, а надлишком інформації з багатьох приватних питань. Тому виникає важлива загальна проблема — оптимального використання надлишкової інформації у навчанні. У цьому сучасні різноманітні приватні, дробові знання, маса фактичних знань неможливо знайти повністю освоєні людиною. Крім того, для їх отримання є різноманітна довідкова література, банки інформації.

Якщо ж нав'язувати подібний неосяжний (нехай навіть у цілому цікавий) матеріал у великій кількості, або другорядні знання давати замість головних, цілком реальними виявляються безпорадність і втраченість людини в житті, а також психічне навантаження і зрив нервової системи учнів. Яскравим прикладом дезоптимізації інформаційного підходу в освіті служить система централізованого тестування, що жорстко нав'язується сьогодні більшості закладів вищої освіти, заснована на механічній пам'яті того, хто навчається, на надмірній інформації, на відсутності творчості, на дезадаптації програм і реальних умов можливості їх виконання вузам при катастрофічному скороченні навчальних годин занять. Це в цілому йде врозріз із соціально-інформаційними закономірностями суспільства ХХІ століття та їх виявом у системі вищої школи України.

Головною метою та результатом освіти-виховання ХХІ століття у концепції ноосферної цивілізації виявляється освічена, вихована, практико-орієнтована людина. Слід особливо наголосити, що це не означає цілісного розвитку людини лише, наприклад, до закінчення вузу. Навпаки, всебічність особистості є неодмінним проявом інтегральної якості людини на будь-якому віковому етапі, починаючи з дитячого. В результаті досягається гармонія життя з навколишнім світом. Всебічний підхід освіти і вихованні формує у результаті гармонійну особистість цілісної людини, та сформовану особистість, яка відповідає вимогам сучасного суспільства. [1]

Навпаки, односторонній підхід до людини у вихованні та освіті формує в результаті деформовану особистість, яка лише частково здатна вбудовуватися в навколишній соціоприродний світ, а в багатьох відносинах не в змозі увійти в гармонію духу й тіла, в баланс відносин з людьми, суспільством. В результаті формуються й дедалі більше нарастають внутрішні та зовнішні конфлікти. Це неминуче деформує психіку, душу та тіло людини, травмує оточуючих, викликає дискомфорт у соціальній та природній обставині. Тому будь-які односторонні підходи та форми в освіті та вихованні лю-

дини неминуче призводять до появи різноманітних деформованих особистостей, саме на це повинна бути направлена реформа системи ДСНС, бо сьогоднішній випускник, це майбутній керівник, якому далі приймати участь у розвитку служби ДСНС, її становлення та укріплення.

А чим більше подібних людей виявляється в соціальній системі будь-якого рівня складності, тим більше деформованою і патологічною виявляється сама система, тим більше глибокі та різноманітні протиріччя та конфлікти її пронизують і тим швидше вона приходить до саморозпаду. З цих позицій, наприклад, нова передбачувана реформація вищої освіти з орієнтацією лише на підготовку вузьких професіоналів, але обмеження гуманітарної освіти (з вихолощуванням з неї філософії, етики, культурології, естетики) означають лише появу деформованих особистостей, людського браку, наростання гуманітарних та соціальних конфліктів в Україні. Якщо ж тенденція односторонніх підходів в освіті та вихованні майбутніх фахівців системи ДСНС у третьому тисячолітті розвиватиметься, то деформаційні процеси у суспільстві нарастатимуть та посилюватимуться. Це і є освіта у вузькому значенні.

Майбутнє України як потужної європейської держави, її реальний вступ у нову епоху духовно-екологічної цивілізації безпосередньо залежить від долі системи дошкільного і шкільного виховання та освіти, від долі української вищої школи.

Пропонований системно-діалектичний підхід в освіті, на нашу думку, може бути однією з основ всебічної експертної оцінки основних соціокультурних властивостей якості освіти ХХІ століття та шляхів її реформування. [4]

Знову звертаючись до реформ української освіти у ХХІ столітті, відзначимо, що стрімкі процеси реформування матеріально-економічного життя країни досить швидко увійшли в суперечність з іншими сферами життя суспільства, які раніше повністю контролювали держава — соціальна, культурна та науково-освітня. Затяжний перехідний період економіки на певний час загальмував розвиток вузів. Вони не змогли повною мірою усвідомити весь зміст процесів, що наростали в європейській системі освіти та спонтанно проникають в українську освітню систему. Разом з тим, виші стали краще орієнтуватися у змінах, але розбіжності у формуванні векторів розвитку, почали виробляти механізми виживання закладів вищої освіти у складних економічних умовах.

Основні цілі української реформи ставлять внутрішні та зовнішні завдання. Усередині країни — це організація національної системи вищої освіти зі стратегією повноцінного розвитку освітнього простору країни в рамках вузько-професійної та загальної соціалізації, створення умов адаптації системи освіти до процесів, що відбуваються в інших галузях соціально-економічного життя країни. У міждержавній сфері це досягнення конкурентоспроможності вітчизняної освіти на ринку освітніх послуг. Ці перегони між закладами вищої освіти, що підпорядковані системі ДСНС, викликають розбіжності у векторах розвитку між ними, і це в свою чергу призводить до відставання одного вишу в деяких

питаннях від одного, не вистачає єдиного скоординованого керівництва ними, та збільшення взаємодії між закладами освіти, регулярного обміну досвідом для рівномірного розвитку кожного з закладів вищої освіти системи ДСНС [2].

При реформуванні вітчизняної системи вищої освіти ДСНС слід враховувати такі принципи:

- забезпечення стратегії загальної та вузько-професійної соціалізації;
- спадкоємність та продовження традицій молодшої української вищої школи в системі ДСНС;
- дотримання кращих зразків навчання та сприйняття нових світових тенденцій у розвитку освіти;
- вміння поєднувати вітчизняні та міжнародні інтереси під час входження до глобального освітнього простору, через постійну взаємодію з іноземними колегами;
- розуміння необхідності вмілого поєднання, а не протиставлення різних моделей вузівської підготовки фахівця: науково-орієнтованої, професійної, соціально-світоглядної;
- усвідомлення процесу організації освітньої діяльності в аспекті її інформаційно-технологічного забезпечення та формування відповідних методик та способів викладання.

Одне з головних завдань реформи, поставлена реформаторами, — економізація сфери освіти. Але підкреслимо, що сама постановка завдань одночасної економізації та збереження кращих духовних і соціально-професійних традицій у реформах освіти містить у собі внутрішнє протиріччя, яке ставить ці реформи під питання. Адже збереження кращих традицій освіти реалізовувалося раніше з допомогою значних вкладень державного бюджету. А в період розбудови це фінансування різко скоротилося, і відставання асигнувань для закладів вищої освіти системи ДСНС від сучасних потреб матеріального благополуччя, для більш якісної організації освітнього життя, не відповідає сучасним потребам суспільства.

Пост радянська вузівська система, яка опинилася на початку перебудови віч-на-віч зі своїми проблемами, переживала потужну кризу. Подібний стан вищої школи хвилював передусім лише самі вузи. Вони продовжували за інерцією зберігати самостійний розвиток, але в умовах, що ускладнюються, на тлі змін, що активно відбуваються за останні два десятиліття у світовому та вітчизняному суспільному житті [3].

Одна з глобалістських установок у сфері освіти звучить так, що тепер дієздатність університетських систем багато в чому визначається не так можливістю давати фундаментальні знання, як готовністю надавати різноманітні освітні послуги, продавати інтелектуальні продукти, відповідати вимогам та запитам ринку праці. Це "піар" — положення освітньої системи, однак, слід всебічно осмислити з позицій суцього та належного, подвійних маніпулятивних стандартів суспільного життя.

В цих умовах вузи опинилися у важкому становищі. З одного боку, їх зобов'язують сприймати новації (без будь-якої науково-філософської оцінки їх справжньої доцільності) у руслі безперервної модернізації (іноді в невідомих і найнесподіваніших напрямках). З іншого

боку, водночас заклади вищої освіти за своєю суттю повинні залишатися консервативними, щоб виконувати своє основне завдання — забезпечувати передачу традицій з поколінь у покоління, високий рівень фундаментальної підготовки фахівців для науково-дослідної діяльності, а також постійно відтворювати інтелектуальний фундамент науково-технічного та духовного життя держави.

Заклади вищої освіти що належать системі ДСНС, які опинилися у фокусі перетворень, у яких швидко змінюються освітні парадигми і концепції, відчувають труднощі, пов'язані з комерціалізацією соціальної сфери. Сьогодні, наприклад, щоб отримати акредитацію, закладу вищої освіти необхідно довести, що має серйозну матеріально-технічну базу. В особистісному плані ми також стикаємося із конфліктогенною ситуацією. На педагога тисне прес формальних критеріїв оцінки його роботи, нескінченних формальних перевірок діяльності, — не за реально існуючими, а за абстрактними параметрами, що складаються в надрах адміністративного апарату, занадто далекого від реалій педагогічної діяльності безлічі педагогів. І ці перевірки, що частішають і посилюються, в так званій системі менеджменту якості проходять на тлі гранично низької заробітної плати викладачів, крайнього фінансово-економічного розшарування в структурі освітніх установ системи ДСНС.

Таким чином, є нерозв'язне протиріччя, кардинальні завдання реформування та розвитку вищої школи. Це протиріччя між працею і капіталом, між духовно-інтелектуальною сферою особистості, що формується, і потребами дикого ринку в людині, яка виступає як засіб виробництва і товару. Воно призводитиме до наростання конфліктогенності всередині освітньої системи держави, до подальшої формалізації та деградації вищої школи та її станового хребта — великої кількості педагогів, доведених до гранично низького життєвого рівня, часто за межею бідності.

Однак, незважаючи на активізацію діяльності вузів щодо забезпечення максимального зближення підготовки фахівців та реальних запитів ДСНС, держава, на наш погляд, не має права самоусунутись від цих процесів чи давати такі формальні вказівки до реформування, які лише дестабілізують ситуацію. Адже саме науково обгрунтованою, прогностично вивіреною державною політикою визначаються пріоритети розвитку економіки та науки. Саме на цій основі розробляються плани та перспективи формування різних сфер зайнятості, вирішуються головні соціальні проблеми життя населення.

ВИСНОВКИ

Необхідність адекватно реагувати на виклики часу та глобальної реорганізації закладів вищої освіти системи ДСНС — одна з головних складових стратегії розвитку освітньої системи. Однак якщо при її проведенні будуть використовуватися сторонні готові схеми та рецепти, з використанням силових прийомів та сліпого копіювання систем інших держав, то реформи ставатимуть все більш неоптимальними, а тому безсистемними, а в результаті навіть шкідливими. Необхідно пам'ятати, що вітчизняні вузи мають власний досить потуж-

ний науково-освітній потенціал та вітчизняний досвід, різноплановий та цікавий матеріал, заснований на кращих традиціях вітчизняної та світової освіти, а також набутий у перехідний період становлення української вищої школи системи ДСНС.

Цей досвід слід ретельно вивчати, широко обговорювати у всіх зацікавлених колах і раціонально використовувати під час вирішення основних завдань, що з удосконаленням системи освіти. Лише в цьому випадку вища освіта системи ДСНС буде виглядати не як об'єкт демонтажу та створення антидержавних штучних конструкцій, а розглядатися як цілісна, здатна до саморозвитку система, що є одним з основних стовпів сучасного суспільства.

Література:

1. Андрієнко В.М. Шляхи удосконалення системи підготовки фахівців сфери цивільного захисту / Матеріали 14-ї Всеукр. наук.-практ. конф. рятувальників, 26—27 вер.2012 р.: тези доп. К., 2012. С. 91—94.
2. Гудович О.Д. Проблемні питання підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації штатних працівників суб'єктів національної економіки в сфері ЦЗ / Гудович О.Д., Мазуренко В.І. // Матеріали 14-ї Всеукр. наук.-практ. конф. рятувальників., 26—27 вер.2012 р.: тези доп. К., 2012. С. 145—147.
3. Малеван О. Ю. Напрями удосконалення сфери цивільного захисту держави [Електронний ресурс] О.Ю. Малеван, Ю.П. Переверзін, В.О. Тищенко // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2012. № 11. URL:<http://www.dy.nayka.com.ua>
4. Про затвердження Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25.11.2016 р. № 1252. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0AMQ2E07D1>

References:

1. Andriienko, V.M. (2012), "Ways to improve the system of training specialists in the field of civil protection", Materialy 14-yi Vseukr. nauk.-prakt. konf. riaturuv. [Materials of the 14th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Rescuers], Kyiv, Ukraine, pp. 91—94.
2. Hudovych, O.D. and Mazurenko, V.I. (2012), "Problematic issues of training, retraining and upgrading the qualifications of full-time employees of subjects of the national economy in the field of CG", Materialy 14-yi Vseukr. nauk.-prakt. konf. riaturuv. [Materials of the 14th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Rescuers], Kyiv, Ukraine, pp. 145—147.
3. Malevan, O.Iu. Pereverzin, Yu.P. and Tyshchenko, V.O. (2012), "Directions for improving the sphere of civil protection of the state", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 11, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua> (Accessed 25 Feb 2024).
4. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2016), Order "On the approval of the Concept of reforming education in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine", available at: <http://consultant.parus.ua/?doc=0AMQ2E07D1> (Accessed 25 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

*В. Е. Арутюнян,
аспірант, Класичний приватний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3573-8393>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.224

АНАЛІЗ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА НА ПОЛІТИКУ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

V. Arutiunian,
Postgraduate student, Classic Private University

ANALYSIS OF THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON POLITICS AND DECISION-MAKING
IN PUBLIC ADMINISTRATION

Стаття присвячена аналізу впливу соціальних медіа на політику та процеси прийняття рішень у сфері державного управління. У дослідженні розглядаються як позитивні, так і негативні аспекти використання соціальних мереж, включаючи їхній вплив на формування громадської думки, політичну активність громадян, забезпечення прозорості дій уряду та зворотного зв'язку між державою та суспільством. Особливу увагу приділено викликам та ризикам, пов'язаним із використанням соціальних медіа, зокрема проблемам дезінформації, цифрової безпеки та втрати приватності. Аналіз базується на останніх дослідженнях та практиках, що дозволяє визначити ефективні стратегії інтеграції соціальних медіа в систему державного управління для підвищення її відкритості, демократичності та відповідальності. Результати дослідження мають стати основою для формування рекомендацій щодо оптимізації використання соціальних медіа у державному управлінні, спрямованих на забезпечення збалансованого підходу до вирішення сучасних викликів цифрової епохи.

У статті також порушуються питання етичних дилем, що виникають із використанням соціальних медіа в управлінській та політичній діяльності, зокрема, вплив на основоположні права людини, такі як приватність і свобода слова. Розглядається важливість розвитку стратегій, які б сприяли протидії негативним явищам, таким як поширення фейкових новин, хейт-спіч та інші види онлайн-маніпуляцій. Стаття наголошує на необхідності розробки комплексного підходу до використання соціальних медіа, який враховував би як потенціал цих платформ для зміцнення демократичних процесів та залучення громадян, так і ризики, пов'язані з їхньою діяльністю. Висвітлюються рекомендації для урядів та політичних діячів щодо розробки ефективних комунікаційних стратегій у соціальних медіа, які б забезпечували високу якість інформаційного обміну, залучення громадян та водночас захист основних прав і свобод. Особлива увага приділяється важливості медіаграмотності як засобу боротьби з дезінформацією та підвищення критичного сприйняття інформації серед населення.

This article is devoted to analyzing the impact of social media on politics and decision-making processes in public administration. The study examines both the positive and negative aspects of social media usage, including its influence on public opinion formation, citizen political activity, ensuring transparency of government actions, and feedback between the state and society. Special attention is given to the challenges and risks associated with the use of social media, particularly issues of misinformation, digital security, and privacy loss. The analysis is based on the latest research and practices, allowing for the identification of effective strategies for integrating social media into the public administration system to enhance its openness, democracy, and accountability. The research findings are intended to form the basis for recommendations on optimizing the use of social media in public administration, aimed at ensuring a balanced approach to addressing the challenges of the digital age. The article also addresses ethical dilemmas arising from the use of social media in managerial and political activities, especially the impact on fundamental human rights, such as privacy and freedom of speech. It discusses the importance of developing strategies to counteract negative phenomena such as the spread of fake news, hate speech, and other forms of online manipulation. The article emphasizes the need for a comprehensive approach to social media use that would consider both the potential of these platforms for strengthening democratic processes and citizen engagement, as well as the risks associated with their activity. Recommendations are provided for governments and political figures on developing effective communication strategies in social media that would ensure high-quality information exchange, citizen engagement, and at the same time protect fundamental rights and freedoms. Particular attention is paid to the importance of media literacy as a means to combat misinformation and enhance critical reception of information among the population.

Ключові слова: соціальні медіа, державне управління, громадська думка, політична активність, прозорість уряду, дезінформація, цифрова безпека, приватність, ефективність управління, демократія.

Key words: social media, public administration, public opinion, political activity, government transparency, misinformation, digital security, privacy, management effectiveness, democracy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблематика впливу соціальних медіа на політику та процеси прийняття рішень у сфері державного управління набуває особливої актуальності в умовах сучасного інформаційного суспільства. Соціальні медіа революціонізували традиційні підходи до комунікації, зробивши інформаційний обмін швидшим, доступнішим та більш інтерактивним. Це призвело до зміщення владних акцентів, де громадяни отримали можливість більш активно впливати на політичний процес та ухвалення державних рішень. Однак, разом із новими можливостями, соціальні медіа породжують й значні виклики, зокрема, поширення дезінформації, маніпуляції громадською думкою та підвищення рівня поляризації суспільства.

У контексті державного управління, аналіз впливу соціальних медіа є важливим науковим та практичним завданням, оскільки відкриває шляхи для оптимізації комунікативних стратегій, поліпшення взаємодії між державою та громадянами, а також підвищення ефективності та прозорості управлінських рішень. Осмислення цього феномену вимагає комплексного підходу, що включає теоретичне осмислення ролі соціальних медіа в політичному дискурсі та емпіричний аналіз їх впливу на процеси формування та реалізації державної політики.

Визначення векторів впливу соціальних медіа на державне управління дозволяє виокремити такі ключові напрями дослідження:

- вплив соціальних медіа на формування громадської думки та політичну активність громадян;
- роль соціальних медіа у процесах прийняття рішень та формуванні політики на різних рівнях державного управління;

— ефективність використання соціальних медіа для забезпечення прозорості та зворотного зв'язку між державою та громадянами;

— виклики та ризики, пов'язані з використанням соціальних медіа в державному управлінні, зокрема, питання цифрової безпеки, приватності та дезінформації.

Розробка ефективних механізмів регулювання та контролю за використанням соціальних медіа в політичних та управлінських цілях є необхідною для мінімізації потенційних ризиків та негативних наслідків. Також важливим є розроблення стратегій інтеграції соціальних медіа в систему державного управління з метою підвищення його відкритості, демократичності та відповідальності перед громадянами.

Вирішення цих завдань потребує міждисциплінарного підходу, що об'єднує знання та методології з галузей публічного управління, політичних наук, комунікаційних досліджень та інформаційних технологій. Крім того, необхідно враховувати досвід інших країн, які вже впроваджують інноваційні практики використання соціальних медіа в державному управлінні, для адаптації та вдосконалення власних стратегій та політик.

Таким чином, аналіз впливу соціальних медіа на політику та прийняття рішень у державному управлінні вимагає комплексного підходу до вивчення цього феномену, з урахуванням його багатогранності, динамічності та впливу на різні аспекти суспільного життя. Результати такого аналізу мають стати основою для формування ефективних механізмів управління та стратегій використання соціальних медіа, що сприятимуть розвитку демократичного суспільства, зміцненню довіри між громадянами та державою, а також підвищенню ефективності державного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження, проведені різними авторами, охоплюють широкий спектр аспектів, пов'язаних з впливом цифрових технологій на публічне управління, від аналізу зрілості електронного урядування до конкретних стратегій взаємодії з громадянами через соціальні медіа. Дослідження Сабіни Ходжич та інших демонструє, як зрілість електронного урядування може впливати на підвищення ефективності управління, особливо під час пандемії, підкреслюючи важливість цифрової трансформації у державному секторі [1]. З іншого боку, Чі-Хуї Лай та колеги зосереджують увагу на тому, як уряди можуть використовувати соціальні медіа для залучення громадськості, аналізуючи різні комунікаційні стратегії та їхній вплив на аудиторію [2]. Мійкел С. Полуан та інші дослідники вивчають, як сприйняття громадськістю маркетингових зусиль у соціальних медіа впливає на їхнє ставлення до урядових організацій, виявляючи позитивний ефект на задоволення громадян [3]. Сохран Хан та колеги фокусуються на аналізі довіри до соціальних медіа як інструменту електронного урядування, пропонуючи модель, яка визначає ключові фактори, що впливають на довіру [4]. Парісмита Бхагаваті досліджує, як державні уряди на північному сході Індії використовують веб-сайти та соціальні медіа для взаємодії з громадянами, підкреслюючи необхідність оптимізації цих каналів комунікації [5]. У контексті Індонезії, Нур Фітріаю

Аюнінг Буді та інші аналізують ефективність застосування концепції уряду 2.0, оцінюючи, як урядові установи використовують соціальні медіа та інструменти Web 2.0 для взаємодії з громадянами [6]. Седи Йилдирим та його колеги займаються вивченням того, як громадяни використовують інтернет для доступу до публічних послуг через турецький портал електронного урядування, виявляючи, що ключовими факторами для ефективного управління є інформаційна доступність та безпека [7]. Це дослідження підкреслює важливість розробки порталів електронного урядування, які відповідають потребам користувачів та забезпечують високий рівень довіри та задоволеності серед громадян. Тунде Сімеон Амосун та інші вивчають вплив використання електронного урядування на залучення громадян під час кризи COVID-19 у Китаї, досліджуючи, як медійне сприйняття уряду громадянами впливає на їхнє залучення та довіру до урядових рішень у кризові часи [8]. Результати показують, що ефективне використання електронного урядування може значно посилити відповідь на кризові ситуації та підвищити рівень довіри та залученості громадян. Мете Йилдиз та колеги аналізують використання Facebook місцевими урядами в Туреччині, щоб оцінити їхню ефективність та зручність використання. Дослідження виявило, що хоча урядові установи активно використовують соціальні медіа для взаємодії з громадянами, існують значні розбіжності в рівнях адаптації та взаємодії, що вказує на потребу у поліпшенні стратегій комунікації [9]. Дослідження Енгстрому та ін. показує, що використання штучного інтелекту (ШІ) у федеральних агенціях США сприяє покращенню управлінських операцій та підвищенню ефективності владних функцій, з акцентом на потребу розвитку технічних можливостей та зосередженні уваги на прозорості та відповідальності при впровадженні ШІ [10]. Ван Нордт та Місуракі досліджують фактори, що впливають на прийняття ШІ в уряді, включаючи не тільки якість даних, але й організаційні та екологічні аспекти, підкреслюючи важливість розробки цифрових навичок та управління даними для ефективного використання ШІ [11].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є комплексний аналіз впливу соціальних медіа на політику та процеси прийняття рішень у сфері державного управління. Зокрема, стаття спрямована на визначення того, як соціальні мережі впливають на взаємодію між громадянами та державними інститутами, способи формування політичного дискурсу, а також на механізми та стратегії, що використовуються урядовими органами для взаємодії з громадськістю через соціальні платформи. Це включає аналіз таких аспектів, як збільшення прозорості урядових дій, залучення громадян до політичного процесу, вплив соціальних медіа на формування громадської думки та на прийняття політичних рішень. Окрім того, розглядаються потенційні ризики та виклики, пов'язані з використанням соціальних медіа в державному управлінні, включаючи питання дезінформації, маніпуляції громадською думкою та забезпечення цифрової безпеки. Важливою частиною аналізу є також оцінка існуючих стратегій та практик використання соціальних ме-

діа державними органами для ефективного взаємодії з громадянами, а також висвітлення перспективних напрямів розвитку цієї взаємодії в майбутньому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначення ролі соціальних медіа в сучасному політичному дискурсі охоплює розуміння їхнього впливу на спосіб, яким політична інформація створюється, розповсюджується та сприймається суспільством. Соціальні медіа перетворилися на вирішальний елемент політичної комунікації, надаючи можливість політикам безпосередньо зв'язуватися з виборцями, що сприяє збільшенню прозорості та громадської участі. Ці платформи служать не лише як місце для прямого діалогу, але й як інструмент мобілізації, дозволяючи легко організовувати акції протесту та залучати увагу до важливих соціальних та політичних питань. Одночасно соціальні медіа істотно впливають на формування громадської думки, оскільки вони є швидким каналом поширення інформації, що може призводити до швидкого розповсюдження як корисних даних, так і дезінформації. Також вони радикально змінили природу виборчих кампаній, роблячи їх більш цілеспрямованими та ефективними в залученні коштів та підтримки виборців. Крім того, аналіз соціальних медіа допомагає політикам і аналітикам відстежувати настрої громадськості та реагувати на потенційні кризи, що має велике значення для прийняття обґрунтованих політичних рішень.

Соціальні медіа значно трансформували політичний ландшафт, роблячи політичну участь більш демократизованою, оскільки ширший спектр громадян має змогу висловлювати свої думки, організовувати кампанії та мобілізувати підтримку, що сприяє зміцненню громадянського суспільства. Така прозорість і безпосередній зв'язок з виборцями підвищують відповідальність політиків, зобов'язуючи їх до відкритості щодо своїх дій і рішень. Проте, разом з численними перевагами, соціальні медіа несуть у собі й потенціал для поширення дезінформації та маніпуляції громадською думкою, що ставить під загрозу демократичні процеси та потребує від політиків, медіа та платформ ретельного контролю за достовірністю інформації.

Соціальні медіа також змінюють роль традиційних медіа у політичному процесі, вимагаючи від них адаптації до нових умов комунікації з аудиторією. Це сприяє появі нових політичних рухів і кандидатів, які, завдяки соціальним мережам, можуть досягти видимості без підтримки традиційних медіа чи великих партійних машин, змінюючи тим самим політичний баланс сил. Соціальні медіа дозволяють цілеспрямовано звертатися до конкретних груп виборців з персоналізованими повідомленнями, що підвищує ефективність політичних кампаній, одночасно порушуючи питання приватності та етики використання даних.

Зростання впливу соціальних медіа робить політичний дискурс більш глобальним, дозволяючи легко спостерігати за політичними подіями в інших країнах, що сприяє міжнародній солідарності, хоча й може впливати на внутрішню політику через зовнішнє втручання. Тим часом, уряди та регуляторні органи зіштовхуються з викликами у регулюванні соціальних медіа для запобігання дезінфор-

мації, ненависті та втручання в вибори, при цьому намагаючись зберегти свободу слова та вираження думки. Встановлення балансу між цими цілями є предметом жвавих дебатів і різниці в залежності від юрисдикції.

Соціальні медіа надають значні можливості для політичної участі та демократизації, але також ставлять перед суспільством виклики, пов'язані з відповідальним використанням технологій, необхідністю боротьби з дезінформацією та забезпеченням прозорості у прийнятті рішень. Вирішення цих проблем вимагає спільних зусиль від урядів, медіа, технологічних платформ і громадськості, щоб зберегти позитивний вплив соціальних медіа на суспільство та політику, мінімізувати потенційні ризики та підтримати здоровий демократичний діалог.

Соціальні медіа радикально змінили ландшафт політичних кампаній, обрання та роботу представницьких органів, ставши ключовим інструментом у руках політиків, партій та їхніх прихильників. Ці платформи не лише дозволяють політичним діячам безпосередньо спілкуватися з виборцями, але й мобілизують підтримку, поширюють політичні послання та впливають на громадську думку з небаченою раніше швидкістю та масштабом.

Завдяки соціальним медіа політичні кампанії стають більш цілеспрямованими та персоналізованими, використовуючи дані для аналізу аудиторії та адаптації контенту до інтересів та потреб конкретних груп виборців. Це дозволяє політикам та партіям більш ефективно залучати прихильників, спонукаючи їх до активної участі в кампаніях, будь то голосування, поширення інформації або фінансова підтримка.

У контексті обрання соціальні медіа відіграють критичну роль у формуванні іміджу кандидатів, підкреслюючи їхні позиції, досягнення та відповідь на актуальні суспільні запити. Платформи, як-от Twitter, Facebook та Instagram, стали ареною для політичних дебатів, де кандидати можуть відстоювати свої погляди, реагувати на критику та взаємодіяти з виборцями в режимі реального часу.

Після обрання представницькі органи та їхні члени використовують соціальні медіа для звітування про свою діяльність, інформування громадян про важливі законодавчі ініціативи та отримання зворотного зв'язку від громадськості. Це сприяє підвищенню прозорості у роботі представницьких органів та зміцненню довіри між виборцями та їхніми представниками.

Проте, вплив соціальних медіа на політичні процеси не обмежується позитивними аспектами. Існує ризик поширення дезінформації, маніпуляцій громадською думкою та поляризації суспільства, що вимагає від політиків, медіа та платформ відповідального підходу до контенту, який вони генерують та поширюють. Боротьба з фейковими новинами, верифікація фактів та забезпечення прозорості джерел інформації стають ключовими викликами в ері соціальних медіа.

Водночас, необхідність у регулюванні соціальних медіа для забезпечення здорового політичного діалогу та захисту демократичних процесів підкреслює важливість знайдення балансу між свободою слова та необхідністю обмеження шкідливого контенту. Уряди та міжнародні організації активно працюють над розробкою законодавчих та нормативних рамок, що мають регулювати використання соціальних медіа в політичних кампаніях та уникнення втручання в виборчі процеси.

Незважаючи на виклики, потенціал соціальних медіа як інструменту для зміцнення демократії, залучення громадян та підвищення відповідальності політичних представників залишається значним. Це вимагає від усіх сторін — від політиків до громадян — відповідального використання соціальних медіа, критичного ставлення до інформації та активної участі в політичному житті.

Таким чином, соціальні медіа продовжують відігравати ключову роль у політичних кампаніях, обранні та роботі представницьких органів, надаючи безпрецедентні можливості для комунікації та взаємодії, але також ставлячи нові виклики перед демократією та суспільним порядком. Вирішення цих викликів вимагає зусиль з боку всіх зацікавлених сторін, адже здорова демократія залежить від інформованості та активності її громадян.

Для ефективного використання соціальних медіа урядами та політичними діями необхідно враховувати кілька ключових аспектів, які допоможуть не лише залучити громадян, але й підвищити ефективність управління та протидіяти негативним аспектам цих платформ. По-перше, важливо забезпечити прозорість та відкритість комунікації, регулярно публікуючи актуальну та перевірену інформацію. Це створює основу довіри між урядовими інституціями та громадськістю.

Розвиток двостороннього спілкування з громадянами через соціальні медіа є ще одним важливим кроком. Це означає не лише публікацію інформації, але й активне слухання та реагування на зворотний зв'язок, запитання та занепокоєння громадян. Такий підхід сприяє підвищенню відповідальності та зміцненню взаємної довіри.

Впровадження інтерактивних інструментів, таких як опитування, вікторини та ігри, може підвищити залученість громадян, роблячи процес навчання про урядові програми та політики більш захоплюючим і менш формальним. Це також допомагає у зборі думок та поглядів громадян щодо різних питань.

Для протидії фейковим новинам, хейт-спічу та онлайн-маніпуляціям, урядам та політичним діям необхідно розробити та впровадити чіткі політики та механізми верифікації фактів, співпрацюючи з фактчекерами та науковими інституціями. Підвищення медіаграмотності серед населення, освітні програми та кампанії, які навчають критично оцінювати інформацію в інтернеті, можуть значно зменшити вразливість до дезінформації.

Урядам варто співпрацювати з соціальними медіа платформами для розробки ефективних алгоритмів, які будуть спрямовані на боротьбу з поширенням шкідливого контенту, забезпечуючи при цьому баланс між свободою слова та необхідністю захисту громадської безпеки та демократичних цінностей. Важливим є також розроблення та впровадження прозорих процедур для визначення та усунення дезінформації, забезпечення правильної модерації контенту та реагування на порушення з боку користувачів платформ.

Створення спеціалізованих команд або відділів в урядових структурах, які б займалися цифровою комунікацією, мониторингом соціальних медіа та реагуванням на дезінформацію, дозволить швидко ідентифікувати та нейтралізувати потенційні загрози, а також ефективно використовувати ці канали для позитивного діалогу з громадянами.

Освітні ініціативи, спрямовані на політиків, державних службовців та працівників урядових установ, можуть підвищити їхню компетентність у використанні соціальних медіа, етичному онлайн-спілкуванні та розумінні впливу цифрової комунікації на суспільство та політику.

Урядам необхідно також звернути увагу на розроблення механізмів збору та аналізу даних з соціальних медіа для покращення політичного планування та прийняття рішень. Це допоможе зрозуміти настрої громадян, їхні потреби та очікування, а також ефективніше реагувати на суспільні виклики.

Сприяння розвитку відкритого, відповідального та етичного використання соціальних медіа у політиці та управлінні може значно підсилити демократичні процеси, забезпечити активну участь громадян у політичному житті країни та підвищити ефективність та прозорість управління. Реалізація цих рекомендацій вимагає злагодженої роботи всіх зацікавлених сторін, включаючи уряди, політичних діячів, медіа, технологічні платформи та громадянське суспільство.

Використання соціальних медіа в політичних і управлінських цілях ставить перед суспільством низку етичних дилем, особливо у контексті впливу на приватність, свободу слова та інші фундаментальні права. З одного боку, соціальні медіа надають потужні можливості для демократичної участі, політичної мобілізації та ефективної комунікації між урядом та громадянами. З іншого боку, неправильне або неетичне використання цих інструментів може призвести до порушення приватності, розпалювання ненависті, поширення дезінформації та обмеження свободи слова через цензуру або самоцензуру.

Однією з головних етичних дилем є збір та аналіз великих обсягів особистих даних без належної інформованої згоди користувачів. Це викликає питання про те, як і для яких цілей використовуються зібрані дані, а також як забезпечується їхня конфіденційність і захист від несанкціонованого доступу або використання.

Іншою проблемою є маніпуляція громадською думкою через таргетовану рекламу та пропаганду, що може спотворювати демократичний дискурс, обмежувати плюралізм думок та підривати довіру до політичних інституцій. Це ставить під сумнів принципи чесності та прозорості, які є фундаментальними для демократії.

Свобода слова також опиняється під загрозою, коли соціальні медіа використовуються для поширення хейт-спічу та інших форм ненависті, вимагаючи від платформ і урядів втручання для модерації контенту. Проте, таке втручання повинно балансувати між необхідністю захисту індивідів від шкідливого контенту та збереженням свободи вираження думок.

Оцінка впливу соціальних медіа на ці та інші фундаментальні права вимагає від урядів, політичних діячів, цивільного суспільства та самих платформ відповідального підходу до використання цифрових технологій. Це означає розроблення етичних принципів та правил використання соціальних медіа, що забезпечують захист приватності, сприяють справедливому та відкритому діалогу, а також встановлюють межі для запобігання зловживанням та маніпуляціям. Необхідно також створити ефективні механізми для регулювання та контролю

лю з боку держави, які дозволяють забезпечити дотримання цих принципів без порушення свободи слова.

Розвиток та впровадження стандартів прозорості у використанні алгоритмів соціальних медіа допоможе користувачам краще розуміти, як формується контент, який вони бачать, та які інтереси стоять за його розповсюдженням. Це включає інформування користувачів про використання таргетованої реклами та персоналізованого контенту, а також про можливості контролювати ці налаштування. Уряди та регуляторні органи повинні співпрацювати з платформами соціальних медіа для розробки та впровадження ефективних інструментів верифікації фактів та боротьби з дезінформацією. Це може включати підтримку незалежних фактчекінгових ініціатив, а також створення спільних інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення медіаграмотності серед населення.

Важливо також враховувати потреби та права всіх користувачів, забезпечуючи, щоб заходи боротьби з небажаним контентом не призводили до невинуватої цензури або обмеження законних форм вираження думок. Забезпечення балансу між захистом суспільства від шкідливого контенту та збереження відкритого простору для дебатів та обміну ідеями є ключовим для підтримки демократичних цінностей у цифрову епоху. Таким чином, вирішення етичних дилем, пов'язаних з використанням соціальних медіа у політиці та управлінні, вимагає комплексного підходу, що об'єднує зусилля урядів, цивільного суспільства, технологічних компаній та самих користувачів. Тільки через спільну роботу можна досягти збалансованого використання цих потужних інструментів, забезпечуючи розвиток суспільства та підтримку основоположних прав і свобод кожної особи. Основа такої роботи полягає в створенні нормативно-правової бази, що відповідає сучасним викликам цифрової ери та захищає громадян від потенційних зловживань, при цьому не ставлячи під загрозу інноваційний потенціал соціальних медіа.

Залучення експертів з цифрових прав, етики, права та технологій до процесу формування політики допоможе урядам і регуляторам розробити гнучкі, але ефективні регуляторні механізми. Такі механізми мають забезпечити прозорість алгоритмів, захист даних та приватності, а також механізми для боротьби з мовою ненависті та дезінформацією без обмеження свободи вираження поглядів.

Подальше вдосконалення технологій штучного інтелекту та машинного навчання повинно відбуватися з урахуванням етичних міркувань, щоб забезпечити справедливе та неупереджене використання цих інструментів. Розробка та застосування штучного інтелекту повинні відбуватися з повагою до прав людини та основоположних свобод, зокрема, через впровадження принципів етичного кодування та аудиту алгоритмів.

На завершення, залучення громадян до обговорення та розробки політик щодо використання соціальних медіа дозволить створити більш включену та інформовану спільноту, здатну критично оцінювати інформацію та активно захищати свої права. Виховання медіаграмотності та культури критичного мислення є невід'ємною частиною цього процесу, забезпечуючи міцну основу для демократичної участі та захисту основоположних прав у цифровому віці.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз впливу соціальних медіа на політику та державне управління виявив значну двоїстість цього феномену. З одного боку, соціальні медіа розширюють можливості для громадянської участі, політичної мобілізації, підвищення прозорості дій влади та зміцнення зв'язку між державою та суспільством. З іншого боку, вони породжують виклики, такі як розповсюдження дезінформації, маніпуляція громадською думкою, загрози приватності та цифрової безпеки. Подальші розвідки у цьому напрямі повинні зосередитися на розробці ефективних механізмів регулювання та контролю за використанням соціальних медіа, які б забезпечували баланс між свободою слова та необхідністю захисту громадської безпеки. Особлива увага повинна бути приділена питанням етики, зокрема розробці принципів та стандартів поведінки для урядів, політичних діячів, медіа та користувачів соціальних мереж. Необхідно також активізувати дослідження щодо впливу алгоритмів соціальних медіа на формування громадської думки та політичних переконань, з'ясувати, як ці технології можуть використовуватися для позитивного соціального впливу без створення ризиків для демократії та суспільної стабільності. Важливою перспективою є розроблення стратегій інтеграції соціальних медіа в систему державного управління, які б сприяли підвищенню його відкритості, демократичності та відповідальності. Це включає вдосконалення каналів зворотного зв'язку з громадянами, оптимізацію комунікаційних стратегій та використання інноваційних інструментів для залучення широких верств населення до участі у політичному житті.

Література:

1. Hodzic, S., Ravselj, D. and Jurlina Alibegovic, D. (2021), "E-Government Effectiveness and Efficiency in EU-28 and COVID-19", *Central European Public Administration Review*, Vol. 19 (1), pp. 159—180, DOI: 10.17573/cepar.2021.1.07
2. Lai, C. H., Yu, R. P. and Chen, Y. C. (2020), "Examining Government Dialogic Orientation in Social Media Strategies, Outcomes, and Perceived Effectiveness: A Mixed-Methods Approach", *International Journal of Strategic Communication*, Vol. 1 (1), DOI: 10.1080/1553118X.2020.1749634
3. Poluan, M. S., Pasuhuk, L. S. and Mandagi, D. W. (2022), "THE ROLE OF SOCIAL MEDIA MARKETING IN LOCAL GOVERNMENT INSTITUTION TO ENHANCE PUBLIC ATITUDE AND SATISFACTION", *Jurnal Ekonomi*. Vol. 11 (3), pp. 1268—1279, URL: <https://ejournal.seaninstitute.or.id/index.php/Ekonomi>
4. Khan, S., Ab. Rahim, N. Z. and Maarop, N. (2020), "A systematic literature review and a proposed model on antecedents of trust to use social media for e-government services", *International Journal of Advanced and Applied Sciences*, Vol. 7 (2), pp. 44—56, DOI: 10.21833/ijaas.2020.02.007
5. Bhagawati, P. (2020), "Websites and social media technologies as implements of E-Governance: A study of North East India", *Indian Journal of Science and*

Technology, Vol. 13 (31), pp. 3188—3197, DOI: 10.17485/IJST/v13i31.1016

6. Budi, N. F., Fitriani, W. R., Hidayanto, A. N., Kurnia, S. and Inan, D. I. (2020), "A study of government 2.0 implementation in Indonesia", Socio-Economic Planning Sciences, Vol. 72, pp. 1—10, DOI: 10.1016/j.seps.2020.100920

7. Yildirim, S. and Bostanci, S. H. (2021), "The efficiency of e-government portal management from a citizen perspective: evidences from Turkey", World Journal of Science, Technology and Sustainable Development, Vol. 18 (3), pp. 259-273, DOI: 10.1108/WJSTSD-04-2021-0049

8. Amosun, T.S., Chu, J., Rufai, O.H., Muhideen, S., Shahani, R. and Gonlepa, M.K. (2022), "Does e-government help shape citizens' engagement during the COVID-19 crisis? A study of mediational effects of how citizens perceive the government", Online Information Review, Vol. 46 (5), pp. 846-866, DOI: 10.1108/OIR-10-2020-0478

9. Yildiz, M., Ocak, N., Yildirim, C., Cagiltay, K. and Babaoglu, C. (2016), "Usability in Local E-Government: Analysis of Turkish Metropolitan Municipality Facebook Pages", International Journal of Public Administration in the Digital Age, Vol. 3 (1), pp. 53—69, DOI: 10.4018/IJPADA.2016010104

10. Engstrom, D. F., Ho, D. E., Sharkey, C. M., Cuellar, M. F. (2020), "Government by Algorithm: Artificial Intelligence in Federal Administrative Agencies", REPORT SUBMITTED TO THE ADMINISTRATIVE CONFERENCE OF THE UNITED STATES, NYU School of Law, Public Law Research Paper No. 20—54.

11. Van Noordt, C., Misuraca, G. (2020), "Exploratory Insights on Artificial Intelligence for Government in Europe", Social Science Computer Review, Vol. 1, (19), pp. 1-19, DOI: 10.1177/0894439320980449

References:

1. Hodzic, S., Ravselj, D. and Jurlina Alibegovic, D. (2021), "E-Government Effectiveness and Efficiency in EU-28 and COVID-19", Central European Public Administration Review, Vol. 19 (1), pp. 159—180, DOI: 10.17573/cepar.2021.1.07

2. Lai, C. H., Yu, R. P. and Chen, Y. C. (2020), "Examining Government Dialogic Orientation in Social Media Strategies, Outcomes, and Perceived Effectiveness: A Mixed-Methods Approach", International Journal of Strategic Communication, Vol. 1 (1), DOI: 10.1080/1553118X.2020.1749634

3. Poluan, M. S., Pasuhuk, L. S. and Mandagi, D. W. (2022), "The role of social media marketing in local government institution to enhance public attitude and satisfaction", Jurnal Ekonomi. Vol. 11 (3), pp. 1268—1279, available at: <https://ejournal.seaninstitute.or.id/index.php/Ekonomi> (Accessed 15 March 2024).

4. Khan, S., Ab. Rahim, N. Z. and Maarop, N. (2020), "A systematic literature review and a proposed model on antecedents of trust to use social media for e-government services", International Journal of Advanced and Applied Sciences, Vol. 7 (2), pp. 44—56, DOI: 10.21833/ijaas.2020.02.007

5. Bhagawati, P. (2020), "Websites and social media technologies as implements of E-Governance: A study of

North East India", Indian Journal of Science and Technology, Vol. 13 (31), pp. 3188—3197, DOI: 10.17485/IJST/v13i31.1016

6. Budi, N. F., Fitriani, W. R., Hidayanto, A. N., Kurnia, S. and Inan, D. I. (2020), "A study of government 2.0 implementation in Indonesia", Socio-Economic Planning Sciences, Vol. 72, pp. 1—10, DOI: 10.1016/j.seps.2020.100920

7. Yildirim, S. and Bostanci, S. H. (2021), "The efficiency of e-government portal management from a citizen perspective: evidences from Turkey", World Journal of Science, Technology and Sustainable Development, Vol. 18 (3), pp. 259—273, DOI: 10.1108/WJSTSD-04-2021-0049

8. Amosun, T.S., Chu, J., Rufai, O.H., Muhideen, S., Shahani, R. and Gonlepa, M.K. (2022), "Does e-government help shape citizens' engagement during the COVID-19 crisis? A study of mediational effects of how citizens perceive the government", Online Information Review, Vol. 46 (5), pp. 846-866, DOI: 10.1108/OIR-10-2020-0478

9. Yildiz, M., Ocak, N., Yildirim, C., Cagiltay, K. and Babaoglu, C. (2016), "Usability in Local E-Government: Analysis of Turkish Metropolitan Municipality Facebook Pages", International Journal of Public Administration in the Digital Age, Vol. 3 (1), pp. 53—69, DOI: 10.4018/IJPADA.2016010104

10. Engstrom, D. F., Ho, D. E., Sharkey, C. M. and Cuellar, M. F. (2020), "Government by Algorithm: Artificial Intelligence in Federal Administrative Agencies", Report submitted to the administrative conference of the United States, NYU School of Law, Public Law Research Paper, pp. 20—54.

11. Van Noordt, C. and Misuraca, G. (2020), "Exploratory Insights on Artificial Intelligence for Government in Europe", Social Science Computer Review, Vol. 1, (19), pp. 1—19, DOI: 10.1177/0894439320980449

Стаття надійшла до редакції 07.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

К. В. Смирна,
здобувач навчально-науково-виробничого центру,
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5740-4305>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.231

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

K. Smyrna,
Postgraduate student of the Educational, Research and Production Center,
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE MECHANISMS OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY

У статті досліджено питання, що стосуються визначення теоретико-методичних засад механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Виокремлено механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Розглянуто різні наукові погляди та методичні підходи щодо визначення сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, а також механізмів її формування та реалізації. Розкрито суб'єктно-об'єктні відносини в контексті формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Визначено цілі, методи, принципи формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Дістало подальший розвиток визначення сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, а також механізмів її формування та реалізації.

The article examines issues related to the definition of the theoretical and methodological foundations of the mechanisms for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring economic security. The mechanisms of formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring economic security are highlighted. Various scientific views and methodical approaches regarding the definition of the essence and content of state policy in the sphere of ensuring economic security, as well as the mechanisms of its formation and implementation, are considered. Subject-object relations in the context of the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring economic security are disclosed. The goals, methods, principles of formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring economic security are determined. The definition of the essence and content of state policy in the sphere of ensuring economic security, as well as the mechanisms of its formation and implementation, was further developed. The author's definition of the concept of economic security is formulated — it is the level of security of the state's economy and its ability to counteract existing and potentially possible internal and external risks, challenges, threats, dangers in the sphere of realization of national economic interests. It was determined that the mechanism of formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring economic security is a set of goals, principles, methods, tools, means, levers, methods, incentives and the manner and features of their application by the subject of state policy in relation to the state object policies in the specified area with the aim of preventing and countering dangers, overcoming them in the area of protection and implementation of national economic interests, as well as creating favorable conditions for sustainable, balanced economic development of the state. It has been proven that only by ensuring the implementation at the state, regional and local levels of the relevant goals, principles, methods and mechanisms for the formation and implementation of state policy in the field of ensuring economic security, it is possible to solve existing problems and

contradictions in the field of economic security, and ensure the appropriate level of it is achieved a set of coordinated actions of state authorities, local self-government, public organizations, the business sector, enterprises, organizations, and society as a whole.

Ключові слова: державна політика, економічна безпека, механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Key words: state policy, economic security, mechanisms of formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В сучасних умовах суспільного розвитку забезпечення безпеки розглядається, як адекватна та необхідна реакція держави на об'єктивні загрози та виклики, які виникають для її суверенного існування та існування громадянського суспільства. Усвідомлюючи загрози безпеці, життєво важливим інтересам країни, суспільства, особистості, держава має своєчасно реагувати відповідними стратегічними заходами щодо запобігання та протидії цим викликам, в тому числі в економічній сфері. Саме тому, існуючі ризики, виклики та загрози в зазначеній сфері вимагають від держави формування та реалізації ефективної та результативної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теоретико-методичних засад формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки присвятили свої публікації такі науковці, як Бандурка О., Губський Б., Духов В., Єрмошенко М., Майстро С., Мордвінов О., Петрова К., Черняков М. та інші [1; 2; 3; 4; 5; 8].

Однак чимало питань стосовно обґрунтування теоретико-методичних засад механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки залишаються недостатньо дослідженими.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є визначення теоретико-методичних засад механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічна безпека у всіх її проявах, напрямках забезпечення та складових є однією з найважливіших наукових категорій сучасної науки і практики. Причому, як необхідна передумова забезпечення прогресивного суспільного розвитку, економічна безпека не може залишатися незмінною в різних умовах його трансформації. Тому сутність і зміст наукової категорії "економічна безпека" потребує постійних наукових розвідок та відповідного її уточнення.

Згідно Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, яка була затверджена Міністерством економіки України (наказ від 02 березня 2007 р. №60), економічна безпека — це такий стан національної еконо-

міки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [6].

На наш погляд, зазначене визначення наукової дефініції "економічна безпека" є не повним, адже не відповідає на важливе питання, які саме потреби особи, сім'ї, суспільства та держави здатний задовольняти такий стан національної економіки.

Вищезазначена методика розрахунку рівня економічної безпеки України від 2007 р. втратила чинність у 2013 р. у зв'язку з прийняттям оновлених методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, які було затверджено наказом № 1277 Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [7].

В цьому нормативно-правовому документі наукова дефініція "економічна безпека" зазнала певної трансформації.

Так, згідно зазначених методичних рекомендацій, економічна безпека — це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [7].

Науковці Національного інституту стратегічних досліджень вважають, що економічна безпека — це спроможність національної економіки зберігати стійкість та невразливість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі, стає та збалансоване зростання, які є важливими критеріями оцінювання якісних параметрів національної економіки, стратегічної ефективності економічної політики держави в економічній сфері. При цьому, складовими економічної безпеки, на їх думку, є: макроекономічна, фінансова, інвестиційно-інноваційна, виробнича, зовнішньоекономічна, соціальна та продовольча безпеки [1].

Єрмошенко М.М. вважає, що економічна безпека — це дотримання відтворювальних пропорцій, розвиненість механічної складової економічного відтворення, наявність умов для здійснення рівноцінного обміну в економічній системі [4].

Колектив науковців Національного університету внутрішніх справ України Бандурка О., Духов В., Петрова К., Черняков М. характеризують економічну безпеку, як кількісну характеристику здатності суб'єкта економічної безпеки зберігати певний стан та витримувати вплив факторів небезпеки [2].

На думку Губського Б.В., економічна безпека — це здатність економіки зберігати критичний рівень суспільного відтворення в умовах пограничного зменшення (а

в крайньому випадку, навіть припинення) поставок ресурсів або кризових ситуацій [3].

На наш погляд, економічна безпека — це рівень захищеності економіки держави та її здатність протидіяти наявним та потенційно можливим внутрішнім і зовнішнім ризикам, викликам, загрозам, небезпекам у сфері реалізації національних економічних інтересів.

Для більш повного розуміння сутності наукової категорії "економічна безпека" необхідно детально розглянути її зміст, тобто напрямки забезпечення (складові економічної безпеки).

Складовими економічної безпеки згідно методики розрахунку рівня економічної безпеки України (наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60) є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека [6].

Однак в 2013 р. в новій редакції Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України відбулися певні зміни, які стосуються складових економічної безпеки України.

Так, згідно зазначених методичних рекомендацій, складовими економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки [7].

Тобто відсутня науково-технологічна складова. Очевидно, це відбулося через трансформацію інвестиційної складової економічної безпеки в інвестиційно-інноваційну безпеку — це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості [7].

На наш погляд, з методичної точки зору сукупність інвестиційної та науково-технічної складової економічної безпеки не є тотожною інвестиційно-інноваційної її складової, адже не враховує, наприклад, гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів.

Окрім того, на наш погляд, визначені методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України складові не є вичерпними, адже, наприклад, якщо складовими економічної безпеки є демографічна безпека та соціальна безпека, то потрібно також враховувати такі складові, як гуманітарна безпека (відповідний стан захищеності суспільства, його прав, свобод, цінностей, традицій, культури тощо) та екологічна безпека (відповідний стан захисту довкілля, запобігання погіршенню екологічної ситуації тощо), що особливо актуально в умовах російської військової агресії проти України та наявності у зв'язку з цим надзвичайно гострих гуманітарних та екологічних проблем в державі.

Також слід зазначити, що у фінансовій складовій забезпечення економічної безпеки держави у методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України у редакції 2013 р., додалися такі на-

прямки, як: банківська безпека — рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни; а також захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування; та безпека небанківського фінансового сектору (шляхом об'єднання таких напрямків фінансової складової економічної безпеки у методиці 2007 р., як безпека страхового ринку та безпека фондового ринку) — це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах [7].

На наш погляд, до фінансової складової економічної безпеки доцільно додати фіскальну безпеку, як здатність бюджетно-податкової системи своєчасно виконувати функції, адекватно реагувати на виклики, протидіяти ризикам і загрозам зовнішнього та внутрішнього характеру [9], адже цей напрям чітко не визначений і не прописаний в чинних методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України.

Тому на наш погляд, чинні методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277) в сучасних умовах потребують удосконалення у частині уточнення, як сутності, так і змісту поняття "економічна безпека" та внесення відповідних змін на законодавчому рівні.

Для більш глибокого розуміння сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, необхідно розкрити суб'єктно-об'єктні відносини.

До суб'єктів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в Україні належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, галузеві міністерства та відомства, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Окрім того, до суб'єктів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки необхідно віднести громадські структури та об'єднання різного типу, як формальні (політичні партії, громадсько-політичні організації, профспілки, науково-дослідні організації, засоби масової інформації тощо), які мають офіційний статус і пройшли державну реєстрацію, так і неформальні, що склалися відповідно до певних суспільних традицій та виражають соціальні потреби та інтереси певних громадських та соціальних груп в економічній сфері.

До об'єктів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки доцільно віднести всі галузі економіки та сфери суспільного життя, регіони, території, а також явища, проблемні ситуації, які виникають в зазначеній сфері та потребують невідкладного вирішення з метою забезпечення необхідного рівня економічної безпеки держави.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки — це законодавчо визначена діяльність суб'єкта державної політики по відношенню до об'єкта державної політики у зазначеній сфері, яка спрямована на запобігання і протидію небезпекам, їх подолання у сфері

захисту та реалізації національних економічних інтересів, а також створення сприятливих умов для стійкого збалансованого економічного розвитку держави.

В умовах існуючих викликів та загроз в економічній сфері потребує відповідного обґрунтування та визначення принципів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Безумовно, надзвичайно важливим принципом для формування будь-якої регулюючої системи в межах сучасної демократичної держави є принцип законності, який передбачає, що зазначена система не буде жодним чином утискати або порушувати права і свободи громадян і відповідатиме головним принципам законності, які проголошено Конституцією України. Саме принцип законності є основним і визначає параметри та межі державного втручання в сферу економічної безпеки.

Також важливе значення на стадії формування відповідної державної політики, є принцип обґрунтованості, тобто фактичне підтвердження необхідності реалізації тих чи інших заходів у межах її формування та реалізації. Слід зазначити, що на етапі формування державної політики саме суб'єктивний чинник має найбільший вплив на цей процес, оскільки різні особи (група осіб) мають власне бачення у визначенні правильного способу захисту національних економічних інтересів та у виборі способів (шляхів) досягнення поставленої мети.

Застосування принципу ефективності обумовлена необхідністю вибору найбільш раціональних шляхів вирішення поставлених завдань та методів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Також принцип ефективності передбачає необхідність вибору найбільш прийнятних варіантів економічного розвитку з усіх можливих шляхів.

Також потребує запровадження принцип взаємозв'язку всіх елементів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки та узгодженості державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки з іншими напрямками формування та реалізації державної політики в цілому. Цей принцип визначає необхідність охоплення всієї державної політики з метою уникнення збоїв у системі забезпечення економічної безпеки.

Надзвичайно важливим етапом дослідження теоретико-методичних засад державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є виокремлення механізмів її формування та реалізації, а також визначення їх сутності та змісту.

На нашу думку, механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки — це сукупність цілей, принципів, методів, інструментів, засобів, важелів, прийомів, стимулів та способів й особливості їх застосування суб'єктом державної політики по відношенню до об'єкта державної політики у зазначеній сфері з метою запобігання і протидії небезпекам, їх подолання у сфері захисту та реалізації національних економічних інтересів, а також створення сприятливих умов для стійкого збалансованого економічного розвитку держави.

В межах виконаного наукового дослідження нами було виокремлено наступні механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення

економічної безпеки: політико-правовий, організаційно-адміністративний, фінансово-кредитний, інформаційно-моніторинговий.

Основою політико-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є: необхідність інтеграції питань економічної безпеки у всі сфери суспільного життя; необхідність врахування питань економічної безпеки при розробці, прийнятті та реалізації будь-яких політичних рішень, врегулюванні політичних криз і конфліктів, а також при аналізі та оцінці результатів і наслідків прийнятих політичних рішень; участь країни у міжнародному співробітництві у відповідності до законодавства України та міжнародних угод з обов'язковим урахуванням питань національної економічної безпеки; забезпечення гармонізації українського законодавства в економічній сфері із законодавством ЄС та передовими світовими практиками.

Політико-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки ґрунтується на системі законодавчих та нормативно-правових актів держави за допомогою яких забезпечується економічний розвиток. Зазначений механізм реалізується шляхом відповідного нормотворення та правозастосування, державного контролю та нагляду, правоохоронної, правозахисної та судової систем за допомогою яких здійснюється державна економічна політика, як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому, враховуючи участь країни у міжнародному економічному співробітництві.

Організаційно-адміністративний механізм передбачає заходи організаційного та адміністративного характеру, спрямовані на створення належних умов для функціонування економіки шляхом формування системи стандартів, державного нагляду за ціноутворенням, ліцензування, квотування, заборон, надання пільг, проведення антимонопольних заходів, стандартизації, сертифікації, накладання санкцій, проведення експертиз та державного аудиту, регламентації господарської діяльності, в тому числі зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання тощо.

Тобто зазначений механізм охоплює сукупність організаційних та адміністративних інструментів дозвільного, адміністративно-контрольного, наглядового характеру, які реалізуються органами державної влади та органами місцевого самоврядування у законодавчо визначений спосіб.

Окрім того, організаційно-адміністративний механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки передбачає: формування та реалізацію загальнодержавних, регіональних, місцевих, галузевих та інших цільових програм у зазначеній сфері; координацію та співробітництво у питаннях формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, науковими та освітніми установами, підприємствами, організаціями, установами, підприємствами, в тому числі на основі державно-приватного партнерства.

Фінансово-кредитний механізм є сукупністю інструментів фінансового спрямування за допомогою яких

органи державної влади забезпечують регулювання процесів в економіці та здійснюється фінансування безпосередніх заходів державної економічної політики, а саме: формування державного бюджету та державних витрат на забезпечення економічного розвитку; фінансовий облік, аналіз та планування; фінансове регулювання та контроль; визначення об'єктів, рівня їх оподаткування та формування системи оподаткування; регулювання процесу формування витрат та цін суб'єктами господарювання; встановлення розміру облікової ставки, яка впливає на рівень відсотку кредитування реального сектору економіки; валютне регулювання, яке впливає на експорт та імпорт тощо.

Фінансово-кредитний механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є сукупністю фінансових та кредитних важелів, стимулів та інструментів, передбачених законодавством, за допомогою яких забезпечується реалізація державної політики у зазначеній сфері шляхом фінансування безпосередніх заходів в економічній сфері за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, в тому числі іноземних, інших коштів, не заборонених законодавством.

Необхідність забезпечення відповідною інформацією всі стадії процесу формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки обумовлює виокремлення нами інформаційно-моніторингового механізму з метою забезпечення інформаційних потреб органів державної влади під час виконання ними визначених завдань і функцій в зазначеній сфері. Адже володіння достовірною і актуальною інформацією щодо рівня економічної безпеки держави разом з умінням ефективно використовувати існуючі методи її збору, аналізу та використання є основою успішної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі у питаннях формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Інформаційно-моніторинговий механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки передбачає необхідність створення та розвитку загальнонаціональної моніторингової мережі для аналізу безпекової складової економічного розвитку держави, а також створення інформаційних баз економічних даних та запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Окрім того, зазначений механізм передбачає широку комунікацію суб'єктів державної політики щодо рівня та стану економічної безпеки держави; проведення активного діалогу між політичним, бізнесовим і громадським сегментами суспільства щодо особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави і носить переважно інформаційний, рекомендаційний та роз'яснювальний характер.

Важливу роль у питаннях формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки відіграють методи державного управління, тобто сукупність певних важелів, засобів, прийомів що застосовуються суб'єктом державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки відносно об'єкта

державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки для досягнення відповідних цілей у сфері економічної безпеки [5].

Зокрема, Мордвінов О. склав систему засобів та інструментів державного управління за спорідненими ознаками і поділив їх на: адміністративні (стандарты, дозволи, ліміти, заборони, обмеження, нормативи, штрафи); економічні (податки, державні інвестиції, закупівлі, субсидії, дотації, кредити, позички, ціни на сільськогосподарську продукцію); інформаційні (публікації у засобах масової інформації, документи). Інструменти державного регулювання — на законодавчо-правові (закони, постанови, укази); нормативно-адміністративні (розпорядження, рішення, вказівки, накази, інструкції, правила, положення, договори); організаційно-економічні (плани, проекти, державний та місцевий бюджети, державне замовлення й державний контракт, договори, цільові програми, прогнози) [8].

У відповідності із вищезазначеною класифікацією та виокремленими нами політико-правовим, організаційно-адміністративним, фінансово-кредитним та інформаційно-моніторинговим механізмами формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, на наш погляд, такими методами у зазначеній сфері є: правові, адміністративні, фінансові, інформаційні.

Важливою складовою державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є відповідні інструменти (засоби) її формування та реалізації.

На наш погляд, ефективність та результативність застосування політико-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки визначають такі інструменти (засоби, важелі), як Конституція України; міждержавні угоди про партнерство, співробітництво та інтеграцію; законодавчі, нормативно-правові акти: ВРУ, Президента, Кабінету Міністрів, міністерств і відомств тощо.

Ефективність та результативність застосування організаційно-адміністративного механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки визначають такі інструменти (засоби, важелі), як державний нагляд і аудит; ліцензії; пільги; стандарти; нормативи; сертифікати; санкції; квоти; експертизи; обмеження та заборони тощо.

До основних інструментів фінансово-кредитного механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки можна віднести такі інструменти (засоби, важелі), як бюджетні дотації та субвенції, ціни, прибуток, митні тарифи, процент, амортизація, валютний курс, податки, страхові та лізингові платежі, кредити, інвестиції, інновації, дивіденди тощо.

Ефективність та результативність застосування інформаційно-моніторингового механізму формування та реалізації державної політики в частині накопичення інформації з метою забезпечення достатньої повноти для прийняття державно управлінських рішень у сфері забезпечення економічної безпеки забезпечується такими інструментами, як електронні бази і банки економічної інформації (збір даних, їх обробка, передача, використання, збереження та захист); інформаційні системи в економічній сфері; звітність (статистична, бухгалтерська, податкова, митна тощо); наукові та соціо-

логічні дослідження; інформаційні кампанії; публікації; звіти установ, організацій, підприємств; аналітичні дослідження; економічні довідники тощо.

Отже, держава має оперативну та системно реагувати на будь-які зовнішні і внутрішні виклики та загрози, застосовувати певні методи, інструменти й засоби впливу, використовувати відповідні механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. В цьому контексті для України є дуже актуальним проведення дієвих реформ, які повинні забезпечити модернізацію державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, з урахування існуючих кращих зразків світового досвіду, а також активного використання досягнень теорії і практики державного управління у зазначеній сфері.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, на основі проведених досліджень можна укласти, що тільки при забезпеченні реалізації на державному, регіональному та місцевому рівнях визначених цілей, принципів, методів та механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, можливо вирішити існуючі проблеми та суперечності у сфері економічної безпеки. А забезпечення відповідного її рівня досягається сукупністю узгоджених дій органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємницького сектору, підприємств, організацій, суспільства в цілому. Окрім того, в сучасних умовах питання формування та реалізації відповідної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є важливою та необхідною передумовою забезпечення необхідного рівня національної безпеки України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови нашої держави, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analychni-dopovid/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>
2. Бандурка О., Духов В., Петрова К., Черняков М. Основи економічної безпеки. Монографія. Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 236 с.
3. Губський Б. В. Економічна безпека: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: Монографія. К.: Укрархбудінформ, вип. 2, 2001. 122 с.
4. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Монографія. К.: КНТЕУ, 2001. 309 с.
5. Майстро С. В. Напрями удосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ХарПІ НАДУ. 2015. Вип. 1. Ч. 46. С. 210—218.
6. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України // Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07#Text>.

7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України / Наказ міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>.

8. Мордвінов О. Г. Управління аграрним природокористуванням в умовах ринкової трансформації: Монографія. К.: Вид-во УАДУ, 2000. 344 с.

9. Фіскальна безпека України в умовах гібридної війни: виклики, ризики, загрози та напрями реагування. К.: НІСД, 2016. 71 с.

References:

1. National Institute for Strategic Studies (2023), "Actual challenges and threats to the economic security of Ukraine in the conditions of martial law", [Online], available at: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analychni-dopovid/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v> (Accessed 10 March 2024).
2. Bandurka, O., Dukhov, V., Petrova, K. and Chernyakov, M. (2003), Osnovy ekonomichnoyi bezpeky [Fundamentals of economic security], Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu vnutrishnikh sprav, Kharkiv, Ukraine.
3. Gubskiy, B.V. (2001), Ekonomichna bezpeka: metodolohiya vymiru, stan i stratehiya zabezpechennya [Economic security: measurement methodology, state and strategy of provision], Ukrarkhbudinform, Kyiv, Ukraine.
4. Yermoshenko, M.M. (2001), Finansova bezpeka derzhavy: natsional'ni interesy, real'ni zahrozy, stratehiya zabezpechennya [Financial security of the state: national interests, real threats, security strategy], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
5. Maistro, S.V. (2015), "Directions for improving the mechanism of state management of financial and economic security of Ukraine in modern conditions", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya: zbirnyk naukovykh prats' Khar'NI NADU, vol. 1, no. 46, pp. 210—218.
6. Ministry of Economy of Ukraine (2007), "On the approval of the Methodology for calculating the level of economic security of Ukraine", [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07#Text> (Accessed 11 March 2024).
7. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), "On the approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine", [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9> (Accessed 12 March 2024).
8. Mordvinov, O.G. (2000), Upravlinnya ahrarynm pryrodokorystuvannyam v umovakh rynkovoyi transformatsiyi [Management of agrarian nature use in conditions of market transformation], Vydavnytstvo UADU, Kyiv, Ukraine.
9. National Institute for Strategic Studies (2016), Fiskal'na bezpeka Ukrayiny v umovakh hibrydnoyi viyny: vyklyky, ryzyky, zahrozy ta napryamy reahuvannya [Fiscal security of Ukraine in the conditions of a hybrid war: challenges, risks, threats and directions of response], NISD, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2024 р.